Nezavisna Država Hrvatska

SJETVA

HRVATSKA ČITANKA ZA III. i IV. RAZRED SREDNJIH ŠKOLA

UZ SURADNJU

PROF. VJEKOSLAVA ŠTEFANIČA I PROF. PAVLA TIJANA

UREDIO:

PROF. Dr. MATE UJEVIĆ

ZAGREB 1941

25307

Moscatello

SJETVA

HRVATSKA ČITANKA ZA III. i IV. RAZRED

SREDNJIH ŠKOLA

UZ SURADNJU

PROF. VJEKOSLAVA ŠTEFANIĆA i PROF. PAVLA TIJANA

UREDIO

PROF. Dr. MATE UJEVIĆ

OVA JE KNJIGA ODOBRENA KAO PRIVREMENA ŠKOLSKA KNJIGA ODLUKOM MINISTARSTVA NASTAVE NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE BROJ 58905-1941. OD 17. LISTOPADA 1941.

ZAGREB 1941

IZDANJE NAKLADNOG ODJELA HRVATSKE DRŽAVNE TISKARE.

TISAK »TIPOGRAFIJE« U ZAGREBU

HRVATSKA DOMOVINA

Lijepa naša domovino,
oj junačka zemljo mila,
stare slave djedovino,
da bi vazda časna bila!
Mila, kano si nam slavna,
mila si nam ti jedina,
mila, kuda si nam ravna,
mila, kuda si planina!

Vedro nebo, vedro čelo,
blaga prsa, blage noći,
toplo ljeto, toplo djelo,
bistre vode, bistre oči;
vele gore, veli ljudi,
rujna lica, rujna vina,
silni gromi, silni udi
to je naša domovina!

Žanju srpi, mašu kose,
djed se žuri, snoplje broji,
škriplju vozi, brašno nose,
snaša preduć malo doji;
pase marva, rog se čuje,
oj, oj zvenči, oj, u tmine,
k ognju star i mlad šetuje; —
evo t' naše domovine!

Luč iz mraka dalko sija,
po veseloj livadici,
pjesme glasno brijeg odbija,
dragi poje k tamburici;
kolo vode, živo kolo,
i na brdu i u dolini,
plešu mlađi sve okolo; —
to smo mi u domovini!

Magla, što li, Unu skriva?
Nije l' naših jauk turobni?
Tko li moleć smrt zaziva?
Il' slobodni, il' su robni?
»Rat je, braćo, rat, junaci,
pušku hvataj, sablju paši,
sedlaj konjče, hajd' pješaci,
slava budi, gdje su naši!«

Buči bura, magla prođe, —
puca zora, tmina bježi, —
tuga mine, radost dođe, —
mi slobodni, — dušman leži!
Veseli se, tužna mati,
padoše ti vrli sini
ko junaci, ko Hrvati
daše krvcu domovini!

Teci, Savo, Dravo, teci
nit' ti Dunav silu gubi,
kud li šumiš, svijetu reci,
da svoj narod Hrvat ljubi,
dok mu njive sunce grije,
dok mu hrašće bura vije,
dok mu mrtve grob sakrije,
dok mu živo srce bije!

ANTUN MIHANOVIĆ

Kaj

Vre tičeki spiju,
i šume mučiju;
naj moja popevka zvoni:
po dolu i gaju,
po dragomu kraju,
od kojeg mi lepšega ni.

Tu brat mi je vsaki,
Tu doma sam taki,
Pogodit bi mogel i speč;
Poznati su puti,
Tu vsigde je čuti
Predragu domaču mi reč.

I srce mi greje,
I z menom se smeje,
I v žalosti plače takaj —
Em nikaj ni slajše,
Ne čuje se rajše
Nek dobri i dragi naš KAJ.

Dragutin Domjanić

Na đačkom putovanju

Pohladno bijaše jutro, a vjetru ni traga.

Noću duvala je silna bura uz tešku pljuskavicu i silne gromove.

Starica majka župnikova primi nas na konak i nastani na sjenik, jer je sin i »žlahtni gospod fajmešter« odnio sobom ključeve od gornjih soba, a nije mu se bilo nadati te noći. Majka i djevojka, što je služila u župnom dvoru, konakuju u jednoj jedinoj sobi, pa stoga valjalo se nama putnicima seliti na suho bilje Cererina carstva, tj. na sijeno.

Djevojka od tridesetak godina, nešto slična redovnici, odvede nas na sjenik, prostre tanane plahte, i mi se povalismo na sijeno i skoro, kako smo bili umorni, predadosmo u zagrljaj tihe noći.

Bilo je to nedaleko od Postojne, u ubavoj kranjskoj »deželi«.

Probudio sam se u noći, a probudio me prasak groma.

— Miško! — dahnem u sijeno, a vrući me znoj polio. Sâm sam se svoga glasa preplašio.

Miškom se zvao moj putni drug, a ja sam se zvao kao i dandanas — Andrija.

— Šta ćeš? — odazove se Miško muklo. Nato je opet nebo bljesnulo i divlje ruknulo, a sva se zgrada potresla s temelja.

Kiša pljuštila, vjetar duvao, da je strahota. Navrve mi u glavi rastrgane misli o Zagorju, o roditeljskoj kući, o putovanju, a sve te misli potisnuo bi prasak groma u tamnu pozadinu. Kad bi zatutnjila zemlja i nebo, kad bi planula duga bez munje, mene bi potresla drhtavica.

Teško onome, koga sade
stigne u putu noćca crna,
a noćišta jadan ne imade!

Sve tiše i tiše šaptao sam deklamirajući u sijeno, napokon otupim za sve i usnem tvrdo.

Jutrom žarko sunce nazove Mišku i meni milo »dobro jutro« zavirivši na naša okna, a to su bile dvije rupe u zidu. Skočismo na junačke noge, hrlo se oprostismo, i eto nas napolju. Nebo je jasno, pljuštavica noćna nanesla debeo mulj, a svjež zrak preugodno oko nas strujio. Mi ga sišemo, mi ga uživamo.

Dođemo k župnom dvorcu, ali bijaše zaključan. Prošetamo se oko dvorca i krenemo u vrt. Tu nađemo staricu majku, gdje ševrlja oko kupusa, dok je djevojka pljela drač.

Zaželjesmo starici »dobro jutro« nadajući se, da će nas ponuditi kavom ili kakvom drugom hranom, no starica nije razumjela naših skromnih želja, a nesporazumak u takvim prigodama veoma je neugodan. Klanjajući se turski, nazove nam starica »zbogom« i blagoslovi naš put.

Bijaše dakle, kako rekoh, pohladno jutro, a vjetru ni traga.

S brza hoda udario iz mišica suh znoj, a utroba, dosta prazna i pusta, stala se buniti.

Uz put se valjao nešto mutan potočić, a kako smo bili neumiveni, otvorismo blijedu utrobu svoje torbe, povadimo ručnike i češljeve i stanemo se prati poput nimfa.

Voda nam je bila zrcalom. Gledale nas mirnim, pospanim okom visoke brdine, smijala nam se veselo pučina nebeska i svijetlila nam svojim dragulj-kamom, žarkim suncem.

Uredivši svoju toaletu nastavismo dalje putovati.

Iz »Ljubljanske katastrofe«. *Ante Kovačić*

*

1. Hrvatski narod jest samosvojna narodna (etnička) jedinica, on je narod sam po sebi, te u narodnosnom smislu nije istovjetan s ni jednim drugim narodom, niti je dio ili pleme bilo kojega drugog naroda.

Čuvajte me!

U krevetu leži žena, a do nje leži djevojčica s knjigom u ruci, uči zadaću i pazi na majku.

Kada uđem, ustane mala, umiljato mi se pokloni i stane nekoliko koračaja od kreveta, nepomično me gledajući. Žena se ne makne, već samo očima skrene na me, a blijedim joj licem mune nešto kao pitanje, iščekivanje.

Priđem krevetu. Žena je blijeda, gotovo žuta kao vosak, lice joj upalo, velike oči bez sjaja široko su otvorene i plašno gledaju, usne modre i suhe, nosnice podrhtavaju, a grudi se brzo dižu od teška disanja. Prihvatim bilo, ali ga jedva napipam, kako je slabo, i teško ga mogu brojiti, kako brzo udara.

Prije dva dana bila je ta žena jedra, puna, crvena, a sada je od nutarnjeg krvarenja satrta, uništena. Došla je na operaciju u zadnji čas, baš u zadnji čas, — a možda je taj zadnji čas već bio i prošao. Bojim se, vidim očito, da je prošao, pa da sada ni taj mladi, jaki organizam, ni sva skrb ni sve naše umijeće ne će svladati gubitak tolike krvi. Gledam ženu, gledam dijete i razmišljam, može li se još išta učiniti, da se spasi taj život. Moram priznati, da je učinjeno sve, da nema ništa, što bi se još moglo učiniti, tu može pomoći samo čudo. Odbacim nadu, ali ne ću i ne smijem odbaciti oružje, i ako sve u meni govori, da bijem suvišan boj.

— Hoću li ozdraviti? — zapita me žena, i sve je u njoj odavalo iščekivanje, bojazan, nadu, a pogled joj od mene bludio do djeteta i opet se vraćao k meni, dragajući dijete, zaklinjući mene.

— Sigurno! — odvratim i sam se začudim, kako mi je glas zvučio mirno, kako uvjerljivo.

Ženi mune licem smiješak neiskazane sreće, jednim dugim pogledom obujmi svoju malu djevojčicu, onda brzo prihvati moju ruku, da će je poljubiti, a kada joj se otmem, reče mi dubokim, mekanim glasom, u kojemu je drhtalo ganuće, zahvalnost:

— Čuvajte me!

I nije me stid, što su mi se oči orosile suzama.

— — — — — — — — — — — — — —

A za dva dana smijali smo se i žena i dijete i ja.

L. Ladanjski

Povratak u djedovski dom

Lav Blinjević otišao je vrlo mlad u škole, a svršivši nauke živio je u gradu kao činovnik. Nezadovoljan gradskim životom, sjetio se on jednoga dana svojega djedovskog doma i života na selu, i vratio se poslije desetgodišnjeg izbivanja kući. U slavu njegova dolaska sastalo se u staroj roditeljskoj kući veće društvo rođaka i prijatelja.

Društvo se odmah s početka razveselilo. Starac Blinjević, istina, dobričina, da mi ga tražiš, ali ipak nekako od navade namrgođen i strog, bio je večeras kao izmijenjen. Jednako je bio u smijehu; očito je bilo, da ga silno veseli sinov dolazak. A i uživao je, što se skupilo tako brojno društvo, te bi svaki čas radosnim okom zeredao od jednoga kraja do drugoga. Ujak Tomica razvezao svoj oštri jezik. Pripovijedao neprekidno svašta i koješta, pravio dosjetke, zbijao lakrdije, te je svaki čas društvo moralo prasnuti u grohotan smijeh. I teta Brigita, ma da ga je bez prestanka prekidala, neka zaboga ne laže tako strašno, opet se morala neprestano smijati, i gotovo joj dolazile suze. I Lava se prihvati opća radost. Nije, istina, zapao u obijesnu šalu niti je glasno hihotao. U njemu je proklijala druga vrsta radosti. Njega je veselila blizina roditelja, od koje mu je bilo nekako toplo, sigurno i blaženo. Bez svijesti je u duhu jednako ponavljao: »Ipak je dom — dom!« — i oči mu se zagledale u roditelje, grudi mu se od uzbuđenosti širile, i on se morao siliti svaki čas, da mu grlo ne zajeca i da mu se oči ne obliju suzama. Gledajući starce pričinilo mu se, kao da je majka više ostarjela od oca, no odmah ga umiri njeno glatko lice bez premnogih nabora i sa dosta još svježom puti. Otac pak upravo ga tjerao u čudo. Njegovih sedamdeset i toliko godina baš kao da i nije. Sijeda, posve kratko rezana kosa još je gusta. Dugi bijeli brkovi valovito se i puno spuštahu niz obraze. Lice, istina, nešto je žuteljivo, no opet je jedro i ima čvrste, energične crte. Isto se tako i oči krijese živo i umno. I još sada u dubokoj starosti nije puštao iz ruku gospodarstva, te se nije dao od žene nagovoriti, da uzme u službu kakva izučena gospodara, već je sam sve nadzirao i određivao uz pomoć svoga špana-seljaka.

Kako ga je razveseljavala blizina roditelja, tako ga je isto zanosila sva okolina, cijela soba, čitava večer — sve — sve! Gledajući dugi stol i to veselo raznoliko društvo bilo mu je, kao da se pred njim izvija prizor iz davnih, pradavnih vremena, i bilo mu je ugodno i lijepo.

Ksaver Šandor Đalski

Blago veče

Crven požar dana na zvoniku vitom
planuvši još jednom polagano gasne;
zrak je providan: nad poljem i nad žitom
sve nam stvari dođu neobično jasne.

Sjenke krenu sa dna zlatnih perspektiva
i sve dublje tonu humci i daljine;
s onih blizih šuma mirno se razliva
san i skladan miris umorne tišine.

Tad se usred zlata i potmula sjaja
javi Angelus i molitvene ure
skrušeno zaplove preko cijelog kraja
sve na tihe ceste i crvene majure.

A kad naglo presta nad ugaslim žitom
i zazuje tihe pjesme zrikavaca,
sve je tako blago i tako čudno i pri tom
ko da netko neznan poljima koraca.

Ljubo Wiesner

Crn-bel

Crn — bel ...... crn — bel
v trsju popeva,
grozdje dozreva ......
Crn — bel ......

Dok večer se zmrači,
on pesmo zavlači,
drago, starinsko,
veselo, vinsko:
crn — bel .... crn bel ....

Jesensko to pesmo
mi čuli vre jesmo
tri večeri tu ....
Crn — bel ....

I znamo, da leto
otišlo je, eto —
baš kakti vu snu ....
Crn — bel .... crn — — bel ....

Fran Galović

Bakica

Istom se i selo budilo. Tu zalaje pseto kao na pozdrav raniocima, tamo zapjeva pijetao, ondje gazda otvara dvorišna vrata, da istjera kola u posao, ovdje reduša mete ispred kuće. A svi pozdravljaju baku i čude se njenu uranku ili se i ne čude, jer su je vični tako rano gledati, gdje ide za poslom. Voli je sve selo, to se vidi. Zna svatko, da će njihova gospa svakoj nevoljici naći lijeka. U nje je bilo ljekovitih trava, masti i melema i za opekline i za posjekline, lijeka od groznice i ognjice. A zna ona kadgod i duši lijeka; kad je tko žalostan ili skrban, evo je s toplom i utješnom riječi, zavade li se susjedi, eto ti opet gospe, da zavađene izmiri. Treba li pisati kakvo pismo sinu na daleko u vojsci, treba li sastaviti molbu na oblast, hajde gospi, ona i to umije, baš kao muška glava. Ona daje ženama bolje vrste sjemenja od različita povrća, uči ih, kako će prirod bolje i izdašnije upotrijebiti, uči ih jelo tečnije gotoviti, a mnogu je snašu i djevojku odvratila od rđava puta.

Sto puta se Anica već naslušala od starijih seljana priča i pričica o svojoj bakici i njenoj dobroti. Tako jednom navalila na selo kuga. Svijet ginuo i padao kao trava pod srpom, te od pusta straha ljudi bježali jedno od drugoga, djeca roditelje odbježala, kum kuma, susjed susjeda. Čitave kuće izumrle, jer nitko nije smio blizu, da pomogne okuženu. Bolesnici nemoćno ležali bez dvorbe i njege, mučili se strašnom žeđom i savijali u mukama bolova.

Liječnik bi dolazio svake nedjelje samo dva puta iz daleka, projurio kočijom kroz selo, zabranio, da se pije voda, i opet napolje iz sela.

Onda baka sama sa slugom i sluškinjom stala u kotlovima kuhati vodu, hladila je u podrumu i u kablovima nosila od kuće do kuće; kojega napojila, kojega u nemoći njegovoj umivala, hladila usijana čela octom, namještala im ležaj i tješila ih, da će opet ozdraviti. Mnogi tako ozdrave, i to otela ih počesto samo ta jedina ohrabriva riječ, što je u klonuloj duši uspirila nadu i volju za život.

Junak je bakica! Pa onda nije ni čudo, da su seljani htjeli, da im ona bude biljеžnikom, kad joj je umro muž, koji je u selu vršio tu službu.

Zato se Anica nemalo ponosila svojom bakom. A nije je puno ni vidjeti bilo: sitna, malena rastom, jedva viša od Anice, svoje unučice. Ali okretna je, ali hitra na nogama, preskakuje jarke kao ništa, penje se na najviše drvo, kad treba čistiti voćke od gusjeničjih

gnijezda, eto je i na vrh krova, da zatrpa kvar, što bi ga oluja ili kiša skrivila.

I pritom vazda vesela kao ptičica. Sve seoske pjesme ona zna, i uz svaki posao orilo se njeno grlo. A razumjela se ama u svaki posao; toga rada ljudskoga nema, koji ona ne bi znala. Tu je prije svega gospodarstvo. Istom se zaljeti, a to baka zasuče suknje i rukave, obuje čizme pa stane poslovati to u vrtu, to u polju, to u vinogradu. Svagdje ona prva prihvaća za rad i pokazuje nadničarima, kako ona hoće, da se radi. Ona će stati za konjima i volovima, pa će orati zemlju, a što svojom rukom okapa vrt, to nije svijet vidio.

Ali u seoskome gospodarstvu ima još i drugih potreba, za koje bi trebalo majstora obrtnika, a nema ih u selu. Sila Boga ne moli i mijenja zakon. Onda baka što će, prihvatit će se i čekića i sjekire, i pile i turpije, ona teše i kuje, zakucava i struže, popravlja brave, zakiva rasklimane stolove i ormare, krpa i iscjeljuje sav kvar u kući i oko kuće, urezuje stakla u prozore, ruši peći i nanovo ih gradi.

A kad prođe jesen i dođe zima, i poslovi poljski posvršavani, onda baka ili ostaje u svojoj kući ili naizmjence zimovala kod svojih kćeri i unučadi u gradu. Nađe nova posla, jer ruke njene nikako ne mogu mirovati.

Više puta znala je pričati, da zato mora bez prestanka raditi, jer se u subotu rodila, pa nikad s poslom gotova. Zimi ima opet zimske poslove. Prede i tka, kroji i šije, svoje unučice uči najfinijemu vezu, to bijelome to šarenome, od sitnih zrna bisera veze i plete duvankese, torbice i spremice, na njima procvatu ružice u kitama i vijencima, divota je gledati. A povrh svega toga vješta i knjizi i svirci, to smo već vidjeli i čuli .To joj je bila zabava za duge seoske nedjelje i blage dane. Kad dođe nedjeljno popodne, onda vam sjedne za stari glasovir, što će ga sama i udesiti i popraviti, ako mu žice popuste ili se koji čekić rasklima, pa svira redom sve komade, a pred prozorima skupila bi se seoska mladež, malo poposlušala, a kad zagudi kolo, ni pet ni šest, uhvate se djevojke i momci, pa pred gospojinom kućom zaigraju kolo, da bi ugazili snijeg i blato, i što bi se već našlo.

Tako je baka svakome nešto nosila i darovala svoga. Svakome je prijatelj, sa starima mudro zbori, a s mlađima se igra i šalu tvori.

(Iz pripovijetke »Praznici« u zbirci »Zlatni danci«).

Jagoda Truhelka

Mongoli u Hrvatskoj

Poslije smrti posljednjega vladara hrvatske krvi Hrvati su sklopili ugovor s Kolomanom i okrunili ga za svoga kralja (1102.). Koloman je bio iz porodice Arpadove. Za vladanja Bele III. Arpadovića provalili su u Evropu divlji nomadi Tatari ili Mongoli iz svoje domovine Sibirije i zapadnoazijskih stepa. Strah i trepet obuzeo je Evropu. Kad su Tatari došli do granica tadanje ugarsko-hrvatske države, dočekao ih je Bela III. kod Šaja na rijeci Tisi (1241.). Kraljeva vojska, u kojoj su sudjelovali i Hrvati, bi potučena, i kralj je morao bježati. Poput svojih rođaka Huna, Avara i Mađara bijahu i Mongoli konjanički narod. Kuda bi prolazili, sve bi uništavali, palili i svojim savinutim sabljama sasjekli.

Mongolsko je divljanje lijepo opjevao hrvatski pjesnik August Šenoa u pjesmi »Šljivari«:

Kuda navali,
Prži i pali;
Tlači i kvači,
Ljuto harači,
Niti se štedi djetinja glava,
Starce Tatarin kolje;
Ne raste za njim zelena trava,
Pusto je orano polje.
Popove davi, crkve užiže,
Konjic mu svetu vodu liže,
A na posvećeni oltar Božji
Pijani Tatar glavu položi.
A kralj Bela
Kao prosjak vrluda,
Glad ga mori, grlo mu gori,
Za njim se pakleni urlaj ori.

Jadan se pita: »Kamo ću, kuda?
Nema li puta,
Nema li kuta
Među narodi svimi,
Da mene bijednoga kralja primi?
Krunu ću gubit,
Još će me ubit.
Istina, jao, jest dovijek:
I kralj je samo čovjek.«
Teški ga jadi stisli,
Ali se brzo smisli,
Viknu: »Da! Da! Hrvati!
Ti će mi zaklona dati!
Živi, žarki doduše,
Al opet dobre duše!«

I nije se prevario. Bela se spasi najprije u Hrvatsku, a onda u Dalmaciju, gdje se sklonio u tvrdi Trogir. Mongoli su ga ganjali. Ganjao ga je vođa Kadan. Tražio ga u Zagrebu, koji je od Mongola stradao. Kadan dođe i pod Trogir, koji je branio Stjepan Šubić, knez bribirski. Misleći, da se kralj nalazi u Trogiru, htjede ga Kadan po što po to osvojiti. Kadan pošalje pod zidine grada glasnika, koji je hrvatski doviknuo Trogiranima:

»Govori vam Kadan, vođa nesavladive vojske, da ne branite ljudi ni kralja tuđe krvi, da ne ginete u ludo. Predajte ga radije, pa će i vas minuti osveta njegova.«

No svi napori, da osvoji grad i uhvati kralja, ostadoše bezuspješni iza mnogih bojeva i sukoba po različitim stranama Hrvatske. Kad na kraju ožujka 1242. stiže u tatarski tabor vijest, da je u Aziji umro vrhovni kan Ogotaj, stadoše se Tatari sa svojim vođama, zabrinutima za pitanje nasljedstva na stolici vrhovnoga kana, naglo vraćati na istok, i to u isto vrijeme iz Ugarske i Hrvatske. Jedna četa skrene pustošeći i paleći kroz Bosnu, Srbiju i Bugarsku u južnu Rusiju, a druga opustoši okoliš dubrovački i popali Kotor, te se konačno probije kroz Bugarsku do donjega Dunava, gdje se združi s Batukanom, koji je također sašao preko Erdelja u Moldavsku.

Po Stj. Srkulju

Majka

Majka sjeđaše do svoga čedanceta; bijaše žalosna, bojeći se bolna, da joj ne umre porod od srca. Blijedo je djetešce sklopilo očice. Samo bi katkad dahnulo dijete, dahnulo teško, kao da uzdiše — a majka je sve tužnijim okom gledala zlato svoje.

Uto pokuca netko na vratima i uniđe sirota starica ogrnuta velikim gunjem, jer gunj dobro grije, a topline je trebalo: ta bijaše ciča zima. Na polju svuda led i snijeg, vjetar je brijao nemilo, kao da ti lice iglicama bode.

Kako je starica od zime cvokotala, a djetešce časak drijemalo, pođe majka, da nešto vina stavi u lončiću na peć, ne bi li ugrijala staricu. Starica sjeđaše zibajući dijete, a do nje na stolcu mati gledajući bolesno dijete, koje je teško disalo. Mati ga uhvati za ručicu.

»Reci mi za Boga, starice, ne čini li se i tebi, da će mi ostati živo?« upita žena. »Dobri Bog ne će mi oteti mojega zlata?«

Starica — bijaše to sama Smrt — zaklima glavom čudnovato, da nijesi pravo znao je li dobro, je li zlo. Jadna majka obori oči, a niz lice joj potekoše debele suze. Glava joj klonu. Kako i ne bi? Tri dana i tri noći nije stisnula oka; ona usne, ali samo za časak. U tren prene se ona oda sna i zadršće od ljute zime.

»Šta je to?« zapita obazrevši se po sobi. Ali ni starice nema ni djeteta. Starica bijaše odnijela dijete. Eno u kutu zvrndala je starinska ura; teški olovni uteg spusti se do zemlje — lup! I ura stade.

A jadna majka izleti iz kuće i stane dozivati milo dijete svoje.

Vani usred snijega sjeđaše gospođa u crno zavita; ta će majci reći:

»U kući ti bila Smrt; vidjeh je, gdje juri noseći tvoje dijete; brza je, brža od vjetra, a što je otela, ne vraća nikad.«

»Bogom te kumim, reci, kuda je pošla?« reče majka, »pokaži mi put, naći ću je.«

»Znam ja za put,« reče crnoruha gospođa, »ali prije nego ti reknem, kuda bi, valja da mi otpjevaš pjesmice, što si ih nekad pjevala svomu djetetu. Mile su mi pjesme; ja sam Noć, vidjela sam suze tvoje, kad si pjevala pjesme.«

»Sve ću ih pjevati, sve do jedne!« reče majka, »ali ne ustavljaj me, za Boga, da dostignem Smrt, da nađem zlato svoje.«

Ali Noć sjeđaše tiho i nijemo. Majka lomi ruke, majka pjeva, pjevajući plače. I bilo pjesama, mnogo pjesama, ali više je bilo suza. Tada će joj Noć:

»Kreni desno u mrku smrekovu šumu; onamo je krenula Smrt s tvojim djetetom.«

Daleko, daleko sred šume križali se putovi. Jadna majka nije znala kuda ni kamo. Kraj puta stajaše trnjak bez lista i cvijeta; ta kako i ne bi? Ljuta pritisnula zima, a gusto se inje hvatalo trnjaka.

»Nijesi li vidio, kako je prošla ovuda Smrt s mojim čedom?«

»Jesam,« odgovori trnjak, »ali ne ću ti kazati, kuda, ako me ne ogriješ svojim grudima. Evo me bije led, ubija zima.«

I pritisne majka trnjak k svojim prsima, pritisne ga živo. A oštro trnje se ljuto zabode u majčine grudi i gustim kapljama kapala je iz njih rumena krv. A trnjak ulistao zelenim listom, trnjak procvao, procvao cvijetom sred hladne zimske noći. Toliko je žara u živom srcu jadnice majke! I trnjak joj reče, kojim joj putem treba udariti.

Dođe majka do velika jezera, ali tu ni traga ni lađi ni čamcu. Nije dosta očvrsnuo led na jezeru, da je prenesu noge, ne bijaše jezero ni dosta plitko, da bi ga pregaziti mogla, a opet joj valja prijeći, da nađe dijete. Tada leže na zemlju, da iskapi jezero — no kako bi ga smrtan čovjek mogao ispiti? Ali jadna majka mišljaše, da bi moglo biti čudo od Boga.

»Ne ćemo tako!« reče jezero. »Ded da vidimo, ne bismo li se pogodili. Da znaš: hoće mi se kupiti biser, a od postanka svoga ne vidjeh bisera ljepšega od jasnih i krasnih tvojih očiju; plači, plači, dok ti ne iscure u mene oči, pa ću te ponijeti na drugi kraj k velikom cvjetnjaku, gdje Smrt prebiva i goji cvijeće i drveće; svaki je cvijetak. svako je stablo po jedan čovječji život.«

»Ta zar ima blaga, što ga ne bih bolna dala, da natrag dobijem porod svojega srca?« reče majka kroz suze. I plakaše majka, plakaše, a krasne joj oči padoše jezeru na dno, gdje se prometnuše dragim biserom. Uznjiha jezero majku i prenese je njihom na drugi kraj, gdje je stajala kuća, čudna kuća, duga trista milja. Nije se znalo, je li to brijeg, a na njemu puno spila i dubrava, ili je grdna daščara. Ali jadna majka ne mogaše je vidjeti, ta od plača iscurile su joj oči.

»Gdje da nađem Smrt, koja mi ugrabi čedo?« upita majka.

»Još je nema amo!« odgovori neka sjedoglava baka, koja je onuda obilazila pazeći cvjetnjak Smrti. »Ali mi reci, odakle si se amo stvorila, i tko ti je pomogao?«

»Dobri mi je Bog pomogao!« reče. »Milostiv je Bog od vijeka, a i ti budi majci milostiva. Reci pravo, gdje bih našla svoje dijete?«

»Ne poznajem ga,« reče baka, »a i ti ga i onako ne možeš vidjeti! Mnogo je cvijeća, mnogo stabala povenulo noćas; doći će Smrt, presadit će ih. Valja da znaš, da svaki čovjek ima svoj cvijet, svoje stablo života, a cvijet i stablo mu je upravo kakav je i on. Sve je to naoči kao i drugo bilje, ali im kuca srce. I dječja srca kucaju. Idi, vidi, ne bi li po srcu poznala dijete svoje. Ali što ćeš mi dati, ako ti reknem, što još valja raditi?«

»Šta ću ti dati, kad ništa nemam?« reče tužna mati. »No ići ću za te na kraj svijeta.«

»Nemam što ondje tražiti,« odgovori baka, »već ti meni daj svoju vranu kosu; i sama valjada znaš, da je lijepa, i zaisto mi se mili. Ti uzmi moju sijedu; i ta valja nešto.«

»I ništa više ne tražiš?« reče mati. »Evo ti je od srca, uzmi!« — I mati dade krasnu kosu svoju, a baka njoj bijelu bjelcatu.

Zaista pođu obje u veliki cvjetnjak Smrti, gdje divno rastijaše cvijeće uz drveće. Tu stajahu kitni jacinti pod staklenim zvonom i božuri veliki kao drvo. Tu je raslo i vodeno bilje, što bujno i svježe, što slabo i mlohavo; zmije vodnice puzale su po bilju, a raci vodenjaci stiskali mu tanko vlaće. Tu stajahu i uznosite palme, hrastovi i platane, peršun i rascvao tamjan. Svako stablo, svaki cvijet imao svoje ime; svako stablo, svaki cvijet bijaše po jedan čovječji život, a ljudi još sveđer življahu, ovaj u Kini, onaj navrh Ledenoga mora, i tako sve širom svijeta. Velika stabla stajahu u malenim, tijesnim loncima, i rekao bi, lončići će pući od silnoga korijenja; bilo je tu i sitnih, slabašnih cvjetića u zemlji crnici, ograđenih mahovinom, dobro pažeñih, bolje čuvanih. Ali tužna se mati nadnese nad svaki cvjetić i ču, kako u svakom kuca čovječje srce. Između tisuća i tisuća prepozna srdašce svojega čeda.

»Evo ga!« viknu i pruži ruke prema malenu šafranovu cvijetu, što je slabašan nakrivio glavicu.

»Ne diraj u cvijet!« reče baka, »već stani amo, pa dođe li Smrt — a namah će doći — ne daj, da iščupa cvijetak, pa joj prijeti, da ćeš počupati ostalo cvijeće; preplašit će se! Smrt mora jamčiti Gospodu Bogu za svaku biljku, pa ga ne smije izvaditi prije reda, dok ne bude Božja volja.«

Uto zauji studen vjetar dvoranom, i slijepa mati oćuti, da je došla Smrt.

»Kako si našla put?« zapita Smrt, »i kako si bila brža od mene?«

»Nijesam li mati?« odvrati žena.

I Smrt posegnu dugačkom rukom za cvjetićem, ali mati sklapa ruke oko biljke, sklapa ih nježno i živo, da se ne dodirne listića. Smrt joj hukne na ruke, i jadna osjeti, da je to dah hladniji, studeniji od hladne zime. Bijednoj klonuše ruke.

»Gle, ništa mi ne možeš!« reče Smrt.

»Ali može Bog!« odgovori žena.

»Ja i ne radim nego po volji Božjoj!« reče Smrt. »Božja sam vratarica. Vadim sve Božje cvijeće i stabalje pa ga presađujem u veliki rajski perivoj, u neznanu krajinu. Ali ne smijem ti kazati, kako ondje uspijeva, i kako je u onom kraju!«

»Vrati mi dijete!« moljaše majka kroz plač. U tren oka uhvati dva lijepa cvijeta pa doviknu Smrti: »Sve ću cvijeće potrgati! Očajavam!«

»Ne diraj ga!« reče Smrt. »Nesretna si, veliš, a hoćeš li, da i druga majka bude nesretna?«

»Druga majka!« upita jadna žena i pusti oba cvijeta.

»Evo ti očiju!« reče Smrt, »izvadila sam ih iz jezera; sjajne su. Nijesam znala, da su tvoje. Uzmi ih! Jasnije su nego prije; uzmi pa zaviri u onaj duboki zdenac. Reći ću ti imena obadvaju cvjetova, što si ih htjela iščupati.« I zaviri žena u zdenac; milota bijaše gledati prvu sliku; tu bijaše život, blagoslov svijeta od Boga, svuda sreća i radost. A druga slika: bijeda i nevolja! Tuga i nesreća!«

»I jedno i drugo Božja je volja,« reče Smrt.

»A koji je od oba cvijeta cvijet nevolje, koji li sreće?« upita mati.

»To ti ne ću kazati,« odvrati Smrt, »ali to da znaš, jedan je cvijet tvojega djeteta. Vidjela si sudbinu i budućnost svojega čeda.«

Tada krikne majka od užasa.

»A koji je cvijet moga djeteta? O kazuj mi, kazuj! Spasi nevino dijete! Izbavi ga jada i nevolje! Nosi ga, samo ga nosi! Ponesi ga u carstvo Božje! Ne mari za moje suze, za moje molbe, za sve, što sam jadna učinila.«

»Ne razumijem te,« reče Smrt. »Hoćeš li, da ti povratim dijete ili da ga ponesem u onaj neznani kraj?«

Tada majka stade lomiti ruke, pođe na koljena i zavapi od srca:

»Ne slušaj me, Bože mili, ne slušaj, što sam preko tvoje volje tražila. Tvoja je volja uvijek najbolja. Ne slušaj me, Bože moj!«

I klonu jadnici glava na prsa.

A Smrt ponese dijete u onaj neznani kraj.

Hans Christian Andersen

Hrvatskoj majci

Hrvatice, ti kćerko roda moga,
ti koljena mi mučeničkog nado,
Tvoj sinak mukom zaklinje te Boga,
de čuj mu glas i svij ga srcu rado!
Ta tvoja djeca tebi dar su neba,
za osvetnike da odgojiš plod,
ah, sad il' nikad značajeva treba
za izmučeni prevareni rod.

Hrvatice, za ranih još mu dana
u srce mlado svetu ljubav dubi,
nek plamom pravde plane na dušmana,
nek narod svoj ko spas si duše ljubi;
nek omili mu hladni cjelov smrti,
nek uhu njegvu priljubi se plač,
da mirnom dušom jednom ne zadrhti,
kad u ruke mu pravda tisne mač.

Ti pričaj njemu: što li bje nam slava,
i pričaj njemu: na što sad smo pali,
o krvniku i odsječenih glava — —
i o svem, čim su nas darivat znali!
Sve ove, majko, kazuj mu strahote,
što krvav ih je izdržao rob,

da u izboru smrti il' sramote
on rad'je sebi nek iskopa grob.

U njemu, majko, zrca nam se nada,
budućnost na njem počiva nam zlata.
Nek vikne jadu, neka mlađan strada,
u patnjama nek čvrsne rod Hrvata.
I nek se s ljutim pobratimi gladom,
ko tvrda neka otvrdne nam hrid;
kad srce moje očeliči radom,
Slobodi rada zlatan bit će prid.

I pravoj junak nek je vjeran stazi,
poštenje nek ga u životu nosi;
što rob je, nisko ko kukavče plazi,
a podlak crv je u stablo slobodi.
Nek tvoj je sinak muške, čvrste volje
i slobodan nek svijetom nosi duh,
u nadi tvrdoj, e će biti bolje,
pošteno tvrdi neka služi kruh.

A bajni čas, kad barjak digne sveti
i poklik grmne: »S Bogom i Hrvati!«
ti, prije neg ti u krv sinak sleti,
svoj cjelov ćeš mu oproštajni dati.
I reci njemu: radije nek mrije,
neg da se vraća ne osvetiv grob,
u kojem slava hrvatska nam snije,
da uskrsne, kad probudi se rob!

Uz ovaj cjelov sinka svoga prati,
Hrvatice, a vraga protiv svoga;
pa il' ti pade, il' se junak vrati —
ti sretnom suzom slavi milost Boga
i lovor-vijenac u tu pleti slavu,
da pošten vjenčaš pradjedovski krov;
o majko, tad ko majku će te pravu
potomstva sretnog naći blagoslov!

Silvije Strahimir Kranjčević

Na okladi dobio djevojku

Vino pili do dva pobratima
u Karlovcu gradu bijelome,
jedno pobro od Karlovca bane,
a drugi je Junakovac Marko.
Kad im vino ugrijalo tilo,
a rakija eglen[1]) otvorila,
o svačemu pobri besidiše:
o junaštvu i o dobrim konjma
pa je bane Marku besidio:
»Pobratime, Junakovče Marko!
Bi li meni kazati umio,
koliko je hoda do Mostara?«
Odgovara Junakovac Marko:
»Pobratime, od Karlovca bane!
Dobrom konju i dobrom junaku
tri dni hoda i tamo i amo,
a goremu konju i junaku
sedam dana i tamo i amo,
ali meni i dorinu[2]) momu
za dan otić i tamo i amo.«

Začudi se od Karlovca bane
što govori Junakovac Marko,
pa ovako njemu besidio:
»Ne budali, dragi pobratime!
Ako odeš za dan do Mostara,
za dan odeš i tamo i amo,
evo tebi hiljadu dukata
i evo ti dvori i timari[3])
i evo ti bila kula moja.
A kad dođeš od Mostara grada,
odsici mi sa ramena glavu!«

Tu se pobri za ruku primiše,
i svoj oklad tako potvrdiše.
Marko ode dvoru bijelome,
pa starici majci besidio:
»O starice, moja mila majko!
Timari[4]) mi doru od megdana,
ljuto sam se junak okladio
s mojim pobrom, od Karlovca banom,
za imanje i za rusu glavu:
Da ću otić do Mostara grada,
za dan otić i tamo i amo,
i doniti tursko obiližje,
ili glavu, il' robinju mladu.
Već te molim, mila majko moja,
timari mi doru od megdana,
ako želiš, da ti dođe Marko.«
Pa on leže na meke dušeke,
pa on zaspa kano janje malo.

Da je komu pogledati bilo
staru majku Junakovca Marka,
kako mu je doru timarila:
Pere njega vodom i sapunom,
u sunđer[5] mu vodu pokupila,
a na češalj dlaku izvodila,
pa ga sedla sedlom od kadife,[6])
primiče mu i zobi i sina.

Taman[7]) biše zora zabilila,
uranio od Karlovca bane,
pa dozivlje Junakovca majku:
»Čuješ li me, Junakovca majko!
Je li Marko rano uranio,
je li moga' u Petrovo polje?«
Al starica njemu odgovara:
»Ne budali, od Karlovca bane,
evo Marko na dušeku spava!«

Kad se Marko od sna probudio,
on se skoči na noge junačke,
pa eto ga niz bijelu kulu,
pa izvadi tovena dorina,
priteže mu na boke kolane,
sva četiri jedno po drugomu
a po njima ibrišim-tkanicu,[8])
privede ga k binjektiš-kamenu,[9])
»Jezus!« reče, u sedlo mu kleče
pa odleti kano lastavica.

Kad je doša' Karlovcu na vrata,
on se maša u džep od dolame[10])
pa izvadi do dvi medžidije,[11])
pa ih daje do dvim tobdžijama,[12])
da opale dva topa glasnika,
nek se znade, kad otiđe Marko.
Kad pukoše dva topa glasnika,
po Karlovcu ogranulo sunce,
on u polje konja ugonio,
sve se polje dimom zadimilo,
al' se kroz dim Junakovac vidi:
svitli mu se krilo pozlaćeno
kano munja kroz oblake guste.

Brzo Marko polje priletio,
u Kotare biše doletio;
i Kotare brzo priletio,
u Petrovo polje doletio,
i brzo ga biše priletio,
u Vrljičko polje doletio;
i brzo ga biše priletio,
pa u Sinjsko polje doletio;
na Cetinu vodu doletio,
no Marku ti dobra bila srića,
na vodi ga dočekala barka,[13])
pa prebaci sebe i dorina,
pa se skoči njemu u sedlašce,
pa okrenu gori uz Vedrinu;
i Vedrinu brzo priletio,
k Tihorici brzo doletio,
pa je i nju Marko priletio
na Aržano biše doletio;
i Aržano biše priletio,
u Vinicu brzo doletio;
i brzo je biše priletio,
doletio ispod Zavelima,
i brzo ga Marko priletio,
na Posušje biše doletio;
i Gradac je Marko priletio,
u Kočerin biše doletio;
i Kočerin biše priletio,
na Mostarsko polje doletio;
i Mostarsko polje priletio,
na Neretvu vodu doletio;
na Neretvi peru peračice,
Božju im je pomoć nazivao:
»Božju pomoć, kito peračicâ!«
Lipo su mu one prihvatile:
»Dâ Bog dobro, neznana delijo!«
Još je njima Marko besidio:
»Da vam bora, kito peračica,
bi li meni kazati umile,
gdji su dvori moga pobratima,
moga pobre Nozretić Alije?«
Lipo su mu cure besidile:
»Kada uđeš u prve sokake,
okreni se s desna na lijevo,
lako ćeš mu poznavati kulu,
njegova je od svih kula viša,
a na kuli od zlata jabuka.
Evo ovdi seka Nozretića,
po imenu Fatima divojka.«

Kad je Marko curu razumio,
on ovako Fati govorio:
»Draga sestro moga pobratima,
napoj mene studene vodice!«
Kad je Fata Marka razumila,
zahvatila studene vodice,
pa je dala Junakovcu Marku.
Kad se Marko vode ponapio,
dodade joj vidro pozlaćeno,
pa se maši u džep od dolame,
pa izvadi od zlata jabuku,
pa je daje seki Nozretića:
»Na to tebi, seko Nozretića,
neka znadeš, kog si napojila!«

Htide cura da primi jabuku,
al je Marko uhvati za ruku,
pa je baci za se na dorina:
tri je puta uhvatio pasom,
a četvrti od ćorde[14]) kajasom,[15])
pa poleti tragom unatrage.

Kad to vide mlade peračice,
odletiše Nozretić Aliji,
pa mu kažu, što je i kako je.
Kad Nozretić riči razumio,
on se skače na noge junačke,
pa prihvati brijatkinju[16]) ćordu,
i ponese koplje ubojito,
pa eto ga u tople podrume:
On izvadi đogu[17]) vilenoga,
nit ga sedla, niti ga samari,
već se baci na gola konjica,
pa za Markom juriš učinio.

Dok Alija konja posidnuo,
Taman Marko polje priletio;
dok Alija polje priletio,
taman Marko na Gradac izađe.
Tu na Gradcu ženju žetelice,
Božju im je pomoć nazivao:
»Božju pomoć, mlade žetelice!«
Lipo su mu one prihvatile:

»Da Bog dao, neznana delijo!«
Pa je njima Marko besidio:
»Da vam bora, kito žetelicâ,
je li davno podne zaučilo?«[18])
One su mu mlade govorile:
»Ne budali, neznana delijo!
do dva sata jošte ti ga nema.«

Kada Marko cure ruzumio,
on povadi sablju iz bedrice,
pa zasiče po kamenoj stini,
pa ovako curam' besidio:
»Da vam bora, kito žetelica!
Ako za mnom potira izađe:
koji junak 'vako ne zasiče,
nek ne iđe za mnom u potiru!«
S time bodne konja od megdana.
Dok Alija na Gradac izađe,
taman Marko na Posušje dođe.
Aliji su cure kazivale,
što je reka' neznani delija.
Kad Alija riči razumio,
on povadi brijatkinju ćorđu,
pa zasiče po kamenoj stini:
bolje Ale zasikao biše,
neg' delija Junakovac Marko,
pa otišće[19]) konja od megdana.
Dok Alija u Posušje dođe,
taman Marko ispod Zavelima;
dok Alija ispod Zavelima,
na Aržano Marko doletio.
Dok Alija na Aržano dođe,
taman Marko Tihoricu prođe.
Dok Alija Tihoricu prođe,
taman Marko niz kršnu Vedrinu;
Dok Alija niz kršnu Vedrinu,
Marko dođe do vode Cetine.
Al' je Marko loše sriće bio:
na vodi ga ne dočeka barka,
pa on sjaši s tovena dorina,
s njega skida Nozretića seku,
pa je sida na studenu stinu,
a on vodi doru od megdana.
Sidi cura na stini studenoj,
roni suze niz obraz rumeni
i ovako ona bisidila:
»Jadna majko, što si me rodila?
Za koga sam tilo odgojila,
neg' za moga Junakovca Marka,
a sada me odvede katana,[20])
komu ne znam roda ni plemena!«

Kada Marko curu razumio,
on je njojzi tiho besidio:
»Da ti bora, seko Nozretića,
po čemu bi poznavala Marka?«
Ali mu je cura besidila:
»Kad je jednom bio na Mostaru,
grdno su ga obranili Turci
po mišnici,[21]) po desnici ruci«.

Kad je Marko riči razumio,
on uzdrće uz ruke rukave,
kaže rane na desnici ruci.
A kad cura rane ugledala,
ona Marku tiho besidila:
»Biži Marko, srce iz nidarja,
sad će brate Nozretić Alija!«

Tad se Marko na noge skočio,
pa se baca dori u sedlašce,
za se meće seku Nozretića,
nit je veže pasom, ni kajasom,
već je njojzi tiho besidio:
»Drž' se, Fato, ako ti je drago!«
Oko njeg se cura obavila.

On potira doru na Cetinu,
do pô vode doplivao nije,
u ta doba Nozretić Alija,
uzvrti se kod vode Cetine,
al' na vodu udarit ne smide,
pa doziva Junakovca Marka:
»Pobratime, Junakovče Marko!
Drži mi se, evo ti jabuke!«
I baci se kopljem stojimice,
al' je Marko stari megdandžija:
Po svomu se konju priklopio,
priko sebe koplje progonio,
u desnu ga ruku uhvatio,
pa ga lomi na dvoje na troje,
pa ga baci u vodu Cetinu.
A kad Marko iz vode izađe,
Aliji je tiho besidio:
»A moj šuro, Nozretić Alija!
Kad se drugom vratim u punice,
ja ću tebe lipše darovati,
britkom sabljom i desnicom rukom.«

S tim otišća doru od megdana.
Brzo Sinjsko polje prijetio,
u Vrljičko polje doletio;
i Vrljičko polje priletio,
u Petrovo polje doletio;
i Petrovo polje priletio,

u Kotare brzo doletio;
i Kotare brzo priletio,
na Zrmanju vodu doletio;
i Zrmanju vodu priletio,
al' tu Marko loše sriće bio:
Konj mu pada na sve četir noge.
Cvili Marko kano zmija ljuta:
»Jadna majko, što si me rodila!
Ludo ću ti izgubiti glavu!
Ja ne žalim dvore ni imanja,
niti žalim bilu kulu moju,
nego žalim sa ramena glavu.«

U ta doba kita kiridžijâ,[22])
pa je njima Marko govorio:
»Bora tebi, neznana delijo,
prodaj meni dobra konja tvoga,
eto tebi stotina cekina!«
A da vidiš momka kiridžiju:
do Markova dolazi dorina,
pa je Marku tiho besidio:
»Bora tebi, neznana delijo,
jesi l' gdigod vodu priplivao?«
A Marko mu 'vako odgovara:
»Jesam, brate, na vodi Cetini.«
Kada ga je momče razumilo,
pušta konju četiri kolana,[23])
po kolanim' vezenu tkanicu.
Skoči dore kano bila vila!

Kad to vidi Junakovac Marko,
on se maša u džep od dolame,
pa izvadi deset medždidžija,
pa ih daje momku kiridžiji,
pa se baci dori u sedlašce.
Za se meće seku Nozretića,
pa poleti kano soko sivi,
pa u Ličko polje doletio.
Brzo ga je Marko priletio,
u Karlovo polje doletio.
I brzo ga biše proletio,
pa eto ga Karlovcu na vrata!
Pa se maša u džep od dolame,
pa izvadi do dvi medždidžije,
pa ih daje do dvim tobdžijama
da opale dva topa glasnika.

Po Karlovcu još grijaše sunce,
kad je bane topove začuo.
Prid Marka je bane išetao:
ruke šire, u lice se ljube,
pa je bane Marku besidio:
»Pobratime, Junakovče Marko!
Ja već vidim, što je i kako je:
Da sam svoju izgubio glavu.
Već ti bora, dragi pobratime,
eno tebi sve moje imanje,
i evo ti hiljadu cekina,
i eno ti bila kula moja,
al' te molim, dragi pobratime,
pokloni mi rusu glavu moju!«

Kada Marko riči razumio,
nato se je kruto smilovao,
pa ovako banu govorio:
»Alal[24]) tebi sve tvoje imanje!
Eto tvojih hiljadu cekina,
i eto ti bila kula tvoja,
i alal ti sa ramena glava,
al — doć' ćeš mi za vinčana kuma!«

Uze Marko Nosretića seku,
pa je vinča sebi za ljubovcu,
i piruje tri nedilje dana.
Onda bilo, sad se spominjalo,
a mi, druzi, zdravo i veselo!

Narodna pjesma

---

[1]) eglen, razgovor; [2]) doro, dorin, konj smeđe dlake, mrkov, mrkalj; [3]) timar, gospodarstvo, spahiluk; [4]) timariti, očešati, opremiti, nahraniti i napojiti; [5]) spužva; [6]) velud, samt; [7]) upravo; [8]) svilena tkanina; [9]) kamen, na koji staje jahač, kad uzjahuje na konja; [10]) kaput; [11]) zlatnik, dukat; [12]) topnik; [13]) čamac; [14]) sablja; [15]) kaiš, remen; [16]) oštra, da bi njom mogao brijati; [17]) konj; [18]) zazvonilo; [19]) otisne; [20]) konjanik; [21]) mišica; [22]) kirijaš, vozač; [23]) potpreg, remeni od sedla; [24]) neka ti ostane!

Badnjak hrvatske majke

Naredila je lipo božićno drivo. Zaran; velje[1]) kot[2]) se je počelo zamračivati.

I postavila ga na stari črvotočni hrastovi stol nasred uboge kuće.

A hižu je polag[3] starinje hrvatske navade[4] zakadila dušećim tamjanom.

Međtim se je bilo jur zizma zaškurilo[5]. Pod vratih su jur glušale milotne božićne jačke[6] malih pastirićev.

Onda se je opravila. Oblikla[7] se je svoju najdražu črnu svetačku pratež[8]. Za vrat si je obisila jedne koralne đunđe,[9] jedino jerbinstvo[10] svoga plemena. I lipa je bila, lipa kot kraljica.

Pak je nažgala sviće na božićnom drivu[11] i sela se za stol, sama. Zela[12] je u ruke molitvene knjige i počela moliti.

Ali vreda[13] je opet zaprla molitvenik i zamišljena prekrižila ruke prik njega. I ovako gledala preda se.

Čekala je.

Bože, na koga?

Čekala je, Majka, na sine i kćere! Da ćedu dojti i s Majkom skupa vršiti u rodnoj kući božićne svetke.

Čekala je, a znala je, da čeka zaman.[14] To su joj povidala pisma nje[15] sinov, ka[16] su ležala u red pometana u ladici stola.

Jur je ta pisma, jedno kot i drugo, preštala[17] da i devetkrat. Ali nij htila verovati vlašćim[18] očiman. Otprla[19] je stol, zela je nje u ruke sada po deseti put i počela štati.

I još je bilo tako kot je prvi put razumila . . .

*

Ovako je ostala Majka na Badnjak sama.

Međtim su bile sviće na jelvi[20] i izgorile. A Majka je smirala još uvek staklenim očima u vanjsku škurinu.

Kad su prvi put zazvonili na polnoćnicu, se je prebudila kotno[21] iz teškoga, dibokoga sna i kad se našla nasred svoje hiže sama, se je od neizrečene tuge srušila na stari stol.

Ali ova nje slabost durala[22] je samo jedan hip.[23] U dojdućem hipu je jur prevelika majkina ljubav i vera preobladala tugu srca. Ter je nek zdahnula:

»Bože, more biti, da dojdu — k letu.«

Ignac Horvat

---

1) Već; 2) kao; 3) po, prema; 4) običaj; 5) zatamniti; 6) pjesme; 7) obuka; 8) odjeća; 9) naušnice; 10) rodbinstvo, nasljedstvo (dota); 11) drvo; 12) uzela; 13) brzo; 14) uzalud; 15) njenih; 16) koja; 17) pročitala; 18) vlastitim; 19) otvorila je; 20) boru; 21) kao; 22) trajala; 23 čas.

Susret s majkom

Uvijek kada dolazim kući
i parobrod htjede uz obalu stati,
ja vidim izdaleka
da me na žalu
naslonjena na štap čeka
moja starica mati.

I dok poljupcima posiplje mi čelo,
ruke trudne svija oko vrata,
kroz suze sva sretna šapće:
»Evo moga zlata!«
Zapitam je: »Tko ti, majko, reče,
da ću doći ja baš ovo veče,
kada nitko nije znao za to?«
Odgovori: »Srce meni kaže,
kad će doći moje zlato.«

Idemo polako zagrljeni
k našoj staroj kućici na brijegu.
Usput priča, kako je o meni
nešto tužno sanjala jedne noći,
pa su joj ujutro suza bile pune oči.

Sad je sretna moja draga starica.
Do sita će se naljubiti najmlađeg sina.
Ponosno ide kao carica.
Pijana bez kapljice vina.

Gabrijel Cvitan

Na Badnjak

Nad čitavim su krajem od prvoga jutra visjeli gusti, više bijeli nego sivi oblaci, a od zemlje izvijala se mliječna magla dižući se u treptavim pahuljicama i zastirući daleko naokolo svaki dol, svaki krov, svaki grm; tek visove bregova i vrške najvišega drveća nije zahvatila. A bijaše ciča, oštra zima. Svaki korak po otvrdnuloj, smrzloj zemlji čuo se gore u sobu uz tutanj i jeku; na staklima prozora složila se vodena para u najdivnije slike cvijeća, a golema stara peć, i ako se gotovo već zažarila, jedva je mogla nadjačati studen polutamne sobe.

— Danas je Badnjak — šapnem gledajući kroz prozor u prekrasni zimski kraj i sjetim se, da moj susjed, illustrissimus Batorić, vjeran »običajima otaca«, na taj dan lovi uvijek lov, te ga već požalih u duši, što ovaj put ne će moći da lovi. Ta tko bi zaboga mislio danas na to kod te maglovite sumrazice! — Nijesam još u mislima dovršio rečenice, kad začujem dolje lovački rog, lavež pasa i glas moga Batorića.

— Zar gospodin još spava, zar je zaboravio, što je danas? Ej momče, skoči gore i kaži, da smo ovdje i da ga u lov zovemo — čuo sam, kako glasno govori mome sluzi.

Otvorim hitro prozor i promolim glavu. Batorić je stajao pred dvorom u svom sivom lovačkom odijelu i u visokim golemim čizmama; o boku mu visjela njegova draga »duplonka«, ruke složio preko trbuha i turio ih u torbu od lisičje kože, koja je visjela na zelenoj vrpci, prebačenoj preko vrata; imao je također uza se ogromnu lovačku torbu, kao da se nada bogzna kakvome plijenu. Uz Batorića stajala čitava četa lugara i momaka, svi snabdjeveni starinskim nevaljalim jednocijevkama, iz kojih ipak naši seljaci gađaju s tako neshvatljivom sigurnošću. Od grdne su se studeni branili svojim kratkim surinama.

Rulja pasa, sve dva po dva svezana, nestrpljivo je poskakivala, mahala repovima i radosno lajala gledajući lovce.

— Dobro jutro, illustrissime! — javim se s prozora. — Zar zbilja, po tako nezgodnom vremenu?

— Oho, a ti, lijenčino, ne ćeš — prekine mi riječ u šali starac. — Ne, tako ne smije biti; hajde ti s nama. Danas je Badnjak, pa svaki dobar kršćanin ide u lov; ne bi znao, da je sutra Božić, kad bi danas ostao kod kuće.

— Ali tko će po toj magli, mrazu; ta psi ne mogu ništa za takva dana, a ne da mi se uzalud hodati po bregovima.

— Gle ti njega, dijete; mogao bih ti biti ne ocem, nego djedom, pa se tebi ne će, a ja starac idem! Zar se ne bi stidio? Hajde, čekam te ovdje!

Ne bijaše dakle druge: moradoh se prometnuti u lovca i poći s Batorićem.

Kako rekoh, tako i bješe. Lov se nikako ne mogaše razviti. Psima otupio njuh od studeni, po tvrdoj i smrznutoj zemlji nije se mogao ostaviti trag, pa ako bi goniči i naišli slučajno na zvijer, ne mogosmo opet mi lovci ništa od magle.

Tako prođosmo najbolja mjesta. I nikako ne htjede krenuti na bolje. Magla se doduše stala dizati i miješati s oblacima, ali je počeo padati snijeg, najprije u sitnim, tvrdim zrnima, zatim u velikim krpama, koje su ovamo onamo letjele po zraku, dok se nije gusto spustio i za kratak čas sve prikrio svojim čistim bijelim plaštem.

— Eto, juri Božić na bijelcu! — usklikne veselo Batorić. Drugda bi kao pravi lovac očajavao s takva snijega, ali je danas Badnjak, pa na Božić želi vidjeti snijega. — Baš mi je milo, ma i ne dobili pečenke. Bar ćemo se sanjkati na ponoćku. Pa da, revera, tužan li je Božić bez snijega!

Snijeg zaista padaše tako gusto, ustrajno i neprekidno, da je bilo potpuno opravdano nadati se saoniku. Crne grude po polju sve više

iščezavale, već se ni jedan jarak među slogovima ne raspoznavaše, niski grmovi borovice po gustim brežuljcima oštro se odvajali od jasnoga bijelog plašta snježnoga, te su izgledali kao pjege na runu starih kraljevskih mantija. Golo granje drveća, po kojemu su se hvatale fine igle inja, sada se sve više sagibalo pod težinom snijega. Zrak, oblaci, sva visina, sve se gubilo u sipanju snijega; ni od kuda se ne čuje ništa, tek bi se koji put nezgrapnim graktanjem tužno javile vrane i svrake polijećući niskim kratkim letom od jednoga polja do drugoga, ili bi časomice odjeknuo dolje iz ravnice, od potoka i crnih voda čeznutljiv krik divlje patke i onda se odmah rasplinuo u ovom dalekom miru. Inače sve tiho, ukočeno, gotovo nedostiživa tišina, u kojoj su i naši koraci odjekivali, te je glasno pod nama škripio i cvilio mladi snijeg. Nešto svečano, veličanstveno naleglo na sav kraj, baš kao da se pripravlja, da dostojno dočeka mladoga kralja nebeskoga!

Oko obližnje šume, što se bez i najmanjega pokreta širila pred nama, zgusnuo se zrak u finu prozirnu koprenu; na kraju šume, a na kosi brijega, dizale se k nebu vite jele i tanki borovi, okićeni po tamnozelenim granama rubovima istom zapala snijega, koji su se činili, da su sačinjeni od milijuna i milijuna zvjezdica najčistijega srebra i bisera, a u gledaoca su izazivali spomen na one minule sretne dane, kad je tako nestrpljivo, tako bogobojno očekivao Božić i njegovo drvce i njegove darove!

I ja ne mogoh odoljeti želji, da ne pođem u šumu. Ostavim svoje mjesto i lovce, požurim se naprijed, te zađem unutra. Kao da sam stupio u vilinske dvore ili u koju prekrasnu gotsku crkvu! Ravna stabla grabova, bukava i mladih hrastova nizahu se u dugim redovima tankih visokih stupova k nebeskim visinama i u gornjim granama svijajući se u veličanstven svod; svaka grančica, svaka svržica okićena je bijelim snijegom i čini se kao da je od mramora, te priliči onim divnim uresima starih gotskih hramova. Sve je to u pridušenu svijetlu zimskoga dana tonulo u polutamnim sjenama, a ipak svjetlucalo nježnim blijeskom, koji je strujio iz bijela snijega, baš kao u crkvi u predvečerje, kad na tamnim zidovima dršće trak vječne luči. Snijeg jedva prodiraše ovdje do tla, po kojem se prosulo suho pocrnjelo lišće tvoreći tako debeo, gust sag.

*

Kratki je zimski dan sve više zapadao za bregove! U sivi mrak sve jače i jače prodirala siva večer. Napokon se po dosta visoku snijegu dokopasmo umorni i gladni do brezovičkoga vrta. Stara se kurija sa svojim visokim, kosim krovom i crnim zidovima usred nepregledna snijega, u sivoj tami, pričinjala još čudesnijom, još sablasnijom; iz malih prozora rasvijetljene sobe sipahu kroz smrznuta stakla crvenosjajnu svjetlost, koja je u trokutnim repovima padala u vanjsku tminu. Sjevernjak sve jače hujio i brijao, iz dimnjaka stare kurije upravo sukljao gust crn dim i svjedočio, da su peći tople. Kako smo željno čeznuli za toplim kutićem, koji nas je ondje gore čekao!

U staroj kući sve je odisalo mirisom pečenih kolača, gibanica i kuhanih šunka. Iz kuhinje se čuo zapovjednički glas staroga kuhara Petra i žurna poslenost sluškinja. Štropot ribeža, mužara, noževa razlijegao se zvonkom jekom po svim kutovima plemićkog dvora te miješajući se s veselim glasovima poslenika odavao je tako jasno radost, koju donosi u kuću Božić.

Gore u sobi dočekaše nas Batorićevi gosti. Bijaše već sve priređeno za Božić. Zidovi su bili iskićeni borovinom i jelovinom, i sav zrak u sobi bio je ispunjen mirisom zimzelenoga granja.

U pročelju stajao dosta visok mlad bor, ukrašen pozlaćenim jabukama, orasima, lješnjacima, sitnim svjećicama od voska i lancima od papira različnih boja. Grede su također bile okićene zelenim grančicama, i na tankim se nitima njihale po zraku jabuke božićnice, a nad stolom visio tako zvani jež — jabuka sasvim obložena lješnjacima — taj najglavniji znak Badnjaka u starim hrvatskim kućama. Pod čitavim stolom bila je razastrta čista, žuta slama, a sam stol bijelio se od finoga stolnjaka, nasred kojega bijaše veliki križ, naprosto svezan od dugih vlati ražene slame.

Sve je to priredio stari Vanko. Batorić se gotovo topio od blaženstva i veselja. Oči mu se radosno krijesile i najprvo zastavši kod vrata zagleda se u sve, a tada pošavši od jednoga ugla do drugoga k svakoj grančici, svakom drvcu i dotaknuvši se rukama svake stvarce opazi, da je Vanko zaboravio zvijezdu repaču i Svetoga Duha. Istoga se časa moralo to objesiti, a zatim zapaliti svjećice.

Soba zasja. Mene se silno dojmio ovaj na seljačku iskićeni drevni prostor, već po sebi odjek starih, starih vremena, a sada još više zanoseći u prošlost svojim prikazivanjem i održavanjem pradavnih običaja, svojim prostim, ali iskrenim svetkovanjem tako uzvišenoga časa kršćanstva.

Javljaju se nesamo osjećaji nalik na one, koji su negda, u djetinjstvu, obuzimali čovjeka na ovu svetu večer — ono zbližavanje s božanskom predajom, ono posizanje za godišnjim zgodama — kao da su se iz toga nakita, iz toga svijetla, iz toga dima — jednom riječi iz svega — tek nejasno u prozirnim slikama, ali ipak primjetljivo, dizali i lebdjeli prizori iz starih davnih vremena, iz onoga doba, kad su naši pradjedovi, ti najstalniji patnici svete vjere, pod simbolom božanske kolijevke crpli snagu svoga uvjerenja, svoga junaštva; iz onoga doba, kad im je u bijednom mučeničkom vijeku, ostavljenima od svega živoga svijeta i zemaljskih kraljeva, jedino nebeski kralj pružao utjehu, pružao okrepu! Odisalo je, strujilo kroz čitavu kuću, kroz stare sobe nešto nebesko, nešto sveto, što je blažilo i raznježavalo srca nas svih, uzdizalo naše duše i poticalo nas, da šapćemo vruću hvalu božanskome Spasitelju, što nam pokloni ovaj dan!

(Iz crtice »Na Badnjak«) *Ksaver Šandor Đalski*

Ilustrissimus: presvijetli (naslov, titula). Duplonka, puška dvocijevka; surina, kaput od surog sukna; revera, zaista; kurija, ime za stare hrvatske plemićke kuće na njihovim posjedima; mužar, avan.

Toranj

Nad čempresovâ vise,
nad krajinu sunčanu,
ko sanja lijep, i zloguk
k'o sunce tužnom danu,
visoko u vis strši
i baca sjen u stranu.

Sagradiše ga oci
— ta ljeta tko bi snivo —
i predadoše djeci,
svеđ ljubeći ga živo,
tu dobru ljubav svoju
i kamenje to sivo.

A dolje pod njim humci
— zastire sjen ih stijenja —
i krst na putu bijeli,
gdje bol i tuga jenja.
Tu dobri čuvar stari
on broji pokoljenja.

Pa kad za noći tije
zvon njegov kucne jače
i svježeg oko huma
kad čudno kolo skače
— taj dobri čuvar stari
bez suza u noć plače.

Vilko Gabarić

O Božiću

(Bednja)

Na Badnjak metu u nas žene više puta sobe, jer drže, da će im se blago gojiti i linjati.

Ne puštaju rado na taj dan za ručka nikoga u kuću, tko ne pripada njihovoj porodici, jer misle, da će u kući do godine netko umrijeti, ako bi tkogod u to vrijeme došao.

Dok ručaju, ode jedan od družine na drvljanik i stisnuvši oči zagrabi nekoliko cjepanica, a da ih nije prebrojio, i ponese u sobu. Ako ih je donio na par, ostat će do budućega Badnjaka svi živi, a ako ih je donio na nepar, razdružit će se parovi (t. j. jedan će od oženjenih umrijeti). Ako je u kući djevojka za udaju, tad i ona donese cjepanice; ako ih je donijela na par, udat će se do godine, a u obratnom slučaju ne će.

Božićnoga tjedna, a pogotovu na Badnjak, ne jedi ništa na dvorištu, jer će ti kokoši nesti jaja gdjegod u grmu ili uopće izvan kuće.

Ako želiš saznati, kakav će biti koji mjesec u idućoj godini (kišovit ili ne), metni na božićnu noć u dvanaest lupina luka crljenca, okrstivši svaku lupinu imenom jednoga mjeseca, prašak soli, pa u kojoj lupini bude sutradan sô mokra, onaj će mjesec biti vlažan, a u kojoj suha — suh.

Na Badnjak uveče, kad je već soba okićena bršljanom, borovim grančicama i jabukama, sastane se cijelo selo, pa ide od kuće do kuće pjevajući božićne pjesme i noseći slamu. Kad uđu ljudi u sobu, idu po njoj triput u okrugu, a tad onaj, koji nosi slamu (obično najjači i najzdraviji u cijelom selu), sjedne na slamu u sredini sobe, a domaćica mu pruži košaricu kukuruza, koji on razbacuje po sobi govoreći: »To neka bude konjima, to volovima, to kravama, telićima, kokošima, patkama i ptičicama, koje svojim pjevanjem slave Boga«. Nato mu pruži domaćin hljeb, koji on triput zagrize, i čuturu vina, iz koje triput gucne. Čutura ide redom, dok se ne isprazni, a tad odu dalje. Kad odu, napuni domaćica najprije žrvanj kukuruzom, da bude do godine izobila meljiva, zatim razbaca slamu po sobi, a na stô metne osim slame i kukuruza još pšeničnih posija, dva ključa i tri rukoveti sijena. To će joj služiti za lijek. Hljeb, što ga je zagrizao onaj, koji je donio božićnu slamu, čuva se do Nove godine.

Ako djevojka voli kojega momka, a on je ne voli, neka ponese k ponoćki željezo, što spaja plug s rudom (u nas se zove »kuraž«), i njim u crkvi lako udari onoga momka tri puta, ali tako, da je ne opazi i ne osjeti udarca, pa će je on zavoljeti.

Ako je na Badnjak uveče jako tamno, bit će obilna godina.

Josip Jedvaj

Na ponoćki

Kad se začuše pred dvorom praporci, požurismo se napolje, i za čas su nas vozile troje saonice put crkve.

Vjetar bješe prestao, nebo vedro, gotovo bez oblačka i posuto zvijezdama, koje su živahno titrale i krijesile se, te se od njih nježno ljeskao tamni lazur.[1] Nekako se činilo, kao da su ovoj dalekoj zemlji bliže, nekako se doimahu, kao da u neiskazanoj svojoj ljepoti slažu slavu Božju i misao ove večeri, jer im je tako sjaj zlatnih treptavih zraka nalik kao na svetački vijenac. Tihi hladni mir ovoga sjajnog neba svima je izricao nešto uzvišeno, nešto nedohitno! Prava Badnja noć! Mjesec se već visoko digao, blijeda mjesečina ovijala je sva ta nježna polja, gorostasno se dizala brda kao nepregledne gromade snijega. Drveće, obloženo po svim granama ovim uresom zime i dršćući u nejasnu svijetlu, prikazivalo se fantastično, neodređeno — sablasno. Od seljačkih kućeraka žarila se u noći mala okna kao vatrene oči. Ona su glasno pripovijedala, kako sav taj svijet čeka radosno, čeznutljivo dolazak Božjega djeteta.

Naše su saonice strjelovito hrlile naprijed po svježem snijegu. Niti se čuo topot konjskih kopita niti sklizanje saonica, tek praporci ovješeni konjima o vratu i na hrptu daleko su odjekivali u ravnice i bregove u gluhu ovu hladnu noć.

Zatim zaoriše crkvena zvona tankozvučno i srebrno razliježući se u svježem mirisnom zraku i gubeći se daleko, daleko, tamo negdje za vodama i šumama. Pred crkvom sakupljena sila svijeta, svi u svečanom ruhu, čekali su početak službe. Časomice zagrmio bi iz svjetine hitac puške i kubure, pa jujuškanje vesele momčadi.

Uniđosmo u crkvu na kor Batorićev, koji je on imao kao patron ili pokrovitelj crkve. Služba Božja započne. Visoki zidovi stare crkve tek su do sredine bili svijetli gubeći se dalje u sivoj polutami, koje ne mogu prodrijeti voštanice, štono su gdjegdje po kutovima crkve

zapaljene. Opojni miris tamjana i ružmarina, što su ga u rukama imale djevojke i žene, ispunjao je svu crkvu. Dolje iz puka, gdje se glava do glave narivala i svjetina se neprekidno njihala kao valovi na burnoj vodi, dolazilo je zujanje od napola glasno šaptanih molitava vjernika, njihovo uzdisanje — njihov zanos.

Tada napokon zapjeva svećenik kod oltara: »Gloria in excelsis Deo!«[2], a gore kod orgulja oglasi se stari školnik Ivica Novaković svojim tankim glasom kroz nos navučenim, nalik na blejanje janjeta. Pjevao je s veseljem i pobožnošću, pa mu je zato bio glas kraj svih svojih mana ipak ugodan i vjerniku drag. Ne znaju — ne znaju doista naši današnji »organisti« više onako vjerno, istinito pjevati u crkvi kao negdašnji školnici!

Narod se odazove, i cijela crkva zagrmi od stare pjesme:

»Narodi se kralj nebeski...«

Nemam riječi, da prikažem čuvstva, što su me taj čas savladala i ganula do suza; nemam kista, da nacrtam ono, što sam gledao na licu Batorića i drugih; nemam pera, da opišem radost, veselje, blaženstvo sakupljena svijeta. Samo mogu reći, da sam se gubio pred veličanstvom jednoga ovoga trena, i stara, prastara božićna pjesma potresla mi dušom, te sam taj čas tako lako pojmio svu snagu gesla naših djedova: »Pro Deo et patria!«[3]

Izađoh iz crkve te pođoh pod vedri nebeski svod. Iz crkve je sada odzvanjala pjesma: Slava Bogu na visini, a mir ljudima na zemlji. — Šaptom sam se pridružio ovim riječima.

Ksaver Šandor Đalski

---

[1]) vrsta plavoga kamena nalik na staklo; [2]) Slava na visini Bogu; [3]) za Boga i domovinu!

*

Ne valja biti svakomu loncu poklopac ni svakoj čorbi zapržak.

Dug zao drug; gdje stiza, ugriza.

Drž se utrvena druma; kloni se prijekih staza.

Dva lješnjaka orahu vojska.

Božićni običaji u Hlebinama

Na Badnjak su u kući pune ruke posla. Gazdarica peče kolače, slaže pečenku za sutra, jer na Božić hoće i ona da ima mira; snaša kiti bor, vješa jabuke, pjeni orahe; muškarci cijepaju drva, koliko će trebati za svetke, priređuju slamu i druge potrepštine, pa svi neustrpljivo čekaju, kad će se zamračiti i zazvoniti pozdrav Gospi. Čim se oglasi zvono, mladići trče iz staja i pucaju bičevima, da konji budu što bolji i žustriji, a iz kuća, u kojima još ima po koja kubura[1] ili stara diljka[2], ori se pucnjava. Kad odzvoni, uzme gazda svijeću, te je u kuhinji zapali ispred peći i krene u sobu. Oprezno i bojažljivo nosi svijeću pazeći, da se ne ugasi, jer ako se utrne, stalno će netko u kući umrijeti. Stupiv u sobu pozdravlja ukućane: »Faljen budi Jezuš Kristuš! Na tom mladom letu zdravi, veseli, kak jeni jeleni. Daj vam Bog žerebič, telič, prasič, purič, racič, gosič, picekov, mira i Božega blagoslova«. Za njim dolazi drugi muškarac i nosi punu plahtu slame, govoreći iste riječi. Dođe i treći, ili, ako ih nema toliko, prvi, noseći punu drvenu posudu svakovrsna žita, te govori istu čestitku. Sada se oprema stol. Najprije uzme gazda šaku žita, te ga pospe unakrst po stolu, a u sredini stavi srebrni novac. Onda stavlja na to slamu, te pokrije sve to stolnjakom. Sada postavi na jedan ugao kruh, koji će se jesti na Novu godinu, pa to sve pokrije sa još dva stolnjaka. Na stol se metne posuda sa žitom, te se unutar utakne svijeća, koja će gorjeti čitavu noć. Gazda donese sada lanac, pa opaše njim noge stola, da bude u kući sloga, pa metne pod stol konjske hamove, ralo od pluga, bič, svoju torbu, da bi na sve te stvari došao blagoslov Božji. Kada je sve to svršeno, sjedne društvo k večeri, kod koje ne smije manjkati meda. Jelo nose na stol samo muškarci, a uz svaku zdjelu govore spomenuti pozdrav. Kada dođe na stol grah »na suho«, uzme gazda jednu šaku graha, te ga baci po sobi vičući: »Koko! Kukmasta, šarena, capasta, bela, crna!«, a to zato, da se perad ne rashađa od kuće. Prije nego počnu jesti, »pûču«[3] svi po redu ispod stolnjaka slamke, pa koji »ispûkne« najdužu, onaj će na proljeće sijati lan, da bude dobar. Pobožna gazdarica uzme svete vode i tamjana te obilazi, kadeći i škropeći sve prostorije u kući. U razgovoru, koji se obično vrti oko slutnja o budućoj godini, dočekaju polnoćku, i onda sve, osim jednoga, koji će paziti na kuću, polazi k misi.

Sa polnoćke trče i žure se mlade mome, koja će brže prispjeti kući, jer ta će biti najmarljivija. Brižne gazdarice, bojeći se, da ne bi koja susjeda uzela kokošima jaja, dođu oprezno, da se ne opazi, k uličnim vratima susjedovim i drmaju njima, govoreći: »U tebe kokodak, a u mene mak!« Došavši s polnoćke, svi jedu malo hladetine, te legnu na slamu, jer te noći ne smije nitko spavati na krevetu. Rano ujutro nosi jedan muškarac »dar vodi«. Uzme jedan kolač, zatim jabuku i soli, pa to baci u vodu (zdenac), govoreći: »Ladna voda, ja ti dajem dara, a ti meni srećicu i zdravlja«.

Rano ujutro na Stjepanje uhvati gazda kokota i gusaka, te ga napaja rakijom, da bude »kuražniji«. Na taj dan idu jedni drugima u pohode te se primaju gosti, jer na Božić nije slobodno odlaziti od kuće. Onaj, koji prvi dođe u kuću, zove se »položaj«. Pod njega metnu jastuk, omeću ga kudjeljom, a to sve zato, da kokoši bolje sjede, te ga počaste svim najboljim, što u kući ima.

Na Ivanje iznosi se slama iz sobe, te se obvije oko voćaka, da bolje rode.

Na Novu godinu ne smije ni jedan ukućanin ujutro vidjeti svijeće u sobi, već vani, da bude zdrav i svjež. Svijeća se odnese na zdenac i tu se zapali, pak se svi skupe i grabe vodu za umivanje. U vodu baci svatko bilo srebrni novac, bilo jabuku, da bude bijel i rumen, zdrav i veseo čitave godine.

Mijo Međimurec

---

1) puška; 2) duga puška; 3) vuku.

*

U mlinu se dvaput govori.
Dok srce ne zaboli, ne može oko plakati.

Zagrebu

Povrh starog Griča brda
kao junak lijep i mlad,
smjele glave, čela tvrda,
slavni stoji Zagreb-grad;
živ, ponosit,
jak prkosit,
kad slobode plane boj.
Tko tu kliko ne bi:
Slava, slava tebi,
Zagreb-grade divni moj!

Mnoge bure povrh njega
prosu svijeta udes ljut.
Al pod krilom našeg stijega
on stajaše tvrd i krut.
Ljutit stresa
juriš bijesa
a razmrvi vraga roj.
Tko tu kliko ne bi:
Slava, slava tebi,
Zagreb-grade divni moj!

Nad njim bljesnu zlatna zvijezda,
da ugleda druga drug,
kao soko iz svog gnijezda,
u daleki prhnu jug
glas hrvatstva,
doziv bratstva:
Preni mi se, rode oj!
Tko tu kliko ne bi:
Slava, slava tebi,
Zagreb-grade divni moj!

Ti uskrisi naše pleme,
ti rastjera duha noć,
ti nam siješ znanja sjeme,
ti nam dižeš roda moć;
svjetlobornih,
umotvornih
glava rađaš silan broj.
Tko tu kliko ne bi:
Slava, slava tebi,
Zagreb-grade, divni moj!

Kad zarudi mlada zora,
a iz zore dvor i hram,
zlatno polje, zelen-gora,
sjajna Sava, loze plam:
Od miline
duša gine,
po krasoti bludeć toj.
Tko tu kliko ne bi:
Slava, slava tebi,
Zagreb-grade divni moj!

Zagreb-grade, naša glavo,
Zagreb-grade, štite naš,
Zagreb-grade, naša slavo,
kao sunce ti nam sjaš.
Budi velik,
jak ko čelik,
tisuć ljeta slavan stoj!
Tko ti kliko ne bi:
Slava, slava tebi,
Zagreb-grade, divni moj!

August Šenoa

Potres u Zagrebu

Deset sekunda! Šesti dio jedne minute! Časak, da dva, tri puta dahneš, manje nego što treba na smrt ranjenu crvu, da pogine — šta je to u životu čovjeka? Šta je to u povijesti naroda? Ništa. U tečaju povijesti svijeta čini ti se, da te mjere nema. Ali sada, kad nam se pomalo vraća svijest i dah, kad je i sam bijes prirode, bijući nas, sustao, te se možeš poslije dugih deset dana položiti na uzglavlje, kad ti pod drhtavim nogama ne riče podzemni vatreni zmaj udarajući svojom kobnom pandžom srce hrvatske domovine — istom sad, prolazeći kućama glavnoga grada, mjerismo deset sekunda, pa nam se čini, da je to bio cio vijek, proklet vijek. Vi, koji toga vidjeli, oćutjeli niste, poznajete strah, prepast, zdvojnost, samo po imenu, mi sve to poznajemo po istini. Kroz osam punih dana potrese podzemni, nepobjedivi demon prirode tlo pod temeljima naše prijestolnice dvadeset

i sedam puta. Hodasmo omamljeni, blijedi, vrućica nas tresla, živci da će nam popucati, hodasmo po svetom tlu našega zavičaja poniknute glave, noseći u srcu očajno čuvstvo, da će nam pod nogama zinuti grob, da će se domovi, gdje smo se rodili, gdje smo sa svojim milima trajali sretne dane, oborili na nas, da će nas zakopati. Većina, hvala Bogu, ne izgubi svijesti, ali sav grad hvatao je neki delirij. Jedan čovjek poludi, nekoje gospođe obolješe. Trebalo je poći na Jelačićev trg, na Zrinski trg. Jednom pođoh i ja, da pogledam taj prizor. Tanahni bijeli oblaci gonili se nebom, a kroz njih prodiraše kolut mjeseca. Na Jelačićevu trgu gužvala se gomila prestrašenih ljudi, u kočijama spavahu obitelji, koje bjehu napustile svoj stan. Oko toga stoje kuće ko prijeteći crni divovi, sred toga diže se Jelačićev kip na mjesečini. Ljudi obilaze ko tiha, plaha struja, gledaju ispod oka kuće i šapću potiho. Duhovi su, misliš. Na Zrinskom trgu u okviru crnih visokih palača nižu se crna rebra golog drveća. Svjetiljke uljenice öršću kao svjećice na groblju. U središtu perivoja, gdje obično glazba razigrava vesela srca Zagrepčana, stoje daščare, tu spavaju ljudi. Ali mnogi ne nađoše daščara. Po klupama, po travi sjede i leže žene i djeca. Nije to sirotinja, koja nema šta jesti. To su ljudi iz dobre kuće, ali imutak im je kuća, a boje se, da će se kuća srušiti. Da ti je vidjeti ona blijeda lica, one očajne, ukočene oči! Nikad ne vidjeh užasnije slike, ne oćutih dublje žalosti za ovoga svijeta. Jer šta? Glavu svoju i svojih možeš iznijeti, ali Zagreb, čitavi Zagreb! Bilo je, kao da je đavo trgnuo otrovni bodež, da ga zarine u srce Hrvatske — u Zagreb! Tu stoje glasoviti hramovi Božji, od mnogo vjekova, tu palače znanosti i umjetnosti, a sve je skupio znoj naroda hrvatskoga kroz vjekove; slovili smo u svijetu kao kulturan narod, radili smo, podupirali samo vlastitom snagom, a sada to da izbriše deset sekunda, jedan dah, jedan mah? To nije potreslo samo temelje naših kuća, već i temelje naših srdaca do dna, do korijena.

Vrijedno bi bilo zapisati, kako je ovoga ili onoga iznenadila strašna zgoda u 8 sati i 25 minuta ujutro. Meni je to pripovijedalo sto ljudi, svaki na svoj način. Svaki način bijaše užasan. Neki mi kapetan reče: »Vodio sam svoju satniju s velike vježbe pri Savi. Pred nama stajaše Zagreb. Ujedamput potrese se pod nama zemlja, pred nama počne klimati gora, a tornjevi zagrebački počeše se njihati kao šibe na vjetru. »Momci,« rekoh, »mi već ne ćemo naći vojarne, jer ne ćemo naći Zagreba!« — Tako satnik. Drugi čovjek mi ispriča: »Stajah u svom vrtu usred grada. Nešto me gurnu pod nogama, uhvatih se za drvo.

Bilo je, kao da je sav grad, kao da su sve grdne kuće i crkve skoknule u vis i opet se spustile. Potom se poče grad zibati na desno, na lijevo, i u taj par popadaše dimnjaci s krovova, daždio je crijep na zemlju. Mišljah, da je sudnji dan.« — Tako pričahu ovi, a ja ću, što sam ja u prvi mah doživio. Spremah se upravo od kuće u Zagrebačku goru po službenom poslu. Još da uzmem šešir. Ujedamput sruši se vješalica za odjeću, visoka, tanka, na široku stalku, na mene, a bilo mi je, kao da stojim sred burna mora na brodu, koji se ljulja amo tamo. Potres, pomislih. Skočim na prag. K meni sunu žena, djeca, sva družina. Svjetiljka se njihala kao njihalo ure od istoka k zapadu, ure udarahu silovito o zaklopno staklo. Kameni kipovi počeše skakutati na ormarima, a posude vrcale s police na zemlju u crti parabole, kao da si ih izbacio iz topa. Pod zemljom tutnji mukla grmljavina, izvana čuje se prasak crijepa, kuća se ziba i ziba kao brod na moru. Oblio me leden znoj, pritiskah još jače svoje. Napokon stiša se bijes. Izađoh iz kuće. Sučelice meni stanuje prijatelj mjernik. Krenusmo obojica, da vidimo, šta je. U prvi mah nismo govorili ništa. Po ulicama prolazi uzjareno ljudstvo. Gomile crepovlja, dimnjaka leže na pločniku, visoke zidine zijevaju. Ljudi saneni dovikuju si kojekakve glasove. Svetilište se u prvostolnoj crkvi srušilo, vele; mene je to zabolo kao nož u srce. Pohitili smo u crkvu svetoga Marka. Vršak pročelja se lomio. Uniđemo, popnemo se na kor. Između gotskih rebara pao je svod na orgulje, razbio ih. U taj tren potrese se pod nama zemlja. Bilo je bježati iz crkve. Zađosmo u hram svete Katarine. Pročelje je popucalo, s oltara svalio se mramorni kip sv. Ignaca, glava mu odletjela, sa svoda popadale freske slike. Užasna li prizora! »Prijatelju! Da vidimo palaču akademije, jesu li stupovi cijeli,« — rekoh. Pođosmo. Da, stupovi stoje, palača stoji, ni za vlas da se je pomakla, ali ornamentika, slikarija, sve pocuri curkom na zemlju, dimnjak razbi stakleni krov, staklo razbi bakarske starine, potres potrese i razbi grčke posude, pobaca knjige s polica. Izađosmo, jedva odahnusmo. Šta vele ljudi? Evo, s palača Zrinskog trga srušili su se kameni kipovi, fratarski toranj popucao na 4 strane, remetska stara crkva, grobnica Alapića i Karlovića, nije nego ruševina. Školske zbirke leže razlupane, izmiješane, meteorološka postaja je uništena. Bilo mi je, kao da mi je gvozdena šaka stisnula srce; pomislih, Bog i duša, na Pompej i Herkulanum.

Minu dan, dva u smrtnom strahu. Zalazio sam u kuće. Tu potrgane stube, ispucani zidovi, rasprsnuli svodovi. Ljudi bježe bez obzira iz stanova, u svakoj pukotini vide gotovu smrt. Ne ima škole, ne ima

ureda, ljudstvo bježi iz Zagreba. Da zdvojiš! Ban, zapovjednik i načelnik glavnoga grada ne zdvojiše, ustrajaše na svom mjestu.

Nesreća je velika, jer je šteta ogromna. Tko je zavirio u kuću, može taj kvar izmjeriti. Ali Zagreb je Zagreb. Nijedna kuća nije se srušila; ne ima ih deset između dvije hiljade, u kojima se ne bi moglo stanovati. Popravak stajat će milijune, ali dvadeset i sedam puta zamahnula je šaka prirode na naše srce, i Zagreb, ako i teško ranjen, stoji i živi. Prije tri stotine godina obori potres toranj Sv. Marka i Medved-grad, Tatari ga srušili, Španjolci bombardirali, četiri puta kroz tri vijeka pohara ga užasna vatra, ali iz svih tih nevolja digņu se Zagreb kao fenić-ptica. Bilo je navečer prvoga dana potresa. »Naše arkade, grob našeg Preradovića sigurno se srušio«, reče mi prijatelj. — »Povezimo se onamo,« odgovorih. Povezosmo se. Bilo je mutno vrijeme. Kiša je sipila. Gotovo ne smjedoh od bojazni podignuti oči. Znao sam, da je glavni udarac došao iz Zagorja na Granešinu, Remete, preko Mirogojskog groblja u Novu ves, na Jelačićev, Zrinski trg, te išao prema Savi. Napokon dođosmo pred groblje. Pogledah. Velika kupola vidi se netaknuta, tanki stupovi dižu se put mutna neba, a onamo u mutnoj pozadini na jugozapadu ističe se crna silueta Zagreba. Stoji, Bože moj, kao da mu nije ništa, a ranjen je teško. Po groblju leže oboreni spomenici, kameni križevi iskočili iz pilova, kao da si ih dignuo prahom. Stupismo u grobnicu Petra Preradovića. Tu stoji kameni kip Domovine, netaknut, cijel. Divlja sila prirode kao da je od straha stala na pragu genija, kao da se bojala dirnuti veličajnu žrtvu naroda. Činilo mi se u sumraku, da je mramorni kip Domovine još tužniji, kao da je bolnim okom svrnuo na Zagreb, kao da pita: Oj lijepi cvijete hrvatski, oj Zagrebe naš, što si skrivio, da je upravo tebe nemilosrdna ruka prirode pogodila? Koji je demon podmitio podzemne sile, da se slete na tebe? — I tad se sjeti Domovina, da je Zagreb izgorio, da ga potres u davna vremena potresao, ali da još stoji, i Domovina šapnu ožarena nadom: Evo gleđ me, još Hrvatska nije propala, a nisi ni ti, Zagrebe moj! Upri ljudski, drž' se junački, evo vjere, cvjetat ćeš ljepše nego što si evo cvao, jer su ti sinci poštenjaci, junaci. Nitko živ ne će porušiti našeg prava, naše svetinje, ničija moć ne će porušiti tebe, a kukavicama — daleko im kuća!

August Šenoa

*

Dok znaš za se, ne daj na se.

Dok je glavâ, bit će kapâ.

Visibabe

Kakvo ono zvono zvoni uz potok, što poljem roni?
Kakve ono bijele glave cvatu između svele trave?
To su jutros ukraj grabe nikle prve visibabe,
pa sad zvone u dan rani, kao mali sirotani,
da procvate rosno cvijeće, jer proljeće već se kreće.

Ivo Kozarčanin

Rečenica, koja obuhvata svijet

Peti razred građanske škole. Tri reda zelenih školskih klupa, a na njima šest nizova zlatnih bundevica. Punih ili praznih bundevica? Praznih — rekli biste vi — i... prevarili biste se.

Naša razrednica i nije sudila kao vi. Kad bi ona velikim koracima, rukû unatrag skrštenih, stala pred našim klupama, znala bi se iznenada zaustaviti i zagledala bi se oštrim pogledom u prvu od tih glavica, koja se dizala nad prvom klupom. Gledala je u nju oštro i uporno, kao da je njezin pogled prodirao korak po korak sve dalje, i kao da je ubirao čudo za čudom, njeno je lice sve više primalo izraz udivljenja. Onda nijesam znala, kuda ona to prozire. No sada znam, da je njezin pogled davno prije Röntgenova otkrića umio da prodre kroz onu prvu bundevicu, što se njihala nad prvom »bogatom« klupom, onda kroz drugu iza nje, pa onda kroz cijeli onaj niz, sve tamo do posljednje, »oselske« klupe. I ostajala je zadivljena, kao što bi ostao zadivljen svaki, kome bi se otkrila čudesa sabrana u dvadeset poredanih dječjih glavica! Onim trenom pretvara se taj niz bundevica u bogat i raskošan đerdan, koji je iz Božje ruke pao preko ovih školskih klupa i u kojemu trepti i titra sve, što je Božji i ljudski um ikada zamislio. Bujica predočaba, kaos ideja, iz kojega ipak vrcaju varnice divnih zaključaka — gotove pjesme, koje još ne traže pera, raskošne arabeske, kojima još ne treba ni boja ni kista, drame, male i velike, humoreske bez broja, neodoljive, koje traže izlaza i koje neprestano titraju bar na deset od dvadeset dječjih lišca.

Sve ovo ključa, trepti, sve se ovo prelijeva u čudesnom tom đerdanu. Pa tko prozre u tu raskoš, zar ne mora da se zamisli prije negoli će s golim slovima i s dvije tri mršave »jedinice« i »desetice« pristupiti tim glavicama?

»Ne, u ove glavice ne može više ništa da stane, i one se ne opiru zaludu tako uporno nauci! Tu se ne može raditi o tom, da ove glavice primaju, nego se radi o tom, da se nauče davati, da im se stvore izlazi, koji će ovu zlatnu bujicu izvesti na sunce Božje«.

Ovako ja sada — u zreloj dobi — sebi zamišljam tok opažanja i zaključaka naše razrednice. Sva tajna uspjeha ove vanredne žene, sva tajna njene omiljelosti ležala je u ovom bodrom pouzdanju, koje je ona prinosila dječjim dušama i umovima.

Tako je bio sat slovnice. Nakon kratka, oštro odmjerena tumačenja raširene proste rečenice reče razrednica:

»A sada neka svaka napiše dva primjera«. I doda s osobitim naglaskom: »Promislite, što ste danas vidjele, čega se od jučer sjećate ili čemu se sjutra nadate. Sve je to rečenica, sve to može biti primjerom raširene proste rečenice. Dakle, primjeri ne smiju biti iz čitanke, nego iz vaše glave«.

»Pik«, šapne neka čupavica blizu mene, a smijeh oko nje probije tu i tamo poput malih eksplozija.

Međutim je već za vrijeme tumačenja moje srce počelo nekako čudno kucati. Obuzela me maglovita slutnja, da se tom raširenom rečenicom otvaraju silni prostori (za koje ni onda nijesam znala niti danas znam, gdje leže), da granjiva neka neopisiva sloboda, da se može saći na ta polja i ubrati bezbrojne čudesne mogućnosti; postalo mi je tijesno u toj školskoj sobi, u kojoj su se do sada naši primjeri kretali. »Pomislite, što ste vidjele, čega se sjećate!« Cijeli vrtlog slika nagrnuo je na ove riječi pred moju maštu; slike iz prirode, iz igre, iz povijesti, iz bilo čega, a oko tih slika vrzino kolo riječi, koje bi imale da ih prikažu i iznesu kao »primjere«. Vrtlog slika se vije, vrzino kolo riječi kruži, i u toj utakmici nijedna predodžba da uhvati pravu riječ! Nakon duljeg vremena ustavi se moja misao na pitomoj sličici. Neka lijepa biljka, što cvate plavim grozdovima, penjala se negdje duboko u Tuškancu na prozore našeg starog doma.

»Plava ruža (!) penje se visoko na obloke(!)«. — Kako pogrješno, kako zagrebački! Ali kako divno i neobično u onaj čas! No tko bi se usudio tako nešto neobično pročitati, pa pred cijelim razredom, pa na glas! Na samu ovu pomisao poderem papirić, i nestane ga pod klupom.

»Čitajte! Prva klupa!« reče razrednica.

Nečiji reski dječji glasić pročita:

— »Dobar učenik piše lijepu zadaću«.

— »Dalje! Druga klupa!« Nešto zlovoljan glas razrednice kao da je pao za pol oktave.

— »A je li tebi tvoja tetka zaista sašila novu haljinu?« — upita sad već izrazitim tamnim altom.

— »Molim, ja nemam tetke.«

Stanka. Nekoliko oštrih koraka gore dolje. Bura se pripravlja. »Ne valja! Ništa ne valja! Iznova! Sve su to primjeri iz čitanke! Zar ne znate misliti? Zar ne vidite kroz staklo prozora onaj oblak na Kamenitim vratima? Ne može li biti od njega rečenica? Pa onaj prosjak, kojega svaki dan darivate? Pa lopta, za kojom ste potrčale? Pa golubovi, koji se pred vama razlijeću? Nijesu li ovo rečenice?«

Hitrim koracima mjerila je sobu, a onda zabacivši običajnim zamahom svoju kratku kosu stane, zagleda se kroz prozor, kojemu je malo prije uputila naše oči i izrekne (ne znam kome: sebi? nama? svijetu? nauci?) nezaboravne riječi:

»Rečenica je riječima izražena misao. Misao obuhvata svijet, dakle: rečenica obuhvata svijet.«

Ova zasada, previsoka za nas, djelovala je to više kao neki tajanstveni predgovor. Potresla je — dobro se sjećam — naše dječje duše, i tko zna, koliko je dječjih umova jednim mahom otvorila!

Kao razvezana ptica poletjelo je sada moje pero. Dakle sloboda! Zaista sloboda? Bez straha, bez stidljivosti, bez oklijevanja možeš da se hvataš onog oblaka nad Kamenitim vratima, neba, cijelog svijeta! Moje su ruke doďuše nešto strepile, no žilice u sljepočicama kucale su skladno, kao da tamo neki mali kovači kuju svoje remek-djelo, puno djevičanskoga čara, puno nade i poleta!

»Crni oblaci putuju hitro nebom.« »Vjetar nosi otkinuto lišće.« »Po cesti se vitla bijela prašina.«

Primjeri su tekli potokom iz moje nove kovačnice. Preko nevješta rukopisa, preko pravopisnih pogrješaka izlazili oni izlomljeni, iskrivljeni, ali ništa ih više nije moglo zaustaviti! Niti sam što čula ni vidjela, ruka je slijedila neodoljivu silu, slova, kao da brzaju, izlazila nekuda otegnuta i sasma položena, kao da doista voda nanosi te riječi na papir — i mjesto dva primjera, bilo ih je osam, deset. Kad se oglasi glas razrednice: »Čitajte!« — bila je opisana čitava oluja, koja me je jednoć, posve malenu, zatekla samu među jablanima.

Ustala sam, počela čitati. Prvobitno drhtanje, kucanje srca, stid, sve se to postepeno gubilo. Zvuk mojih riječi postajao mi je sve miliji, spajao se sad potpuno s predodžbom mojom, sad se na slabijim mjestima od nje odvajao; slike bačene u rečenicu vraćale se opet s papira kao predodžba u moj um i — moje prvo književno djelo bilo je gotovo!

Ne sjećam se, koji je bio učinak ovog mog »prvijenca« na suučenice i na razrednicu. O spoljašnjim uspjesima nije pitala moja uzbuđena duša, koja je prvi put okusila najčistiju slast, što ju je život kadar pružiti.

A kada je pola sata iza toga zaista iz onog oblaka nadošla oluja, kad je stalo grmjeti i tutnjeti, kad je sva sljemenska bura poletjela, da se uskim koritom Duge ulice probije dolje u ravnicu, i kad je udarac vjetra širom raskrilio okno, kraj kojega je čas prije stajala naša razrednica, onda sam ja ljubomorno slijedila sve faze te oluje, ljubomorno, pažljivo, napeto: hoće li sve biti onako, kako sam ja opisala?! Osjećala sam, kao da je ovo moja oluja.

Tada sam osjećala samo ovo. A sad znam još nešto. Znam, da taj prozor, koji se tako naglo raskrilio, da taj prozor, koji vodi u beskrajni veliki svijet, nije za mene zatvoren ni vjetrom ni olujom od Sljemena! Moja mi je učiteljica poletom svoje misli pokazala put daleko u neizmjernost; ona me je privela rečenici, koja svijet obuhvata.

Ivana Brlić-Mažuranić

Ljetno podne

U travi se žute cvjetovi,
i zuje zlaćane pčele,
za sjenatim onim stablima
krupni se oblaci bijele.
I nebo se plavi visoko,
kud nečujno laste plove,
pod brijegom iz crvenih krovova
podnevno zvono zove.
A dalje iza tih krovova
zlatno se polje stere,
valovito, mirno i spokojno,
i s huma se k humu vere.

Vlaďimir Viďrić

Bogorodičine trešnje

Dragoševa se majka opasno razboljela. Svi su u kući vrlo zabrinuti, i dobra kuma, i vjerna služavka Kristina, pa i sestrica Anica i brat Ćiro. Dragoš smišlja, što bi on učinio, da mama ozdravi. Kristina je rekla, da treba žrtvovati nešto najmilije. Kuma je dala zapaliti svijeću na oltaru Majke Božje. A on? Među svojim igračkama nije našao ništa zgodno. Vojnici su mu svi pomalo ranjeni, a ni konji nisu cijeli... Našao je ipak jedan četvrtak. Tim će novčićem kupiti, što mu se čini najzgodnije. Ali ništa nije dosta lijepo, dosta skupocjeno... Gle prvih trešanja! Njih će kupiti, jer su mu one najdraže i najslađe. Makar je mogao kupiti tek dvije malene kitice, a dobio od babe Klare još jednu, sve ih je skupa odnio Gospi za mamino zdravlje.

Anica je također mislila na žrtvu, ali njena je bila druge vrste. Ona će se svladati u svojim pogrješkama... A kada je ipak osvanuo dan sreće i veselja, kada je majka prvi put sjela sa svojima k zajedničkom objedu, onda je Dragoš bio svijestan, da su ipak i samo njegove trešnje donijele zdravlje ljubljenoj majčici. Velika je pak darovana košara slatkih trešanja gospodina župnika zasladila svima ručak, a malom je dobrom sinčiću bila nagrada i uzvrat za njegovih šesnaest trešanja žrtvovanih na bijelom žrtveniku.

Bila je nedjelja. Dragošu nije teško rano ustajati i s tatom ići u crkvu. U crkvi nije bilo puno svijeta. Nekoliko baba i staraca klečalo je u klupama. Pred svetim se Florijanom ustavila Kristina. Gospodin mežnar zapaljivao je svijeće. Dragoš stane pred bijelim oltarom, izvadi trešnje iz džepa i lijepo ih poreda na oltaru, one dvije veće kitice jednu kraj druge, a onu manju treću u sredinu. Onda siđe i klekne na stepenicu, zagleda se u svoje trešnje i stane se moliti:

— Dragi Bogo i Majka Božja, dajte da ozdravi moja mama.

I tako je moleći se Bogu gledao u trešnje, kako se lijepo crvene na bijelom oltaru, pa pogleda i na sliku Majke Božje, da li ona vidi, šta joj je on tu donio. Učinilo mu se, kao da su trešnje rasle i množile se i crvenjele se kao ružice. I bilo mu je drago. Sada više nije ni mislio, da bi ih jeo, samo je želio, da im se dragi Bogo raduje, jer su tako lijepe.

Uto zvekne zvonce, i odmah zatim zabruje orgulje. Dragoš se trgne. To svira njegov tata, i Dragoš treba da mu pomogne pjevati. Lijepo klecne dva puta pred oltarom, prekrsti se i ode na kor. Tu odmah stane k osloncu, pritisne nos uz ogradu kroz šupljinu između izrezanoga vinova lišća i grozdova pa pogleda dolje, da vidi, jesu li uistinu njegove trešnje na mjestu. Jesu, hvala Bogu, i Dragoš veselo zapjeva s tatom:

»Svet, svet, svet!«

Poslije kod pjevanja dođe mu odjednom na pamet misao, i on se od te misli čisto zapanji. Šta će biti s onim trešnjama? Tko će ih poslije pojesti? Dragi Bogo? Ali on je duh, i svi nebesnici su duhovi, a duši niti jedu niti piju, jer im i ne treba.

Zabrine se Dragoš za svoju žrtvu. Na povratku kući stane pitati tatu:

— Tata?

Tata je zamišljen, ne odgovara, Dragoš zaintači.

— No, šta češ?

— Tata, je li, tata, šta biva od onih stvari, što ljudi žrtvuju dragome Bogu, kad ga oni mole, da im štogod učini ili dade ili....

— Kako ti to misliš?

— No znaš, tata, kad nešto žrtvuju, da im bolesnik ozdravi ili nešto slično, i daju svijeće ili drugo što.

— Svijeće se pale u crkvi, — odgovori tata.

— Da, to znam, ali druge stvari? — oklijevaše Dragoš, — na primjer — trešnje?

— Trešnje? A tko daruje trešnje? — nasmije se tata. — No i za njih našla bi se mušterija. Jamačno pozobala bi ih djeca crkvenjakova.

— A joj, moje trešnje! — izlane se Dragoš i stane kao ukopan.

— T v o j e trešnje? O kakvim se to trešnjama tebi sanja? — pita otac začuđeno.

Dragoš ne odgovori, nego čim dođe kući s tatom, smjesta se okrene i vrati u crkvu, da vidi, jesu li trešnje još na mjestu. I gle, bile su još onako, kako ih je Dragoš poredao.

Sad se on smireno vrati kući. Tata se valjda prevario, da će ih crkvenjakova djeca pojesti. Ta pozna ih on, to je bio Sepl i Hanzl. Pa zar oni da jedu njegove, t. j. Bogorodičine trešnje, što ih je on žrtvovao?

Tri dana, otkada je onomadne Dragoš odnio trešnje u crkvu, izdržao je, da osim Anice i Kristine nikome nije ni riječi rekao. Samo je u crkvu trčao svaki dan. Odmah drugoga dana trešnje nisu više bile na oltaru.

— Jao, gdje su? — pitao se Dragoš vrlo uznemiren.

Treći dan uvrebao je crkvenjaka.

— Jelte, gospodine mežnjaru, jeste l' vi uzeli moje trešnje tamo s bijelog oltara? — pitao je sav zaduhan.

— Kakve trešnje? — stari će crkvenjak otresito. A zar se kakve trešnje ostavljaju u crkvi? Crkva valjda nije nikakva tržnica.

— Pa, pa ja sam ih samo metnuo, — odgovori Dragoš krotko, — za mamino zdravlje. A znate li možda, tko ih je uzeo?

Crkvenjak se ljutito pograbi za svoj veliki nos, strašno se nakostruši i zarogobori:

— Ajd otale, briga mene za tvoje trešnje.

I htjede otići. Aha, ali Dragoša nije se tako lako otresti.

— Mora vas biti briga, — rekne odlučno, — jer je to bila žrtva Majci Božjoj i dragome Bogu, da ozdravi mama. Znate li?

— No pa dobro, ako je žrtva, žrtva je primljena. Jesi l' me razumio?

Dragoš zine. Eh kad je tako.... onda je razumio.

— Onda je dobro, — rekne na glas i uputi se kući, pa odmah Kristini, da se pohvali, kako mu je žrtva primljena.

Jagoda Truhelka

Šum pšenice

Iz luga vjetar dune u doba gluho
i zelenu plahtu niz obronke zatalasa.
Lelujanje se začuje tako suho.
To šumi dolinama klas do klasa.
Vrijedni domaćin kroz otvoren prozor sluša
šumor klasja i smije se u duši.
I sve mu se čini, kao da već čuje,
kako se zrelo zrnje u hambare ruši.
Miris pšenice duša mi snažno diše.
I šum slušam, stojeći za ogradom od trnja.
O hvala ti, Bože, što se u klasju ovom njiše
i moja skromna šačica zrnja.

Nikola Šop

*

2. Hrvatski narod ima svoje izvorno povijesno ime Hrvat, pod kojim se je pojavio u davno povijesno doba, pod kojim je prije 1400 godina došao u današnju svoju postojbinu, te pod kojim živi sve do danas. Toga imena ne može i ne smije zamijeniti nikakvo drugo ime.

Prvi put u kuhinji

Nikada ne ću zaboraviti toga jutra, kad me je majka povela u kuhinju i rekla: »Hajde, kćerko, da ispuniš, što si obećala«. Pri tom mi je predala ključeve od smočnice i ormara, iz kojega je izvadila čistu pregaču, zatim me pogladila po licu i nekako osobito pogledala. Činilo mi se, da me žali, i opet kao da se raduje.

Kad je izašla i za sobom zatvorila vrata, bilo mi je kao ubogom Robinzonu, kad ga je more izbacilo na kopno, i on se našao sam samcat na pustom otoku. A bilo je dobro, što sam se sjetila Robinzona. Ta on je sjajno svladao sve nevolje te goloruk načinio, što mu je trebalo, da ugodno i udobno živi; pa kako da ja ne priredim jednostavnu goveđu juhu s rezancima, govedinu s umakom od hrena i gnječenim krumpirom, i palačinke. Da, to je lakše i zabavnije, nego što je bilo jučer, kad sam morala odgovarati, što se ono dogodilo nekih 200 god. pr. Krista. Samo da počnem, no gdje je svemu početak?

Nakon duga razmišljanja odlučim da najprije skočim u prizemlje, gdje je mesnica, u kojoj naša majka nabavlja meso. Putem u mesnicu dosjetim se, da nemam ni pojma, koliko mesa treba uzeti, ali sam se tješila, da će mi u tome pomoći prijazna mesarica, koja tako sigurno rasijeca velike komade različitog mesa. No eto mi prve nevolje! Razboljela se, upravo se danas morala razboljeti! Mjesto nje siječe i važe nekakav golem mrkonja, kojega se bojim i zapitati, koliko mi treba za sedmero ljudi, pa dok on dvori one, koji su prije mene došli, rješavam u glavi tu tešku zadaću. Koliko, koliko bi to moglo biti? Pola kg na glavu, bit će 3½ kg svega? Čini mi se, da je previše, bit će valjda 1/3 kg svakome dosta, pa kad je red na meni, odvažno zatražim 2.30 kg govedine. »Kakve?« pita mesar, a ja ne znam. »Pržolice, butine«, nabraja on, a meni je pravo čudo, što meso jednoga vola ima toliko imena, i upravo odahnem, kad on dosta nestrpljivo upita, hoću li peći ili kuhati. »Dakako kuhati!« odgovorim, i sjetivši se, da sam čula, kako je juha dobra od kostiju, naložim mu, da mi

dade mnogo kosti. Mrkonja me vrlo zadovoljno pogleda i pokupi sve kosti sa svoga panja te ih pobaca na vagu. Bilo ih je dva puta više nego mesa.

Iza te prve dvoumice o količini mesa došlo je stotinu drugih. U koji lonac da pristavim, koliko da soli dam, koliko hrena, krumpira, koliko masti, brašna, jaja, a uza sve to kao da mi je štednjak navijestio najveće i vječno neprijateljstvo. Najprije u njemu ne će nikako gorjeti, onda opet previše, a za koji se čas vatra posvema ugasi. Koliko sam puta pošla k vratima, da u majke ili bake zamolim pomoć, i opet sam odustala od stida. A one baš ni blizu. Da je tu makar naša Kata, no ona je dolje u praonici, i kao da se zauvijek onamo odselila. Samo je jedamput na čas došla po nekakve krpe i odmah otišla, a da me nije pravo ni pogledala. Jedamput se i bakica pojavila na vratima — činila se sva zaprepaštena — i brzo je zatvorila vrata. Sigurno ju je smetala množina suđa po stolu i po svim stolcima. Ali nekamo sam ga morala metnuti, da čeka, dok bude oprano.

Najbolje mi je išlo kod juhe, ma da je i tu bilo mnogo neprilika, dok sam našla pravi lonac. Prvi je naime i drugi bio premalen za sve, za one košturine i zelenje, koje sam pometala u nj, da ne bude juhi prigovora. Ali rezanci, rezanci! Nikako s tijestom na kraj, a baš sam onako radila, kako sam vidjela majku, kad sam je u kuhinji katkad pohodila. Sasula sam brašno na dasku, u sredini ga razgrnula, nalila vode, pomiješala i — bilo je, kao da je za ljepivo. Brzo sam dodala brašna, malo, nije koristilo, dala sam više, a ono postalo kamen. Najednoć se sjetim, da su majčini rezanci žuti, pa šta bi tu moglo još trebati? Aha, jaja! Jedno mi se čini premalo, uzmem dva pa onda iznova, i opet izašlo ljepivo, zatim kamen i tako redom, dok mi se nije činilo, da mogu pristupiti valjanju. Bože, što sam se uznojila kod toga posla, dok nije izašlo nešto, što je donekle naličilo majčinim rezancima, koji su tako fini i svi jednaki, a moji su bili neki debeli, neki tanki, neki široki, a drugi još širi.

A palačinke! Kad se sjetim onih gimnastičkih vježba, kojima sam htjela onako kao majka zabaciti tavu uvis, da tijesto odskoči, u zraku se okrene i opet raširi na tavi! Skočilo je i moje, možda se i okrenulo, ali se kao meni uprkos složilo mjesto lijevo u tavu — na štednjak. Pa što je zacičalo, što se zadimilo! Da se ne zagušim, morala sam otvoriti prozor i vrata, a tada je nastao pravi orkan. Samo što me nije odnio! Konačno je nekako teškom mukom izašlo sedam palačinka, koje su se mogle dati na stol. Toliko ih braco obično sam

pojede, ali ja sam već bila izgubila svako povjerenje u objed i slutila sam, da će mojim gostima i tih sedam biti previše.

Ne, nikad ne ću zaboraviti toga dana! Podne je bilo već davno odzvonilo; čula sam oca i braću, kad su dolazili, čula sam, kako nestrpljivo šeću hodnikom, a ništa nije gotovo. A kad je sve bilo gotovo, onda je tek bilo najgore; kako su mi prije toga suze same navirale na oči, sad mi je bilo, da glasno zajecam!

Ukratko: od juhe je ostala samo neka kaša od rezanaca, jer je u loncu bilo kosti i zelenja, a premalo vode. A i ta kaša bila sama sol. Govedina je, koliko je govedine bilo, ostala tvrda. Za umak se nije moglo reći, je li sol ili ocat. Krumpir je plivao u masti, a ono sedam palačinka bilo je kao sedam podmorskih kabela.

A ona teška šutnja za objedom! Svi su upirali oči u tanjur ili su odlažući žlicu gledali preda se, dok nisam ja postavivši na stol palačinke klonula na stolac te pokrivši lice rukama zaplakala. Nisam se više mogla svladati, ali nisu mogli ni oni, samo što oni nisu suzdržavali suze, nego glasan, neobuzdan, upravo veseo smijeh. I svi su pritrčali k meni, gladili me i milovali, dok se nisam malo smirila. Tada je majka donijela na stol neka hladna jela, koja je jučer priredila znajući, kako će moj objed svršiti.

Kad smo iza objeda pošli k drugom stolu, uz koji su roditelji i baka pili crnu kavu, posadi me otac kraj sebe. Ja sam bila ganuta, što se on i nitko od mojih ne ljuti na me, pa sam i opet zaplakala, ali otac me milo pogladi i reče:

— Ne zaboravi današnji dan, dijete moje, neka ti danas i sve buduće dane govori, da za svaku dužnost i za svaki posao, koji moraš raditi, treba nauke, jer nitko ne dolazi na taj svijet kao gotov majstor svoje struke. Svaki je majstor najprije bio šegrt, svatko je morao prije proći svoju školu i s većom je ili manjom mukom svršiti, dok je mogao stati na vlastite noge i svoj posao samostalno i dobro raditi. Tako je moralo biti nekada, tako mora biti i sada, pače sada još više, jer su današnje životne prilike teže, tako teške, da se samo pravi majstori u svojoj struci mogu održati. Ti si dosad sve vrijeme i svu pažnju obraćala školskim predmetima i zato lijepo napreduješ, znaš množinu toga, o čemu, kako si nedavno čula, nisu djevojke prije 150 godina ni sanjale. Nije bilo dobro i nije moglo tako ostati, da jedna polovica čovječanstva svaki dan napreduje, a druga da ostaje u tmini i neznanju, ali ne bi bilo dobro ni to, da od tebe bude majsto-

rica u životu izvan kuće, a u kući, u tvom domu da ostaneš šegrtica, to više, jer je zvanje žene domaćice teže od drugih zvanja.

— Teže? — zapitam iznenađena.

— Teže! — ponovi majka smiješeći se onim blagim, strpljivim smiješkom, kojim ona prilazi ranim jutrom i u kasnu noć k našoj postelji, kojim nas miri i blaži, kad joj pričamo naše nevolje.

— Teže! — nastavi otac, jer od tebe, od tvoje volje i ustrajnosti, od tvoga znanja i vještine zavisjeti će, rasti ili padati sreća tvojega doma i svih tvojih tako, kako ona raste pod brižnim rukama tvoje majke. Još više, ne budeš li šegrtica, nego majstorica u tvojem domu, ti ćeš potaknuti u mnoge šegrtice želju, da bude majstorica, pa da kao i ti pridoneše glavni dio k općem napretku i blagostanju čitavog naroda.

Moram reći, da ni bakica ni ja nismo razumjele, kako da mi, pa da smo još kakve majstorice u svom domu, pridonesemo glavni dio napretku i blagostanju čitavog naroda. Samo majka, čini mi se, da je znala, što otac misli.

No otac je već ustao, jer je došlo vrijeme, da ide za svojim poslom. Oprostivši se od nas reče, da će mi sutra protumačiti, što nisam danas razumjela.

(Iz knjige: »Kućanstvo za školu i dom«) *Milka Pogačić*

Čačkalice

Bilo je doba žarkog ljeta — doba, u koje, tek što ugasne zapad, već gori istok. Kad se ovako zažari istok, čini se, kao da se ustrčalo milijun kola sa dva milijuna bijesnih konja po žeravici, koju pretvoriše u prašinu, a ta se digla ... Iza te užasne prašine došeće se sunce ... Diže se ono i zapliva modrinom nebeskom. Ali to sve nije gotovo ništa prema onome, kako se ono diglo jednog jutra.

Po zemlji zavlada panika. Sve je ušutjelo, sve je zadrhtalo: i kukci i ptice i četveronošci i ljudi ... Sve je, rekoh, šutjelo, i drhtalo i gledalo, što će biti od dana današnjega ... Eto, doći će podne, a popodne će vrućina provaliti kao razbojnik kroz rebrenice, kroz stakla u sobe do divana, gdje se protežu patnici kupajući se vlastitom znoju ...

Da, takvo bješe ono jutro, kad se rodi u glavi hladetinačkog trgovca Joje preznamenita ideja, da naruči »za probu« — čačkalica...

Tog »artikla« ne vidje još Hladetina — dično selo naše, a sad će ga Joja naručiti! To se i može naručiti »za probu«, jer se čačkalice u doba žarkog ljeta ne kvare kao, na pr. rusi, »prezgerm« ili što slično ... A ne će ih ni miš ni parcov, pa ni druga parasitska[1]) čeljad. Bilježnik ne će trebati pukati[2]) slamu s krova, njegova će gospođa ostaviti na miru riblje kosti u starim steznicima i bluzama, učitelj će mirne duše moći odrezati onaj dugi nokat na malom prstu, stari će blagajnik moći odbaciti slamku iz virđinke[3]), dok će župnikova kočijaša riješiti neugodna posla, da izrađuje »treščice« za sve one goste ...

Za malo časa ušulja se ta vesela vijest, da će Joja naručiti čačkalice, u sve bolje kuće dičnog sela Hladetina ... Već u podne kod objeda zapade Joju i čačkalice ta sreća, da su bili predmetom živahna razgovora u svakoj — boljoj kući ...

A istom djeca! Zasjela krila i koljena moleći, da im se priča o toj za njih novoj stvari. Htjela su, da im se pripovijedaju i pripovijesti, ali »prave«, t. j. duge pripovijesti, onako duge, duge kao, recimo, o zmaju, o carskim sinovima i ukletim gradovima. Bilježnikov jedinac Fricek je pače i sam izmislio jednu pripovijest i pripovijedao je svojim družicama. Ciganka je ukrala kokoš, pandur je trčao za njom, ona je pobjegla u šumu, gdje su bili drugi cigani. Cigani su bacili na nju kamen, pak je ciganka postala jedna velika trešnja, a na trešnji je bilo puno, puno trešanja, a svaka je trešnja visjela na jednoj — čačkalici. Onda se ta trešnja na pandura srušila, pa ga ubila. Onda je ciganka ustala i odnijela kokoš svojoj kući. Tamo su je cigani pojeli...

Učiteljeva se Sandrica razgovarala sa svojom družicom kod objeda — s mačkom pitajući je, hoće li ona mjesto kosti oglodavati čačkalice, na što je draga družica digla rep te voljko predući obilazila svoju dobročiniteljicu, a onda se popela na nju i gladila joj lice svojim uhom. Ni Žužica, dobro dijete, a pokćerka župnikove gazdarice, ni ona nije ostala bez utisaka. Kako je sve razgovore o tim slavnim čačkalicama slušala otvorenih usta i puno slušala o tim stvarima, što su tako okupile cijelu kuću, u noći je sanjala, da je bio onkičin-stričev imendan, a ona da mu je išla šestitati i odnijela mu na dar punu svoju košaricu čačkalica, a svaka je bila zakićena — hrvatskom trobojnom vrpcom ... Onkici je prosuzilo oko, uzeo Žu-

---

[1]) nametnička; [2]) čupati; [3]) cigara.

žicu na koljena i gladeći joj obraziće da joj je tepao: »Žužica je naša dobra Hrvatica«...

I došle su čačkalice... Došle su, slavne bile! Nakon toliko vreve, koje čudo, što je Joja taj »artikl« jedva dočekao. Čim je čuo, kako kirijaš pucketa bičem — a on bi poznao među stotinama pucketanje biča svoga kirijaša — on je nehotice popošao u susret, da upita, da li je sve u redu...?

Sve je bilo u redu. Čim je kirijaš odgrnuo ponjavu, odmah je Joja primijetio plavetni omot. Gotovo navali na nj — na taj omot i ushićena lica unese čačkalice u dućan. Naglo razdere omot i prospe po pultu svežnjiće — lijepe ukusne svežnjiće...

Odmah izabere najljepši, veže ga vrpcom i objesi na dućanska vrata, da svatko vidi njegov novi »artikl«...

Za čas se pronije glas Hladetinom: »Došle su Joji čačkalice!«

Sve ih je kupovalo, što je »boljeg« u selu bilo. Svaka kuća — po dva, po tri — po pet svežnjića, pa da bude i te ruke blagostanja... Pače nastade neke vrste natjecanje.

— Kupila sam i čačkalica, molim vas...

— Da, da, i toga treba u kući...

— Dakako, molim vas.

— Koliko ste vi uzeli?

— Za pokus — tri svežnjića, molim vas.

— A ja sam više: pet.

— No ja ću, ako se budu mužu sviđale, još po tri poslati...

— Vi baš hoćete da imate više od mene...

— To mi može i biti...! Zbogom!...

Čačkalica na sve strane, na svakom mjestu, živjelo blagostanje! Ako te sreća nanijela u koju kuhinju, vidio si čačkalice; u pivnicu — čačkalice, u ormar — čačkalice, u staju — čačkalice. Sluškinje su prije običavale gdjegod napeti komad konca i onako čistiti češljeve od blata, sad to obave — čačkalicama; sluge su a i gospođe svojim muževima navađale svitnjake na gaće koječim, a sad — nabode svitnjak na čačkalicu, malo ga omota oko nje — pa turaj i začas je svitnjak na drugome kraju svitica... A istom čišćenje nokata, čagoljenje uha — a ma: blagostanje, pa Bog...

Mala je Ružica ogradila svoj vrtić od pedlja već upotrebljavanim čačkalicama; učiteljeva Sandrica, koja je u mame ishodila posebnu soljenku sa čačkalicama za svoj stolić, strugala je svojoj mački zamazani »opanak« t. j. nogu — čačkalicom, a dok u Fricekove sestrice poslije objeda čistile svome malom štenetu zube, on se kradomice dovlačio k njima, da ih bode — čačkalicom.

Kad mu mama nije dala čačkalice, onda je vriskao, da je bila strahota. I ne samo to, već joj je kroz vrisak obećavao, da će još većma vrištati, ne bude li smjesta dala čačkalicu. Dabogme — Fricek pobijedi...

U toga slavnog Friceka bilo je međutim i organizatornog duha. Eto kako!

Sune mu jednoga dana u njegovu mudru glavicu misao, što bi bilo, kad bi oni — djeca — barem iz »bolje kuće« (Fricek je već odavna znao, da je on iz »bolje kuće«) priredili »majalis«. Namišljeno, pa gotovo.

Nagovori on svoje družice, Žužicu i Sandricu, da se priprave, pa će oni lijepo krenuti na brežuljak iza župnikovih staja. Tamo imade po grmlju kupina, koje su već i zrele, pa će ih oni lijepo brati, zobati i tako proslaviti — majalis. I oni zbilja odu. Raštrkaju se po brežuljku za kupinama. Pucice ponijele sa sobom svoje bebe, neka i one imaju nešto od majalisa. Dabogme da se tu nije zaboravilo i na jedaći pribor beba, koji se sastojao od vilice, noža i žlice, t. j. od tri čačkalice.

Nabraše kupina, pa sjedoše za jedan grmečak, da uživaju... Njihov »stoloravnatelj« (ta kud bi Hrvat bez stoloravnatelja!) Fricek dospio je do svoje druge. Tako je opet došao na misao, da uznemiruje, pa dođe i nabere šipaka, te ih počne trpati djevojčicama u uši. Sandrica htjede da i ona nešto iznađe, pa si turnu šipak u nosnice. Bilo je tako zgodno govoriti, a nos zatrpan.

Tako nastade beka, kao da je tu stado koza, a ne djeca iz boljih kuća sela Hladetine. Ali dođe vrijeme, da se isprazne nosovi. Svima je to nekako pošlo za rukom, ali ne pođe Žužici —; nekako su njezini šipci bili i najveći i najdublje zatjerani.

Neka bi još i to, ali eto ti mudračine Friceka! Dosjeti se on, kako će se to lijepo dati učiniti — čačkalicom. Kopa on, ali mu ne polazi za rukom. Počne s jedne strane, ne ide, s druge — ne ide. Udarila već i krv, ali šipci kao da su još dublje pobjegli... Kada je Žužica ugledala krv, stade vriskati. Djeca se razbjegnu.

Pade osuda. Čačkalice je gospodin župnik odsudio na lomaču... izgorješe u štednjaku... A ma da je samo jedna ostala! Sve je otišlo. Što više, on poče i raditi protiv te novotarije, i svi se povedoše za

njim —: na lomaču s čačkalicama! Neki ih spališe iz uvjerenja, da su pogibeljne, a neki iz iskrene ljubavi prema slozi, koje ne htjede nitko da pomuti radi čačkalica...

Svi se opet vratiše svomu staromu životu: bilježnik k svojoj slamci, njegova gospođa k svojoj ribljoj kosti i t. d.

Tek trgovac Joja zaboravio je skinuti s vratiju onaj svežnjić, što ga je u prvom ushitu bio objesio. Pa kad je prošlo ono doba žarkog ljeta i došlo sumorno jesenje doba sa svojim vjetrovima, onaj je tužni svežnjić još uvijek visio, bacan amo tamo, predan na milost i nemilost hirima onih jesenjih vjetrova, koji kao da su se baš oborili na nj, da im bude drug u njihovu jecanju...

I — zaista, taj svežnjić čačkalica još je dugo — dugo s vjetrovima jecao...

(»Nasmijani udesi«)

Franjo Horvat-Kiš

Škrlec

Kad smo včera orali,
Kaj smo stati morali?
Nekaj nam je reklo: »Pazi,
Tiča ne pogazi!«

Kad smo se ogledeli,
Tičeka pogledeli,
On je zapopeval taki
Nebu pod oblaki.

Kaj ćeš kreljut grejati
Ili nam se smejati?
Kam ćeš tiček tak visoko,
Nit ne vidi oko.

Nam je teško plužiti,
Nikom se ne tužiti,
Lahko ti se smejat v zraku
Mužu siromaku.

Ili dok mi oremo,
K nebu dojt ne moremo,
Ti nam zgora sunca prosiš,
I veselja nosiš?

Ni tam lepše sedeti,
Z neba dole gledeti,
Zakaj ti se ostat ne će,
Kaj te k zemli vleče?

Kaj se moraš vraćati,
K grudi toj obraćati?
Čeka tebe, znam ja, tica,
Draga pajdašica!

Tu ste gnezdo delali,
Mlade v polje pelali,
Kak i vas su stari znali,
Dok ste bili mali.

Morti[1]) je i vnogi kraj
Lepši, neg je bôgi taj,
Ali dom je dragši, je li,
Neg i svet taj celi?!

Dragutin M. Domjanić

[1]) Možda

Putnik

Bože mili, kud sam zašo!
Noć me stigla u tuđini,
Ne znam puta, ne znam staze,
Svuda goli kamen gaze
Trudne noge po pustinji.

Još noćišta nisam našo,
Sjever brije s snježnog brda,
A tuđincu siromaku
Još je veći mrak u mraku,
Još je tvrđa zemlja tvrda.

Naokolo magla pada,
Zastrta je mjesečina,
Ne vidi se zvijezdam' traga:
Majko mila, majko draga,
Da ti vidiš svoga sina!

Da ti vidiš njega sada
Okružena bijedom svega,
Ti bi gorko zaplakala,
Ruka bi ti zadrhtala,
Od žalosti grleć njega!

Zašto tebe nisam slušo,
Kad si meni govorila:
»Ne idi, sinko, od matere,
Koja mekan ležaj stere
Tebi usred svoga krila!

Ne idi, sinko, draga dušo,
Ne id' od krova očinoga,
Tuđa zemlja ima svoje,
Ne poznaje jade tvoje,
Tuđa ljubav ljubi svoga.«

Govoreći sobom tako,
Ka kolibi jednoj klima,
Koju spazi iznenada
Umoreni putnik sada,
I zakuca na vratima.

Otvarajuć' sve polako,
Pitajuć' se: tko će biti,
Glavu pruži jedna stara.
»Daj, u ime Božjeg dara,
Bako, meni prenoćiti!«

»Primila bih tebe rado,
Ali vidiš, gdje spavaju
Tri mi sinka i tri kćerce,
Koji cijelo majke srce
I svu kuću ispunjaju.«

»Nij' daleko već do dana,
Već pozdravlja pijevac vile,
Dok zagrije danak Božji,
Malo vatre bar naloži,
Da otopim smrzle žile!«

»Vatra mi je zapretana,
Drva nemam skoro ništa,
Ovo malo, što j' unutra,
Treba mojoj djeci sutra,
Kad se skupe kod ognjišta.«

»Za tuđinca ništa nemaš,
Tuđa majko, kad te moli,
Tuđe dijete tvoje nije.« —
S tim mu grozne suze dvije
Niza lice kanu doli.

»Gdje su ruke tvoje majke,
Sad da skupe suze sina?
Gdje koljeno da počine,
Da si teško breme skine?
Gdje je tvoja domovina?«

Ko da su mu grči ljuti
Timi riječmi[1]) srce stisli,
Sav ukočen putnik stoji,
Leden znoj mu čelo znoji
I otimlje mozgu misli.

Al' oči mu uzdignute
Okrenu se — oj, onamo,
Gdje od drage domovine
Svako jutro sunce sine,
Tamo željom hiti, — tamo.

»Tebi opet duša diše,
Tebi opet srce bije,
Domovino, majko sreće,
K tebi opet sin se kreće,
Od radosti suze lije.

Primi opet svoje dijete;
Do vijeka će tvoje biti,
Ljubit tebe svako doba,
U tvom polju daj mu groba,
Tvojim cvijećem grob mu kiti!«

Petar Preradović

[1]) tim riječima

Putnik

— Mi imamo ovdje vaše »Prvence«, vašu divnu, novu knjigu — sa stolića, na kojemu je ležala u pripravnosti, uzela je prvu tanku knjižicu Perinih pjesama, koja je izišla iz tiska prošloga ljeta, i pružila mu je.

— A što da čitam? — upita on i pogleda naokolo.

— Mnogo toga, mnogo! Ali kao prvo, naravno, svoju najljepšu pjesmu! Pjesmu o povratku domovini! Svoga »Putnika«.

— Putnika! Da, Putnika! — klikne doktor Gaj, uzvikne Stanko Vraz, a odobravali su burno mladići u surkama.

Pero je pogledom zamolio gospođu Josipu za dopuštenje, onda je ustao, sagnuo glavu i započeo glasom, koji je u početku malo drhtao, ali od stiha do stiha postajao sve sigurniji i zvučniji. Čitao je svoju pjesmu o putniku, pod čijom je prilikom ocrtao sudbinu čovjeka, koji odijeljen od svoga naroda traži utočište kod tuđih ljudi. On tužno luta kroz noć i maglu na vrata tuđe majke zamolivši je za konak i okrepu, ali ga ona otpravlja, jer su sav prostor u kolibi zauzela njezina vlastita djeca, pa ga upita, zašto se ne vraća svojoj majci. Otjerani prima ovu opomenu sjetivši se svoje majke, svoga naroda i svog jezika, te se iz negostoljubive tuđine vraća onamo, gdje ga očekuje zaboravljena domovina.

Pero je čitao svoju zanosnu pjesmu glasom, u kojem su drhtale suze, kad je u milozvučnim srokovima progovorila bol i sreća povratka. Svi su bili oduševljeni i potreseni, kad se pjesma završila s ona dva dirljiva, domovini posvećena stiha:

»U tvom polju daj mu groba,
Tvojim cvijećem grob mu kiti!«

— Živio Putnik! Živio onaj, koji nam se vratio iz tuđine! Živio! Živjela Hrvatska! — klicahu muževi. Josipa Vancaš prišapnula je Gaju: — On je na visokim školama sasvim zaboravio hrvatski jezik, tako da nije razumio ni rođenu majku. Pjevao je tuđim jezikom. Ali on nam se vratio!

— On nam se uistinu vratio! — reče Stanko Vraz i ustane.

Paula Preradović

Anica šije

Ispod isturenih kapaka strujao je ljetni dašak u hladovinu kuće i mazio se oko lica majke i kćeri, koje su bile zabavljene ručnim radom. Pred kućom galamili dječaci podajući se neograničeno slobodnom prazničkome veselju. Popodnevnu tišinu u sobi prekidalo pokadšto zujanje zalutale pčele i šuštanje platna pod maminim rukama.

Mama kroji. Ona kroji i broji, mjeri i mozga, kako bi pokrojila što više košulja, pa da još ostane platna za drugo potrebito ruho. Kad zareže u pređu, zveckaju škare, kad zadere, fijuče kao strijela iz luka. Onda opet časom utihne, čuje se samo vika djece na ulici. Napolju nesmiljeno sja sunce. Ali i u sobi pomalo grije.

— Ah! — zazuji iznenada kroz sobu.

— No šta je? — pita mama prenuvši se iz svojih računa i mjera i izronivši iz gomile bijela platna, što se oko nje nadulo kao pjena.

— Ah mama, tako je vruće! — zabaci Anica kosu sa oznojena čela.

— Eh, šta ćeš, zato je i ljeto« — rekne mama.

— Prsti mi se tako znoje.

— A ti ih otari.

— Ali mi igla ne će da bode. Platno je tako tvrdo i glatko. Sve se igla po njemu skliže. I prste sam već sve izbola.

— Pazi, pa ih ne ćeš izbosti, — svjetovala mama rastreseno, jer je upravo imala riješiti teško jedno pitanje.

Anica nanovo potegne, bode, bocka u oporu pređu, bocka i uzdiše. Zamalo eto je opet:

— Mama, vidi, ne valja mi igla. Ne će nikako da šije.

— Ah, šta ne će. Samo ti šij! — sokolila majka kćer, koja je pod njezinim nadzorom šivala svoju prvu košulju, pravu pravcatu košulju, koja će se i oblačiti i nositi. — Pazi samo, da ti šav bude ravan i zabodljaji lijepo jednaki.

— Ah, Bogo moj! još i ravno i jednako da bude? — cviljela Anica. — Ta to je upravo nemoguće na toj vrućini. Ni samo platno ne da, da ga bockam. Sve mi se pod prstima izmiče i i i...

— I šta još? — pita mama nedirnuta kćerkinim mukama. Mama ima punu glavu briga i krojeva, kako će što bolje i svestranije iskoristiti skupocjenu pređu.

I zapravo se zbog Anice i poduzeo čitav ovaj posao. Sjedi vam Anica tako neki dan s lutkom u naramku tamo pred vratima spremišta ništa zla ne sluteći i gleda, kako se dječaci oko bedema viju po onoj ledinici i igraju se hajduka. I što se borba žešće razvijala, u Anice više raslo srce i dođe joj pusta želja, da i ona zađe u vatru, da se tuče s dušmaninom i da juriša na kule i gradove. Ali znajući, da je vrlo opasno po trećega, ako se umiješa, gdje se dvoje bije, zadovoljila se samo time, da je glasnim uzvikivanjem poticala i bodrila sad jednu stranku sad drugu na sve žešće napadaje. Kad al uto zaori s prozora mamin glas:

— Anice, amo te malo u kuću!

Poslušno se Anica makla sa stepenica i poletjela u kuću misleći, kakvo joj to veselje spremila mama, kad joj je glas bio tako neobično živ i jasan. Kad ona u sobu, a to mama sjedjela za šivaljkom, onom novom čudnovatom spravom, na kojoj se tako silno brzo šivalo, da je čisto kao kakova čarolija. Mami je na krilu top platna, pa će — ne znam, što joj je odjednom došlo, — Anici svečano:

— Anice, dijete moje, ne pristoji se tebi više igrati se s dječacima...

— Pa ja sam samo gledala, kako se oni igraju, — uleti Anica majci u riječ.

— I to više ne treba, jer je to danguba, — prihvati mama. — Ti si već gotovo odrasla i vrijeme je...

— O, ja ću skoro nositi dugačke haljine, je li mamice? — ponovo se zaleti Anica i neuljudno prekine majci govor. Ah Bogo, pomisli na svu prešu, zar ona ne misli počesto na dugačke suknje, taj znak ženske odraslosti? I kad nitko ne vidi, ona nateže suknju, kako bi bila dulja,

pa se obazire natrag i mjeri, dokle već dosiže i ne kuckaju li skuti već po petama.

— Doći će i tome vrijeme, — rekne mama. — Ali najprije treba naučiti mnoge stvari i ozbiljno se prihvatiti posla. Ja sam eto kupila top platna, da ga pokrojimo na košulje tebi i braći tvojoj. I ti ćeš se na tome platnu učiti šivati.

Anica je na tu novost zinula. Ali nije joj bilo krivo.

— Pa ja već znam šivati. Šta tu treba da se uči mnogo.

Poslušno sjede na stolicu. Mama joj tutne u ruku dva povelika komada platna, pokaže joj, kako se nižu zabodljaji i rekne svečano:

— Dakle, u ime Božje, počni!

Anica se udobno namjestila, čvrsto pograbila šuštavo platno i stala udijevati konac u iglicu.

— Ih, Bogo moj, šivanja! I to mi je baš nešto! — rekne lakoumno. — Šta sam ja već sašila košulja i ruha za svoje lutke. Petnaestero ih ima, i svake veličine. Dosta je tu posla, dok se to sve zaodjene i obuče.

I onda nastavi umovati:

— Šivanje je mnogo veselije i zabavnije nego pletenje čarapa. Je li, mamice?

Mama samo šuteći kimne glavom.

— Mamice, ti upravo tako krojiš, kao da si učila geometriju, — primijeti Anica iznenada. — I ja moram kod gospođice neprestano crtati, kako se od četverokuta prave trokuti i od trokuta četverokuti, a da bude sve od jednako velikoga komada.

Jedno vrijeme vladala tišina. Čulo se samo zveckanje škara, šuštanje platna i bockanje Aničine iglice.

— Nego ovo je ipak nekako drugačije, — pomisli Anica odjednom na glas i ispruži ruku sa švelom, da bolje vidi, šta je već i koliko je sašila.

— Vidi, mama, koliko sam napravila!

— Ne valjaju ti zabodljaji, — opomene mama. — Ovih nekoliko nejednaki su. Otpori ih, pa nanovo šij.

Anica poslušno para. Ha, to baš nije zabavno. Prekine se konac. Valja iznova udijevati u iglu. Šije se iznova. Što dulje šije, to je manje veselje. Svaki čas gleda, koliko još ima do kraja. Bogo moj, ta upravo kao da se još nije ni počelo.

Anica bocka dalje. Hu, što je danas vruće. Već se na čelu i sljepočicama sabiru kapljice znoja.

— Sad bi već moglo biti »Amen«, — cviljela je Aničina duša, kako ono reče Dragoš, dok je još bio malen i molio uveče Očenaš.

Pa i platno kao da se počelo ozbiljno buniti. Ni njemu se kanda više ne da, da ga bockaju. Ni igla ne će više da probija platno. A prst, već sav izranjen ne može turati iglu. Kuša oduprijeti o stol. I kvrc, igla se, dakako, prelomi.

Mama opomene Anicu, što nije pazila na iglu. Igle su skupe, i kad se lome, kriva je samo nepažnja šivačice. Podade Anici drugu, novu novcatu. Anica joj se poveselila, što je tako sjajna i uška joj pozlaćena, pa neko vrijeme šuteći nizala zabodljaj na zabodljaj. Dok opet jednom ne zacvili:

— Ah, što je vruće, sva sam već kao okupana u znoju. I ovaj šav nikada ne će doći kraju. A što me leđa bole ovako bez prekida sjedeći na jednome mjestu...

Mama šuti, ništa ne odgovara.

— Mama gle, jesam li već puno napravila?

Mama pogleda. Trese glavom gledajući čudnovato posijane zabodljaje kćerine.

— Začudo mi je, kako ti glatko i brzo ide od ruke, kad šiješ za lutke, a kad treba šiti ozbiljnu i korisnu stvar, onda se prsti znoje, igla se skliže i puca, a zabodljaji, da Bog sačuva, kao vojska na bojnome polju nakon izgubljene bitke.

— Eh, znaš, mamice, Anica će povjerljivo prikučivši se stolicom k majci, to ti je tako. Za lutke šivati, to je prvo igra i šala, jer je sve sitno i malo, i onda drugo, tu odmah vidiš, šta će biti. Ne traje dugo, i gotova je košulja ili suknjica ili haljinica. A na ovom ozbiljnom i korisnom šivanju od same veličine ništa se ne vidi, šta će to biti, već samo milju dugački šav i po njemu sitni zabodljaji kao zrnca prašine, i čisto ih ne vidiš, što se tako sporo nižu, i šav ostaje bez kraja i konca. To zbilja nije nimalo veseli posao. Što misliš, koliko puta još moram zabosti, dok prevalim ove dvije milje. I Bog zna, hoću li ikada i doživjeti kraj?

Mama se blago nasmije. Kroz prozor ulaze široki i oštri talasi dječje vike. Junaci se uhvatili u šake, biju se, oko njih se zamaglilo od prašine, vitlaju se perjanice, ruke, sablje, smota se klupko tjelesa i opet se razmota, pa se bojovnici razbjegnu na sve strane.

— Ah, mamice, — uzdahne Anica iz dna duše ne znam već po koji put. — Zar tebi, mamice, nije žao tvoje jedinice, što se toliko muči šivanjem na tom vrućem danu, pa još i o praznicima, koji su za to, da se praznuju; a dotle se dječaci slobodno smiju igrati ili skitati Bog te pitaj kuda sve po gradu. I nikome ne pada na um, da i njima ponudi, neka i oni sašiju košulju ili tako. To je ipak nepravda! Zašto je to tako?

Ova nova misao tako uzbudi Anicu, da je žestoko zabola iglom. Igla cikne od muke, platno zacvili kao da je na samrti. Onda odgovori mama:

— Zato, što su oni dječaci, a ti si djevojčica.

— Ali ja u tome ne vidim nikakve pravde, meni je to vrlo krivo, — nastavi Anica. — Zato, što sam ja žensko, ja nesamo da učim škole i knjige baš kao i oni, i još gdjekad i bolje, nego osim toga još radi po kući, pomaži ovo i ono, i sad još i šij, i tko zna, u što ćete me još zapreći.

— Eh, šta ćeš, — majka će s uzdahom, — takva je naša sudbina. U svako doba djevojka se morala prije svega razumjeti u sve vrste kućnoga posla, a k tome spada i šivanje i krojenje. Kakva bi to i bila kućanica, koja ne zna sašiti košulju i drugo rublje?

— Ali zar nije dosta, da učim knjigu kao Ćiro? — uporno će Anica.

— Nije. Knjiga i škola došle su k svemu ostalome, jer to traži novo doba.

— Ah, teško ti nama djevojkama, kad se u ovo novo doba sve zlo na nas obara.

— Da Bog da, ne snašlo te nikada gore zlo, — odgovori mama namještajući se, da šije na šivaljci.

— Zar ima još i gorega? — rekne Anica i zavitla joj ruka dugom žicom konca po zraku. Čim se potroši jedna žica, odlane Anici i onda udije nov konac, polako i natenane, zavitla po zraku i zavrče uzao. Tako je ipak malo razonode i vrijeme prođe.

— Samo nemoj, da ti bude uzao velik kao topovsko tane — opomene mama, u koje je bio čudan običaj, da je vidjela na dvije strane: i svoj posao i kćerin.

— Ne ću, mamice. Načinit ću, da bude malen majušan kao makovo zrnce. Vidi kolišan je, i ne vidi se.

— Neka, neka, — mama će zaposleno i baci pogled na kćerino šivanje. — No gle, ovi su ti zabodljaji već ljepši i jednakiji, i ni šav ne krivuda više tako kao u početku.

To je Anici drago čuti. Čisto joj od materine hvale okrilatili prsti.

Zašutjela, hoće da bude još ljepše, i onda će možda i kraj prije dohvatiti.

Opet jedno vrijeme šute i šiju.

Napolju iznova dječaci zagalamili. Galama se približavala kući, štaviše, ulazi u dvorište. Najednoć bane na vrata Ćiro, i sav zadihan uleti u sobu.

— No, što je bilo? — zapita mama, — kako to ulaziš u kuću kao divljak?

— Igramo se, — odgovori i stane po sobi obilaziti i fićukati.

— Nemoj fićukati, — opomene ga sestra oštro. — Ne znaš li, da pred gospođama muškarci ne smiju fućkati?

— Aula, da ti sebi čak ne utvaraš, da si i ti kakva gospoja! — zahihoće Ćiro. — Mama, jesi l' takva šta čula, Anica hoće da je gospoja! Da se nasmijem.

— Ako i nijesam ja, ali je mama, da znaš, — stane se Anici pomalo dizati sestrinski bijes. Oči joj se zakrijese, lice porumeni, gotova je, da se baci u borbu. — I ti mi se ne trebaš rugati, razumiješ li?

— Iš, gospoja, gospoja! — sprdao se Ćiro tarući prste Anici pred licem.

— Mama, Ćiro mi se ruga, — zavrisne Anica sad već u očitoj razdraženosti.

— Aha, i još moraš šiti, a mi se lijepo igramo. Neka, neka.

— Mama! — zakriješti Anica bijesno i pograbi škarice, pa da će ih baciti na brata.

— Anice! — vikne mama i uhvati prestrašeno Anicu za ruku. — Jesi li pri pameti?

Ćiro sretno umakne na vrata, a Anica u isti čas zaciči:

— Jao, ubola sam se.

— Eto, to ti je kazna, što si digla ruku na brata, — prikori je mama.

— Samo vidi, kako krv curi, — jauče Anica.

— Amo prst, da ga zavijem, pa ne će curiti.

Mama vješto zavije prst u bijelo platno.

— Ali ja sad ne mogu više šivati, — upozori Anica mamu.

— Zašto ne bi mogla? Ovaj ti prst ne treba za šivanje. Eto vidiš, ja šijem, makar sam se posjekla na palcu, i to još na desnoj ruci. Ne valja se zbog svake malenkosti odmah prenemagati.

Jagoda Truhelka

Iz »Petrice Kerempuha«

Rasel je naš Kerempuh
Naglo kak i s kvasom kruh.
Kad je mesec prešel drugi,
Zubi su mu zrasli dugi.
Mleko mu ni išlo v tek,
Zlejal[1]) ga je on navek.
Ni se nikad dal zamutit,
S tutlicom se štel zagutit.
Klobasice rad je jel,
Vinčeka je vžiti štel.
Dok se tatek igral z malim,
Tak je rekel med ostalim:
»Pit si rano počel ti,
Kaj je rano, dobro ni!
Mene čisto srce zebe,
Dečec, dečec, kaj bu z tebe?«
Dečec to ni mogel znat,
Odgovor ni vtegnul dat.

Taki kad je on prehodil,
Ludi vse za nos je vodil,
Nikomu ni on dal mir;
Lupal je obloke zmir,[2])
Blatil zide, svet poleval,
Kojekaj na pleča deval.
I mladinu[3]) plašil tak,
Da se vse je zdiglo v zrak,
Guske zaprl v prazni kotec,
Med purane del klopotec.
Al kad štel je dober bit,
Vse je štelo k njemu it,
Vse, kaj spada na dvorišče:
Maček, pajcek, pes i pišče.[4])
Od tih negvih zločestoč
Bil je tatek čisto proč.[5])
Kezmal ga je, žektal šilom,
I z volovskom gladil žilom,
Kožu snažil[6]) mu od buh,

Da je javkal Kerempuh,
Da bu morti spametneši,
V školu dali ga stareši.
Jošće gorše, dražil vsih,
Kak da vrag je vlezel v nih.
Djake je odzad on pikal,[7])
Nim tor:ce v lasi vtikal.
V knjigah liste kelil skup,
Z nožem osle rezal v klup.
Brundu igral, halabučil,
Ali ni se nikaj vučil.
A vučitel rekel tak:
»Ti divjak, a ne dijak,
Ti si preveč zločest postal,
Pri obedu tu buš ostal!«
Petrica nit sim nit tam,
Tak mu je odbrusil mam:
»Meni v rešt se iti ne će,
Naj mi sudi djačko veće!«
I vučitel isti dan
Stiral ga je z škole van.
Tatek se skrivečki plakal,
Z suzom posel svoj namakal.
Petricu sad boga mama
Vučila je čitat sama.
On za knigu niš ni dal,
Komaj[8]) je šlabekoval.[9])

Malo je za navuk maril,
Rajše se je fakinaril.
Ali gdo se ne vuči,
S toga nigdar nikaj ni.
Samo onaj, koji dela,
Nekaj bu i nekaj spela.[10])
Zato je naš Kerempuh
Zmirom ostal potepuh.
Z ludih delal je bedake
I spelaval šaberlake.
Bil je vsigdi, sprobal vse,
Samo malo hasnil gde.
Vučil se je pintarije,
Malarije, mlinarije,
Šoštarije, vrtlarije,
Zvučil samo bedarije.
Bil je kelner, mukte pil
I brijača on je bril.
Vnoge šale on je spelal,
Pešice se sikud pelal,
Tancal je po drotu on,
Videl Rim, Pariz, London.
Al je pleča vsim obrnul,
Rajše se v Horvatsku vrnul,
Kajti dom je nam, kaj ne,
Lepši neg na svetu vse.

Dragutin Domjanić

---

[1]) prolijevao; [2]) neprestano; [3]) pilići, perad; [4]) pile; [5]) bil je proč = klonuo od jada, bio je izvan sebe; [6]) čistio; [7]) bo; [8]) jedva; [9]) sricao; [10]) napravi.

*

Što je pravo, i Bogu je drago.
Vjeran je drug najbolji brat.
Gledaj, da ti drug ne bude na rug.
Da je snaga kao srce, zemlja bi se tresla.
Svuda je proći, al je doma doći.

Iz djetinjstva Ivice Kičmanovića

Pamtim još dobro. Zavladala je silna studen u našim bregovima. Snijeg visok, da je milota! Otac mi je načinio male saonice, i ja se po našem brijegu sanjkam bos, jedva u košulji od kruta konopljena platna. Noge mi crvene kao skrlet, a ruke i obraz modri. No što je sve to prema sanjkanju i snijegu! A bilo je u kući kruha i sira i mlijeka. Majka mi kadšto umijesila pogaču, dok nama djeci otac davaše vina, da ne obolimo od nazebina i na grlu! Moja braća bijahu manja od mene, najmlađa djevojčica tek je tepala. Svi oni proboraviše ciču zimu na golemoj peći, koja bijaše dan i noć topla. Otac je često bio u svatovima sa svojim veselim »bajsom«. Nekoga dana snađe me želja, da ljutom zimom i uskim utrenikom odem do susjeda »kanonika«. Tamo bijaše djece kao u ciganskom logoru, sve jedno drugome do uha. Oni veliki bijahu lukavi i hrabri.

»Ej, bit će belaja!« razveselih se ja. Svoje saonice na leđa, i ja bos s jednoga brda na drugo. U susjeda stariji se krste od čuda, kako sam mogao doći tako daleko bos. A dječaci i djevojčice hvataju za moje saonice: »Sanjkati, sanjkati!« Pak jedni pograbili čizme od svojih starijih, a drugi videći mene bosa usmjeliše se i oni golim nožicama u snijeg. Osvojilo njih pet, šest moje saonice, pa smuc niz brdo, da je sve zviždalo i pucalo. Ja, gospodar saonica, pljesnuh radostan rukama i poletjeh bos za saonicama. Lete oni, najednom zapnu za nekakav greben u snijegu, izvališe se, a djeca pofrkala u dubok snijeg, kao da si orahe pobacao. Eto silne vriske i cike, a ja u smijeh! Ali mali moji susjedi počeše drečati u duboku snijegu. »Kanonik« poleti iz kuće. Njegovo lice bijaše onako kao i onda, kadno se po'rvao s mojim ocem.

»Ti si svemu kriv, zgubidanoviću!« zapraši ljut, uhvati me iza zatiljka za košulju konopljaču i baci u najdublji snijeg.

Meni bijaše kao psetancu, kad jadnika pljusnu u sredinu jaruge. Stadoh lamati rukama, kao da plivam. Ali snijeg je visok nad mojom glavom. »Zraka! Zraka!« — Ja baš ne vikah tako jako, no mislim, da sam fijukao, nego nijesam čuo ni sam sebe ni čiji drugi ljudski glas. Malo odahnuh i odmorih se, zatim napnem svu snagu i pomaknem se u snijegu, dok ispod nogu ne osjetih nešto tvrdo. Nogama napipam tvrdinu, zaskočim uvis te oćutjeh, da mi je glava nad snijegom. Ja mahni i mahni lijevo pa desno, dok se teškom mukom ne izmotah iz utrobe snježnog zapuha. Pogledam obzorjem, a »kanonik« nosi i vodi

svoju silnu družbu, koja je još cviljela od studeni i prepasti, što ju je malo obrlatio snijeg. Daleko pod brijegom ugledam svoje saonice, natovarim ih na leđa i sav mokar cvokoćući zubima pobrah se na naše brdo. Spravih saonice, pa se mokar zavučem na peć među braću ne rekavši nikomu svojih ljutih nezgoda. Mati, koja je prela kod prozorčića, primijetila je samo: »Ej, ti si, vragoljane negdje ljudski promjerio snijeg. Ta sav si mokar kao miš.« Uto mi braća pritiskahu na mokro, studeno i pomodrjelo lice i ruke svoje tople ručice i glađahu mokre vlasi. A moja sitna glava razbijala se mišlju: Kako li je okrutan čovjek taj naš susjed »kanonik«. Bacio me u snijeg, pa me pustio onako, dok je sve svoje zamusance iskopao iz njega. A što bi bilo, da se smrzoh, da ostah u snijegu? ... Da mi samo nije nazdravio: »Zgubidanoviću«. Kako se on mogao izmiriti s mojim ocem i t. d. No, ja sam mučao i nikomu ne kazah ništa ...

Otac je došao kasno u noć sa svadbe i sve nas probudio. Doturao mesa i kolača, a mi se lijepo i veselo gošćasmo. Meni valjda bijahu najslađi izvrsni svadbeni zalogaji, ali ipak vazda mišljah na našega okrutnog susjeda, toga maloga »kanonika« ... Treći, četvrti dan oboljeh. Stislo me u grlu, žarilo u prsima, plamtjelo u glavi, a sijevalo u očima, pa neprestano nekakve crvene, modre i zelene iskrice titrale preda mnom ... Sjećam se, da je mati teško uzdisala brišući suze ... da su me mala braća često spominjala, a najmanja sestrica tepala: »Ivica, bjatac bubin« ...[1]) Sjećam se, da je otac bio smrknut ... da je iz ljekarnice, čitav dan hoda udaljene, donesao nekakvu mast i kolačiće, pa sve bacio kroz prozor... »Tim ludorijama bih ga utukao!«... Pa je doteturala seoska vračara, opipala me svega. Valjalo mi na dušak veoma udihavati u njezin šiljasti nos. A ona je donesla nekakvih ljutih trava. To se kuhalo, varilo i miješalo. Zatim su me kupali, a baba mazala, natirala i previjala, da mi kosti od muke škripahu ... Sjećam se, da sam napokon ustao, ali nijesam mogo hodati ...

I to je minulo. A kad prvi put izađoh na zrak, voće je svuda cvalo, bregovi zelenjeli, a iz šumice navalio miris. Braća nabrala silu Božju bijelih jaglaca, a najviše mi ih nosila u krilo mala sestrica potcikujući: »Hvala Boju i maki Božoj, bjatac Ivica zdjav!« ...

(Iz romana *»U registraturi«*)

Ante Kovačić

[1]) bolestan.

Angelus u Mariji Bistrici

I.

Moj korak je radostan
po beskrajnim poljima,
jer sve me zove i moli,
da slavimo Božju Majku.
O, kad bih samo mogao
da od sunca napravim šajku,[1])
ja bih se vozio svemirom,
i svemu bih svetim nemirom
o Ljubavi Njenoj govorio.
O ja bih pjesme tvorio
o dobroj Majci Božjoj.
Oh ja bih pjesme tvorio
o Onoj,
koju i sam Bog je dvorio.

O sve me moli, doziva.
Zovu me polja, klasovi,
zovu me tajni glasovi,
što u šumi kolo igraju.
Zovu me bijeli oblaci,
što se na vjetru zibaju.
Zovu me trave i cvijeće,
zove me sunce i drveće.

O, cvijet je suzu prolio.
O, cvijet, o, cvijet!
O nitko je nije tako volio,
svi ti tajni, nijemi svjetovi,
ko što je voljahu cvjetovi!
Oni i danas na Njenim oltarima
daju miris svoj duvarima,[2])
a Ljubav svoju, što je uvijek čista,
Djevici i Majci Isusa Krista.

[1]) lađu; [2]) zidovima.

II.

O, ja ne znam
već koga da slušam.
Zove me vjetar, da njišemo zvona.
Zove me oblak, kuda ide Ona,
da dižemo prijesto od njegova runa.
Zove me sunce i moli za pomoć,
da bude što ljepša i sjajnija kruna.
O, otić' ću, otić' na vrhove brdu,
gdje oblaci idu u bijelome krdu.
Tamo ću s cvijećem, s nebom i granom,
s mekom rosom i sunčanom manom,
u žitkom moru velebnog sjaja,
slaviti Majku i Kraljicu raja.

III.

Od volje da je moje svako brdo niže,
Ja ipak suncu ne bih bio bliže.
I bili bi svijetlo, daleke česme
oblaci bijeli, što pjevaju pjesme,
anđela pjesme nad rosom i cvijećem,
nad kosama gorskim i plavim drvećem.

O, koga, koga da slušam?
Zar da se branim svemiru cijelom?
Zar da se krijem i danu bijelom?
A sve me moli i žudno vapi,
da raspem kišu tih rajskih kapi . . .

O, što da počnem? Ja slab sam čovjek
i Božje sam volje
tek sitan odjek.
Moji su koraci put sitna mrava
i moja volja pred Božjom spava!

Al kad me sve moli i žudi visinu,
otić' ću dolje u samu nizinu.
Otić' ću dolje, poput drage Gospe,
da pjesma se moja svemirom prospe.
Otić' ću dolje, gdje nas skromna Mati
sa svojim Sinom u milosti brati.

Uzet ću tamo uže od zvona
i zvonit ću pjesmu, koju voli Ona:
Angelus bijeli, Angelus bijeli,
najljepšu pjesmu, što nebo je želi.

U zvuku će zvona moja pjesma sjati,
od svojega srca ja sve ću joj dati,
da pjesmu će nebo i sunce čuti
i zvonit će njome nebeski puti.
I sve će tada sred sunčanog sjaja
slaviti Majku i Kraljicu raja.

Jeronim Korner

Krstari

Na Spasovo posli pol dana sprema se ženska školska mladež u *krstare*. I to običaju pojedince iz svakoga sokaka[1]) za se da idu. Sad je peta godina, kako ide sva ženska školska mladež u jednoj četi. Dok su ošli iz svakoga sokaka napose, bilo ji[2]) je u družbi deset do petnaest divojčica. Divojčica, kod koje je skup, bude *krstonoša*. Naprave jim žene od dva drva križ; gdi se drvo križa, ondi pripnu ogledalce, a cio križ iskite što lipšim kupovnim cvićem, a krajeve krsta čapljinim bilim perjem. Divojčice budu odivene u odilo d i v o j a č k o. Tako jim divojke posude svoje svilene suknje, opreme ji u svoje zlatom vezene oplejke, oko vrata jim metnu svoje zlatom vezene marame,[3]) upletu jim kosu divojački u široke sitne pletenice, načišljaju jim kosu, ko što divojke svoje načišljaju, ovise jim i svoje dukate pod vrat, tako da taj dan nema nijedna divojka na večernji dukata. Nakite ji tulipanom i ovčicom. Onda se vidi, kako će koja divojčica biti lipa, kad se stane divojčiti. Osim krstonoše i njene družbe bude u tom društvu još četiri prosjaka. To su njiova četiri muška vršnjaka, što idu s njima košarom u ruci, da nose, što isprose. S njima ide i gajdaš.

Iz avlije[4]) pojdu, pa idu selom od kuće do kuće. Čim izajdu iz avlije, gdi je skup, zapivaju:

Svi nam se krsti digoše;
(Kirijo ležižo!)[5]
Za njim se diže staro i mlado,
Staro i mlado, mladolijano.[6]

Pivaju istim glasom, ko što se i Filipovčica piva. Selom pivaju:

1. Mi krst nosimo, Boga molimo,
(Kirijo ležižo!)
Da nam Bog dade, da kiša pade,
Da kiša pade, da trava raste,
Da trava raste, da paun pase.

2. Zaspala Ana na brig Dunava,
(Kirijo ležižo!)
Brig se orinu, Anu zarinu.
Govori Ana svojim drugama:
Kažite, druge, mojemu dadi,[7]
Neka ne pije dunavske vode:
Dunavska voda — Anina suza;
Neka ne kosi dunavske trave:
Dunavska trava — Anina kosa;
Neka ne jede dunavske ribe:
Dunavska riba — Anine kosti.

3. Svinjarko Marko svinje napaso,
(Kirijo ležižo!)
Svinje napaso, dotero doma.
Dođoše svinje, a Marka nema.
Pitala majka: gdi je moj Marko?
Osto je Marko u tuđoj zemlji
Širokim pleći zemlju mireći,
Crnim očima zvizde brojeći.

4. U Đurđa bana[8] prid kućom grana.
(Kirijo ležižo!)
Na toj su grani troji mladići:
Prvi mladići — tići slavići,
Drugi mladići — tići lastići,
Treći mladići — mali gujići.

To pivaju sokakom, ali čim u koju avliju dojdu, pristanu tom pismom, pa ju nastavljaju, kad iz dvora pojdu. U samom dvoru pivaju, ako je momak, ili divojka, momčić, ili divojčica:

Ovdi nama kažu
(Kirijo ležižo!)
Momče neženjeno.
Il ga vi ženite
Il ga nama dajte,
Da ga mi ženimo
S našom krstonošom.

A divojki se piva:

Ovdi nama kažu
(Kirijo ležižo!)
Divu neudatu.
Il ju vi udajte,
Il ju nama dajte,
Da ju mi udamo
Za našeg prosjaka.

Ako su dva momka u kući, piva se:

Ovdi nama kažu
(Kirijo ležižo!)
Dva bora zelena,
Dva brata rođena.
Il je vi ženite,
Il ji nama dajte,
Da ji mi ženimo,
Jednog s krstonošom,
Drugog s drugaricom,
Prvom pivačicom.

Ako su dvi divojke u kući, pivaju im:

Ovdi nama kažu
(Kirijo ležižo!)
Dvi jele zelene,
Dvi seke rođene.
Il je vi udajte,
Il je nama dajte,
Da je razudamo
Za naše prosjake.

Sad u zadnje doba ne pivaju ove pismice u avliji, nego one iste, što i na sokaku.

Kad ispivaju te pismice u avliji, dili njiovim prosjacima u košarice reduša, ili gazdarica: slanine, masti, brašna, jaja, sira. Onda krstonoša diže krst i blagosivlje, a družba piva:

Krst se diže i podiže, za njim se niže
(Kirijo leližo!)
Staro i mlado, mladolijano.

U gospodskoj kući dobiju i novaca. Tim plate gajdaša, a darove, što su naprosili, odnesu gazdarici one kuće, gdi su se skupili, pa jim ona pravi večeru: salate sa čvarcima, masnu uvijaču u slatko, pitu sa sirom i listarića na masti. Dica se navečeraju i posli večere poigraju kolo, a roditelji dojdu pa gleđu, a oko devet sati svaki svoje kući vodi.

Josip Lovretić

---

1) Ulice; 2) ih; 3) rupce; 4) dvorište; 5) umjesto Kyrie eleison = Gospodine, smiluj se! 6) mlađahno; 7) ocu; 8) gospodara, gazde.

Lastavica

Došle su denes. Videl sem dve.
Išćo si gnezdo onkraj hiže,
lete polako.
I pitam sako:[1])
»Kaj ste nam donesle, male, drage ftice?
Vi z vetrom letite
čez široko morje, gde me nigda ne bo,
gde je navek sonca i leta pono nebo.
Kaj niš ne velite?«

Onkraj kleti lečo mlade lastavice
i gnezda glede.

Kaj so nam donesle? Sonce, srečo, mladost,
žito, vino, cvetje, pesme i staro radost!
Dok išle so čez tuji[2]) nekod[3]) svet,
tu čakala je na nje stara klet.
I zato čkome,[4])
samo lete,
pone sreče,
i sonce i nebo i breze glede!

Fran Galović

---

1) svaku; 2) tuđi; 3) nekud; 4) šute.

U svetištu vinagorskom

Ugledavši upred sobom onaj čisti, bijeli zagorski »Marijin dvor« na Vinagori, gdje ona kraljuje u svojoj veličanstvenoj osami navrh brda iznad »zelenih gorica[1] i plavih trnaca«,[2] a opet držeći se čvrsto bedema,[3] na kojima je podignuta crkva, u meni se pobudila ista misao kao onda, kad sam se prvi put našla pred žalosnom poljskom Majkom Božjom u Čenstohovi — misao: svuda isto štovanje, bilo na jugu bilo na sjeveru, istoku ili zapadu. Svuda Ona vlada srcima ljudi, osobito puka. Svuda ona, svuda Madona. U boji, u kamenu, u drvu, u srebru i zlatu, na oltarima sela i velikih gradova, na raskršćima putova, u tihim dolinama i na planinskim vrhovima, u zakutcima kuća i srdaca vjernika. Sad divno umjetnički izrađena, sad nespretno izdjelana teškom rukom kakva majstora-samouka, sad vesela sad tužna sad »crna«, sad bjeloputna sad u crvenoplavim svojim tradicionalnim haljinama, sad je opet odjevena u pravu tešku svilu najrazličitijih boja, sama ili s djetetom u ruci...

Tko da nabroji sva ona njena svetišta i sve njene domove od Lurda do naše čedne Marije Bistrice, od Majke Božje u Čenstohovi i Ostrobramske u Vilnu, pa do Majke Božje Trsatske i naše zagrebačke na Kamenitim vratima, od slavnih Djevica Španjolske i mnogih sirotinjskih »Madame la Vierge« na obalama Bretanje, do skromnih Matera Božjih na našim Sv. Gorama i Vinagori...

Svuda isto: isti topli usrdni šaptaji, krvava i smućena ljudska srca, vruće molitve, uzdignuti pogledi, ruke grčevito sklopljene, duše uzbuđene. Ushićenje. Svuda ista Mati Božja, jedna zajednička Mati ispaćenog čovjeka.

Sva ta svetišta treba vidjeti u suncu, u okviru oblaka i zelenila, u sjaju lijepoga dana, pa da čovjek osjeti svu blještavost učinka na srca ljudska.

U takvu sam dobru raspoloženju neba i zemlje vidjela Vinagoru, tu našu malu Čenstohovu.

Dan je zaista bio jedan od onih rijetkih ovoga ljeta, hirovitog i promjenljivog. Upravo se činilo, da ga je nečija dobra ruka izabrala između onih trista i šezdeset dana godine, izvadila ga iz kalendara vječnosti i dala nam ga na uživanje: »Evo vam najljepšeg među najljepšima, da ga upotrijebite, kako najbolje znate i možete«. I mi smo ga upotrijebili otputivši se iz Tuheljskih Toplica na Vinagoru.

Stojim pred crkvom. Jedinstvena je u svome obliku i smještaju: ne samo da je na vrhu brda (410 m visokom), nego je podignuta

na bedemima kao na vječnoj straži za pravice svoga puka pred Bogom i ljudima. Taj se dojam još pojačava, kad se vidi njeno pročelje: dvije kule spojene zidom, u kojemu su vrata, što vode u njeno predvorje i kao da štite crkvu, to lijepo djelo našega baroka.[4]) Barok navješćuje već kapa na tornju, a potpuno i jasno najavljuje ga onaj bogati oltar u crkvi s čudesnim kipom Madone Vinagorske.

Kad se čovjek nađe unutar zidina okom u oko sa samom crkvom, koja tek sada sine sva u svojoj jednostavnoj ljepoti, onda tek zaviri u pravu bit njezinu. Visoko nad portalom[5]) zadivljuje svojom svježinom Madona dijeleći milost, a poput krila drži je u zraku njezin široko raskriljen plašt. Dolje pod njom je zagorski krajolik i procesija, koja ide u crkvu: žene s bijelim pečama na glavama, muškarci u čizmama. Uz nju niže dolje stoje sv. Joakim i sv. Josip. Neobično zanimljivo djelo nepoznata slikara.

Kad se malo razgledaš oko sebe, otvara ti se tu, unutar zidina, nova slika. One dvije obrambene kule, što te u prvi mah upućuju na krvno srodstvo s Bakačevim kulama pred zagrebačkom katedralom, pretvaraju se najednom u dvije tihe kapelice. Desna je posvećena sv. Roku, zaštitniku protiv bolesti duševnih i tjelesnih, koji je zaključkom sabora u 17. stoljeću proglašen pokroviteljem hrvatskoga kraljevstva, a lijeva sv. Florijanu, zaštitniku protiv vatre vremenite i vječne, koji je pokrovitelj biskupije zagrebačke. I tako ta dva starca, dobra naša sveca čuvaju ulaz u svetište Matere Božje. Okolo naokolo idu presvođene arkade,[7]) »cinktura«, uzidane u bedem. Ima ih oko trideset. Tu se svijet zaštićuje od nevremena, tu crpe njegova vjera novu snagu i nove pobude, jer su na zidu upisana i uslikana čudesa, koja su se zbila kroz desetljeća i koja su unesena još i u »knjigu zagovora«, kojima se uzveličava čudesna moć ove dobre zagorske Madone.

Polako slijedim stopu u stopu te zapise, pune duboke vjere, ushita i sreće, koje je upisalo srce ljudsko u obilju svoga blaženstva postigavši željeni cilj. Žene i muškarci, bogati i siromasi, plemići, svećenici i obični građani potpisima svojim jamče za istinitost riječi i djela. U onoj primitivnosti i jednostavnosti slika, koje je slikala nevješta slikarska ruka, a koje opisuju čudesa, pa u jednostavnim riječima ispod njih, sva je privlačivost ovih dokaza čudesnosti Marijine.

Ulazimo u crkvu. Prati nas najbolji »cicerone«, sam župnik, gostoljubivi domaćin crkve vinagorske. Predvodi nas i predstavlja nam najprije — zvona. Nad nama vise četiri užeta. Najdeblje je od zvona Marijina, a ona tri tanja od ostalih manjih zvona: sv. Terezije od

Maloga Isusa, sv. Josipa i »cinkuša« — sv. Valentina. Kako smo »romari«,[9]) imamo pravo pozvoniti. I tako povučemo svaki za jedno, a zvona zapjevaju u našim rukama, i ako malo plaho i raskidano, kao u jakoj pjevačkoj tremi,[10]) ali uz pomoć župnika oglase se jače u svojoj vječno čistoj oktavi, terci i kvinti, i za jedan kratak čas razlijegne se laka zvonjava oko nas i nad nama.

Unutrašnjost crkve neobično je prijatna i zanimljiva. Lijep uzorak našega građevnog baroka. Sjedište zanimljivosti je glavni barokni oltar s čudesnim kipom Majke Božje s djetetom na ruci. Nad kipom sja velika zvijezda, koja svojim žutim učinkom svijetla, što probija kroz staklo iza nje, povećava dojam cjeline. I pokrajni stupovi, i srebrni relikvijari,[11] i drvene barokne stilizirane vaze[12] obilježavaju barokno stoljeće, koje ih je rodilo. Isto su tako vrijedna pažnje dva pokrajna oltara: Sv. triju Kraljeva (dar Patačića) i Svih svetih (dar Palfija); zatim stara drvena propovjedaonica, svijetlomodra sa zlatnim girlandama[13] lovora i viticama, koje su se oplele oko zlatnih slova natpisa »Stella matutina«, (zvijezda jutarnja), a i svodovi crkve urešeni osobitim pletenicama, uklesanima u kamen, koje rese njihova rebra.

Promatrajući sve to čuli smo povijest crkve. Ona je nastajala postepeno. Zametak joj leži u kipu Bogorodice, vlasništvu grofova Ratkaja. Poslije je taj kip, koji je stajao u njihovim vinogradima, dobio drven krović, da se zaštiti od nepogoda, malo zatim i kapelicu, iz koje se poslije dogradnjom razvila crkva. Kad je ona podignuta, nije poznato, svakako je postojala već 1607. godine, jer joj je iz toga vremena bilo prvo, najstarije zvono.

Poslije je crkva proširena i povećana. Arkade ili »cinktura« novije su djelo, a izgrađene su nastojanjem vinagorskog župnika Lackovića između 1820. i 1840. godine.

Kako je 17. stoljeće bilo stoljeće rasta i razvoja crkve, tako je 18. bilo doba njene slave, jer se štovanje Marije Vinagorske nadaleko proširilo ne samo po našim krajevima, nego i po Štajerskoj i Prekomurju. Svijet je stao hrliti na zavjete i proštenja, osobito u nedjelju po Maloj Gospi, kad se slavi crkveno posvetilo.

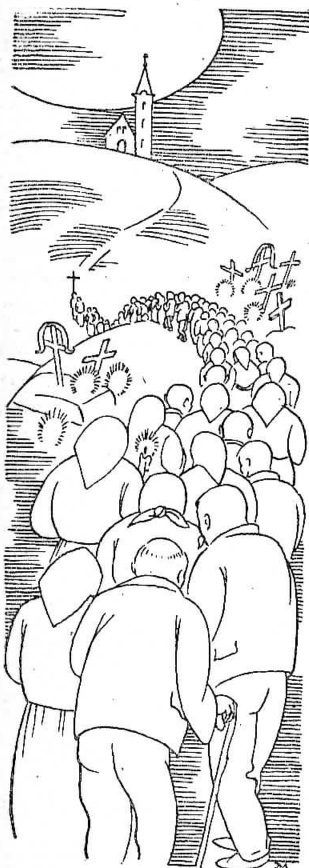
Zdenka Marković

---

1) vinograd; 2) voćnjak; 3) zidina; 4) građevni stil, bogat ukrasom; 5) vrata; 6) slika na žbuki; 7) otvoreni svodovi; 8) tumač; 9) hodočasnici; 10) drhtavica; 11) spremišta za moći svetaca; 12) posude; 13) vijenac.

Prošecija

(U Hrvatskom Zagorju za vrijeme rata)

Starinske si hiže z visokimi krovi
z obločecov k cesti glediju,
vre sunce zahaja, i ideju mraki;
pak kaj to starice ne spiju?

Na malom brežanjku nad njima je cirkva.
Tam svi su zazvoneli zvoni.
Al' kak čudnovato i kak je žalosno
kaj sad pripovedaju oni.

Prošecija duga čez vulice ide,
vuz male starinske te hiže.
Čez grobje se gdegde zasvetile sveće:
Prošecija k cirkvi se diže.

I same su ženske, i deca su drobna.
Gubiju im tenki se glasi,
da komaj[1]) je čut litanije molit,
i sveća za svećom se gasi.

Vre kmica je bila, kad došli su starci,
kaj bili su čisto odzadi.
Zabadav si gledel, zabadav si čekal,
gde naši dečaki su mladi.

A naši dečaki su dalko vu boju,
i Bog zna, gdo doma se vrne.
Tak vnogi počiva i spi si tak tvrdo
na zglavju od zemljice črne.

Za onimi v boju molitva se šepće:
Za timi kaj dal'ko nam spiju.
Za njimi starinske su hiže žalosne,
za njimi vsi zvoni zvoniju.

Dragutin Domjanić

---

1) jedva

Šuma Striborova

I.

Zašao neki momak u šumu Striborovu, a nije znao, da je ono šuma začarana i da se u njoj svakojaka čudesa zbivaju. Zbivala se u njoj čudesa dobra, ali i naopaka — svakome po zasluzi. Morala je pak ta šuma ostati začarana, doklegod u nju ne stupi onaj, kojemu je milija njegova nevolja nego sva sreća ovoga svijeta.

Sasjekao dakle onaj momak drva i sjeo na panj, da počine, jer bijaše lijep zimski dan. Ali iz panja iziđe pred njega zmija i stade se umiljavati oko njega. Ono pak ne bijaše prava zmija, nego bijaše ljudska duša, zbog grijeha i zlobe ukleta, a mogao ju je osloboditi samo onaj, koji bi se s njom vjenčao. Bljeskala se zmija kao srebro na suncu i gledala momku pravo u oči.

— Lijepe li gujice, Bože moj! Gotovo da bih je i kući ponio, — progovori momak od šale.

— Evo budalaste glave, koja će me osloboditi na svoju nesreću, — pomisli grješna duša u guji, požuri se i pretvori se odmah od guje u ljepotu djevojku, te stade pred momka. Rukavi joj bijeli i vezeni kao krila leptirova, a sitne nožice kao u banice. Ali kako bijaše zlobno pomislila, onako joj ostade u ustima gujin jezik.

— Evo me! Vodi me kući i vjenčaj se sa mnom! — reče guja-djevojka momku.

Sad da je ono bio siguran i dosjetljiv momak, pa da je brže zamahnuo ušicom od sjekire na nju i da je viknuo: »Nisam baš ja mislio, da se sa šumskim čudom vjenčam«, postala bi djevojka opet gujom, utekla bi u panj, i nikome ništa.

Ali ono je bio neki dobričina, plašljiv i stidljiv momčić, pa ga je bilo stid, da joj ne ispuni želje, kad se već radi njega pretvorila. A baš mu se i svidjela, jer je bila ljepotica, a on, neuputan, nje mogao znati, što joj je ostalo u ustima.

Uze on djevojku za ruku i povede je kući. A živio je taj momak sa svojom starom majkom i pazio majku kao svetinju.

— Evo, majko, snahe, — reče momak, kad stigoše on i djevojka kući.

— Hvala Bogu, sinko, — odvrati majka i pogleda ljepotu djevojku. Ali je majka bila stara i mudra, i odmah spozna, što imade snaha u ustima.

— Lijepu si mladu izabrao, samo pazi, sine, nije li ono guja!

Sin se malo ne skamenio od čuda: otkud njegova mati zna, da je ono bila guja? Razljuti se u srcu i pomisli: »Moja majka mora da je vještica«. I odmah zamrzi na majku.

Počelo njih troje živjeti zajedno, ali zlo i naopako. Snaha jezičava, zlobna, proždrljiva i goropadna.

(Snaha sada stane svakojako mučiti svoju svekrvu: da joj donese snijega savrh grebena, da ide na zaleđeno jezero i donese joj kroz otvor na ledu šarana. Baka je imala sreće, pa je ostala živa. Kad je jednom hjela da zakrpa sinu košulju, snaha joj ne dade. Baka tada izide pred kuću.)

Uto ona vidje, kako k njoj ide neko ubogo djevojče, na njemu samo izderana košulja, a rame pomodrilo od studeni, jer joj se rukav iskinuo. Ali se ipak djevojče osmjehuje, jer je umilne ćudi. Pod pazuhom joj svežanj triješća.

— Hoćete li, bako, kupiti luči? — pita djevojče.

— Nemam novaca, kćerce, nego, ako hoćeš, da ti okrpam taj rukavčić, — reče tužna baka, koja je još držala u rukama iglu i konac za sinovu košulju.

Baka okrpa djevojčici rukav, a djevojka joj dade svežanj luči, zahvali joj milo i ode dalje, radosna, što joj rame ne zebe.

II.

Uveče reče snaha baki:

— Mi ćemo poći u goste kumi, a ti da si ugrijala vode, dok se vratim.

Bila snaha proždrljiva i uvijek gledala, gdje da se ugosti.

Kad oni odoše, osta baka sama i uze onog triješća, što joj ga dalo djevojče, i potpali oganj na ognjištu, a onda ode u komoru po drva.

Dok je ona u komori tražila drva, začuje, kako u kuhinji nešto pucka, nešto kucka: kuc! kuc!

— Tko je Božji? — upita baka iz komore.

— Domaći! Domaći! — zovnu se iz kuhinje neki sitni glasovi, kao da žvrgolje vrapci pod strehom.

Dalo se baki na čudo, što je ovo ovako u noći, i ona uđe u kuhinju. Kad ona tamo, ali ono se na ognjištu istom rasplamsale luči, a oko plamena zaigrali kolo domaći, sve ljudi od jedva po lakta. Na njima kožusi, kapice i opančići crveni kao plamenovi, kosa i brada sive kao pepeo, a oči žarke kao živi ugljen.

Izlazilo njih sve više i više iz plamena, svaka luč po jednog daje. Kako izlaze, tako se smiju i vrište, prebacuju se po ognjištu, cikću od veselja i hvataju se u kolo.

Pa zaigra kolo: po ognjištu, po pepelu, pod policu, na stolicu, po ćupu, na klupu! Igraj! Igraj! Brzo! Brže! Cikću, vrište, guraju se i krevelje. So prosuše, kvas proliše, brašno rastepoše — sve od velike radosti. Vatra na ognjištu plamsa i sja, pucka i grije; a baka gleda i gleda. Nije joj žao ni soli ni kvasca, nego se raduje veselju, što joj ga Bog šalje na utjehu.

Čini se baki, da se pomladila — nasmije se kao grlica, poskoči kao curica, hvata se u kolo s domaćima, pa zaigra. Ali joj ipak ostalo čemera u srcu, a to bijaše tako teško, te kolo odmah stade.

— Božja braćo, — reče onda baka domaćima, — biste li vi meni znali pomoći, da ugledam jezik svoje snahe, pa kad kažem sinu, što sam na svoje oči vidjela, možda će se opametiti?!

Baka stade pripovijedati domaćima sve, kako je bilo. Domaći posjedali uokolo po rubu ognjišta, nožice objesili niz ognjište, nanizali se kao čičak do čička i slušaju baku, pa sve klimaju glavama od čuda. Kako klimaju glavama, onako im se žare crvene kapice: mislio bi tko, ono sama vatra na ognjištu plaminja.

Kad je baka svršila pripovijedanje, vikne jedan od domaćih, po imenu Malik Tintilinić:

— Ja ću ti pomoći! Idem u sunčanu zemlju i donijet ću ti svračjih jaja. Podmetnut ćemo ih pod kokoš, pa kad se izlegu svračići, prevarit će se snaha: polakomit će se kao svaka šumska guja za svračićima i isplazit će jezik.

Svi domaći ciknuše od radosti, što se Malik Tintilinić tako dobro dosjetio. Još oni najbolje vrište, ali ide snaha iz gostiju i nosi sebi kolač. Nasrne snaha ljutito na vrata, a ono: top! — prasne plamen, skočiše domaći, topnuše svi u jedan mah nožicama o ognjište, ponesoše se nad plamen, poletješe pod krov, kvrcnuše daščice na krovu i nestade domaćih.

Još iste noći donese Malik svračjih jaja i podmetne ih pod kokoš umjesto kokošjih.

III.

Zapovjedila snaha baki, da dobro pazi na kokoš, pa kad se izlegu pilići, neka joj javi. Pozvat će snaha čitavo selo, da vidi, kako ona ima pilića na Božić, kad ih nitko nema. Došlo vrijeme, izlegli se svračići. Javi baka snasi, da su pilići izašli, a snaha pozove selo. Došle kume i susjede, malo i veliko, a bio tamo i sin bakin. Snaha zapovjedi baki, da donese gnijezdo u trijem.

Donese baka gnijezdo, podigoše kokoš, a ono u gnijezdu nešto zakriješti: iskočiše goli svračići, pa skok! skok! po trijemu.

Kad je snaha-guja opazila ovako iznenada svračiće, prevari se, polakomi se u njoj zmijina ćud, poletje snaha po trijemu za svračićima, isplazi za njima svoj tanki i šiljasti jezik kao u šumi.

Vrisnuše i prekrstiše se kume i susjede, te povedoše svoju djecu kući, jer upoznaše, da je ovo zaista šumska zmija.

Majka pak radosna pođe do sina govoreći:

— Otpremi je, sine, otkud si je doveo, kad si na svoje oči vidio, koga u kući hraniš. — I mati htjede da ogrli sinka.

Ali sin je bio baš posve budalast čovjek, pa se još više usprkosio i suprot sela i suprot majke i suprot svih svojih očiju. Ne će da sudi ženi-guji, nego još vikne na majku:

Otkud tebi svračići, vještice stara? Nosi mi se iz kuće!

E, sad je mati vidjela, da pomoći nema. Zacvili kao ljuta godina i samo umoli, da je bar ne tjera iz kuće, dok je dan, da ne vidi selo, kakvog je sina othranila.

(Uveče mati ode u svijet po cičoj zimi, a sin i snaha za njom, da vide, kako će ona poginuti od studeni. Baka zapali svoje luči, pa se pojaviše domaći).

Pripovijeda baka domaćima, kako se budalasti sin još više pozlobio na nju, otkad se i on i selo uvjerili, da je u snahe gujin jezik.

— Izagnao me, a vi pomozite, ako znate.

Malo šute domaći, malo otresaju snijeg s opančića, i ne znaju baki savjeta.

Ali onda Malik Tintilinić reče:

— Hajdemo do Stribora, starješine našega. On svačemu savjeta znade.

I odmah se Malik popne na glogov grm, zviznu u prste, a ono iz mraka preko strništa dokasa k njima jelen i dvanaest vjeverica.

Posadiše baku na jelena, a domaći posjedaše na vjeverice, i pođoše put šume Striborove.

Jašu oni kroz noć. Na jelenu rogovi i paroščići, a na svakom paroščiću zvjezdica. Sja se jelen i pokazuje put, a za njim juri dvanaest vjeverica, a u svake vjeverice dva oka kao dva draga kamena. Jure oni i žure, a za njima iz daleka trče snaha i sin, sve im nestaje sape.

Tako stigoše do šume Striborove, i ponese jelen baku kroz šumu.

Spozna snaha sve u mraku, da je ono šuma Striborova, gdje je ona već jednom zbog grijeha ukleta bila, ali od velike zlobe ne može se ni sjetiti svojih novih grijeha ni pobojati se za njih, nego se još više raduje govoreći: »Propast će neuka baka u ovoj šumi sred tolikih čarolija« — i poletje još brže za jelenom.

Donese dakle jelen baku pred Stribora. Stribor pak bijaše šumski starješina. Sjedio je usred šume, u dubu tako velikom, da je u njemu bilo sedam zlatnih dvorova i osmo selo, srebrnom ogradicom ograđeno. Pred najljepšim dvorom sjedi Stribor na stolici, u crvenoj kabanici.

— Pomozi baki, propala je od snahe-guje, — rekoše domaći Striboru, kad mu se bjehu poklonili i oni i baka. Pripovjede oni sve, kako je bilo. A snaha i sin došuljali se do duba, pa kroz crvotoč gledaju i slušaju, što će biti.

Kad su domaći svršili svoju pripovijest, reče Stribor baki:

— Ne boj se, starice! Ostavi snahu, neka živi u zlobi, dok je zloba ne dovede opet onamo, otkuda se prerano oslobodila. A tebi ću lako pomoći. Gledaj tamo ono selo, srebrom ograđeno.

Pogleda baka, a ono njezino rodno selo, u kojemu je mladovala, a u selu proštenje i veselje. Zvona zvone, gusle gude, zastave se viju, a pjesme podcikuju.

— Uniđi kroz ogradicu, pljesni rukama, i pomladit ćeš se odmah. Ostat ćeš u selu svome, da mladuješ i da se raduješ kao prije pedeset godina! — reče Stribor.

Razveseli se baka kao nikada, poletje odmah do ogradice, uhvatila se već rukom za srebrna vratašca, ali se uto još nečega sjetila, pa upita Stribora:

— A što će biti od moga sina?

— Ne budali, bako! — odvrati Stribor, otkud bi ti za svoga sina znala? On će ostati u ovom vremenu, a ti ćeš se vratiti u mladost svoju! Ni znati ne ćeš za kakvog sina!

Kad je to baka čula, zamisli se teško. A onda se polako vrati od ogradice, dođe natrag pred Stribora, nakloni se duboko i reče:

— Hvala ti, dobri gospodaru, na svemu dobru, što mi ga daješ. Ali ja volim ostati u svojoj nesreći i znati, da imam sina, negoli da mi dadeš sve blago ovoga svijeta, a da moram zaboraviti sina.

Kad je to baka izrekla, strahovito jeknu cijela dubrava, prestadoše čari u šumi Striborovoj, jer je baki bila draža njezina nevolja, nego sva sreća ovog svijeta.

Zanjiše se čitava šuma, provali se zemlja, propade u zemlju ogromni dub s dvorovima i sa selom srebrom ograđenim, nestade Stribora i domaćih, — ciknu snaha iza duba, pretvori se u guju — uteče u rupu — a majka i sin nađoše se nasred šume sami, jedno uz drugo. Moli sin Boga i majku, da mu oproste. Bog mu oprosti, a majka mu nije ni zamjerila bila.

Momak se poslije vjenčao s onim ubogim i milim djevojčetom, što im bijaše dovela domaće u kuću. — Još i sad sretno žive svi zajedno, pa im i Malik Tintilinić u zimnje večeri rado na ognjište dohodi.

(Iz knjige »Priče iz davnine«)

Ivana Brlić-Mažuranić

*

3. Svoju današnju postojbinu učinio je hrvatski narod već u pradavna vremena svojom domovinom, u njoj se trajno nastanio, s njome srastao i dao joj izvorno i naravno ime Hrvatska. To ime ne može se i ne smije se zamijeniti ni s jednim drugim imenom.

4. Zemlja, koju je u pradavno doba hrvatski narod zaposjeo, te koja je postala njegovom domovinom, prostire se na više pokrajina, koje su posebna pokrajinska imena imale dijelom još prije dolaska Hrvata, a druga su pokrajinska imena nastala poslije, no sve te pokrajine sačinjavaju jednu jedinstvenu domovinu Hrvatsku, te nitko nema prava da bilo koju od tih pokrajina svojata za sebe.

5. Hrvatski je narod u svoju domovinu Hrvatsku došao kao potpuno slobodan narod, i to u vrijeme seobe naroda vlastitom pobudom, te je tu zemlju osvojio i svojom za uvijek učinio.

Fratarska oporuka

Po tradiciji

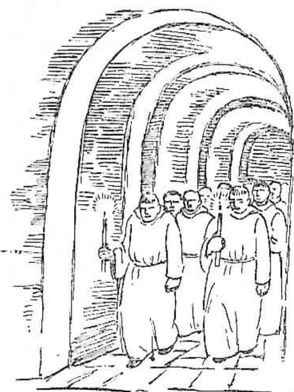
Sa trona reče Josip car:
— »Svim redovnikom nek je kraj!
Toliko zdravih ljudi kvar,
i bez njih ćemo steći raj.
Dokle god seže carstva hatar,
po mojoj volji tako budi:
nek svoju halju svuče fratar,
nek žive kao drugi ljudi.
U njinih dvorih odsele će
stanovat bolni ljudi, đaci,
pisari, sužnji il vojaci;
a pune zlata, srebra vreće
na zadnji grošić nek se zbroje
u blagajnice carske moje:
tim novcem digoh učilišta —
ja za se od tog ne ću ništa.«

To cara Jose reče moć.
Sva graja njega malo smete:
još isti dan, još istu noć
teklići širom carstva lete,
sve vičuć: »Svatko sada znaj:
svim redovnikom nek je kraj!
Pavlini, čujte, jezuite!
Sve bijele, sive, crne svite!
Svak svoja prsa triput tuci,
pa zatim svetu halju svuci!
To volja jeste cara, kralja;
vladara svoga slušat valja.«

Daleko grom se carstvom širi,
a strašnom javom bude san;
od trusa showdršću manastiri —
strahovit ide sudnji dan;
i mnogu gorku čuo Beč:
zaludu, kad je carska riječ!

I dođe glas do Lepoglave,
do tihe šumske postojbine,
gdje bijeli fratri od starine
u lijepih dvorih Boga slave.
Gospoda jesu, bogataši,
al uz to ljudi, kako treba,
ne kruti, ljuti velikaši,
već širom dijele darak neba
šljivaru, kmetu, zlo kad vrijeme
navalilo na zemlju breme.
Gospoda jesu, časte, piju,
i skladno gude, lijepo rišu,
i narodu svom knjige pišu,
pa s isusovci bojak biju.
Al zadnja i njim dođe hora:
pavlina zbor se selit mora.

Tek što je opat čuo glas,
zvonara odmah viknu brata:
— »Svu braću zovni ovaj čas,
zatvori zatim velja vrata;
svih zberi, ču li, u dvorište!
To opat, reci, strogo ište.«

Lagano već se hvata mrak,
i k zapadu već sunce tone.
Kroz večernji taj tihi zrak
na umiranje zvona zvone.
Fratara dugo číslo kroči,
u ruci noseć voštanice;
u crnu zemlju gleđu oči,
problijedjelo im s brige lice.
I kako vjetar pri oluji
lelečuć s valom ljut se bori,
po lepoglavskih svetih dvorih
žalopjev »De profundis!« bruji.

Kad u dvorištu zbor se skupi,
razrediše se fratri bijeli,
i pred njih opat mirno stupi,
pa svojoj braći ovo veli:
— »Uzdignite sad Bogu duše,
zavapite sad iz dubine!
Sva grješna srca nek se skruše,
nek ćute, sve da smrtno gine!
Da l' čuste zvona svetog hrama?
To blize smrti zveči glas;
a znate l' i to, pitam vas,
a znate l', komu zvone? Nama.

Da, moja braćo, moji sinci!
Svi živjet ćemo pojedinci;
al umrijeti će sveti zbor,
i ovaj slavni Božji dvor,
koj slovijaše trista ljeta,
opustjet će! Žalost! Šteta!
Prije nego svane mladi dan,
u ovaj dvor će doć komesar,
i reć vam, kako želi cesar,
da pustimo taj sveti stan,
da našeg reda više nije!
Da cijelo blago, što imamo,
na komesara ruke damo.
Pa volja Božja! Slušati je!
O pođite u ime Božje,
i neka Višnji sve vas prati,
svak nosi krst svoj, kako može,
a Bog će vam se smilovati!
Razіđite se svijeta širom,
poštenja sijte čisto sjeme,
pobijedit ćete ljuto vrijeme —
oj, pođite mi, braćo, s mirom!

Al stante časak! Pamtite li,
što vazda b'jahu fratri bijeli?
Hrvati, sinci našeg puka.
Ta sveta zemlja rodi nas;
imutak naš je pučka muka,
to pamtimo u ovaj čas!
Pred vaše dadoh snijeti lice
taj silni evo kup papira,
sve same dobre obveznice,
milijun, mislim, baš talira.
To duguju nam što šljivari,
što građanin, siromah kmet —
dužnici sve Hrvati stari,
ta naša krv, naš rod, naš svijet.
Mi čekali bi ljeta duga,
do sudnjeg dana; — sad je druga,
jer državi l' to dođe ruku,
plemiću jao, jao puku!
Isplatiti će morat omah
i Hrvat propast će siromah.
Imetak naš od trista ljet'
razgrabiti će tuđi svijet.
Jedincu fratru zakon krati,
da namre komu oporukom
— pa bio otac, bila mati —
sve blago mu je mrtvom rukom!
Al sada redu smrt se sprema;
zar ima za to zakon? Nema.
Pa pravimo sad oporuku:
Imetak budi našem puku!«

Tad opat plamom voštanice
zapali silni kup papira,
sve same dobre obveznice,
milijun tinja baš talira:
»Oj Bože, praštaj grijehom mojim,
dužnikom evo praštam svojim.«

Svi redom plamom voštanice
zapale silni kup papira,
sve same dobre obveznice,
milijun planu baš talira:
»Oj Bože, praštaj grijehom mojim
dužnikom evo praštam svojim.«

Raskrilio se nebom mrak,
sa hrama smrtno zvono ječi,
od vatre sav se žari zrak,
fratara zbor kraj vatre kleči,
a psalam grmi sve u šir:
»Oj, Bože, daj nam vječni mir!«
Gromore bubnji, vojska grne
u sveti dvor sred noći crne!
Uz vojsku dođe i komesar
i javi svim, što reče cesar.
Tad pokloni se opat muče,
i komesaru preda ključe.
»A blago?« pita isti mah
glavara starca sluga cara,
al opat njemu odgovara:
— »Na, evo vam ga! Pepeo, prah!
To baština je našeg puka,
to fratarska je oporuka!«

August Šenoa

Uspon i pad

I.

Nekoliko koračaja od ugla Frankopanske ulice prema zapadu ima u Ilici mala, siva, uska kuća, valjda još iz prošlog vijeka. U prizemlju je dućan s jednim prozorom i tijesnim vratima, a nad vratima visi crna ploča s natpisom u bijelim slovima:

JANKO KRIVOŠIĆ
Trgovina mješovite robe

Eto već dvadesetak godina, što ta mala tvrtka postoji, a ovo već nešto znači u modernom Zagrebu, gdje domaće tvrke padaju jedna za drugom kao crvljive šljive sa stabla! Što i Janko Krivošić nije pao, imao je da zahvali svojoj marljivosti i svojoj glavi, koja — kako sam običavaše kazivati — nosi tako radoznao nos, te ga mora zabosti u svaki zamotak šećera ili brašna, prije negoli ga kuharica iz dućana iznese. On je po vas dan bio u dućanu, sam posluživao, a gdje ne bi poslužio, tamo je nadgledao, i tako bijahu mušterije uvijek zadovoljne, te mu ostadoše vjerne.

On je i danas s jednim pomoćnikom i jednim šegrtom u tome niskom i mračnom dućanu, no nešto je nestrpljiv i kao rasijan. Gleda često na sat, podsmjehuje se i tare ruke. Najposlije, kad ne bješe već nijedne mušterije, izađe na ulicu i stane pred dućanom gore dolje hodati.

Bilo je blizu podne, pa je sila svijeta grnulo ulicom naglim korakom: najviše ljudi od posla, što se žure, da nešto malo ručaju, pa opet na dnevnu muku! Mnogi pozdravljaju Krivošića, mnoge on pozdravljaše; svatko je imao prijaznu riječ ili dobar pogled za tog dobričinu, a on je svakomu jednakim uzvraćao. Napokon se zaustavi pred dućanskim vratima i nasloni se na njih, velik i sam gotovo koliko vrata. Njegovo okruglo lice — s malim, živahnim, smeđim očima, prosijedom, nekad tamno plavom bradom (koju je kratko rezao) — gledaše zadovoljno i veselo u svijet, u taj lijepi, topli jesenski dan. Dobro ga pogledavši moglo se opaziti, kako mu se prosijedi brk smijucka, i oči žmigaju. Da je bio diplomat kakvi, koji svijetom drma, njegovi bi se neprijatelji uplašili od toga zadovoljnog posmijeha, strepeći da im je spleo kakvu lukavu zamku ili spremio udarac. No »gospon Janko« — kako ga mušterije najradije zvahu, sjećajući se valjda lijepih vremena, kad je Janko bio stasit i pristao mlad trgovac, koji je samom svojom pojavom mamio svijet u dućan — Janko ne bijaše diplomat, a ipak je nešto imao u svojoj glavi, za što mu se činilo, da je neizmjerno važno i veliko, i od čega je kanda očekivao zamašnih posljedica.

Najzad pukne top, a Krivošić vikne svojim momcima, da idu jedan po jedan ručati, zatvori novce u ladici, popipa se nešto po prsnom džepu i izađe na stražnja vrata, da će gore u prvi kat gdje mu je stan.

II.

Radosno raspoloženje Janka Krivošića dolazilo je odatle, što je u džepu nosio štedioničku knjižicu na oveću ušteđenu svotu, misleći je pokloniti ženi za rođendan. Ali njegova žena, činovnička kći, nikad nije bila zadovoljna skromnim građanskim životom, već je uvijek težila za nekim gospodstvom i za kretanjem u višim društvu. Poklonjena svota još je više razigrala njezinu maštu, i to se odmah pokazalo u razgovoru s mužem poslije ručka.

Kad je sluškinja pospremila stol, baci se Krivošić na kožni divan, što je uz peć stajao, pa reče:

— Mogu reći, da sam danas upravo zadovoljan... Naša su djeca opskrbljena... Osim ove kućice, koja dašto nije palača, imamo prilično gotovine, pa se možemo nadati, da će naše kćeri s vremenom dobiti čestite muževe, zar ne?

— Misliš li, da će ih u ove ruševine knezovi doći tražiti?...

— Knezovi, knezovi! Tko pita za knezove?... Doći će pošteni i čestiti građani kao ja i ti...

— Pa će se naša djeca onda s njima sav svoj život mučiti i kuburiti kao ja s tobom?... Lijepe li mi budućnosti!

— A što ti dakle misliš?

— Ja?... Ja mislim dalje nego ti... Svaki čovjek mora valjda nastojati, da uvijek na bolje i na više ide... I ti si više postigao nego tvoj otac, pa treba da i tvoja djeca opet za korak dalje pođu...

— U ime Božje! odvrati Janko... Pa neka dođu knezovi po njih! Vrijedne su ih, a?

— Kud ti misliš!... No ja jedno znam: mojih kćeri ne dam za trgovca, da budu sav svoj vijek ropkinje i da se razbijaju poslom od zore do mraka kao ja... Ja ću samo privoljeti, da se udadu za činovnika, da budu gospođe.

Ona mu stade razvijati i opravdavati tu svoju misao, uzbuđeno, svojim naglim, isprekidanim načinom govora, zagrijana svo-

jom osnovom, koju već tako dugo u sebi goji, a koja se, evo, za velik korak približila ostvarenju. Šta je danas trgovac? Živi od jutra do večera, nikad siguran, da mu sutra ne će osvanuti dan s pečatom na vratima! Ako i radi i muči se, opet sve zavisi od sreće!... Svaki dan može oboljeti, a bez njegova nadzora odmah će posao trgnuti natrag; svaki dan može umrijeti, pa ostaviti ženu udovicu, a djecu siročad bez mirovine i opskrbe. A činovnik, ako ima i manje, opet je, da se dobro vlada, uvijek siguran za se i za svoju obitelj. Pa onda i položaj u društvu!

— Moj otac nije imao tvojih hiljada, pa ipak bijaše veći gospodin — završi ona, po hiljaditi put sjećajući ga na svoju gospodsku lozu.

On nije mario pobijati je. Znao je, da u toj stvari nije pristupna nikakvim razboritim razlozima.

On dakle za volju mira zašuti, i dok se ona u drugoj sobi spremila, da po običaju mrvu prospava, zaveze se on u daleke misli. U zadovoljstvu zbog stečena uspjeha prolazio je u mislima sve one duge godine rada i naprezanja, od kojega je sad imao vidljiv uspjeh u šaci. Čudio se, kako je to vrijeme brzo prohujalo, a čini mu se, da je jučer bilo, kad je ono došao u Zagreb u opancima i crvenoj ličkoj kapici. Vidio je sebe još i danas (i upravo u taj čas oživi ta uspomena u svoj svježini), gdje čisti dućan i tura burad po dvorištu svoga gospodara, nekog zemljaka. Onda se pomalo od sluge popeo do šegrta, pa do pomoćnika. I lik gospodarev lebdio mu je jasno pred očima: lik dobra, boležljiva starca, koji se radovao, što se namjerio na poštena momka, na koga se mogao osloniti, i koji ga je najposlije toliko zavolio, da mu je prepustio trgovinu uz vrlo lake uvjete.

Je li Janko bio sretan? To ni sam nije znao niti se pitao. Živio je i radio, — to bijaše život, a gdje je njemu dokolica, da za drugo pita! U ovaj čas — a o času se uvijek i radi — bijaše zadovoljan: imao je dvije štedioničke knjižice, koje su značile mali imutak, i punu kuću djece, koja su zdrava i vesela, i koja će njegovo ime i muku naslijediti, kao što su od njega i krv i meso primila!

III.

Upornim nagovaranjem pošlo je Krivošićevoj ženi ipak za rukom da predobije muža za svoje osnove. Krivošićevi se presele u središte grada, u novi i ljepši stan i dućan, stanu se kretati u bogatijem društvu i raskošnije živjeti. Ali ne prođe nego godina dana, i sve se svrši slomom.

Kao munja pronio se Zagrebom glas o padu velike tršćanske tvrtke, s kojom su mnoge zagrebačke kuće bile u poslovnoj vezi, a brzo se saznalo i to, da je Krivošić uzdrman i da svuda traži pokrića. Dok je on išao od prijatelja do prijatelja, saznalo se za čas u Zagrebu i izvan Zagreba za njegovu nepriliku. On se o tome uvjerio, čim je došao kući. Na stolu u poslovnici stajaše već hrpa brzojava i pisama: sve računi i opomene na platež iz Trsta, Beča, Siska i Zagreba, a još uvijek dolažahu trgovački teklići i službenici noseći velika siva pisma. Krivošić se razljuti: »Ta još nijesam propao, do vraga!« klikne, a onda se i gorko nasmjehne: »Takav je svijet! Još se lešina ni ohladila nije, da, još je života u njoj, miče se i brani, a već grabežljive zvijeri nasrću na nju!«

On uze pregledavati račun za računom, opomenu za opomenom. Bilo je tu pred njim nekih, koje očekivaše, ali i takvih, kojima se ne nadaše. Sve se požurilo, sve se pobojalo za svoj novac i tražilo odmah platež ili odgovor. No bijaše i takvih, o kojima ni ne slućaše da postoje, osobito među računima kućnih dobavljača. Tu je mesar tražio oveću svotu, tamo opet pekar, a još više slastičar! Krojač njegov i sinov predlagaše golem račun, a krojački atelier Mmes Drinić još veći. Napokon se i prijatelj trgovac pokućstvom požurio, te i on svoj račun poslao.

Krivošiću se maglilo pred očima od tih brojka, i kosa mu se ježila. Što je to njegova žena radila iza njegovih leđa? Mjesec na mjesec davao joj je ogromne svote za kućne potrebe, svote, zbog kojih je blagajna ostajala prazna, i poslovna plaćanja zapinjala, pa uza sve to još ovoliki dugovi, koji povisivahu pasivu za gotovo pet hiljada forinti. U što je trošila tolike novce, u poslastice, oprave, gozbe, šešire i haljine? Stotine i stotine za takve stvari uz one hiljade, što ih je on sam isplatio! Pa kamo sve to, kako da on toga ništa nije vidio? Ah, šta je on znao, šta je ženski šešir, šta je ženska oprava! Šta je on znao, koja je razlika s obitelju od pet šest glava živjeti skromno u donjoj Ilici kao mali građanin, i živjeti usred grada, u vrtlogu društva i otmjenog svijeta kao veliki gospodin! I sve to bez njegova znanja, iza njegovih leđa, kradomice, da, kradući njegov znoj i njegovu muku. Onda, lanjske godine, kad joj je ono novac zavrtio mozgom, i ona se zaželjela gospodstva, dugo joj se opirući pomislio je napokon: »Ta zašto i ne bismo užili dobra

pod stare dane? Namučili smo se, stekli smo, zašto da i mi i djeca ne okusimo nešto bolje?« Ali on je sve to zamišljao u primjerenim granicama, spram svojih sila i s obzirom na budućnost, a gle, kamo je to dovelo! Njoj se htjelo gospodstva, sjaja, gozba, kočija, zlatnih dvorana sa svilenim tkaninama, srebrenog posuđa i draguljnih nakita! Kao da sve to može smoći trgovac, koji živi o dnevnom primitku, što često jedva dostiže dnevne izdatke, a više puta im se i ne približuje!

Gdje su mu bile oči? I one su bile obmanute sjajem, zavedene opsjenom ugleda, sazdana na umišljenom bogatstvu. Gdje su mu bile misli? U poslu, u vječnoj brizi, kako će više steći, da sebe zadovolji i da ima mira u kući od nikad mirne žene u gramzenju za bogatstvom, koje se preko noći stječe, za častima i ugledom, samo visoko, samo što dalje od opanka časnog, u kome je bio čedan, sretan i zadovoljan.

Takve i svakojake druge misli trzale mu glavom, sad ga raspaljujući, sad obarajući ga, da mu se srce stiskalo, i suze mu udarale na oči. Već su pomoćnici bili otišli, teški gvozdeni kapci spustili se na prozorima i vratima dućanskim, a plin gorio nad njegovom glavom, dok je nad knjigama, računima i spisima sjedio u poslovnici.

Računao je i smišljao u gluhu noć, uvijek nanovo, uvijek bez uspjeha. I kad je već vidio, da nema drugog izlaza nego samo jedan, pobaca knjige i račune u blagajnu, pa se srvan i umoran izvali na mali divan i napola ležeći zaspe u cik zore.

Prenuvši se prije sedam stade odmah izvoditi svoju odluku, s kojom je jutros zaspao. Slugama ne dade da otvore dućan, njih i pomoćnike isplati potpuno i otpusti. Onda zaključi račune, ispiše na list papira iskaze pasive i aktive, te se uputi k sudu, da najavi stečaj.

IV.

Poslije sloma i mnogih nesreća u obitelji Krivošiću ne preostade ništa drugo, nego da se vrati u onu staru kuću i da počne iznova.

Krivošić ipak nešto oživi. On stane izlaziti iz kuće i dolaziti s ljudima u doticaj. S tim mu se vrati pomalo njegova volja za rad, i kad je jedamput počeo raditi, ne prestade više. Najprije se pobrine za djecu predavši Đuricu u neki veliki bravarski posao, da uči zanat. Za Milu je tražio, no ne mogaše još da nađe prikladne kuće. Međutim su i njegove rasprave s vjerovnicima obećavale lijep uspjeh. Poznavali su ga kao radina čovjeka i poštena trgovca, znalo se, da će se on ovim svojim iskustvom okoristiti i opet se osoviti na

svoje noge. Izgledalo je, da će nagodba uspjeti i vjerovnici pristati, da se digne stečaj. U tome očekivanju on otkaže iznajmljeni stan u staroj kući, pa se za četrnaest dana mogao opet tamo vratiti, a za mjesec dana bit će i dućan prazan. Trebalo je sada gledati, da mu iza isplate vjerovnika i prodaje nepotrebnih stvari — više od polovice bilo je nepotrebno — ostane bar koja stotina za prvi početak i do novog kredita. To je sve zadavalo mnogo brige i mnogo posla, a on ga obavljaše opet s mladenačkim poletom, još u žalosti i ljut, da porušeno mora nanovo graditi, ali u sebi zadovoljan, što radom ubija žalost i na časove se udaljuje od kućne nevolje. Hrabrost života bijaše se u njemu probudila s odlukom: raditi i radom se oprijeti sudbini.

(Iz romana »U malome svijetu«) *Vladimir Treščec-Borota*

Mrtvi zavičaj

Jablana dva ko na mrtvoj straži,
niska ih ljesa spaja i dijeli,
lipa ko šuma pred tihom kućom,
do nje je vrtić mirisni, bijeli.

Jablana kolo nad mirnom vodom
uvijek se sklanja, šušti i zbori,
starci nad ljesom se tuže samo
vjetru, kad požar zapadni gori.

Guste se sjene u vrtu kupe,
voćke se kitne rasule svuda,
k sjenici grabrovoj punoj tajna
zarasla travom staza vrluda.

Hrastovi drevni nad starim krovom
slušaju, kad se dubrave bude,
što si to pričaju blijede breze,
slušaju sanje, pa im se čude.

K brdu se dudova drvored penje,
mali i skromni gledaju k doli:
zlati se žito, a mak se smije,
rosni se biser niz poljane proli.

— Barbari došli i dom raznesli,
posjekli sve, i ledinu nagu
težačka čizma sad blatna gazi,
Cigani lipu prodaše dragu.

Od nje sad stol je u pjanoj krčmi,
kletva i vino baca se na nju,
a nekad grane iste su lipe
krile i ptice i mnogu sanju.

Samo su noći još uvijek iste,
s velikim zvijezdama, s beskrajem šutnje
ko nekad, dok glicinije cvale
s mirisom punim sanjarske slutnje.

Dragutin Domjanić

Ognjište

Lukan je izišao iz sobe i laganim koracima pristupio k drvima, koja su bila naslagana u jednom uglu kuće, uzeo ih pun naramak i prinio k svojoj vatri: osjetio je neodoljivom, nepojmljivom snagom, da je baš on glavom mora prvi put naložiti. Ne zna on, zašto to tako mora biti. ali osjeća, da mora biti! Zekan je kao gospodar zadruge, u ime pokojnoga oca, u ime svih pokojnih djedova i u Ime Svemogućega označio novo ognjište znakom svetoga Križa i na njega svojim rukama prenio stare vatre, koja je gorjela za njihova oca, za njihova djeda, za njihova pradjeda i za njihova šukundjeda — toliko zna Lukan po pričanju pokojne svoje babe Ike — a možda gori i još od prije, a da se nikada nije ugasila; te je vatre prenio Zekan, a Lukan je hrani novom snagom, novim životom. Ta ista nepromjenjiva sveta žiža, koja uništava drva, da sama vječno živi; ta tajna Božje Mudrosti vidje i ogrije sve njihove pretke, pa, evo, i njih same. Doživi do njih, da je oni živu dalje predadu svojoj djeci od koljena na koljeno.

Ta ista sveta iskra, taj isti život, ta ista tajna — baš ta ista, koja tu sad plamsa! — ta je iskra njihova zajednička duša, njihova vječna krv, njihov neprekidni život. Svi su oni, koji su tu bili i koji jesu, rođeni pri svjetlu te vječne Majke; svi su oni, koji umriješe, umirali pri njezinu žaru; svi su kraj nje nebrojeno puta sklopili ruke na molitvu; ona je vidjela svaku njihovu suzu, ona je osvijetlila svaki njihov osmijeh i pjesmu — bez nje nije bilo ni pirovanja ni tugovanja, ni rađanja ni umiranja. Ta tajanstvena Iskra na stoljetnom ognjištu, na tom dlanu tvrde, crne zemljice — to je njihova zadruga, to je njihov Dom, to je njihova Domovina, to je ona nerazjašnjiva, nepobjediva, vječna veza, koja ih vrhunaravnom, inače nerastumačivom ljubavlju na život i smrt veže s ovim vrletima, s ovom mršavom zemljicom, s ovim neprohodnim snjegovima, s ovim orkanskim burama i olujama. Draga, vječna, sveta Iskra, koja vidje i šukundjeda i njegova šukundjeda . . .

(Iz romana »Ognjište«) *Mile Budak*

*

*6. **Hrvatski je narod u svoju domovinu Hrvatsku došao potpuno izgrađen (organiziran) ne samo obiteljski, nego i vojnički, te je odmah po dolasku osnovao svoju vlastitu državu sa svim obilježjima državnosti.***

Bitka na Krbavskom polju

Nesretni boj na Krbavskom polju ispod grada Udbine ili Udvine, kako se tada zvaše, opisuju mnogi suvremeni pisci. Ali kako su mnogi od njih bili daleko od krvave pozornice, nema sumnje, da se u njihovo pričanje potkralo štošta netočno i neistinito. Najbliže će istini biti ono, što pripovijeda ninski biskup Juraj Divnić, koji je odmah poslije nesretnoga sukoba pohitio u Liku, da razvidi nevolju svoga stada, pak je zatim na molbu hrvatskoga banovca Gašpara Perušića i ostaloga plemstva hrvatskoga 27. rujna 1493. u Lici napisao za papu Aleksandra VI. potanki opis nesreće, skrenuvši ujedno papinu pažnju na veliku opasnost, koja prijeti ne samo Hrvatskoj, nego i susjednim zemljama na zapadu.

Po Divnićevu pričanju provalio je bosanski paša kod Une u Hrvatsku, a odanle se oborio na oblasti rimskoga cara i njemačkoga kralja, to jest na Kranjsku i Štajersku. Hrvatski ban Emerik Derenčin, čovjek hrabar i slavan, koji se bijaše prošlih godina proslavio kao upravitelj Jajca, odluči dočekati pašu na otvorenu polju, kad se bude vraćao sa četovanja. Ban je skupio do petnaest hiljada ljudi, koji su se radosno odazvali, jer su bili sigurni, da će pobijediti. Boj se zametnuo jednoga rujanskoga dana oko šest sati ujutro. Nesreću hrvatskoga oružja navijestala su po mišljenju naroda već od srpnja mjeseca različna nebeska znamenja, naročito oluje, gromovi i tuča, koja je i uoči onoga dana padala. I za samoga boja oborio se na hrvatsku vojsku nekakav oblak prašine, tako da nisu mogli jedan drugoga ni vidjeti, dok je nad Turcima sjalo sunce. Boj se svršio potpunim porazom Hrvata: trinaest hiljada ljudi dijelom je zarobljeno, a dijelom poginulo, i leži, veli Divnić, nesahranjeno na bojnom polju, gdje ih razdiru vuci i druga zvjerad. Sam ban dopanuo je ropstva, pa je morao na svoje oči gledati, kako su Turci njegovu sinu glavu odrubili.

U doba krbavske bitke desio se u Grobniku pop Martinac od plemena Lapčana pišući jednu crkvenu knjigu za novljanske pavline. Premda je pisao sasvim crkvenu knjigu, ipak pop Martinac nije mogao odoljeti, a da na kraju knjige ne zabilježi događaj, zbog kojega je nastao jauk u svoj hrvatskoj zemlji. »I izide«, priča on, »paša od Romanije i Vrhbosne, i porobivši Posavinu pade pod Modruš i popali ognjem okolne gradove i samostane, a i crkve Gospodnje. Tada gospoda hrvatska i bani hrvatski digoše vojsku protiv njih, i borahu se u velikoj bitci na širokom Krbavskom polju. Tad budu kršćani pobijeđeni, a Turci uhvatiše bana hrvatskoga jošte živa, ubiše kneza Ivana

Frankopana, odvedoše kneza Nikolu Frankopana i ubiše bana jajačkoga... Samo knez Bernardin Frankopan iziđe iz boja s malo ljudi. I tada stadoše cviliti žene i udovice mnoge i mnogi drugi, i čitavim narodom u ovim krajevima zavlada skrb velika, kakve ne bijaše od vremena Tatara, Gota i Atile.«

Već davno bijahu istrunule kosti krbavskih junaka, kad je sredinom šesnaestoga vijeka hrvatski fratar Ivan Tomašić pisao svoju kratku hrvatsku kroniku. I on se zabavio bitkom, ispripovjedivši o njoj ono, što je od starijih doznao. Po njegovu pripovijedanju svjetovao je uz druge odlične Hrvate knez Ivan Frankopan Cetinski, čovjek pametan i junačan, da se s Turcima ne bije boj na otvorenu polju, nego da se na njih udari u tijesnim klanicima. Ali ban Derenčin, na nesreću svoju i svoje vojske, ne pristade na to. I Tomašić spominje, da je Hrvata poginulo više od trinaest hiljada završujući: »To je prvi rasap kraljevstva hrvatskoga, i tu je čitavo plemstvo hrvatsko izginulo«.

I narodna je pjesma opjevala krbavski boj. O njemu se onda vjerojatno mnogo pjevalo, jer u drami »Robinji«, koju je u prvoj polovini šesnaestoga vijeka napisao Hvaranin Hanibal Lucić, dubrovački vlastelin veli o unuku bana Derenčina:

»Vas svit Derenčina, tvojega još dida,
i hrabra i smina u pisneh povida.«

Sva je prilika, da su se te pjesme kasnije zaboravile i izgubile, ali se ipak sve do naših dana sačuvala jedna o smrti bana Derenčina.

Vjekoslav Klaić

Knez Vuk Frankopan kao vitez i kao govornik

Knez Vuk Frankopan Tržački bijaše prava ratnička narav, na glasu junak. Živio je u doba, koje bijaše najsudbonosnije za Hrvatsku, te ne poznavaše velikaških dokolica. Najmilija mu zabava bijaše ratovanje, jer je jedino u tome vidio spas svoje domovine. Vrijeme, u kojemu je živio, nije mu dopuštalo, da svoju ratničku ćud ublaži, pa ga neki njegovi suvremenici smatraju goropadnim i neukrotivim.

I on je nosio na svojim junačkim ramenima dio sudbine i težak križ Hrvatske, te ga g. 1527. vidimo među hrvatskim velikašima na saboru u Cetin-gradu, gdje bude nadvojvoda Ferdinand izabran za hrvatskoga kralja. Nema gotovo bitke, u kojoj ne sudjeluje Vuk Frankopan uvijek u prvim redovima sa svojim odabranim momcima.

Osobito se istakao u drugoj bitki kod Udbine, gdje se hrabro borio uz brata Krstu.

Uvijek spreman da brani svoju domovinu, došao neprijatelj bilo s koje strane, zastupaše je slavno kao predstavnik hrvatskih staleža na njemačkom saboru u Augsburgu. Snažno je odjeknula ratnička riječ Vuka Frankopana na tom saboru njemačkih knezova, kojemu su predsjedali car Karlo i nadvojvoda Ferdinand. Žarkim riječima predočio je sakupljenim knezovima nevolju Hrvatske, opisujući očajnu njezinu borbu. I taj slavni govornik Hrvatske, hrvatski Ciceron, da potvrdi svoje riječi, razotkrio je grudi urešene još nezacijeljenim ranama, što ih je zadobio u borbi za domovinu. Cijeli njemački sabor odao je tada počast rodoljublju ovakvog muža i njegovoj nesrećnoj domovini. Izborni knez brandenburški ganut obeća u ime cesara i staleža brzu pomoć. Čini se, da ta pomoć nije došla, jer g. 1536. ponudi se knez Vuk u službu mletačkoj vladi, ali ga dužd odbije. Knez Vuk Frankopan mišljaše predobiti dužda za obranu svoje zemlje, prema kojoj kralj Ferdinand nije izvršio svoga obećanja.

Vuk Frankopan, junak na maču i slavni govornik kraljevstva hrvatskoga, ne ustručavaše se ni svomu vladaru Ferdinandu reći u lice, da ne vrši svoje obveze prema Hrvatskoj, i da je prema tome njegov zakoniti kralj Ivan Zapoljski. Ovo odricanje Vuka Frankopana od kralja Ferdinanda, kojega je i on izabrao na Cetin-gradu, dalo je povoda povjesnicima, da ga prikažu kao muža nestalne i prevrtljive ćudi. No Vuk je ostao uvijek isti, junak na maču, slavni govornik na braniku svoje domovine Hrvatske, dok su se kraljevi mijenjali u svojoj ćudi, naklonostima i zadanim obećanjima.

Koliko bijaše Vuk Frankopan cijenjen kao ratnik, svjedoči nam to, što mu je kralj Ferdinand oprostio uvredu i pozvao ga k sebi na zapad g. 1546. u nesretni rat. Knez Vuk Frankopan primi ruku pomirnicu, ode za kraljem u rat i tamo pogibe daleko od domovine, za koju je živio i borio se. Ostavio je iza sebe neprolazno djelo, čuveni govor na saboru u Augsburgu, gdje po prvi put upoznaje svijet na njegova usta Kalvariju Hrvatske i svijetli primjer žrtve, kakvu su Hrvati stoljećima prinosili na oltar svoje domovine.

Viktor Živić

*

Kurjak nema doma.
Teško domu, u kom sloge nema.
Najprostranije je u svom domu.

Junačka smrt Nikole Zrinskoga

Kad su Turci poslije opsade od mjesec dana zauzeli vanjski grad Siget, povukao se Nikola Zrinski 5. rujna 1566. u unutarnji grad. Nije ipak mogao imati nade, da će se ovdje održati od sile turske, jer je unutarnji grad bio slabo utvrđen. Sa sjeverne su ga strane doduše branila dva bedema, pred kojima se izvana sterao dubok jarak s dosta vode, no s južne strane nije bilo gotovo nikakve obrane. Zrinski nije imao toliko topova, da bi mogao čuvati ovaj dio grada.

Veliki vezir Sokolović dade 5. rujna 1566. bacati u unutarnji grad silnu vatru iz topova turskih. Brzo je Nikola Zrinski uvidio, da je tvrđi sigetskoj kucnuo zadnji čas. On i junaci njegovi ne će moći izdržati veliki juriš turski, jer su utvrde preslabe. Pa da i odbiju Turke, koja im korist od toga, kad će ih i onako progutati plamen u unutarnjem gradu.

U svečanome odijelu svome dođe Zrinski pred malenu četu branitelja sigetskih, da ih s nekoliko riječi pripravi na junačku smrt. Najprije se sjeti junaštva, koje su dotada vazda pokazivali u borbi s nerazmjerno jačim Turcima. Zatim izjavi, da s njima želi provaliti iz grada među Turke. Oni će naravno u tom boju svi zaglaviti, ali će junačka smrt njihova biti samo lijep završetak onoga djela, na koje ih je pozvao kralj i ljubav domovinska. »U boj!« vikahu oduševljeno branitelji slušajući poziv ljubljenog vođe.

Vitezove svoje dovede Nikola Zrinski pred vrata, koja su iz unutarnjeg grada vodila ravno u vanjski. Jedinome preostalom topniku svome — Marku Serečanu — zapovjedi Zrinski, neka kroz otvor ispali veliki top, koji je imao u gradu. No u onom času, kad su se spuštala gradska vrata, pogodi tursko tane Marka. Mjesto njega ispalio je top vojnik Juraj Horvat. Veli se, da je naboj iz velikoga topa do 600 Turaka što pogubio, što ranio. Onim putem, što ga je učinio top, provali iz Sigeta junački Nikola Zrinski na čelu svojih vitezova.

Turci su isprvice s divljenjem motrili Zrinskoga. Dovikivahu mu, neka ne gubi uzalud junačku glavu svoju, jer će sigurno steći milost sultana Sulejmana, bude li se predao. No Zrinski se ne dade smesti, već se kao lav obori na neprijatelje. Njegov su primjer slijedili hrvatski vitezovi, te se pred Sigetom zametnula krvava bitka na otvorenu polju.

Pokolj nije mogao potrajati dugo. Tane iz turske puške pogodi junačke grudi Nikole Zrinskoga te počnu silno krvariti. Ipak nije

Zrinski još ni tada duhom klonuo, već je dalje poticao svoje junake, neka budu vjerni svome obećanju i neka se ustrajno bore do konca života. A tko da se i ne bori uz takvoga vođu? Turci bježahu pred mačem kršćanskim, pa su tek iz daleka puškama, strjelicama i kopljima gađali na junačku četu. Padahu junaci, pade i Nikola, kojega drugo tane pogodi između uha i oka. Zrinski se onesvijestio, a njegovi vitezovi stvoriše živi zid oko tijela njegova. Tu izgibe junačka četa junaka sigetskih od zrna i pušaka turskih.

Najkasnije umrije Nikola Zrinski. Kad ga je drugo tane tursko oborilo na zemlju, nije Nikola poginuo, već se samo onesvijestio. Poslije smrti junačkih vitezova, koji se tom prigodom sletješe oko vođe, uzeše Turci onesviještenog Nikolu te ga odnesoše u tabor svoj. Tamo su liječnici utvrdili, da je u Zrinskoga još malo života, premda su obadvije njegove rane smrtonosne. Radi toga zapovjedi aga janjičarski, neka Zrinskom odsijeku glavu na onom topu, što ga Turci zarobiše kod Osijeka, kad su ondje god. 1537. potukli vojsku Kacijanerovu. To je imala biti turska osveta, što je Nikola Zrinski god. 1539. dao u Kostajnici ubiti Kacijanera radi njegova saveza s Turcima.

Poslije toga uzeše Turci kolce, pa na njih natakoše glave branitelja sigetskih, a i glavu Nikole Zrinskoga. Ove kolce staviše pred šator sultanov, gdje su ostali dva dana.

Rudolf Horvat

Govor Nikole Zrinskog

To je, dakle, konac moga žića.
Jedan sat još, noć je tu i smrt.
To je, dakle, cilj mog smrtnog bića,
ponos moj i sreća, slave vrt.
Sjaj već ćutim posmrtna otkrića —
ne bje jalov moga mača rt.
I ako ću skoro među sjeni,
Bog će dati vječnu svjetlost meni.
Stoljeća će proći, ljeta, zime,
al će ipak još na grobu mom
unuci mi spominjati ime,
što tu padoh braneć rod i dom.
Puk će haran ponosit se time,

u srcu me vječno nosit svom.
Spomenik ću sebi tako stvorit —
grom ni bura ne će ga oborit.
Slijedio sam vazda onaj tajni
vruće krvi unutarnji glas.
Obraz žare plamenovi sjajni,
jer je blizu žrtva, s njome spas.
Spreman sam da dođem na put krajni
sretan, vedar, uspravivši stas:
jer na svijetu nema veće časti,
nego za rod i za vjeru pasti.
Kom potomstvo najviše se divi?
Koga slave naše pjesme sve?
To su naši sokolovi sivi
na braniku pravde vječite.
Grudi može spalit oganj živi,
al junačke volje slomit ne.
Crv tek jadni u prašini gmiže —
junak borbom do pobjede stiže!

(Iz tragedije »Zrinski«) — *Theodor Körner*

Preveo Tomislav Prpić.

Neznana junakinja

I hrvatska povjesnica spominje lijep broj znamenitih žena, koje su znatno utjecale na sudbinu hrvatskoga naroda. I mi se možemo ponositi ženama krasnim i umnim, ženama junačkim i požrtvovnim, ženama svetim i pobožnim, a i ženama nesretnim. Tko da ih sve redom izbroji? Od Tuge i Buge, štono su s braćom svojom hrvatski narod dovele s hladnih Karpata na topli jug do sinjega mora, pak sve do umne krasotice Cvijete Zuzorić i tragične junakinje Katarine Zrinske niže nam se pred očima buja, šarena vreva hrvatskih žena, tako te nema gotovo znatnijega događaja u našoj prošlosti, gdje ne bi barem po jedna žena stajala u prvoma redu radnih lica. Eno nam banice Marije, eno ponosite Jelene Lijepe, žene Zvonimirove, eno pobožne Većenege i Čike, sve u doba kraljeva hrvatske krvi. A kasnije? Stanislava Šubić, pobožna predstojnica manastira, Vladislava Nelepić, hrabra junakinja i braniteljica Knina, — plemenita i vlastohlepna Bosanka Jelisava, koja kao kraljica ugarska i hrvatska brani nasljedno pravo svoje kćeri Marije, Jelena Nelipić, žena hercega Hrvoja i žena bosanskoga kralja Ostoje; — Katarina, kraljica bosanska, koja daleko od svoga zavičaja traži zaklona u Rimu: sve su to znamenite žene, koje su zavrijedile, da im vješto pero oživi uspomenu. A plemenite, nesretne žene? Eno uboge Dore Karlović, tužne majke zadnjega Karlovića, eno plemenite, požrtvovne Apolonije Frankopan, koja od žive želje, da se ne razdruži s vojnom svojim, moli i zaklinje mletačku gospodu, da joj puste doći u tamnicu, pa da tamo s junakom Krstom boravi sretne dane tješeći ga i tetošeći oko njega u velikoj bijedi njegovoj. A tko je još onako, kako treba, opisao tužnu sudbinu zagorske plemkinje Veronike iz Desinića, koja bijaše nevina žrtva hrvatskih krvnika grofova Celjskih?

I prostome puku, koji ne čita knjiga starostavnih, duboko se usjekla u pamet uspomena na neke plemenite i znamenite žene hrvatske, pak on pjeva o nesretnoj kraljici Mari, kojoj odnese krunu vjetar od Levanta, i opet priča o tužnoj »Crnoj kraljici« tražeći joj uklete dvore, što ih je sagradila.

Da, hrvatska pisana povjesnica i pučka predaja svašta umiju pričati o slavnim i nesretnim kćerima naroda hrvatskoga; — ali jedna je gotovo zaboravljena, neznana junakinja, kojoj se ni za ime ne zna. Pa ipak bila je ona velika junakinja, plemenita i požrtvovna žena, kakve i povijesti velikih naroda malo poznaju.

Posljednji boj hrvatskoga Leonide, junačine Nikole Zrinskoga, i slavna smrt njegova pred Sigetom gradom 7. rujna 1566. zanijela je pjesnike strane i domaće, te okitila aureolom mučeništva nesamo njega sama, nego i ženu mu Evu i kćer Jelenu. Ali ni Eve ni Jelene ne bijaše u osudnom času u kobnome Sigetu. Pjesnička je sloboda proslavila ženu i kćer najvećega junaka hrvatskoga, a nije se sjetila plemkinje hrvatske, neznane junakinje, koja je pred Sigetom prolila svoju krv. I da ne bude kroničara Nijemca, koji je svaku sitnicu o padu Sigeta savjesno zabilježio, mi Hrvati ne bismo znali za junačku smrt neznane junakinje, kako ne znamo niti ćemo ikada doznati za njezino ime.

Bijaše to uoči 7. rujna, dan dva prije pada Sigeta. Junačka četa hrvatskih sokolova, što je uz Nikolu Zrinskoga branila ostatak Sigeta, naime sam grad, spremala se na posljednji boj. Jedan od tih hrabrih vitezova videći, kako je grad od pregoleme sile turske sa svih strana opasan, uvjeri se, da njegova družba ne će moći odoljeti

tolikoj sili, nego da će ih Turci, čim samo provale iz grada, poubijati i na sablje raznijeti. U toga viteza bijaše lijepa, plemenita žena, kći stare glasovite porodice hrvatske. Groza ga hvatala, kad je pomišljao, da bi nakon smrti njegove i pada Sigeta ljubljena njegova žena mogla dopasti turskih ruku. Smišljao on svašta, kako će spasiti svoju jedinu ljubav. Ne dosjetivši se nikojemu načinu, odluči najposlije, da će je potajno zadaviti. Ali budna i ljubeća žena uđe s Božjom pomoću u trag lukavoj, no zlosretnoj osnovi svoga muža, pak ga preteče, prije nego što je mogao izvesti okrutno djelo. Ona ga iznenadi svojim pohodom, baci mu se pred noge, pak ljubeći i roseći ih svojim suzama stade jadikovati i zaklinjati ga, da toga ne čini. Ona mu govoraše: »Za volju Božju i za volju naše bračne ljubavi molim te, ne izvedi ono, što si nakanio. Ja sam te kao vjerna žena vazda ljubila kao dušu svoju, a ti si ljubio mene vazda kao samoga sebe. Otkad se upoznasmo, pa do ovoga časa, nikad nam se nije bračna sreća pomutila, nikad se nije u našem životu mrska riječ čula, nikad nije bilo omraze ni nesklada među nama. Nemoj zato okaljati ruke svoje krvlju svoje nedužne ljubljene žene, nemoj duše svoje ogriješiti umorstvom uoči gotove, neizbježive smrti naše. Ja sam voljna svako zlo podnositi, kojim će tebe Bog kušati, ja ću uza te stajati, ja ću s tobom u smrt. Ja se dobro sjećam, moj premili druže, moje najmilije na svijetu, kako sam se tebi zaklela pred Božjim žrtvenikom, da te nikada i nigdje ne ću ostaviti, ni u najvećoj pogibli. I u ovom odsudnom času pripravna sam, pače od srca žudim veselo s tobom umrijeti. Kako nas je naša ljubav u životu sjedinila, neka nas združi ta ljubav i u smrti, da ostanemo za sve vijeke nerastavljeni.«

Vitez se predomislio i okanio se grozne svoje odluke. Uto se već i sigetska posada spremala na zadnji boj. Sretna žena, kojoj je vojno dopustio, da s njim zajedno pogine na bojnom polju, obukla brzo muške haljine, a muž je opasao mačem i naoružao drugim ubojitim oružjem. Osvanuo čas, da Zrinski provali sa svojom četom iz grada. Junakinja stala uz svoga vojna, pa se zajedno s njim oborila na Turke. Borila se hrabro i oduševljeno, kao da je od rane mladosti mahala sabljom. Pade napokon Zrinski, pade njezin vojno, — a pokraj njih pade i hrabra žena. Poginula je junačkom smrti, te sačuvala tako svoga muža od teška grijeha.

Ime hrvatske junakinje nije nam poznato. No zar su najveći junaci uvijek upravo oni, kojih se imena u povijesti spominju? Koliko je tisuća žrtvovalo krv i sve svoje za domovinu, pa im se ne znaju ni ime, ni djela!

Vjekoslav Klaić

Evlija Čelebija kod Zrinskog

Evlija Čelebija, ili kako on sam sebe naziva, Evlija Muhamed Zilli sin Dervišev, »globetrotter« (sejjahi alem), rodio se u Carigradu 1611., a umro iza 1679. U toku od četrdeset godina poduzeo je više velikih putovanja po tadašnjem turskom carstvu i izvan njega, a uzeo je učešća i u ratovima na Kretu, Hrvatsku, Madžarsku, Austriju i dr. pod sultanima Ibrahimom i Muhamedom IV. O svima svojim opažanjima i doživljajima u ratu i miru napisao je iscrpivo djelo u deset knjiga pod imenom Sejahatnama ili Tarihi sejjah (Putopis ili kronika putnika).

U staro doba bila je u rukama Nikole Zrinskog Aleksandrova kruna. Ali je austrijski ćesar iz pohlepe za ovom krunom navalio na Zrinskog i oteo mu je iz ruku. Ako Bog da, opisat ću, kako sam vidio ovu krunu u gradu Beču. Otkako je Zrinski izgubio ovu krunu, ne ističe svoje staro dostojanstvo, nego mu je ovo mjesto na granici samo mjesto hercega. Ali ima kultiviranu zemlju.

Kada smo stigli u dvorište palače Zrinskoga, ban izađe iz svoje dvorane pješke napolje, te i ja, siromah, slobodno sjahah s konja i izljubih se i pozdravih s njime. Zatim uđosmo u dvoranu i zaustavismo se kod jedne stolice. U njih nisu dvorane zastrte (ćilimima), već su obložene mozaikom i sjajnim tvrdim mramorom. Svi učesnici divana sjede na svojim stolicama. Ja siromah, sačuvavši svoju muslimansku smjelost, pođoh uspravno i u nečiste ruke hrabroga bana predadoh pismo i stadoh. Ban uze pismo i pošto ga poljubi i podiže povrh glave, predade ga tumaču, da ga prevede. Kada je razumio sadržaj, upita: »A gdje je blago, koje sam prema tefteru (popisu) tražio?« Dok je on stajao, ja, siromah, dadoh znak našim slugama te donesoše one dragocjene predmete na dvanaest srijemskih kola. Banov tefterdar izbroji sve, jedan po jedan, prema tefterima u prisutnosti bana i sve potpuno preuze. Na to ban upita: »Gdje je četrdeset konja, koje sam tražio od paše?« — Ja mu odgovorih: »Bane — herceže, naši konji ne mogu živjeti u ovome studenom kraju. I ovi konji, što su nam ostali, hercegovi su. U vas ima mnogo boljih konja. Evo, namjesto konja poslano vam je mimo vaš tefter pet ćurkova od samura.« — »Zaista je tako«, odvrati on, »ja vrlo volim svog Melek pašu«. — »Ako volite Melek pašu«, rekoh mu na to, »onda nas brzo otpremi i predaj nam kapetana.« On odmah dozva nemilosrdnoga kapetana grada i reče mu: »Idi i dovedi bihaćkoga kapetana«. Na to u času dovedoše kapetana u dvoranu. Ali je s mukom došao, jer nije mogao tegliti na nogama gvožđe od dvadeset oka. Ja, siromah, odmah

skočih te se s kapetanom izgrlih i izljubih. I pratnja poljubi kapetana, pa se povuče natrag. Ja, siromah, na to rekoh: »Moj bane, neka mu sada skinu gvožđe s nogu«. Ban na to odvrati: »Ako se zakune majkom Marijom, da ne će više našu zemlju paliti, robiti i pustošiti, onda ga ne ću ovako držati u ropstvu. Inače ću ga ubiti i isjeći na komade.« Ja, siromah, rekoh na to: »Tako je stanje na krajini. I vi udarate na njihovu zemlju, pa i oni na vaše gradove. Taki je običaj na svijetu.« Teškom mukom skidoše gvožđe s kapetanovih nogu. Siromah bihaćki kapetan nije mogao ići. Pozdravivši rukom bana teškom mukom priđe do mene i sjede na stolicu. Ja tada rekoh: »Moj bane, ne puštaj bega ovako gola. Pokloni mu jedno odijelo, konja i gvožđe, što mu je skinuto s nogu.« Odmah mu dade odijelo, ćurak od samura, konja pod sedlom, izvezenim srebrom i gvožđe. Iza toga je bila velika gozba, i za vrijeme objeda ban upravi bihaćkom kapetanu nekoliko lijepih riječi. Ja, siromah, rekoh: »Moj bane, da pošaljemo kapetana onamo, kuda on čezne s vojnicima koji su ovdje, a mi da se još dan dva porazgovaramo.« Alajčauši odmah skupiše vojnike. Iza objeda kapetan uze dozvolu od bana i dok se sa mnom opraštao, rekoh mu, da ne ide paši, dok se sa mnom ne vidi. Tako oni s hiljadu i šezdeset odabranih vojnika izađoše i odoše. Ja, siromah, ostah s četiri stotine konjanika, da razgledam Čakovac.

Pametan je, sposoban i inteligentan bio ban Zrinski. Za bihaćkoga kapetana je rekao: »Neka Bog blagoslovi, kapetan je junak i hrabar čovjek. U našem herceštvu napijali su mu zdravice i spominjali ga u sedam pjesama. Ali tako je ratno stanje. Bora mi, u njegovoj je ruci bilo, dok je pao u naše šake. Dok je zarobljen, od nas je palo 8030 duša. Od tih je četrdeset Turaka poginulo, a sedamdeset zarobljeno. Dok su ga zarobili, svojom je rukom na konju posjekao pet mojih valjanih kapetana, te se najzad svojim teškim tijelom strovalio s konja i pao. Kada je do njega stiglo tri hiljade vojnika, on je još nekoliko mojih ljudi kao Tatar potukao. Najzad ga svezaše, pa je, eto, toliko godina okovan u lance. Hvala Bogu, sada se izbavio iz naših ruku i otišao, da na drugom svijetu odgovara za ljude, koje je pobio.«

Ja, siromah, rekoh: »Moj bane, bora ti, pošalji kapetanu jednu čelenku od sokolova krila i obavijesti se, kako putuju.« Na to ban onog časa posla za kapetanom čelenku od krila i jedan krajiški ćurak od samura. I meni, siromahu, dade krajiški ćurak od samura, jedno odijelo i konja. Kada ja, siromah, opet stigoh sa svojom pratnjom u naš stan, dođe pedeset ovaca, sto kokoši i deset kuhara. Odmah toga

časa i mi poslasmo i predadosmo hercegu jednu svilenu, urešenu, umjetnički izrađenu sedžadu, jednu svilenu, urešenu, zadivljujuću haliju (sag) za divan i jedan ćurak od samura s licem od čohe u boji jorgovana, što mu je poslao naš gospodar Melek Ahmed paša. Svi se ljudi u divanu začudiše i zadiviše, a ja, siromah, rekoh: »Ovi su darovi od vezira Meleka, vašeg oca.« Poljubih jaku od ćurka i svojom ga rukom stavih na leđa hercegova. Odmah ispališe pet do šest stotina topova baljemeza, i nastade veselje. Iza toga ostadosmo još tri dana u našem stanu i za to vrijeme razgledasmo grad.

Evlija Čelebija

Katarina Zrinska

Likovi velikih ljudi ne dobivaju svoje značenje samo po svojim osobinama, promatranima bilo posebno bilo zajedno, nego i po utjecaju, što su ga vršili na suvremene i poznije ljude i događaje. Mnogi od tih ljudi bili su često sudbonosni ne samo za razvitak svoga naroda, nego i cijeloga čovječanstva.

Što je koji narod manji, to je i broj njegovih velikih ljudi redovito manji. Ali zato mora biti u takvom narodu jasno i snažno poznavanje i poštovanje svih onih ličnosti, koje su, bilo u kojemu pozitivnom značenju, dale biljeg svome vremenu, a potomstvu svijetao primjer.

Dvije moćne, velike, poznate i slavne hrvatske porodice, Zrinski i Frankopani, stvarali su kroz nekoliko stoljeća svojom snagom, moći, junaštvom, ponosom, viteštvom i duhom jezgru onoga, što se danas zove hrvatstvo. Porodice Zrinskih i Frankopana dale su hrvatskome narodu i velikih junaka i velikih banova s vlašću suverenih vladara, i velikih vitezova, koji su svojim slavnim djelima poticali pjesnike, da ih opjevaju, i takvih velikih umova, koji su pomagali hrvatski kulturni i književni rad ili su sami svojim književnim djelima, prožetima hrvatskim rodoljubljem i viteštvom, obogaćivali književnost svoga naroda.

Svim Hrvatima najdublje je u srcu usađena uspomena na junake, pjesnike i mučenike Petra Zrinskoga i Frana Krstu Frankopana. Kad je riječ o njima, onda uskrsava pred našim očima i lik velike žene, nesretne banice Katarine Zrinske, umne kćeri Vuka Krste i sestre Frana Krste Frankopana, a žene bana Petra Zrinskoga. Ta žena moćna i visoka roda, kojoj je život pružao sve darove, što ih je mogla poželjeti: ljepotu, um, visoki rod, bogatstvo, moć, ugled, plemenitost,

ukus, razumijevanje umjetnosti, bila je i g o s p o đ a u punome smislu te riječi. Jer, biti g o s p o đ a ne znači samo biti žena svoja i na svome, moćna, nego u prvom redu biti žena, kod koje su povezani opći ljudski najviši darovi: dobrota, umnost i ljepota duha s otmjenošću izražaja. Bit g o s p o đ e nije uvjetovana s položajem i moći, ona zato nije u oholosti visokih i bogatih, ona istječe iz čovjeka sama, iz njegovih najviših moralnih vrednota, koje iziskuju poštovanje bez obzira na rod, na društveni položaj i na bogatstvo. Zato se ta bit može pokazivati i kod priproste žene u običnu životu, u ponosu sirote, u jakosti i dostojanstvenom podnošenju udaraca sudbine, dakle u najvišem ponosu ljudske duše.

Katarina Zrinska bila je potpuna g o s p o đ a. Njezine su životne prilike i povećavale i usklađivale njezine prirođene vrline. Lijepa, umna i ponosna žena bana Petra Zrinskoga bila je svome mužu i prava drugarica, pomažući njegova nastojanja i svojim književnim radom za narod i svojom diplomatskom djelatnošću u njegovoj borbi protiv neprijatelja svoga roda i svoga naroda. Opraštajući se pred ponoć 13. travnja 1670. u čakovačkom dvoru sa svojim mužem, koji pozbog neuspjeha urote morade u Beč, ne sluteći, da je to njihovo posljednje viđenje, ona mirno, sabrano i ponosno, bez suza, sluša njegove značajne riječi: »Bog Te čuvao!«

Kad im poslije toga bečki dvor opustoši i oduze sva imanja, Katarina Zrinska bude s kćerkom Zorom Veronikom zatvorena u tvrđavi Schlossberg kraj Graza. Nesretni njezin muž Petar Zrinski napisao joj je u tamnici dan prije svoje tragične smrti (30. travnja 1671.) pismo, u kojemu je zbijeno i kratko, izraženo više boli i nježnosti nego li što bi mogla izreći čitava životna ispovijest. To je pismo mogao napisati samo junak ženi sebi ravna duha. On je moli, da mu oprosti, ako ju je u čemu povrijedio, a nada se, da će mu se Bog smilovati, »da se pred Njegovim svetim prijestoljem u diki vječnoj sastanu.« Ovo pismo, kojemu je Petar Zrinski, još dok je bio živ, dao naslov »Mojoj najdražoj gôspi, životnoj družici, z a s a d a u d o v i, gospi Ani Katarini Zrinskoj«, nije ova velika i nesretna žena nikad primila, jer ga je zadržao bečki dvor i spremio u svoj arhiv, gdje je kasnije nađeno.

Katarina Zrinska umrla je u velikoj bijedi u gradačkom ženskom dominikanskom samostanu 16. studenoga 1673. Obje njezine neudate kćeri umrle su kao koludrice, a sin Ivan »Gnade« (t. j. onaj, kome je iskazana milost, da ostane u životu) preminuo je 11. studenoga 1703. u zatvoru u Schlossbergu kraj Graza. Tako izumire rod Zrinskih, povezan s rodom Frankopana rodbinskim vezama, životom, radom i predajom.

Katarinu Zrinsku uzdiže kao ženu i još više učvršćuje njezinu uspomenu među nama njezina težnja, da svome narodu pruži knjigu, i to knjigu » za sve slojeve« — molitvenik. Ona je treća žena iz roda Frankopana, koja se bavila i književnim radom, ali ne od želje za književnom slavom, nego do potrebe, da knjigom pruži utjehu duši i srcu. Njezin je molitvenik štampan u Mlecima g. 1661. pod naslovom »Putni tovaruš (t. j. drug na životnome putu) iz njemačkoga na hrvatski jezik prenesen«, a namijenjen je bio »svake vrste dobrim kršćanima.« Nije dakle riječ o veličini književnog rada Katarine Zrinske, nego je to dokaz više za upoznavanje sadržaja njezina duševnoga i duhovnoga života. Ona, g o s p o đ a rodom i duhom, koja je mogla provoditi život poput ostalih velikašica svoga vremena u sjaju, raskoši i uživanju, shvaća dublje svoj životni poziv. Ona ostaje bliza svome narodu kao i njezin brat Frane Krsto Frankopan, koji je pjevajući klicao »Na vojsku, na vojsku, vitezi izabrani«, i kao njezin muž Petar Zrinski, koji svoje djelo »Adrijanskoga mora sirena«, u kojem je opjevana propast Sigeta i njegova predka Nikole Šubića Zrinskoga Sigetskoga, posvećuje svojim ratnim drugovima, »plemenito i dobro rođenim, svake hvale i časti dostojnim, virnim i vridnim junakom, sve hrvatske i primorske Krajine hrabrim vitezom.« Kao ni on, ne stidi se ni ona svoga jezika, ne bježi od svog naroda i nastoji mu pomoći. Zato mu daje knjigu za potrebu vjerskoga i ćudorednog života, kao da je, znajući kuda vode konačni putovi ljudskoga života, slutila i svršetak puta svoga roda.

Olga Osterman

*

Bolje je s pametnim plakati nego s ludim pjevati.

Bolje je pošteno umrijeti nego nepošteno živjeti.

Bolje je dati i vunu nego ovcu.

Bolje je na mekinjama dobiti nego na zlatu štetovati.

Sila Boga ne moli, ali Bog silu još manje.

Tko se čuva, i Bog ga čuva.

Bog daje težaku, a ne ležaku; i rataru, a ne besposličaru.

Rod Zrinskih i Frankopana u hrvatskoj prosvjeti

Nema gotovo lista u političkoj povjesnici hrvatskoga naroda do g. 1671., na kojemu ne bi bilo zapisano ime Zrinskih i Frankopana. Ta ova su dva roda dala Hrvatskoj dvanaest banova, od kojih su neki zaista bili pravi podkralji i ljudi evropskoga glasa.

Ali oba roda zapremaju odlično mjesto i u kulturnoj povjesnici hrvatskoga naroda. U predjelu između Kupe, Zrmanje i mora, kao i na otoku Krku, gotovo na svakome koraku nalazimo uspomena na Frankopane. Od Ozlja, Dubovca i Bosiljeva preko Ogulina, Modruša i Brinja pa do primorskih gradova u starom Vinodolu (od Trsata do Novoga) nižu se gradovi i dvorci, koje su oni sagradili, i kojih ruševine još i danas svjedoče o umijeću njihovu. Oni su bili zaštitnici biskupija u Senju, Krku i Modrušu, oni su osnovali biskupiju u Otočcu. A tek njihove pobožne zadužbine! Oni su podigli pavlinske samostane u Modrušu, Brinju, Crikvenici i Novom, oni su bili osnivači i dobrotvori pavlinskih samostana u Kamenskom i u Sveticama na Smolčem vrhu. Ali najslavnije njihove zadužbine jesu franjevački samostan i crkva Blažene Djevice Marije na Trsatu, što ih je g. 1453. utemeljio pobožni knez Martin Frankopan, i u kojima je pokojište nekih članova toga slavnoga roda.

Knezovi Frankopani, premda su rado spominjali svoje tobožnje rimsko podrijetlo, ipak su nada sve ljubili hrvatski jezik i njegovo posvećeno pismo — glagoljicu. O tome svjedoče brojni natpisi na kamenu i nebrojena pisma, što su ih oni izdali. To svjedoči i Vinodolski zakon od god. 1288., najstariji pravni spomenik pisan hrvatskim jezikom i glagoljicom. Među Frankopanima bilo je nadalje i pisaca, govornika, pjesnika, izdavača pobožnih i svjetovnih knjiga. Dva su se člana toga roda proslavila i kao crtači i slikari. Zlosretni knez Nikola IX., koji se je g. 1622. morao odreći banije, pa je onda zamrzio na svijet, ipak je u svojoj oporuci od g. 1634. razgalio svoju plemenitu dušu utemeljivši na svojem imanju u Bosiljevu hrvatsku školu »za obrazovanje ondješnjih siromašnih ljudi«, te ostaviviši svoje imanje Novi Tičin na Moravi i više novčanih glavnica za zavod siromašnih učenika »naroda poglavito našega hrvatskoga ili ilirskoga« (nationis praesertim nostrae Croaticae vel Illyricae). Od toga je zavoda postao plemićki konvikt u Zagrebu.

Za Frankopanima ne zaostaše ni knezovi bribirski Šubići-Zrinski. Slavni ban Pavao I. podigao je svomu zaštitniku sv. Ivanu Krstitelju

na čast g. 1299. franjevački samostan kod Skradina; jednako je u gradu Bribiru obilato nadario franjevački samostan i crkvu sv. Marije, u kojoj je našao spokojište i on sam i mnogi članovi njegova roda. U stolnoj crkvi sv. Stošije u Zadru čuvala su se još u XVII. stoljeću dva relikvijara za moći sv. Martina i sv. Danijela, koje je poklonio ban Pavao. Ban Mlađen II. bio je na glasu, da čita Sveto Pismo; njemu je Vilim Varignana, »profesor umjetnosti i znanosti medicinske«, posvetio jedno svoje djelo. O bogatstvu knezova bribirskih, o obilju dragocjenosti od zlata, srebra i biserja, što se je nagomilalo u njihovoj kući, o crkvenim i svjetovnim knjigama, koje su kupovali i čitali, dovoljno svjedoči vrlo zanimljiva oporuka kneza Pavla II. od god. 1346.

Ni u Zrinu nijesu sustali u kulturnom radu. Dovoljno je spomenuti, da je kralj Matijaš Korvin poveljom, izdanom u Budimu 21. veljače g. 1463., ovlastio kneza Petra II. i njegove potomke, da mogu svuda na svom posjedu tražiti i kopati zlatne, srebrne i olovne rude, a da za to ne plaćaju nikakve daće. Tako bi u Gvozdanskom kod Zrina otvoren prvi rudnik u Hrvatskoj poslije Rimljana, a uz rudnik osnovana bi za kralja Ferdinanda I. Habsburgovca i kovnica novca.

Preselivši se Zrinski u Međimurje i Čakovac stali su se takmiti s ugarskim velikašima. Bili su osobiti zaštitnici i mecene samostana sv. Jelene u Čakovcu, gdje im je bila i grobnica. Knez Juraj III. doveo je u Nedelišće jednoga tiskara, kod kojega je Ivan Pergošić štampao svoj hrvatski prijevod Verbecijeva zakonika. Pergošić je svoje djelo posvetio knezu Jurju, te ističe u svojoj posveti, da je djelo dao »štampati Vašega Gospoctva štamparem, kojega Vaše Gospoctvo dopelja na korist i na odičenje oveh nevoljnih zavrženih ostankov orsaga«.

Premda su Zrinski u Međimurju gotovo dan i noć stajali s oružjem u ruci na braniku svoje domovine, ipak su njihovi Novi dvori u Čakovcu, koje bijahu podigli, u svakom pogledu bili ognjište kulture u onim krajevima.

Pored sve udobnosti i sjaja nijesu ipak smetnuli s uma ni svojeg podrijetla ni svoje nekadanje postojbine na Uni. Isti knez i ban Nikola VII., koji se proslavio kao madžarski pjesnik, ponosio se, da je Hrvat — i Zrinski; — a kad je podigao tvrđavu na obranu Međimurja prozvao ju je na uspomenu svoje djedovske postojbine imenom — Novi Zrin.

Zrinski i Frankopani, koji su morali neprestano držati ruku na balčaku, nalazili su vremena, da se pozabave i pjesmom, da je goje u svojim gospodskim dvorima.

U onoj Hrvatskoj, koju je Turčin već bio podjarmio, pjevao je ubogar slijepac, a u ovoj, što je još disala slobodnim dahom, pjevahu najodličnija gospoda.

Zrinske i Frankopane ide velika slava, što su podupirali književni rad u domovini, što su širili kulturu, ali je mnogo veća u tome, što su sami radili na književnom polju.

Kad bisme se živom maštom prenijeli u Čakovac ili na Ozalj, te vidjeli na okupu Petra, Katarinu, Frana, i slušali ih, kako se razgovaraju o pjesmi i književnosti na Zapadu; kad bismo ih vidjeli na radu, gdje Petar prevodi svojoj Katarini pjesmu gatalicu, da je razveseli, gdje ona prevodi bogoljubne molitve za narod, a Fran Krsto, objesniji, jer je mlađi, pjeva »izaziv na Kupida«, tad bi nam se duša ganula od milinja, tad bismo upoznali, da to nisu bili sebični velikaši, koji nemaju trunka ljubavi za svoj hrvatski narod. Nisu bili narodu tuđi, kad su mu toliko ljubili jezik i promicali prosvjetu.

Tko je pročitao pjesme Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana s pomnjom, koju zaslužuju, uvjerio se, da su te pjesme veći dokaz njihova hrvatskog narodnog domoljublja nego njihove pjesničke darovitosti.

Sav prosvijetljeni svijet pratio je s velikim zanimanjem sudbinu proslavljenih hrvatskih velikaških obitelji Zrinskih i Frankopana, od kojih osim hrvatskoga Leonide, slavnoga sigetskog branitelja, ponikoše i toliki drugi proslavljeni junaci i umnici. Pjesnici i pisci, domaći i strani, bilježili su i slavili junačka i viteška djela pojedinih članova tih obitelji, kojih je slava obasjavala i još uvijek obasjava našu domovinu.

Po knjizi »Posljednji Zrinski i Frankopani«

*

7. Svoju vlastitu državu Hrvatsku, osnovanu već onda, kada su mnogi drugi narodi živjeli još potpuno nesređeni (neorganizirani), hrvatski je narod održao kroz sve vjekove pa do konca svjetskoga rata, a nije se nje ni prava na nju nikada, pa ni koncem svjetskog rata, bilo kojim činom ili bilo kojom zakonitom odlukom odrekao ili to svoje pravo na koga drugoga prenio. Tek mu je koncem svjetskog rata tuđinska sila spriječila, da dalje vrši svoja vrhovnička (suverena) prava u vlastitoj svojoj državi Hrvatskoj.

Lička

Kano mi gora, kano Velebit
golem sam tijelom, dušom sam jak,
nek sam siromah, nek sam potrebit,
zdravljice bujno, čist mi je zrak!
Junak sam iz Like.

Gora me hrani, na noge diže,
blago si pasem, težam si teg,
bistro mi oko daleko seže,
dohvaća glas mi deveti brijeg.
Junak sam iz Like.

Ivan Trnski

Kod »Sedmorice«

Već se i pročulo, da su došli — da su bili »usred srijede« Zagreba: kod bana, kod »Sedmorice« (stola sedmorice) i može biti još kod koga. Nek se samo danas svi skupe upravo ondje, gdje i prve nedjelje, kad su odlučili da pošalju njih petoricu! U nedjelju se dogovorili, u utorak već otputovalo njih pet i Petar Zukalo šesti, koji ih je vozio do Karlovca. U četvrtak su bili u Zagrebu u »dijenciji«, kao jučer ujutro vratili se, a za danas sazvali selo.

Nikomu ništa ne pripovijedaju, što su obavili. »Čut ćete«, vele, »kad se skupe svi. Nidžan će kazati sve, što je bilo i kako je bilo.« A čim se spomene Nidžan, odmah nitko više i ne pita, jer Nidžan je najpametniji, bio je u gradu i — kako sam veli — družio se s gospodom. On se baš pravo zove Nikola Jordanić, ali ga zovu Nidžan. Kako on veli, onako jest. Njega su izabrali, da vodi i da sve kaže, u Zagrebu kod bana ili već koga mu drago, kako nije pravo, koliko njihovo selo Razvale strada zbog šumskog kvara ili »goranine«, kako se to u Lici veli. »Nije pravo, da čovjek ne smije ni onaj kukavni hrastić usjeći, a već iza njega lugar, pa psuje, piše i — što ti ja znam. Vražja sjekira čuje se u šumi, nek samo kvrcneš. Pa, ako te i ne čuje, a ono dođe pregledati po dvorištu i štokuda, pa upisuje više, neg je i bilo. Badava se ti kod kotara pričaš[1]), oni vele: on, lugar je zaprisegnut, mi vjerujemo njemu... Zaprisegnut, zaprisegnut! Pa

i ja ću zaprisegnuti, ako do toga dođe!... Nije pravo, nije nikako pravo!« — tako su govorili onu nedjelju, što je prošla, i uglavili, da idu Nidžan i ona četvorica u Zagreb. Trošak su im među se sabrali i smetnuli, a Petar Zukalo kao šesti rekao, da ne će za kola ništa uzeti, osim što će putem na njega trošiti.

Veselo se oni još oko ponoći po lijepoj svijetloj mjesečini krenuli iz Razvala, te putovali cijeli dan u srijedu do Karlovca. Nisu se žurili, znali su, da će podveče stići, pa su zato svagdje putem stajali, da »počinu konji«, a oni da se malo »nakvase«, nek se zna, kad su putovali u Zagreb. Sasvim veseli prispjeli u Karlovac sve pjevajući. No kako su se i tu svratili, pa se malo pozabavili, zakasne na onaj vlak, što su namjerali s njim u Zagreb. »Ali nije ni to najveće zlo«, tješio ih Nidžan, »ima još cugova[2]) po noći, pa ćemo čekati u kavani«. Međutim, kad su bili u kavani i pili pivo, da se — kako je uvjeravao Nidžan — otrijezne od vina, opazi isti Nidžan na svoj veliki užas, da će novaca biti jedva svima za put u Zagreb i natrag, a gdje je još drugi trošak.

Svi su se najednom uozbiljili i zabrinuli, ali Nidžan se brzo dosjeti, da baš ne bi trebalo, da idu svi u Zagreb. Dosta je, da ide jedan ili dvojica s njim, a drugi nek čekaju. Kad je pak netko od njegova društva predlagao, nek ide Nidžan sam, koji je i onako najpametniji, onda se Nidžan nasmije i udari šakom po stolu: »Ljudi, znate li što? Ne će ići nitko. Ostat ćemo ovdje još jedan dan, kao da smo tobože bili u Zagrebu, a onda ćemo se vratiti.«

— A što ćemo reći njima?

— Ništa — da smo bili...

A ako nas zapitaju, što smo obavili?

— Ne bojte se vi ništa! Ja ću sve ispripovjediti, kao da smo i bili. Vi samo svakomu kažite: »Nidžan će govoriti u ime nas sviju«... Ja već znam, što ću kazati.

Ovo konačno prihvate svi i stanu se dalje zabavljati.

Sutradan su prespavali, a druge noći krenuli natrag sve polagano svrativši se opet putem na istim mjestima, gdje i prije, i potrošivši sav putni novac. Svakome su već putem govorili, kako su bili u Zagrebu, i svaki je bilo šta mislio o tom, kako im je u Zagrebu bilo, samo je Nidžan šutio i spremao se, šta će reći u selu, kad se ljudi skupe. Na čas bi im se činilo, da su zbilja bili u Zagrebu, naročito Zukalu, koji se onu noć u kavani tako opio, da je zaspao i valjda sanjao o Zagrebu, jer je na povratku neprestano tvrdio, da je zbilja bio tamo.

Dakako ni živa duša u selu nije o tom ništa znala, nego se sve spremalo, da ih u nedjelju čuje, što su im rekla gospoda u Zagrebu. Od one petorice svatko je šutio i na sva pitanja, prije nego su se svi skupili, jednako odgovarao: »Nidžan će kazati sve«. A Nidžan je stajao na strani, hodao i sukao brkove. Vidi se, da nešto smišlja. »Nije šala. Hoće da se sve dosjeti, što su mu gospoda rekla«, mislili su ljudi i okupljali se.

I bome ih se skupilo dosta — koliko i u prvu nedjelju, ako ne i više. Nidžan se bavi oko svojih pet suputnika i sve im nešto šapće. Tko je bio jako blizu, mogao je čuti, gdje Nidžan veli: »Vi samo meni sve potvrđujte, štogod ja rečem!«

Kad su ih svi naokrug opkolili i kad se žamor stišao onda se Nidžan uspeo na jedan kamen i stao govoriti:

»Ljudi! Vi ste nas poslali i svojim troškom, kako spada, opremili u Zagreb, da se gospodi potužimo. Mi smo tamo bili i učinili, što smo najbolje znali i mogli. (»Jesmo«, potvrđuju oni oko govornika). Sad ćemo vam kazati, kako je bilo, a vi sudite, jesmo li dobro sve obavili i bi li ko drugi bolje od nas. Zatajiti vam ne ću ništa, nego sve redom ispričati, a vi slušajte.

Daklem, jesmo zdravo i veselo došli do Karlovca i onda dalje (— oni se oko govornika uskomešali—), kako i sami znate cugom u Zagreb. Uprav su izjutra pijevci pjevali, kad je naš cug unišao. Mi malo počinemo, uredimo se i onda oko osam, devet li sati odemo k prvomu banu — Jelačiću. On je ovako, kako ja ovdje sjedim, i još više, načinit od samoga gvožda na konju. Njemu smo se najprije poklonili, a onda smo pošli k drugomu banu. Taj je gore na brijegu, kao da bi na ovom našem bilu, visoko... visoko. Te onda mi gore k njemu. Kućerina visoka, jedva joj vidiš krov, a pred njom dan i noć soldat s puškom straži. Mi gore, a onaj soldat stade: Olberdo[3]), kamo ćete vi, ljudi? — Idemo se potužiti banu zbog goranine. — Pasirt![4]) — veli, a mi šmignemo kraj njega u kuću.« (»Istina je«, potvrđuju Nidžanovi ljudi, a svi se drugi ubezeknuli).

»Te mi unutra, ali nikoga! Lijevo i desno velike sobetine; samo zjaju, niko da bi bio unutra. »Velika gospoda visoko stoje«, kažem ja svojim ljudima, i mi onda škalinama[5]) gore u prvi, kako oni kažu kat — ko da bi na sjenik. Tu opet velike sobetine kao i dolje — vrata od stakla, a sva otvorena, ali ni ovdje nigdje nikoga. E, red je ići još više! Te mi opet uza škaline u drugi kat. Ha, ovdje će netko biti! Čuje se nešto, a i miriši iz kuhinje. Lijevo je kuhinja, već kao u

gospodskoj kući, a desno puno soba. Tu je, ufano[6]), desno ban, a u kuhinji će biti njegova gospa. Imali smo sa sobom dva tukca, što smo za se spremili, i ja onda namignem jednom od ovih, nek tukce[7]) ostavi u kuhinji kod gospe, samo da nas lakše pusti do bana i da nas, ako treba, zagovori.

Vrata su od kuhinje bila kao malo i otvorena, te nas sva četvorica unutra — a uprav banica kod ognjišta i miješa »zafrig«.

— A eto, gospica draga i mila, molimo Boga pa njih, došli smo, da bi kako do gospodina... Eto ova dva tukčića nek stoje tu, dok mi dođemo. Pa baš, ako i ostanu, nije nam za njih, van samo da s gospodinom divanimo...

— Odmah, odmah! — okrenu se ona i skinu zaslon sa sebe, pa nas povede do jednih vrata. — Ovuda, veli, pa kroz dvoja vrata, onda još kroz jedna, ondje ćete ga, veli, naći, piše za stolom.

Mi onda sve, kako nam je rekla — baš prava i vrijedna ženskinja! — i dospijemo pred jedna velika vrata. Kuc, kuc! — »Unutra!« — Sjedi ban za stolom i piše, uprav kako nam rekla njegova gospa. Skoči se on odmah od stola, pa pred nas:

— Dobar dan, dobri ljudi! Što bi vi rado?

— Preuzvišeni, mi smo došli, kako da vam kažemo, zbog goranine. Ubi nas eto, nepravda je, globe nas — i već ja njemu sve natanko kažem, što je i kako je. — Pomozite, ako Boga znate! Ako vi ne ćete, nitko drugi ne će. To je već preko zakona, što mi podnosimo. — Onda se ban ko zamisli malo, ode k stolu, pogleda nekakove spise, pa će onda nama: Dobri ljudi, to, što ste vi meni rekli, ne spada na mene. Evo, vidite, u tim spisima nema od toga ništa. To je stvar od suda i to spada na — »Sedmoricu«. Već vi hajte lijepo do njih i pozdravite ih od moje strane!

»Istina je, sve je tako bilo«, potvrde suputnici Nidžanovi i pogledaju se među se čudeći se u svojoj duši, odakle to Nidžan sve tako fino vodi i izmišlja.

— A hoćete li vi onda »Sedmorici«? — javi se neko od slušatelja.

— Čekaj, sve ćemo redom! Daklem, mi se poklonimo, kako spada, odemo niz škaline; one smo tukce ostavili u kuhinji, nek budu gospi, kad je onako prava i čestita, pa ćemo »Sedmorici«. Hodali smo po svem gradu, dok smo napitali, gdje oni mogu biti, i jedva ih našli negdje na kraju grada kao da bi čak tamo pod gorom kod Rakića kuća.

I to je kućerina velika, a stoji sama. Nit je pred njom soldat nit je vrag, neg samo onako stoji kao prokleta. Oko kuće naokolo odozdo gore velike škaline naokrug kao oko turske džamije. Uru jednu verali smo se, dok smo došli do gore. Onda smo zapali u nekakav mračan »ganjak«[8]), te tapaj i tapaj, dok ne natapamo na nekakva vrata, visoka i crna, a bit će hrastova. Kuc, kuc — ali da: nema glasa ni otkud. Mi opet: kuc, kuc, ali ne javlja se niko. Bi li išli — ne bi li... ma kad smo već dovle došli, idemo i unutra. Otvorimo vrata i upanemo unutra: nas svih šest.

Ali, braćo moja, što smo tu vidjeli! To je teško pripovjediti. Velik — dugačak i širok — okrugao hrastov stol; ma velik, ne ću lagati, kao ova tratina oko nas. A za njim, braćo moja, sjedi sve jedan razdaleko od drugoga, sedam starih i sijedih staraca. Sve i jedan star, poguren i ćelav, a brade im dugačke i sijede, da ih niko u našem selu takih nema. Stol »Sedmorice« — pa to ti je!

Ušli mi unutra, poklonili se, a oni ništa, van sjede: njih sedam ko sedam kamenova. Pred njima na stolu knjige kao brijeg naslagane, a opet pred svakim jedna velika — veća od evanđelija — i oni ništa nego gledaju u tu knjigu, ni da bi okom trenuli. Mir ko u crkvi.

Mi se opet poklonimo i stanemo se nakašljavati — ali opet niko ništa! Nit nam vele »dobar dan« ni »dobri ljudi«, nego samo gledaju u knjigu. Uprav ja, da ću zinuti, po što došli i što hoćemo, kad li onaj u vrh stola — najstariji i najpogureniji i što je pred njim najviše knjiga — podignu lagano glavu i namrči oči, kao da će nas proždrijeti:

»Za gorarinu ste došli, je li? A baš prave su ljude poslali. Hm! Je s' ti, veli, onaj — i okrene se k meni — što si se po gradu skitao pa te zatvarali. A taj do tebe — je l' to onaj, što zbog paljevine odležao dvije godine kod sudbenoga stola, a onaj tamo, što krade tukce..., a onaj što krivo prisiže...«

A kad mi vidjeli, da stari sve zna — a i kako ne bi znao, koliko je knjiga pred njim! — a mi jedva našli vrata i onaj ganjak, sve jedan preko drugoga! Još je stari vikao za nama: »A oni, što su ostali u selu, ono su još gori, sami verdekteri[9]) i lopovi...!«

»Sve, sve znadu«, završio je Nidžan uz potvrđivanje svojih suputnika, »sve, gdje je tko što ukrao ili zapalio. Sve se naše selo vodi u njihovim knjigama! — Šta smo mi onda mogli drugo, nego bježi niz one škaline — sve po pet ujedamput preskakujući! — a onda leti ravno k cugu, da što prije odemo iz Zagreba i vraga, da nas još ne zatvore.

Eto sad, ljudi, sudite, jesmo li dobro uradili i bi li tko drugi mjesto nas bolje.«

»Ne bi nitko«, mrmljali ljudi iz Razvala, te se stali razilaziti, jer su se bojali, da ne bi Nidžan još šta pripovijedao, što je onaj stari od »Sedmorice« za njima vikao — onaj stari s bradom u vrh stola, što iz svojih knjiga znade svačije grijehe...

»Nismo ih trebali ni slati u Zagreb«, govorili su jedni, »kad gospoda sve znaju. Sad smo još gore napravili. Ali tako je: tko s psom leže, s buhama ustane.«

Milan Ogrizović

1) Opravdavaš; 2) vlakova; 3) od njemačke rečenice: Halt, wer da?, a znači:: Stoj, tko si?; 4) slobodno; 5) stubama; 6) zaista, jamačno; 7) purane; 8) hodnik; 9) sumnjivci.

Čiji je Velebit?

Čudan je čovjek taj novi lugar Sava Milekić. Došao je po noći na Alan, zasio kao turski paša u lugariju i niti se kome javi niti koga pozva, da se porazgovore. Već dva mjeseca krstari po Velebitu kao divlja zvijer, i čim opazi kojega težaka s voščićem granja, odmah skida pušku kao hajduk, škljoca njome i viče:

— Stoj, il ću pucati!

A na vraga viče, kad nitko ne bježi, i kako bi čovjek pucao na kršteno čeljade za voz grana, pa da su ti upravo sa ćaćina groba?! Tako se jednoga dana namjeri na selskoga starješinu Mijatinu. Zašao starješina u Jarke, odmah tu iza Visuća, i natrpao suhih bukvića, da su volići jedva micali nogu za nogom.

— Stù, Peronja! Hajde, braćo moja! — govorio je Mijat s volovima, kao da razgovara sam sa sobom, i lagano gegao iza kola, kada iz bukvića prasnu vika:

— Stoj, il ću pucati!

— Bog bio s tobom! — odgovori Mijatina, pogleda prema onoj strani, otkuda je dolazila vika, pomaknu kapu na zatiljak, i kada opazi lugara, kako izlazi iza bukve i drži spremnu pušku, reče mu, podbočivši se u kukovima:

— Ni'ko nas, gospodine, potlje 'arambaše Laze Škundrića nije tako zaustavlja', a na našem i u našem.

— Ne laj! — izdere se lugar. — Kako se zoveš?

— Što j' tebe briga, kako se ja zovem?! — odgovori starješina otresito i maši se sjekire. — Da si ti pravi čovik i pravi naš službenik, bije bi doša' k meni, pa bi zna', kako se zove selski starešina!

— A, ti si to Mijatina! — okosi se lugar posprdno. — Čuo sam za tebe. A kako ti to sa mnom govoriš?

— Kad te mogu plaćati, mogu i govoriti, kako ja 'oću. Nego, kad ne znaš ljudski, prođi se ti i mene i drugog našeg svita, jer će biti 'prdačine, da se pripovida. Meni ti viruj!

Lugar je neodlučno spustio pušku k nozi i pogledao malo na stranu, kao da se odlučuje, što bi počeo. Mijatina ga preteče.

— Znaš li ti, gospodine, čiji je Velebit! i čiji su ovo suvarci, što i' ja vozim?!

— Pa, čiji, nego carski! — odreza lugar.

— Gospodine, ni te gaćetine na tebi nisu carske, a kamoli ova šuma. Sve je to moje. I onaj zalogaj kruva, što ti ga žena daje dici. Sve je to moje!

— Tvoje? — procijedi lugar kroz prisilan smijeh. — Ja ću te već naučiti, što je tvoje!

— Ja sam starešina, i ja sam tu gazda! Sve je to naše, pa se ti naduva', koliko ti drago. Nego, da ti rečem: i sami mi čuvamo svoju šumu. Zato sam ja starešina! Ljudi su i dobri i pošteni, pa slušaju, a koji ne posluša, pokaje se. Ne ćemo mi o'de ničijega ni pašaluka ni ajdukovanja. Naše je ovo, i otkad je nas i Velebita, vozili smo suvarke i vozi' ćemo i'; a mi smo sikli i sićemo, samo se moramo dogovoriti, di će biti ove godine siča. Sve ćemo mi to s tobom urediti, ako ćeš, a ne ćeš li — gore po te!

— Ne brbljaj, stari! — otrese se lugar. — Ne drobi ko baba iz tovara, jer ćeš me upamtiti. Nijesam vam ja ni Miletić ni Samardžija, s kojima ste vi gospodarili! Ja ću vas naučiti, kako se poštiva carsko dobro.

— A nù! — reče Mijatina, prezirno pljucne, izvadi lulu iz kožuna i poče je puniti. — Bi l' mi još što reka'?

— Ovaj put ništa više — odgovori mu lugar gospodstveno i važno. — Nek' te vrag nosi!

— Vidi'ćemo, gospodine, kad bude vrag istresa', 'ko će mu ispasti iz torbe — odvrati Mijatina apoštolskim mirom, kresne sumporaču[1]) o bedro i pažljivo, oprezno počne cmakati svoju lulu.

Sunce je navalilo na brda i dolove kao usijano gvožđe, a zemlja pod njim teško dahtala i otpuhivala, kao da će dušu ispustiti. Na

Mijatinovu je kožunu vuna okretala prema užarenu suncu i hvatala svaku varnicu, te niti jedna ne dopre do tijela. Njega sunčana žega nije nimalo smetala, samo mu je taj prokleti lugar sjeo zà jaku kao ledeni, gadni poskok. Maši se za potiljak kao da će ga zbaciti, a zatim pljucne preko lule, švikne bičem i pođe.

— Vidi'ćemo se mi još, gospodine! — reče odlučno, mirno i teško, kao da odvaljuje pećine. — Vidi'ćemo se, viditi, ja tebi velim. Aj, Péronja, gade moj mali, stu, Vinota!

Lugar je stajao kraj bukve i gledao, kako se starčeva pleća pravilno kreću u hodu. Već je sav sijed, a leđa mu uspravna i široka, te se lugaru učini, da se za kolima gega prerezan hrast. Vuna je i blatna i navorana baš kao hrastova kora. Svejedno! Može biti kao gora. Sve je to ništa za lugara, koji drži u ruci carsku pušku i bere carsku plaću.

— Zapamtit ćemo se mi — šane lugar, naćuli uši, da uhvati jeku, gdje to netko siječe drvo, pa ode skoro trkom za zvukom.

Kada je Mijat stigao do nadšumarije, ustavi volove i pođe u ured. Samo malko odškrine vrata, nakašlje se i vikne:

— Ima li 'ko unutra?!

— Samo hajde! — odgovori krupan glas.

Mijat skine svoju crvenu kapicu, turne je u džep od kožuna i uđe. Ukratko ispriča nadšumaru sve, što je doživio i on i drugi ljudi s novim lugarom.

— Nisam vam 'tije doći, dok sam ne vidim, a danas sam se, eto, srije s tim vukodlakom, i velim vam: mičite ga, dok je vrimena — završi Mijat, maši se lule, no brzo je opet spusti u džep, a dohvati stolicu i sjede, i ako ga gospodin nadšumar nije ponudio.

— Eto, tako! — potvrdi Mijat.

Nadšumar je tamburao prstima po stolu i sve ispod oka motrio starešinu, pretvarajući se, kao ga ni ne gleda ni ne sluša.

— Tako ti to dakle kažeš!? — progovori iza oduže šutnje.

— Tako ja vama, gospodine, a vi kome god 'oćete!

— Slušaj ti, starješina! — poče nadšumar svečano, povišenim glasom, ustade i oštro se zagleda u Mijata. — Ja sam jedva dočekao, da sam dobio pravoga čovjeka, koji će vas tjerati u red. Ako mi ti kao pučki starješina budeš pravio neprilika, skinut ću te i metnuti drugoga, koji će pošteno čuvati carsko dobro.

— A ti si me i metnije za starešinu?! — dobaci Mijat posprdno i prijeđe rukom preko čela.

— Ja ću ti već pokazati, tko te je metao i tko će te skidati! Ja ću ti pokazati!

Mijat ustane sa stolice, izvadi kapu iz kožuna i metne je na glavu, govoreći kao da povlađuje:

— Nude, nude, gospodine!

— Jest, jest! Svi ste vi jednaki, svi bi vi lugare sjekirama češljali, a poslije bi onda kamenjem vatru ložili. Ja ću vas naučiti reda!

— 'Esi vidije sriće i blagoslova! — poče Mijatina kao da je ganut. — Blago nama, kad nam Bog i svitli car poslaše vas i Milekića. Mi bi uprav, gospodine, svi otišli u prosjake, da vas nema. Ovako, evo, od vaše muke, nespavanja i žuljeva nekako se još životari!

Iza tih se riječi okrenu i ode bez pozdrava, a nadšumar ga poprati s nekoliko očinskih savjeta.

— Kad vidite, koliko se zbog vas mučimo i deremo, onda ne budite razbojnici i palavorde! Poštivajte našu muku i carsko dobro! Šuma je carska, i u nju se ne smije dirati!

Mijat se nije niti obazreo. Metnuo je kamiš u zube, pljucnuo i pognao svoje voliće.

Kada Božja zvijezda pripeče, kamenje uzvari, zemlja zamre u neutaživoj čežnji za kapljom rose, a drveće umorno spusti lišće i čeznutljivo pruža grančice prema nebu za mlazom vlage, ìzjāvē dalmatinski čobani blago na Velebit. Tamo se obično sastaju s ličkim beračima malina, pa se po potrebi i prema prilikama svađaju, tuku, mire i zabavljaju, a redovno zapale šumu. Obično su to manji požari, koje sami čobani pogase, no desi se, da gdjekoje godine počine ogromnih šteta. Nikada se ne može naći, tko je prvi zapalio ugarak ili rasplamsao suho lišće.

Tako je bilo i one godine.

Nekoliko je dana tinjalo, vatra se vukla ispod trulih klada kao uplašeno leglo zmija, a dim provaljivao na mahove u nebesa i sramežljivo se, kao slučajno, miješao s blijedim tankim oblačićima. Za nekoliko je dana veći dio Trolokava bio već prekriven koprenom dima, koji se lagano spuštao u doce i padao iza kosa i hridina kao raščešljana vuna.

Ljudi su obavljali svoje obične poslove, pogledali na Velebitovo zastrto lice i dalje mirno radili. Oni su naučeni, da tako gledaju, dok

ih god starješina ne pozove, da idu u trnjačinu. Tada svaki meće u torbu ovelik komad kruha i još kakva smoka, ako se nađe u kući, uzimlje tko lopatu, tko sjekiru, i odlazi u planinu. Dok nema poziva, nema ni dužnosti, a starješina se ne miče. On ništa ne govori, kao da ne vidi, da se požar širi mahnitom brzinom. Prijašnjih je on godina bio posve drugačiji. Čim je opazio pramen dima u Velebitu, popeo bi se na vrh glavičice više kuće i ne bi se micao, dok ne bi bio siguran, da se vatra ne širi. Znao bi, da su to ili čobani naložili veliku vatru, koja nije opasna, ili da ugljenari pale ugalj, pa bi odahnuo, spustio ruku iznad očiju, nekoliko puta pljucnuo, zapalio svoju lulu i vratio se u kuću. Ako li bi opazio, da se vatra širi, ne bi nikada čekao poziva ni od šumara ni od općine, već bi brže bolje uzeo nadžak[2]) u ruku, pa zaredao od kuće do kuće i sve muško gonio u trnjačinu.

Ljudi su se počeli čudom čuditi, što se on to ove godine ne miče, dok jednoga jutra ne banu u selo lugar Milekić i zareda od kuće do kuće, da ih pozove u trnjačinu.

— Starešini ti to reci, gospodine — odgovori mu svaki kao po dogovoru. — Njegovo je, da zapovida, a naše, da slušamo!

— Kakav starješina! Ja sam vaš starješina! — bjesnio je lugar, a ljudi se podsmjehivali, pljuckali i odlazili za svojim poslovima.

Milekić je bjesnio i grizao krvavu pjenu, no poslušao ga nije nitko, te je kao mahnit sam udarao od kuće do kuće kao zvijer o šipke željezne krletke.

— Šuma nam izgori, narodni imetak propada, a ovi se hajduci ne miču! — grmio lugar, stigavši pred kuću starješine Mijata. — Sjekiru u ruke i nosi je u šumu!

— Što se ti to šališ, gospodine?! — upita Mijat i nasmiješi se. — U carsku šumu tirate 'ajduke sa sikirami?!

— Brže! — vikao je lugar.

— Caru raste, caru i gori, gospodine! — odgovori Mijat i pljucne na dva metra ispred sebe. — Meni nije ni'ko reka, da zovem ljude.

— Ja ti velim, ja ti zapovijedam! Nosi se, tornjaj se! — derao se lugar i udarao čakom po kundaku.

— Lagano, lagano, gospodine — umirivao ga Mijat. — Sam će svitli car utrniti požar svoje šume. Šta ćemo mu mi 'ajduci?!

Rekavši to, okrene se i otide za svojim poslom.

Još istoga dana zaredaše oružnici od kuće do kuće i pognaše sve muško u planinu. S njima je bio i starješina Mijat. On je neprestano trčkarao od jedne grupice ljudi do druge, smješkao se, podmigivao i samo po koju izustio i prelazio drugima.

— 'E l' nu, ljudi?! — ponavljao je.

— Ne triba ti govoriti! — odgovarali su svi i nastavljali put tromo i polako, kao da idu za mrtvacem.

Puna su dva dana bili u šumi, a da nije bilo upravo nikakve koristi od njihova rada, i neprekidno je preko polovice ljudi švrljalo po šumi ili ležalo po škrapama i guštarama.

— Ništa ti ljudi ne valjaju. Ništa ne rade! — vikao je nadšumar Mijatini.

— A nu, gospodine! — odgovarao je Mijat. — Ka' na tuđoj njivi. I dobri su oni!

A požar se širio i sve brže i brže se spuštao u doline, te se činilo, da će skoro ognjenim plaštem prekriti sela i polja.

Mijat je stajao na jednoj uzvisini, zamišljeno griskao brk i tuckao lulom po koljenu, mjereći očima ogorjelu površinu.

— Za Krista Boga, što rade ti vaši ljudi?! — vikne nadšumar sav izvan sebe.

— Čekaju, gospodine, — odgovori Mijat mirno. — Kod taki' poslenika ka' što ste i vi i vaš lugar, što će svitlom caru još drugi težaci?! Carevo je to i vaše!

Nadšumaru sijevnuše varnice pred očima, izmahne ogromnim kolcem, da smjeri Mijata po tjemenu, no on se izmače kao lasica, a nadšumar pljusne u ogredke. U istom času ga poklopi nekoliko bukvića.

— Dosta je! — vikne Mijat, a ljudi odstupiše. Nadšumar je stenjao i kušao da zove u pomoć, no niti je u njega bilo glasa da viče, niti koga, da ga čuje.

Svi se odmakoše, da ih ne zahvati bukva, koja se rušila baš na ono mjesto, gdje se nadšumar borio s dušom, da mu prikrati samrtnu borbu.

— Ako j' i carevo, dosta j'! — reče podrugljivo Mijat nekolicini momaka, koji su ga okruživali. — Šteta j' već velika. Mogli bi' mi i još podniti, ali će se vatra oteti. Drž'te i trnite.

— A lugar? — upita neki.

— Što »lugar«?! — izdere se Mijat. — Ponesi ga svome ćaći za uspomenu.

— Ma, ne velim ja — poče se onaj ispričavati. — Ne tribamo ga mi ovakoga, al opet pitam. Ti si starešina, a ne ja.

— Nisam ja starešina, da se brinem za uši! Dovedite ga.

Momci žurno odlete svaki na svoju stranu vičući ljudima:

— Starešina naređuje, da se trne!

Svi se prihvatiše posla, a dvojica potraže lugara Milekića i rekoše mu, da ga Mijat treba.

— Šta hoće? — izdere se lugar, sav zelen od bijesa i srdžbe, no ipak pođe s momcima.

Mijat je izdavao odredbe kao vojskovođa, a složne ruke udarale, prsa se nadimala i nepci muževno podnosili ubitačnu žeđu. Bukve su padale, a pravilni se vijenac žurno vio oko garišta, da presiječe put nezasitnim jezicima požara. Kad je opazio lugara, okrene se prema njemu i tiho ga upita, kao da svaku riječ izvlači iz petnih žila:

— Čiji je Velebit, gospodine — a?! — — — Još bi' mi mogli podnijeti, da nam ništa ne bude, ali ne ćemo više! Dosta je.

Lugar je mijenjao boju u licu, grizao usne i lupkao puškom o bedro.

— Ništa ja tebi ne velim — nastavi starješina mirno i odmjereno — al će biti najbolje, da iz unih stopa pokupiš i drčinu, pa seliš k vragu, od kog si i doša'. Ništa ja tebi ne velim i ne moraš ti mene poslušati, al opet — ču'će se!

Milekić je neko vrijeme neodlučno stajao i šutio, a onda procijedi kroz zube:

— Tako ti meni, carskom službeniku?!

— E, a nu! — odgovori Mijat i slegne ramenima. — Što ćeš caru, kad mu nisi moga' pogasiti Velebita?! A vidiš nas: kad 'oćemo, gori; kad ne ćemo, trne se. Tako se radi u svome i za sebe!

— A gdje je gospodin nadšumar? — upita lugar nesigurno i zakorači, da ode.

— Pa, ja uprav ni ne znam — odgovori Mijat i pljucne. — Ništo mi rekoše, da ga je Velebit poije.

Iza tih riječi okrene se od lugara i vikne:

— Trnite, momci, trnite! Još bi' mi mogli, al — dosta je.

— Naš je to Velebit.

Mile Budak

---

1) žigicu; 2) sjekira.

Smrt ličkog Mustaj-bega

Prelo kupi budulica Janja
po Uzocu butum[1]) prokletome,
po Brlogu, pa po Brloginu,
po Plaškome, po selu vlaškome,
sve probira kitli[2]) Madžarice,
sve po izbor šezdeset Madžarki,
sviju Janja zbija do Uzoca,
da igraju kolo u avliji[3])
na sramotu ličkom Mustaj-begu
hem u Lici svakojem ajanu.[4])
Janja mlide,[5]) da niko ne gleda,
al to gleda mlad Musiću Meho,
Music Meho s polja Turjanskoga.
Ode Meho na Udbinu bilu,
da to ličkom kaže Mustaj-begu;
ali ne zna mlad Musiću Meho,
sa šta Janja kupi Madžarice.
Njoj su rekli dva bana silovna,
ban zadarski i ban šibenički,
da će oni pokupiti vojsku,
da će svesti vojsku do Uzoca,
a u klancu bega dočekati,
da će bega s glavom rastaviti,
kad Uzocu on do kola siđe.
Što su rekla dva bana silovna,
što su rekli, to su učinili:
Vojsku kupe uz oba Kotara,
svedoše je pod Kotar kameni.
Viću[6]) čine dva bana silovna,
kako b' bega glavom rastavili.
Njima veli Gavran od Kotara:
»Ta znate li, dva bana silovna,
fajde nema na bega pucati,
ne mere ga zrno od olova
ni njegova velikog Goluba;
već da nam je dva junaka naći,
da isprazne duge granatlije,[7]
sliju zrnje od suhoga zlata,
bega može žuta madžarija,[8]
jedna njega, a jedna Goluba«.
Stade vika dva bana silovna:
»Da je naći dva taka junaka,
što bi zlatom puške napunili,
jedan junak da na bega puca,
drugi junak pod begom Goluba,
bani bi ih dobro darivali.«
Ali muče kotarski serdari.[9]
Onda Tutek viknu harambaša:[10]
»Hej čuješ li, bane gospodine!
ja ću salit sedam madžarija,
pa ću svoju pušku napuniti,
evo vira Tutek-harambaše,
ja ću ubit bega na Golubu.«
Onda Trivun viknu harambaša:
»Evo vira od Trivuna tvrda,
saliti ću sedam madžarija,
ubiti ću pod begom Goluba.«
Njima veli Zadranine bane:
»Harambaše, društvo uzimajte,
vi u klancu bega dočekajte,
kad se vrati od Uzoca bila.«
Harambaše društvo izabraše,
izabraše šezdeset soldata,
koji biju ticu na leteći,
dvanaest ih puške napuniše.
Harambaše društvo podigoše,
povedoše u goru zelenu
a do društva Tomić-harambaše,
koji čuva goru od Turaka.
Kada Tutek do Tomića dođe,
pa u klanac Tutek pogledao,
kad li Turci klanac ujagmili,
a pred Turci Kozlić Huram-aga.
Onda Tutek Tomiću podviknu:
»Hajd', Tomiću, kamenu Kotaru,
gospodinu našem banu kaži,
da su Turci klanac ujagmili,
pred njima je Kozlić Huram-aga.«
Ode Tomić, kuja ga štenila!
Dođe banu, po istini kaže.
Kad ban čuo, Tomiću podviknu:
»Evo tebi knjige napisate,
a evo ti hiljadu cekina!
Kad do klanca siđeš i Turaka,
bega nema, otišo Uzocu,
u klancu je Kozlić Huram-aga,
nađi agu, njemu knjigu podaj,
ali podaj hiljadu cekina,
a aga će klanac ostaviti,
dat će glavu Like Mustaj-bega

ta za žutih hiljadu cekina.
Dok on vojsku iz klanca izmakne,
hajd' Tuteku, nek klanac naseli,
nek dočeka ličkog Mustaj-bega!«
Ode Tutek, a knjigu odnese;
kraj Tuteka i kraj harambaša,
kod njih ima šest stotin' šicara.[11]
Kada Tomić do bogaza[12] dojde,
vidje vojsku silnu u bogazu,
Tomić Turke iz sveg grla viče:
»Koj je ovde Kozlić Huram-aga?«
Njemu kažu Kozlić Hurlam-agu.
Kada Tomić Huram-agi dojde
Boga nazva, bilu knjigu pruži,
Huram-aga knjigu pregledao,
pruži Tomić u džepove ruku,
izvadi mu hiljadu cekina.
Huram-aga kad uze cekine,
on doviknu od Like junake:
»Davor moja braćo i družino!
Ovo mi je bila knjiga stigla:
beg je pošo sa šezdeset druga
na Uzolac porad Janje lipe,
ovud beže udariti ne će.
ded'te da mi izmaknemo vojsku!«
Aga hoće, a Ličani ne će,
on Ličane izlal[13]) učinio,
pa iz klanca vojsku izmakoše;
a sve Tomić iz planine gleda,
gdje Ličani klanac ostaviše,
ode Tomić Tutek-harambaši,
sve Tuteku i Trivunu kaže.
To je Tutek teško dočekao,
harambaša klanac naselio,
pa poreda šest stotin' šicara,
koji ticu gađa na leteći.
Njima Tutek veli harambaša:
»Kad Mustaj-beg dođe od Uzoca,
vi pucajte svi na barjaktare,
a nemojte bega ni Goluba,
ja ću bega s Trivun-harambašom.«
Tutek klanca čuva prokletoga.
Da vidimo bega udvinjskoga!
Uz bega je šezdeset konjika,
uz njeg Đulić ide barjaktaru,
Musić Meho s polja Turjanskoga
i barjaktar Memičiću Mujo.

U Uzolac konje natirali,
a do kule uzolačkog Marka.
Tu nađoše kolo divojaka,
kolo vodi uzolačka Janja.
Kad Mustaj-beg dojaha Goluba,
Boga viknu, Boga Janja primi:
»Jesi l' Janjo, prelo pokupila
na sramotu ovom Mustaj-begu?«
»Jesam, beže, viru ti zadajem,
pokupila, divno kolo igram,
ne bi l' ovde tebe domamila.«
»Eto si me, Janjo, domamila«.
Tad Mustaj-beg sa Goluba frci,
on kod Janje kolo rastrgnuo,
u kolo se kod nje ufatio:
»Baš ću s tobom kolo okrenuti!«
A odjaha šezdeset konjika,
pa s' ufati momak i divojka,
pa okreću kolo nakolo.
Al se čudna tušta pomolila,
od Kotara silovita vojska,
a pred vojskom dva bana silovna.
Stade vika zadarskoga bana:
»Jesi l', beže, kolo ufatio
baš kod lipe budulice Janje,
piva li ti budulica Janja?«
Kad viđaše mladi barjaktari,
svak ujagmi jednu divičicu.
svaki za se baci Madžaricu,
a Mustaj-beg uzolačku Janju.
A na bega Kranjci navališe,
na njega se oganj prolomio.
Beg pogleda niz Uzolac kleti,
Udvinjani bega ostaviše.
A ko bega da ostavi ne će?
Memičić ga ostaviti ne će,
on od bega otiskuje Kranjce,
a Mustaj-beg viče Memičića:
»Deder, sine, da se promijenimo!
ti pojaši mog konja Goluba,
a ja hoću tvojega dorata.«
A Memičić frci sa dorata,
on pod bega podmače dorata,
Janju za njeg baci budulicu,
a Memičić na Golubu frci,
pa podviknu, povrati Goluba,
sve od bega Kranjce otiskuje.

Slab je dorat Memičića Muje
teško snosi bega s budulicom.
Opet beže Memičića viče:
»Daj mi, sine, mog konja Goluba,
jer se jesam viri zaticao,
na njem da ću glavu izgubiti,
sad je meni suđen danak došo,
čuješ l' oganj u klancu prokletom?
Huram-aga j' klanac ostavio,
a Kranjci su klanac naselili.«
Pod njeg Mujo podmače Goluba,
pred njim pođe Memičiću Mujo,
na Muju se oganj otisnuo,
umakoše u klanac prokleti.
De pogledaj Tutek-harambaše:
On na begu nišan ufatio,
svojoj pušci živu vatru dade,
puče puška Tutek-harambaše,
otišće se beže sa Goluba;
puče puška Trivun-harambaše,
pade Golub baš kod bega svoga,
a poteče Tutek harambaša,
Mustaj-begu da odsiče glavu.
Al podviknu Memičiću Mujo:
»Stan', Tuteče, kuja te kotila!«
Memičić ga ćordom udario,
al ispade Trivun harambaša,
i njeg Mujo ćordom[15] udario,
i njega je glavom rastavio,
poginuše oba harambaše.
Opet s' sitan oganj prolomio,
pobigoše Kranjci iz bogaza,
ne smidoše begu ni razboju.
Ode jadan Memičiću Mujo.
Kad pod gorom agu ugledao:
»Huram-aga, crn ti obraz bio!
zar uputi Liku Mustaj-bega?«
Na to s' aga iz grohota smije.
Zacviliše mladi Udvinjani,
zacviliše, konje uzjahaše,
a Mustaj-beg osta u bogazu,
ranjen beže u stine uteko,
beže ječi pod jelom zelenom,
već i drugi danak osvanuo,
a otišla Janja u Uzolac.
Malo vrime, ni dugo ne prođe,
jedan kozar dođe za kozama,

kozar bega najde u stinama.
Kada dojde, veli Mustaj-begu:
»Zar tu ječiš, lički Mustaj-beže!«
»Ej kozaru, moje dite drago,
uzmi sablju, odsici mi glavu!
Da mi glavu sneseš do Uzoca,
veliki bi bakšiš[16] pokupio,
dobro bi te darovali bani.«
Kozar begu tiho govorio:
»Ne smim, beže, viru ti zadajem!«
»Smideš, vlašče, viru ti zadajem!«
Kad ču vlašče, tad palu poteže,
siječe bega, ali fajde nema
ne more mu glave odrizati.
Beg kozaru onda govorio:
»O kozaru, moje dite drago!
hajd' u razboj do Goluba moga,
nać ćeš onde kod konja Goluba
moju, sine, prebijenu, ćordu,
jer sam ćordu butum iskršio,
donesi je, pa mi sici glavu!«
Kad ču kozar, od bega okrenu,
kozar najde ate prazovite,[17]
mnogi leže jedan do drugoga.
Nađe kozar begova Goluba.
Kod Goluba kad kozar pogleda,
viđa balčak[18] od begove ćorde,
prebijena sablja na četvero,
komad sablje do bega donese.
Uze begu glavu kod kamena,
pa zamahnu i odsiče glavu,
pade glava ličkog Mustaj-bega.
Vlah ostavi koze u planini,
pa odnese glavu do Uzoca
biloj kuli uzolačkog Marka.
Oko kule vavik[19] kolo igra,
kolo igra šezdeset Madžarki,
kolo vodi budulica Janja.
Vid' vlaščića, kad donese glavu,
baci glavu kolu i divojkam:
»Eto glave ličkog Mustaj-bega!«
Kad divojke glavu ugledaše,
tad među se glavu ujagmiše,
one lipe pismu podignule:
»Davor glavo ličkog Mustaj-bega!
Mnogo si nam na kaharu[20] bila«.
Kad to vidi uzolačka Janja,

uze glavu ličkog Mustaj-bega,
tri puta je mrtvu poljubila,
pa doviknu u kolu divojke:
»Ej divojke, crn vam obraz bio!
Kuku glavo ličkog Mustaj-bega,
ali ti si na junaku bila!
Dok s' po našoj zemlji četovala,
nikad liba[21] mi želili nismo,
imali smo mâla[22] po Primorju.
Nesta bega, nesta četovanja!«
Sve slušaju dva bana silovna,
kod njih sluša dvanaest serdara,
svi gledaju, što s' od Janje radi.
A dva bana vlašče povikaše:
»Jer odriza glavu Mustaj-begu,
kad bi beže mogo priboliti?«
Njima vlašče opet govorilo:
»Ne bi, bani, viru vam zadajem.«
Vlašče kaže, al mu fajde[23] nema,
ufatiše vlašče u avliji,
jadno vlašče na kolac digoše,
nek se priča, dok je ovog svita!
Da gledamo ličkih nakodica![24]
Okrenuše jadni na Udvinu,
s njima dođe Memičiću Mujo,
on iznese sedam grdnih rana
braneć bega i konja Goluba
od đidije[25] Tutek-harambaše
i leglića[26] Trivun-harambaše.
Da gledamo uskok-Radovana!
I on dojde ranjen na Udvinu.
Kad aharu dojde Mustaj-bega,
on u prezid uvede Gavrana;
jadna kuka Mustaj-begovica.
A kad londži[27] on otvori vrata,
tko u londži sidi pod pendžerom?[28]
Ali Kozlić sidi Huram-aga
na begovu mistu kod pendžera.
Rade ciknu, a grlom podviknu:
»Jadna Liko, što si dočekala,
te t' kozari sada poglavari
posli našeg bega Mustaj-bega!«
Pa doviknu on svoje akrane:[29]
»Halal'te mi, draga braćo moja!
Sad ću i ja Liku ostaviti,
kad mog bega na Udvini nejma.«
Uskok Rade poside gavrana,
pa on ode u Glamoč kameni.
Lika ne bi neg tri godinice,
jer Primorci Liku osvojili.
Nesta bega, nesta četovanja!

---

1) sav; 2) nakićen; 3) dvor; 4) poglavar, prvak; 5) misli; 6) vijeće; 7) duga, išarana puška; 8) novac, dukat; 9) vođa; 10) hajdučki poglavar; 11) strijelac; 12) klanac; 13) prijava; 14) mnoštvo ljudi; 15) sablja; 16) dar u novcu; 17) neujalovljeni, neustrojeni konji; 18) držak od sablje ili mača; 19) uvijek; 20) žalost; 21) hljeba, kruha; 22) blaga, živinčadi; 23) korist; 24) naletica, svadljivac; 25) nitkov, ništarija; 26) skot; 27) sjenica u vrtu; 28) prozor; 29) vršnjake, prijatelje.

*

Badava se radi, gdje se ne štedi.

Bez jednog čovjeka može biti vašar.

Bez muke nema nauke.

Tko se dima ne nadimi, taj se vatre ne nagrija.

Nebojšu najprije psi ujedu.

I bunar se pregrabi.

Od Medka do Obrovca

Kišovito svibanjsko popodne pratilo nas na putu od Medka na Struge, kuda sam, u društvu karlovačkih prijatelja, pošao na moj prvi izlet na Velebit. Privlačio me je već odavno. I željno sam očekivao zgodnu priliku, da vidim iz neposredne blizine toliko opjevanu i vijencem neslomivog narodnog otpora ovjenčanu hrvatsku planinu, koja je poznata, bar po imenu, svakom Hrvatu. Tragedija rastrganog hrvatskog narodnog tla nije nas mogla ni tu mimoići... Od kolodvora do sela pošla su s nama djeca, koja su se vraćala iz gospićke gimnazije. Svaki par stotina metara uspona vraća nas vremenski natrag tako, da smo iz bujnog i zelenog svibnja u dolini došli na veljaču, gdje su pupovi tako malo nabubrili, a visibabe i kukurijeci stidljivo izvirili glavicama iz snijega.

Odmor u skloništu na Strugama dobro je došao, ali izgledi za spavanje bili su slabi, jer su nam oskudni naši pokrivači i lijepa, vedra, zvjezdana noć otkrivali slabe izglede za spavanje. Neko se bojao, da se gore, na tavanu, gdje smo spavali, ne osušimo na dimu ognjišta kao bakalari, pa je ugasio vatru. Pri jutarnjem svijetlu vidjeli smo, da krov ima na sve strane izvrsnu »ventilaciju«, te je strah bio suvišan. »Vilu Propuh« ostavismo ranim jutrom, i još prije sunčeva izlaska popesmo se na obronke Buljme, s kojih puca neizrecivo lijep vidik na more, otoke, dalmatinsko kopno, na Brezimenjaču, kroz koju trebamo sići u Malu i Veliku Paklenicu, i na karakterističnu piramidu Svetog brda. Pada mi na um, da je tamo ispod njega i Lovinac, »središte svijeta«, u kome je »vrilo mudrosti«, ali tamo su i naša ognjišta, neugasiva ognjišta, jer ih čuvaju Lukani i Anere...[1])

Često sam bio na moru. Ali svaki put, kad ga ovako s visine gledam, sjetim se Nazorova »Dolaska Hrvata« i u duhu zamišljam, kao što je to Iveković kistom ovjekovječio, kakav je utisak ostavilo to beskrajno, modro more na prva hrvatska plemena, kada su prešla velebitske klance i gledala ga možda baš i s ovog mjesta, odakle ga mi sada gledamo...

Put niz Brezimenjaču dosta je dobar, a mi se žurimo, da se operemo i okrijepimo u potoku Paklenici. Svježina gorskog potoka, koji se bučno probija prema moru, dobro nam je došla. Nije manjkala ni običajna »maksuzija«, crna kava, koju sam napravio na »turski« način, kako bi to rekli Zagrepčani, a društvo

ju je, sigurno da me uvrijedi, silno hvalilo. Okrijepivši duh i tijelo, bolje reći napunivši želudac različitim đakonijama«[2]) krenuli smo na Veliku Paklenicu. Vidjeli smo već odozgor, sa Buljme, kako se crni, i znali smo, da se ne zove uzalud Paklenica. Put me je podsjećao na dolinu Drežnice u Hercegovini, samo što je mnogo kraći, a dolina uža. Još mi je i sada u pameti onaj dan, kada sam po srpanjskoj žegi, natovaren kao magarac, prešao cijelu dolinu Drežnice i uspeo se na Bare na Čvrsnici! Slično, možda još žalosnije mora ljeti izgledati i dolina Paklenice, u kojoj caruje sam kamen. Potok Paklenica ponire na dva mjesta i ne dolazi uopće na površinu do mora. Na ulazu u sam klanac Velike Paklenice diže se s lijeve strane Anića kuk. Stojimo na ulazu u sam klanac i s nelagodnošću gledamo dolje, gdje se u nevjerojatnom neredu dižu odvaljene stijene, koje veličinom zapanjuju. Kakva je sila i snaga pomakla te milijunske težine s vrha kukova? Kakvi su to stravični bjesovi igrali kolo i lomili planine s lakoćom, kojom mi mrvimo kruh? Velika Paklenica je privlačljiva sama za sebe. Veličajna, ali i strašna. Prolazimo je teško sagledajući vrhove kukova, koji se kao prevjesne stijene nadviše nad nama.

Žurilo nam se, jer je iza nas išla oluja. Vidjeli smo njeno rađanje gore oko Svetog brda, ali osim nekoliko kapi mimoišla nas je. Umoreni duljinom puta i sparinom podneva došli smo u selo Starigrad-Paklenicu lijepom, novom putničkom cestom kao razbijena vojska. »Prethodnica« nije našla u jedinoj gostionici sela ništa od jela osim nešto paškoga sira, ali zato dobre »bevande«[3]). Kad smo otkrili, da u vrtu ima krasne salate i dobra zelja, program večere bio je gotov. Nešto ribe, naše konzerve s makaronima, zelje i salata, a sve začinjeno bevandom, dočaralo nam je najljepšu večeru. Prema programu trebali smo poći u 5 sati ujutro jedrilicom do Obrovca. Ali tokom noći zatrese našim sobama takva bura, da se na odlazak nije moglo ni pomišljati. Kako je dan jače hvatao, tako se i more smirivalo, te smo mogli poći poslije devet sati na krasno jedrenje Planinskim kanalom, Novigradskim prolazom i ušćem Zrmanje do Obrovca, odakle smo namjeravali »redovnom« autobuskom vezom otići do željezničke postaje Gračac. Pet sati jedrenja, a uz Zrmanju bome i veslanja, prošlo je brzo uz pjesmu, šalu i priču, tako da nam je u Obrovcu bilo žao rastati se s »našim brodom« i simpatičnim »mornarima«, ribom iz Starigrada i bistrim dječacima.

»Redovne« autobuske veze, naravno, nije bilo, ali nas je spasio slučaj, što je istoga dana na Tulovim gredama bila oveća grupa zagrebačkih planinara, koji nas bratski primiše u svoj autobus.

Put, koji vodi od Medka do Starigrada-Paklenice preko Velebita spada među najkraće prijelaze Velebita. On je kao stvoren za kraće »ture«, jer se za razmjerno kratko vrijeme može dosta vidjeti i naužiti se prirodnih ljepota naše domovine. Osim velebitskih vrhova Badnja i Vaganskog vrha tu su i neprispodobivo lijepi izgledi na more, tu je Velika Paklenica, krasna »plaža« u Starigradu, obližnja spilja, te najzad put Zrmanjom do Obrovca. Prijatelji, naprijed, Velebit nas zove!

A. Vokić

---

1) lica iz Budakova romana »Ognjište«; 2) jela; 3) voda s vinom.

Naš Gospodin nad Likom

Davno je to bilo. Ne pamte ni najstariji ljudi u Lici, ali je sigurno bilo.

Naš je Gospodin Isus Krist — na pomoć nam bio! — išao sa svetim Petrom, da obiđe svijet i da vidi, kako ljudi živu i kakvi su, pa da im prema tome odredi budućnost.

Sveti Petar bio je priprost i neuk ribar, a bezgranično odan i vjeran Učitelju, no zaboravan i veoma tvrd na ušesima, te je čuo samo kada bi mu se veoma vikalo. Da ga usavrši i da ga tu i tamo prokuša, Gospodin je vazda njega pitao i za zemlju i za ljude, kuda su stizali, a onda je istom On rekao Svoju.

Tako su obišli cijeli svijet i preko Dalmacije došli najzad na Velebit, napomol Like. Sveti Petar se zagledao, da dobro uoči cijeli kraj, sela i brdašca, stijene i kamenje, kako bi Učitelju što brže i što lakše odgovarao, kad ga počne pitati. Kako se je zadubao u misli, odalečio se malko od Učitelja.

— Halo, Simone! — zovne ga Gospodin.

— Da, Rabi — trga se sveti Petar. — Ovo je Halan, gdje smo sada.

— Velebna gora! — odgovori Učitelj i nasmiješi se svojim divnim, blagim božanskim smiješkom.

— Da, Rabi, — potvrdi Simon, Sin Jonin. — Gora se zove Velebit.

— A ovo dolje, ti brežuljci i dolinice?

— To je, Rabi, Lika. To je kamen. Evo, kud oko seže, sami brežuljci i dolinice kao brušeni i slagani, a sve kamen. Vjetrovi su nebeski tu i tamo nanijeli malo zemljice, da može niknuti travica za ovčicu i grmečak za ptičicu. Tu je u Velebitu ogromna šuma, da se imadu gdje sokolovi i orlovi gnijezditi, hajduci ročiti i vile kolo voditi.

— Gledaj, Simone, sine Jonin, na onom proplanku u križ s potokom rasijane kućice, kao da jedna drugoj kažu: »Lovi nas.« Što je to?

— Lovinac, Lovinac, Rabi — potvrdi svetac. — Tu je sredina svijeta. Kad dođemo u Lovinac, ne možemo dalje. Moramo se okrenuti i poći natrag, jer dalje nema puta.

— Kad je tako — reče Učitelj blago — a dolazi čas, približuje se rok...

— Ti reče, Rabi! — požuri svetac. — Ovo tu bliže, to je Sveti Rok.

Učitelj mu se blago nasmiješi i nastavi:

— Ne ćemo ići ni dolje, kad se ne može dalje preko onoga kamenja i ploča.

— Da, Rabi. Ono dolje, preko Lovinca, ono je Ploča.

— Kakvi su ti ljudi Lovinčani iz sredine svijeta? — upita Gospodin.

— Divni, krasni ljudi, Učitelju. Tu je trgovina za cijelu okolinu. Krasni i dušom i obličjem, kao i svi pravi Ličani, samo su nezadovoljni.

Gospodin ga pogleda, kao da se tobože čudi.

— Da, Rabi. Nezadovoljni su, jer vjeruju, da im oni iz Ploče pokradoše više, nego Lovinčani mogu vratiti, a za Svetoročane drže, da ih izvaraše više, nego oni mogu naplatiti u povišici cijena.

— Zašto ih ne tuže? Zemaljski su sudovi zato tu.

— To bi bila sramota, Rabi. Pravi Ličanin rijetko se svađa — on samo pamti! — ali ne tuži sudu nikada, jer zna, da u njegovoj stvari ne može bolje nitko suditi nego on sam.

— Kako bismo onda pomogli Lovinčanima? — upita Učitelj, kušajući svetoga Petra.

O, Rabi! — uskliknu svetac. — Ti znadeš, da Lovinčani sebi sami pomažu!

— Zašto se onda tuže?

— Samo tako, Rabi! Da se drugi ne dosjete!

Gospodin se blago nasmiješi i reče:

— Ipak, da se Lovinčanima olakša, neka baš na sredini svijeta poteče vrelo, koje će biti vrelo mudrosti. Tko se njega napije, niti će moći biti prevaren, niti će mu se moći ukrasti.

— A on, Rabi? — upita svetac bojažljivo. — Hoće li on moći ukrasti i prevariti?

— Ne, ni on!

— Učitelju, onda makni to vrelo iz Like!

— Ništa ne ne boj, Simone, sine Jonin — reče Učitelj, razumjevši Petrove riječi. — Ličani će ubrzo znati razvodniti i svetu vodu vrela mudrosti.

— Da, da. Pogotovo Ličani! — odgovori svetac umireno.

— Jest. Jer su najmudriji — potvrdi Učitelj i nastavi: — Gledaj, tu su odmah pod gorom stali ljudi pred kućama i gledaju gore. Koje je to selo? Stoje kao Lotova žena.

— Jest, jest, Rabi. To su Lotići. Lotići se zove to selo. To su divni ljudi. Samo gdjekad ovako stanu, začude se i ne znaju onda, što bi. Dalje od njih, to su sela Plana i Poljana. Sve goli kamen i u njemu junaci, orlovi i vukovi.

— A ono dalje na jug: grad čas, selo čas — ne znaš, što je?!

— Ti reče, Rabi: Gračac. Pravo i pošteno ličko mjesto, no ne vole ga, jer je u njemu sud.

— Tako, Rabi. Gdje je ruda, tu je i rudokop, a tamo je i Rudopolje i Bruvno i Štikada i Gudura, a blizu je i Mazin. Oni nabrusili tabane i namazali štiklje i kotače, pa utekli u gudure, da budu što dalje od suda, ali sud ide za njima, te kad je ono selo postalo toliko slavno junaštvom i ljudstvom, vidješe, da je pravi čas, da sud baš tu sjedne i svi rekoše: Najzasluženije! Grad! Neka sudi.

— A ovo na drugoj strani? — upita Rabi.

Sveti Petar je još bio čovjek, i njegovo zemaljsko oko nije vidjelo, što mu pokazuje Rabi. Stoga Učitelj učini, da Petar vidi, pa opet reče:

— Ono mjesto, što je tamo kao kakav goso?

— Da, da, Rabi. Gospić je ono — požuri svetac. — Pravo i pošteno mjesto. Glavni grad Like i svijeta. Najveća mu je važnost u tome, što je u njemu stjecište svega junaštva i poštenja: tu je štokauz. To je krasna kuća s pravim ljudima. Zatvor.

Zašto ih onda zatvaraju, kad su pravi ljudi!

— Da ne smetaju. Da ne smetaju, Rabi, onima još poštenijima, a tu su metnuli tu lijepu ustanovu, jer je kraj najplodniji. Počitelj,

Vrebac, Sridnja Gora, Korenica, sve to natapa ovu ravnicu. A i Udbina, i Udbina, otkad su potjerali Turke, ovamo nateže, pa Lapac i Boričevac, a ovamo gore Brinje, Jezerane sve do Otočca, otimlju se svi za slavu, tko će više stanovnika poslati u tu slavnu kuću slavnoga grada. U njemu je i veliki sud, jer je slavom veći grad od Gračaca, Udbinu je junaštvima nadbio, Otočcu je junaštva oteo, Korenicu iskorijeni baš štokauzom, a i Perušić — ono lijepo mjestance, što se vidi s ovu stranu, kao pero lako privuče k sebi. Sve se to sad slijeva svome gosi u onu lijepu veliku kuću. Gospić je Gospić.

— A ovo brdo?! — pokaza Učitelj na krasno samačko brdo, što se kao kamenit čunj diže iz ravnice. — Kao sir je nikao kamen iz kamena.

— Jest, Rabi, to je Zir. Na vrhu njega, u onim pećinama imadu pčelice svoje stanove, pa kad sunašce prigrije, med curi niz stijene.

— Med! Ah! — uzdahne Učitelj kao da se čudi.

— Medak, Medak! — potvrdi svetac. — Jest, Rabi, ono mjesto blizu Zira, to je Medak, a ono ovamo bliže, to je Raduč. Prava i poštena mjesta. Gospić se nije još nikada trebao potužiti, da mu ne šalju dosta i svojih pravih i čestitih momaka u štokauz na nauk. Sve su to čestiti, umni i uzorni ljudi. Pravi uzori!

— Ti, Simone, sine Jonin — reče Učitelj blago i dobrostivo — govoriš o tim ljudima, kao da si i sam Ličanin, a ja ih vidim vrlo malo u blizini Svojega Oca nebeskoga?!

— Sramežljivi ljudi, Učitelju! — odgovori svetac krotko i brzo. — Ličani su sramežljivi, pa se ne vole gurati u prve redove, pogotovo ne, kad je vlast blizu. Ako se koji i primakne vlasti, to je samo zato, što se nada, da bi se moglo gdje što trefiti — tako, da ponese. Ali ne za sebe. Bože, sačuvaj! To sve za Liku. Inače bježe od vlasti, da se ne bi pomislilo, da su umišljeni, da se precjenjuju. Evo, Rabi, neka sada prođe Likom nebeski čuvar sveti Mihovil ili zemaljski čuvari žandari — svi će se pravi Ličani odmah posakrivati. Nije, da su oni što krivi. To ne daj, Bože! Nego — samo da se uklone s puta. Da ne smetaju vlasti. To je sve samo zbog silne čednosti i čestitosti.

— Jesu li pobožni, kad su toliko čedni?

— Jesu, jesu, Rabi — potvrđuje svetac. — Ima ih, doduše razne krvi i razne vjere, ali su svi potpuno jednaki, jer čim koji čovjek ovamo dođe, odmah ga izjednači s ostalima ovaj kamen i prava lička bura. I mole se pomalo, ali svi oni mole ovu molitvicu:

»Bože, pomozi i daj mi snage:
Rogatome roge polomiti,
Šušatome roge nabiti,
Jalovicu mirno potrošiti,
Mliječnu dojku na kap posisati,
Svog hajduka carski počastiti,
Tuđem gosi naški zadipliti!
O pomagaj, silni, Svemogući,
Blagoslovi male i velike (puške),
Drugom blago, meni okretanje!«

To oni svi mole, dok još ne znaju ni govoriti. To krv moli.

Učitelj nije mogao, da u svojoj neizmjernoj dobroti i blagosti odobri te riječi, koje su Ličani smatrali molitvom. Svetac to vidje, pa reče:

— Rabi, Ličane spasava njihova iskrenost. Oni priznaju svoja junačka djela istim onim krotkim, slatkim riječima, kojima drugi — prikrivaju svoje kukavičluke.

— Neka su sretni i blagoslovljeni! — reče Učitelj i podiže božansku ruku, te blagoslovi Liku. — Među njih ne ćemo ići. Nek im zemlja i dalje rađa bijedom, srećom i junacima; neka je njezini generali brane od dušmana, a hajduci od generala. Svaki kamen rodio junakom, svaka travka plodnom i ponosnom majkom. Sve naselili, sebe ne raselili!

— A od čega će živjeti, Rabi? — upita sveti Petar bojažljivo.

— Zato će se Ličani pobrinuti sami! — odgovori Učitelj, i opet blagoslovi drvlje i kamenje, Liku i Krbavu, a zatim pođe gorom prema izlazu sunca. Tu, na najvišem vrhuncu stade, baci još jedan božanski pogled na zemlju, na koju nije stala Njegova noga, i nestade ga u oblacima.

Taj vrhunac Velebita prozvaše Ličani Svetim brdom. Otada je vazda Lika sretna, ponosna, junačka i siromašna.

Mile Budak

*

Dublji bunar, hladnija voda.

Dali Ciganinu vlast, pa objesio najprije svoga oca.

I crna koka nosi bijela jaja.

Udbinjani Turci i Senjani

Vino piju Turci Udbijani
na Udbini u hladnoj mehani,
sve je sio ajan[1] do ajana,
beg do bega junak do junaka,
a barjaktar[2] jedan do drugoga.
Kad se Turci ponapili vina,
u ovakav eglen[3] udarili.
Tad velide Đulić barjaktare:
»Mustajbeže, platno od Udbine!
dajde piši jednu knjigu bilu,
pa je šalji Senju kamenomu,
a na ruke Senjanin Ivanu,
ne bi l' svinju domamio amo,
jere nam je vrlo dodijao,
na Udbinu zatrke čineći,
i s Udbine divojke vodeći,
u knjizi ćeš njega pozdraviti:
Pobratime, Senjanin Ivane!
Ostarismo vavik ratujući,
boj bijući, zatrke čineći,
a oba smo veće ostarila,
mogo b' komu suđen danak doći,
pa bi brate, mogo umrijeti;
to j' kod Boga velika grihota,
u zavađi da bi se umrlo.
Van sakupi trideset Senjana
po izboru najboljih junaka,
i ti dođi na moju Udbinu,
ovdi ćemo mira učiniti,
i hladna se vina ponapiti!
ja ću skupit triest Udbinjana.
Samo, čuješ, dragi pobratime!
ne vodi mi sinovca Tadije,
jer sam čuo, dje divane[4] ljudi,
da j' u sofri[5] Tade sofredžija,
a kod vina velik kavgadžija,[6]
pa da ne će on da pije vina,
dok ne vidi odsičene glave,
i trpeze[7] krvljom polivene.«
Što god reče Đulić barjaktare,
posluša ga lički Mustajbeže,
i načini listak knjige bijele,
kako godir Đulić govorio.
Opravi je Senju kamenomu,
a na ruke Senjanin Ivanu.
Kada knjiga do Ivana dođe,
knjigu štije senjski kapetane,
knjigu štije, a na nju se smije.
Pa on ide na kulu kamenu,
opaljuje kratke dževerdane,[8]
pukoše mu kratki dževerdani
otpukoše nakulski mužari,
drmnuše mu avlijnske lubarde,
on uzimlje krstaša barjaka,
iznese ga na bedem avliji,
pa pod barjak on kupi junake
po izboru najbolje Senjane.
Kad skupio trideset junaka,
i dođe mu sinovac Tadija,
s njima Ivan sjede piti vino.
Rad bi ići na Udbinu bilu,
al Tadija da ostane ne će.
Misli misli Senjanin Ivane,
da kako bi Tadu ostavio,
pa on miša vino i rakiju
i opoji sinovca Tadiju,
pade Tadi glava bez uzglavlja.
Ivan diže trideset Senjana,
i on s njima na Udbinu ode.
Zdravo Ivan do Udbine dođe,
dočeka ga lički Mustajbeže
sa svojijeh triest Udbinjana,
pa ih vodi u mehanu hladnu,
i sidoše hladno piti vino.
Najpri side lički Mustajbeže,
pa do njega Senjanin Ivane,

pa okolo svi redom sidoše
sve mi side Turčin i Senjanin,
sve sjedaju jedan do drugoga.
Vino služi delibaša Tale,
redne čaše naokolo daje.
Kad se oni vina ponapili,
čaša dođe Đulić barjaktaru.
Uze čašu Đulić barjaktaru,
čašu uze Ivanu napija:
»Zdrav, Ivane, senjski kapetane!
Ni u moje, ni u tvoje zdravlje,
Van u zdravlje onoga junaka
Ko zametne među nama kavgu.«
Blizo s' Ive pendžer dogodio,
Na um pade sinovac Tadija.
On uzdahnu, pogleda na pendžer
niz Krbavu do Bunića bila.
Čaša ode redom naokolo;
opet čaša do Đulića dođe:
poče Đulić turski divaniti,
Udbinjanom Turkom govoriti:
»Udbinjani, moja braćo draga!
Kada meni treća čaša dođe,
ja ću treću čašu nazdraviti
baš Ivanu senjskom kopilanu.
Kad on uzme treću čašu piti,
ja ću onda kavgu zametnuti,
i Ivanu glavu odrubiti,
i vi onda svaki svoju ćordu,
svaki svomu odsijeci glavu;
pogubimo trideset Senjana,
i Ivana, senjskog kopilana!«
Niko turski ne zna divaniti
od Senjana, žalosna im majka!
Đulić uze i tu čašu vina,
i napija Senjanin Ivanu:
»Zdrav, Ivane, senjski kapetane!
Ni u moje, ni u tvoje zdravlje,
van u zdravlje onoga junaka,
ko zametne među nami kavgu.
Što pogledaš na pendžer od londže[9]
niz Krbavu do Bunića bila?
Valjda s' nadaš sinovca Tadije;
danaske ti on pomoći ne će.«
I ta čaša ode naokolo.
Beg pogleda na srču[10] pendžera
niz Krbavu spram Bunića bilu:
kad se plamen magle pomolio,
i u magli samo konjaniče;
vrlo momče konja rasrdilo,
plaho goni uz Krbavu ravnu,
ispod njega živa vatra sipa,
iz zuba mu sijevaju munje,
iz nozdrva modar plamen bije,
iz ušiju leden vitar puše
i raznosi plamen po Krbavi.
Kad to vidje Lika-Mustajbeže,
onda poče turski divaniti:
»Udbinjani, draga braćo moja!
Eno nam se od Bunića bila
plamen magle, dico, pomolio,
i u magli samo konjaniče,
momče vrlo konja razljutilo,
mogo b' biti Senjanin Tadija.
Van kad dođe u londžu kamenu,
svi pred njime na noge ustan'te,
i Tadiji misto namistite;
mogo bi se srdit dogoditi,
među nami kavgu zametnuti.«
Još beg istom u riči bijaše,
a Tadija pred mehanu dođe,
i odside Doru pred mehanom,[11]
veže Doru do Ivina Vranca,
i on ide u mehanu bilu,
i uniđe k Turkom u mehanu.
Boga nazva Turkom Udbinjanom:
»Bog pomozi, Turci Udbinjani!
Jeste li mi strica zasužnjili?«

Oni njemu Boga otprimili:
»Bog pomogo, Senjanin Tadija!
Nismo tvoga strica zasužnjili,
Van pijemo s njime hladno vino.«
I Tadiji misto namistiše
do Đulića mlada barjaktara.
Namah njemu dobrodošle daju:
»Dobro došo, Senjanin Tadija!«
I dade mu trijest Udbinjana,
dadoše mu triest čaša vina.
Popi Tade triest čaša vina
i četiri begove rakije. —
Ode čaša redom naokolo,
baš triput se čašom obredali,
kad Tadiji redna čaša dođe.
Uze čašu, nazdravlja Đuliću:
»Zdrav, Đuliću, begov barjaktaru!
Ni u moje ni u tvoje zddravlje,
van u zdravlje onoga junaka,
ko zametne među nami kavgu.«
Ode čaša redom naokolo.
Poče Đulić turski divaniti:
»Udbinjani, žalosna vam majka!
jesam li vam, Turci, govorio:
pogubimo Senjanin Ivana
i njegovih trideset Senjana,
sad bi lako Tadu pogubili,
a tako ga pogubiti ne češ
ni bez rane ni bez mrtve glave.«
Misli Đulić, da Tade ne znade,
da ne znade turski divaniti.
Al Tadija riči razumio,
i latinski poče govoriti:
»O Senjani, žalosna vam majka,
kada niste pogubili glave!
Sad, kad meni treća čaša dođe,
napit ću je Đulić barjaktaru.
Kada treću uzme Đulić piti,
bogme će mu na nos udariti,
ja ću njemu odrubiti glavu,
vi sicite svaki svog Turčina,
a ti, striče, ličkog Mustajbega.«
Opet čaša do Tadije dođe;
nazdravi je Senjanin Tadija,
nazdravi je Đulić barjaktaru:
»Zdrav, Đuliću, begov barjaktaru!
Ni u moje, ni u tvoje zdravlje,
već u zdravlje onoga junaka,
ko zametne među nami kavgu.«
Zlo na umi odmah begu bilo,
i diže se lički Mustajbeže,
i on ode u kulu kamenu,
ostaš' Turci s njima pijuć vino.
Dotle čaša do Tadije dođe,
uze čašu Senjanin Tadija,
i nazdravlja Đulić barjaktaru:
»Zdrav, Đuliću, begov barjaktaru:
Ni u moje, ni u tvoje zdravlje,
već u zdravlje onoga junaka,
ko zametne među nami kavgu.«
Popi čašu Senjanin Tadija,
drugu nali Đulić barjaktaru,
nagnu Đulić da će piti vino,
Tade trže oštru britku ćordu,[12]
i Đuliću odsiječe glavu.
Senjani se na noge skočiše,
svaki svoju ćordu povadio,
svaki tursku odsiječe glavu.
U tom, brate trideset Senjana
odsjekoše triest turskih glava.
Ivan koga ne imade sjeći,
jer pobiže lički Mustajbeže.
I Senjani na noge skočili,
iz mehane biše izletili,
svaki konja posidnuo svoga,
Ivan jaše Vranca vilenoga,
a Tadija pomamna Dorata,
otiskoše niz brig od Udbine,
sajezdiše u Krbavu ravnu.
Kad sađoše u Krbavu ravnu,

dva pivaju, a dva otpivaju,
dva pucaju, a dva nabijaju.
I odoše Senju kamenomu
pucajući i povijajući.
Osta beže na Udbini biloj
kukajući i ljuto cvileći.

Narodna pjesma

---

[1]) ajan, starješina, prvak; [2]) zastavnik; [3]) razgovor; [4]) govore; [5]) kod jela, kod stola; [6]) svadljivac; [7]) stol; [8]) puška s išanarom cijevi; [9]) terasa; [10]) staklen; [11]) gostiona; [12]) sablja.

Služio je kralja hrvatskoga

Sokol sjedi na Udbini gradu,
žútê mu se noge do koljena,
zlátê mu se krila do ramena,
vije mu se kruna nad očima.
Pitale ga Udbinke djevojke:
»Oj sokole, siva ptico moja,
tko ti žútî noge do koljena?
tko ti zlati krila do ramena?
tko ti vije krunu nad očima?«
Odgovara sokol ptica siva:
»Služio sam kralja 'rvatskoga;
u njega su do tri lijepe kćerke,
jedna žuti noge do koljena,
druga zlati krila do ramena,
treća vije krunu nad očima.«

Narodna pjesma

*

8. Hrvatski narod ima pravo na svoju vrhovničku (suverenu) vlast u svojoj vlastitoj državi Hrvatskoj na cijelom svome narodnom i povijesnom području oživotvoriti, t. j. svoju potpuno samostalnu i nezavisnu hrvatsku državu opet uspostaviti. Tu uspostavu imade pravo izvršiti svim sredstvima, pa i silom oružja.

Hrvatski narod ne vežu nikakve međunarodne niti državopravne obveze iz sadašnjosti niti iz prošlosti, koje nisu u potpunoj suglasnosti s ovim načelima, niti će se na takve obveze u svojoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj obazirati.

Mirila

U Velebitu živi prastari hrvatski narodni običaj: m i r i l a. Velebitska ljudska naselja daleko su jedna od drugih i mala su, jer je zemlje malo; razdaleko međusobno i u različnim su visinama. Malo je crkava, a i one su, osim rijetkim izuzetaka, od starine dolje u Primorju. Zemlja je rijetka, zato je grobljâ malo i narijetko. Kada čovjek umre, moraju često mrtvaca u lijesu ili u plahti zamotana nositi i po nekoliko sati hoda do groblja. To je naporno i teško. Noseći tako lijes po teškim i strmim uskim kamenitim stazama, ponajviše po žezi, nosači obično počivaju po prilici na pola puta od naselja do groblja.

Noseći mrtvaca, danas obično u lijesu, na posljednji njegov put, većinom niz Velebit, na središnjem mjestu pri počivanju polože na vodoravno kamenje ili ploče lijes s mrtvacem odnosno mrtvaca, i to poprijeko prema obronku brijega, da bude vodoravno, a koliko sam opazio, nad putom (stazom). Pod lijes se podlože ravnije ploče, uz glavu lijesa osove i ukopaju pri tom jednu kamenu ploču, a uz noge osove gdjegdje drugu takvu kamenu ploču, kao da su mjerili dužinu mrtvaca. Te ploče ostanu tako osovljene u zemlju i zovu se »mirila«, a mjesta, gdje su danas ili gdje su bila takva mirila, zovu se »mirilišta«. U njih iz poštovanja i zbog starog običaja nitko ne dira. Obično poslije rođaci još na unutrašnjoj strani ploče, gdje je stajala mrtvačeva glava, uklešu križ, prva slova imena i prezimena ili cijelo ime i prezime, pa dan i godinu smrti. Kad se radi o mrtvacu članu veće obitelji, tada se do njegovih mirila ostavljaju sa strane mjesta za ostale članove njegove obitelji, koji će iza njega poći na vječni put. Tako se često nalaze četiri do pet mirila jedno do drugog od iste obitelji. Više puta su jedno do drugoga mirila oca, jednog djeteta ili dvoje njih, majke, sina, unučeta i t. d.

Uzglavne su ploče često pačetvorinaste, kako ih je tlo dalo. Gdje su mirilišta bolje njegovana, tu su uzglavne ploče gore zaobljene s udubenim rubnim okvirom ili bez njega na unutrašnjoj strani, na kojoj se urezuju i natpisi (prema glavi od lijesa). Neke se uzglavne ploče svršavaju niskim trokutom. Unutrašnja je strana izglađena. Tu se nalazi ponajviše urezan oveći križ u sredini, ali ih ima i bez križa, s natpisom, a i bez natpisa. Okomite su ploče visoke 50 cm do 1 m. Ploča je smjcštena zapadno nad glavom mrtvaca, te mrtvac ležeći u mirilima gleda prema istoku, baš tako, kako je za života u starim primorskim crkvama, položenima i građenima prema prastarim propisima, gledao u crkvi prema istoku na glavni crkveni oltar.

U starijim su mirilištima ploče zbog bure, vremena ili hodanja blaga već isprebacane. U mlađima, do pedesetak godina starima, osovljene su ploče još uspravne u redovima, i to ploče od glave jedna do druge u dužem ili kraćem nizu na laganoj uzbrdici. Tek gdjekoja se ploča nagnula bilo postrance bilo naprijed ili natrag. Neobično je vidjeti, kako se u kamenoj velebitskoj pustoši, osobito u Podgorju, uz put nanizale takve osovljene ploče, spojene međusobno izravnim kamenitim tlom u širini lijesa, sve jedna oko 2 metra duga stepenica nad drugom; a uzglavne ploče s više ili manje čitkim i razumljivim znakovima, brojkama i godinama.

Narodni običaj »mirila« razvijen je i živi i danas u nadmorskom velebitskom Podgorju kod Hrvata.

Čini se, da je taj narodni običaj vrlo star. To dokazuju i imena predjela »Mirila« i »Mirilišta« u Velebitu, i bez obzira na to, da li još i danas tamo ima mirila i da li se taj običaj još vrši. Postanak toga običaja trebat će tražiti u počivanju nosača, kad nose mrtvaca od njegove kuće na groblje, pa ga polože na tlo, dok se odmore. Kako je to posljednji zemaljski polazak mrtvaca putem, kojim je za života najčešće hodao, a zadnja uspomena na čovjeka, od kojega će zakratko ostati samo prhke kosti, to ga na tom putu izmjere po dužini, te mu uz glavu i uz noge osove kamene ploče. Tako se sačuva živa i posve ispravna uspomena na njega. Osim uklesanog imena i dana smrti ostaje i neka slika o njegovoj veličini. I to je sve uz glavni put, koji vodi od pokojnikove kuće do središta sela, gdje je crkva i groblje. Tuda danomice svi njegovi prolaze, a prolazit će i njegova buduća pokoljenja. Tako uspomena na pokojnika ostaje živa i poslije njegove smrti dugo vrijeme, a nevezana na groblje, u koje živi ljudi ne idu ni poslom ni šetnjom. Osim toga groblja su malena i prekopavaju se, pa se pojedini mrtvaci u njemu gube, a ljudi ih obilaze samo jednom ili dva puta na godinu, dok putem idu svaki dan. Stara grobišta (t. zv. ilirska?) u nadmorskom Velebitu od Šatorine prema moru pa dalje na jug samo su gomile kamenja nad mrtvacem, koje i danas većinom stoje netaknute. U njima je mrtvac bezimen i o njemu se ništa ne zna. Pokop je u prastaro doba valjda sastojao u tom, da su mrtvaca na određenom mjestu položili u plahti zamotana na tle i na nj nabacali gomilu kamenja, kakve danas nalazimo u velebitskom nadmorskom podgorju i u sjevernoj Dalmaciji.

Ivan Krajač

Šumi

Razrijedio te vjetar duvajući,
polugole grane tvoje lišće tresu,
još više će ga stresti, kad u bijesu
nasrne sjever oštriji i ljući.

Mnogoj će jeli možda i trup pući
i srušit će se u tom urnebesu,
razlomit će se bukvi ili lijesu
i deblo i krošnja na drum padajući.

Al kad se vrate prvi ljepši dani,
što travanj nose, ti ćeš pomlađena
blistati opet. Bodri, razdragani,

pjevat će ti korovi sviju ptica:
noću slavuj srca zaljubljena,
a danju u lišću skrita kukavica.

Olinko Delorko

Slavonska šuma

Tko je jedamput bio u našoj drevnoj šumi s onim divnim stabarjem, uspravnim, čistim i visokim, kao da je saliveno, taj je ne može nikada zaboraviti. Tu se dižu golemi hrastovi sa sivkastom korom, izrovanom ravnim brazdama, sa snažnom širokom krošnjom, koja je drvo okrunila kao kučma[1]) stasita junaka. Ponosito se oni ređaju jedan do drugoga kao kršni vojnici, a iz cijele im prikaze čitaš, da su orijaši snagom, da prkose buri i munji, da su najjači i najplemenitiji u svom carstvu i plemenu. A kad vjetrić gore zalahori, a tvrdo, glatko lišće sad zašapće, sad zašušti i zašumi, čini ti se, da obijesne naše vile sad popijevaju hitro neobuzdano kolo, sad tužnim glasom spominju tuge i jade prošlih davnih vremena — a sad ti se opet čini, da čuješ nad sobom veličanstveni žubor crkvene svirke ili tužnu, ganutljivu pjesmu nadgrobnicu... Gdje je tlo malo vlažnije, tu

[1]) šubara

se podigao viti, svijetli jasen s bijelom sitno izvezenom korom ponešto vijugava stabla, kojemu je na vršiku sjela providna krošnja kao koprena na licu djevojačkom. Kako ponosito stoje te radoznalo i nemilo u vis gledaju, rekao bi, da su izabrane vjerenice onih oholih, vojnika... Gdjegdje podigao se crni brijest, uspravan kao prst, sa sitnim, obješenim hvojama i ljušturastom korom, uvijek nekako mrk i zlovoljan... Ta tri debla otimlju se za prvenstvo, što se tiče krupnosti i veličine; ovdje nadjača hrast, tamo jasen i brijest — oni su što lav i tigar u carstvu zvjeradi... A pod njima i među njima utisnuli se grabovi i klenovi, granati, kvrgavi i nakazni — misliš, da vidiš zgrbljena slugu, kako povezuje i omotava gospodaru noge, da ne ozebu: to je šumska raja, robovi, koji su samo zato tu, da hrane i popravljaju tlo visokom hrastu, koji ohol nema kada da se i za to pobrine...

Kadgod sam pošao u tu šumu, svaki put sam nešto novo vidio, nešto novo naučio! Nije ona crna, gluha, mrtva, kakono se izdaleka na obzorju crta i prikazuje, nego u njoj diše život i svijet izvoran, naravan, gdje kao nigdje priroda upravo naočigled stvara i ništi; tko razumije sve one tajne glasove, koji oživljuju šumski prostor, gdje se zajedno miješa tisuću raznih glasova i odjeka, sad milih i ugodnih kao kakva svirka, sad bolnih kao uzdah jedne matere — tome će biti, kao da je bliži sebi i svojim čuvstvima u tom napola tamnom, veličanstvenom prostoru.

Tako po danu, a po noći je taj prostor kud i kamo veličanstveniji, tajnovitiji i stravičniji; svi se oni glasovi ponavljaju sada deseterostrukom snagom, pa ti potresaju najtanjim živcima, a u tebi se i nehotice kreće i rađa vjera u neko tajno, svemožno, prejako biće, pred kojim si ti neznatan patuljak, nemoćna ništica... Ništa nije podobno probuditi u čovjeku ono čuvstvo, da je ništetan stvor poput mrava i crva, kao jedna samotna noć u šumi...

U svako godišnje doba mijenja se i šuma i sav život u njoj — najdosadnija je u proljeće i ljeti. U proljeće, kada sva priroda oživljuje, tad je u šumi najpustije, najmrtvije; ptice pjevice sagradile gnijezda po šikarama i livadama uokolo sela, jedini kos i drozd ostadoše u šumi, te po koji put ranom zorom zaore iz svega grla pjesmu, kao da se mole i zahvaljuju onome Biću, koje im posla sunce, da ih grije, crva, da ih hrani... Čim sunce odskoči, sve se krije i taji, da ne oda svoga gnijezda i svojih mladih.

Sve je uokolo pusto i dosadno — samo neki ugušeni žamor i žubor prati te svuda, a da ne znaš ni sam, što je i otkle je, jer kud se god kreneš, žamori i uzdiše odsvuda... To se on budi, duh svemirski, neumorna priroda, onaj silni još ničim neobustavljeni nagon stvaranja i rađanja; ti ga čuješ, kako pod korom tjera sok, izbija pupoljke, kako omata lišće... Tebi se pače čini, da ga i u sebi čuješ, kako ruje po svem tijelu i budi nova čuvstva, nove misli i nagone.

Čim nastane ljeto, eto i u šumi svakim danom sve življih i raznolikijih vidika. Drvlje je u najbujnijem zelenilu, priroda je u naponu svoje snage — kud pogledaš, sve ti veli: Život, život! Oh, ala je lijep i sladak taj život!... I ptice i zvjerad se pokrenula. U to doba — o Ilinju — love se divlje patke, koje sad počinju polijetati; kod toga lova treba do pojasa zagaziti u vodu i šaš, pa dok jedni gazeći po vodi tjeraju i pucaju, dotle drugi pokose široku stazu u šašu, te na prosjeci čekaju od goniča potjerane patke. Pucanju ne bude ni kraja ni konca; to je jedan od najvažnijih lovova, kod kojega se kud i kamo više praha i olova popuca, negoli vrijede ulovljene patke. Gdjekoji imadu i pasa, koji sami hvataju mlade poletarce, te ih žive donose lovcima.

Najveća su nevolja u šumi ljeti komarci; ne možeš ni počinuti, ni zalogaja kruha prigristi, ni čašu vode popiti — jer kako si se samo zaustavio, eto njih na stotine, zujeći i cvileći oko tebe, a ti maši i brani se kolikogod hoćeš, sve ti uzalud, jer izboše te i izjedoše te do nemila. Sve bježi iz šume — i zvjerad, i marva, i čovjek: goveda više puta kao mahnita polete niz polja i livade bježeći pred muhama i komarcima, da ih nije moći zaustaviti...

Na kraju rujna žir počne dozrijevati. Koji život tada u šumi! Rekao bi, da si u vinogradu! Šarene šojke lijeću nemirno i veselo, dreče se na te prijeteći ti i vikom svojom i kretnjama tijela, a uz to neprestance nose žir spravljajući ga za zimu u svaku šupljinu, gdjegod koju nađu. Posve drugačije, tiho i mirno, kao da su iznikli iz grana, sjede po stotinu golubova na najvišim vršikama, a ti se sa svom mogućom pažnjom i lukavštinom privlačiš k njima — no sav ti je trud uzaludan, jer u čas, kad pridigneš pušku, da opališ, dignu se oni s velikim žamorom u vis, zaokruže po nekoliko puta povrh hrašća i opet pomno sjedaju, gdje im se svidi... Vrebajući na golubove nerijetko se dogodi, da ispred tebe skoče brzonoge srne, koje se sada već kupe oko žira. Kako li hitro i dražesno skaču pred tobom, za čás stanu, promotre uokolo, kao da se i ne dotiču zemlje. To je jamačno jedna od najljepših životinja, što ih je priroda stvorila.

U listopadu počinje lov na srne; no u tom mjesecu još je tegoban, tek u studenom, kad se visoki korov slegne i list opadne nastane pravo lovačko doba.

U to doba siječe se stara šuma i sije se žir: koliko se stare šume posjeklo, toliko nove treba zagajiti. Na to sijanje izađe čitavo selo, i malo i veliko nastoji, da za zimu pribavi koji novčić. I dok se ovdje uz pjesmu novi šumski pomlađaj sadi, dotle na drugom kraju žilovito pada požutjeli listak cvileći i motajući se uzduhom, dok ga opet mati zemlja ne primi u meko i toplo svoje krilo... A tamo opet udara sjekira o hrastovu žilu rušeći za sat ono, što je dvije stotine godina raslo! I tako se u istom času — ovdje smrt, a tamo život rađa.

Mene se nije nigda ni jedno groblje tako kosnulo kao takova šumska sječina s porušenim i osakaćenim stablima, pod kojima sam ja nazad mjesec dana hodao i lovio, od kiše se zaklanjao i u društvu pri veselu ognju čašicom se vina krijepio... A sada! Iverje, grane, trupci, klade, panjevi — sve jedno preko drugoga, kao izmrcvareno tijelo! Tebe duša zazebe, kad vidiš taj prazni, kao preko noći isječeni šumski prostor. Tisuću ti čuvstava i misli oživi. Koliko li se stvari dogodilo u toj šumi za ovih dvjesta godina, prije nego su je posjekli!... U njenu sutonu vrebao je ubojica na svoju žrtvu, u njenu šikarju vodili su se tajni dogovori, u njenoj duplji skrivala se ubojita puška i ukradeno blago... Nema stabla, koje ne bi znalo jednu tajnu na vidjelo iznijeti. Kad pomislim na tu drevnu hrastovu šumu, na moju dušu pada još onaj čarobni mir, koji ipak govori u sto jezika i priča stotinu strahota i ljepota, da srce prestaje u meni kucati, a u duši osjećam, da sam za korak bliži onom velikom Biću, kome uzalud ljudski duh čezne da u trag uđe...

Josip Kozarac

*

Čuvaj bijele novce za crne dane.

Tko istinu gudi, gudalom ga po prstima tuku.

Jao nogama pod ludom glavom.

Živa glava steći će kapu, a mrtva je ne treba.

Pregled dnevnoga rada i počinka u Otoku

Ustaje se, kad treba da se radi. Malo se spava. Žene dočekaju niko doba noći zvrndajuć vretenima, a zora ni ne misli da zabili, već predu iznova. Ljudi malo prilegnu, pa kad se koji trgne, ide u štalu, prigleđe konjma i marvi. Čim tko ustane, obično se prikrsti, ako više ne će ležati. Tko je naučio od roditelja da se Bogu moli, taj se sprema i moli, a tko nije, taj se izvuče ko iz brloga, pa odma na poso. Umivaju se ili tako, da uzmu vode u usta, pa polivaju po ruku, ili se umivaju iz kake drvene zdile ili koritašca. Dikoji idu na bunar na valov, pa se ovdi umivaju. To je red, da mlađi starijemu ruke poliva, a čine to i stariji mlađima od volje. Muški se odma počešljaju. Ženske se češljaju, kad dospiju. Divojke pletu pletenicu jedanput u nedilji, a češljaju se višeput priko nedilje. Sad, kako mloge nose tuđe pletenice, mogu se češljati svaki dan, a nediljom samo uzmu pletenicu iz sanduka, pa metnu priko svoje kose. Žene se ne češljaju, di drugi gleđu, jer moraju skiniti šamiju,[1]) a sramota je, da ji ljudi vide bez šamije.

Najviše se jede četiri puta na dan. Ujutro je r u č a k, u po dana u ž i n a, posli podne je l o v r a, a uvečer v e č e r a. Liti se jede triput na dan, zimi dvaput, a kad gosti dođu na stan ili u kuću, onda i lovraju. Za lovru prave cicvaru, peku kulen, listariće i nude voćem. Ujutru jedu kaka kuvanja: gra,[2]) sočiva, kupusa, krompira, lučenja ili slanine. U po dana jedu čorbu, pa opet kako kuvanje, a onda još ako bude kaka mesa ili kuvana tista.[3]) Uvečer jedu, što od užine ostane, osim u litno doba, jer kad su poslovi i mobe, pravi se velika večera.

---

[1]) povezaču; [2]) graha; [3]) tijesta, tjestenine.

*

Glavom se planine prokapaju.

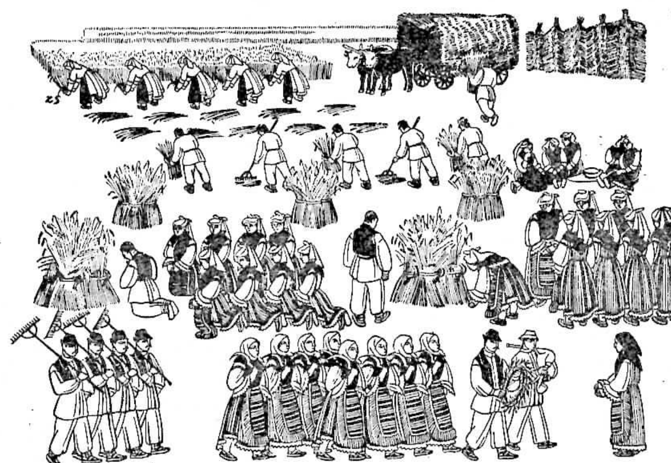
Ne da se presaditi odsječena glava.

Ne će grom u koprive.

Žetva u Slavoniji

Žito je dozrelo, zelen se zlatom prometnula, i žetva je počela. Zna svatko, s kakvom se slavom u našoj pitomoj Slavoniji drži žetva i berba. A i treba da se tako drži; lijepo je, da se čovjek veseli u strahu Božjem nad onim, što je primio iz blagih ruku njegovih.

U zoru jednoga lijepog srpanjskog dana podigle se dvije čete pjevajući iz sela u polje. Njiva im je do njive. Naoružani su, te bi rekao čovjek, da će u krvav boj; a i samo je ženskinje pod oružjem: svakoj o ramenu oštar srp. Sve su lijepe i naočne, u licu im je radost i zadovoljstvo, na kojem im zavide i kraljevi.

Kad u polje, časa ne čase, već se laćaju posla, dok je za hlada. Zvizga stoji lakih srpova, a ispred njih pada po zemlji puno klasje kao glave dušmanske od sablje i ruke junačke. Sve žene i djevojke ujedamput zamahnu srpom, kao da je od jedne ruke, a to, da se vidi, koja je vrednija od koje. Jedna požuruje drugu. Sunce još ni izašlo nije, a sve je oblio težak znoj. Nije šala raditi sagnut bez prestanka. Mnoga bi se krsta tu ubrzo utrla! Ali naše žene, radilice na glasu, amo mašu srpom, a onamo pjevaju, da se sve ori ravnim poljem. Dobri narode, koji sav svoj život, kakav bio da bio, pratiš pjesmom!

Tako su se natjecale žetelice, dok sunce nije odskočilo. Ono je žestoko, ali one su još žešće. Oko devetoga sata donesu jelo ručkonoše. Na jednoj i drugoj njivi posjedalo se u hlad pod samotna stabla; svak se krstom prekrstio; glad b a j e,[1]) a jela nestaje. Zdjele

čiste, čuture prazne, a društvo snagom opasano, nikom niša srce ne ište, pa čemu da se dangubi.

Kad bješe podveče, redovi se istjerali, polje doželo, snopovi povezali, janjci se ispekli, i druga večera donijela. Prije nje se vijenac spleo i slamke se hvatalo.

Za večerom sve se razigralo, sve se veseli trudu od Boga dobro plaćenu. Pjesma za pjesmom, šala za šalom kao zalogaj za zalogajem. Poslije večere javi se umor iza odmora, i žeteoci zapjevaše:

»Domaćine, gospodine, puštaj nas doma,
daleko su naši dvori, preko lugova;
u koga je stara majka, zastarat će se,
u koga je muško čedo, uplakat će se,
u koga je mladi vojno, pokarat će ga«.

Janko Jurković

---

[1]) čarati, gatati

Selo u jeseni

Kad se približi jesen, s nekim duševnim mirom sabire seljak tamo po voćnjacima lijepe plodove krušaka, jabuka i kasnih bresaka. Ah, kako su samo lijepe one ubrane jabuke — zelenožute kao vosak! I odnose se lagano i oprezno u komore, gdje će ih kućedomaćica poslagati jednu do druge, da još bolje dozore i dobiju svoj ugodni miris. Koje samo sreće, kad bi svaka htjela da ostane ovako lijepa i zdrava! Ali doći će crv i trulež, i mnoga će od njih morati da se izbaci, da ne otruje svoju još lijepu i zdravu susjedicu.

Tamo opet tresu dozrele šljive, da ih stave u velike kace za vrenje. A kad provru i kad prestanu poslovi u polju, cijedit će se iz uzavrelih kotlova »voda života«, kako rakiju, ne znam zašto, nazvaše Francuzi. Na žalost, mnogo je ta »voda života« počinila zla u narodu. Mnogo je i od onih seljačkih kuća nestalo, mnogo je ona rodila grijeha, svađa i krvavih glava... A i čudna je moć te »vode života«. Ona uspavljuje volju za rad, uspavljuje duh, pomračuje pamet ne samo roditeljima, nego i njihovoj djeci. Ali uza sva zla, što ih rađa ova »voda života«, dika je i ponos svakog kućegazde, da je ima što starije, što jače i što mirisnije. Njegova je dika, da njom ponudi svoga najboljeg prijatelja. A ponos je i kućegazdi i ocu obitelji, ako je iznese pred svoju odraslu družinu za velike blagdane.

No ako je umuknula žetelačka pjesma na poljima, ori se sad vesela pjesma berača i beračica u vinogradima. Nijedan posao ne radi se s takvim užitkom kao berba zrelih grozdova. I dok ženski svijet reže grozdove s već napola požutjelih trsova i stavlja ih u svoje košarice, sabiru mladići ubrano grožđe u svoje brente, nose ih na leđima niz strmine i tamo ih kraj živice pretresaju u kace i burad. Odatle će lagano pred pivnice, da mošt u pročišćenoj buradi provri i dozori do mladoga vina.

Ostala su na polju još preorana strništa, da se zasiju, prije nego udare jesenje mećave i snijeg. Žuri se i seljak, da iza obrana kukuruza preore polja, zasije u svježe brazde ozimnu pšenicu, raž i ječam, pobrànâ i povalja tvrde grude, te svako zrno zahvati još ugrijana zemlja.

A kad se svrše i ti poslovi na polju, morat će seljak još u šumu, da priredi drva za zimu. Ta nitko ne zna, kakva će biti zima i kako će dugo potrajati! I ozvanjaju šumom udarci sjekira, maljeva i klinova, čuje se jednolično cviljenje pila; ozvanja na mahove štropot i krhot granja — ruši se pedesetljetno i stoljetno stablo. I trebat će opet novih deseljeća, da se na istome mjestu digne novo deblo iz izdanaka staroga korijena ili iz sjemena.

Život se seljakov time kao završio, barem u jednom dijelu. Puni su ambari žita, u kukuružnjacima suše se okominjani klipovi kukuruza, štagljevi su puni sijena i otave, a ono, što nije stalo u štagljeve, smjestilo se u stogove. U pivnicama prevrijeva mlado vino i dozorijeva rakija; u komorama i u trapovima čeka zimske dane krumpir, da se baci u vruć pepeo i da se po stolu sipa kao gašeno vapno; u svinjcima zadovoljno leže udebljali bravci i čekaju bezbrižno zimsko hladno jutro, koje će im donijeti smrt.

A po dvorištima i plotovima suše žene pređu od lana i konoplje, da je prirede za tkanje i vezenje.

Sve se sprema tako za zimski san. Već se i ono lišće s obranih voćnjaka i vinograda prelijeva u stotine krasnih i žarkih boja, dok posvema iza prvoga mraza ne požuti i ne opadne. A lagani vjetrić popuhnut će na mahove i odnijeti sa sobom već koji požutjeli listić, dignut će ga svojom snagom u zrak, da ga još jednom svi vide, prije nego padne na zemlju, da ondje sagnjije.

U posljednjim sunčevim zrakama provlače se traci paučine — traci »babljega ljeta«. I domala će i toga nestati, spustit će se sitne jesenje kiše, koje će se uz debele magle uvući u sve kosti.

Osjeća se već sumor kasnih jesenjih dana. Počinje ona praznina i vječita tišina, koja u neprozirnim maglama daje cijelom selu i kraju nešto tajanstveno, veliko...

Sva je priroda u laganom uspavljivanju. Sve je nujno. Šum i samoga vjetra nije više, kao što je bio nekoć iza onih ljetnih sparnih dana. I on kao da plače nad prirodom, što umire...

Milan Ivšić

Tri dana kod sina

Pet godina već nije vidio sina svoga Ivana. U prvašnje ga je vrijeme posjetio svake ili bar svake druge godine, a sada eto već peta godina, kako ga nema k njemu. Ne da bi se stidio staroga svog oca, postolara u zabitnom slavonskom selu, očuvaj Bože! O tom starac nije ni časak posumnjao, ali onaj posao, koji mu ne da ni danju ni noću odahnuti, taj ga priječi da dođe u goste rodnoj svojoj kući, da vidi još isti onaj stol, na kojem je pisao a, b, c, onu istu krušku, po kojoj se verao, onu istu tratinu, po kojoj se negda valjao. Starac doduše nije pojmio, kakav bi to vječni posao mogao biti, jer je on držao, da čovjek zapovijeda poslu, a ne posao čovjeku. Napokon je ipak ugrabio malo vremena i došao k ocu, ali samo na jedan dva časa, da ga povede sa sobom u P. k svojoj kući, da bude desetak dana kod njega, da vidi ženu i kćerku mu, jer njih dvije ili kad ili nikad u zabitno njegovo selo...

Sjedjeli u željeznici u prvom razredu. Starac sjedio na meku sjedalu i nijemo motrio sina i sve oko sebe. Na njega navalile tolike novosti, da se nije mogao razabrati. Nije znao, bi li gledao u tu bjesomučnu željeznicu, na kojoj se sada prvi put vozi, ili u onaj svijet, što žurimice ulazi i izlazi iz tih tijesnih sobica kao da bježi pred progoniteljem, ili bi motrio sina svoga, koji je od njega za dvadeset godina mlađi, ali je kud i kamo većma posijedio od njega, 70-godišnjega starca. To mu nije nikako išlo u glavu: dobro mu je, imućan je, ne ubija ga briga za sutrašnji život, pa ipak je posijedio, ipak je zamišljen... To je starcu bilo nerazumljivo, a ono bolno čuvstvo, što ga je spopalo, kad je polazio iz svoga dvorišta, sjeo sa sinom u kočiju pa ostavio selo, kao da ga ostavlja na sve vijeke, to bolno čuvstvo još se podvostručilo, kad je vidio sav taj nepoznati svijet, nepoznati način života. Vozili su se već pet sati, već je pala i noć, a oni morali na jednoj postaji sići i pričekati pol sata, dok stigne s druge strane vlak, koji će ih dalje povesti. Kolodvorska gostionica bila je puna mamurnog i pospanog svijeta; dadilje s rasplakanom djecom, vojnici s privezanim velikim psima, putujući trgovci sa sijaset velikih i malih torbica, konobari, miris jela i pića, sve se vrtjelo i guralo kao raznolika čuvstva u njegovoj duši. Sin njegov bio je tu kao kod kuće: i konobari, i putnici, svi su ga poznavali, svi su ga pozdravljali.

— Dakle, što hoćeš da jedemo, ja sam ogladnio, reče mu sin.

— Bog s tobom, sinko, tko je vidio po noći jesti! prišapne mu otac.

— Aha-ha! nasmija se sin. Lako tebi, ti jedeš kad hoćeš, a ja kad dospijem! Pa dobro, ako već ne ćeš jesti, a ti popij barem čaj, da se malo ugriješ.

I dok je odvjetnik, sin njegov, jeo poluprijesan biftek, krstio se starac od čuda, drhturio pomalo od pospanosti i na svaku sinovlju kretnju ustao i pošao za njim u strahu, da ne bi gdjegod zaostao bez njega. Bilo mu je već dva tri puta na jeziku, da zapita sina, bi li on mogao sada ravno kući, ravno u svoju postelju, pa da zaboravi sve, što je za ovo nekoliko sati doživio, — ali ga je bilo sram bojeći se, da bi time sina uvrijedio.

Oko ponoći prispješe napokon u P. Na postaji dočeka ih odvjetnikova kočija s visokim konjima, i jedva što se starac popeo u nju, zagrabiše vranci, pa ih letimice preko kamene ceste povezoše u grad. Kraj sveg mekog sjedala kočija se otkresivala od tvrda kamena, te je starac sveđ mislio, da će ili on isfrknuti van ili će duša iz njega izletjeti.

Sav se obradovao, kako su kući došli, jer je mislio, da će se sada smiriti i on i nemile misli njegove. No prevari se! Soba, u koju ga je sin odveo na počinak, bila je tako sjajna, da se on nije ufao niti sjesti, a niti hodati po njoj. Šareni sagovi po podu, svileni niski naslonjači, kao snijeg bijela postelja s pokrivačem od plave svile, sve ga je to plašilo, sve je to bilo tako visoko nad njim, te je mislio, da će sve to biti oskvrnjeno njegovim dodirom. Hotio poći k sinu i zamoliti ga, da mu spremi onakvu sobu i postelju, kao što je njegova kod kuće, — ali nije znao, kamo bi: na sobi su bila troja vrata, a on se već nije mogao sjetiti, na koja je došao. Napokon morade ipak leći, jer su mu se oči lijepile od sna. Nije bilo druge, pobaca s postelje jastuke i pokrovac, napravi uzglavlje od svoje odjeće pa tako legne. Premda pospan, jedva je usnuo, a kad se probudio, već je sunce visoko odskočilo.

Sina njegova već nije bilo kod kuće, on je u šest sati ujutro otišao željeznicom, te će se vratiti istom oko podne. Snaha njegova, obučena u dugačku jutarnju opravu s malom kapicom u bujnoj plavoj kosi, odvela ga je u jedaću sobu i stavila pred njega kave, čaja, šunke, maslaca, kruha i žemičaka. On se latio kave kao i kod kuće, no nikako mu nije išla u tek; preveć fino mu je mirisala, a i posudica mu bila nekako tijesna i nezgodna. Bože moj! kako li se slatko jede kava iz one njegove zdjele kod kuće, u kojoj možeš tri kriške kruha nadrobiti, pa još s onom velikom limenom žlicom! Ta gospoda i ne znaju, što je dobro. Snaha njegova bila ljubazno čeljade, pripovijedala mu o svemu i svačemu, tužila se na silan trošak, kojemu se nije dalo izmaći kraj sve njezine velike štednje.

Starac se plaho izrazio, da li se unučica već digla i da li bi je mogao vidjeti; no to nije bilo moguće. Vikica se netom okupala, te već pošla na šetnju, zatim će doći učitelj glasovira, zatim učitelj čitanja i pisanja, a nato će morati s francuskom guvernantom učiti francuski; istom poslije podne imat će vremena, da se s djedom pozabavi, dakle i ona, šestgodišnje dijete, već nije imala vremena, upravo kao i otac joj.

Nato mu se snaha preporuči, pokaza mu s prozora prostrani vrt, u kojem se do ručka može pozabaviti, i odšušti u drugu sobu. Kraj sve ljubežljivosti i mićenja starcu bilo ipak tijesno i nevoljko pri duši. Šetao se vrtom, čudio se po tratini od cvijeća izvezenim imenima njegove snahe i unučice, čudio niskim uza zid privezanim voćkama, staklenoj kućici, u kojoj je već bilo dinja, premda je tek lipanj bio: čudio se svakoj tratini ošišanoj ravno i glatko, čudio se mnogomu koječemu, — ali njemu je njegov vrt s jednom jedinom stazom, s bojama crljenog i bijelog luka kud i kamo prijatniji od svih tih lijepih, ali ukočenih mrtvih oblika. Niti iste klupe od savijenog bijelo omaštenog željeza s udubenim sjedalom i naslonjačem nijesu mu se svidjele; stare njegove kosti nikako se nijesu mogle prilagoditi tako savijenu načinu sjedenja. U vrtu su kopala i poravnavala plohe dva radnika, dok je vrtlar s nekakovim čudnim škarama obilazio oko cvijeća i mladih voćaka ponosno prolazeći pokraj starca.

Oko dvanaeste vratio se sin kući, i to njemu za volju na kolima, jer bi željeznicom mogao prispjeti istom sat kasnije. Bio je gladan, pa je htio odmah ručati, no supruga mu priopći, da je netom bio savjetnik zemaljske vlade u posjetima kod njih i da već u dva sata polazi vlakom dalje. Ručak se morao odgoditi, valjalo se umiti i

preobući te poći savjetniku vratiti posjet. Već je jedna ura izbila, snaha je s obzirom na starca naložila, da se ručak nosi na stol, ali uto dođe poslužnik od suda, po kojemu odvjetnik javlja, da se pripravi nešto bolji ručak, jer da će savjetnik također doći. Sada je trebalo iznovice ručak praviti. Za to vrijeme zabavio se starac sa svojom unučicom. Prpošno dijete sa zlatnom svilenom kosom, s bijelim tankim ručicama i blijedim nježnim obrazima činilo mu se više lutkom nego živim čeljadetom.

Pokazala mu najprije svoje knjige, zatim igračke. Pozvala ga, da joj na zemljovidu pokaže, gdje je Beč i Zagreb. On dakako nije o zemljovidu imao ni pojma.

— Pa ti ni to ne znaš, a joj, a joj ... A znaš li, gdje smo mi? Ni to ne znaš! Vidiš, tu je P.! — pa uzevši starčev prst pokaza mu, gdje je P. Ta ti ne znaš ni ovo, što se mora znati u prvom razredu. Ala si ti bio nevaljan đak ... Sad sjedi ovamo, da vidim, znadeš li čitati.

Starac je pocrvenio i sramio se, kao što se još u svom životu sramio nije. Kao da ga je orijaš primio za ruku, tako se pokorno spusti na stolac nad otvorenu francusku slovnicu.

— Čitaj ovo ovdje! zapovjedi mu mala unučica.

A starac uze polako slovo po slovo čitati.

— Ala si ti »grostata« budala, ta to se ne čita tako, već že en livr ... U kakvu si ti školu išao, da ne znaš ni čitati ... Kaži mi onda, što ti znadeš; znadeš li bar pisati i računati?

— Znam, — odgovori starac, a da još nije bio pravo pri sebi.

— Kaži ti meni: tvoja mama kupi deset jabuka, a sedam ih dobije od tetke; od tih jabuka pojedeš ti dvije, a tvoja mama jednu, a dvije dadete vašoj susjedici — koliko ti onda još ostane?

Tako zamršenih računa nije starac još dosad računao, šta više nije on mogao ni red brojaka, kako mu ih je unučica kazivala, slijediti i u savez dovesti.

— Ni toga ne znaš! Ama što ti onda znadeš?

Uto se začuje odvjetnikov glas u drugoj sobi, a mala Vikica poleti na vrata i uze vikati na sav glas:

— Tata, tata! Naš »grostata« ne zna pod Bogom ništa: ni čitati ni računati, ama što se kaže: baš ništa ...

No zato je ipak uzela »grostatu« za ruku i tješila ga, da će ona njega sve to naučiti, samo ako ostane još tri dana kod njih.

Odsječni savjetnik, podžupan i ostala gospoda odavala starcu ono poštovanje, koje ga je po starosti išlo; starac se doduše malo

okuražio, — nijesu mu ni njegovi seljani iskazivali ovakve časti, no kraj sveg silnog jestiva ipak je uzalud čekao na svoj ideal, na govedinu s umakom od hrena. Uzalud su mu nudili aspike i raznovrsna jela, njemu se samo želudac prevrtao gledajući, kako oni jedu još krvavo meso i nekakve guste umake.

Gosti su ostali do sedme, trošili sad kavu, sad vino, sad likere, a nato odoše podžupanu na večeru.

Kad su gosti otišli, on se dobavio komada kruha, posolio ga, pojeo, te u osam sati legao spavati. Danas je bio već slobodniji; legao je na vanjkuše, pokrio se svilenim pokrivačem, te u dubini duše žalio svoje odijelo, što ga je juče zgužvao: njegovo modro odijelo, što ga već dvadeset godina nosi o Uskrsu i Božiću i o drugim velikim svetkovinama. Te noći ispavao se dobro te ustao rano kao obično kod kuće. No i sin njegov bio je već na nogama, pio natašte nekakvu ljekovitu vodu za želudac te rano ustajao i već bio na šetnji.

Starac obišao vrt, razgledao ovo i ono, pa mu na posljetku postalo dosadno; došao je u goste sinu, a još ga pravo nije ni vidio, a nekmoli se s njime porazgovorio. Od same želje ode k njemu u pisarnu.

— No, pa kako si spavao, je l' ti dosadno? Hajde sjedi tu, sad ću biti gotov, pa ćemo onda skupa malo izaći.

Starac sjedne, da pričeka sina. U pisarni bio perovođa i tri pisara. Stranka za strankom dolazila i odlazila; sa svakom je trebalo dogovoriti se, svaku saslušati, svaku uputiti. Samo još dok ovo pročita, samo još dok ovo potpiše, samo dok još sastavi putni program za slijedeći tjedan... Taj program sastavio je perovođa. Prekosutra u ponedjeljak bila su dva ročišta, jedno u P., to će obaviti perovođa, a drugo u R., tamo će poći jutarnjim vlakom odvjetnik, obaviti ga do 11 sati, zatim poći kolima u selo S. na ovrhu i svršiti ga popodne; istoga dana noćnim vlakom k ročištu u B., u dvanaest sati noći proći će ovuda kroz P., te ga pisar ima dočekati na željeznici i donijeti mu najvažnije spise, koji stignu toga dana. Iz B. će trećega dana, u srijedu, opet ovuda, ali ne će moći sići, jer mora ravno u Zagreb s gradskim odaslanstvom, koje će mu se pridružiti i s kojim će ići isposlovati zajam za domobransku vojarnu, koju grad želi podignuti. Na povratku iz Zagreba navratit će se u N. na ročište, obaviti ga još do podne, te se oko tri sata povratiti kući, da uzmogne prisustvovati sjednici gradskog zastupstva. Sjutradan u subotu bit će županijska skupština, i taj će dan morati ostati kod kuće, jer želi staviti prijedlog radi kanalizacije. Kad je tako sve na dlaku bilo ustanovljeno, dođe poslužnik štedionice s pozivnicom, da će u petak imati štedionički upravni odbor glavnu sjednicu, na kojoj ima da bude i on kao štedionički odvjetnik; a tek što je taj poslužnik otišao, dođe drugi vjesnik: da će posveta zastave vatrogasnog društva — kojemu je on predsjednik — biti u četvrtak. Sada je opet valjalo onaj prvašnji program tako promijeniti, da su se još i ove dvije točke mogle umetnuti. Napokon su nekako skovali, a kada je sve bilo gotovo, odbila je upravo jedna ura. Starac se umorio od samoga slušanja, a u glavi mu se pušilo, kao da je on sva ta ročišta, sve te sjednice, sav taj danji i noćni put na kolima i željeznici proturio.

Za cijeloga objeda gledao otac sina sažalnim pogledom; ono, što je do podne čuo u pisarnici, nije mu nikako išlo u glavu; pogledao ga je doduše sažalno, ali i u nekakvu čudu, u onom čudu, kojim se obično čudimo božanstvu.

Poslije ručka ostadoše otac i sin sami za stolom; odvjetnik kao da je upoznao očevu zabunu.

— Kaži mi, molim te, zar će ono zbilja onako biti, kako ste se prije ručka dogovorili...? upita starac.

— A što ti to misliš?

— Zar ćeš se ti zbilja danas stvoriti na ovom, a sutra na onom kraju svijeta? Je li to tebi zbilja nužda ili ti to tako moraš?

— I jedno i drugo, moj stari. Znadeš li ti, koliko ja trebam na godinu? — Devet tisuća forinti!

— Za vas troje!...

— Za nas troje!... A znadeš li, koliko je to? Svaki sat, ili putovao ili sjedio ili spavao, moram zaslužiti jednu forintu. Jesi li vidio, koliko ih imam na hrani? Perovođu, pisare, vrtlara, kočijaša, kuharicu, dadilju, Francuskinju, učitelja, glasovirača, — njih desetero; sve to hoće prvoga da dobije svoju plaću.

— A ja... izlane u strahu starac.

— Za tebe najlakše... Pomisli, svakog mjeseca moram isplatiti oko tri stotine forinti, a ja puno puta nemam novčića u blagajnici.

Starcu se orosilo oko.

— Pa zar ti to smogneš?

— Moram!

— Zar ti ne bi mogao to sve rastjerati, i vrtlara, i kočijaša, i tu Francuskinju i učitelja, — što će to tebi?

— Ne mogu... Ono, što je tebi Marijan Grgurov, koji te drvari i dovaža kožu iz Osijeka, tako su to desetero meni...

— Toga ti ja ne shvaćam.

— Nijesam ni ja negda shvaćao, ali sada shvaćam; to zahtijeva društvo, zahtijeva moj položaj, zahtijeva današnji vijek.

— Pa što će biti od onoga tvog djeteta? Zar tebi nije žao tvoje dijete onako ubijati? Ma ona, čini mi se, ni ne zna, da je dijete. Bila sramota ili ne bila, — ali ja starac niti se znam onako ponašati niti onako misliti kao ta sedamgodišnja djevojčica. Zar tebi nije žao nju onako od jutra do mraka patiti?

— To dandanas mora biti; jer valja i na to računati, ako joj ne budem mogao ništa ostaviti, ako se ne uda, — onda će trebati, da zna sama sebi kruh zaslužiti.

— Zar ti već sada na to misliš? A što sam ja tebi ostavio?

— Ništa... pa zato, vidiš, moram ja...

Starac ostao zatečen; nije mislio, da će se razgovor na to izvrnuti. On je dosad držao, da je učinio svoju dužnost; ta njegov sin je čitav čovjek, imućan odvjetnik, a sada čuje, da on sinu nije ništa ostavio, šta više, da sin njega uzdržava. Ta dva — stari i novi nazor — posve ga uništiše, te nije mogao na čistac izaći, ima li pravo on ili njegov sin.

— Znam, tebi je to sve čudno, ti iz svog sela ne vidiš, kojim duhom diše današnji svijet, — pa budi sretan, da ne znaš. Koliko puta se meni zbljutavi i novac i jelo i život; koliko puta sam ja zaželio doći k tebi, u onoj tijesnoj sobici spavati i osim ona četiri zida ništa na svijetu vidjeti. Ti i ne znaš, kolika je to slast brinuti se, što ćemo sutra pojesti; ja bih volio nego išta, da mogu opet s tobom onako slatko večerati iz jedne zdjele octom zakiseljena graha i nasoljenu lukovicu... Sada ja to ne mogu, ne mogu, kraj najbolje volje, jer niti mi je jezik, niti želudac, niti su mi živci za to sposobni. Ti si vidio, i ja se brinem za svagdašnji kruh, ali dok ti cijelu zimu podijeliš ono, što ti je u vrtu poraslo, što si sam odgojio, sam spremio, ono što si gledao, kako niče i dozrijeva, — dotle ja grabim gdje što bilo, i tuđu radost i tuđu muku. Gadno ti je to, strašno ti je to, — ali je sva sreća, da nemam mnogo vremena pomišljati na to. Kako vidiš, ja ne živim danas, nego sad nedjelju, sad mjesec, sad godinu dana unaprvo; za mene nema ni ponedjeljka ni utorka, već je za mene onaj dan, kakav sam ja prije nedjelju, prije mjesec, prije godinu dana sam odredio... Ja moram od žene dobiti brzojav, da se sjetim, da sam oženjen; ja moram djetetu kupiti u Zagrebu kakvu igračku, da znam, da imam dijete. Ti se žene napsuješ, djeteta natučeš, ali i ih zato, kada te ljutost prođe, voliš još većma, — a ja ne smijem, jer bi to bilo proti pravilima finoga društva; ja uvijek moram biti dobre volje, moram uvijek pristati na sve, ne smijem nikoga uvrijediti, a još manje znati, što je uvreda. Ja ne smijem biti ni kuhan ni pečen, ni hladan ni vruć, već onakav, kakav svijet hoće.

Starac, premda nije sve razumio, što mu je sin govorio, ipak ga je promatrao sa sve većim sažaljenjem.

Uto dođe mala Vikica, donese ocu papuče i jutarnji ogrtač, a kada se odvjetnik preobukao, sjedne mu kći na krilo, uze ga čupati za brkove, škakljati po vratu, povali ga na mekoslon, zatim ga onako ležeći povuče dolje na pod, objaše ga i naposljetku počnu se oboje po podu valjati i naganjati, da je po ormarima staklo zveketalo, a obješena lampa se ljuljala.

Starac se snebivao od čuda i potajice se prekrstio ne mogavši pojmiti, kako se može njegov sin, odvjetnik i toliki gospodin, valjati po podu! A kada je Vikica i njega povukla, da se i on malo naganja s njima, reče on napola uvrijeđen odvjetniku: »Nema ti bez šibe ništa, moj sinko!«

Ta igra između oca i djeteta trajala je dobru četvrt sata, te je odvjetnik napokon sav usopljen pao na mekoslon.

— Eto, to mi je sve veselje! reče on ocu brišući znoj i prašinu sa čela i obraza.

Već je bilo osam sati, ali supruge odvjetnikove još nije bilo doma; ona je bila na sjednici gospojinskog društva, na kojoj se raspravljalo o zabavi, koju je to društvo kanilo dati na sv. Anu.

I mala Vikica bila je gladna, a i starac, koji se naučio na svoj red, osjećao je, da bi trebalo večerati. No večere nije moglo prije biti, dok se gospođa ne vrati.

— Čekali vi, ne čekali, ja dulje ne mogu, reče starac, pa pregrizavši komadić kruha s maslacem ode u postelju. Drijemajući u postelji, sad u snu sad na javi, nizala mu se misao po misao, čuvstvo po čuvstvo, koje je ovih dana doživio; pa nakon što su se izredali oni neugodni netom doživjeli doživljaji, dođe mu i onaj njegov slatki svagdašnji život u pamet...

On je sjedio na svom tronogom postolarskom stočiću, pušio lulu i zabrinuto okretao poderanu čizmu u rukama; to je već drugi dan, kako je prevrće, a još ne može da se odluči, bi li je zakrpao ili naglavio. Uto izbila i deseta. Sad je po starom običaju trebalo malo ustati, prigledati časak po dvorištu i vrtu, zaviriti usput na ulicu, pa napokon posavjetovati se sa svojom starom, što će biti za ručak.

— Danas, baba, ne šali se s ručkom, s onom Vrbančevom čizmom napatio sam se kao živi vrag...

A baba njegova, jednako obučena i utrpana i ljeti i zimi, već miješala zafrig, da je mirisalo po svoj kući, a starac koliko puta i sjeo na tronog, toliko puta i ustao. Pravog posla više nije bilo! Da mu vrijeme prođe, pregledao po stoti put staru obuću, što mu je još o pokladama na krpanje donesena, prevrtao u rukama one dvije tri nove kožice i komad đona, i najedamput se sjeti, da će za mjesec dana biti Ilinje, pa da bi trebalo ići u Osijek po kožu. Uze brže bolje kalendar sa zida, isprevrta nekoliko puta po njemu, dok je našao mjesec srpanj — i gle ti belaja, za mjesec dana je zbilja Ilinje. Dobro, da se sjetio... E, sada nije fajde[1], već valja poručiti po Marijana Grgurova.

— Ehehe! Marijane, — ti kao da si zaboravio.

— A što vi to mislite, majstore?

— Jesam li ja pogodio! Kud tebi pamet, Marijane, zar ti ne znaš, da je za mjesec dana Ilinje?

— Aha! Pravo vi i kažete, majstore... Vidi ti vraga, kako je to brzo prošlo... Ma čini mi se, kao da smo juče išli u Osijek.

— Nije drugačije već tako, kalendar ne laže, moj Marijane; već ti lijepo uredi kola, pazi, da čivije budu kako treba, pa ćemo mi, ako Bog da, danas četiri nedjelje ravno u Osijek.

Nakon toga prijavio se Marijan svakih osam dana kod majstora, te su jedan drugoga uvjeravali, da će ni dan prvo ni dan kasnije, već ravno na Ilinje u Osijek. Istom četvrte nedjelje dodade Marijan ponešto kao u zabuni: samo ja velim, majstore, ako bi kiše bilo —

— Ama to je stara regula, Marijane, tko je lud po kiši voziti se u Osijek...

Nato je došlo i Ilinje, i po želji starčevoj nije se baš ni naoblačilo, a kamoli da je padalo, te oni s Božjom pomoću pošli u Osijek i s kožom se sretno vratili natrag.

Sada je bilo večernjega razgovora! Najprvo, kako je u ovom selu, kako u onom, pa napokon kako je u Osijeku.

Pred majstorovom kućom sastaje se navečer divan, Bog si ga znao otkada. Tu se u onom bezazlenom, naivnom načinu prorešetao i svetak i petak, i vrabac i bravac, dok naposljetku ne bi majstor ustao sa tronoga i rekao:

[1]) koristi

— Nije fajde, ljudi, — devet, u krevet!

— Pravo veliš, majstore, devet, u krevet!

I nato svi poustaju i raziđu se svojim kućama, da se sutradan svi sastanu, da se po stoti put porazgovore o jednom te istom, i kako juče, tako danas, tako sutra, tako prekosutra...

Poslije takva sna nije starac mogao dulje ostati kod sina; ono čuvstvo novosti i radoznalosti, koje ga je k sinu dovelo, ishlapilo brzo kao magla prema pomisli na svakidašnji domaći život. Čisto mu se nasmiješila duša, kad je odlučio, da će danas po što po to otići odavle — ravno na svoj kućni prag. Ohrabren tim slatkim čuvstvom reče sinu bez okolišanja, da danas odlazi.

— Ostario bih prvo reda, da još jedan dan tu ostanem. Taj život nije za nas stare ljude; mi smo navikli polako živjeti, a ne letimice kao ti. Kakav je to život, kad ti ne znaš, ni što je dan, ni što je noć! Ne znam, kada sam zadnji put plakao, al eto sada bih morao proplakati motreći ovo dva tri dana taj jadni tvoj život... A ovamo ja mislio, ti si gospodin, ti si sretan! Oprosti mi, što sam te tjerao da učiš; možda sam ja više kriv nego ti. Da si ostao pod svojim krovom, bolje bi ti bilo... I onda znaš, ne mislim ti na žao učiniti, nemoj mi više slati ono 30 forinti mjesečno: — kad sam već zgriješio proti tebi, sada ti valjda smijem priuštiti, da onaj jedan sat na dan, što radiš za mene, otpočivaš, — to ti je sve, što ti ja još mogu dati... I onda, znaš, ostani zbogom! Tko zna, hoćemo li se još vidjeti... Ako ja prije umrem, znam, ti ćeš doći, da me vidiš, — ali umreš li ti prije, oprosti, ja teško da ću moći do tebe — tko bi mene doveo kroz tu Sodomu i Gomoru!

I nato se otac i sin dosita isplakaše pavši jedan drugome oko vrata. A kada se isplakaše, odoše svečano i mučeći do kolodvora, odakle za čas dva željeznica odnese starca onomu svetomu, rodnomu pragu, koji nam je to miliji, što je bliži čas, kad ćemo se zanavijek s njime rastati.

Josip Kozarac

*

Pri najvećoj grmljavini najmanje kiše.

Ugrij guju u njedrima, da te ujede za srce.

Lan

Oj lan sam, lan ja, tih i sitan lan;
u ran sam dan o nebu snio san.

Tad lijep se leptir mene hvatio,
s nebesa oči k tlu mi svratio.

Kad na rad pošla blijeda seka bol,
iščupala me, u svoj vrgla dol.

Tu potok me je vlagom morio,
od žege tu sam često gorio.

Već mislio sam mrakom obavit,
da pretrgla se mog života nit.

Al razbadrih se tad u mukama,
u nekim jakim, mekim rukama.

U trlici me krenuše da tru,
od trica čiste, vlače, predu, tku.

Polijevali me nagli mlazovi
i tuklo drvo, mili mrazovi.

Kud miven, bijen, tu omekšah, tud
i krojit, bosti stadoše me svud.

Sve leđima mi mravci miljeli,
svi končići su tiho cviljeli.

Sad stalno smrtni čekao sam čas,
kad — probudih se bijel i lagan vas.

Svi majevi[1] su cvali, pjevali
sunčanu rosu na me lijevali.

Oj lan sam, lan u platno izatkan,
pun veće sreće no u rani dan.

Čeznuće sad je mojim danima
i nebo — Janje med ljiljanima.

Tek jedna još me vazda bridi brid:
nevrijednosti me moje jače stid.

Gdje moji sni izvršili su se
Gdje oltarnik[2] ti postah, Isuse...

Milan Pavelić

1) svibnji; 2) pokrivač oltara.

Zima u slavonskim selima

Prolaze posljednji dani jeseni. Prošao je već i dan svetoga Luke i svetoga Martina, kad se okrstilo mlado vino. Evo pred vratima već i svete Kate, svete Barbare i svete Lucije. Dolazi z i m a.

Iza prvih debelih mrazova počele su lepršati prve krupne snježne pahuljice, koje se odmah otapaju, čim padnu na drvo ili zemlju — znak, da je u njima još topline i života.

No domala će nestati i toga života. Ohladit će se posvema i zemlja i drveće, snijeg će početi jače padati. Od stotinu onih raznolikih pahuljica naslagat će se po drveću i krovovima bijela i jednolična haljina. Male ptičice, koje su ostale još u našim krajevima, da tu kao sirotice prezime, stisle se u čoporima između granja; ne daju od sebe ni jednoga glasa, zgurile se i našepirile svoja perajca — ta zima im je, a gladne su...

Kroz snježne magle vide se stupovi dima, što se dižu iznad seljačkih kuća i kućeraka. A po cesti na neutrtom saoniku skližu se već prve saonice. Čuje se rzanje upregnutih konja, s kojih nadaleko ozvanjaju cincari... Na selu sve kao da je zamrlo. Tek narijetko čuje se otvaranje kućnih vrata. Stisli se starci i starice kraj toplih peći, a djeca se po sobi igraju. Njima kao da nije zima. Pobjeći će stoga prvom zgodom na snijeg, da se ondje grudama poigravaju ili povezu na starim saonicama, što im je još prošle godine načinio babo od komada debelih dasaka.

I ako bi se činilo, da je u tim kratkim zimskim danima a dugim noćima posvema zamro život na selu, ima ipak taj zimski život svoje čari, ima svoju poeziju. Već ranim jutrom polazi seljački svijet na zornice, na ispovijed i svetu pričest, da čistom dušom dočeka veliki blagdan Božića — dan Kristova rođenja u betlehemskoj štalici. Za taj dan spremit će nešto više i najveća sirotinja na selu, da dočeka Božić s punim stolom i s veseljem. Tada će zapjevati i onaj starac i ono dijete staru hrvatsku božićnu pjesmu:

Narodi nam se kralj nebeski
Od Marije, čiste Djevice...

I veselit će se starac, veselit će se kao i ona nevina djeca, koja su prostrla svoje ležaje na slamici na podu. Veseli se i on sjaju svjećica, zapaljenih na borovoj grani. Nema više nikakove sjete. I cijela seljačka obitelj složno nastavlja tu tako jednostavnu, a ipak veličanstvenu pjesmu Svetoj Noći:

Na tom mladom ljetu veselimo se...

O ponoći polaze duge povorke s bakljama i fenjerima u ruci tamo već rasvijetljenim prozorima crkve na brijegu ili usred sela. Glasovi zvona sada kao da jače i svečanije zvone nego obično. A to sveto veselje kao da ne može ukrotiti oduševljenje mladeži.

No proći će domala ti veseli i sveti božični dani. S tugom će se dijeliti od njih i mlado i staro, jer su svi na te dane oćutjeli neko posebno duševno zadovoljstvo. Nije bilo na te dane ni svađa, ni psovka, ni kletava, ni međusobne mržnje. Cijelo selo bilo je u te dane jedna sretna i zadovoljna sveta obitelj. Svi su tada shvatili pjesmu onih anđela, koji su pjevali nad betlehemskom štalicom:

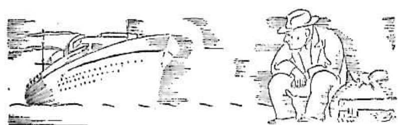
Slava Bogu na visini,
a mir ljudma na zemlji,
koji su dobre volje! . . .

Neka se zato gradovi diče urednim cestama i palačama i bogatim stolovima, nema u gradskim dušama toga svetog veselja, što ga ima selo u svojoj jednostavnosti, a ipak tolikoj svetosti — nadnaravnosti. Nikad ljudska duša nije tako blizu Bogu, kao što je to o Božiću na selu.

Milan Ivšić

Iseljenik

1.

Kao toliki naši ljudi prije rata, ostavio je i seljak Ilija Matin svoje selo i otišao u Ameriku, ali se poslije dvije godine opet vratio i ostao obrađivati svoju zemlju.

Lijepo proljetno jutro. Vjetrić popuhuje, nosi mirise zemlje i zvukove šume i sela. Dršće uzduh, i poigrava svijetlo, kao da se nadglasavaju zovući na posao.

Ilija Matin iznese iz štaglja nov novcat plug, što ga je kupio prije nekoliko dana, i natovari ga na kola. Onda sjedne u kola Tera s košaricom na krilu. Spremila je u nju nešto mesa, sira, kruha i testiju[1]) s vodom. Napokon se popne i Ilija, prihvati uzde, skine kapu — pomozi, Bože, — i pođu. Vrata se zatvorila za njima Terica, koja će ostati kod kuće.

[1]) vrč

Ovo mu je prvo oranje nakon dvije godine. Zaboravio je svoje buntovničke misli, zaboravio kojekakove zgode i nezgode, što ih je doživio, otkako se vratio kući, i on sada kreće na posao kao i svaki njegov susjed i znanac. Kad je njih vidio, kako se spremaju, kako mirno prelaze s riječi o poslu i poslovima na samo djelo, onda je prestao umovati, i nije mogao nego da ode i on pogledati, kakav mu je plug. Pa kad je vidio, da je zarđao, da su oranice raspucale, da je sve zapušteno, i da bi trebalo mnogo opravka, odvezao se u grad i kupio nov plug i novu branu.

Danas će orati.

Nije se osvrtao lijevo ni desno, nije se nigdje ustavljao i nikamo se svraćao, nego ravno kroz selo u polje.

Kad su prispjeli na oranicu i on konje upregnuo pod plug, uhvati Tera uzde, a Ilija Matin učini bičem križ pred konjima, nazove Boga i prihvati se ručice plužne.

— Ajdemode! — šapne polako kao i nekada, a konji poslušaše. Lijepo je osjetio, kako ga vjetrić golica, kako se u nj ulijeva svježina jutra, kako se stapa sa svim onim, što je oko njega, on, Ilija Matin, na rođenoj grudi! . . .

Nož je zasjekao. Ilija pritisne, lemeš dočeka, i sa zemlje se digne početak prve brazde. Zemlja je bila malo vlažna. Bila je orna!

Ilija je gledao preda se u nož. Nož je rezao korjenčiće, brazda se lagano dizala, kao da će se popeti do Ilije, do njegove ruke, da mu izbije iz ruku plug; ali Ilija pritisnuo ručice, zatjerao nož dublje u zemlju, da se u nju zagrize, i nije se dao oslabiti otporom, nije popuštao. Mirno je ravnao plugom i draga je srca stupao uskim puteljkom, što mu ga je ostavljala nova, mlada, istom podignuta brazda. Tek kadikad skrenuli bi konji malo odviše u stranu, i on bi onda navrnuo plug na protivnu stranu, da ispravi ili zabaci brazdu, a plug bi ga onda zanio, i on bi morao skočiti u hodu na novu brazdu, da nađe više i jače uporište i veću snagu. Lice bi mu se tada malo trznulo, kao da je govorio: »Kuda ćeš, kuda me zanosiš?« . . .

Ali to nijesu bila pitanja, i na ta pitanja nije bilo odgovora. To je bio nijemi razgovor čovjeka i zemlje, koji može čuti i razumjeti samo onaj, tko je ljubi.

Plug se odmicao dalje, a Ilija se Matin sav predao svome poslu.

To je bio posao njegovih otaca i njegovih djedova, i kao što su ga obavljali oni tiho i predano utapajući u njemu sve svoje želje, misli i snove, tako je sada i on utonuo sav u ovo rezanje kruha svojega. To

je bio onaj veliki i rijetki čas, za kojim mu je duša žeđala, dok je bio tamo daleko u tuđem kraju, dok je kopao budakom duboko u utrobi zemlje ili pržio lice i tijelo pred golemim pećima...

Sada je visoko nad njima bilo vedro, modro nebo, u kojem se dizala i spuštala, kao da je tkogod povlači na nevidljivoj niti, sitna crna točka, i od nje se razlijegao po svemu kraju zvonak glas. Ševa. Dizala se sve više i više, i njezina se pjesma sve slabije čula, kao da su je upili u sebe ili prigušili bijeli, laki i pahuljasti oblačci, koji su odnekle doplovili. Sunce je pripicalo, a vjetrić je hladio i tiho govorio: Ovdje je tvoje mjesto, ovdje upri...

Kao kruh, kao kruh svakidanji, kada ga režeš velikim i oštrim nožem...

Tera je stupala pored pluga. Kadikad bi mahnula bičem i opomenula konje. Dok je brazda tekla, stupala je ona tiho i zamišljeno, gledajući čas konje, čas zemlju. I konji su spuštali glave.

Orali su tako, i nitko nije progovorio ni jedne riječi.

Ne valja govoriti.

Kad su već sustali, naredi Ilija, da stanu i da se odmore.

Sunce je bilo visoko, a sa tek uzorane zemlje dizale se pare. Drhtale su odvajajući se od zemlje i gubile se u sunčanom žaru poput tihog, nečujnog uzdaha, poput posljednjeg pozdrava.

I na Iliji je drhtala svaka mišica. Već dugo nije radio ovakav posao. Njegove su ruke vukle, kopale, dizale teške terete, ali ovakav otpor nijesu već davno i davno svladavale. On je posve jasno osjećao, kako mu dršću mišići, i nije mu bilo žao muke.

II.

Uža sve se to Ilija Matin nije mogao više smiriti na svojoj zemlji. Kako reče jedan njegov suputnik: »Dok si ondje, vuče te srce kući, a kad si kod kuće, onda vidiš, da ne možeš ostati.«

Minula je godina. Ilija Matin vratio se novi kraj i poveo sa sobom djecu. Žena njegova Tera umrla je nekoliko mjeseci prije nego što će krenuti na put. Oboljela je opet, on ne zna od čega. Vodio ju je k liječniku, ali nije pomoglo. Poslije njezine smrti njemu je bilo pogotovo jasno, da mu nema opstanka u starom kraju. Bez žene? Da uzme drugu? Ne. I zašto? Ondje on može biti bez žene. Zna, vidio je to i bio toliko bez nje. Djeca su odrasla, pa će moći biti i ona bez majke. Prodao je zemlju, kućicu i potkućnicu i rastao se laka srca sa selom i svim poznatima, kao da i ne ide u nepovrat. Mislio je, da nikad više ne će ni pitati ni čuti štogod o svom kraju.

Ali se prevario.

Nije imao više ništa u starom kraju, a ipak je bio najsretniji, ako se sastao s kimgod, tko je poznavao njegov rodni kraj. Pitao je onda za svakoga u selu, za prodanu zemlju i kuću, kao da su to živi stvorovi, koji mogu osjetiti sreću i nesreću. Volio je on svoju djecu i bavio se njima, ali mu ona nijesu mogla nadoknaditi sve. Djeca se doskora priviknula novom životu i novim prilikama, ali Ilija se sada manje u njemu snalazio nego prije. Dok je radio, još bi nekako zaboravio, ali u časove, kada nije radio, onda je osjećao, kao da je još uvijek ostavio u starom kraju nešto, što se ne može ponijeti, a što je jače od svih njegovih misli, od svega, što vidi i znade. Nije se opijao, nije tražio zabave ni išta drugo, a razgovora s onima, koji su se još namjeravali vratiti, upravo se bojao i izbjegavao ih.

Hoće li se kadgod smiriti? Možda bi ipak bilo bolje, da nije nikada krenuo od kuće... Ali što to sada koristi... Proći će i to i bit će sve dobro.

Došlo je novo proljeće i lijepi dani, ali sunce je bilo sakriveno gustim maglama i dimom, i samo se slutilo, da negdje daleko sije i grije. Ilija se Matin upravo probudio na ležaju u kolibi, u kojoj su se smjestili on i djeca i tri stara stanara. Već nekoliko mjeseci radi u tom rovu, pa se namjestio ovdje u blizini »jame«.

Na istom ležaju, na kojem on sada leži, ležao je prije njega neki Talijan, što konači kod njih. Na drugom ležaju mijenjaju se isto tako druga dva radnika, a djeca spavaju na podu. Zrak je u kolibi zagušljiv, prozorčić se ne otvara nego rijetko, da ne navali u sobicu dim i čađa. U njoj je sve pusto, kao da su se istom doselili, i kao da će već sutra dalje. Pa ipak, tko zna, dokle će ostati ovdje. Možda godinu dana.

Ilija navuče čizme, a kako odijelo i nije skidao svaki dan sa sebe, nije ga trebao ni oblačiti. Još dok je bio samac u novom kraju, navikao je tako, pa tako čini i sada.

A šta mari?! Svejedno je.

Samo kadikad mu dođe, pa bi glavom udario o zid. Ali prođe to, u poslu se sve zaboravlja. Istina je, on sada više i ne misli na povratak, i često mu se čini, da je zapao među točkove, koji ne miruju danju ni noću, i nitko ne zna i ne može znati, dokle će se među njima vrtjeti. Možda godinu, možda mjesec, a možda samo koji dan.

Ilija se ogleda. Nema nikoga. Onaj je već otišao, djeca su također izašla po poslu, i Ilija Matin stegne remen i sjedne jesti. To mu je dijete priredilo zajutrak. Dobra je njegova Terica... Kad je pojeo,

uputi se poznatom stazom do velike daščare, u kojoj je smješten stroj za spuštanje u jamu. Ondje su već čekali drugi. Ima ih iz različitih strana. Crni, izmučeni, tromi kao i on. Nekoji se razgovaraju, ali najviše ih šuti, jer ili se ne umiju između sebe razgovarati, ili nemaju što da reknu.

Čekaju tako, da dođe red na njih, da se potrpaju u kola, koja će ih spustiti u zemlju.

Konačno je došao red i na Iliju Matina. Popeo se, stao kraj nekog bradatog, niskog Rumunja, s kojim zajedno radi, i koji ga je već tražio očima. Ilija mu kimne glavom, i oni se više ne pogledaše.

Prispjeli su. Po strani još kopača i lopata, kako su je ostavili oni, koji su radili do njihova dolaska minulu noć, i oni se prihvatiše posla. Treba se požuriti, treba natovariti i izvesti mnogo malenih kolica, jer inače će biti krivo jednom ili drugomu. Ilija kopa, a Rumunj tovari. Tako danas tako sutra, i tko zna dokle. Rumunj se žuri, trpa kao mahnit, goni natrpana kolica i vuče poput živine. Bio bi srdit, da ne nađe hrpu, s koje bi mogao trpati u kola, kad se vrati. Često mrmlja, Ilija ga ne razumije, ali mu ipak razabira, da se ljuti. Već je natrpao kolica i sada ih spušta do istovarilišta. Da odviše ne jure na nekim mjestima, raszaustavlja ih nekim drvetom, a prije nego što će doći do kojega raskršća, javlja se dugim zategnutim povicima. Ilija gleda za njim, gleda dugo njegovu svjetiljku, kako se u tami njiše, spušta ili diže kao krijesnica, a onda je poslije zavoja nestaje. I onda je svuda tama. Ilijina svjetiljka obasjava tek malen krug oko njega. Iz drugog crnog hodnika čuju se udarci budakom, i kako se ruši i pada kamen. Ti su udarci kao razgovor, što se unosi u ovaj veliki grob.

Iz pripovijetke »Na ivici«

Andrija Milčinović

*

9. Hrvatski narod ima pravo na sreću i blagostanje kao cjelina, a isto takvo pravo ima i svaki pojedini Hrvat kao član te cjeline. Ta sreća i blagostanje mogu se oživotvoriti i ostvariti za narod kao cjelinu i za pojedince kao članove cjeline jedino u posve samostalnoj i nezavisnoj državi Hrvatskoj, koja ne smije i ne može biti sastavnim dijelom ni u kakvom obliku ni jedne druge države ili ine državne tvorevine.

Zmaj od Bosne

Od bitke pod Siskom godine 1593. i osobito od bečkoga rata i gubitka Madžarske i Slavonije, propadanjem snage Turske carevine, u XVII. i XVIII. stoljeću, bûdê se i oživljavaju kod pojedinih naroda u Turskoj pokreti za samostalnost, nikli nekad na narodnoj, a nekad na socijalnoj osnovi. Nezadovoljstvo bosanskoga plemstva, nosioca povlastica društvene ustrojbe, prema Turcima, Osmanlijama, odnosno vrhovima uprave u Carigradu, koji su naginjali degeneraciji.[1]) bivalo je od stoljeća do stoljeća veće. Prije dobivene povlastice čuvale su se ljubomorno, bez obzira što je novo vrijeme zahtijevalo, da ih se plemstvo odrekne u korist cijeloga pučanstva. Uz plemstvo po krvi nastalo je početkom XVIII. stoljeća vojno-političko plemstvo t. zv. kapetani, kojih su upravne jedinice, kapetanije, bile na periferiji[1]) Bosne i Hercegovine prema Hrvatskoj, Slavoniji, Srbiji, Crnoj Gori i mletačkoj Dalmaciji.

Sultan Mahmud II. počeo je uvoditi potrebne promjene u Turskoj, a na prvom mjestu je uvedena g. 1826. nova, na evropski način uređena vojska, i ukinuta janjičarska. Ove se preinake nisu sviđale Bošnjacima i oni im se opirahu, ali bosanski vezir (namjesnik) Abdurrahim-paša pogubi velik broj buntovničkih prvaka. Njegov nasljednik Morali (Morejac, Grk) Ali Namik-paša nastojao je na lijep način privoliti Bošnjake, da prihvate carske preinake, ali je radi svoje blagosti, koju su Bošnjaci smatrali slabošću, bio preziran. Ipak je uspio u Bosni sabrati i opremiti nešto vojske u Rusiju, za što su dobili Bošnjaci od sultana posebnu zahvalu u lipnju g. 1829.

I ako su se muslimani iz Bosne odazivali carskom pozivu i sudjelovali u ratu protiv Rusa, ipak nijesu htjeli dragovoljno pristati na preinake držeći, da proizlaze od kršćana, pa su čak i za sultana Mahmuda II. govorili, da je »đaur-sultan«.[3]) U reformama su vidjeli opasnost po islamsku vjeru, a plemići još i potpuno uništenje svojih prava i povlastica.

Na sastanku plemstva u Tuzli u siječnju i veljači 1831. najglavniji bosanski plemići zaključe, da se svim silama odupru carskim preinakama i ustupanju krajeva oko Drine Srbiji, da traže nezavisnost Bosne i da se Porta[4]) ne miješa u upravu zemlje. Za vođu pokreta izabraše Husejn-kapetana Gradaščevića, mladića od punih 30 godina.

Husejn je mladost proveo u očevoj kući onako, kako su je provodili sinovi drugih begova. Majka mu je bila Đurđijana (Gruzinka),

veoma pametna i pobožna žena. Sina je odgojila u islamskom duhu tako, da je uvijek najtočnije vršio svoje vjerske propise. Od godine 1821. upravljao je gradačkom kapetanijom. Podložnu raju nije bez razloga kinjio i progonio. Baš u njegovoj kapetaniji, u Tolisi, podignuta je 1823. prva zgrada za katoličku pučku školu zauzimanjem fra Ilije Starčevića, sagrađena je crkva za 1500 duša i župni stan, i to sve bez posebne carske dozvole, kako je drukčije bio red. Podigao je u Gradačcu velebnu džamiju, jednu od najvećih u Bosni, i sahat-kulu.[5]) Bio je izvanredno bogat. Kod sela Čardaka napravio je jedan umjetni otok i na njemu upravo kneževski dvorac, osim onoga u Gradačcu, koji se i sada na uzvisini oholo diže.

S izborom Husejn-kapetana nisu bili zadovoljni neki prvaci, osobito iz Hercegovine, s Alijagom Rizvanbegovićem i Smailagom Čengićem na čelu.

Husejn-kapetan najprije obračuna s Ali Namik-pašom i potuče ga u Travniku. Srpski knez Miloš obećavaše Bošnjacima, da će ih izmiriti sa sultanom, pa im je uzgred pomalo i prijetio. Husejn-kapetan mu je na to odgovorio: »Uzmi sam to malo jestiva, što je pred tobom, ja sam s v o j e č i n i j e[6] d a v n o i s p r e v r t a o. Baš za tog padišaha[7]) ne ću da znam, kod koga bi se ti za mene mogao zauzeti. Da te dočekam, gotov sam u svako doba i na svakom mjestu. Moja je sablja sjekla prije nego je tvoja kovana.«

Obračunavši s Ali Namik-pašom krenu na glavnu tursku vojsku, koju je predvodio veliki vezir Mehmed Rešid-paša, kojega potuče na Kosovu u srpnju 1831. Sjajnu pobjedu na Kosovu nijesu muslimani Bošnjaci umjeli iskoristiti. Postignuti uspjeh propao je odmah poslije bitke, što se ne bi dogodilo, da je Husejn bio onako sposoban diplomat kao vojskovođa. On je držao, da je stvar svršena i povratio se s vojskom u Bosnu, mjesto da goni i dalje velikog vezira, ili da pođe opsjednutom Skadru u pomoć, gdje se borio njegov saveznik, arnautski prvak Mustafa-paša, da ga oslobodi od opsade i da zajednički krenu put Carigrada. Po povratku u Sarajevo, početkom listopada 1831., prvaci, na prijedlog Mujage Zlatarevića, izaberu Husejn-kapetana za bosanskog vezira s naslovom paše. Narod ga prozvao »Zmaj od Bosne«.

Nakon kraćeg vremena preseli se u vezirski Travnik, gdje je u sporazumu s vijećem upravljao zemljom. U nalozima, kojima je postavljao gradske i kotarske dužnostnike, strogo im je nalagao, da se drže zakona i šerijata[8], da štite sirotinju, da se klone nasilja i da točno

vrše odredbe, koje se odnose na ovaj pokret, jer je pokret za spas vjere.

Turska je bila voljna priznati Husejn-kapetana za vezira bosanskog, ali da prihvati preinake, što je on odlučno odbio. Radi toga je Turska ponovno povela borbu protiv Husejna. Porta ga proglasila odmetnikom i imenuje Kara Mahmud-pašu bosanskim vezirom, koji s velikom vojskom krene na Bosnu. Husejn-kapetan s malo vjernih ljudi upusti se u borbu, i ako su protiv njega s Turcima istupili Rizvanbegović i Čengić. Koncem lipnja i početkom srpnja bi potučena Husejnova vojska na Palama i na Bakijama kod Sarajeva, u kojoj se odlučno borio i Husejn-kapetan. Pod njim je poginulo osam konja!

Gradaščević s nekoliko vjernih drugova napusti Sarajevo, spali svoj dvorac u Čardaku kod Gradačca i prijeđe u Austriju.

Gradaščević je bio s ostalim prvacima pokreta u Osijeku zatočen. Biskup Strossmayer, koji je u ovo doba bio gimnazijalac, pričao je, kako je s ostalom djecom često išao gledati Zmaja od Bosne, kako jaše sa svojom pratnjom i kako su se nadmetali u bacanju džilita[9].

Uto se sporazumje knez Miloš s velikim vezirom, da Miloš ponudi svim bjeguncima pomilovanje, o čemu je pisao Avramu Petronijeviću: »U našoj politici stoji nam igrati ovu rolu[10]: vaditi Turcima oproštenija, biti hristijani i još najglavniji neprijatelji Bošnjaka.«

I knez Metternich poručio je, da se Husejn obrati sultanu za pomilovanje i da će se i austrijski car za nj zauzeti. Na tu poruku predali su Husejn-kapetan i Ali-paša Fidahić molbu za pomilovanje, pa im je sultanovim fermanom dozvoljeno prijeći u Tursku, ali da ne žive u Bosni, nego gdje im Porta odredi, i da najprije dođu u Carigrad.

Husejn-kapetan prijeđe 1. listopada 1832. s pratnjom u Biograd, gdje se razbolje. Liječio ga je dr. Bartol Kunibert, koji nam je ostavio točan opis Zmaja od Bosne:

»Husejn-kapetan imađaše oko 30 godina, stas mu bijaše srednji, izgled zanimljiv, pogled blag i sumoran, osmijeh pun draži i tuge, njegove krupne oči natkriljivahu guste i ukrštene obrve, bjeloća njegove kože izdavaše više đurđijanski tip njegove majke nego onaj ponosnoga, sirovoga i poludivljeg Bošnjaka. Jedva bi se moglo vjerovati, da se pod ovim nejakim i nježnim tjelesnim sastavom mogla skrivati ovako krepka duša, vojnički darovi, velika taština, a osobito lična hrabrost, dotjerana nekada do drskosti. Iskren i marljiv musliman, on je brižljivo vršio vanjske obrede svoje vjere i propise Kur'ana i ni za što na svijetu ne bi on propustio onih pet molitava dnevno, šta više,

često su ga viđali, kako za vrijeme razgovora ponavlja sasvim tiho poneku molitvu ili odlomke iz Kur'ana, i protiv općeg običaja svojih sunarodnika uzdržavaše se on brižljivo od raznih vinskih i alkoholnih pića, zabranjenih zakonom islama.«

Iz Biograda ode Husejn s Fidahićem u Carigrad. Sultan mu ponudi, da se primi velikog čina u redovitoj vojsci nadajući se, da će njegov primjer potaći i druge Bošnjake na pokornost, ali to Husejn, vjeran svojim načelima, odbije. Zato bude prognan u Trapezunt, ali prije nego je pošao, umrije naglo u Carigradu 17. kolovoza 1834. i bi pokopan na groblju Ejjub, gdje mu se i sad nalazi grob.

Husejn-kapetan umrije u cvijetu mladosti. Bio je najznamenitija ličnost svoga doba u Bosni i, kako sam piše u jednom pismu, njegovoj nesretnoj sudbini više je kriva volja naroda, starina njegove porodice i njegovo bogatstvo, nego njegova težnja za vlašću i čašću. On je posljednji kapetan Gradačca.

Pokret kapetana Husejna bio je u glavnom staleški, a islam je bio samo firma[12], pod kojom je vođen, i, da je uspio i Bosna postala autonomna, teško bi se autonomija[13] održala dulje vremena uz onakvu zavist i mržnju moćne vlastele, kojih su-pređi upropastili i slavno kraljevstvo bosansko.

Po Hamdiji Kreševljakoviću

Alija Nametak

---

[1]) izrodu, propadanju; [2]) rubu, kraju; [3]) car nevjernik; [4]) turska vlada; [5]) toranj sa satom; [6]) zdjele; isprevrtati činije = staviti sve na kocku, odlučiti se i na najveće lične žrtve; [7]) cara, sultana; [8]) islamskog vjerozakona; [9]) koplje; [10]) ulogu; [11]) odredbom; [12]) ime, ovdje izlika; [13]) samouprava.

*

Koga su guje klale, plaši se i guštera.

Ciči kao guja u procijepu.

Lako je govoriti, ali je teško tvoriti.

Govori istinu, makar ni dan ne živio.

Hrvatka djevojka preobražava se u Hrvu barjaktara

Otkada je svijet postanuo,
nije lipši cvitak procvatio,
što je sada na ovu godinu
u Hrvatu, gradu bijelomu:
u Hrvatu Hrvatka divojka!
Na curu su svati navalili:
dvanest bana od dvanest zemalja,
a trideset sa mora serdara
i dvadeset paša učtuglija[1])
i momaka mladih čitlugdžija,[2])
Al divojka za nikoga ne će.
Glas do glasa, aber do abera,[3])
aber dođe Hvaljen Bećir-agi,
štono hrani do trista momaka
na svom hlibu i na svom tajinu,[4])
pa se Bećir ričju zaklinjaše:
»Tako mene mati ne rodila,
i tako mi sveca Muhameda,
ja ću poći ka Hrvatu gradu,
ka Hrvatu Hrvatki divojci;
prosit ću je glavom u matere,
prosit ću je sebi za ljubovcu.«
Kako reka', tako učinio,
pak on iđe na bijelu kulu,
pak se aga lipo napravio:
on obuče krkali-čakšire,[5])
a na njima kopče pozlaćene;
na nidarje troje toke meće,
dvoj' od srebra, a treće od zlata,
uteže se mukademom[6]) pasom,
za pas meće dva čivta[7]) pušaka,
dva ingleža[8]) i dva barbareža,[9])
Između njih palu[10]) od čelika,
u kojoj su tri draga kamena,
pak on veže saruk oko glave,
vas je saruk od žežena zlata.
Kad se aga lipo napravio,
on poleti doli na avliju
pa se spade konjma u podrume,
pa prihvati pretila Dorina
i izvede Doru na avliju;
na avliji timar[11]) učinio:
mlake vode i bila sapuna,
sunđerom[12]) mu vodu pokupio,
a čaršafom[13]) dlaku otvorio;
utire ga tumagli-okrugom.[14]
osedla ga sedlom tatarijom,[15])
a zauzda ljutom madžarijom,[16])
priteže mu četiri kolana,[17])
a po njima zlatarli[18])-tkanicu,
što mu čuva sva četri kolana,
smota ćebe,[19]) prikri tatariju,
a priko nje mrku medvidinu:
koliko je ná medvidu dlaka,
toliko je žutih praporaka.
Čambre[20]) su mu konju do kopita.
A kadli je konja opravio,
on uhvati dva siva sokola,
pa ih meće konju na jabuku,[21])
a bojali-čibuk[22]) zapalio,
pak se spade doli na avliju,
pa prihvati debela Dorina,
privede ga binjektešu-stini,[23])
»Alah!« reče, poklopi Dorina,
ode momak ka Hrvatu gradu,
Biloj kuli Hrvatke divojke.
Kad je doša' ka Hrvatu gradu,
biloj kuli Hrvatke divojke,
on razjaši plemića Dorina,
pribaci mu diždun[24]) na jabuku,
pa ga pušća u polje Ružicu.
Sokolove sive oprostio,[25]
da mu love ptice prepelice,
a on siđe pod bojali-kulom,
podviv noge čibuk zapalio.
Al divojka na kuli bijaše,
gdi joj majka kosu zaplićaše;
dva tovara uplićala blaga,
dokle kćeri kose zaplićala
od petero i od devetero,
pa se curi dade pogledati,
pogledati u polje Ružicu,
pa ugleda bijesna Dorina,
ter je staroj besidila majci:
»Moja majko, moja milosnice!
Otkada je Hrvat postanuo,
naša bila sagrađena kula,
i ti mene odgojila, majko,
ja ne vidih lipšega junaka,
što sam sada, moja mila majko,

što sam sada ispod kule naše;
da me prosi, ja bih pošla, majko.
Već ti zovi Kumbriju robinju,
pa je, majko, ti opravi lipo,
na nju meći svilu i kadifu,
pa nek ode pod bijelu kulu,
pa nek pita golema junaka,
kud li iđe i česa li traži.«

Kad joj majka riči razumila,
tad dozivlje Kumbriju robinju,
pa je ona opravila lipo:
na nju meće svilu i kadifu,
pa je posla pod bijelu kulu,
da upita golema junaka:
kud li iđe i česa li traži.

Kad robinja riči razumila,
ona ode pod bijelu kulu,
pak upita Hvaljen Bećir-agu:
»Oj bora ti, neznana delijo!
Kuda ideš i česa li tražiš?«
A veli joj Hvaljen Bećir-aga:
»Čuješ li me, Kumbrijo robinjo!
Amo kažu, u Hrvatu gradu,
u Hrvatu Hrvatku divojku.
Već te molju, Kumbrijo robinjo,
odvedi me Hrvatki divojci,
ja ću tebe darovati lipo,
dat ću tebi stotinu cekina!«

A kad cura riči razumila,
prid njim se je na noge skočila,
pa ga vodi u bijelu kulu,
a u kuli Hrvatki divojci.
Pak on pita[26]) u majke divojku,
on je pita, majka mu je daje.

Nedaleko svadbu ustaviše,
ti svatovi do petnaest dana.
Ode Bećir dvoru bijelomu,
a kad dođe dvoru bijelomu,
njemu dođe od cara vermana,[27])
da on iđe na carevu vojsku,
i da vodi do trista bešlija.[28])
tad je staroj besidio majci:
»Moja majko, moja milosnice!
Kaži pravo, mila majko moja,
al se meni prišnje[29]) oženiti,
ali caru na vojnicu poći?«

A stara mu besidila majka:
»Prišnje ti se, sinko, oženiti,
nego poći u carevu vojsku.«

A kad Bećir riči razumio,
tad je staroj majci besidio:
»Stara majko, moja milosnice!
Da je itko majku pogubio,
ja bih tebe, moja mila majko.
Ta prišnje je caru ugoditi,
nego mi se, majko, oženiti.«
Pa se biše[30]) na noge skočio,
prihvati se zelena barjaka,
odnese ga pod bijelu kulu,
pobi temelj u mramoru stini,
pak izvede do trista bešlija,
da se kupe pod barjak junaci
i da iđu na carevu vojsku.

Glas do glasa, aber do abera,
aber dođe ka Hrvatu gradu,
ka Hrvatu Hrvatki divojci.
Kad divojka riči razumila,
od žalosti kose obrijala,
pak prodava svoje ruho bilo
i uzima pritila konjica,
kano oni Hvaljen Bećir-age.
Na se meće junačko odilo,
ka' odilo Hvaljen Bećir-age.
Sama sebi ime nadivala,
po imenu »Hrvo barjaktare«.
Pa poklopi debela Dorina,
pak evo je kuli Bećir-age.

Kada biloj dolazila kuli,
barjak vije ispod bile kule,
oko njega do trista bešlija,
ispod njega bijeli čadore,
pod njim sidi Hvaljen Bećir-aga.
Do čadora dotira konjica,
pa razjaha pritila Dorina,
pribaci mu diždun na jabuku,
od čadora skuta podignula,
pod čador je cura ulazila,
pa besidi Hvaljen Bećir-agi:
»A moj ago, Hvaljen Bećir-ago,
hoćeš mene sebi prihvatiti,
ja sam ovdi od Stambola bila,
po imenu: Hrvo barjaktare,

jesam čuo, mili gospodare,
da ti ideš u carevu vojsku,
pak ću i ja u vojnicu poći.«
Kada Bećir riči razumio,
tad je 'vako njemu besidio:
»Bome, hajde, Hrvo barjaktare!«
Prid čadorom do trista bešlija,
umeću se s ramena kamenom,
a besidi Hrvo barjaktare:
»Da ti bora, mili gospodare!
Je li testir[31]) baciti s bešlijam'?«
A veli mu Hvaljen Bećir-aga:
»Testir tebi, Hrvo barjaktare,
testir tebi, koliko ti drago!«

A kad cura riči razumila,
tad se stade bacati s bešlijam'.
Jednom baci, mal' im ne dobaci,
drugom baci, puno im pribaci,
trećom joj se bacit ne dadoše:
umal' momci ne zavrgnu kavgu.
Al besidi Hvaljen Bećir-aga:
»Bora vami, do trista bešlija,
vi ajdete na dno polja ravna,
svak poteci na svome konjicu
sadno polja do čadora moga:
koji prvi do čadora dođe,
metnut ću ga mladim barjaktarom.«

A kad čula lijepa djevojka,
tad je 'vako njemu besidila:
»Gospodare, Hvaljen Bećir-aga:
je l' mi testir poteći s bešlijam«?
A veli joj Hvaljen Bećir-aga:
»Testir tebi, Hrvo barjaktare,
testir tebi, koliko ti drago.«
A kad cura riči razumila,
ona ode niz polje s bešlijam'.
Kad su sašli na dno polja ravna,
kad rekoše, tada potekoše.
Ali Hrvo puno stražnji bio,
da ne reku, da je hila[32]) bila,
pak poteže iz čizme kandžiju,
te pokucnu debela Dorina
i preteče do trista bešlija:
prva ona do čadora dođe!
Kad to vidi Hvaljen Bećir-aga:
»Bre aferim, Hrvo barjaktare!«
Pa se maši u džep od dolame,

izvadi mu stotinu cekina:
»Na to tebi, Hrvo barjaktare,
nosi barjak prid mojom družinom!«

Kad to čuo Hrvo barjaktare,
tad se bio na noge skočio,
desnom rukom barjak prihvatio,
pa poklopi plemića Dorina,
ter on ode sentu selametu[33]),
ode pravo ka Đilitu gradu.
Kad je doša' ka Đilitu gradu,
ode Bećir k carevu čadoru,
od čadora skuta podignuo,
pa se caru lipo poklonio,
poljubi mu ruku i kolino
pak je vako njemu besidio:
»Evo mene, mili gospodare!«
A veli mu care gospodare:
»Čuješ li me, Hvaljen Bećir-ago!
Evo ima tri godine dana,
otkad bijem Đilit na Krajini,
al od njega ne odbih kamena,
od kamena klaka i pržine,[34])
niti znadem, gdi mu stoje vrata.
Al bih i to lako prigorio,
ma ti ne znaš Đilitliju Luku
i njegova bijesna Vrančića.
Posla' sam mu do trista bešlija,
svih je trista meni pogubio,
pak i mene na megdan pozivlje.
Već, čuješ li, moje dite drago,
hoćeš za me ti na megdan poći,
moju rusu zaominut glavu?
Ja ću tebe darovati lipo:
dat ću tebi od Bosne harače,
i dat ću ti na moru đemije
brez promine na devet godina,
ako Bog da i srića Božija,
da pogubiš Đilitliju Luku!«

Kad je cara Bećir razumio,
do crne se zemlje poklonio,
pa mu ljubi ruku i kolino,
ter mu Bećir tiho besidio:
»Bome hoću, mili gospodare!«
Pak on dođe svojim bešlijama,
sve bešlijam' po istini kaže.
To ga sluša Hrvo barjaktare:
»Gospodare, Hvaljen Bećir-ago,

ja ću za te na megdan izaći
a onome Đilitliji Luki.«

Pa da vidiš Hrvu barjaktara!
Ona ode ka Đilitu bilu,
a pod Đilit na polje široko,
kad na polju Đilitlija Luka,
a uz njega debeli Vrančiću.
Čeka junak na dugu megdanu,
pa on viče sa duga megdana:
»Jesi l' došla, o turska katano?
Hoćemo li megdan podiliti,
i mi našu sriću okušati,
što kom Bog da, iznese godina!«

A veli mu Hrvo barjaktare:
»Bome hoću, Đilitlija Luka!«
Pa evo ih na polje široko.
Al besidi Hrvo barjaktare:
»Zavod' konja, Đilitlija Luka!«
I Luka je konja zavodio.
Al da vidiš Hrvu barjaktara,
gdi ugađa kopjem od megdana:
Čim je junak kopje ispustio,
pada Vranac Lukin na kolina.
A besidi Đilitlija Luka:
»Stani, pobro, kô sam i ja tebi!«
Hrvo stade nasrid polja ravna,
i kad Luka kopje ispustio,
kleče Dorat na oba kolina.

Kad to vidi Đilitlija Luka,
on se junak strašno pobojao,[35])
pa besidi Đilitlija Luka:
»A bora ti, neznana delijo!
Idem poći ka Đilitu bilu,
pa ću bolje koplje donositi,
jer sam loše koplje pogodio.«
A veli mu Hrvo barjaktare:
»Ne budali, Đilitlija Luka,
dvaput, pobro, ne rađa te majka,
nego jednom jadno i čemerno,
već ti stani na dugu megdanu!«

Kad je Luka riči razumio,
junaku se ino ne mogaše,
već potira Vranca debeloga,
pa ga goni niz to polje ravno.
do po polja Vranac brži bio,
od pole ga dostignu Dorate.

A da vidiš Hrve barjaktara:
malo ga se sabljom dohvatio,
rusu mu je glavu otkinuo.
Odnese je carevu čadoru,
ter je daje Hvaljen Bećir-agi.
A kad Bećir glavu prihvatio,
on je daje caru čestitome.
Agu biše care darovao,
dade njemu od zlata jabuku,
potpisa mu bosanske harače,
dade njemu na moru đemije
brez promine na devet godina,
da uzimlje đumruk[36]) na đemije.
Pak na Đilit skladno udariše,
a kada mi Đilit osvojiše,
u Đilitu svi sklanjaše podne.

Ode Bećir dvoru bijelomu
i povede do trista bešlija;
tad se maši u džep od dolame,
pak izvadi dvi zlatne jabuke,
pa ih dade Hrvi barjaktaru:
»Na to tebi, Hrvo barjaktare,
to ti Bećir za muštuluk[37]) dava,
jer pogubi Đilitliju Luku!«
Pa besedi svojizim bešlijam':
»Čujete li, do trista bešlija!
Vi hajdete ka Hrvatu gradu,
a do kule Hrvatke divojke,
dovedite mlađanu divojku,
a ja odoh dvoru bijelomu
s pobratimom Hrvom barjaktarom.

Al mu veli Hrvo barjaktare:
»Gospodare, Hvaljen Bećir-ago!
divojka mi po majci je svojta
idem i ja sa svatima poći.«
Al besidi Hvaljen Bećir-aga:
»Nemoj poći dvoru bijelomu,
već se vrati sa mojim svatovim',
bit ćeš uvik u dvoru mojemu.«
Zaklinje se Hrvo barjaktare,
da on hoće sa svatovim' doći.
Pak odoše ka Hrvatu bilu.

Kad su bili na prvom konaku,
besidi im Hrvo barjaktare:
»Da vam bora, do trista bešlija!
Idem poći naprid ka divojci,
od nje hoću potegnut muštuluk,

svima ću ga svatim darovati.«
Al ne dadu do trista svatova.

Kad su bili na drugom konaku,
tad besidi Hrvo barjaktare:
»A bora vam, do trista bešlija,
iđem poći ka Hrvatu bilu,
a do kule Hrvatke divojke,
jer ja vama ništa i ne kažem:
ona meni velika je svojta,
ona mi je čedo materino.«
A kad svati riči razumili,
tad pustiše Hrvu barjaktara.

Kad divojka izun[38]) prihvatila,
plaho[39]) goni debela Dorina,
doklem dođe svojoj biloj kuli.
A kad biloj dolazila kuli,
brže drugog konja opravila,
s' sebe svlači junačko odilo,
a oblači divojačko ruho.
Kad evo ti kićenih svatova.

Tu se svati ponapiše vina,
jenđibulam[40]) dadoše divojku,
viče čauš jedan do drugoga:
»Azur[41]), svati, vrime putovati,
kratki danci, a dugi konaci.«

Otolen se svati podigoše.
Tad besidi do trista bešlija:
»Gdi je nami Hrvo barjaktare?«
A veli im sa konja divojka:
»Bora vami, kićeni svatovi!
Poslala sam Hrvu barjaktara,
da nas čeka na prvom konaku.«
Kad su bili na prvom konaku,
tad besidi do trista bešlija:
»Kud nam nema Hrve barjaktara,
kako ćemo ka Bećiru doći?«
A veli im sa konja divojka:
»Otiša' je Hrvo barjaktare,
čekat će nas na drugom konaku.«
Kad su bili na drugom konaku,
tad besidi do trista bešlija:
»A gdi nam je Hrvo barjaktare?
Mi ne smimo Bećir-agi doći,
kad nam nema Hrve barjaktara.«
A veli im sa konja divojka:
»Ne ludujte, do trista bešlija!
Otiša' je Hrvo barjaktare

na muštuluk Hvaljen Bećir-agi,
da mu iđu kićeni svatovi,
svi mu iđu i vode divojku.«

Kad to čulo do trista bešlija,
tad mi dobre razigraše konje,
zaigraše priko polja ravna.
Kad su bili posrid polja ravna,
gledao ih Hvaljen Bećir-aga,
gledao ih kroz durbina svoga,
sve na oko prihvati svatove,
sve po redu svate pribrojio,
al mu nema Hrve barjaktara.
A kad vidi Hvaljen Bećir-aga,
da mu nema Hrve barjaktara,
tad procvili suzam' od očiju:
»Gdi si, Hrvo, moje desno krilo?
Ti si moju zaminio glavu,
a sad nema od tebe ni glasa,
o moj Hrvo, na veselju mome!«
Pa on pade po meku dušeku.

Kad evo ti prid kulu svatova,
među svatim' lijepa divojka.
Stara sinu besidila majka:
»Moj Bećire, moje dite drago:
Sađi, sinko, doli na avliju,
pa ti skini sa konja divojku,
donesi je na bijelu kulu!«
Za to Bećir haje i ne haje.
Stara ga je zaklinjala majka:
»Ajde, Bećo, moje dite drago!«
Žao mu se biše ujat[42]) majci,
pak on spade doli na avliju,
pa on skide sa konja divojku,
odnese je na kulu bijelu.

Kad je večer za večerom bilo,
tad besidi Hvaljen Bećir-aga:
»Gdi si, Hrvo, moje desno krilo?
Da sam znao tebe izgubiti,
ja se nigda oženio ne bih.«
A kad čula lijepa divojka,
da joj cvili Hvaljen Bećir-aga,
od milja joj oči postadoše,
pa se cura u džepove maši,
ter izvadi dvi zlatne jabuke,
pa besidi Hvaljen Bećir-agi:
»Jesu l' ovo, Hvaljen Bećir-ago,
jesu l' ovo dvi zlatne jabuke,

što je tebi care darovao,
a ti meni, Hvaljen Bećir-ago?«
A kad Bećir riči razumio,
veoma se biše začudio,
Muhamedu svome zahvalio,
što Bog dade i srića Božija,
da mu dade s divojkom junaka,
baš junaka Hrvu barjaktara,
a divojku Hrvatkinju mladu.
Onda bilo, sad se spominjalo!

Narodna pjesma.

---

[1]) turski vojnički poglavar, pred kojim se nosi stijeg sa tri konjska repa (»uč« u turskom znači »tri«, a »tug« konjski rep); [2]) gospodar »čitluka« (sela ili imanja), na kojemu rade »čivčije«, kmetovi; [3]) glas, vijest; [4]) obrok jela; [5]) crvene, skerletne hlače; [6]) gospodskim, nekim naročitim pojasom; [7]) dva para; [8]) iz Engleske; [9]) iz Barbarije; [10]) veliki nož, handžar; [11]) spremio konja; [12]) spužva; [13]) plahta; [14]) povezačom; [15]) tatarskim sedlom; [16]) uzde od zlata; [17]) remen, pojas; [18]) od zlata; [19]) biljac, gunj; [20]) kite, rese, rojte; [21]) jabuka na sedlu, obluk ili unkaš, ono što je ispeto na prednjoj i na stražnjoj strani sedla; [22] bojali: čibuk obojeni, šareni; [23]) kamen, s kojega se uzjahuje na konja; [24]) uzde, vođice; [25]) odvezao, pustio; [26]) zatraži, zaprosi; [27]) zapovijed; [28]) turski vojnik; [29]) da li je za mene prisnija (ili »prešnija«) stvar oženiti se ili poći caru u vojsku; [30]) bješe; [31]) da li će mi biti dopušteno, da se i ja nadmećem?; [32]) himba, prijevara; [33]) zavičaj, postojbina, a ovdje mjesto, gdje se sakupljaju ljudi s više strana; [24]) ni kreča, ni pijeska, kojim je kamen omazan; [35]) Kao i drugim sličnim zgodama, i u ovom megdanu napadaj kopljima ostaje bezuspješan, jer obadvoje mejdandžija promašuju cilj. Sada treba da dođe do nastavka boja, ali se Luka, kojem i ime Đilitlija nagoviješta, da je vještak u koplju (džilitu), ne pouzdaje u sablju, nego želi pobjeći kući; [36]) carina; [37]) na dar; [38]) dopuštenje; [39]) brzo; [40]) jenđibule su žene, koje prate nevjestu, da ne bude sama među muškarcima; [41]) azur ili hazur, gotovo, spremno; običnije hazurala, spremajte se; [42]) odupirati.

Oružje bosanskih muslimana

Bosanski muslimani vrlo ljube konje i oružje. Dobra puška i dobar konj miliji im je nego išta na svijetu. Zato nije ni čudo, da je među njima bio uvijek izvrsnih tufegdžija, puškara. Puškarstvo je prije okupacije bilo jedan od prvih zanata u Bosni i Hercegovini, i zato si gotovo u svakom većem mjestu mogao naći dobrih puškara, koji su pravili ne samo štucove i šišane, nego i izvrsne male puške, kao što su kubure, pećanke, žuje, karabinke i samokresi.

Sve su puške i velike i male vezli i okivali srebrom i zlatom. Radi toga bile su puške vrlo skupe. Par domaćih malih pušaka vrijedio je pet do deset dukata, a to je u ono doba bio velik novac. Osobito su na glasu bile sarajevske šišane.

Tko je htio imati osobito dobru pušku, a mogao ju je platiti, naručio bi je iz Albanije, iz t. zv. arnautluka. Te su puške bile mnogo bolje od bosanskih, a zvali su ih arnautkinje. I arnautkinje su bile izvezene srmom i zlatom. Jedna arnautkinja vrijedila je petnaest do dvadeset dukata.

Sve su puške punili sječenim olovom, olovnim kuglicama i t. zv. sindžirlijama. Sindžirlije su dvije kuglice, koje su bile spojene malim lančićem, sindžirom, i odatle im ime. Sve su puške nabijali sprijeda, ali su imali i otraguša. Na svakoj pušci, koju su sprijeda nabijali, bila je željezna šipka, koja je s prednje strane bila uza cijev pričvršćena, a upotrebljavali su je, da njom kod nabijanja zgruhaju barut i zrnje u pušci. Za nabijanje malih pušaka imali su harbije.

Harbije su gvozdeni ili drveni štapići, nešto dulji od puščanih cijevi, a debeli taman da u cijev pristanu. Gornji kraj harbije, dakle onaj, koji su u ruci držali, dok su puške nabijali, završavao se okruglom, četvero- ili šesterouglatom glavicom, koja je također bila izvezena srebrom ili zlatom. Osobito su zgodno bile udešene željezne harbije, jer su u njima bile utaknute male mašice, kojima su žeru prihvatali, da vatru nalože ili da pripale lulu ili cigaretu. Kod takvih harbija bio je držak harbije ujedno i držak mašica.

Gotovo sve male puške bile su na kremen. Oganj na kremenu, to jest ono mjesto, gdje se puška potprašuje, bio je obično srmom izvezen. Cijevi na malim puškama bile su dosta dugačke, obično do dva pedlja, a nekada i dulje.

Od dugih pušaka bile su najpoznatije šišane i štucovi. Velike puške nosili su na kaišima preko ramena, a male su zaticali za bensilahe ili potpašaje. Bensilasi su načinjeni od crne, žute ili crvene kože, a imaju pet do šest kožnih pregradaka. Bensilahe zapinju sponama nad desnim kukom tako, da čvrsto uz tijelo pristaju. Osim malih pušaka nosili su za benzilasima duge noževe i razne sitnije stvari, koje su često trebali, a napose kresivo i peškire,[1]) kojima su iza abdesta[2]) ruke otirali.

Noževe dijele na bičake i bjelouške. Bičaci su odulji, vrlo oštri i šiljati noževi, kojima su rezali meso i druga jela. Bjelouške su vrlo dugi noževi od najfinije mazije, čelika, a držak im je od bijele kosti, sličan uhu, i odatle im ime.

Osim pušaka i noževa nosili su odličniji ljudi i viši činovnici, osobito kad su polazili u lov ili na dulji put, dugačke, prema dnu nešto zavinute sablje, tako zvane pale, koje su im preko ramena na kaišu

niz bedro visjele. I pale su bile izvezene srebrom ili zlatom i zato su bile vrlo skupe.

Bezi, age i odličniji građani nijesu po gradu nosili drugog oružja osim jedne, najviše dvije male puške. Kada su polazili u lov, na dalek put ili u kmetiju, onda su se jače oboružali, a iza njih jahali su njihovi kavazi, koji su nosili njihovo oružje, te im ga prema potrebi dodavali.

Imućni ljudi nosili su na golom tijelu ćemere, u kojima su čuvali novac. Novac su rijetko kada kod kuće ostavljali, nego su ga u dukate mijenjali i svu gotovinu uza se u ćemeru nosili. Ćemere su pravili od vrlo fine žute kože, a sapinjali su ih nad desnim kukom sa dva gvozdaca. Neki ćemeri imali su po jedan, a neki i po dva pretinca.

Antun Hangi

---

1) otirač; 2) obredno pranje prije molitve.

Tomić Mihovil i Tešnjanin Alija

Odvrže se Tomić Mihovile
u hajduke u Vranić-planinu.
A kad bio Miho u planini,
Boga moli Tomić Mihovile,
da mu rano grane pramaljeće,
da se gora zaodije listom,
a gajevi zelenijem cvijećem.
Što molio Tomić Mihovile,
što molio, to je domolio,
jer mu rano granu pramaljeće
i gora se okitila lišćem.
Kad se Miho gore dohvatio,
opet Miho Bogu se molio,
da mu dade nekoliko druga,
da on može s njima četovati,
četovati i hajdukovati.
Pa maleno vrijeme postanulo,
jer kad dođe svetac Jurjev danak,
a on steče do tri dobra druga:
jedno junak Sava od Posavlja,
a drugo je lagan Marijane,
treći junak crni Arapine.
Kad se Miho društva dohvatio,
družini je svojoj besjedio:
»Ej družino, moja braćo draga,
nerođena, kao i rođena!
Evo smo se, braćo, sastanuli,
sastanuli u gori zelenoj,
četovati i hajdukovati.
Dajte, braćo, da se poslušamo,
bez posluha nije četovanja,
četovanja nit hajdukovanja.
Dajte, braćo, da mi izberemo
jednog brata između družine,
koji će nas lijepo upravljati,
i mi njega svi lijepo slušati,
ako sretni mi mislimo biti.«
A kad društvo Mihu razumjelo,
svi jedino kupno povikaše:
»Ti nek si nam, Miho, četovođa,
četovođa i naš harambaša,
rado ćemo svi tebe slušati,
naše glave za te izgubiti!«
A kad Miho društvo razumio,
tad družini svojoj besjedio:
»Dajte, braćo, da se poslušamo,
da junačku sreću okušamo!
Sad mi kaž'te pravo po istini,
zna li koji gdje dobra šićara,1)
dobra ruha, a boljeg oružja
i kićene junačke odjeće,
što bi moglo biti za družinu?«

Tad besjedi crni Arapine:
»Harambašo, Tomić Mihovile!
a ja znadem ćara2) i šićara,
dobra ruha i boljeg oružja,
a pri tome dosta pusta blaga,
dosta blaga, žutijeh dukata,
amo gore u Tešnju ravnome,
u nekoga Tešnjanin Alije.
U njeg ima nebrojena blaga:
i imade sedam ječerama3)
sve s tocima i još jelecima,4)
pa imade pet čifta5) pušaka,
sve su njemu u srmu6) zavite,
i imade palu7) zakovanu,
koja valja stotinu dukata,
i imadė zelenu dolamu,8)
kojuno je skoro sakrojio,
na dolami trideset putaca,
svako mu je od tridest dukata,
a koje mu puce pod gr'oce,
ono samo od trista dukata,
ono mu se na burmu9) okreće,
s njime junak hladno vino pije,
kadno s društvom ide po četama.«
A kad ga je Miho razumio,
Arapinu Miho besjedio:
»Bogom brate, crni Arapine!
bi l' se mogla porobiti kula
i kako bi kulu porobili?«
Arapin mu riječ progovara:
»Harambaša, Tomić Mihovile!
Ako hoćeš mene poslušati,
lasno ćemo kulu porobiti:
mi hajdemo putu na raskršće,
zasjednimo staze i bogaze,10)
pa čekajmo do dva, do tri dana,
eda nama Bog i sreća dade,
ter izađu mlade pašajlije,11)
i s njih ćemo odoru svlačiti,
s njih svlačiti, na se oblačiti,
a njihove konje pojahati.
Ići ćemo Tešnju bijelome
na konake Tešnjanin Aliji,
pa što nama Bog i sreća dade!«
A kada ga društvo razumjelo,
sve je društvo tome kail12) bilo,
pa što rekli, ono učinili.
I odoše drumu na raskršće
pa čekaše do dva, do tri dana,
a kad treće jutro osvanulo,
dobra im se sreća ukazala,
jer eto ti četri pašajlije
i pred njima mlađan delibaša.13)
Družini je Tomić besjedio:
»Družinice, moja braćo draga!
Vi padnite pokraj druma puta,
pokraj puta za jele zelene,
ja ću junak za studenu stijenu,
i tiještat ću mlada delibašu,
a kad pukne moja puška šarka,
i vi vašim živi oganj dajte
i tiještite svak po jednog druga,
pak što nama Bog i sreća dade!«
U junaka pogovora nema,
svi padoše za jelu zelenu,
Tomić Mihat za studenu stijenu.
U to doba mlade pošajlije
svoje dobre konje razigraju,
a pjevaju pjesme osmanlinske.
A kad Miho zgodu ugledao,
on poviknu tanko, glasovito:
»Stan', predaj se, mlađan delibaša,
ti i tvoje četri pašajlije!
Ne bi perje ptice iznijele,
nit ćeš uteć, ni iznijeti glave,
ni odvesti družinice mlade!«
A kad Turci riječ razumjeli,
slabo Turci za šalu da znadu,
nego konje čizmom obodoše,
a iz pušak' vatru oboriše,
poletješe preko druma puta,
da uteku, žalosna im majka!
A kad vidje Tomić Mihovile,
da se Turci predat ne htjedoše,
svojoj šari živi oganj dade
i pogodi delibašu mlada
više pasa, ukide ga s glasa.
A ostala Mihina družina
svaki gađa sebi po jednoga,
pa njihove konje pohvataše
i njihovu odoru svukoše,
s njih svukoše, na sebe vrgoše,
i njihove konje pojahaše,
uprav jašu Tešnju na Krajinu.

Nitko ne zna, da su pustahije,[14])
neg svak misli, da su pašajlije.
Pa kad došli ka Tešnju ravnome,
preko polja konje razigraju,
a po turski pjesme zapjevaju.
I tude ih noćca uhvatila,
uprav idu ka Alinoj kuli.
A kad oni bijeloj kuli dođu,
na avliji zatvorena vrata.
Halkom[15]) kuca Tomić Mihovile,
al na kuli Turčin progovara:
»Tko to kuca halkom na vratima?«
Odgovara Tomić Mihovile:
»Pobratime, Tešnjanin Alile,
evo kuca mlađan delibaša,
a sa svoje do tri pašajlije,
ovdje nas je noćca sustignula,
otvori nam na avliji vrata,
jer hoćemo konak učiniti.«
Na ino se njemu ne mogaše,
neg otvori na avliji vrata,
konje meće u tople podrume
a njih vodi kuli u odaje.
A kad malko vrijeme postojalo,
večeru im staše postavljati.
Tada Tomić stade besjediti:
»Baš Turčine, Tešnjanin Alile,
i nije nam stalo do večere,
ti ne pitaš, mi ti ne kažemo,
a vrijeme je došlo besjediti.
Znaj, Turčine, Tešnjanin Alile,
da mi nijesmo mlađe pašajlije,
ni ja pred njim' mlađan delibaša,
nego mi smo mladi pustahije,
a ja pred njim' mladi harambaša,
harambaša Tomić Mihovile.
Već, delijo Tešnjanin Alijo,
zbori mudro, ne pogini ludo,
iznesi nam sedam ječerama,
sve s tocima i još jelecima.
Nemojder se, Ture, prevariti,
nemoj koju meni zakloniti,[16])
jer ćemo se ljuto zavaditi!
Još, balijo[17]) Tešnjanin Alijo,
iznijet ćeš mi pet čifta pušaka,
štono svaka pali bez kremena,
i nemoj se, bolan, prevariti,
nemoj koju pušku zakloniti,
jer ćemo se ljuto zavaditi!
Još, balijo Tešnjanin Alijo,
iznijet ćeš mi palu zakovatu,
zakovatu svu u suhu zlatu,
štono valja stotinu dukata,
i nemoj se, bolan,[18]) prevariti,
nemojder mi pale zatajiti,
jer ćemo se ljuto zavaditi!
Još, balijo Tešnjanin Alijo,
iznijet ćeš mi zelenu dolamu,
štono si je skoro sakrojio,
štono na njoj trideset putaca,[19])
a svako je od triest dukata,
još i ono puce pod gr'ocem,
kojeno je od dvije litre zlata,
i štono se na burmu zavija,
i kojim se hladno vino pije,
kadano se ide po četama.
I nemoj se, bolan, prevariti,
nemoj koje puce otparati,
jer ćemo se ljuto zavaditi!
Još, balijo Tešnjanin Alijo,
iznijet ćeš mi kalpak[20]) i čelenke,[21])
sedam ravnih za njim čelenaka,
još i osmo krilo pozlaćeno.
Nemojder se, bolan, prevariti,
nemoj štogod meni zakloniti,
jer ćemo se ljuto zavaditi.
Još, balijo Tešnjanin Alijo,
iznesi mi hiljadu cekina,
sve žutijeh hiljadu dukata,
svakom drugu po dvije stotine,
harambaši četiri stotine.
Nemojder se, bolan, prevariti,
ludo svoje glave izgubiti,
nemoj meni štogod zakloniti,
jer ćemo se ljuto zavaditi!«
A kad Turčin riječ razumio,
baš htijaše zametnuti kavgu,
svoju ludo izgubiti glavu,
al mu ljuba, rodila je majka!
vjerna bila, trefila se mudra,
pritrčala pak mu besjedila:
»Gospodaru Tešnjanin Alile,
ah, tako ti i obadva svijeta,
i tako ti pokoj babi bio,

i tako ti našeg milovanja
i našega u bešici[22]) sina,
ti ne gubi svoje ruse glave,
nit zameći sada s njime kavgu,
neg ćeš meni izun[23]) dopustiti,
ja ću s Bogom svaka umiriti!«
Mudre bile Alinice riječi,
svu su srdžbu u njem satišale.
Na ino se njemu ne mogaše,
nego izun ljubi dopustio,
te da čini sve što njojzi drago.
A što čini Alijina ljuba,
a što čini, živa njemu bila!
Ona uze iz bešike sina
i uzimlje male makazice,[24])
daje čedo Tomić Mihovilu
i daje mu male makazice
i njemu je riječ besjedila:
»O moj kume, Tomić Mihovile,
šišaj meni premaleno čedo!
a tako ti Boga velikoga
i tvog krsta, sa kojim se krstiš,
darovat ću tebe i družinu,
darovati, pak ćeš kail biti!«
Uze Mijat čedo u desnicu,
a u drugu male makazice,
pa on gleda crna Arapina,
a Arap mu riječ besjedio:
»Harambaša Tomić Mihovile,
što me gledaš, Bog te ne vidio!
Udri čedom o zemljicu crnu,
od zla roda nek nije poroda,
da se robi prebijela kula.«
Ali Mihat srca milostiva,
ne će junak čedo pogubiti,
nego gleda Savu od Posavlja,
i Sava mu riječ besjedio:
»Harambaša Tomić Mihovile,
što me gledaš, sreća te vidjela!
Udri čedom o zemljicu crnu,
da se robi prebijela kula.«
Ali junak srca milostiva,
ni njeg ne htje junak poslušati,
nego gleda malog Marijana,
a Marijan riječ besjedio:
»Što me gledaš, Mihat harambaša?
Nit nas gledaj, nit nas išta pitaj,
nego čini, kako tebi drago.
Što učiniš, dobro j' učinjeno!«
Zadugo se Tomić ne mislio,
neg ošiša premaleno čedo
i vraća ga milostivoj majci
i njojzi je riječ besjedio:
»Kumo moja, pametna Turkinjo,
vrsna ljubo Tešnjanin Alije!
Evo tebi moje kumče malo,
moje kumče, tvoje čedo drago,
postavljaj nam sofru i trpezu,[25])
da mi s vama večer' večeramo
a i naše kumstvo potvrdimo!«
Bula bila te čedo primila
i Mihatu ruku poljubila
i njemu je riječ govorila:
»Be aferim,[26]) junačko koljeno!
Zadugo se glave nanosio,
a junaštva dosta počinio!
svagda steko sebi prijatelja,
junaci te u pjesmam' pjevali,
dogod bude pjesme i junaka!«
Pa gospodsku večeru postavi.
A kada se divno prihvatiše,
onda Miho družtvu besjedio,
da spremaju sebe i konjice,
jer da im je vrijeme putovati.
Tada bula kumu besjedila:
»O moj kume, Tomić Mihovile!
Nek ti malo ostane družina,
dok im štogod dara donesemo!«
Ode s mužem u gornju odaju
pa iznese gospodske darove,
baš četiri bogate ječerme
sve s tocima i još jelecima,
svakom drugu po jednu ječermu.
I iznese pet malih pušaka,
a sve pet su u srmu zavite,
sve po jednu na svakoga druga,
a Mihatu dvije ponajbolje.
I iznese zelenu dolamu
i još onu palu okovatu,
i to peškeš[27]) kumu Mihovilu.
I iznese pet stotin' cekina,
svakom drugu po jednu stotinu
a Mihatu dvije stotinice,
pa je kuma kumu besjedila:

»O moj kume, Tomić Mihovile,
i vi do tri Mihatova druga!
Prim'te darak za veliku ljubav,
mali darak kao i najveći,
da možete hodajuć po svijetu
napiti se gdjegod rujna vina.«
Dara prima Tomić Mihovile
i svakome drugu svoje dava,
pa je onda kumi besjedio:
»Kumo moja, bulo plemenita!
Sretan bio, tko te je rodio,
i junačkim mlijekom zadojio!
Blago tvome Tešnjanin Aliji,
kome no si u sreću dopala,
i sretno ti u bešici čedo,
kojega ćeš mlijekom odgojiti!
Divna t' hvala na lijepu daru!
Zasad ne znam što drugo činiti,
neg ću evo kumče darovati:
evo njemu babina dolama,
a ocu mu pala zakovata,
a tebika do dvjesta dukata,
pak ih nosi o bijelu vratu,
sve ih nosi, s njima se ponosi.
Sve si stekla, skuplja si od zlata,
kad si tako mudra i pametna.
Ako Bog da i sreća junačka,
te dočekam balu[28]) Sarajića,
bolje će te kume darovati,
kad se bude opet povratiti.«
To rekoše pak se rastadoše.
Ode Mijat sa svojom družinom
sve niz polje konje igrajući
i o mudroj buli besjedeći.

Narodna pjesma.

---

[1]) dobit, plijen, korist; [2]) dar, dobit; [3]) prsluk; [4]) ženski prsluk; [5]) par; [6]) srebrn vez; [7]) sablja; [8]) suknena haljina, preko koje se veže pâs; [9]) vitica, prsten bez dragoga kamenja; [10]) klance; [11]) momci u vezirovoj pratnji; [12]) sporazuman; [13]) zapovjednik pasanja; [14]) najduk; [15]) halka je željezna karika za kucanje na vratima; [16]) sklonuti, sakriti; [17]) prosti Turčin; [18]) misli: bolan ne bio; [19]) puce, gen. pl. putaca, gumb; [20]) vojnička kapa; [21]) krilo na kapi; [22]) kolijevka; [23]) dopuštenje; [24]) škarice; [25]) stol; [26]) dobro, bravo!; [27] dar; [28]) balija, prosti Turčin.

*

Na svome gnijezdu jači je vrabac od orla.

Glad nema očiju.

Bolji je dobar glas nego zlatan pas.

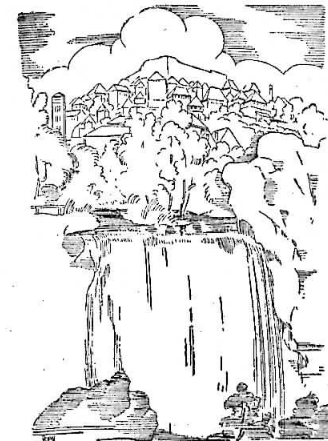
Grm u nuždi bedem.

Ne pjeva slavuj u svakom grmu.

Ne niči, gdje te ne siju.

Gdje je marve, tu je i štete.

O Hrvatima

Što se tiče hrvatskoga naroda, on se privezao uz rijeku Bosnu. Ogledalo je njihova značaja, da se prikazuju u svojoj naravi iskrenima. Oni su otišli u kraj i priklonili se uz tekuću vodu, koja je poznata pod imenom Bosna. Naravi su čiste, a lica svijetla. Većinom su stasiti i prostodušni. Njihovi likovi i značajevi naginju ispravnosti. Golobradi mladići su im lijepi, a momci u čitavu kraju poznati po svojoj naočitosti. Ozbiljni su i daroviti pisci i umni i misaoni ljudi. Tomu je uzrok, što je Uzvišeni i Svemogući Bog uzvisio na visoki stupanj u osmanlijskoj državi njihovu vrijednost, čast i dostojanstvo. Među njima je malo ljudi, koji su tjesnogrudni, zavidni i pohlepni. Neustrašivi su u boju i na mejdanu, a umiljati u društvu, gdje se uživa i pije. Većina ih je prostodušna, dobroćudna i ljubezna. Osobito se ovo odlično pleme ističe izvanrednom ljepotom i iznimnim stasom.

Oni, koji se ubrajaju u hrvatski narod, to jest, kojima je bosansko ime drago i koji ga cijene, ako su domobrani, odlikuju se dobrotom i pobožnošću, ako su age i zapovjednici, velikom obrazovanošću i vrlinom. Ako su u visokoj časti velikih vezira, u vršenju vlasti su dobroćudni, ponosni i pravedni, da ih velikaši hvale i odlični umnici slave.

Ali

(S turskoga preveo Fehim Spaho).

*

10. Hrvatski narod ima svoje vrhovničko pravo (suverenitet), po kojemu on jedini ima vladati u svojoj državi i upravljati svim svojim državnim i narodnim poslovima.

Zidanje džamije Ferhadije

Zakukala sinja kukavica
usrid zime, kad joj nije vrime,
na jabuci sprama Banjaluci,
na orahu sprama Biogradu.
To ne bila sinja kukavica,
Već to bila Ošpergana[1]) majka.
Po imenu pašu dovikuje:
»Aman, paša, mio gospodare!
Pusti meni Ošpergana sina!
Išći blago, koliko ti drago!«

Kad to čuje paša gospodare,
govori joj paša gospodare:
»Borom tebi, Ošpergana majko!
Namisti mi veliku kaldrmu
od Tekije do Novoselije!
Po šeheru hamame[2]) izvodi;
Namisti mi veliku džamiju
kao što je tvoja ruška[3]) crkva!
Namisti mi sahat-kulu[4]) bilu
kao što je zvonik tvoje crkve!
Još mi dodaj tri tovara blaga,
i tri litre bijela bisera;
pustit ću ti Ošpergana sina.«

Kad to čuje Ošpergana majka,
ona kupi mnoge sarahore.[5])
Ona gradi veliku kaldrmu
od Tekije do Novoselije.
Po šeheru hamame izvodi;
razvaljuje svoju rušku crkvu,
pa mu gradi veliku džamiju.
Razvaljuje zvonik svoje crkve,
pa mu gradi sahat-kulu bilu.
Pa mu nosi tri tovara blaga,
i tri litre bijela bisera.

Kad je taman sve to sagradila
i svoje mu dugovanje dala,
opet kuka sinja kukavica,
na jabuci sprama Banjaluci,
na orahu sprama Biogradu.
Opet kuka Ošpergana majka,
po imenu pašu dovikuje:
»Aman, paša, mio gospodare!
Ja ti platih svoje dugovanje,
puštaj meni Ošpergana sina.«

Kad je domu sinak dolazio
i vidio što je i kako je:
da je majka crkvu porušila
i veliko blago potrošila,
umr[6]) sine za tri bila dana,
umr sine od velika jada.

Narodna pjesma

---

[1]) Ošpergan, Ešpergan, Osperganović — general Auersperg, koga je Ferhad- paša 1576. pogubio u boju kod Radonje, a njegova sina Engelberta uhvatio i ucijenio, da mu mati sagradi sjajnu Ferhadiju-džamiju u Banjoj Luci. [2]) kupališta; [3]) austrijska; [4]) toranj sa satom; [5]) radnike; [6]) aorist: umrh, umr, umr ,umrsmo, umrste, umrše.

Turski sud

Snuždi se raji, pa kuda će, nego ode k svom spahiji posuditi novaca.

— Čestiti spahijo, veli njemu raja, posudi mi dvadeset dukata.

— Hoću, rajo, odgovara spahija, ali kad ćeš vratiti?

— Za mjesec dana, čestiti spahijo.

— Reci za dva, kaurine, ali ne poreci; jer ako ne doneseš na urečeni dan, odrezat ću ti dram[1]) mesa. Stoji li pogodba?

— Stoji, milostivi gospodaru, odgovori raja; i oni se dogovore, u koji će dan donijeti dukate.

Došao i taj dan. Čeka spahija, ali raje nema. Čeka i drugi dan, ali ga nema ni tad; kad eto ga treći dan u podne i jedva se miče.

— Hej, rajo, jesi li zaboravio pogodbu? Imam ti odrezati dram mesa.

— Nemoj čestiti spahijo! Evo novaca, evo i kamata. Vidiš, povalila me ljuta bolja, pa ne dala ni okom u glavi maknuti, jedva se evo i danas dovukoh.

— Ne fali, rajo! Mora da se riječ drži. Nije li ti pravo, a mi hodimo kadiji, pa da vidimo, ne stoji li u Kuranu tako.

I oni se otjeraju na sud: spahija odjaše, a raja pođe za njim po kaljavu putu.

Ide on tako i dođe do nekakva blata. Kad tamo, a Turčinu se uvalilo natovareno kljuse u blato, pa ne može ni maknuti.

— Hej, rajo! Hodi ovamo, da mi pomogneš izvući konja, vikne Turčin; a raja kao raja, zasuče nogavice, pa u blato, i popane konja za rep. Povuci ovamo, povuci onamo, dok ne ljosnu nauznak, a rep mu ostade u ruci.

Iz zla u gore! — Turčin zinuo pa viče, što mu nakazi konja; a onda put pod noge te kadiji, da tuži raju, što otkide konju rep. Kukava raja ne zna, što će ni kako će, nego odluči, da će se smaknuti. Promišljajući kako će, opazi na brdu džamiju, pa se uspne na minaret i da će skočiti dolje, te se tako smaknuti. Upravo on strmoglavce dolje, kad Turci nasrnuše iz džamije, te on poklopi jednoga, a ovaj se sleže!

---

[1]) Stara mjera (koliko je težio 1 dukat).

— Je l' tako, rajo! — halaknu drugi Turci, pa ga popanu i odvuku do kadije.

Sjedi kadija i puši, kako se pristoji kadiji, kad eto Turaka, gdje vode raju. Kažu oni, tko je i što je učinio, a kadija se nasmiješi i pokaže još dva Turčina, što su sjedila njemu uz koljeno. Sve u onoj zabuni prepozna ih raja i vidi, da je jedan onaj njegov vjerovnik, a drugi, što mu konju rep otkide.

— Hajte vi, Turci, sad van, a ja ću raju ispitati, reče kadija; i Turci se ukrče.

— Ded, rajo, pripovijedaj, što je i kako je, — zapovjedi kadija, pa se lijepo namjesti i prevuče desnu nogu ispod lijeve.

— Hoću, mudri kadijo, onako po duši, kano da sam na smrtnom odru, reče raja i poče pripovijedati sve, kako je bilo.

Kad je dovršio, zovne kadija spahiju, što hoće da reže dram mesa.

— Čuo sam tvoju tužbu i čuo, kako se raja pere. U Kuranu zbilja kaže, da ti imaš pravo rezati dram mesa. Hej vi, kavazi, držite raju, a ti, spahijo, reži. Ali dobro pazi, da ne odrežeš ni više ni manje, jer u Kuranu stoji, da onda ima raja tebi odrezati onoliko mesa, za koliko pogriješiš, izgovori kadija i mahnu rukom, da počnu.

— Ne, čestiti kadijo! Kakav bi to bio Kuran, koji bi zapovjedio, da raja reže tursko meso.

— Eh vala! Tako glasi u Kuranu, a ti kao pravi Turčin ne smiješ se opirati. Nego ako ne ćeš da režeš, a ti plati pet dukata, što ne ćeš da slušaš, što raji ostaje koža cijela. I ne bilo druge, nego spahija plati pet dukata, pa ode.

Eto tada onog Turčina, što mu konjče bez repa ostalo. I njemu reče kadija, da je upoznao iz tužbe njegove i pranja rajina, kako je ovaj zbilja kriv. »Zato, Turčine«, nastavi kadija, »daj raji konja, i on ga mora hraniti, dok mu god rep ne naraste; a onda ga neka povrati tebi.«

— Ne, čestiti kadijo. Rep konju nikad ne naraste, a raja može i kusata konja tovariti. Što bi sasvim zdrava konja darovao!

— E pa dobro! A ti plati dva dukata, što ne ćeš da poslušaš Kurana, pa vodi konja i sam ga tovari.

Ode i taj, kad eto Turaka, što dovedoše raju. Tuže oni kukavca za mrtvu glavu.

— Jest, istina, kriv je i prekriv, i Kuran kaže, da glava za glavu, ako i nije turska.

— Tako je, čestiti kadijo! — odobravali Turci. Neka crkne i raja, kad sagnjavi Turčina.

— Pa treba i njega sagnjaviti! — dodađe kadija.

— Istom! — svjedoče veselo Turci.

— Dobro je! Ti, rajo, hodi pod džamiju, a vi, koji dođoste po pravdu, uspnite se na minaret i skačite, dok ne sagnjavite raje.

— Ne, čestiti kadijo! — Kakav to ludi Kuran u tebe? užagore se Turci.

— Gledaj ti razgovora! Što će reći kauri o Kuranu, kad mu Turci ne vjeruju i hule ga. Ne će li vam se skakati, a vi donesite sto dukata, što ne osvećujete pravovjernika na kaurinu, a drugu stotinu kazne, što povrijediste carev sud.

Turci, da izmaknu zlu i goremu, donesu kadiji dvije stotine dukata; a raja ljubeći kadiji papuče umače.

Đuro Turić

Utisci s visokih planina Herceg-Bosne

Divlja je i lijepa Herceg-Bosna, ali je čemeran i štur život u onim ljubičastim gudurama njezinih visokih planina, koje planinsko sunce miluje. U njihovoj divljini nađe se odmora, ali tamo vlada i žilava borba, borba pastira za opstanak svoj i povjerenog mu stada. Tiha je to i jednolična borba, koja ih iscrpljuje i zagorčava im i ono malo vedrog raspoloženja, kojim je mršavo obdaren njihov mukotrpni nomadski život. Kod njih nema ljetovanja. Oni prave izlete, ali — izlete

u trci za svakidašnjim kruhom, izlete u vrleti oporih divljih planina, da bi kozjim stazama došli do pašnjaka i priuštili blagu što sočniju pašu.

Dok promatramo s pojedinih planinskih visova život u pojedinim dubodolinama i na visoravnima, stvaraju nam se čarobne slike. Nizovi šarenih gomilica različnih stada, razbacanih po bujnom zelenilu pašnjaka, iz kojih proviruje sivo, kršno grebenje planinskih vrleti, daju utisak ljepote, koja je u savršenu skladu sa sjajnim djelom, što ga je izradila snaga prirode. Čežnja za ljepotama tih visinskih krajeva prostranih Dinarida stalan je pokretač čuvstva, koje nas vodi gore, preko sunovratnih stijena i grebenova, u carstvo visoke planine. Tamo gore, gdje je sjedinjena pustoš i divljina iskidanih crta planinskih grebenova s bujnim pašnjacima, koji se pod njima steru, a gdje živi i životari pastir kao gospodar i starosjedilac.

Planina je za pastira sve — prijeka potreba, bez koje mu nema opstanka ni živovanja. Tužan je, kada se nalazi u dolini, žudno priželjkuje životno bilo planinskog života, a veseo je i vedrijeg je raspoloženja, kada se u planinu uputi. Njegov se kršni lik probija kroz brdovite proplanke, gdje se za deset kilometara obično kaže »blizu« i gdje vlada tišina slobodne prirode. Uznemirena planinska tišina puna prijetnjâ, skrivene borbe i krikova planinskih ptica. Tek ovdje ondje, duž beskrajnih planinskih pašnjaka, prokriomčari se po koja bukva sa svojom šarenom korom, čvorugavim deblom i krošnjatim vrhom, prekidajući sklad zaobljenih proplanaka i padina, prekrivenih bujnim zelenilom sočne trave. A onda naglo i u dubinu sve to ustupa mjesto valovitim i divljim dubodolinama i mekim prodolicama, preplavljenim suncem. Nekoliko stotina metara u visinu prevladava šuma: čitav život toga kraja tone u onu tamnu tajanstvenu dubinu neprohodne stoljetne šume. Među tim šarenilom općega utiska, koji izaziva cjelokupna ljepota krajolika, što ga planina u punoj mjeri pruža, lomi se njegov ritam, tvoreći kod njega one trzaje duše, prema kojima se svaki gorštak, a posebno pastir, prirođuje s krajem u visokoj planini. Postaje sastavni dio kraja, koji je nemoguće zamisliti u punom zamahu ljepote bez njegove prisutnosti. Život visoke planine dobiva svoj izražaj tek onda, kad se promatra kroz zgode životnog toka njezinih stanovnika. Kroz njihovu radost, patnje, smijeh i bol jasno iskače moć i veličina oporog života divljih visinskih krajeva planinskih gorostasa Herceg-Bosne.

Josip Sigmund

Ženidba sirotka Halila

Prosi zlato sirotak Halile,
tamo dolje u krajini ravnoj,
kćer lijepu Osman Alajbega.
Dok Halile curu isprosio,
mlogo ti je potratio blago,
i natrag se zdravo povratio.
Kad je pošo kuli u Rastoku,
stiže njega listak knjige bijele,
od punice Alajbegovice
i od punca Osman Alajbega:
»Dragi zete sirotak Halile!
Kupi svate, hodi po djevojku,
ma ne vodi tuđega djevera,
vanda brata ili rodijaka;
a ne vodi jenđije[1]) tuđinke,
već povedi tetu ili seku.«
Halil se je na knjigu zgrozio,
jer je mnogo potratio blago;
nit imade brata ni rođaka,
nit imade tete niti seke.
A gleda ga ostarjela majka,
svom Halilu sinu besjedila:
»Dijete moje sirotak Halile!
Što si mi se, sine, zamislio?
Piši knjigu na ravnu Kladušu
tvome pobri gojenom Halilu;
ti si s njime vjeru utvrdio,
jedan drugom biti za djevera.«
Kad Halile riječ razumio,
odmah sjede na meku šiltetu[2]),
pa uhvati divit[3]) i hartije!
Halil lijepu knjigu nakitio,
i dozivlje slugu Huseina:
»Čuj me, Huso, moja vjerna slugo!
Hajde spremaj plemića Dorata;
evo tebi knjiga nakićena,
i nosi je na ravnu Kladušu
pobratimu gojenu Halilu,
neka pođe djever uz djevojku;
bit će Mujo svatski starješina«.
Kad Halila razumio Huso,
on sigura sebe i Dorata,
otjera ga na ravnu Kladušu,
zdravo dođe Mujaginoj kuli.
Kad se kuli blizu prikučio,
al starica Mujagina majka
ona cvili pod ćemerli[4]) kulom;
njojzi Huso turski selam[5]) viče,
starica mu selam prihvatila.
Pa joj veli Huso knjigonoša:
»O što cviliš, Mujagina neno?
Kamo tebi buljubaša[6]) Mujo
i bratac mu gojeni Halile?«
Al mu nena poče besjediti:
»Moga Muje doma ne imade —
otišo je ka Janoku gradu
preko gora petnaest danaka;
teška trešnja od Janoka staše,
bojat se je, da su izginuli.«
Dade knjigu Mujaginoj majci,
starica mu knjigu prihvatila,
knjigu štila, Husi besjedila:
»Huseine, mog Halila slugo,
selam da ćeš sirotku Halilu:
ako zdravo iz četice dođu,
tude će se dogoditi Mujo
svojim bratom gojenim Halilom.«
Ode Huso, obrnu Dorata,
zdravo siđe ka Rastoku bijelu,
bijeloj kuli sirotka Halila.
Opazi ga sirotak Halile,
pred njeg spade na mermer avliju,
i dočeka slugu Huseina:
»Kako ti je na Kladuši, sine?«

Sve mu Huso po istinu kaže:
nije doma Mujo ni Halile,
otišli su u četu junačku:
selam ti je Mujagina nana,
ako zdravo iz četice dođu,
oba će se nahoditi ovdje.«
Al ga viče majka sa čardaka:
»Moje dijete, sirotak Halile!
Metni, sine, sebi za djevera
svog daidžu[7]) starca Muminagu.«
Halil skupi kićene svatove
i povede u Krajinu ravnu.
Zdravo došli svati do djevojke,
do odžaka[8]) Osman Alajbega.
Lijepo beže dočeka svatove;
i tude su noćcu prenoćili.
Kad ujutro bijel dan svanuo,
podranila Alajbegovica,
u samur se ćurak zagrnula,
na bojali-čibuk zapalila,
stara šeta od svata do svata:
»Rahat bud'te, kito i svatovi,
ostat ćemo za nedjelju dana.«
Pa da vidiš Alajbegovice!
Svaki danak u nedjelji dana
sve izmeće po dvan'est topova.
Ode jeka u zemlju Njemačku,
za to čuše do dvije harambaše;
jedno bješe Beuz harambaša,
a drugi je Keran haramzada[9]),
i dva brata, oba Zlatarića.
Povedoše četu pregolemu
u Kunaru zelenu planinu,
u te tisne klance jadikovce,
kuda hoće nanići svatovi,
da im otmu lijepu djevojku.
Kad s' izvrši nedjeljica dana,
svatovi se opremiše lijepo,
povedoše lijepu djevojku.

Ali nešto iz avlije viče:
»Ko je tude sirotak Halile?
Nek utjera u mermer-avliju.«
Kad to čuje sirotak Halile,
on izvrće plemića Dorata,
utjera ga u mermer-avliju,
al punica Alajbegovica! —
kad je spazi sirotak Halile,
momak frci[10]) sa dobra dorata,
pa je ljubi u obadvije ruke.
Mašila se rukom u džepove,
izvadi mu hiljadu dukata:
»Ma ih podaj po svatovim, sine,
ne žali ih, ne ostali pusti!
Sve ćeš činit po kmetim konake,[11])
po kmetima Osman Alajbega;
nemoj kmetim činiti zuluma,
bit će tvoji do posljetka, sine.
Kada budeš pod Kunar planinu
uza selo, Ćojlukom ga zovu,
u njemu je devedeset kuća:
ondje ćete konak učiniti,
kmeti hoće dočekat svatove,
a kmetice lijepu djevojku.
Kada svane i ograne sunce,
otlen ćete udrit u planinu,
bijelu ćeš mi knjigu otpremiti:
kako ste mi zdravo i veselo.«
Otalen se svati podigoše,
sve po kmetim činiše konake.
Kad su bili pod Kunar planinu
kraj Ćojluka, sela bogatoga,
tude kmeti svate dočekaše,
a kmetice kićenu djevojku.
Malo trenu lijepa djevojka,
malo trenu, al se brzo prenu;
iza sna se na noge skočila,
pođoše joj suze niz obraze.
A pita je djever Muminaga:

»Što je tebi, lijepa djevojko?«
Djevojka mu po istini kaže:
»Moj djevere, starac Muminaga,
kakav sam ti san usnila strašan,
Bog će dati, da će dobro biti. —
udarismo u te sitne klance,
ali sjedi jedna guja ljuta,
ona viče iza svega glasa:
Tko je tude sirotak Halile,
nek izvrne konja iz alaja[12]),
da vidimo, tko je bolji junak,
za koga je lijepa djevojka?
A htijaše sirotak Halile,
ne daše mu Šuša odabaša[13]);
on izvrće na dobru Ćilašu[14])
na zmiju se ljutu nagonio,
ljutoj guji odsiječe glavu;
tude na nas udriše hajduci:
dosta jada i tamo i vamo.
Kad smo bili nasred klanac' pusti'
opet sjede dvije guje ljute,
obje jesu glava pozlaćenih,
obje viču sirotka Halila,
nek izađe na mejdan junački.
Halil htješe, ne dade mu Šuša:
na guje se ljuto nagonio,
i tu jednoj odsiječe glavu,
a druga mu uteče u stijene;
i tu na nas udriše hajduci,
jada dosta na obadvije strane.
Ali sjedi jedna guja ljuta,
sva je crna, kano gavran crni;
ona viče sirotka Halila:
Izađi mi na mejdan junački,
da vidimo, tko je bolji junak,
za koga je lijepa djevojka.
Hotijaše sirotak Halile,
a ne da mu Šuša odabaša:
na zmiju se ljutu nagonio,

guja ga je dočekala spravno —
devet mu je načinila rana.
Kada vidje sirotak Halile,
da će njemu Šuša poginuti,
on izmijeni Šušu na mejdanu,
pa se s gujom po gorici ganja.
Sinja nam se magla uhvatila...
ne znam dalje, moj djevere dragi.«
Al joj veli djever Muminaga:
»Ne budali, lijepa djevojko!
San je tlapnja, a Bog je istina,
ne valja se sanu vjerovati.«
Kad ujutro bijeli dan svanuo,
Halil bijelu knjigu nakitio,
i posla je puncu i punici:
da su donde zdravo i veselo. —
Pa s' u tjesne klance udarili.
Dok u prve udariše klance,
a viče ih Beuz harambaša:
Nek izađe sirotak Halile,
da junački mejdan okušaju.
Htješe Halil izvrnut Dorata,
a ne da mu Šuša odabaša,
on izvrne na dobru Ćilašu,
pa se ganja s Beuz-harambašom,
i rusu mu odsiječe glavu.
Tude na njih udriše hajduci,
jada dosta na obadvije strane.
Kad su bili nasred klanac' kletih,
tude sjede oba Zlatarića,
dočekaše silu i svatove;
oba viču sirotka Halila,
nek izvrne konja iz alaja,
da junački mejdan ogledaju,
pa da vide, čija je djevojka.
Hotijaše sirotak Halile,
a ne da mu Šuša odabaša;
i na njih se oba nagonjaše;
dosta tude jada učiniše;

dosta crne i krvi proliše;
i pogubi jednog Zlatarića,
a drugi mu u goru uteče.
Kad su bili na kraj klanac' pustih,
ali sjedi Keran harambaša;
on dozivlje sirotka Halila,
da mu ide na mejdan junački.
Halil htjede, ne dade mu Šuša.
Dočeka ga Keran harambaša.
Šuša teških dopanuo rana,
od svake se vide džigerice.
Kada vidje sirotak Halile,
da će njemu Šuša poginuti,
on izmijeni Šušu na mejdanu;
s Keranom se po gorici ganja. —
Nešto zasja na brdu Ilinu,
baš ko žarko iza gore sunce;
to opazi djever Muminaga,
pa dozivlje svatske poglavare:
»Šta se sjaji na brdu Ilinu?
Baš ko da je turski alaj barjak
i na njemu od zlata jabuka?
Nije l' majka rodila junaka,
tko će otić na brdo Ilino,
da razviđa, čiji li je barjak? —
Ako bude vlaški krstaš barjak,
ni jedan nas kuće vidjet ne će!
Ako budu naši Krajišnici,
što Bog dade i sreća donese.«
Svi svatovi poniknuše nikom,
u zelenu pogledaše travu;
tu se junak naći ne mogaše.
Progovara sirotak Halile:
»Ja b' otišo, moja braćo draga,
al' sam, braćo, vrlo ogolio,
od žive sam vatre izgorio.«
Kad to začu kićena djevojka,
ona frci sa dobra konjica,
iz džepova ključe izvadila,
i izvadi boščaluk haljine,
pa ih dade sirotku Halilu,
i dade mu pušku garubina:
»Moj dragane, sirotak Halile,
ta je puška pucom[18]) glasovita;
kad izađeš na brdo Ilino,
ako tebi suđen danak dođe,
ti izmetni pušku garubina,
nek ja znadem, sirotak Halile,
da nijesi zdravo i veselo.«
Opremi se sirotak Halile,
podjekuje Šuša odabaša:
»Ja bih za te, Bogom pobratime!
ma su mene rane obrvale.«
Ode Halil, potjera Dorata,
u bogaz je Doru ugonio;
a vlasi ga spravno dočekaše,
sve na ognju i na vatri živoj.
Dok izašo na brdo Ilino,
al izašo Mujagin Halile,
podjeo je barjak u ledinu,
za njeg svezo ata četvrtaka,
pa Halile pod barjakom spava.
K njem izgoni sirotak Halile,
on odjaše svog dobra Dorata;
Halil hoda, a Dorata voda,
jer se bješe vrlo umorio;
a poteže pušku garubina,
garubinu živi oganj daje.
Od sna Halil na noge skočio.
Kad opazi momka i Dorata,
od njega se poplašio bješe,
on ostavi ata četvrtaka
i podjeven barjak u ledini,
pa pobježe u goricu Muji.
Mujo mu je besjedio riječi:
»Moj Halile, brate od matere,
u zo čas ti zelen barjak dao,
još u gori ata četvrtaka!

Gdje si ostô kako ženska glava!?«
Halil Muji tiho progovara:
»I ti bi se poplašio, Mujo; —
momak hoda, a dorata voda,
a na njemu haljine nemade!
Ispalio pušku garubina,
Beli[19] jesu džini[20] iz planina!«
Kad te Mujo razumio riječi,
odmah njemu zlo na umu bilo:
»To je glavom sirotak Halile,
baš su vlasi oteli djevojku.«
Ispod bukve na noge skočio,
pa poleti brdu uz planinu.
Kad izađe sirotku Halilu,
Halil hoda i Dorata voda,
kod njega je barjak u ledini.
Mujo ciknu kao guja ljuta:
»Gdje s', Halile, Bogom pobratime
Jesu l' vlasi oteli djevojku?«
»Nisu, pobro, buljubaša Mujo.«
Sve haljine po družini traže,
obukoše sirotka Halila,
i pođoše niz brdo Ilino.
Zdravo došli u te tijesne klance;
ganjaju se s Keran harambašom.
Tude Turci njega predobiše.
Uteče im Keran harambaša,
a sve mu je izginulo društvo.
Otalen se podigoše Turci,
i odoše ravno ka Rastoku
bijeloj kuli sirotak Halila;
doveli mu lijepu djevojku,
i tu mu je nićah[21]) učiniše,
pir činili tri bijela dana.
Onda bilo, sad se spominjalo.

---

1) djevojka ili žena, koja prati mladu u svatovima; 2) naslonjač; 3) tinta; 4) na svod; 5) pozdrav; 6) vojnički zapovjednik; 7) ujak; 8) dom, kuća; 9) kopile; 10) skoči; 11) noćiti u kmetskim naseljima; 12) odreda, čete; 13) zapovjednik jedne čete; 14) bijelcu; 15) pustih klanaca; 16) haljine od dara; 17) karabinka, kratka puška; 18) pucanjem; 19) zaista; 20) divovi; 21) vjenčanje.

Kulin ban

Kako tko u nas stane pripovijedati što od prvog početka ili od najdavnijih vremena, malo će ga kada minuti prigovor: »Šta počinješ od Kulina bana?«

A tko je bio taj Kulin ban?

Kulin ban bio je vladar u Bosni, a veliki prijatelj svome narodu. Stoga se o njemu i priča mnogo.

Kulin ban jednom omrkao u gori, kako bi se za vremena mogao popeti na vilinu glavicu i ondje zateći vilu, s kojom se svakako htio pobratiti. Ali zađe s puta slijedeći neki umiljati zamamljivi glas, te se nikako nije mogao okaniti toga slijeđenja, dok se ne umori i ne zaspi pod jednim borićem. Kad je ujutru zora zarudjela i sunce malo od zemlje odskočilo, udariše sunčane zrake baš u obraz Kulinu banu, te

on stade u snu treptati trepavicama i roniti suze, dok se najednom ne nadnese nada nj kitnjast ogranak i zakloni ga od sunca. Tako Kulin ban do neko doba slatko prospava. Tada se otkine zelen listak od kitnjaste grane i padne mu na obraz. Kulin ban se prene i u čudu nađe, kako kroz lišće opazi ljepoticu svu u bjelini, a opasanu zlatnim pojasom, gdje bijelom rukom drži ogranak. Skoči Kulin ban na junačke noge i istrvši san iz očiju, odmakne granu, da vidi, tko ga je zaklonio od žarkog sunca. Ljepotica pusti granu i htjede pobjeći, a Kulin ban vikne:

— Bogom te sestrim, lijepa vilo, ne bježi od mene; već mi kazuj, koja si, da ti zahvalim na lijepom hladu, pa da mi budeš za sav vijek vjerna posestrima, koja će me lijepo svjetovati, kad se nađem u nevolji, i dolijetati mi u pomoć.

Vila stane i odgovori:

— Ja sam vila tvoga koljena; prošle sam te noći spasila od bijede.

— Kako to? — zapita Kulin ban.

— Da si naišao na vilinsko kolo, prošao bi naopako! — reče vila.

— Ja sam htio da jednu vilu iz vilinskog kola posestrim, da mi pomaže pobjeđivati neprijatelje, širiti moju vlast i gospodstvo, te tako da postanem slavan i dičan, — odgovori Kulin ban.

— Ne prosuđuješ, jadan, koliko bi morao proliti svoje rođene krvi, koliko li pomoriti svijeta, da pobijediš sve svoje neprijatelje, koji u tebe sada i ne diraju! Koliko bi morao plijeniti i porobiti posjeda, da bi mogao po svojoj volji proširiti državu! To je sve krvav i bezdušan posao, kojemu se višnji Bog nikada ne raduje. Tko se jednom stane penjati ljestvama slave, taj se ne da ustaviti, a onoga, tko mu na ljestvama zakrčuje put, strovaljuje u ponor, u bezdan. Tko stane otimati tuđe, ne umije se zasititi, te gomila zločin na zločin. Stoga te, Kuline bane, zaklinje vila tvojega roda i plemena, okani se krvavog posla četovanja i otimačine; krvavi su vijenci, koje bi tim stekao. Ali zato ne budi kukavica, već čuvaj i brani ono, što već držiš. Imaš podanike svojega zakona, pa im budi otac i majka, utvrdi i učini samostalnu svoju državicu, da ti se nitko u njoj ne poboji. Gledaj da se pomaže radljiva sirotinja, da cvate trgovina, da se svakom kroji jednaka pravica, i koliko je dragi Bog dobra dao, da svakom ptičice pjevaju. Onda će ti se ime spominjati, dok teče sunca i mjeseca, zelenjet će se vijenac slave većma, nego da budeš bogzna kakva junačina.

Tako govoraše zlatokosa vila Kulinu banu u dušu, a on, kako je bio vrlo bistrouman, brzo pregne za boljim te se zavjetova vili, da će raditi po njezinu savjetu, a vila opet njemu obeća, da će mu biti vjerena posestrima i da će prodičiti njegovo ime. Otada Kulin ban stade nastojati oko općega dobra svoje državice, i štogod je gdje trebalo ispraviti i okrenuti na dobro naroda, tu Kulin ban nije žalio ni truda ni muke. Tako velikom svojom brigom za opće dobro naroda ispuni Kulin ban ono, što je obećao vili. A vila dade, te narod uz hvalu svakog dobrog gospodara spominje i dobrotu Kulina bana.

Ivan Trnski

Slijepa nevjesta

Kada žarko sunce zalažaše,
onda Ahmo s majkom večeraše:
bijela hljeba i nobe šećera.
Ahmo jede, majka mu ne jede.
Njojzi veli beže Ahmed-beže:
»Što ne jedeš, moja mila majko?«
Njemu majka ljepše odgovara:
»A bora ti, moj jedini sine!
Niti mogu jesti ni hoditi,
po mutvaku[1]) težak rad raditi,
već se ženi, moj Ahmede sine!« —
Ahmed-beg joj tiho progovara:
»Ženi, majko, okle tebi drago!«
To je majka jedva dočekala,
svome sinu isprosila zlato,
isprosila, ama ne vidjela.
Ode Ahmo u novu čaršiju.
S njim se šale po čaršiji momci:
U Ahmeda našega jarana,
u njega je ćorava djevojka!«
Kad to čuo beže Ahmed-beže,
od jada ga zaboljela glava,
a od muke i srce i glava.
Sveza glavu vezenim jaglukom,
utegnu se mukademom[2]) pâsom,
pa pošeta svom bijelom dvoru.
Daleko ga ugledala majka,
još je dalje pred njeg izlazila,
pa Ahmedu sinu govorila:
»Šta je tebi, moj sine jedini?
Ili si se napojio piva,
ili te je zaboljela glava?« —
»Prođi me se, moja mila majko!
Nijesam se napojio piva,
od jada me zaboljela glava.
Kad sam sišo u novu čaršiju,
šale mi se po čaršiji ljudi:
U Ahmeda, u našeg jarana,
u njega je ćorava djevojka!
Kad isprosi, što ne vidje, majko?«
Njemu majka ljepše odgovara:
»Ču li mene, moj sine Ahmede!
Ti ne slušaj, što jarani kažu,
već ti hajde u novu čaršiju,
pa pokupi kićene svatove,
majka će ti u jenđiluk[3]) poći«.
To je njemu vrlo milo bilo,
pa on ode u novu čaršiju
i pokupi kićene svatove,
pokupova gospodske darove:
majka njemu u jenđiluk pođe.
Kad su došli djevojačkom dvoru,
tude su ih lijepo dočekali:
sve svatove u nove konake,
a jenđije u vruće halvate.[4])
Jenđijama adet postaviše,
iznesoše slatku limunatu.
Al besjedi Ahmed-bega majka:
»Hanum-prijo,[5]) mog dragoga teto,[6])
umorna sam, popit ja ne mogu,
izvedi mi na adet djevojku!« —
Al zaludu, fajde ne bijaše,

jer je nitko izvest ne smjeđaše:
bješe huda[7]) u oči slijepa.
Al da vidiš lijepe djevojke![8])
Ona zove tanahnu robinju,
robinji je tiho govorila:
»Robinjice, po Bogu sestrice!
Obuci me i opravi lijepo,
izvedi me na adet jenđiji,
evo tebi pola ruha moga!«
Robinjica za Boga hajaše:
obuče je i opravi lijepo,
pa je pokri stambulskom čatkijom,[9])
i izvede na adet jenđiji,
svekrvu je mlada poljubila,
ona[10]) njojzi duvak[11]) podizaše,
pa joj gleda prebijelo lice.
Sinu lice kano jarko sunce,
gr'očina[12]) kano mjesečina.
Ali zalud, fajde ne imađe[13])
jer je huda u oči slijepa.
Govorila lijepa djevojka:
»Čuješ mene, Ahmed-bega majko,
ne vodi me, ne sakati[14]) sina!
Što će njemu slijepa djevojka?«
Al govori Ahmed-bega majka:
»Borme hoću, moja nevjestice;
roblje vodiš, ono će te služit,
blago goniš, ono će te hranit,
moj te Ahmo i slijepu ljubit.«
Kad svanulo i sunce granulo,
čauš viknu, daulhana[15]) ciknu:
»Pred dvor blago, a na konja zlato!
Kratki danci, a dugi konaci;
daleko su našeg bega dvori.«
I pođoše kićeni svatovi.
Kad su bili poljem zelenijem,
gorska vila curi doletila,
pa ovako njojzi besjedila:
»Daj djevojko, meni Ahmed-bega,
evo tebi očinjega vida!«
Odgovara lijepa djevojka:
»Bogme ne dam, nagorkinjo vilo!
Roblje vodim, da me ono služi,
blago gonim, da me ono hrani,
a beg će me i slijepu ljubit.«
Ta odletje, a druga doletje,
pa govori slijepoj djevojci:
»Daj, djevojko, ata ispod sebe,
da ti dadem očinjega vida!«
Odgovara lijepa djevojka:
»Bogme hoću, nagorkinjo vilo«.
Dade vili ata ispod sebe,
vila njojzi očinjega vida.
U tom zboru izdušiše dvoru,
al Ahmed-beg po avliji šeće.
Dok on sjaha svoju milu majku,
pobježe mu na visoku kulu,
i zatvori na kuli kapiju.
Ja da vidiš bega Ahmed-bega,
gdje on sjaha lijepu djevojku,
i izvede u šikli-odaju.[16])
Kad joj duvak podiže na glavi,
sinu lice kano jarko sunce,
gr'očina kano mjesečina,
a dva oka — dva kamena draga!
Kad to vidje beže Ahmed-beže,
u njemu je srce zaigralo,
pa on ode na muštuluk[17]) majci:
»Daj muštuluk, moja mila majko!
Progledala kićena djevojka!«
Ahmed-begu govorila majka:
»Ako Bog da, te bude istina,
na poklon ti sve moje imanje!«
Sin je opet majci govorio:
»Istina je, moja mila majko!«
Tada ona otvorila kulu,
pa eto je svojoj nevjestici.
Kada vidje, da nije slijepa,
dade sinu sve svoje imanje.

Narodna pjesma.

---

[1]) po kuhinji; [2]) dragocjen; [3]) pratnja mlade, djeveruše; [4]) zaručnička soba; [5]) gospođo prijateljice; [6]) sinovlja punica; [7]) jadna; [8]) nevjeste; [9]) oveći svileni rubac, kojim se žene ogrću; [10]) Ahmed-begova majka; [11]) tanka koprena, kojom se pokriva nevjesta; [12]) grlo; [13]) ništa ne koristi; [14]) ne unesrećuj; [15]) bubnjevi; [16]) zlatnu; [17]) nagradu za veselu vijest.

Sarajevo, esnafska republika

Gotovo tri stoljeća sjedio je carski namjesnik u Travniku i Banjoj Luci. Za cijelo to vrijeme Sarajevo je prvi obrtnički i trgovački grad Bosne i Hercegovine.

Osmanlije su donijele sa sobom mnoge obrte i obrtničku organizaciju. Oni donesoše sa sobom i nazive esnaf (ceh), zanat (obrt), zanatlija (obrtnik) i mnoge druge.

Riječ esnaf množina je od arapske riječi *sunufun*, a znači razred, vrsta, red ili, slobodno uzeto, organizaciju. Zanat je također arapska riječ, a dolazi od *san-at*, i znači zanimanje. I pored raznih izraza, koji su doneseni sa Istoka, ima i sva sila njemačkih, koje donesoše ovamo prvi kolonisti Sasi, koji dođoše u ove zemlje kao rudari. Povlašteni položaj Sasa i navika s jedne strane i organizacija esnafa donesena s Istoka s druge strane stvorile su posebnu organizaciju esnafa kod nas osobito u Sarajevu, koje se tokom vremena pretvorilo u esnafsku republiku. Esnafski[1]) su prvaci bili vrlo moćan čimbenik u gradu Sarajevu, u vrijeme, kada je carski namjesnik boravio u Banjoj Luci i Travniku. U svako doba u njih su upirali oči svi oni, koji su ih birali, preko njih je vlast vršila svoje odredbe, bez njih se ne proglašuje carev ferman,[2]) vezirska bujruldija[3]) i odredba vrhovnog kadije[4]) (mulle). Na mig esnafskih prvaka zatvara se čaršija usred bijela dana, a to je onda bio znak protesta protiv fermana iz Stambola, bujruldije iz Travnika ili odredbe sarajevskog mulle. To je način demonstracije onoga vremena i znak pripreme na otpor.

Otvaranje dućana

Kada bi šegrt postao kalfom, dobio bi od majstora najpotrebniji alat,[5]) a kao kalfa je nabavljao ono, što nije dobio od majstora. Kada bi prvi dan otvarao svoj dućan, dolazili bi mu na mubareć (čestitanje) majstori njegova esnafa, i ako je ovaj majstor bio siromašan, darivao bi ga svaki majstor onom vrstom robe, od koje je najviše imao. Tako bi novi majstor, koji je otvorio prazan dućan, već imao i nešto robe. Lijepa li su to vremena bila!

Obrtnici su se među sobom vrlo lijepo pazili, pomagali i upravo bratski osjećali jedan za drugoga. Kao primjer za to neka posluži ova činjenica. Desilo se, da je neki obrtnik jedan dan pazario[6]) onoliko, koliko mu treba da namiri svoje potrebe, pa i više, a njegov susjed nije toga dana ništa prodao, pa ako bi ovome obrtniku došla nova

mušterija,[7] uputio bi je svome susjedu: »Eno kupi u njega, cijena je ista, a i roba je ista, a on danas nije ništa pazario.« Mnogi su znali reći mušteriji, da tražene robe nemaju ili da je prodana, i na taj bi način uputio svoju mušteriju susjedu. Onda je zaista bilo lako govoriti i vjerovati, da će doći ono, što je kome kismet.[8] Uočivši ovo lako je shvatiti poštenje, o kome Evlija Čelebija piše: »Još sam vidio u čaršiji ljude, kako pare broje, a kad mujezin zauči ezan[9] na munari, ostave pare onako u otvorenim dućanima i ne zatvorivši pohrle u džamiju, pa kad se povrate, nastave rad u trgovini.«

Hamdija Kreševljaković

---

1) cehovska; 2) carska odredba; 3) vezirova naredba; 4) suca; 5) oruđe; 6) tržio; 7) kupac; 8) suđeno; 9) poziv na molitvu.

Na tvoj grobak

Majko moja,
mrtva nado,
na tvoj grobak
idem rado...
Po njemu je
niklo cvijeće,
oko cvijeća
leptir lijeće.

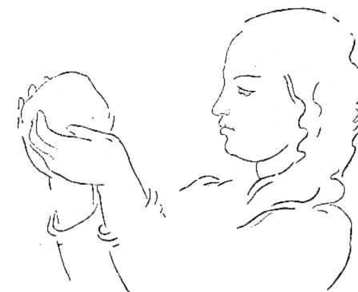
Cvijeće oko
grobne uze. —
to su moje
gorke suze;
malen leptir —
srce moje,
štono traži
lice tvoje!

Rikard Katalinić-Jeretov

Gruda snijega

U lijepoj sunčanoj zemlji kod mora vladao jednom pravedan i dobar vladar. A taj dobri i pravedni vladar imao je odrasla sina, koji je bio jako zao. Kad se vladaru rodio taj sin, nadjenuše mu mnoga lijepa i zvučna imena, ali sada ga je svatko poznavao smo pod imenom: Huhuiju. Kao što vrući vjetar zavija: H-u-h-u-i-j-u! i sve klone i vene pred njim, isto tako je bivalo, kuda god je prolazio sin vladarev. Ptice na granama prestale bi pjevati, da ih ne pogodi strjelica kraljevićeva, leptiri bi se skrivali pod lišće, da ih ne rastrgne nemilosrdna ruka mladog Huhuiju-a, a cvijeće je samo nemoćno zatvaralo čaške i moralo podnositi udarce kraljevićeva biča, koji bi cijepao latice i stabljike.

Kad bi ribari ugledali u daljini ona siva jedra, pod kojima je plovio Huhuiju, brzo bi zaklanjali barku i sakrivali ribu. Jer Huhuiju bi obično na žarki pijesak prosuo sav lov siromašnih ribara, i onda je sam stražio i pazio, da se ne bi tko primakao, dok se riba na vrućini ne bi započela kvariti.

Što sve nije pokušavao plemeniti vladar, da bi svoga opakog sina priveo dobru! Iz cijelog svijeta pozivao je najmudrije i najkrjeposnije ljude, da mu budu učitelji, ali ni to nije pomoglo. A kad je Huhuiju u srdžbi ubio sijeda učitelja, nitko više nije htio ni dolaziti na kraljev dvor.

Napokon se prevršila svaka mjera, i narod nije više mogao šutjeti.

Jednoga dana stupiše pred vladara njegovi savjetnici ozbiljna i zabrinuta lica.

»Vladaru, došli smo, da ti nanesemo bol,« započe jedan.

Stari vladar samo kimne glavom, a lice mu jako poblijedi.

»Jednom si rekao, plemeniti vladaru, da ti je sreća tvog naroda vrednija i draža i od vlastitog života. Došli smo, da te na to sjetimo. Ono, što ti po nama isporučuje narod, pogodit će te u dno života. Hoćeš li nas poslušati?«

Vladar je opet samo kimnuo glavom.

»Čudnovati su putovi Božji. Tebi, vladaru, dao je Bog sina, u kojem stanuje kralj zlih duhova. Narod je dugo trpio i šutio. Ti to znaš. Sada traži narod od tebe, kao od prvog i najvišeg suca, da sudiš sinu. Optužbu smo donijeli, da ti je razložimo.«

Vladarevo lice ostade nepomično. Onda je ustao:

»Neka bude. Sudit ću sinu. Sutra, ne danas!«

Savjetnici se duboko pokloniše i izađoše iz dvornice.

Malo iza njih javi dvoranin vladaru, da nepoznat starac putnik želi s njim govoriti. Vladar se trzne iz teških misli i rukom dade znak, neka uđe stranac putnik. To je bio čudnovat starac. Kad je unišao, spustio je na mramorni pod putničku palicu i nekakvu torbu i odmah pristupio prijestolju. Začuđeno je vladar promatrao nepoznata starca, koji se poklonio i započeo govoriti tihim i blagim glasom:

»Vladaru, srce je tvoje tužno, jer su dušu sina tvoga zaokupili bjesovi. No poslušaj me! Daleko, daleko odavle dižu se visoke planine.

Na jednoj od ponajviših je vrh, koji je uvijek pokrit snijegom. S vrha te planine treba netko da u rukama donese grudu snijega za tvoga sina. I kad tvoj sin okusi toga snijega, nestat će u njemu svega zla.«

»Starče, ne šali se s mojom boli. Dalek je onaj planinski vrh, snijeg se u rukama topi, pa kako bi tko mogao da ga donese?«

»Čuj, vladaru! Snijeg se ne će rastopiti, dokle god onoga, koji ga nosi, ne oblada grješna misao. Ni najmanja grješna misao ne smije da njime zavlada, dok ne prinese snijeg ustima tvoga sina.«

Stari se kralj zamisli.

»I to je, kažeš, jedini put i način spasa?«

»Jedini,« prošapta stranac.

Vladar je podbočio glavu rukama i duboko se zamislio. Stranca je nestalo nečujno iz dvorane.

Istoga dana saznao je cijeli grad za čudan savjet. Mnogo se o tome govorilo i raspravljalo, i većini se činilo, da nije ni tako nemoguće to izvesti. Zato je bilo veselje u gradu, i svi su se radovali, da ne moraju tako duboko rastužiti plemenitog vladara.

Toga istoga dana razglase kraljevi glasnici po cijeloj zemlji, što sve obećava vladar onomu, tko donese nerastopljenu grudu snijega sa snježnog vrhunca najviše planine.

Iz različitih krajeva cijele zemlje mnogi se uputiše na taj tegotni i pogibeljni put. Daleko je najviša planina sa svojim snježnim vrhuncem, silno daleko, na kraju kraljevstva. Mnogi se umoriše i ne prevalivši cijeloga puta; mnogi klonuše pod podnožjem planine; a kad one, koji su se penjali uz planinu, zahvatiše hladni vjetrovi i sve češće snježne vijavice, mnogi i stradaše. Jaki i najizdržljiviji popeše se i pod sam vrhunac, a nakon neizrecivih napora i na sam vrh, gdje je bio vječni snijeg. Kao opojeni započeše praviti grude, da što brže krenu natrag.

Bojeći se grješnih misli nastojahu da ni na što ne misle. Ali — nadolazile su svakojake misli, i mnogi zapaziše, da im se već na prvom koraku topi gruda u rukama.

Što su dalje silazili, bivalo je sve gore i teže. Mnogima, koji su posrtali, ispadoše grude iz ruku, a dok se spustiše u ravne krajeve, mnogi izgubiše strpljivost i pobacaše snijeg.

Kada se napokon približiše cesti, koja je vodila u prijestolnicu staroga vladara, nosili su grudu snijega samo još trojica: jedan stari svećenik, jedan dječak od petnaest godina i jedan krupni ratnik, otvrdnuo u naporima.

Sav je narod izvrvio iz prijestolnice, da dočeka i vidi tu trojicu. U puku zavlada veliko veselje, ali u mnogima i zavist pri pomisli na sva obećana blaga i časti, koje čekaju ovu trojicu.

»Čekaj, čekaj! A što ćeš tek onda, kad me ugledaš u odjeći sa zlatom i u kraljevskoj milosti!« pomislio je stari svećenik.

Još nije bio ni domislio do kraja tu misao, a već je osjetio, da se gruda naglo otapa i da se voda cijedi kroz prste. Postiđen brzo se svećenik izgubio u mnoštvu.

Dječaku se zarumenješe obrazi, ali nije gledao ni desno ni lijevo, nego samo grudu snijega u rukama. Uto odjekne sa strane porugljiv smijeh i poklici:

»Vidi, vidi, kako se Aliba koči. Pogledaj mu lice! Smiješan li je! Da se samo vidi!«

Srdžba zažari dječakove obraze. Kad se ogleda na onu stranu, zaboravi na grudu snijega, podiže ruku i poleti, da udari. Gruda pade i rasu se na ugrijanu pijesku, i u času je nestade, a dječak je buljio u njezin mokri trag.

Stasiti ratnik stupao je mirno dalje. Bio je svom dušom odan vladaru i samo je želio da mu pomogne.

Čvrstim korakom pođe on na stepenice. Već je bio došao do polovice, kad začuje šapat pokraj sebe, To je šaptao vojnik, koji je stražio na stepenicama:

»Dok te nije bilo, ubio ti je kraljević ženu i kćer.«

Vojnik je zastao, kraljica krikne, a stari kralj ustade uplašen.

Ratnik je stajao ukočen, samo mu je pogled tražio kraljevića.

»Ne, ne mogu — za njega ne mogu!« reče i lupi grudom o stepenice. No isti tren poleti kraljica niz stepenice, ali kad je stigla, našla je samo mokre tragove.

Strava zahvati sve uokolo, i zavlada žalost, kad su ugledali toliku nesreću kralja i kraljice. Dok se Huhuiju u sav glas smijao, svi su nijemi čekali, što će se sada dogoditi.

Kad je kraljica čula taj zlobni smijeh, klone, — a onda se uspravi i rekne glasno kralju:

»Sad idem ja. Ja ću ga spasiti.«

Kralj je tupo gledao preda se i kao da nije u to povjerovao. A kad je kraljica prošla kroz redove i izašla iz dvorane, uvidio je, da je majka uistinu odlučila sama spasiti sina. Nije ni pokušao da je odvrati od toga. Bio je tako srvan, da su ga morali dovesti do prijestolja,

da ne bi klonuo na vrhu stepenica. Onda je naložio, da pođe pratnja za kraljicom i ponese sve, što je potrebno za dalek i naporan put.

Pratnja, poslana za kraljicom, ubrzo se povratila, jer je kraljica željela, da posve sama putuje.

Putovala je dane i noći. Ali kad je bivalo sve manje i manje ljudskih naselja, a dolazile sve neprohodnije šume i pustoši, putovanje je bivalo sve teže. Samo s teškom mukom nastavljala je kraljica put. Onda joj rekoše, da treba proći još samo veliku gustu šumu, pa će prispjeti pod podnožje snježnoga brda. Blizina cilja uli joj novu snagu u oslabljeno tijelo, i ona zađe u šumu. Puta nije bilo, nego ga je morala krčiti kroz guštaru i suho granje i preskakivati oborena stabla. Preplašene šumske zvijerke skriše se u rupe i duplja, a ptice odlepršaše na vrhove stabalja. Strava obuze kraljicu i dršćući sa zebnjom je pomišljala na blizu noć.

Domalo opazi kraljica, kako se kroz stabla i šikarje približava svijetla spodoba. Djevojčica s dugim zlatnim vlasima gledala je siromašnu i umornu ženu i brzo priskočila k njoj.

»O draga gospođo, kuda si pošla kroz šumu, kad je evo blizu noć?«

Kraljica je zamoli, da joj malo pripomogne, dok opet ne prikupi snage. Djevojčica je podupre, i nije dalje pitala. Kad je vidjela, da sirota žena sve teže diše i sve češće posrće, predloži joj, da prenoći u kolibi njezina djeda. Koliba nije daleko, a ujutro će lako nastaviti put. Kraljica pristane, i domalo prispješe do prijatne kolibe. Sijedi starac, djed djevojčin, primi srdačno iznemoglu putnicu i odmah joj pripravi ležaj.

Na ležaju osjeti kraljica takvu iznemoglost i slabost u cijelom tijelu, kao da joj se približava posljednji čas. To je ispuni takvom žalosti, da je počela plakati i tužno jecati. Djevojčica je pomiluje i oprezno zapita, zašto plače i jeca; i kraljica joj napokon ispriča svoju tešku nesreću i završi riječima:

»Ne smijem umrijeti, ne smijem. Ja moram spasiti svoje dijete.«

Starac i djevojčica tješili su ožalošćenu majku, ali su opažali, da se njezinu životu primiče kraj.

Tada djevojčica klekne pred kraljičin ležaj i ozbiljno reče:

»Utješi se, kraljice. Ja ću poći mjesto tebe i odnijeti grudu snijega tvojemu sinu, i tvoj sin će postati dobar i sretan.«

Širom otvorenih očiju zagleda se kraljica u djevojčicu:

»Dijete moje, zar bi ti to uistinu učinila?«

»Hoću, kraljice, poći ću na snježno brdo. A da znadeš, tko će spasiti tvoga sina, znaj, da se zovem Cvijeta.

Umirena kraljica usne. Dah joj je bivao sve slabiji i slabiji, dok posve ne prestade.

U rano jutro drugoga dana spremi se Cvijeta na put. Nije se trebala mnogo spremati. Ona je znala zov, kako da pozove velikog orla s pećine, a kada se ovaj spustio pred kolibu, popne mu se među jaka krila, i orao se podiže u visine.

Neko je vrijeme letio nad šumom i u širokim krugovima dizao se sve više i više. Snježno brdo zablista u jutarnjem suncu, kada mu se približiše.

Gdje je snijeg bio najčistiji i najsjajniji, spustila se na zemlju i načinila čvrstu grudu. O, kako se radovala, kad se opet smjestila među orlova krila!

Orao ju je donio do djeda, ali Cvijeta nije imala vremena da se dugo zadržava kod njega, nego se opet popela orlu na leđa i nastavila put prema kraljevoj prijestolnici.

Orao ju je spustio u blizini širokoga druma, što je vodio u dolinu, i tamo se rastadoše.

»Pozdravi mi djeda i šumu i ptice i sve — sve,« dovikne još Cvijeta orlu, koji se već dizao u visine. Onda pođe niz brdo. Čvrsto je držala u rukama grudu snijega i pjevuckajući skakala s jedne noge na drugu.

Bivalo je sve toplije. Sunce je sve jače i dulje grijalo, a Cvijeta putujući stiže i do pustinje.

O — kako je teško prolaziti pustinjom! Cvijeta je neprestano mislila na svoju šumu, na bistre, brze potoke i na pjevanje ptica. Da joj je sada samo malo one vode s maloga vrela pokraj njihove kolibe i da samo na čas sjedne u hlad velikog bora! Sunce žeže, a u pustinji nema sjene, nema vode. Takva je već pustinja. Ali Cvijeta ne pomišlja, da se povrati natrag. Njezine noge još mogu ići, a i pustinja ima svoj kraj.

Uz sive pećine, što su kao okamenjeni divovi strašili u pustinji, otkrije djevojčica malo hlada. Samo vode, vode nigdje! . . . S pećine nad njom odjeknuše uto koraci. Ona pogleda gore i opazi strašna čovjeka, kako je bijesno motri, i ona od straha zatvori oči. U isti tren nešto teško i veliko pade s pećine, i jedan je kamen obori. Cvijeta zacijukne kao pogođena ptica i izgubi svijest.

Strašno divlji glas i krvoločne riječi dovedoše je opet k svijesti.

»Ulovih te, ptičice! O sada ću piti, krv ću piti, da ugasim žeđu!«
I dugi nož zabljesne u ruci divljaka.

»Kako je samo strašno žedan ovaj nevoljni čovjek,« pomisli Cvijeta i u velikoj samilosti jedva smogne snage da podigne iznemogle ruke i pruži grudu snijega razjarenu čovjeku.

Pohlepne usne počeše sisati snijeg.

U isti tren sjeti se Cvijeta nesretnoga kraljevića.

»Ne! To je snijeg za kraljevića Huhuijua,« poviče i htjede da povuče ruke. Ali kao kliješta stisnuše divljakove ruke njezine podlaktice, snijega je nestalo u njegovim ustima. Ali se dogodi nešto čudno. Gutajući snijeg, sve se više preobražavalo lice divljakovo, i Cvijeta opazi, kako postaje sve blaže i ljepše. Ruke počeše popuštati, a kada je otvorio oči, gledao je u nju posve drugi čovjek.

Ranjenu Cvijetu obuze takva slabost, da se ponovno onesvijestila.

Kad je otvorila oči, klečao je pred njom lijep mladić, blaga i nježna pogleda.

»A onaj strašni čovjek? Gdje je on? Pojeo mi je grudu snijega! Ubogi Huhuiju! Ubogi Huhuiju!« I ona zajeca.

Lijepi mladić samo se smiješio.

»Slušaj, mala, pa ja sam onaj strašni čovjek. Ja sam opaki Huhuiju.«

Cvijeta nije vjerovala, nego je i dalje jecala.

Dugo i dugo je lijepi mladić pričao, dok je nije uvjerio, da je on uistinu onaj opaki Huhuiju, i da ga je eto spasila njezina gruda snijega.

»Ali ti si sad žedna, ptičice mala. Hodi, nosit ću te, da što prije izađemo iz pustinje. I ja sam zalutao, ali s tobom ću sada sigurno naći pravi put natrag.«

Noseći Cvijetu u naručaju krene preobraženi Huhuiju, i našavši brzo pravi put izađe iz pustinje. Kad su onda zašli u zelenije i pitomije krajeve, okružiše ih mnogobrojna jata malih i velikih ptica, a čitave hrpe raznobojnih leptira oblijetale su oko njihovih glava. I ljudi su izlazili iz kuća, a kraljević Huhuiju pozdravljao ih je i dovikivao im:

»Nema više opakoga kraljevića! Nema ga! Nestalo ga je zauvijek!«

Neizmjerna radost zavlada po cijeloj zemlji. Sa svih strana provrvješe ljudi, da vide Cvijetu, noseći joj darove. A mladi kraljević krene po svemu kraljevstvu popravljajući zlo, što ga je bio tolikima učinio.

Cvijeta u svojoj radosti nije zaboravila staroga djeda i još starijeg orla, i jednoga dana izjavi, da mora na put, natrag u svoju šumu.

Ožalošćeni kraljević klekne pred nju:

»Ti si me izbavila, a sada me ostavljaš!«

I Cvijeta od tuge zaplače, i nije znala, što bi. Istom kada je kraljević obećao, da će sam poći po njezina djeda, a i orla da će pozvati, da dođe k njima, Cvijeta se umiri.

Kraljević dovede uistinu djeda, ali orla nije više živa zatekao.

Sreća, što ju je gruda snijega donijela u zemlju kraj mora, bila je trajna. Kraljević Huhuiju postade mudar vladar i naslijedivši oca na prijestolju vladao je dugo uz svoju izbaviteljicu, sada kraljicu Cvijetu.

Štefa Jurkić

*

Svako zlo ima svoj ustuk.

Ugnjeteno jače sve na više skače.

Šuma će se hlada ishoditi

Šumo gusta, puna ti si hlada,
srce moje još punije jada;
Šuma će se hlada ishoditi,
srce moje jada za nikada;
šuma hlada, kad lišće opada,
srce jada, kad u zemlju pada.

Narodna pjesma.

Đerzelezovo bolovanje

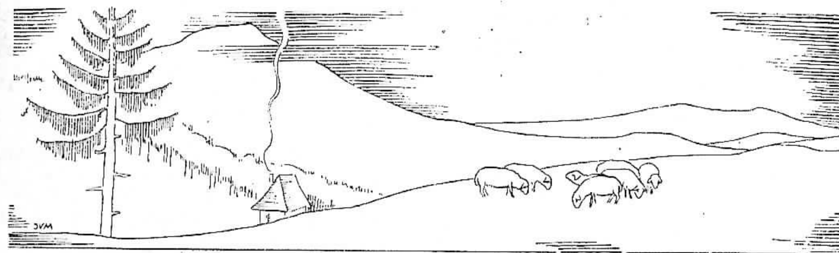
Razbolje se Đerzeleze na Kosovu ravnu polju,
grdna rano, Đerzeleze!
Viš' glave mu bojno koplje, a za koplje Doro svezan,
grdna rano, Đerzeleze!
Viš' njeg grana od jablana, na njoj stoji sivi soko,
grdna rano, Đerzele!
Dorat njišti, soko vrišti, stoji jeka Đerzeleza,
grdna rano, Đerzeleze!
Hendek[1]) kopa dobar Doro, hendek kopa do koljena,
grdna rano, do koljena!
Preda nj pada na koljena, uzima ga po pojasu,
grdna rano, Đerzeleze!
Ne bi li ga navalio, da ga nosi do Sarajva,
grdna rano, Đerzeleze!
Progovara Đerzeleze: »A bora ti, moj Dorate!
vjerni druže, moj Dorate!
Ti salomi zlatno sedlo, i sakrši biser-uzdu,
vjerni druže, moj Dorate!
A bora ti, moj sokole, ti odleti do Sarajva,
vjerni druže, moj sokole!
Pod tekiju[2]) Sinanovu, bijelu dvoru moje seke,
grdna rano, dilber-Ajke!
Moga Vranca nek opremi, pa ga dade Huseinu!
vjernom slugi, Huseinu!
Neka meni brzo dođe na Kosovo ravno polje,
vjerni sluga Huseine!
Seki kaži, da će kosti na Kosovu ostanuti,
grdna rano, Đerzeleze!« —
Odmah seka opremila Huseina i Vranina,
svome bratu, Đerzelezu.
Na Kosovo Huso dođe, Đerzeleza zdrava nađe,
svoga agu, Đerzeleza.

Narodna pjesma

[1]) jama; [2]) muslimanski samostan.

Planinski pašnjaci u Bosni

Pašnjaci na visokim planinama prostrane Herceg-Bosne glavna su vrela za prehranu brojnoga blaga, i to pretežno u ljetnim mjesecima. Sela pod planinom istjeraju u ljetnim mjesecima svoju preko zime slabo hranjenu marvu na pašnjake u visokoj planini. Za to vrijeme sela ostaju bez konja, ovaca i volova; tu i tamo tek ostaju krave, a sve ostalo odlazi na ispašu, ili kako seljaci govore, na oporavak.

Zaista je to pravi oporavak za stada, jer gledajući ih za vrijeme izdiga (odlaska u planinu) onako omršavjela, iscrpljena od slabe hrane u zimskim mjesecima i od napora ranih proljetnih radova u polju, a promatrajući ih pri zbjegu (silasku s planine) onako odmorena, uhranjena i jaka, dolazimo do zaključka, da je za njih ovo plandovanje na planini pravi oporavak i vrelo, iz koga crpe snagu za zimu u nizini. Ta tri mjeseca brzo prolaze, jer se na planini razvija poseban način života, koji je u glavnom zasnovan na vrlo malom određenom prostoru, a već unaprijed izrađenim pogledima na prirodu i cjelokupan život. Tok života je jednostavan, bez osobitih potresa i zahtjeva, pa je prema tome i usklađen sa životom planine. Jednim se tempom odvija nit života, a jednakom mjerom provodi se borba. Živi se polagano, a ipak dani odmiču brzo ne ostavljajući za sobom osobito velikih tragova.

U ovakvoj se sredini odvija život pastira. Jedan je dan nalik na drugi, a ogorčena borba za opstanak i žilavo nastojanje, da se očuva blago od zvijeri i nedaća prirode, isklesaše u svakoga pastira osobine, po kojima se on u mnogome odvaja od drugih gorštaka iz naseljenih planinskih krajeva.

Način borbe, s kojom se oni susreću prilikom pastirskog krstarenja planinskim pašnjacima, osamljuje ove ljude u tolikoj mjeri, da svakoga od njih zaokuplja težnja za društvom i dolinom. Neka vrsta gorčine i zlobe potajno se uvlači u samu dubinu njegova bića. Pod tim

učincima sanjaju oni prije odlaska s planine o životu, što će ga moći uživati u dalekim selima župnih krajeva.

Divljina i nepristupačnost planinskih grebenova redovita su gotovo smetnja za neposredan međusoban dodir pojedinih pastira. Radi toga se u svakoj planinskoj dubodolini razvija zaseban život, najvećim dijelom označen posebnom plemenskom organizacijom, koju sa sobom pojedinci donesu iz doline, a priljubljuju je uvjetima života, koji planina nalaže.

U zaklonitim mjestima zbijene su jednostavne kolibice, gdje noće i kriju se od nevremena, tek toliko, da nisu pod vedrim ili tmurnim nebom. Jadne i čemerne su to prostorije, skalupljene od slobodno naslagana kamenja, s jednostavnim krovom ili slupane od grubo tesanih balvana. Male su to i niske kolibice, izrađene obično na najprimitivniji način te kroz njih vjetar zviždi isto tolikom žestinom kao i napolju. Postelja im je obično malo sijena na goloj tvrdoj zemlji. Od imanja gotovo ništa nemaju, tek nekoliko kotlića i najpotrebnijih stvarčica za svakidašnji život čine im čitavo bogatstvo.

Na sredini kolibice je obično ognjište, koje im služi za grijanje, a i za prigotavljanje jela, obično pure (žganaca).

Krajnja skromnost života, neimaština i tromjesečni boravak na planini pretvorili su ih u divlja i nepristupačna stvorenja. Tri mjeseca provode oni ovaj šturi život sa svojim stadom, lutajući svakog dana po pustim proplancima, po vjetru, magli, suncu i svakome nevremenu. Svakim danom bivaju sve tmurniji, suši i prljaviji. Preplanula koštunjava lica još više se ispunjaju borama, a ramena se još jače uviju.

Najljepši dani provedeni na planinama za pastire su početci proljeća, koje počinje tek mjeseca lipnja ili srpnja. Tada planina oživi, pašnjaci utonu u zelenilo, a posljednji tragovi snijega polako iščezavaju pod utjecajem toplih sunčanih zraka. Život se budi, a valovi uzduha svakim danom pronose planinom življe bilo i vedriji život.

Prostrani pašnjaci odišu svježinom i veseljem: sve je na njima milo i veselo, sve, počevši od prijatnog šarenila planinskog cvijeća, sočne bujne trave, pa sve do različitih kukaca, razasutih po tome šarenilu. Sve je tako zajednički meko i skladno se ocrtava i slijeva — s veselim lelujavim zrakama proljetnih dana, koji slobodno struje preko krošnjatim prastarih debla i strmih litica planinskih grebenova.

Uzduh, prožet mirisom livada i šume, pokatkad se tek zatalasa, uznemiren prirastom lakoga vjetra, koji blago titra nad travnjacima,

što su se raskošno pružili preko planinske visoravni. Taj opojni svježi i malko vlažni proljetni uzduh treperavo prenosi ritmički jek pastirske frule i ono skladno brencanje zvona ovna predvodnika.

Cio se kraj nježno zeleni u svojoj ljepoti proljetnog bujanja. Nema još one pretjerane žege, pred kojom se moraš skrivati u dubinu hlada šume. Mlado se lišće krošnjatih stabala ugodno doimlje svojim zelenilom, iza kojeg odzvanja veseli pjev brojnih ptica.

Zadovoljstvo i sreću crpe pastir baš iz ove tišine života, koja je i njega obuzela. Tu on živi nagonskim životom primitivca, s malim potrebama i s onom povezanosti povjerenja i skladnosti sa svojim stadom, s kojim živi zaista u ljubavi i slozi. Zajedničke borbe i nevolje sjedinile su ih do najužih odnosa jednoga prema drugome. Ta u pustoj planini životinja je jedini prijatelj, prijatelj vjeran i drag. Pastir to zna, i umije cijeniti to prijateljstvo. Zato je on čuva, voli i njeguje.

Različite su i brojne tegobe, na koje nailaze pastiri prilikom svoga pastirskoga krstarenja kroz planinu. Od svih najviše nevolje učini mu otrovna zmija, od koje se teško braniti. Nezamjetno i nečujno napada otrovnica, a posljedice su redovito ubitačne. Zato je i golem strah kod pastira pred tim gmazovima, koji mu i najviše stoke upropaste. Pastir je nemoćan da im se suprotivi.

Isto takva su napast vuci ili medvjed. Pa premda se od njih lakše obraniti, ipak ponekad ljuto stradaju pojedina stada od njihove krvoločnosti. I povrh velikog čuvanja samog pastira i ovčarskih pasa prodiru vuci među stado, gdje učine pokolj i pravu pustoš.

Vjeran pratilac i svesrdni pomagač pastira je pas ovčar. Do kolike privrženosti može biti životinja prema čovjeku odgojena, vidi se izrazito ovdje, gdje vlada žilava borba za opstanak. Divni su to prizori, gdje su u velikoj mjeri provedena uzajamna podpomaganja u dobru i u zlu. Nema tu razilaženja u pogodnostima života, jer je zavisnost jednog od drugog u takvom tijesnom odnosu, da ništa drugo i ne može izaći iz toga nego geslo: kako meni, tako i tebi. Jednom mjerom cijeni se rad, a jednim omjerom se uspoređuje zasluga svakoga od njih. Pastir bi bio izgubljen bez psa, jer mu on najveći dio posla obavlja, i to bolje, savjesnije i brže, nego li bi to on mogao, a pas bi opet tek životario bez pastira.

Duboki hlad krošnjatih stabala ili kakvoga jurduma (duboka strma draga), gdje se planinski masiv malo raspuknuo, obično su mjesta, na kojima se stado sklanja i miruje, kada je na proplancima nesnosna jara podnevnoga sunca. To su velika plandišta, gdje u podne po-

slije jutarnje ispaše pastiri tjeraju stado u debelu hladovinu, pa se poleđice ispruže na travu prenoseći u zvuke frulice svu svoju čežnju i radost za boljim životom. Pomalo utone okolina u savršenu tišinu. U visini krošanja prastarih stabala ili poviše litica planinskih grebena prostire se mutna modrina neba. Sunce se uzalud trudi, da svojim oštrim toplim zrakama probije tamno zelenilo planine.

S grebena planine i s pašnjaka prostiru se široki vidici; miris zelenila opija, a dah svježine okrjepljuje. Svega toga nestaje, kao da nije ni postajalo, kada iznenadno naglo nastupi mahnitanje bjesomučnih elemenata prirode. To su pojave sve češće, jače i dugotrajnije, što se više primiče kraj i inače kratkog ljeta u planini. Tada briga pritisne siromašne pastire kao teška mora. Stoka, a i on, zavlači se u zaklon, pa makar i najprimitivniji. Prestaje tada onaj jednoliki sklad života, koji je postajao prema veselom titranju životnog bila čitave prirode, nadomješta ga tmurna dosada osame. Leden vjetar zviždi i zavija leteći s lomljavom preko vrhova, juriša na prostrane pašnjake razbijajući se i lomeći na kolibicama ili drugim gorskim oštracima. Mlazovi studene kiše zasipavaju cio kraj noseći sa sobom i sve ono, što je iza vjetra ostalo. Nad pašnjacima i planinom sliježu se sve jače gusti zastori magle vukući za sobom u dolinu prve vjesnike zimskog smiraja prirode. Često gore iznenadno rano i zasniježi, a to nije rijedak slučaj. Zato kod pastira ta pojava uzrokuje još veću gorčinu u mukotrpnom njihovom životu. Kretanje na planini sve je teže i pogibeljnije. Posljednji dani provode se tik do samih kolibica ili po šumskim zaklonjenim uvalama.

Već pri prvim mrazovima i u jačoj planinskoj studeni pomišlja se na silazak u dolinu. Nikada nije točno određen dan silaska. Odviše je opora planinska klima, da može blago izdržati, a osušena i od mraza uništena trava ne može mu više u dovoljnoj mjeri pružati hranu. Ide se u nizinu, gdje nije još tako studeno i gdje je bujnija paša. To kretanje odvodi ih daleko, čak tamo do Posavine, gdje prezimuju željno iščekujući proljeće, kada se počinju polako vraćati u svoj kraj. To prezimljavanje tek je malen odsjek patnje i muka, kroz koje prolaze. Još bjednije se živi nego li u planini, jer su ovdje još oskudniji uvjeti za život. U planini je pastir imao barem krov nad glavom, dok ga ovdje počesto niti nema, jer to zavisi od milosti mještana kraja, u kome se nalazi.

Tako eto on otkupljuje svoje tromjesečno ljetovanje na planini. Neprestano luta iz mjesta u mjesto, nikad ne zna, gdje će zanoćiti, a još manje zna, kako će dočekati proljeće,

Josip Sigmund

Kuga umorila Srmu

Otkada je postala Krajina,
sva Krajina i Hercegovina,
nije ljepša uzrasla djevojka,
što je Srma Numan-begovića.
Srmu majka u Sarajvo dala
na amanet svojim daidžama,
da je dáje[1]) sitnoj knjizi uče,
dajinice sitnom vezioku.
Nije prošla ni godina dana,
knjigu piše Srma-begovica:
»Dojdi meni, moja mila majko!«
Majka drugu Srmi otpisuje:
»Srmo kćeri, moj očinji vide!
Ako si mi kavad[2]) poderala,
majka drugi na krojača dala;
ako si mi zlato otrunila,
drugo majka na vezilju dala;
ako si mi biser potrunila,
drugi majka na vinilje[3]) dala.«
Opet Srma majki otpisuje:
»Nijesam, majko, ništa doderala,
doderala, nit zapeksinila,
nego kuga mori Sarajevo;
ona mori i staro i mlado,
a rastavlja i milo i drago;
sve se bojim, da me ne umori,
pa ni to mi ne bi žao bilo;
svak će umrijet, kad mu je suđeno;
al bi, majko, meni žao bilo,
da bih, majko, u želji umrla,
a tebe se ne bih nagledala«.
Kad je majka riječi razumjela,
to je njojzi vrlo teško bilo,
odmah se je na put opremila.
Svu noć majka preko gora išla,
do sunašca u Sarajvo sišla.
Ona sreta hodže i hadžije.
za barjakom okićenu granu,
Najprije nose zelena barjaka,
a za granom Srmu-begovicu.
Njima veli Numan-begovica
»O, bora vam, hodže i hadžije!
Čiji mejit,[5]) čija li je grana?« —
Njojzi vele hodže i hadžije:
»Ovo jeste Srma-begovica
begovice Numan-begovice.«
Njima veli Numan-begovica:
»O bora vam, hodže i hadžije!
Spus'te Srmu na zelenu travu,
da se jadna i mrtve nagledam!«

Spustiše je u zelenu travu.
Po njoj pada ostarjela majka.
Kuka jadna kano kukavica,
a prevrće kano lastavica:
»Srmo moja, moj očinji vide!
Žalosna ti ostarjela majka,
što te nije zamijenila majka?
Bijele ruke, što me ne grlite,
ko što ste me i dosad grlile?
Crne oči, što me ne gledate,
ko što ste me i dosad gledale?
Medna usta, što me ne ljubite,
ko što ste me i dosad ljubila?«

Al joj vele hodže i hadžije:
»Šta govoriš, Numan-begovice!
mrtve ruke grliti ne mogu;
mrtve oči gledati ne mogu;
mrtva usta ljubiti ne mogu.«
To rekoše, Srmu ponesoše.
Pade majka po zelenoj travi.
Oni misle, da se prenemaže,
al se ona s dušom dijeljaše,
sve za Srmom od žalosti puste.
Skupiše se po izbor kadune
i hanume, same begovice;
opremiše Numan-begovicu.
Kod Srme joj mezar[6]) iskopaše,
nek se znade: majka i djevojka!

Narodna pjesma

---

[1]) dájo (daidža), ujak; [2]) dozemljuša, svečana skupocjena haljina; [3]) radnice, koje se bave vezom; [4]) zamrljala; [5]) mrtvac; [6]) grob.

Vaga

I.

U travnju ga je zasijao, onda vrt ponovno dobro pognojio, a u svibnju rasad presadio. Dane i noći drhtao je nad njegovom sudbinom. Više ga je puta okopavao, uživao u njegovu cvatu i stvaranju ploda, a četiri puta ga podbirao. Nakon toga duhan sazreo, i u kolovozu dođe vrijeme, da ga ubere i naniže u demete,[1]) a onda ga izvjesi, da se suši. Čuvao ga od kiše i rose, da se ne navlaži, a od prejaka sunca, da ne sagori. Već u deset sati nosio ga u hlad, da ga zaštiti od vatre sunčane. Ni rođeno dijete nije iziskivalo toliko njege. Kada je i to prošlo, dođe vrijeme vage, ali brige ne popustiše. Financi bi se svaki čas zaletjeli i računali, ima li onoliko duhana, koliko je struka posađeno. Budno su pazili, da ga ne bi sam izradio i potajno prodao, jer je to strogo zabranjeno. A on bi ih lijepo u svojoj kući dočekao, iznio pred njih kruha i mlaćenice[2]) i ostaloga, što je Bog dao i kuća donijela. Nisu mu mnogo zanovijetali, jer su znali, da se on ne bavi takvim zabranjenim poslom. Ali on ih se ipak bojao, i pazio, da im se ne zamjeri. Vrag nikada ne spava, pa bi se moglo još dogoditi, da iz inata podnesu protiv njega lažnu prijavu. A kad bi financi otišli i kada bi ostao sam u dvorištu, stao bi kraj svojega jedinoga blaga, upiljio u nj svoj pogled i drhtao od milja. Eto, sada je sve, hvala Bogu i Bogorodici, gotovo, i samo treba da počne vaga, pa da ga nosi u grad.

— Eto, vidiš, za koji dan će biti vaga. Uranit će sa susjedima, iznajmit će konje i potjerat će duhan u Mostar. Bit će para, hvala Bogu, ali ne treba se bojati, da će mu ugrijati dlanove. Prva će mu biti, da ode odvjetniku. Platit će mu troškove i kamate, a nešto i na račun glavnice, ne bi li Bog dao, da ga malo umekša i dobije vremena, da odahne. Ima zar i u fiškala mrva duše, jer ni njega nije kučka okotila, nego kršćanska majka rodila. A svijet priča, da će doskora biti i novi izbori. Vele, da će i fiškal ovog puta kandidirati, pa će mu trebati i seljačke kuglice. Pustit će ga dakle u miru, jer ne bi za nj bilo dobro, da se u tako nezgodno vrijeme zamjeri svijetu.

Tako je eto razmišljao Stipan Kordić, gledajući u demete kao zlato žutog i kao cvijeće mirisnog duhana. Srce mu je jače kucalo, a čelo mu se razvedrivalo. Vjerovao je, da će sve biti bolje. A bila je jaka ta njegova vjera. Kao što hrast znade da se zarine u kamenje i kroz stotine godina odolijeva vremenskim nepogodama, i ta se vjera u bolju budućnost zarinula u ove kršne visine. Još onda, dok su ruse

glave mučeničkog seljaka bile na kolac nabijane i dok su narodni prvaci bili zatvarani u belaj-sanduke,[3]) dočaravala je ta vjera ljepše slike sretnije budućnosti. Ona je očuvala ovaj siromašni kraj od potpune pustoši. I Stipan je Kordić bio pun te vjere. On ju je kao vlastitu krv naslijedio od svojih roditelja, a prenijet će je i na svoje potomke. Ta ga vjera i dosada očuvala, da ne klone, i podržavala mu prenapete snage od rasapa. I večeras je on stajao zamišljen, ali nije očajao. Gledao je, kako mrak polako silazi niz proplanke, dok se nad njima javljaju jesenske zvijezde. Čitavo je nebo disalo zdravljem i svježinom. Glas večernjeg pozdravljenja preli se preko te lijepe slike posebnom bojom, koja ozdravljuje. Ruke su se same od sebe sklapale na molitvu, dok su usne pobožno izgovarale riječi pozdrava anđeoskog.

Stipan Kordić pogleda još jedamput roj nebeskih krijesnica, a onda sjede na kamen i podlaktivši se poče poluglasno moliti.

II.

Jutro, hladno, predbožićno jutro. Tek je svanulo, a čitava se povorka ljudi počela spuštati niz krševitu stazu. Bronce su na konjima zvonile, psi su lavežem pozdravljali svoje gospodare, a oni su stupali jedan iza drugoga, goneći u grad sav svoj trud i cijelu svoju imovinu. Vaga je započela. Najvažniji je to događaj u životu hercegovačkog seljaka, koji je u nestašici zemlje i nakon propasti vinograda ostao upućen jedino na duhan. Danas je prvi dan vage. Po prvi puta mjerit će se duhan, ali ne samo po težini, nego i po vrijednosti. Ocjenjivat će se i vrsta i suhoća, jer se od mokra duhana odbijaju postotci za vagu. Zar je onda čudo, što duhanari dočekaše taj dan s najvećom zebnjom i nestrpljivim očekivanjem. Kad se sunce digne iznad Veleža, oni će biti u gradu. Čim se duhan procijeni, znat će, kako stoje. Kupit će na vjeresiju kukuruza, bijele botane i modrače,[4]) a možda i opanke, pa eto kod kuće veselja. Ostavit će doduše u gradu sve plodove svoga znoja i neprestanih briga, no ipak im trud ne će biti uzaludan. Oni i tako ne traže mnogo. Glavno je, da u kući ima kruha i soli i koja krpa, da se čovjeku tijelo ne vidi. Bez ostaloga se može za nevolju nekako i prodeverati.[5])

Kao mala karavana, zaprašena i uznojena, stigla je povorka seljaka s konjima do duhanske tvornice. Moglo je biti već devet sati, kada prispješe u dvorište. Na zidovima ograde sjedili su sadioci duhana, koji prije njih stigoše. Bilo ih je svih vjera. Razlikovali su se i

po odijelu i vladanju. Svaki je nosio osebinu svoga sela, koje je dugo stajalo osamljeno i ovisno samo o sebi.

— Hvaljen Isus, Turci! — pozdravi prvi u ime pridošlica kum Jure, skidajući fes i smijući se muslimanima, prema kojima je imao neku naročitu sklonost. S njima se on nekada najviše tukao i s njima je najviše pobratimstva sklopio. Njihove se žene nisu pred njime nikada sakrivale, kao da je iz iste kuće.

— Sabah hajer olsun, — odvratiše oni ozdravljajući turski, a jedan se od njih od dragosti nabaci na nj piljkom[6] i kvrcnu ga ravno u nos.

Nasta međusobno propitkivanje za zdravlje i imanje, rodbinu i tazbinu, a bome i pregledavanje duhana. Jedan drugome nudio iz kutije da kuša i proreče, u koji li će ga red strpati. Svaki se svojim dičio i nadao se najboljoj ocjeni. A ima se bome čim i dičiti. Sišao blagoslov Božji na polja i vrtove. Duhan ponio kao lani, a ima i dvostruko više, jer ljudi više i posijaše i zasadiše. Lanjska procjena nije doduše bila osobita, ali prilična, pa kako vinogradi i žito iznevjeriše, ljudi se baciše s većim marom na gojenje duhana. Javili se i novi sadioci, kada je bijeda pritisla, a živjeti se ne da od samoga stezanja pojasa.

— E ljudi moji, a što vele oni od povjerenstva? Badava je nama tu naklapati, nas ne će nitko pitati za mišljenje. Recite vi meni, šta oni misle i nisu li možda na lijevu nogu ustali? — priupita prvi Stipan Kordić, kojemu nije bilo do ćeretanja, nego do njegovih briga.

— Ni na lijevu ni na desnu, nego na glavu, brate nerođeni, ko i rođeni. Nešto bacaju tobože u smeće, a sve ostalo u zadnji i predzadnji red. Tko dobije šest dinara po kilogramu, taj je na konju! — odgovori mu jedan od prisutnih, koji je sjedio zamišljeno po strani i mrko gledao preda se.

— Jest, u smeće, duša im raja ne vidjela! — dometnu drugi, brkajlija orlovskoga nosa i surih očiju. — Kažu, da je to otrov, a kada svrši vaga, iskrižat će ga i urediti, pa prodavati kao srednji hercegovački za 300 dinara po kili. To je njihova pravda, da od Boga nađu!

Kao da se nebo nenadano rastvorilo i prolilo mlaz hladne kiše, ljudi se pokunjiše i povukoše u se. Vijest je bila za njih porazna. O procjeni je ovisilo, hoće li u kući biti najpotrebnijeg živeža ili će se u nju ušuljati glad. Jedna riječ iz usta procjenitelja odlučivala je o sudbini cijele porodice. Ni mladić, kada ide na vojnu stavnju, ne strepi tako, kao sadilac duhana pred vagom. Mladić zna, ako bude uzet u vojsku, da će ostaviti domaće ognjište, no u vojsci će

imati i kruha i ruha. A duhanar? Za njega je slaba procjena isto, što i kuga i kolera. O procjeni ovisi život njegove obitelji, a zna se, da je procjena slaba, da župnici imaju pune ruke posla s dijeljenjem posljednjih sakramenata i pokopima. Glad je u ovome kraju najokrutniji kosac, koji prekida niti života i šalje ljude u vječnost.

Dok je narod u dvorištu čamio u strahu i brigama, iz zgrade je dopirala neka svađa. Čuli su se najprije glasni povici, a onda buka, u kojoj se nije moglo ništa razumjeti. Na vratima se pojavila skupina seljaka. Sivi u licu, rasplamsalih očiju i stisnutih šaka stajali su na vratima i rogoborili.

— Ne damo naš trud badava! To je nepravda, koja do neba vapije. Pola nam bacate u smeće, a pola u posljednji red. Ni vaga vam nije dobra. Mjerite, ko da važete kamenje, a ne naš trud. Duhan je suh, da se sav mrvi, a vi trećinu odbijate na vagu! — vikali su ljudi, stojeći izvan sebe.

— A šta ti, Andrija, vičeš, da od Boga nađeš? Tvoj je duhan bio ko rušpa[7]). Pare si zgrnuo, a najviše galamiš! — primijeti jedan od onih, što su stajali u dvorištu.

— Da Bog da i tebi tako vagali, kad mi se izrugivaš! I jest, valaj, bio žut ko dukat, ali oni vele, da smrdi ko đubre[8]), i sve ode ni za što! Da sam kupus sadio, deset puta bih više zaslužio, a ne bih ni po muke vidio, — odgovori ovaj plačući od jeda.

Trenutna tišina, a onda oluja. Uz elektricitetu oblaka postoji i elektriciteta neočekivanih mrskih događaja. Ona preko uzbuđenih živaca zahvati i volju i um čovjeka, te njim potpuno ovlada. Jutros je rano projurila kroz gomilu seljaka, koji su u borbi s burama i kišama naučili da budu strpljivi kao i ono kršno kamenje, ali se još nisu okamenili. Još je u njima bilo sposobnosti da planu i da se uzbune kao u ona stara vremena prije okupacije[9]). Kad je Andrija, koji je imao najbolji duhan, tako slabo prošao, znali su, da ni njih ne čeka bolja sudbina. Bez ikakva dogovora, po nekom nagonu, pridoše svojim konjima i stadoše se spremati za povratak. Ne ču se ni jedan poklik. Odlučiše da duhan tjeraju kući i da ga ne prodaju. To je bilo jedino njihovo obrambeno sredstvo. Ne daju duhana, pa kud puklo da puklo! Čut će se, što se s njima radi. Kada se vidi otpor naroda, i vlasti će morati da popuste.

Veli se: tko vjetar sije, buru žanje. Procjenitelji su posijali vjetar, pa su morali da ovakvu buru požanju. Loša je procjena morala dovesti do ovakvog protivljenja. Bilo je to sigurno kao zbroj kakvog

računa sabiranja. Mi obični ljudi lako to sračunamo. No tko je proučavao povijest, taj zna, da veliki silnici lako zaboravljaju i najobičniju računicu. Tako je bilo i s predsjednikom povjerenstva za procjenu nove berbe duhana. Odlučio je dakle da upotrijebi svu svoju lukavštinu, da odvrati duhanare od njihove namjere. Izišao je na dvorište i stao ih miriti.

— Ove godine ima dvostruko više duhana, a uprava monopola ima para kao i lani. Onda mora doći po kili za polovicu manje. Ali ćete svejedno dobiti novaca kao i lani, jer imate dvostruko više duhana.

Ni da si dirnuo u osinjak, ne bi nastao veći metež. Ljudi nisu mogli da vjeruju svojim ušima. Riječi, koje su čuli, činile su im se kao bezdušno izrugivanje. Oni nisu nikako mogli shvatiti, zašto bi za dvostruku količinu dobili kao za jednostruku, kad su i više truda i novca uložili, a osim toga nisu zemlju ni žitom ni drugim zasijali. Lani su doduše žitom postradali, jer je slabo ponijelo. Ali ove godine bila je bolja ljetina. Oni, koji žito posijaše, ne pokajaše se. Da su oni za polovicu manje zasadili duhana, a ostalu zemlju žitom zasijali, ne bi izgubili na duhanu, a dobili bi na žitu. A ovako? Njihov se trud ne nagrađuje primjereno, oni se bacaju u potpunu propast.

Svako je daljnje objašnjavanje bilo suvišno. Svi oni, koji znadoše cijeniti svoj trud, odlučiše se na krajnje sredstvo. Jedan za drugim izvedoše konje i krenuše kući. Osta samo nekoliko otpadnika, koji nikada i nisu stajali sa selom. To su oni, koji su bez poteškoća dobivali i oružne listove i druge pogodnosti. Oni se nisu bojali procjene. Znali su, da će njihov duhan dobro proći.

Istom starom, oronulom ulicom kretala je povorka seljaka. Sve je okolo njih bilo isto, samo oni nisu bili isti: u njihovim se dušama potresoše tolike osnove za uređenje kućanstva. Samo je jedno naraslo, nabubrilo i sablasno stršilo u kasni jesenski dan: bio je to bijes, pun prkosa i ogorčenja, jezovita provala vulkana ogorčenih duša, koje su jednostavne, ali se baš zato tako nagonski odupiru nepravdi.

III.

Stipan je mnogo trpio, što nije mogao od države dobiti onoliko novaca za svoj trud, koliko je zaslužio. Mučile ga brige, kako će vratiti dug fiškalu i prehraniti obitelj. Uto mu dođe kum Jure i ispripovjedi, kako je prokriomčario u grad 20 kila duhana i za to dobio četiri tisuće dinara.

Slušao Stipan sve, što priča susjed Jure, ali ništa nije odgovarao. Ni bijele ni crne. Samo je gledao preda se, zabrinuto kimao glavom i smrkavao se. A kada svi u kući pozaspaše, diže se Stipan, napipa torbu, punu lijepo iskrižana duhana i iziđe na dvorište. Ima već nekoliko dana, što se i sam spremao, »da proda nešto od vlastite zalihe, od kila«, ali se nikako nije mogao odlučiti. Ali sada kad vile dođoše pred oči, nije bilo druge. Neopažen i nečuven, zaputi se do Jurine kuće i polako pokuca na prozor.

— Ej, Jure, spavaš li? — prošapta tiho, kao da se boji vlastitoga glasa.

— A što bih radio u to doba noći, nego spavao? Nisam valjda vukodlak, da hodam po noći. A jesi li ti to, Stipane?

— Ja sam, Jure! Znaš, ono, o čemu si noćas pripovijedao. Ako ti je s voljom, da pođemo sada?

— Pa možemo, vala, da se ne predomisliš!

I Jure za nekoliko časa izađe. Na leđima je nosio punu torbu duhana. Tako se eto oni zaputiše niza stranu u to doba, kad samo sovuljage bdiju i tek po neki gladan pas obija brdine tražeći koju uginulu pticu. Zvijezde su sjale u noći, što je zahladnjela i gledala putovanje dvaju noćnih putnika. Bile su im saveznice. Nikome nisu ništa govorile. Čuvale su tajnu za sebe i strepile, da je ne odaju.

— Eto, ako deset kila prodam, dobit ću tisuću dinara. A država mi toliko plati, kad odbije tobožnju vlagu, za pet stotina kila. Baš tako. Pedeset puta više čovjek zasluži, kad ovako jednom pođe u noć niz strminu. Nije to doduše ugodan posao za mene. U godinama sam ja čovjek i nenavikao ovakvim pustolovinama, ali nema u tome grijeha. Ne mislim samo ja tako. Sav je naš svijet toga mišljenja. Krivi su tome oni, koji daju krivu vagu. Eto, prenijet ću deset kila i dobit ću tisuću dinara. Za bogataše su to male pare, ali za mene je to čitav imutak, mislio je Stipan Kordić klipšući za Jurom i boreći se sam sa sobom. Ovako, malo umiren nastavi put ogledavajući se sve oko sebe. Nikoga nije bilo. Pola su puta prevalili i prešli glavnu opasnost; doskora će stići do cilja. Proći će i ovaj strah i zamijenit će ga veselje dječice, kad opet osjete u kući miris svježa kruha.

Mrak i tišinu noći najednom probi snop svijetla i surov glas. Je li moguće? Ta oni su išli tako oprezno, da ih nitko nije mogao čuti. A sada su oni najedamput tu. Kao da su iz zemlje iznikli.

— U ime zakona, stojte! — izdere se netko nedaleko od njih i obasja ih svijetlom džepnog reflektora[10]).

Srce im stade. Noge se ukočiše. Znali su, tko im je u tragu. Pomisliše na globu, a tko zna, ne će li ih i izbiti. Strah uđe u njih. No isti taj strah, koji ih je kočio, pokrenu ih. Poletješe, kao da su dobili krila. Opanci kao da im se i nisu doticali kamenja. I ne pomisliše, da bi se u ovom mahnitom bijegu mogli ozlijediti, a možda i sunovratiti.

— Stoj! — zavika opet isti glas, ali iz veće udaljenosti.

Svijetlo reflektora drhtalo je pokraj njih, ali ih nije dohvaćalo. Dobro su dakle prošli. Zameli su progonitelju trag. Stipan osjeti najedamput slabost u udovima. Nije mogao više trčati. Kao divlja zvijer baci se na jednu pećinu i sakri se u njezinoj sjeni. U nju je polagao sve svoje nade. Ona će ga najsigurnije zaštititi.

U isti mah odjekne s druge strane hitac. Zrak se rasvijetli, uzbuni se mir usnulog krša. Jedan čovjek zastenja, uhvati se za prsa, pade potrbuške i okrvavi lice u oštru liticu.

Kao divlje sablasti sastadoše se dva čovjeka u sivoj odori. Puške im stoje naperene u rukama, a oči sijevaju. Bili su to financi.

— Jesi li ga ucecao, a? — upita prvi zapalivši svijetlo i gledajući Stipana u smrtnom hropcu.

— Ko s nokta.

— Baš smo noćas dobre sreće. Meni ti je najdraže, kad ih ovako prevarimo. Baciš na njih reflektor, a oni bježe za kamen ko mravi pred kišom u rupu. Onda samo naperiš i — fertig![11]) To doduše nije propisno, jer ne smiješ pucati u onoga, koji ne bježi, ali tko će nam dokazati, da nismo radili po propisima?

— Noć šuti i ništa ne odaje. Ali je zato dobro prošao onaj drugi, zemlja ga pojela. Pobježe nam kao strijela. Hoćeš li da ga slijedimo?

— Mani, svetog ti Vasilija, dosta mi je trke za noćas! Treba ostaviti i za drugi put. Doći će koka na sjedalo.

I dva financijska stražara krenuše polako, zadovoljno, niz strminu, kao da su duši usred raja mjesto uhvatili. A u brdu je vladao muk. Ni travka da zašušti. Samo su zvijezde trepetale, a na nebu je stajala Božja Pravda držeći u ruci vagu i mjereći svačija djela.

Ilija Jakovljević

---

1) svežnje; 2) stepci; 3) bijedne, nevoljne sanduke; 4) bijele i modre platnene tkanine; 5) proći; 6) kamenčićem; 7) dukat; 8) gnoj; 9) zaposjednuće Bosne 1878.; 10) velika električna svijeća; 11) gotovo.

Sandalj Hranić

Vojvoda u bosanskom kraljevstvu

Čisti predstavnik plemenitoga hrvatskog naroda u Bosni bio je vojvoda Sandalj Hranić. Vojvodski su naslov uživale tek rijetke velikaške porodice, između kojih se spominje porodica velikoga vojvode Hrvoja Hrvatinića, koji je uvelike utjecao na događaje u Hrvatskoj u početku petnaestog stoljeća u borbama protiv kralja Sigismunda.

U južnim stranama bosanskog kraljevstva bila je u četrnaestom vijeku najznamenitija porodica Hranića. Osnivač porodice je Vuk, župan rudinski, koji je živio u prvoj polovici toga stoljeća. Njega su nazvali Hrana, odatle prezime Hranić. Vuk Hrana ostavio je iza sebe jedinca Vlatka, koji se prvi prozvao Hranić. Vlatko se zarana domogao velikoga ugleda i bogatstva, pa je time položio čvrste temelje kasnijoj moći i slavi svoje kuće. Usto je nadaleko slovio kao junak. Kad su Turci porazili Srbe na Kosovu polju (1389.), primakli su se slavodobitno i granicama bosanskoga kraljevstva, ali ih je junački dočekao hrabri Vlatko Hranić i sretno odbio. Tada mu je kralj Tvrtko I., da ga nagradi za junaštvo, darovao velikih posjeda u južnim krajevima svoje države.

Vlatko Hranić ostavio je iza sebe četiri sina: najstariji se zvao Sandalj, a ostala su tri bila: Vukac, Vuk i Vukčić. Najmlađi, Vukčić, zarana je umro; Vukac je bio otac glasovitomu hercegu Stjepanu, po kojem su njegovi prostrani posjedi u južnim stranama Bosne prozvani Hercegovinom. Herceg Stjepan i njegova dva sina ispunjaju čitavo doba povijesti zemlje, otkad se ona istrgla ispod žezla bosanskih kraljeva (1437.) i postala nezavisna državica, sve do njezine propasti (1482.).

Vojvoda Sandalj preživio je svu svoju braću i postao središtem, oko kojega su se razvijali politički događaji ne samo na jugu Bosne, već je on imao glavnu riječ u čitavom kraljevstvu, pa je koji put uzdrmao sudbinom ne samo prve bosanske vlastele, već i samoga kralja bosanskoga. Dubrovački ljetopisci ga opisuju kao čovjeka živahna duha, umna, pronicava i zdušna, a to su uvijek bile značajke plemenitoga roda hrvatskoga, koji se u četrnaest stotina godina boravka u svojoj lijepoj domovini nije nikad ogriješio ni nasiljem ni otimačinom.

Bogumilska ili patarenska sljedba bila je u petnaestom stoljeću poplavila Bosnu, pa se u toj sljedbi rodio i vojvoda Sandalj. Oženio

se dva puta, ali nije ostavio poroda. Prva mu je žena bila Katarina, kćerka bana hrvatskoga Vuka Vukčića, a sinovca velikoga vojvode bosanskoga i hercega grada Splita Hrvoja. Katarina se rodila i ostala uvijek katolikinja. To nam najbolje svjedoče dva srebrna moćnika, što se čuvaju u crkvi svete Marije u Zadru. Oba moćnika imadu jednaki natpis na latinskom jeziku, koji hrvatski glasi: »Spomeni se, Gospode, službenice svoje Katarine, supruge moćnoga gospodina Sandalja, vojvode bosanskoga«. Druga se Sandaljeva žena zvala Jelena, a bila je kći susjednoga srpskog kneza Lazara.

Kad je Sandalj godine 1435. umro, njegova je udovica Jelena zamolila dubrovačku vlastelu, da joj dopuste sagraditi crkvu izvan bedema grada Dubrovnika, u kojoj bi se vršila služba Božja po grčkoistočnom obredu, budući da ona namjerava ostatak svoga života provesti u Dubrovniku. Ali dubrovački je senat, vjeran načelu, da je u Dubrovniku i na njegovu zemljištu priznata samo rimokatolička crkva i njezin obred, Jeleni uskratio dopuštenje za gradnju grčkoistočne crkve.

Dubrovačka je republika odlikovala dubrovačkim plemstvom ne samo Sandalja, već i njegovu braću Vuka i Vukca, da nagradi Sandalja za usluge, što ih je iskazao republici, kad joj je godine 1419. prodavao Konavle.

Sandaljevi su se posjedi sterali od Drine do Cetine i Boke Kotorske, s izuzetkom Trebinja i okolice, gdje je nezavisno gospodovao knez Radoslav Pavlović.

Sandaljeva zemlja dijelila se u tri skupine: Hum, Primorje i Podrinje. U Humu su bili uz rijeku Bunu gradovi Blagaj i Bišće, pa Vratar i Hruševac uz rijeku Neretvu. U Primorju je Sandalj držao dio Konavala i Dračevicu, gdje je god. 1382. kralj Tvrtko I. sagradio grad Novi. U Podrinju bilo je znamenito trgovište Prijepolje na rijeci Limu, a blizu utoka Lima u Drinu grad Dabar, gdje je nekad stolovao dabarsko-bosanski biskup. Uz potok Breznicu podizalo se trgovište Breznica (danas Plјevlja). Glasovito bijaše i tržište Goražde na Drini. Od drugih gradova isticali su se: Sokol na utoku Tare i Pive, Kukanj kod Breznice i Samobor kod Goražda. U njima su veliki vojvode porodice Hranića često ljetovali.

Kad je Sandalj umro, Dubrovčani su poslali Fridrika Gundulića, da se žaluje njegovu sinovcu Stjepanu i da mu istodobno čestita na nasljedstvu.

Bare Poparić

Hadžabdinca

Hadži Abdija Arakijadžija, sin Alijin, stanovao je u mahali[1]) Haradži Hadži Mustafe Muslihudina, osnovanoj prije godine 1556., koja se po ovom Hadži Abdiji prozvala Habžabdinca. Ovaj je dobrotvor sagradio česme u Zagrećima i doveo vodu s Ferizbegovca. Za uzdržavanje tih dvaju vodovoda ostavio je po zakladnici svotu od 230.000 srebrnih akči[2]), da se od kamata ovi vodovodi popravljaju.

Predaja kaže, da je bio veliki štediša, i on i njegova prva žena, a kad se po njenoj smrti ponovno oženio, donijela mu je druga žena jednoga dana pitu[3]), da ruča negdje na Hambinoj carini, gdje je nadzirao gradnju vodovoda. Kad je počeo jesti, opazio je, da je pita toliko masna, da se raspada, pa je tada uzdahnuo i rekao: »Hadži Abdija ne gradi više hajrata[4]).« Na upit ženin: »Kako to?« — odvratio je, kako je njemu i prva žena donosila pitu, i da je na njoj bilo toliko masla, da bi se mogla donijeti na štapu, a da se ne raspadne.

Hamdija Kreševljaković

---

[1]) red ulica, gradska četvrt; [2]) novčića; [3]) tjesteno jelo; [4]) zadužbina.

Udaja Mare, kćeri serdara Jurkovića

Otkada je postala Krajina,
gore turska, a dolje kaurska,
nije ljepša porasla djevojka,
što je Mara Jurković serdara!
A kako je lijepa i pristala,
mamila bi po nebu oblake,
kamo l' nebi po zemlji junake.
Da se maši boru za grančice,
sve bi grane boru povenule,
kamo l' ne bi srce u junaku.
O, kako je lijepa i pristala:
dva su oka dva draga kamena,
dva obraza dva đula rumena;
čelo joj je sjajna mjesečina,
bjelje joj je lice od artije.
Na nju jesu prosci navalili,
prosci prose na sve četri strane:
s mora jesu dva mlada mornara,
od Cetine Šarac Mamut-aga,
od Zadvarja Borčiću Alija,
a od Zadra bane Zadranine,
a od Skoplja[1]) dva mlada Kopčića,
od Bosne su dva mlada vezira,
iz Kotarâ Smiljanić serdare,
iz gorice Tomić Miovile,
iz Mostara Jarebica Mujo.
Al se Mara nikom ne obeća.
Kad to vidje Jurković serdare,
svojoj kćeri Mari govorio:
»Oj ti dušo, Mare, kćeri moja,
što si lijepa, da si, kćeri, slijepa!
Meni tvoji prosci dodijaše:
što god ljeto donese mi žita,
sve prosački konji pozobaše,
a junaci vino i rakiju.
Već se udaj, draga kćeri moja,
ti se udaj, za koga ti drago!
Ako li se ti udati ne ćeš,

evo tebi tvrdu vjeru dajem,
sakovat ću kočiju od zlata,
na nju hoću tebe postaviti
i uz tebe tri tovara blaga.
Hoću sjesti tebe u kočiju
i sve ruho na te postaviti;
pisat hoću knjige na sve strane,
nek dohode mlađani junaci,
u nedjelju koja prva dođe
nek se skupe na polje široko,
neka bude trka od junakâ,
od junaka i od dobrih konja.
medju njima, tko najbrži bude,
nek te vodi, draga kćeri moja,
i nek vozi od zlata kočiju!«
Kad je Mara riječi razumila,
ide ona u ložnicu svoju,
pak uzimlje divit i artije,
ter napisa knjigu na koljenu.
A kada je knjigu napisala,
ona nađe momka knjigonosca
i daje mu tri žuta cekina,
da odnese knjigu u Kotáre
a do kule Smiljanić serdara.
Momče skače od stijene do stijene
kano soko od grane do grane;
skače momče od busa do busa
kano riba od vira do vira,
dok doleti u Kotare ravne
bijeloj kuli Smiljanić serdara.
Kod kule je njega nahodio,
ter mu daje knjigu šarovitu.
Knjigu prima Smiljanić serdare,
knjigu prima i odma je štije,
knjigu štije i na nju se smije.
Misli junak, da nitko ne gleda,
al ga gleda seka Anđelija,
pak je svomu bratu govorila:
»Otkle tebi sitna knjiga dođe?
Nije l', brate, od kakva junaka,
koji mene u tebe zaprosi?«
Ali bratac seki odgovara:
»Nije ovo knjiga od junaka,
već djevojke, Jurkovića Mare,
a od moje mlade zaručnice;
od nje meni sitna knjiga dođe,
da sakupim kićene svatove,
pa da idem u prvu nedjelju,
svate vodim, koliko mi drago.«
Vrijeme malo, zadugo ne bilo,
kad vidio Smiljanić sèrdâre,
namah piše listak sitne knjige,
ter ju šalje k Senju, bijelu gradu,
svomu pobri Senjanin Ivanu.
U knjizi ga lijepo pozdravljaše:
»Moj pobrica, Senjanin Ivane,
u nedjelju, koja prva dođe,
dođi, pobro, k meni na veselje
i dovedi do trista svatova,
sve Senjanâ mlađanih junaka!«
Ovu šalje, drugu napisuje,
ter ju šalje do Karlovca grada
svomu pobri, banu od Karlovca:
»Moj pobrica, bane od Karlovca,
dođi, pobro, k meni na veselje
u nedjelju, koja prva dođe,
i povedi do trista svatova
Karlovčana, mlađanih junaka!«
Ovu šalje, treću napisuje,
oprema je u tursku Krajinu
do Glamoča, grada bijeloga,
svomu pobri Glamoč-Muhamedu:
»Dođi, pobro, k meni na veselje
u nedjelju, koja prva dođe;
povedi mi do trista svatova,
Glamočana, mlađanih Turaka!«
Kad je bijele knjige raspisao,
on ti ode po Kotaru ravnu,
pa sakuplja kićene svatove
po Kotaru i okolo njega.
Trista ih je junak sakupio:
samih ima trideset serdara,
sve serdara od ravnih Kotara.
Vrijeme malo, zadugo ne bilo,
dok je došla sveta nedjeljica.
Ni zorica nije ishodila,
ni Danica perje pomolila,
eto ide Ive Senjanine,
koji vodi do trista svatova,
svi na konjim' kô na bijelim vilam'.
Jošte nisu konje razjašili,
al ti ide bane od Karlovca,
koji vodi do trista svatova.
Još ni oni konje razjašili,

al eto ti Glamoč-Muhameda,
i on vodi do trista Turaka,
Glamočana, mlađanih junaka.
Kada li se svati sakupiše
oko dvora Smiljanić Ilije,
vas je Kotar dimom zadimio
a od pare konjske i junačke.
Eto ide trideset serdara,
pak svi nose zelene barjake.
Kad su došli k dvoru Smiljanića,
podvikuje čauš do čauša:
»Azur[2]), svati, velika gospodo!
Vrijeme naše, da mi putujemo;
kasno nam je i daleko nam je,
kratki danci, a dugi konaci.«
Otale se svati podigoše,
pak odoše niz to polje ravno.
Zdravo ravno polje prehodiše.
Na crnu su goru dohodili,
i tu goru zdravo prohodili.
Opet svati na polje dođoše
na pogledu kule Jurkovića.
Sagleda ih Jurković serdare,
pa je svojim slugam' govorio:
»Sluge moje, sivi sokolovi,
kada bânu kićeni svatovi,
vi sađite dolje u avliju,
pod svatovim' konje prihvatite;
konje meć'te na travu zelenu,
a junake u kulu bijelu!«
Dobre sluge, pogovora nema.
U to doba banuše svatovi,
vjerne sluge dolje poletiše,
pod svatovim'a konje prihvatiše;
konje meću u travu zelenu,
a junake u bijelu kulu.
A kadli se svati iskupiše,
svi sjedoše oni večerati.
Kada bijela gora zazorila,
diglo se je trideset čauša,
pak svi viču jedan do drugoga:
»Azur, svati, velika gospodo!
Vrijeme naše, da mi putujemo,
kasno nam je i daleko nam je.
Kratki danci, a dugi konaci!«
Kad to čula lijepa kita svatâ,
podiglo se trideset serdara,
razaviše trideset barjaka,
pak mi konje vîle poklopiše:
povedoše Maru Jurkovića,
otidoše niz to polje ravno
pjevajući i puškarajući,
igrajući dobre konje svoje.
Zdravo ravno polje prehodiše
i u crnu goru dohodiše.
Kad su bili usred gore crne,
eto viče vila sa planine:
»Zlo ti bilo, Smiljanić serdare!
Da imadeš krila sokolova,
ne bi perje meso iznosilo,
kamo li ćeš junak prohoditi
i provesti kićene svatove,
među njima Maru Jurkovića.
Čekaju te dva mlada vezira
nasred Duvna, nasred polja ravna,
s njima ima trista pašalija.
A i da bi njima utekao,
ne ćeš uteć Tomić Miovilu,
jer te čeka u crnoj gorici,
u gorici, putu na raskršću
s ono svojih triest i tri druga!«
Kad to čuo Smiljanić serdare,
vȃs užuti kano i naranča.
Pogleda ga Mare Jurkovića,
pa djeveru svomu govorila:
»Oj djevere, moj zlatni prstene!
Goni konja do Ilije moga,
da ja njemu jednu riječ rečem.«
Kad to čuo mlađani djevere,
on pod Marom potjera konjica;
do Ilije mlada dohodila,
pa je njemu tiho besjedila:
»Oj Ilija, draži od očiju,
zašto si mi, Ile, užutio,
užutio kano i naranča?
Oli sam ti neugodna Mara,
oli te je zaboljela glava
od velika vina i duhana?
Oli ti je neugodan punac,
oli punac, oliti punica?«
Odgovara Smiljanić Ilija:
»Nije mene glava zaboljela
od velika vina i duhana,
nit si meni neugodna, Maro,

niti punac, ni stara punica,
već mi viče vila od planine:
Zlo ti bilo, Smiljanić serdare,
da imadeš krila sokolova,
ne bi perje mesa pronosilo,
kamo li ćeš junak prohoditi
i provesti kićene svatove,
među njima Maru Jurkovića.
Čekaju te dva mlada vezira
nasred Duvna, nasred polja ravna,
a s njima je trista pašalija.
A i da bi njima utekao,
ali ne ćeš Tomić Miovilu,
jer te čeka u crnoj gorici,
u gorici, putu na raskršću,
s ono svojih triest i tri druga.«
Kad je Mare Ilu razumila,
odmah ona njemu besjedila:
»Smiljaniću, draga dušo moja,
lasno ću ti ja svate provesti.
Daj ti meni sve muško odijelo
i daj meni konja ispod sebe,
svoga konja, pretila Đogina!«
Sve joj daje Smiljanić serdare:
daje njojzi konja ispod sebe
i daje joj sve muško odijelo.
Kad to vidi Mare Jurkovića,
žensko svlači, a muško oblači:
na se meće gaće i košulju,
na se meće suknene čakšire,
na kojim su kopče dimislije.
Više joj je pod koljenom zlata,
nek skrleta sukna nad koljenom.
Pa oblači svilne anterije,[3])
a svrh toga troje toke sjajne,
dvoje vîte, a treće salite,
što su vite od srme žežene,
a salite od suhoga zlata.
Pak se paše pâsom mukadimom,
za pas meće dva jarka[4]) pušaka:
dvi breškinje, a dvi mletačkinje,
i među njih palu okovanu,
na kojoj je trista belenzuka,[5])
belenzuka od suhoga zlata.
Pa oblači zelenu dolamu,
na kojoj je šezdeset putaca,
svako puce po pô litre zlata.

A kakvo je puce pod gr'oce:
ono drži sedam litar' vina,
sve se ono na burmu[6]) odvija.
Kad junaci piju rujno vino,
puce sviju, pak njim vino piju.
A na glavu kalpak i čelenku,
oko nje je dvanaest čelenka.
A kakva je na čelu čelenka,
reko b' da je zvijezda prehodnica.
S lijeve strane pero pozlaćeno,
sve se ono na burmu odvija,
ono kaže, otkud vjetar puše;
kada puše, samo se zavija,
kad ne puše, samo se odvija.
Kad se lijepo Mara napravila,
uzjašila Ilina Đogina,
zapalila lulu i duhana.
Pred svatima poletila Mara,
pred svatima dobra konja jaše.
Kroz tu crnu goru prohodiše,
i na Duvno polje zahodiše.
Ali Mara zaigra konjica;
nit je svati zgledati ne mogu,
kamo li će oni dostignuti.
Nasred Duvna polja dohodila,
zagleda je vezir-paša mladi,
pa djevojci vezir besjedio:
»Boga tebi, prvinče svatova,
ide l' Ile, vodi li djevojku?«
Djevojka mu mudro polagiva:
»Ide Ile, ne vodi djevojke,
pošto ju je ostavila majka
za vezira, za mlađega sina.«
Kad to čuo vezir-paša mladi,
mašio se u džep od dolame,
izvadio šest stotin' cekina:
»Na ti, momče, ter se napij vina,
kada dođeš u Kotare ravne!
Jaši konja, kô si i jašio,
od mene ti nema neprilike.«
Otle ode Jurkovića Mara;
zdravo svoje svate provodila,
doklen Duvno, polje prehodiše
i u crnu goru ulaziše.
Kad su bili putu na raskršću,
eto viknu Tomić Miovile:
»Bora tebi, prvinče svatovski,

nu ustavi pod sobom konjica,
dok ja s tobom riječ progovorim!«
Kad to čula Jurkovića Mara,
ona svoga konja ustavila.
Govori joj Tomić Miovile:
»Da ti bora, prvinče svatovski,
ide l' otud Smiljanić serdare,
ide l' otud, vodi li djevojku?«
Mara njemu mudro polagiva:
»Eto ide Smiljanić serdare,
a ne vodi ljepotu djevojku,
pošto ju je ostavila majka
za junaka Tomić Miovila.«
Kad to čuo Tomić Miovile,
mašio se u džep od dolame,
pa izvadi pet stotin' cekina:
»Na ti, momče, ponapij se vina,
kada dođeš u Kotare ravne!
Jaši konja, kô si i jašio,
lulu puši, kô si i pušio,
od mene ti nema neprilike.«
Kad to čula Jurkovića Mara,
svoga dobra konja ošinula,
i još svoju lulu pripalila.
Zdravo crnu goru prohodila,
svoje svate zdrave provodila,
na kotarsko polje zahodila.
Kad su bili nasred polja ravna,
tute Mare ustavi konjica,
dok se lijepo svati iskupili,
pa govori Jurkovića Mara:
»Dušo moja, Smiljanić serdare,
ja ću poći naprijed pred svatima,

a kad dođem u Kotare ravne,
hoću li ti kulu poznavati?«
Govori joj Smiljanić serdare:
»Drago moje, Jurkovića Mare,
lako ćeš mi kulu poznavati:
kula moja nasred je kotarâ
ponajviša, a i ponajljepša.
Kad to čula Jurkovića Mara,
otole je poletila mlada,
dok doleti u Kotare ravne,
a do kule Smiljanić serdara.
Kad je bijeloj kuli doletila,
a pred kulom divno kolo igra,
kolo igra triest djevojaka,
kolo vodi seka Smiljanića.
U dvor Mara konja ugonila,
pa je svoga konja razjašila,
ter otide u kolo djevojkam'.
U kolo se Mara uhvatila,
sve je kolo glavom nathitila
i ljepotom svojom začinila.
U ta doba Smiljanić serdare
ide s kitom lijepih svatova.
Kad ga vidje seka Smiljanića,
svomu bratu ona doigrala,
pak je njemu mlada besjedila:
»Otkuda ti junak u svatovim',
kojino je prvi dojezdio?
Ne bi l', brate, mene zaprosio?«
Govori joj Smiljanić serdare:
»Anđelijo, draga sestro moja
nije ono junak u svatovim',
već je ono Mara Jurkovića,
istinita moja vjerenica.«

Narodna pjesma

---

[1]) Skoplje u Bosni, na izvoru Vrbasa; [2]) ili običnije hazurala = dižite se na noge; [3]) donje haljine; [4]) oružje; [5]) karika; [6]) na šarafe.

Sova i orao

Sova sjedi na bukovu panju,
viš' nje oro na jelovoj grani.
Sova orlu tiho besjedila:
»Idi, orle, ne namiguj na me;
sad su ljudi čudnovate ćudi,
pa će reći: ljubi sova orla.«
Al besjedi siva tica orle:
»Id odatle, sovo bućoglava[1])!
Nije 'vaki čelebija[2]) za te!«

Narodna pjesma

---

[1]) koja ima na glavi bûć (perje uzdignuto i zamršeno kao klupko); [2]) junak i gospodin.

Halal[1] para

Priča se, kako je neki čovjek išao svako jutro u sabah[2]) u džamiju. A kad bi se vratio iz džamije, uzeo bi sjekiru i otišao u šumu.

U šumi bi nasjekao drva i odnio u grad, te ih prodao, a za one novce kupio bi, što mu treba kući.

Jednu večer, kad on zaspi, dođe mu na snu jedan čovjek i reče: »Sjutra, kad dođeš u džamiju i počneš abdest[3]) na šadrvanu[4]) uzimati, vidjet ćeš na onoj ploči kesu dukata; uzmi ih sebi.« On ga zapita: »Jesu li s halalom?« On mu odgovori: »Nijesu.«

U tom ga žena vikne: »Ustaj ,eno sabah okujiše![5])« On ustane i odmah kaže ženi svoj san, zatim ode u džamiju. Kad na šadrvan da abdest uzima, opazi onu kesu dukata. On nije uzeo nijednog, nego uzme abdest i ode u džamiju. Pošto klanja, ode opet u šumu, kao što je uvijek radio. Opet, kad je drugu večer zaspao, dođe onaj isti čovjek i reče mu: »Sjutra kad uzimaš abdest, vidjet ćeš na onoj ploči u kesi dvije hiljade dukata, uzmi ih!« On ga opet upita: »Jesu li sa halalom?« On mu odgovori: »Nijesu.« U tom ga žena vikne. On ustane i stade joj pripovijedati svoj san. Žena mu reče: »Nemoj uzimati, kad nijesu s halalom!« On opet pođe u džamiju, i kad stade abdest uzimati, vidje na onom mjestu hrpu dukata. On nije uzeo nijednog, već ode klanjati. Pošto klanja, ode opet za

svojim poslom, kao što je uvijek radio. Opet, kad zaspi, dođe mu onaj isti čovjek i reče mu onako isto, ali da će sad naći tri tisuće dukata, i opet reče, da nijesu s halalom. Kad je došao u džamiju i stao abdest uzimati, vidje na onom istom mjestu hrpu dukata. On nije uzeo nijednog, već ode u džamiju klanjati. Pošto se klanjanje svrši, ode za svojim poslom. Četvrtu večer opet mu dođe onaj isti čovjek i reče: »Sjutra, kad uzimaš abdest, vidjet ćeš jedinu paru i uzmi je!« On ga upita: »Je li s halalom?« On mu odgovori: »Jest.« U tom ga žena probudi, i on ustane, te stane ženi kazivati ovaj san, pa upita ženu: »Hoću li uzeti onu paru?« Žena mu odgovori: »Zašto ne ćeš, uhar ti je i ona para, kad je s halalom.« On pođe u džamiju i vidje na šadrvanu, kad je abdest uzimao, onu paru i uzme je. Ode u džamiju, i pošto se klanjanje svrši, pođe kući. Idući kući vidje nekoliko djece, kako se igraju na sokaku, a jedno samo stoji, pa gleda, kako se oni igraju. On ga upita: »Što se ti ne igraš?« Dijete mu odgovori: »Nemam para.« Čovjek se maši za džep i dadne mu onu paru, što je našao na šadrvanu. Sad se ono dijete započe igrati, i sve izigra od onih, i reče onome čovjeku: »De da mi ovo raspolovimo.« Čovjek mu odgovori: »Ne ću, ti si se igrao.« Sad onaj dječak uzme jedan kamen sa zemlje i dadne ga onom čovjeku. Onaj čovjek uzme kamen, te ga odnese kući i baci ga na tavan.

Njegova kuća bila je prema hanu.[6]) Jedan trgovac dođe u onaj grad, te se zanoći u onom hanu. Iza večere ugleda trgovac onu kuću prema hanu, gdje se sjaji. Zovne handžiju[7]) i upita ga: »Čija je ono kuća?« Handžija mu odgovori: »Ona je kuća jednog siromaha.« Trgovac mu reče: »Hajde mi zovni toga čovjeka, da se malo s njime razgovorim.« Hadžija ode i zovne ga. Kad dođe onome trgovcu, nazove mu selam,[8]) te ga upita, zašto ga je zvao. Trgovac mu reče: »Po što ćeš mi prodati ono, što imaš na tavanu?« Siromah mu odgovori: »U mene nema ništa ni u kući, a kamoli na tavanu.« Trgovac mu opet reče: »Po što ćeš mi prodati, što ima na tavanu, pa tebi nije briga, našao ja šta ili ne našao.« On mu odgovori: »Hajdemo mojoj kući, pa šta nađeš na tavanu, uzmi džaba.[9])« Kad dođe kući, ne nađe ništa do onaj kamen, i trgovac ga uzme, te potegne kesu i dade mu tisuću dukata za onaj kamen. Siromah reče onome trgovcu: »Na ti ove pare natrag, ja ih ne smijem uzeti, jer može svijet promisliti, da sam ih ja ukrao.« »Eh kad ne smiješ, a ti hajde zovni imama[10]), muhtara[11]) i još nekoliko ljudi, pa ću ti ih pred

njima dati, a kazat ću im, da si mi brat.« On ode te sabere one ljude, pa ih odvede trgovcu u han. Trgovac im reče: »Dobri ljudi, ja sam vas pozvao zato, da vam kažem, da je ovo moj brat i evo mu ja dajem tisuću dukata, neka malo kuću popravi i sjede u kakav posao, neka ste vi svjedoci.«

Car u toj zemlji zatraži, u koga ima najveći dragi kamen. Onaj trgovac, što je kupio od onoga čovjeka onaj kamen, odnese caru, jer je bio dragi kamen, i uzme za nj dvadeset tisuća dukata. Sad ode onome čovjeku te mu stane pripovijedati, kako je on odnio onaj kamen caru i uzeo za njega dvadeset tisuća dukata, i reče čovjeku, da to podijele. On mu odgovori, da ne će, jer ima para dosta. Ali se trgovac tu razboli, pa umre. One sve pare poklonio je onome čovjeku, te onaj postane veliki bogataš.

Hamdija Kreševljaković

---

1) Halal pošteno stečen; 2) jutarnja molitva prije sunčeva izlaza; 3) pranje i umivanje pred molitvu, umiti se i oprati; 4) vodoskok; 5) dozivati, mujezinov doziv na molitvu; 6) konačište; 7) hotelijer, konačar; 8) pozdrav, pozdraviti; 9) badava; 10) svećenik; 11) starješina gradske četvrti.

Plani okom...

Plani okom, budućnosti dive,
plani okom, pregni duše žive,
a ne hodaj pognutoga vrata;
ko da nema nade po Hrvata!

Zar ne čuješ, gdje ti patnje kažu,
da te vrazi slomiti ne smažu,
il je tebi tek bijeda poznata;
ko da nema nade po Hrvata!

Sputaše te, stvoriše te roba,
rad' bi živa rinut te sred groba,
nek' nad tobom zagraktaju jata;
ko da nema nade po Hrvata!

Joj, ako se srce nađe koje,
pa proplače sa nevolje tvoje,
s materinjih gone mi ga vrata;
ko da nema nade po Hrvata!

Ali zalud — prenut ćeš se, dive,
planut okom — pregnut duše žive,
grom će grmit za osvetnog sata:
ima, ima nade za Hrvate!

Silvije Strahimir Kranjčević

Mati

Preko devet gora, dolina i brda
usred sela bijedna
koliba je stara, a u izbi ima
stan sirota jedna.

Nije dugo išla stazom žića, ipak
bijele nosi prame...
Sveti, mili Bože, što joj mladost ote?
— Vječna miso na me.

Svi se snovi njeni, sve se želje njene
oko mene kreću.
Nema sudbe svoje, sa mnom dijeli moju
nesreću i sreću.

Ja sam duša njena. Pa da sve me progna,
znam, da ona ne bi;
da me svijet ko izmet baci, ona plačuć
svila bi me k sebi.

I da nebo na me rasrđeno pusti
grom i munju bijesnu.
Ustala bi ona i pod munju, slabu
podmetnula desnu.

Ah, ja nijesam sam i lako život snosim,
dokle sa mnom pati
preko devet gora sirotica jedna:
draga moja mati.

Izidor Poljak

*

11. U hrvatskim narodnim i državnim poslovima u samostalnoj i nezavisnoj državi Hrvatskoj ne smije odlučivati nitko, tko nije po koljenima i po krvi član hrvatskoga naroda, te isto tako ne smije o sudbini hrvatskoga naroda i hrvatske države odlučivati ni jedan strani narod ni država.

Jelen u Bosni i Hercegovini

Kao što i ljudi imaju ljudsku, biljke biljnu, kamen kamenu, tako i životinje imaju svoju životinjsku povijest. Golema bi to bila knjiga, koja bi ispisala točne odgovore na kratka pitanja: odakle toliko životinja na zemlji; gdje su i kako su živjele sve te životinje pred više tisuća godina; zašto se neke sasvim izgubiše u nekim krajevima, gdje su nekad prebivale, te se danas tamo nalazi samo po koji mrtvi, osakaćeni ostatak njihova davnoga života. Povijest životinjstva je velika i mnogo je vezana s prošlošću ljudskom. Čovjek bijaše, a i danas je onaj majstor, u čijim rukama stajaše i stoji sudbina mnogih životinja. On je upravljao i sudbinom jelena, toga stasitoga, ponositoga, srčanog kralja šuma i plemenite divljači. Jelen oduvijek bijaše lijep i njegova ljepota još u davna vremena zape čovjeku za oko. Trebalo ga je uhvatiti, zaklati, ispeći i spoznati slast njegova mesa, jedrinu krzna, tvrdoću rogova. I lovljahu ga i lovljahu, i nestade ga u mnogim krajevima . Pa tako i u Bosni i Hercegovini.

U stara vremena bijahu naše šume pune ove plemenite divljači. To potvrđuje mnoštvo jelenjih ostataka, naročito rogova, što ih nađoše učeni ljudi prekopavajući kojekakve nasute i vodom naplavljene naslage; a to dokazuju i spomenici iz rimskoga doba i srednjega vijeka, na kojima su uklesani prizori, kako lovci love jelene. Pradavni stanovnici Bosne i Hercegovine nijesu lovili jelena samo radi mesa, već i radi rogova, od kojih su pravili različito oruđe i oružje: sjekire, trnokope, čekiće, koplja, okove za noževe, pa kojekakve nakite. U srednjem vijeku bijaše običaj kod Dubrovčana da šalju bosanskim velikašima darove, a ovi bi ih uzvraćali. Tako se među darovima, što su ih Dubrovčani iz Bosne dobivali, spominju osim različite stoke i jeleni i košute. Sulejman-beg, hercegovački krajišnik u Foči, šalje Dubrovčanima god. 1495. šest jelena na dar. Pošiljka krajišnika Mustafa-bega — dvanaest košuta — stiže u Dubrovnik 29. ožujka 1496. Ovi darovi dokazuju, da je u našim šumama onoga vremena bilo u izobilju jelena i košuta.

Spomen na njih sačuvao se u našega naroda u njegovoj narodnoj pjesmi i u narodnom vezu. Mnogobrojna imena mjesta, planina i voda u Bosni i Hercegovini živo spominju tu plemenitu divljač, kao: Jelen, Jelenac, Jelendo, Jelenak, Košuta-planina, Košuta (seoce) i slična druga imena. Umjesto »jelen« čuješ u narodu i »ljeljen«, pa ima i takvih naziva. Za Romaniju planinu blizu Sarajeva veli se u narodnoj pjesmi:

Tamo ima gora Romanija
I u njojzi košut' i jelenâ.

A nije to ispjevano bez ikakve istine. U jednoj ledenici (pećini) u Romaniji, gdje se snijeg drži po čitavu godinu, nađoše nedavno potpun kostur jelena s golemim rozima. Pećina leži na nedokučivim stijenama, i jelen je onamo dospio po svoj prilici skočivši sa stijene, do koje ga dotjeraše lovački psi ili vuci.

Od davnine bijaše našim starima veselje »lov loviti, po gori hoditi« za jelenima i za košutama. Narodna pjesma »Smrt Muje Hrnjice« pjeva:

Knjigu piše Kotarica Meho,
pa je sprema pobratimu svome
sa Kladuše buljuk-baši Muju:
»Hajde meni u Krajinu siđi,
la idemo u lov u planinu,
da bijemo srne i ljeljene«.

Dok su siromašniji ubijali divljač radi hrane, bogatiji su je uništavali većinom od obijesti. Uživanje u lovu bilo je veliko, i svatko se je ponosio, kad je bio članom one družine, koja je s velikom spremom polazila u lov u planine. A da i kasnije pokoljenja vide te lovačke prizore, valja ih u kamen uklesati!

Jedan od najljepših stećaka u Bosni i Hercegovini bez sumnje je golemi spomenik iz Donje Zgošće, što se sada nalazi u dvorištu Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Narod drži, da je to nadgrobni spomenik samoga Kulina bana. Na pročelju spomenika isklesan je na strmenitoj stijeni grad s glavnim vratima, a pred gradom sjedi ban na prijestolju. Niže dolje drže dva konjušara dva osedlana konja, spremna, da ih gospoda uzjašu. Desna strana stećka ima sliku, kako lovac dočekuje s napetim lukom jelena, što mu ga gone hrtovi; malo dalje drugi je lovac, koji teškim kopljem navaljuje na vepra, koji bježi pred hrtovima. Ima još silesija stećaka, na kojima se vide prizori iz lova na jelene; osobito ih je mnogo iz Hercegovine. To će biti valjda najbolji dokaz, da je u ono doba bilo u našim krajevima jelena u izobilju.

S vjekovima mijenjaju se ljudi, krajevi i životinje. Jelena je nestajalo sve više. Zadnja vijest, koja govori o jelenu, potječe iz Ljubuškoga, gdje je god. 1814. u selu Otoci ubijen posljednji jelen. Doduše, ubijen je jedan jelen još pred nekoliko godina u Lugu kod Donje Doline (kot. Bos. Gradiška), ali je taj bio isprijeka, pa je samo preplivao Savu, što se je često i prije događalo.

Vejsil Ćurčić

Na novu plovidbu

Vedri se nebo. Sunce se rađa.
Plovi iz luke jedna lađa,
jedna što dugo stajaše u doku,[1])
sva izbijena, s ranama na boku.
More, ko mati, vuče je na krilo.
Ljulja je, šapće: Ništa nije bilo.

Dobriša Cesarić

[1]) popravilište brodova

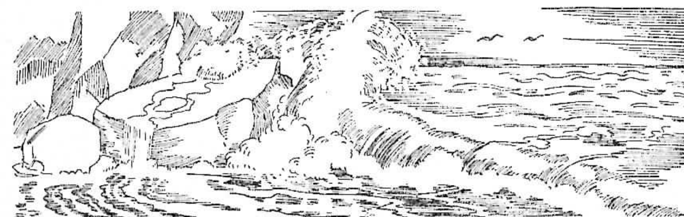
Gibanje mora

»Gledao sam uzburkano more s povišeg mjesta«, pripovijeda jedan pomorski putnik. »Po širokoj se pučini prostriješe silni valovi poput brazda na izoranom polju. Ti se valovi valjaju prema meni. Što mi se više približavaju, to postaju veći i veći, dok se najposlije ne razbiju. — Eto sada se pričinja dolina morskoga vala poput rova ili ždrijela, što vodi u dubine morske, začas se nad tim vodenim ždrijelom stvori svod — val udara u val, sve grmi, sve se trese, nastaje lomljava. Pričinja ti se, da stojiš među stotinama topova. Uzduh, što ga valovi sa sobom u dubine poniješe, provaljuje naglo na površinu. More se zapjeni, milijun se uzdušnih mjehurića pokazuje na tamnoj vodi — a isto toliko sitnih kapljica napunja uzduh. Nema ljepšega i tajnovitijega prizora, nego kad se večerom zagledaš u silne valove, a mjesec ih rasvjetljuje. Poput blijeska javlja se od časa do časa val — a onda poput crne nemani bliža ti se, dok se uz neko neobično šuštanje i škripanje ne zaustavi na visokom žalu«.

Valovi morski nastaju ponajviše od vjetrova. Silni vjetrovi, što duhaju u tropskim krajevima, znadu podignuti valove 10—14 m visoko.

Ima još druga vrsta gibanja morskoga. Mjesec, taj dobri pratilac gospe Zemlje, sakriva u sebi kao i Zemlja tajnu silu. Svatko poznaje silu, koja čovjeka drži na Zemlji, koja mu priječi, da se ne može otisnuti u uzvišene visine; to je sila, koja je Bog bi ga znao koliko čaša i tanjura bacila sa stola na zemlju, — ukratko, to su verige, kojima smo vezani uza zemlju. Ele divote, da te sile nema, — pomislit

će tkogod, — uzletio bih poput ptice u čiste uzdušne visine, razapeo bih jedra, da me vjetar nosi u dalek divan kraj, nagledao bih se Božjega svijeta i veličanstvenoga mora. Istina je, — lijepo bi to bilo. Ali — da nestane te sile, kako bi kiša na zemlju padala? — Pa i nju vuče ista sila na Zemlju, koja i nas. Pa da nema kiše — otkle onom veličajnome moru voda? More bi se pretvorilo u blatnu slanu kaljužu, sve bi životinje u njem uginule, sagnjile bi, nastale bi kužne bolesti. Sva voda što je u moru i u rijekama, povlačila bi se u prilici tamnih oblačina nad nama, a da nikada ne prođe. Ni sunca, ni mjeseca, ni zvijezda ne bismo više gledali.

Silom teže privlači Mjesec more, ono se diže, kad je Mjesec nad njim, a pada, kad Mjeseca nema, a tu pojavu dizanja i spuštanja mora zovemo plimom i osekom. Ako staneš uz obalu morsku, opazit ćeš, kako more veoma lagano raste. Nije ta pojava u svim morima jednaka. U zatvorenom moru plima je kud i kamo niža od plime na oceanskim obalama. U hrvatskom primorju opaža se, da more kroz šest sati naraste tek za tri četvrtine metra, dok se more na obali sjev. Amerike u Fundskom zaljevu zna za 21 metar visoko dignuti. Na tijesnu jednom u srednjoj Americi upotrijebiše valove plime i oseke na osobit način. Zaljev, koji vodi u tijesno, napunja se kroz šest sati morem, a onda za oseke šest se sati prazni. Na tijesnu postaviše mlin, koji more tjera.

More je na različitim mjestima različne toplote. Uza sjeverni stožer more je mnogo hladnije od mora na ekvatoru. Na dalekom se sjeveru voda smrzava u velika ledena brda. Ako čašu do polovice napunim hladnom vodom pa dodam vruće vode —vruća će se i hladna voda izmiješati. Isto se tako događa u kupalištu, gdje se miješa topla i hladna voda. Morska se voda također miješa, hladna voda ide od sjevernoga i južnoga pola na ekvator, a topla voda struji od ekvatora k polovima. Time nastaju morske struje.

Slična se pojava opaža i u uzduhu. Uzduh, što je na ekvatoru, brže se i jače ugrije od onoga uzduha na dalekom sjeveru. Topli se i hladni uzduh miješa kao i voda. Time nastaju vjetrovi. Na kontinentima, koji su isprekidani gorama i dolinama, nalaze vjetrovi zapreke, dok na otvorenom moru duhaju gotovo uvijek jednako od sjevera k jugu ili od juga k sjeveru. To neprestano gibanje uzduha tjera more u jednom smjeru. Eto i drugi povod struja.

Na samom ekvatoru ima u svim oceanima struja morska, koja ide usporedno s ekvatorom, a zove se ekvatorska struja. Toj je struji razlog okretanje Zemljine kugle. Iz velikog mehičkog zatona dolazi jaka topla struja, koju zovu Amerikanci i Englezi Gulf stream (Gälf strim) ili zatvorena struja. Ova struja teče od jugozapada na sjeveroistok, pa svojim toplim valovima plače hladne obale sjeverne Evrope. Koliko su struje blagotvorne po Evropu, svatko će razumjeti, ako pogleda na zemljovid Atlantskoga oceana. New-York (Nju Jork), najveći grad Ujedinjenih država sjeverne Amerike, na istoj je usporednici, na kojoj i Napulj. Taj je talijanski grad u vječnom proljeću i ljetu, dok New York mnogo strada od hladne Labradorske struje, što dolazi sa sjevera. Zatonska struja ulazi u Bijelo more, topi led svojom toplom vodom i ublažuje nesnosnu zimu, tako da u gradu Arhangelsku cvatu ruže, dok u susjednoj Aziji, na istoj usporednici, leži najhladnije mjesto na zemlje, sibirski grad Vrhojansk. Zapadna bi obala južne Amerike bila gotovo nesnosna sa svoje silne vrućine, da s Artičkoga mora ne dolazi hladna peruanska struja, koja svojim hladnim zelenim valovima ohlađuje svu okolinu.

U daleke krajeve, u kojima se čovjek nikad nije naselio zbog ljute zime, donosi more toplinu, a vruće ekvatorske krajeve ohlađuje.

Eto tako blagotvorno djeluje more na zemlju.

Milan Šenoa

Primorje i Primorci

Južni ogranak biokovski od Cetine do rijeke Neretve starinom se prozvao Primorje. Uzglavlje mu je naslagani gvozd[1]) biokovski, po uvalama šumovit i travan, a podnožje — Jadransko more. U to prostrano jezero slijeva se od jugoistoka mutna Neretva noseći pre-

obilna lova. Primorje do pod same stijene, koje su se gole nada nj naklopile, zaraslo je maslinom i lozom. Krša je i uzbrdice mnogo, ali i dolja i duboke zemlje čistim vodama nadojene i južnim suncem osunčane. Župno[2]) je i pitomo Primorje, jer se uvijek zeleni: valovita brda i doline međaju se[3]) i sazivlju romonom nepresušenih vrela. Tu sve rađa, pa i limun usred ljute zime na otvorenu svoje plodove nosi.

Ali kad sjever dune, tada nestaje primorske ljepote. Niz biokovske strmeni spušta se huka: eto bure! Iz početka busovi, pa neprestani vihor bez oduška, bije, zavija, krši, diže i zemlju i more. Kad jedan, kad tri, kad osam, a kadgod i petnaest dana sjever zna zviždati i bješnjeti. Tada nema ni posla težaku, ni brodu pristupka. Ni jedno doba godine ne smeta primorskoj buri; usred ljeta ona znade izvratiti zimu. Poglaviti su joj rokovi tri ožuljni[4]): Duhovi, Vidovo, Petrovo, a više, kad joj od volje. Iza bure Primorje opet kao što vilovito prije bilo, ali nije više ljetine, kao što je prije bure bilo. Bura je primorski bič, prvi i najnemiliji haračlija težačkih truda. Ubavo Primorje uvijek rađa, ali jedva treće ili četvrte godine snima težak plod svojih truda. Srećom Primorac ne živi o samoj zemlji: tko u moru, tko na brdu, tko po svijetu, lovom, pašom, trgovinom. Svak opet svoj hljebac zna istući mimo buru, pa tako ne skapa od gladi.

Danas po Primorju od puste Vrulje[5]) do ušća neretljanskoga živi rastrkano u šesnaest sela do dvadeset hiljada duša sve jednoga naroda i jedne vjere. Primorac je Hrvat. Visoka i ponosita stasa, obilate crne kose i brkova, duga obličja, osorna pogleda, bistra razuma, srdit i milostiv, teško mu pogoditi mjere i u ljubavi i u mržnji. Nosivo[6]) mu je različno, ali većinom je narodno: crvena kapa na glavi, srebrna puca niz prsi, nož za pasom, a čibuk u zasukanoj ruci — to su ti glavni primorski uresi. Ženama je najmilije mnogo struka koralja o vratu i ćemer[7]) na srmalitkanici (pasu).

Primorac mnogo radi, ali više troši: loše jede, ali dobro pije. U svijetu[8]) je miran i ljubezan, a u kući je pokarljiv[9]). Tuđe pravo poštuje, od zločinstva bježi; nije ni čuti o posilju, rado ide za pametnijim, ali u općini ne bi želio nikoga nad sobom. Najviše mu je do poštenja i do crvene kape; pa ga ne ćeš ni potkupiti ni na sramotu navesti. Drži se imena, jezika, običaja; a to mu je sve čisto hrvatsko. Dika mu je dobro kopati i voziti, dobro puškarati i dobro uz gusle

pjevati. U misli je pravovjeran, u životu ćudoredan; ali osim toga u mnogočem drži se stare navade. Narod i narodnost doseže[10]; hlepi za zborom, za slobodom, za slavom.

Mihovio Pavlinović

[1]) gvozd — visok kamen, pećina u planini; [2]) župan — prisojan (prema suncu); [3]) međati — činiti među; [4]) ožuljan (žulj) — oštar, ljut; [5]) Vrulja — kraj između Omiša i Makarske; [6]) nosivo — nošnja; [7]) ćemer — dvije srebrne kopče kao podlanica; [8]) u svijetu — među ljudima; [9]) pokarljiv — svadljiv; [10]) dosezati — shvaćati, razumijevati.

Jadransko more

U najstarije se vrijeme Jadransko more zvalo Jonski zaljev, a kasnije ga prozvali morem Jadranskim po gradu Hadriji.

Jadransko se more prostire u pravcu sjeverozapadnom između Balkanskog i Apeninskog poluotoka, široko je 185 km, dugo 890, a na jugu ga spaja sa Sredozemnim morem Otrantski tjesnac.

Obale se Jadranskog mora znatno razlikuju. Zapadna ili talijanska strana je veoma jednolika i slabo razvijena. Tu nema dobrih luka, izuzevši Jakin i Mletke, a sidrišta ne valjaju ništa. Osim toga stere se tu zimi nad površjem morskim tolika magla, da ne možeš obale razaznati, te se brodari boje, da se ne nasuču. Ali zato ima na toj strani množina naseljenih mjesta, gdje možeš dobiti hrane i slatke vode dovoljno u svako doba.

Istočna ili hrvatska obala naprotiv slabo je naseljena, i ne možeš svagdje dobiti hrane, a na mnogim mjestima ni slatke vode. No zato je ovdje more dosta duboko, obala prilično ispresijecana, pred obalom je mnogo otoka i prodora, te zato ne prođe ni deset milja, da ne bi kraj kopna ili na kom od mnogobrojnih otoka našao koju valjanu luku ili dobro sidrište, što plovidbu znatno potpomaže, a brodaru u nevolji pruža tolika prirodna utočišta. Znamenitije su luke i gradovi (osim Trsta i Pulja): Rijeka Zadar, Split, Dubrovnik, Kotor, Šibenik, Vis, Hvar i t. d.

Na ovoj istočnoj strani podigla se u srednjem vijeku pomorska država Hrvatska, koja je imala do dvjesta ratnih lađa. Osobito su vješti mornari u prvo vrijeme bili Neretljani, kojima su sami Mletci plaćali danak, samo da smiju slobodno ploviti po Jadranskom moru. U kasnije doba procvjeta ovdje pomorska država Dubrovačka i ostade silna i jaka sve do Napoleona Velikoga. I ona je imala mornaricu, koja je stekla lijep glas, te je po svem svijetu bila poznata.

Vjekoslav Klaić

Hrvatska straža u Španjolskoj

Otkada je Hrvat zauzeo zapadno primorje Balkanskoga poluotoka, dolazio je mnogo u dotičaj sa susjednom Italijom, pače sve do danas uzdržala se hrvatska naseobina u južnom kraju Italije. Ali da se Hrvat taknuo i Španjolske, te u onoj djedovini Cida na obalama Guadalquivira štitio prijestolje tuđega gospodara, o tome, mislim, ne zna se u nas mnogo, pa ću to pripovijedati.

Malo poslije bitke kod Xeres de la Frontera, poradi koje su Arapi zavladali Španjolskom, utemelji oko g. 750. posljednji Omejević Abderrahman I. samostalni kalifat u Kordovi. Tu na rijeci Guadalquiviru razvijaše se bujni duh Arapa: znanje i umjetnost uspijevahu tako, da se Španjolska domala pretvorila u evropski raj. Oko kalifa kordovskoga, koji se nastanio u krasnoj palači u Alkazaru, skupi se brojna kita umjetnika i umnika, te proslave svoga gospodara divnim zgradama, uznositim pjesmama i učenim djelima. Kordova postade drugi Bagdad.

No sred te slave i moći strepio je kalif za svoj život. Prirođenim azijatskim despotizmom tlačio je svoj narod, pa zato nije ni časak bio siguran od osvete svojih podanika. Pače ni u svojoj palači ne bijaše miran silni kalif; svagdje naziraše ubojiti mač nezadovoljnog Arapina. Zato bijaše potrebito, da ustroji vjernu stražu, koja će mu život čuvati i prijestolje štititi. Kao što su nekad rimski despoti u svoju tjelesnu stražu (pretorijance) vrstali bjeloputnu mladež germansku, jer se u svoje zemljake nisu pouzdavali, tako su i kordovski kalifi u svoju četu redali po izbor Hrvate. Poznato je, da su za rimskoga carstva upravo pretorijanci stekli osobitu moć, te su rimskomu svijetu careva nametali i skidali. I hrvatska straža, isprva malena i neznatna, steče s vremenom toliku vlast, da je njezin glavar koji put ravnao udesom kalifa, te vladao Španjolskom.

Ali kako su Hrvati u Španjolsku došli i kada? Hrvati su od vajkada imali veliku mornaricu, i ratnu i trgovačku, te po dalekom moru putovali u svijet. Često bi se sukobili s neprijateljima, bilo s Mlečaninom, bilo s Arapinom. A i gusari su često plijenili naše primorje. Za tih nesretnih borba i s neprijateljima i s gusarima dopali su mnogi Hrvati sužanjstva. Po tadanjem običaju prodavahu se ratni sužnji u roblje, i to za skupe novce. Glavno tržište robova bijaše grad Aleksandrija.

Kad je dakle treći kalif u Kordovi po imenu Hakem I. (796—822.)

počeo prvi ustrojavati stalnu tjelesnu stražu, nije mu drugo trebalo, nego da kupi što više robova u Aleksandriji. I zaista on ustroji stražu od 5000 momaka, sve samih robova, među kojima je osim Afrikanaca bilo do 2000 pravih Hrvata. Hrvatsku četu odijeli od drugih, te im dade zasebnoga vođu. Ta je tjelesna straža stanovala u vojarnama kraj kraljevske palače Alkazara, čuvala ju je i plaću dobivala poput redovite vojske. Budući da Hrvati nisu znali arapski govoriti, nazivali su ih Arapi »Nijemci«. No upravo radi toga bijahu kalifu osobito u volji, jer se nisu mogli sporazumjeti ni rotiti s urođenicima. Tako postade oko g. 800. »hrvatska straža« u Španjolskoj.

Moć i utjecaj hrvatske straže bijaše u početku malen, no već prvi kalifi pomogoše joj do ugleda. U vrijeme od god. 822.—976., kad su vladali moćni i čestiti kalifi, bijaše ona krepka potpora pri njihovim poduzećima. Zato je Abderrahman III., o kojem kroničari pripovijedaju, da se s evropskim vladarima, pa i hrvatskim kraljem (the King of the Slavonians) lijepo pazio, uvidjevši, kako su mu potrebiti Hrvati, povećao njihovu četu na 600 momaka, te im je dao vođu od hrvatskoga roda. Za Alhakema II., sina njegova, stekoše Hrvati toliko povjerenje, da su stražili tik pred njegovim prijestoljem. Kada je taj veliki kalif umro, a za njim dolazili slabi kalifi, umjela je hrvatska straža steći veliku važnost.

Za građanskih borba uzvine se do osobite premoći vođa hrvatske straže Wadha el Ameri, rođeni Hrvat, koji je tih godina (1009. do 1013.) bio najznamenitija ličnost u Kordovi.

Wadha bijaše najsilniji čovjek u kalifatu, te vladaše neograničeno u ime Hešama II. nad arapskom Španjolskom. Najviše časti dopadoše Hrvate; svi veći i znamenitiji gradovi dobiše hrvatske upravitelje. Pravi muslimani gledali su to uzvišenje Hrvata s velikim nezadovoljstvom. Kad je Soliman, takmac Hešamov, drugi put došao pred grad Kordovu te počeo na nju udarati, čuli su se glasovi protiv Wadhe i njegovih ljudi. Kad je za to doznao Hešam, nakani izdati svog vjernog slugu te se nagodi s Kordovancima. Wadha, videći da je propao, da mu sam kalif radi o glavi, pokuša sreću sa svojim protivnicima, te poče pregovarati sa Solimanom, ne bi li pretekao nezahvalnoga kalifa. Ali uzalud mu nastojanje: slabi i nezahvalni Hešam dade ga uhvatiti i pretražiti mu kuću; budući da se u njega našlo pisama, obijediše ga s nevjere i osudiše na smrt. Tako pade Wadha, vješt, lukav i hrabar muž, pade od ruke onoga, kojemu je spasio život i sačuvao prijestolje.

Smrću Wadhe el Ameri nađe i kordovski kalifat Omejevića svoj grob. Zalud je Hešam II. uzvisio na čast hadžiba drugoga Hrvata, plemenitoga i hrabroga Hairama: uza sav napor ne mogaše više obraniti grada. Kordova pade Solimanu u ruke. Po ulicama se zametnu krvavo kreševo. Svagdje stajaše Hairam na čelu svojih Hrvata; više puta ranjen, ipak ne uzmicaše, dok se krvlju obliven s crnom zemljicom ne sastavi. S njim pade i posljednji stup Omejevića.

Čim se Soliman dočepao grada, osudi Hešama II. na smrt. Uzalud molbe građana, utaman prošnje Hrvata — kalif morade izgubiti glavu. Poslije smrti njegove propade za nekih dvadeset godina kuća Omejevića, a s njima i svaki trag hrvatskoj straži.

Za građanskih ratova, koji su poslije Hešama II. grozno bješnjeli po čitavoj arapskoj Španjolskoj, umio se podići Hrvat Zohair Alameri. God. 1018. dade mu neki Ali ben Hamud namjesništvo Denija, a sam prisvoji grad Almeriju. Malo zatim zavlada čitavim istočnim primorjem od Murcije do Almerije zajedno s Balearskim otocima. On preživje pad Omejevića i umrije god. 1041. nakon dugotrajna sretana vladanja. Priča se, da nije umro naravnom smrću.

Vjekoslav Klaić

Tomislav

1.

Pobjednik mladi horda madžarskijeh
pred vojskom svojom sa bojišta jaše.
Još krvav mač o muškom bedru paše.
Još lelek čuje četa dušmanskijeh.

Zapada sunce. Pram Jadranu kroče
kroz mrke šume velebitske. Stane
najednom vojska. Neko giblje grane:
stigoše k mjestu, gdje se vile roče.

Djevojke viču: — Povratak ti sretan,
hrvatski kneže! Čeka put te cvjetan.
Sjutra će rodu granut prva zora.

Ti, prvi kralju! — Vojska dalje kroči.
Knez gleda bezbroj zvijezda o ponoći,
gdje mu se smiješe iz dubine mora.

2.

Ti prvi kralju! — Bdije vitez mladi
na vrhu gore prama moru sinju.
Sanja pred njime, zlatne kule gradi.
On sav se predo sreći i milinju.

Tiho je. Logor spava. U daljini
ko da još čuje odjek onog glasa.
— — Sve mnoštvo sjena juri po pučini.
Prijesto se zlatni diže iz talasa.

Ti prvi kralju! — Još je tu; još bdije.
— — Iz mora kula diže se visoka.
Gle! žezlo sinu: lovorje ga vije.

On sanja. Mjesec zapada — a zora
gleda, dok sjajna sviće iza gora,
suzu, te trepće sred njegova oka.

3.

I tako bje. On prvi kralj, on prva
plamteća zvijezda na našem obzorju,
on lavić, koji Simeona srva,
on galeb bijeli na Jadranskom morju;

On, moguć vladar sedam banovina,
obuče plašt na polju Duvanjskomu,
te, sretna, vidje naša domovina
krunu na njegvom čelu ponosnomu.

Bje danak ono utjehe i slave.
Otada vijekom kroz burne vjekove
ori se klik čeznuća: Tomislave!

Mi spomenika njemu ne sazdasmo,
al u srce ga naše zakopasmo;
tu žive! nešto hoće — — što nas zove?

Vladimir Nazor

Tiho škropi

Tiho škropi po polju,
tiho, kišo, škropi —
i travicu tananu
ne lomi, ne topi.

Tiho škropi — s oblaka
tihano se cijedi,
i ozeble ptičice
po granama štedi.

Tiho s' cijedi mrtvima
na uvele grudi:
tiho mrtvi spavaju,
od sna ih ne budi...

M. Sabić

Sinjski alkari

Bijaše još osam dana do alke.

Osam dana, ali još mnogo prije sva se krajina uznemiri. Nabrajaju se konji, alkari i njihovi momci, pa odore momaka i alkara.

A osobito u središtu cetinske krajine, lijepom Sinju, sva srca življe udaraju, a mišice i žile mladića nategnute su kao negdja viteški lukovi. Ta Sinj je kolijevka i davno sijelo alke; a donedavno alku su trkali sami Sinjani. No u novije doba mogu i ostali iz krajine sinjske, samo ako su junačkoga srca i struka, a poštenja okaljali nijesu: ta i njihovi su stari prolijevali krv za slobodu.

I nije da se u samoj Cetini o njoj govori. Ta svake godine dovrve stotine i stotine iz krajine imotske, kninske i vrličke — pa i Petropoljci i Primorci, te oni iz Bosne bogate, i gospode odsvakuda — a ne čini se toliko puta uzalud. Svi odu zadovoljni i opet se druge godine vraćaju, da se čude istoj ljepoti.

Pa imaju se čemu čuditi. Tu vidiš sav sjaj kraljevske pratnje, sve junaštvo starih vitezova i šarenilo svakojakih nošnja narodnih, da se to ni pripovjediti ne da. Gledajući u žaru kolovoskoga sunca povorku alkara na čilim konjima ne vidiš drugo do prelijevanje baršuna i svile, pa blijesak zlata i srebra.

A kakvi su sve to momci: neki visoki i široki kao planine, da se zemlja pod njima trese, a drugi vitki i okretni, da bi i tri konja preskočili ujedamput. No svi mišičavi, vatrena oka i junačkoga držanja, da bi s njima udario i na čitavu vojsku.

Koji momak nije takav, ne može ni da trči alku.

Na svakom je alkaru kalpak od kunovine s bijelom visokom čelenkom[1]) od ždralova perja, a na nogama čizme obrubljene srebrom i zlatnim uresom, pa kitom i oštrim mamuzama. Britka mu je ćorda o bedrima, a ubojito koplje u ruci. A dolama, hlače i ječerma, sve od najboljeg sukna, zlatnom i srebrnom srmom izvezeni, i na prsima se sjaju puca, također srebrna i zlatna.

Pa »momci« njihovi, štitonoša i buzdovanari, te oni što vode Edeka — konja svega u srebru okovana — krasni su i oni. Kamparan[2]) im je crvenom čohom i gajtanima[3]) okićen, ječerma[4]) sa srebrnim tokama,[5]) hlače modre, »krožet«[6]) bijel, a crvena kapa na glavi zapeškirena. Za svilenim pasom reži starinski handžar uz dvije male puške, pa srebreni fišeci, a na ramenu ubojita diljka.[7]) To je stara cetinska nošnja.

Konji alkarski, i pod samarom lijepi, okićeni su zlatnim i srebrnim nakitom, što zvecka pri hodu, a čudno šumi kod trke. A preko sedla su prebačene isto tako zlatom i srebrom vezene »abaje«, što pokrivaju konje do koljena.

Tako opremljeni alkari u divljem trku, jedan po jedan, vitkim kopljem gađaju u gvozdeno kolice, koje se zove alka.

Ta je alka načinjena od dva obručića, jedan u drugome, što su spojeni trima tracima, također gvozdenima. I tako su na alci četiri otvora, u koje se gađa kopljem. Koji alkar pogodi u srednje kolice, koje je najmanje, dobiva broj tri; gornji razdjeljak, što je više središta, vrijedi za broj dva, dok druga dva razdjelka, što su sa strane središtu, vrijede samo za broj jedan. Ta alka visi na konopčiću visoko rastegnutu, ali tako, da se može lako trgnuti, a velika je jedva pedalj.

I nije samo zato teško pogoditi alku, što je malena. Trči se iz prilične daljine, ali ta trka mora biti takva, da se jedva i konjanik vidi. Koplje je u ruci dosta dugo i teško, pa se mora namještati istom nekoliko koraka pred alkom, da se pogodi.

A zatim konj, kojim je teško upravljati, jer svaki ne će da trči upravo, već krivuda, plaši se, a često i sama alka ne stoji mirno, a osobito, ako ima i malo vjetra. Onda žamor, krika i vika, pa tisuće uprtih očiju u alkara, što trči, smućuju i onoga, koji je ostario u toj igri. Pa još i suze, što se kupe na očima u brzom trku, i pažnja, da što ne padne od odore ili nakita konjskoga, te stotinu drugih stvari čine, da je pobjeda toliko teška, koliko i željena.

Svaki alkar trči tri puta i koji od njih u ta tri puta najviše brojeva postigne, dobio je alku. Ako dvojica postignu isti broj, trče opet, dok

jedan ne nadvlada. Svatko se mora držati junački i ništa ne smije pasti ni s njega ni s konja mu, a na to paze za to postavljeni suci.

Ako pak alkar pogodi kopljem alku, pak je pred sobom baci, a onda je opet na letu i u trku uhvati kopljem, brojevi mu se podvostručuju. Tako, ako je opet uhvati u srijedu, dobiva broj šest, a to je najveće junaštvo, što se može učiniti u toj trci. — A slava, koju dobitnik postigne, tako je u Cetini velika, da se taj alkar onaj čas ne bi mijenjao ni s kim na svijetu.

*

Već prije tri sata poslije podne veliki i dugi trijemovi s obiju strana trkališta bili su tako puni, da je čudo bilo, što se ne sruše. Pred njima, pod njima i iza njih tiskalo se drugo, još veće mnoštvo, gurajući se i potežući za malo vidika. A međutim su stizale sve nove i nove hrpe nastojeći da potisnu one, što su stigli prije. A i nad krajnjim varoškim kućama, više trkališta, sjedjelo svijeta i na krovovima, a mjesta na prozorima bijahu izmoljena još davno prije toga dana.

Kudgod se pogleda oko trkališta, sve je zbijeno: glava do glave, rame do ramena — i malo je tko imao komadić zgodna mjesta, da ga ne gnječe i da ga ne prožiže sunce.

I začudo, od toga mnoštva čuo se samo šum i mukao žamor, kao da vjetrić piri kroz šumu ili da kruži silan roj pčela. Svi su očekivali nešto veliko i svečano, pa su i nehotice stišavali silnu uzbuđenost u prsima, a zato su im i glasovi zamirali u grlu.

Kad najednom začuju se iz varoši veseli zvuci glazbe, što je obilazila mjestom javljajući, da se alkari upućuju i da je čas trke blizu. Časkom zastade i dah u tisućama, da bolje čuju još daleke, ali radosne zvukove, no onda sve oživi od radostnih usklika.

Redari, oružnici i vojnici stadoše žurno razmicati svjetinu, da očiste trkalište, i staviše se u redove, da očuvaju slobodan prostor, po kome će nesmetano prolijetati viloviti alkarski konji.

Već dođoše i suci u crnim odjećama, s plavom vrpcom na prsima u znak njihove časti, svećenstvo u mantijama, također crnim, vojnički časnici i vlasti u sjajnim odorama. I zauzeše svoja mjesta u ložama, praćeni tisućama očiju.

(U alci ima sudjelovati i hajdučki harambaša Rašica Crnošija, koji se često borio s Turcima hajdukujući na dalmatinsko-bosanskoj granici; kao njegov momak bit će mu osamnaestgodišnji sin Salko. Obojica su glavne osobe u pripovijetki Alkar.)

Prva je išla glazba udarajući ratobornu koračnicu, a za njom krasni cetinski »momci« sa svojim harambašom u dvoredu, s puškama na ramenu, držeći cijev u desnoj ruci, a kundak iza leđa. Zemlja tutnji pod njihovim korakom, a oštrim pogledom pozdravljaju desno i lijevo. Među njima i Salko, sretna i vesela lica, a obučen divno, u očevu hajdučku haljinu.

Za momcima alkarskim išao je ponosno štitonoša, i štit mu oslonjen na prsa sijevao čudno — a sa strane buzdovanari s buzdovanima na ramenu. Za njim iđaše Edek, golem konj, sa svim onim, što je trebalo junaku u staro doba, kad je polazio u boj; noge mu jedva vire ispod svilena pokrivala. Za njima jaše pobočnik vođin, a u ruci mu sijeva gola sablja. Pa vođa sam na najljepšem konju i u odijelu najljepšem, i sav se od zlata sjaji kao sunce. Zatim ostali alkari, dvojica i dvojica, sve jedan ljepši od drugoga, poigravajući na konjima i propinjući ih koji put lijevom rukom na stražnje noge, ali ipak u dobru redu. Svaki je od njih u desnici držao bojno koplje, malo naslonjeno na desno rame, gledajući ozbiljno i oštro, pripravan na pozdrav.

Zadnji je išao alaj-čauš u crnu baršunu, izvezenu srebrom, držeći dugo koplje pruženo pred sobom u znak svoje vlasti, jer na njemu je staranje i odgovornost za red i vladanje alkara.

Odmah pred alaj-čaušem jahao je ponosno na svom arapu Rašica gledajući oholo i mrko u trijemove. A bio je zbilja krasan, možda najljepši od sviju alkara i najsličniji starim hrvatskim vitezovima. Odijelo mu sjajno, da ne može sjajnije, a načinjeno po junačkoj nošnji još iz doba cetinskih knezova Nelipića, no gotovo isto kao i u ostalih alkara. Samo se činjaše bogatije, jer Rašica nije žalio novaca.

A radi vranca i opreme na njemu svi su mu zavidjeli, i ako se na tom vrancu ne bi nitko drugi ni usudio trkati osim Rašice. Doista, bio je s njim dva puta na pokusnoj trci, što se drži nekoliko dana prije, ali se vranac i sad plašio, i samo ga gvozdena ruka Rašičina držala u redu.

Čim je četa stigla na mjesto, odakle započinje borba, stade se vođa vraćati u pratnji svojih pobočnika i četiriju po izbor alkara, a među njima bio je i Rašica. Pa kad dođoše pred alkarsku ložu, vođa i pobočnici sjahaše, a momci im brzo prihvatiše konje, i četiri se alkara od pratnje odmah povrate oštrim kasom na mjesto trke. A sve to tako hitro i mrko, baš kao na početku boja, u kojem se ima proliti silna krv junačka i kad je svakome samo čast i slava na pameti.

Tad vođa, pobočnici mu i barjaktar uđoše u ložu alkarsku, odmah do sudaca, a prema građanskim i vojničkim vlastima. A štitonoša, buzdovanari i Edek, pa »momci« alkarski sa svojim harambašom, povratiše se i poredaše odmah s desne strane mjesta, gdje je visjela »alka«, i to onim redom, kako će se im trkati gospodari. I onda, na zapovijest, spustiše složno i gromko puške k nozi. Uto od mjesta, gdje započinje trka, dođe oštrim korakom k »alci« alaj-čauš i postavi se, da pazi na red i vladanje alkara, a pripravan na zapovijesti vođe i sudaca.

Žamor je postajao sve manji, što je napetost bila veća, a kad je alaj-čauš stao pred ložu vođinu javljajući mu, da je sve spremno za trku, zavlada takva tišina, kao da nikoga nije tu bilo.

Vođa nešto reče sucima pa se obrati k alaj-čaušu i zapovjedi, da se počne trka. Ovaj doviknu trubaču, i odmah se glas trube usred opće tišine razleže nadaleko, a koplja i čelenke alkara malo zadrhtaše.

Začu se silan topot brza konja, pa sve brži i brži. Na njemu se ukaza mlad alkar, blijed i s već spuštenim kopljem, gledajući oštro u gvozdeni kolobar, kome se približavao u silnom trku. Taj se mladić natjecao prvi put, a vidjelo se i po tome, što je nekako nesigurno držao koplje te koji put u trku pogledao u uši svome konju.

Vršak njegova koplja projuri silnom brzinom kraj »alke«, ali je i ne dotakne. Njegov »momak« odmah potrči za njim i povrati se vodeći mu konja, a mladi alkar, još blijeđi nego prije, uspe se u alkarsku ložu.

Kratak žagor i smijeh dječurlije tamo amo, pa opet tišina i muk.

Truba se oglasi i po drugi put — i opet se začuje topot konja i zveket srebra, sve jače i jače. To je trkao drugi alkar, velik i crn, na malenu riđu konju, ali brzu kao strijela.

Taj pogodi broj dva i odleti silovito naprijed.

Treći alkar dobije opet broj dva, četvrti jedan, peti jedan, šesti opet dva, sedmi ništa, osmi ništa, deveti broj jedan, a deseti je imao trkati Rašica.

I njegovo se ime stade opet pronositi iz stotinu grla. Stotine pitanja i stotine odgovora dovikivali su jedni drugima. Prvo, što je bio nadaleko čuven kao hajdučki harambaša i krasan čovjek; drugo, što je svima zapeo za oko svojim junačkim stasom i sjajnom odorom; i treće, što su opazili, da mu je vranac silno plašljiv, pa su se bojali, da ne će dobiti alku, i što bi još gore bilo, da će ga baciti vatreni arap. Pa napokon, što je bilo prvi put da trči i što je on sa sela, pa je narod najvolio, da baš on dobije.

A kad je truba po deseti put jeknula, svi poustajaše sa svojih

mjesta, stadoše se propinjati na prste od nogu i hvatati se jedno drugome za ramena, ali glasa nije se čulo.

Rašica se približavao silnom brzinom. Vranac se ispružio pa se činilo, da se i ne dotiče zemlje, no sad je bjelkast, jer je sav pokriven pjenom.

To ga je Rašica izmučio, da ga umiri.

A sad je malko pognut k vratu konja i s uzdignutim kopljem trkao neviđenom brzinom prema alci, pa mu se nije moglo ni ugledati lica, no kad bijaše blizu, ispravi se, naperi koplje, a koplje projuri kroz sredinu alke.

Gromovit pljesak, ponosna vika i pobjedni zvuci glazbe hučali su kao oluja. I tisuće šarenih marama zalepršaše zrakom kao raznobojno cvijeće, kad ga zatalasa vjetar. Kad se Rašica povratio sa središtem alke na konju, mahanje i vika postade još jača.

Zatim se nastavila trka s različitom srećom, a kad je protrkalo tri dijela alkara, pristupi alaj-čauš k vođi, imenova mu svoga zamjenika i ode, da se pripravi za trku, jer alaj-čauš trči uvijek zadnji.

Bijaše to čovjek iz stare viteške porodice sinjske, u najboljoj snazi, kršan i lijep.

Truba jeknu tišinom, pa opet silni topot i zvuka nakita i oružja. A divan bijelac prostriže kao munja kroz silne redove i koplje alaj-čauša proleti strelovito kroz sredinu alke.

Zatim kao i prije, kad je trkao Rašica, gromki usklici i pljesak, pobjedni zvuci glazbe i pozdravi šarenim rupcima. Sada se ljubav svjetine podijeli između alaj-čauša i Rašice.

Kad se svršila prva trka, sva se alkarska četa sakupi i uredi kao i na početku pa svečano prođe trkalištem. A onda se nanovo razmjeste, i započe druga trka.

I opet neki dobiše broj jedan, neki broj dva, a neki ništa. A kad je došao red na Rašicu, poleti kao munja, i kad se povratio, bila mu je i po drugi put alka sa svojim središtem nataknuta na koplje. A buka među svijetom postade još veća nego prvi put. Zatim se vika stišala, pa neki stadoše mirno gledati trku drugih alkara, no većina se veselo razgovarala o koječemu, ali najviše o Rašici i alaj-čaušu. Pa istom kad je alaj-čauš imao trčati, nastade tišina, i opet življe zakucaše srca.

No i alaj-čauš pogodi opet u sredinu alke, a silan nemir obuze sve. Nova vika, pljesak, glazba i mahanje rubaca. I dugo je vremena prošlo, dok se umirilo ljudstvo.

Sunce je sve slabije žeglo, i popuhnu lagan zapadnjak noseći prašinu s trkališta, a svjetina postade još veselija.

Između druge i treće trke svečana povorka alkara prolazila je po treći put jednako ponosno s glazbom, i od topota mnogih nogu drhtala je zemlja.

Začu se i opet glas trube jače i gromkije, a zatim poče treća i zadnja trka, koja odlučuje o pobjedi. No i u ovoj trci malo je tko mario za ostale alkare, i samo su brojili, koliko ih još mora protrčati do Rašice i alaj-čauša. Jer sad je bilo jasno, da ni jedan osim njih dvojice ne može biti pobjednik u trci. Ali i treća trka prođe kao i prijašnje dvije: I Rašica i alaj-čauš pogodiše i po treći put u sredinu alke.

Sve se zapanjilo od čuda, a svjetina je bila kao izvan sebe: ta nikad se što slična nije dogodilo, koliko se sjećaju.

Među sucima nastade živahno vijećanje, a ostali se alkari skloniše, već umorni, u svoj trijem.

Silan nemir obuze i varošane i seljake cetinske, a isto tako i one, što su došli iz daljih krajeva. I svatko je znao, da se sada imaju natjecati o pobjedu samo oni: Rašica i alaj-čauš.

I zbilja, doleti pobočnik vođin i javi ponovnu trku, a parci odjašе i opet na mjesto, odakle se započinjaše.

Kad se u tišini začuo silan zvuk mjedene trube, mnogi su problijedili — jedni zinuli silno raskolačenih očiju, a neki pače naperili ruku kao koplje i podigli jednu nogu, kao da će i sami trkati.

Prekrasan vranac Rašičin, kao da je to prvi put, jedva se doticao zemlje u trku. Dolama na Crnošiji vijorila se kao krila grabežljive ptice, a on stisnutih zubi i namrštenih obrva letio sve bliže i bliže.

Nešto pred alkom podignu koplje i projuri s njim upravo kroz sredinu, kao da se nije ni taknuo. No odmah zatim žestoko uzmahnu kopljem, a alka poleti uzduhom naprijed.

Strašan, rekao bih, životinjski krik, bijesan i sulud, začu se od mnoštva. Ali Rašica u isti mah, a sve u trku, podmetnu koplje i uhvati alku usred sredine, pa iščeznu u varoškoj ulici.

Ali sad nije bilo ni glasa čuti: kao da je smrt svojim crnim krilima prešla preko svega mnoštva, začepila sva grla i odrvenila sve ruke. Glazbari, koji su morali zasvirati pobjednu koračnicu zaboraviše svoju dužnost i svaki s glazbalom u pruženoj ruci gledali su to čudo i otišli sa svoga mjesta nasred trkališta.

Tako bijaše nekoliko trenutaka, dok nijesu ugledali Rašicu, da se vraća, znojan i crven, a koplje mu malo drhtalo u ruci. Vidjelo se, da je i on bio potresen.

Ali tada, kad su ga ugledali, narod kao da je pomahnitao. Neki stadoše i plakati, a neki lupati nogama, pa bacati kape i peškire u zrak. Svjetina nagnu sa svojih mjesta, i nije bilo sile, koja bi je zaustavila. I nastade strašan nered i takvo bjesnilo, koje se smirilo istom onda, kad se začuo očajan plač žena i vriska prestrašene djece.

— Što se ovo dogodilo? — pitali su jedni druge. Pa svi kao pijani teturali se i gurali na svoja mjesta pred bajunetama oružnika.

Salko se skamenio i nije pritrkao k ocu, da mu prihvati konja i koplje, kao što mu je bila dužnost, no Rašica, pošto je predao alku vođi i sucima, sjaše sam i stade grliti arapa i ljubiti ga u znojni i sjajni vrat.

I nije bilo više tišine.

I ako je alaj-čauš trkao i pogodio u sredinu alke i po četvrti put, svjetina je urlikala kao bijesna sve jednako dobitniku Rašici, kome su uračunali broj šest za sami posljednji put. Urlikala je pomamno i onda, kad je vođa vješao svilene trakove na dobitničko Rašičino koplje, i onda kad je na svršetku govorio o slavi cetinskog junaštva.

A kad se sve svršilo, navališe valovi od tisuća tjelesa k Rašici i ustavljali se naglo pred njim, a tad bi se sve i jače ustalasalo.

Dinko Šimunović

---

1) perje na šubari, nakit koji se dobiva za junaštvo; 2) kratki, seljački kaput; 3) vrpca; 4) prsluk; 5) puceta, gumbi, redovito od srebra; 6) prsluk; 7) puška.

*

12. Seljaštvo nije samo temelj i izvor svakoga života, nego ono i samo po sebi sačinjava hrvatski narod, te je kao takvo nosilac i vršilac svake državne vlasti u hrvatskoj državi.

I kraj toga svi staleži hrvatskoga naroda sačinjavaju jednu narodnu cjelinu, budući da i ostali staleži u hrvatskom narodu, kojih su članovi pripadnici hrvatske krvi, imaju ne samo svoj korijen i podrijetlo, nego i trajnu obiteljsku vezu sa selom.

Tko u Hrvatskoj ne potječe iz seljačke obitelji, taj u 90 slučajeva od stotine nije hrvatskoga podrijetla ni krvi, već je doseljeni stranac.

Petar Krešimir Veliki

U selu

Dan velji selu cetinskome svane,
Kralj ispred kuće županove sjaho.
Kmeti se kupe; promatraju plaho
vladara, gospe, velmože i bane.

Dotrko župan: — Svijetla kruno, gdje si
sjahao? Selo kukavno od vijeka...
— Župane, tu ću ostati. Donesi
pogaču crnu i zdjelicu mlijeka. —

Kmetići maše... Žena strepi. Njeno
čedo kralj svoja na koljena sjede.
Dijete sprva gleda prestrašeno.

Trak sjajan sinu u zjeni veseloj.
I crvić kralju po bradi bijeloj
ručicom tapka; ciče: — Djede! Djede!

Sablja i plug

Nađe ih, gdje se svađaju i kolju.
I orač reče: — Zvijer loveći mrku
taj čovjek sâd mi pogazi u trku.
Gle, štete grdne na mojemu polju! —

A drugi: — Vojnik ja sam, a on, što je?
Krt, rovač zemlje. Kaže: Ja znoj lijem.
Al' za tu zemlju ja se borim, mrijem.
Gaziti po njoj, to je pravo moje. —

A kralju reče: — To se sila bani.
Žulj vazda bješe od rane časniji;
pošteni znoj je od krvi svetiji.

U krvi sablja rđa, a plug sveti
što više brazdi, to se više svijeti
Štuj čelo, što te svojim znojem hrani! —

Vladimir Nazor

Bura na moru

Dam se nagovoriti od Ive, i mi se mjeseca listopada prekrasnog jednog dana uputismo u malenoj barčici duž obale k jugu. — Ovako, — reče on meni, — od luke do luke, od mjesta do mjesta možemo, ako vas je volja, sve do samoga Zadra. Ribareći s dobrom srećom ostavismo oko četvrte ure po podne za sobom već i selo Lukovo, kad Ive najedamput za najljepšeg ribolova digne glavu i naćuli uši kao zec, koji je pasući opazio nešto sumnjivo. Ja počekam, a Ive, pošto je obišao obzorje očima, javi se jednom samo, ali osudnom riječi: — Bura! — Obojica smo mučali. Mene je zahvatilo gorko čuvstvo i pravi prosvjed duše kao protiv takve nepravde.

Iza prvih jesenskih bura bijaše izvremenilo; svi ljudi, koji su se razumijevali u proricanje vremena, naviještahu martinjsko ljeto, pa zato sam se i ja dao nagovoriti, da poduzmem s Ivom taj put u malenom čamcu. A sad eto! — Obađem i ja brzim pogledom jasnu vedrinu i sjajnu pučinu, i ne našavši ništa sumnjivo, dignem oči k nebotičnim vrsima gordoga Velebita. Tamo se vrh najviše jedne glavice sabralo na divnoj nebeskoj modrini dražesno društvance malih mekanih, poput srebra bijelih oblačića. I poput bolesnika, koji nepromišljeno zataji liječniku važan simptom svoje bolesti, ja bez ikakva uvjerenja rečem Ivi: — Mislite li ove oblačiće?... Od njih nema opasnosti... — A ja je već čujem, — reče on uvjerljivo; — prije četvrt ure evo je dolje. Zamotajte povraz.

Prosvjedovati nije se dalo. Ja napnem uši i zamijetim jasno u visinama nad kopnom nejasan šum. Oblačići bijahu se već zbili u dugačak, po sredini posve taman oblak. U tišini mora stao se osjećati neki nemir, uzduh se još nije gibao, ali postao je naglo hladniji. Mi još motamo povraze, a prvi vihor zazuji vrh kamena i namreška tik samoga kopna more. A onda sune hrlo k otvorenom moru, pišući po glatkoj pučini široke, tamne i rašljaste pruge.

Ive je dotle namjestio vesla i upro snažno veslati k obali. Zamasi vjetra bijahu već češći i jači, i dok smo mi ulovili kraj, crnjelo se već more od jake bure do polovice kanala. Izađemo na pijesak

male neke dražice, pod golemim i pustim kamenitim krajem. Uto je bura već razvila svoju punu snagu, a mi s kamena na kamen, s rta na rt dođemo do mjesta, gdje je Ive oko kamene glavice bio omotao kraj špaga, gdje je sudio, da će biti lovine. Ja se zaklonim od bure ispod crvenkaste litice, a Ive poskoči vješto na oštru »puntu« i čučne se na nju ne mareći, što ga more zapljuskuje do pojasa. Najednom se on okrene meni: — Gospodine, ulovljena je velika riba! — I on stane vući, a nas zaokupi od te lovine tolika radost, te od toga časa nije za nas duvala bura vrh mrtve pustoši, niti postojalo pitanje, gdje ćemo probaviti noć. Nije dugo potrajalo, a na kraju bijela napetog špaga, što je ulazio koso poput pruta u zelenkasto more, savijuga se pred našim očima riba kao crn kolac. Obijest svlada Ivu, te stane već izmišljati kojekakve doskočice, ali najedamput spusti ruke, problijedi i zagleda se otvorenih usta u more. A onda istisne drhtavim, napetim glasom: — Pregrizla špag... i pobjegla... Samo tko je lovac, tko je ribar, poznat će ono gorko čuvstvo, što svlada čovjeka, kad mu lovina izmakne iz ruku. Pohlepan za plijenom čovjek podlegne osjećaju, koji nije žalost, nije bol, nije srdžba, nije strah, — ali ima u sebi glavne biljege svakoga od tih čuvstava.

Mi smo ostali buljeći tupo u rastalasano more i pogledavali muče jedan drugoga. Sunce je međutim naginjalo k zapadu, a u to doba obično vjetar ili opet popusti ili se razmaše još jačom snagom. Danas je poskočio i digao se iznad valovlja sloj praha poput sjajnobijele magle, kojoj se gornja naslaga od sunca na zapadu prelijevala crvenim i zlatnim bojama.

Poskakujući s kamena na kamen vratimo se u našu dražicu, a Ive ne mareći, što mu je bura lepršala košuljom, opetovaše u jedan dušak: — Kakva riba! Jeste li vidjeli, kakva riba! — Mi sjedosmo u dnu dražice pod veliku neku ploču, što nas je štitila od bure. Tu sjedimo neodlučni i licem okrenuti k moru. Nad nama grmi bura, pred nama šumi more, zapljuskuje s velikim talasima na pijesak i valja ga u žal i niz žal, a onamo dalje razbijaju se brzi valovi s velikom bukom o crnu izdrtu obalu. U kanalu hrle tisuće bijelih valova od obale k otocima. Čini se, kad se dugo zagledaš u taj život, kao da ogromna rijeka izvire ispod naših nogu i brza šumnim tokom u neznane daljine za otocima, kamo moje oko ne može doprijeti. Meni dođu na um riječi velikog hrvatskog pjesnika: Ljudski život nije drugo, nego smućeno jedno more — i ta slika, što sam je sto

puta čitao, bude mi ovaj čas jasnija nego ikada. — Sunce je međutim taknulo vršak otoka, a nebo oko njega planu divnim vatrenim bojama kao začarani zračni svijet. Bijeli pahuljasti oblačići sa zlatnim i rumenim rubovima plovili su nestašno po tom zračnom predjelu, po kojemu su se rastakale najdivnije nijanse svakovrsnih boja, i koji se hvatao s jednim krajem sunca, a s drugim daleke plavkaste i srebrenaste pličine. Tamo, gdje je bila ta neopisiva čarna ljepota, koje nijesu dostojne ni najsmjelije slike ljudske mašte, tamo, gdje su u veličanstvenoj vlasti svijetla plovili sjajnim bojama izvezeni oblačići — tamo je kao od čeznuća hrlilo burno valovlje, da se razlije u beskrajnu pučinu, u kojoj je vladao potpuni mir. Ovako burnom borbom srvan hrli i ljudski život u carstvo vječne ljepote i mira.

— Što vi velite o ovoj buri? — upita naglo Ive, a ja se prenem iz svoga maštanja. — Ja se bojim, da ne će popustiti. — To velim i ja... Ovdje ne možemo ostati svu noć. Morat ćemo gore, — pokaže on u kameno brdo, što se svojom tjelesinom ustubočilo ravno nad nama. — Vi ćete se uprijeti o mene, pa ćemo sve polako... sve polako... A usta ćete začepiti rupcem.

Po moru se bijahu prosuli posljednji rumeni traci sa zapada, jesenski sumrak stao se vući po dragi; s njim se u toj pustoj samoći uvlačilo u dušu vrlo neprijatno čuvstvo. Ive izvuče barčicu daleko na obalu na pijesak, složi u nju vesalca i onda reče odlučno: — Idemo! — I mi pođemo. Bura je grmjela oko nas i nad nama, slažući strahovitu simfoniju s morem, što je šumjelo po svem kanalu. Mi stupamo s kamena na kamen i uspinjemo se sporo i teško između širokih, niskih smreka i crnih grmečaka trna, na kom se gdjegdje zabijeli čuperak vune: što ga je ostavila ovca ili koza, da dosegne busen trave, što se zaklonio ispod trna. Sav je kraj oko nas kamenita, grdna pustoš, golemo mrtvo groblje, što svojim mirom bešćutno podnosi mahnita krila bure i bučnu svirku iz zračnih visina. Ive pokuša gdjekada nešto reći, ali bura mu odnese glas k moru, gdje utone u burnom šumu kao pljusak sitnog kamečka bačena u bučno more. Onda se najedamput nađemo u zatišju, odahnemo i otaremo oči, zamućene suzama.

— Pitali ste, kamo ćemo? Još nam je pô sata do ceste, gdje ćete naći gostionicu; nemate je, duše mi, sred grada bolje.

Vjenceslav Novak

Ban Mladen

Tragična je sudbina junačkoga bana Mladena II. Poradi promijenjenih prilika nije mogao uzdržati moć svoje porodice na onoj visini, na koju je bijaše podigao sretniji otac njegov. Hoteći ipak prkositi nepovoljnim prilikama silom pao je Mladen strmoglavce i nastradao tužno. Ako je bio šta kriv, krivnja je glavna bila njegova prevelika povjerljivost uopće, a slijepo pouzdanje u svoga kralja.

Tragično je lice taj ban Mladen. No još tragičnija je njegova sudbina po tome, što ga je i povijest žigosala kao tiranina, samo da opravda njegov pad. Historija se pozivala na njegove suvremenike, na ljetopisca Mihu Madija Splićanina, toga žučljivog Romana, kojemu je junački Mladen trn u oku. Premda ne spominje baš nijednoga djela njegova, radi kojega bi ga mogao obijediti i nazvati tiraninom, ipak ga je napao oštrim riječima.

Strašna je to optužba ogorčenoga ljetopisca Mihe Madija, ali nije ničim opravdana. Ta ni on sam ne spominje ni jednoga čina Mladenova, koji bi ga ovlastio na takvu osudu.

Upirući se u Mihu Madija svi su kasniji povjesničari prikazivali bana Mladena kao tiranina nad sve drugo. Svatko je nastojao prikazati činjenice tako, da Mladen izađe još crniji i silovitiji.

Ne — ban Mladen II. nije bio tiranin, on je bio tragičan junak, kojega su smrvile jače prilike. Usto je bio i pobožan, svojoj djedovskoj vjeri odan muž. Sam Miha Madi javlja, da je Mladen marljivo čitao Sveto Pismo, a mi znamo, da je s najvećom pobožnošću dogradio zadužbinu svoje majke i oca, naime crkvu i samostan na čast svoga krsnoga imena, sv. Ivana Krstitelja. Mi znamo još, da je gorljivo trijebio patarene u Bosni i da je pomagao svoga kralja u ratu proti srpskomu kralju raskolniku.

No ban Mladen, premda se neprestano kretao na vulkanskom tlu, bio je i iskren prijatelj znanosti i umjetnosti. Njegov tjelesni liječnik Vilim Varignana, glasoviti pisac medicinskih djela, bio je njegov osobni pouzdanik i štićenik. Zato mu je posvetio jedno svoje djelo, kojega se rukopis čuva u münchenskoj državnoj biblioteci. Na prvom je listu rukopisa posveta, koja počinje ovako: »Svima viteškim krjepostima opasanomu i ne manje umnom krunom ovjenčanomu velemožnom gospodinu svome vazda gospodaru Mladenu Hrvata i Bosne banu i vrhovnomu gospodinu čitave Humske zemlje njegov

duhom podanik Vilim Varignana, profesor umjetnosti i znanosti medicinske.«

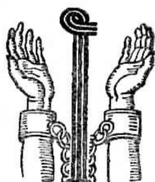
Motreći bana Mladena II. po njegovim djelima i po prilikama, u kojima je živio i djelovao, sasvim se drugačije prikazuje njegova ličnost, nego što ju je karakterizirala dosadanja predaja po deklamacijama Miha Madija.

»Mladen Šubić, silni ban, stoji po našem mnijenju usprkos velikoj udaljenosti prilično jasno pred očima. On spada u onaj soj, u onu vrstu, koja na Adriji od vremena rimskoga gospodstva nije izumrla; u njegovu radu vidimo velikoga gospodara, koji vazda hoće sve više postići, pak najposlije pada u svom ikarskom poletu. On nije bio običan čovjek. Ratnik, diplomat i vladalac u jednoj osobi, njegovo ime bijaše daleko na glasu u Italiji, Ugarskoj i u njegovih susjeda. Njegov položaj kao zaštitnika mletačko-dalmatinskih gradova donio je sa sobom, da je stajao usred vreve talijanskoga političkog života i činio lijevo krilo stranke Guelfa. Još njegov otac živio je u prijateljstvu s papom Klementom, te se njemu kao i Mladenu mnogo šta kroz prste gledalo. Pri svem tome što su upute iz Mletaka utjecale na bana, koji je međutim za talijanske gradove važio kao »princeps«, imao je on diplomatske zastupnike svoje sile.

Mislimo, da se Mladenu Šubiću mora odrediti mjesto ne samo u političkoj povijesti, već i u kulturnoj.« Tako o njemu piše madžarski povjesničar Thallóczy.

Vjekoslav Klaić

Pod palubom

jedan od njih veslo pusti: — Brate,
srk vode daj mi. Već sam iznemoga.
Ja ću se sada nasloniti na te. —

I veslar prima bolnog druga svoga
na prsa znojna .... Gledaju se; šute.
Najednom klik se začu: Šćavo, voga![1])

Momak se trzne, za veslo prione.
Turobne oči suzama se mute.
Napinje sile, da jadan ne klone.

[1]) Robe, vozi!

Mrak i muk vlada u galiji .... Hriplju
umorne grudi. Veslo muklo bije
jadranski talas; suha drva škriplju.

U drazi, vani, proljeće se smije.

2.

Bolesnik zbori: — Mirošu, pozdravi
majku mi, ali ne kaži joj, da sam
sputan ko pašče na toj umro splavi.

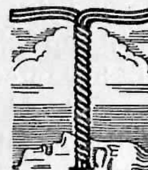
Reci joj, da sam pao na palubi
s mačem u ruci. Za majku mi ja sam
junak, što Mlečić u bitki ga ubi. —

I tužan mladić za srce se primi:
— Mirošu, kada grane ti sloboda,
Jagodu, curu lijepu, pozdravi mi.

Reci joj, da sam put kraja daleka
otišo, da ću svile i bisera
donijeti; reci, nek me mlada čeka.

Reci joj, da je tvrda moja vjera. —

3.

išina. Noć se pod palubom hvata.
Pljuskaju vesla ... Momak tepa: — Druže,
pozdravi jošte maloga mi brata.

Kaži mu, što je himba i prijevara.
Nek znade, što je lanac, bič i veslo,
i kako bukti ova mržnja stara.

Pones' mu moju košulju krvavu:
Neka je o klin objesi nad pustim
ognjištem; neka sveti moju glavu! —

Reče — i zadnjom snagom veslo skrši.
Stražari grnu. Bijesno oko gori.
Na biču remen po zraku leprši.

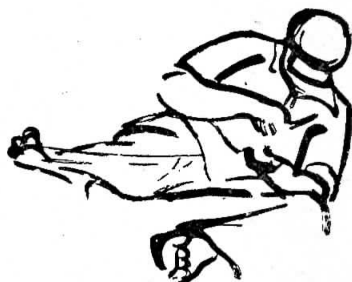
— Ne dam se! Šibaj do krvi! Umori! —

Vladimir Nazor

Ribolov u noći

Tito Dorčić je sin ribarskog poglavice Andrije Dorčića. Svršio je pučku školu; otac hoće da ga upiše u gimnaziju, ali u njega je silno razvita strast za ribarenjem.

Oko devete ure otisnula se svjećarica na more. Ulazila je kao krvava baklja u golemu crnu grobnicu, gdje počivaju heroji. Šaputljiv a snažan mrmor tihoga mora javljao se stotinom zagonetnih glasova. Svojim crnim veličanstvom krilila se noć, urešena dijademom zviježđa.

Na žalu su nekoji ribari polijegali, a neki posjedali. Prate drijemno očima svjećaricu.

Krvavo svijetlo ribarice stajalo je nepomično na jednom mjestu. Ljudi u barci, obasjani s jedne strane žarkim rumenilom, neko su se vrijeme nemirno komešali.

— Što im je? — upitao je neki stari ribar ljutito. — Ne bih rekao, da su našli ribu... nešto im se drugo dogodilo...

U ribarici bila su uz svjećara — glavno lice — još trojica ljudi: dva veslača i lučar, koji je po zapovijedi svjećara ložio na vatru luč, kao što su i oba veslača radila veslima samo po njegovoj zapovijedi. Uspjeh lova zavisi od vještine svjećara; zato je to mjesto zapremao redovno sam Andrija. — Pored one četvorice stisnuo se u barki uza svjećara i Tito, i zurio također u nepomično more, po kojem se daleko razlio širok i rumen odsjev vatre, pod kojom se cvrčeći gase u vodi iskre i žeravka.

A ribar je Cazlin protiv običaja i pravila bio nemiran na svom mjestu. Niz lice i vrat obilno mu se cijedio znoj; katkad bi stisnuo usta i zastenjao, da zatomi neki bol.

— Vas nešto kao da boli, Kajetane? — upitao ga je lučar.

— Oh! — odvratio je Kajetan stisnuvši oči, ali zurio je opet u more.

— Što vas muči? — radoznalo je nastavio lučar.

— U drobu... matrun, da Bog oslobodi... Evo, sav sam u znoju, a ledeni srsi prolaze mi životom. I stresao se kao od studeni.

— Nešto ste pojeli, što li? — mislio je jedan od veslača.

— Kozlovinu! Nikad je ne podnosim.

Ušutjeli su. Kajetan je još neko vrijeme zurio u more, a onda je rekao teško se dižući sa svoga mjesta:

— Ne mogu više... Dolaze mi pred oči crni oblaci, ne vidim... Evo vam, pa radite, što znate, a ja više ne mogu...

Povlačio se sa svoga mjesta jaučući u dušak: — A jo--o-o-o.

Dok je tako stenjao savivši se na dnu barke do nogu veslača, pitala su se oba veslača i lučar: Što da se radi?

— Ja ću biti na svijeći — rekao je na to odlučno Tito, i već je bio nagnut nad more gornjim tijelom ondje, gdje je malo prije isto tako sagnut zurio u more Cazlin.

— Nejak si ti za to, — odbio ga je jedan od veslača. Nejak si, nebore, gdje bi ti to!...

— A što sam ja to prvi put na svjećarici? — prigovorio mu je Tito. — Samo da mi nađemo ribu... Samo vi mene slušajte, a nemojte da budemo u barci dvojica ili trojica gospodari!

Njegove su riječi bile uvjerljive, a i njegovo lice ojačano izrazitim crtama iskustva, što se vidi često kod djece, koja se rano, a s razumijevanjem, počnu baviti kakvim praktičnim radom.

Cazlin je na dnu barke stenjao i zazivao u pomoć Isusa i Mariju, ali Tito ga nije čuo: zurio je u more široko otvorenim očima, u koje je ušla sva njegova duša. I lučar i veslači pitali su se pogledima: Šta da se radi?

Barka se sporo micala. Tito, sav u jarkom svijetlu, ukočio se sagnut nad more kao kip.

— Riba... rekao je najednom tihim, ali sigurnim glasom.

Bjelkasto i sivo mnoštvo ribâ pokazalo se duboko pod barkom kao sika i tromo se dizalo prama površini.

— Naprijed... Natrag... ne pljuskaj veslom... — odrešito je, ali s primjesom strasti zapovijedao Tito. Ozbiljnost i uzbuđaj duše, kojim se našao na tom mjestu, davao je njegovu djetinjem licu čisto muževan izražaj, jer mu se nenadano ispunila smjela želja, da se nađe jednom ovako samostalan, bez ičijega nadzora, na mjestu svjećara. Kako je slatko i zanosno zamišljao tu želju, koja je značila vrhunac svega... Kako bi se pred njegovom fantazijom bujno redale slike pod plamtećom luči... Kako bi mu duša rasla kao nabreknuta od osjećaja vlasti, da je tu ljudima i ribi zapovjednik i gospodar! Zato se sav kao nadahnut našao na mjestu oboljeloga ribara; sva duša ronila mu je s pogledom uz ribu pod morem... a onda je morao zakipjeti srdžbom protiv veslača, koji se još jednom usudio izustiti

sumnju: Može li on ovako nejak da bude svjećarom?... A on se osjećao velik, jak i samostalan na tom mjestu, ravan ocu i izabranim ribarima, koji su umjeli voditi ribu pod svijećom.

Bjelkasto mnoštvo sve se više dizalo k površini, a u rumenom svijetlu već su se razabirale pojedine ribe svojim skladno formiranim tijelom.

— Kajetane, našli smo ribu... — rekao je jedan od veslača bolesnom ribaru; možda biste vi htjeli da pogledate?

Mjesto odgovora zastenjao je Kajetan na dnu barke:

— O Isuse... o djevice Marijo...

— Samo da mu sad ne popusti muka, — pomislio je Tito.

— Dobro vodi ribu, — priznao je jedan veslač, a smiješak velikog zadovoljstva duše provalio je na Titovo lice.

— Riba zapovijeda meni, a ja po njoj vama... Eto, zato je dobro vodim, — razjasnio je Tito.

Napokon je sretno doveo ribu k obali, gdje su je ribari zatvorili mrežom.

(Iz romana »Tito Dorčić«)

Vjenceslav Novak

Hajduk Radojica i gospa od Vrhpoljca

Više Knina kamenita stina,
a na stini kamena tamnica;
u njoj leži sužanj Radojica.
Tamni tužan devet godin' dana;
junak više odolit ne može,
pa mi klekne na gola koljena,
suze roni, ovako govori:
»Majko moja, od Vrhpoljca Gospo![1]
Evo ima devet godin' dana,
da ja tamnim u tamnici tamnoj;
više junak tamnovat ne mogu,
već te molim, mila majko moja!
Ja imadem do tri toke moje,
dvjema ću ti krunu sakovati,
a treće ti na dar pokloniti.
Pusti mene iz tamnice tamne!«
Junak jošte u riječi bio,
kad se vrata skripćuć otvorila;
pusti njega od Vrhpoljca Gospa.
I on ide bilu dvoru svome,
ter uzima dvoje toke svoje,
pak otide k Sinju bijelome,
i Gospi je krunu sakovao,
pak se vrati Gospi od Vrhpoljca;
kleknuo je na gola kolina,
svetoj Gospi tio besidio:
»Gospa moja, mila majko moja!
Evo tebi bile krune tvoje,
i evo ti treća toka moja,
kako sam ti junak obećao,
kad sam junak u tamnici bio.
A sad tebi tvrdu viru dajem,
da ja više hajdukovat ne ću;
da ću čuvat bile dvore svoje,
i u dvoru staru majku moju,
a uz majku virnu ljubu moju.«

Narodna pjesma

[1]) U Vrhpolju kraj Šibenika ima i danas čudotvorna slika Majke Božje.

Noćne tajne morskih dubina

Sad već možemo krenuti. Kad isplovimo na pučinu i dođemo u ribarske vode, mjesec će već zaći. Rastanak je s njime okrutan. Kapljice mora, koje kaplju s vesla, nalik su na krv — cijela pučina je otvorena grimizna rana. Ljubičaste sjene na sjeveru javljaju dolazak pravoga mraka. Prijeko na Rabu, kod Lopara, kamo više ne dopire mjesečev trak, igraju već dvije bijele iskre. Tamo se lov već započeo...

Zagonetno mrmori more pod kljunom barke. Katkad u sitnim valićima njegovim kao da se javlja fosforescentna sjena neke podmorske aveti. Ali čim se javi, već umine — more brižno krije svoje tajne ljudskome oku. Iza naših leđa na pučini viri samo još dijelak mjesečeve kružnice; ugasila se već — od nje kao da dolazi taj hlad. U njezinu slabom odrazu nakazno se pred nama ocrtava kljun naše barke; nije vitak ni nizak: kao da je sovuljaga na nj sjela i zamišljeno se zagledala u more pod sobom.

— Još malo... Šijaj desno! — ječi tihi glas ribarskoga vođe malome na krmi.

Noć juri na nas kaotična, bezoblična. Progutala je sve naokolo — i Rab, i Krk, i visoke stijene obale. Nagonska strepnja obavija ljudsko srce — nigdje se čovjek ne osjeća tako malen, nemoćan kao sred crne noćne morske pučine. Nejasni, prigušeni šapat valova, koji se cijepaju pred pramcem, još pojačava taj sablasni utisak. Ulazimo u zagonetni, neznani svijet....

— Tu smo! — više samom sebi mrmlja naš vođa, dižući se i kolebljivim korakom pristupajući mrkoj, nakaznoj spravi na pramcu. Dva, tri puta sijevne iskra, da se opet ugasi i još produbi noć. A l i s v i j e t l o u v i j e k p o b j e đ u j e. Jedan čas, i nakaza na pramcu stane guditi tihim mrmorom, a njezino lice zasja blještavim mlazom. I kao na nijemi dogovor, u mraku pred nama — možda kilometar, možda manje, a možda i više (osjećaj za udaljenosti na noćnom moru sasvim je nesiguran), bljesne drugo bijelo oko, kolebljivo, nemirno, da se kao i naše smiri u tihom ritmu pučine.

Mali na krmi promijenio je svoje držanje. Ide to sve bez riječi. Ne će mu biti više od deset godina, ali već razumije svoj zanat u tančine. Suvišne su mu zapovijedi. Tri udarca veslom — i onda mir. Jedva osjetljivo barka klizi crnom pučinom... Pada samo po koja šaputava riječ, kojom vođa ribara upozorava došljaka na novu tajnu mora...

To se zove ribarenje »na sviću« (svijeću)

Nadneseni smo na pramcu nad morem. Do ušiju nam jednolično soptavo zuji reflektorska petrolejka. Ona baca snop svoga svijetla ravno u dubinu. Katkad se zaleti u nju po koja mušica bljesnuvši zasljepljivo poput sunčanog ivera. Bljesne i ugasne — ožežena svijetlom pada u more.

Novo je to more, koje nam se otkrilo u taj čas, sasvim novi kraj. Katkad pred nama iskrsne visoka stijena bliske obale — nismo ni slutili, da smo tako blizu kraja — blijedonarančasta, sablasna, da odmah zatim potone u noć. Kao neočekivane udarce primamo te trenutne pojave kopna. Trgnemo se — barka malo krene u stranu — i sad nas sasvim zahvaća u svoj čar slika morske dubine.

Zelena je poput trave u svijetlu reflektora. Čini se, da uopće nema dna. Nebo, koje se podvuklo pod nas i zazelenjelo — katkad samo nešto zasljepljivo bljesne, munja propara zelenu sferu.

Barka kao da se ukočila i predala nevidljivim valima. Samo se čuje još tiho zujanje svjetiljke, jer i ona kao da je spustila svoj dah. Starac ribar nadnio se nad zelenu dubinu jedva čujnim glasom:

— Vidjet ćete sad odmah. Pazite... Ono bijelo, što je šmugnulo. To je prva... Ne bojte se — ne će nam umaći... Pavo mi je rekao, da ih tu ima gomila, dvadeset, trideset centi... I to samih skuša...

— Vele, da je riba glupa... A šta bi bila glupa? Ima često više mozga od samoga čovjeka... Ne da se lako uhvatiti... Treba je opiti, omamiti svijetlom — svijetlo je za ribu kao prošek za nenaviklog čovjeka — polako, ljubezno je namamiti i povući za sobom — a još i onda često umakne... Znamo često izgubiti cijelu noć — i u posljednji nam tren pobjegne. A utrošili smo za trista Kuna petroleja. Nisu to male pare za nas ribare... Mnogi tamo kod vas ne znaju, kako je težak ribarski zanat... Ali evo je...

— Riblja država je sređena... Divna mora biti organizacija tamo dolje u dubinama... Znaju ribe taktiku bolje od mnogih vojskovođa... Pazite... Pazite! ...

Ispod nas u dubini nešto je šmugnulo, nešto zasljepljivo bijelo. Onda još jedamput. Opet zelena, svijetla bezdanost s fosfornom patinom...

— To su prve izvidnice... One kao da uvijek stražare na površini. Jeste li vidjeli? Nisu ni došle do gore, i već zaronile... To je najbolji znak. Dolje ima, jamčim vam, mnogo njihovih drúga, cijela vojska. Samo polagano, tiho i oprezno...

Ha, evo ih!

Zelena bezdanost trenom kao da se razlomila u stotinu iskričavih briljanata. Na metar-dva pred nama naglo je srnula ribica, prebacila se u zraku tik pred »svićom« i opet zaronila. Zelena bezdanost se bijelo namreškavala poput svile...

— Sad je vidjela. Sad javlja. Eto ih — dolaze nove...

Polagano, oprezno, poput lepršave misli, poput sjene ptice u letu, negdje daleko i duboko javilo se nekoliko ribica. Deset, najviše petnaest. Kruže tako reći na jednom mjestu u vrlo brzom krugu. I taj podvodni vrtuljak penje se sve naviše. Barka je stala. Ribe vode kolo uz nijemu svoju glazbu. Uporno, jednolično, prpošno. More se samo namreška, kad koja, poput neobuzdanog plesača, poskoči nad pučinu. I ona i sve njezine drúge kao da su se prepale gornjega, surovog svijeta, pa jure, jure, nestaju u zelenilu mora...

— Tu smo. Sad ćete odmah vidjeti. Glavna predstraža se javila. Začas, evo ih...

Kristalna zelen-voda kao da je na svom dnu uzavrela, kao da se sámo dno diže k nama, da nas primi na svoj dlan... Sve je kao nevjerojatan san. Sedefast oblak zamutio je zelenilo mora, leti k nama. Misao staje — jedino oko može još zabilježiti neslućeni prizor.

More kao da se izgubilo, nekud procurilo. Na njegovo mjesto došao je živi sitni svijet. Stotine, tisuće riba — jata, kakvih ne vidi nijedan nebeski lazur. Teško se snalazi oko u tom prizoru. Ali postepeno otkriva čudnu činjenicu. Poznaje stari vođa ribarâ svoj svijet. Zaista divna organizacija postoji u dubini morskoj. U tom kaosu sitnih tjelešaca, koja jure s neslućenom brzinom, vlada nevjerojatan red. Upravo bojni postroj. Isti sustav kao kod vojničkih izvidnica i kod jata divljih gusaka. Ta gomila riba stvarno se raspada u stotine malih grupa — svaka od njih poredana je u šiljastom kutu, a na čelu joj predvodnik, za kojim njegov odio slijepo juri. I svaka ta desetina čete pomno pazi, da se ne pomiješa s drugom, uzorno vrši svoje taktično kruženje, pleše svoje virovite spirale, od kojih se razasiplje jato iskrica kao rastopljeno zlato.

— Tako je to; više puta ih ima, da ih rukom možeš hvatati i bacati u baru... Sada je već dobro... Već su opijene svijetlom... Ako to dalje bude ovako pridolazilo, onda — —

More se pretvara u žitku kovinu. Zelenilo s obasipa zlatnim i srebrnim iskrama. Iz mora iskaču briljantne kaplje, koje se lome u

stotinu boja. Sve je nalik na fantastičan balet, kakav nam nijedno kazalište ovoga svijeta ne može prirediti... Podvotkinje vile vode svoje kolo. Na takvom jednom ribarenju, kad se prvi put otkrila čovjeku tajna noćnoga mora, porodila se i prva bajka o morskim kraljevnama, zagonetnom carstvu dubinâ, koje mami čovjeka svojim čarom.

Osjećaj vremena i mjesta gubi se. Možda smo sat, možda već tri sata na moru. I tko će to znati? Oko se nikako ne može nasititi toga prizora, koji je uvijek jednak, ali svakog trenutka opet nov.

Ali odjedamput kao da se je jastreb zaletio među piliće. I tko će znati, što se desilo. Jato riba najednom je zadrhtalo kao pijano, i zakolebalo, i palo. Samo se još zelenom vodom vuku sedefasti mjehuri — ribe je nestalo, kao da je nikad nije ni bilo... I more je sad nekud tužno, pusto — kristalni zeleni grob.

— Dešava se to često tako. Ali mislim, da nije svršeno. Katkad, istina — velim vam — riba ima pameti... Nije nju lako hvatati...

I doista, začas se opet javi nekoliko prethodnika, opet se započne dražesni ples oko svijetla. Opet zeleni ponor, I opet cijelo jato oko nas pleše pijano kolo, predaje se opojnom svijetlu srljajući s ljepotom u smrt...

I tako to ide u beskraj. Cijelu noć. Samo barka jedva čujno klizi približavajući se svojoj dragi. I katkad, na zaokretu, naglo iskrsne pred nama krajina obale poput rastrgane kazališne kulise.

Lice našega vođe postaje pažljivije. Dolazi presudan čas. Katkad dopre do nas koji doglas. Na ulazu smo u mrežu. Sad je potrebna najveća pažnja. Živci se iscrpljuju. Napetost, koju ne daje najnapetiji film, steže sve naše pokrete... Riba oko nas poigrava, bacaka se, libi i uzmiče, i opet se javlja...

— Steži mrežu!...

More zapljeska pod veslima. Glasovi ljudski su bučni.

Riba još uvijek pijana, pleše, pleše nasmijano... Hoćemo li je uhvatiti? Borba je pri kraju. Otegnuto se odvija jeka oštrih ljudskih glasova. Dvije baklje na kraju maloga zatona nemirno bojadišu velebitske stijene.

— Brže, brže!...

Osjećamo, kako se barka trza. Riba još pliva pred nama. Tu smo. Sad je odlučno... Opet je oko nas zelen, sad sve žuća, rumenija... Njome se podvlače crne sjene mreže, koja se trza, živi, otimlje...

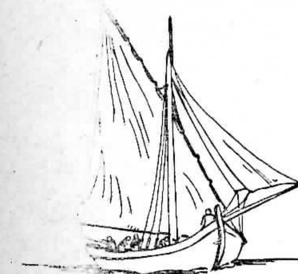
Lov je dovršen! Tamo s Velebita već se pomalja prvi dan. Bučno potežu mrežu kraju, ore se i kletve i smijeh. Riba nas je prevarila. Samo začelnicu smo joj uhvatili — bit će pet-šest centi... Ipak nešto.

— A bilo ih je dobrih petnaest. Velim vam — riba ima pameti — zaključuje još jednom stari ribar svoje pripovijedanje, dok odnekle, iz nevidljiva zaselka, pijetao već pozdravlja novi blijedi dan.

Josip Horvat

Povratak broda s morskog puta

Lijepo ti je o svanuću obzorje s Gorice! Nad tobom je čisto južno nebo bez oblaka; zlatno-rudo na istoku glasi se i plavi pomalo, kako odmiče put visine; na sredini razlijeva se u modro, a onda opet, slazeći na zapad, tamni, tamni, te pri dnu, gdje se s morem grli, ostaje sinje s crvenkastim rubom. Pod tobom je Jadransko more, od istoka preko juga do zapada kraja mu ne doseześ, a na jutarnjoj tišini val za valom tiho se gibajući krasno ti odsijeva svu nebesku vedrinu. Od sjevera do istoka brda ti ustavljuju pogled, ali sela, što su pobrđem namještena, kad ih gledaš kroz onu vlažnu maglu, koje još nije sunce rastrgalo, ukazuju ti se upravo čarobna. Tuda se bani Trstèno sa svojim gorostasnim makljenima, Orašac s dubravom maslina, Petrovo Selo sa svojom zavjetnom crkvicom, Gospe od Vidica s ledenim vrutkom Žlijebi; Srđ s ubavim svojim Konálom; varoš Pile sa svojim perivojima. Vidiš pod sobom komad Dubrovnika i ogromnu Minčetu; vidiš otok Lokrum i za njim otočiće Mrkan i Bobaru; na lijevu im je Cavtat, a preko njega gube se Konavli s vrsima kotorskih planina.

Dva primorca stoje na Gorici; jedan je visok, drugi nizak; zanosi ih divota ovoga prizora, te i nehotice okreću tamo i amo oči i po više puta, dok ih ne ustave napokon tamo negdje mimo Lokrum na nešto veliko, bijelo, napereno usred mora, rekao bi: labud razastrtih krila.

Oštro je pomorčevo oko, ono se daleko seže, i vješto je razaznati na pučini brod od broda, i poznati ga, koji je.

To je pulaka.[1]) S punim jadrima približava se gradu; to je hvaljeni brod stare gruške kuće Vilenika. Svršivši svoj četverogodišnji put, vraća se sretni brod u domaću luku, ono što se reče, rušan i krušan, da zimuje i da se popravi.

Ovaj visoki čovjek, što čeka brod, Vicko je Vilenik, stari kapetan, koji predavši sinovima zapovijed broda, zamjenjuje s domaćim pokojem pomorska stradanja. Onaj manji, to je mornar Krile, vještiji moru negoli suhu; njemu je od Kalkute do Brazilije kao drugima od Taganroga do Marsilje.

Sunce se pomolilo iza Žarkovice i sjajnim zrakama udarajući u jedra pulaci, zlati ih. Rekao bi, da je i drvo oćutjelo sunčani pozdrav; jer pod dahom istočnoga vjetra naperi se sprva u vis, kao da bolje ogleda sunce, pak onda, zaronivši nosom u valove, rastjera ih oko sebe u prah, i čim naprijed zaplovi, gibne malo na desno, pak na lijevo, i odvrati mu pozdrav.

Doprla pulaka na rt lokrumski i upravila već mimo grad. Glavni stijeg vije se na krmi; sva tri jedrila nose na vršku razvite različne stjegove; okitila se lađa, neka bi ljepša na dom prispjela. Eto je već prema gradu; neviđenom se rukom savijaju donja velika jedra, pak kroz bok žicne plam, za plamom oblak dima, za dimom jekne top, a kopno mu odjekne. Jedan pukne, pak drugi, do sedam: to je pozdrav Dubrovniku. To je nekoć bio pozdrav; stari pozdrav, mili pozdrav ondašnjih vremena; koji bi napunio veseljem srca starih Dubrovčana, koji bi suze radosti otiskivao niz obraz majkama i zaručnicama, koji bi podigao malo i veliko, da trče na Pile, da gledaju putnika, koji se sretno kroz mrske pogube vraća kući, da zagrli svoje. Onda je obilnost na moru plovila, pak se u Dubrovnik slijevala i glasila se u svom dolasku; a danas lakoma ruka brodarskih gospodara i nehajnost mladih kopetana zanemrila je ovaj veseli pozdrav. Gluho odlazi brod s domaćih žala, a još gluše dolazi; za nj nitko ne zna do sama mu gospodara, koji ga s uhitnom radosti dočekuje i nesvijetla lica, dok ne vidi, da je dobit nadišla trošak i koja mu je tisuća upala u gvozdeni zatvor.

Polako dojedri prema Gospi od milosrđa i tu opet pozdravi Božju Majku i svoga parca[2]) sv. Vlaha na Gorici s pet žestokih hitaca; pak onda razapinjajući savijena jedra, upravlja veselo put gruških žala.

Devet je ura s jutra; ćuh s kraja, koji je pomalo tjerao pulaku Vilenikovu put Gruža, otide, što reku pomorci, za suncem, s čega, kad ona dolazuka prema Grebenima, stigne je vjetrić podnevni i tisne je veselo put unutrašnje luke. Jedri ona na sva jedra i istom se promoli između Dakse i Lapada.

Jedri pulaka mimo Daksu, pak okrećući kormilom na lijevu, divno zavije put Kantafika. Na glas kapetanov dio mornara leti uz

prepredane ljestvice dovrh jedrila i spušta i kupi gornja jedra, a dio krova duši donja, neka bi plav s umanjenom silom uljezla u luku i pristupila žuđenom počivalu. Množ plavčica,[3]) punih gruške mladeži, zaveze na susret dobrodošle pomorkinje, u njima voze jedni, da što prije pozdrave svoje, voze drugi, da bi joj pomogli osidrati se i za kraj se vezati.

Prošla je Kantafik, mimoišla je prve škare,[4]) plovi do pred kuću Vilenikovu, pak onda pljusne u more ogromno sidro, jedra se prevrnu, a vještim činom brod se okrene krmom put igala[5]), kroz oka[6]) ispusti debela čela,[7]), koja prihvatajući pridošle plavčice, vuku ih i svezuju oko kamenitih stupova.

Usklik je na igalu, vika je na brodu, viju se kape, mašu ubrusići, grme čestitanja i pozdravi, ali sa svim tim posao se ne ostavlja. Kapetan zapovijeda s krme,[8]) nòstromo[9]) odjekuje s prove;[10]) škripe prekrstači,[11]) čim se niže snimaju, graju po njima mornari, čim jedra zavezaju, kamàrot[12]) leventuje[13]) na piku[14]) i randu[15]) zavija; štucaju[16]) čela po krovu, ono se veže, ovo se ukolač sakuplja, ono se priteže, da ne vjetre[17] prekrstači. Svak zna, što čini, i rabota tako leti, da u malo doba sve je na svom mjestu, a paluba umorna s igre po morskim valovima, poljulja se još malo, pak sjede da se odmara, utegnuta sidrima i svezima, kao ubava gospođica nakon noćnoga plesa, kad legne na domaću svilenu ložnicu.

Mate Vodopić

---

[1]) brod na tri jedrila; [2]) zaštitnik; [3]) čamaca; [4]) mjesto, gdje su se gradili brodovi; [5]) obala; [6]) otvor na brodu kroz koji prolazi konop; [7]) debeli konop; [8]) zadnji dio broda; [9]) najstariji čovjek iza kapetana, koji upravlja mornarima; [10]) prova, pramac broda, prednji dio; [11]) dugi balvan, za koji se veže jedro; [12]) mladi mornar, koji poslužuje kapetana; [13]) lijeniti se; [14]) prekrstač od rande; [15]) jedro od krme slično nepravilnom trapezu; [16]) lupati; [17]) drmati se od vjetra.

*

13. Sva tvarna (materijalna) i duhovna dobra u hrvatskoj državi vlasništvo su naroda, te je on jedini vlastan njima raspolagati i njima se koristiti.

Prirodna bogatstva hrvatske domovine, napose njezine šume i rude, ne mogu biti predmetom privatne trgovine.

Zemlja može biti vlasništvo samo onoga, koji je obrađuje sam sa svojom obitelju, t. j. seljaka.

Suša

1

Zapečatilo se nebo. Samo kadikad duhne suha, jaka jugovina, što drma stablima i sagiblje do zemlje žito. Tad još više žeže Božje sunce, a vjetar nemilosrdno bije i ljude, koji nemoćno sjede pred vratima svojih kuća, i blago, koje traži među škrapama uveo čupak trave.

Umor i smirena žalost je na licima težaka. Žito, njihova hrana, eto, osušit će se. Nekim je još jedina nada vinogradić, stvoren u iskrčenom komadiću ledine i ograđen kamenjem, i stoka. I bob i duhan izgorio, propao, a vode u kojem bunaru ili lokvi ima samo toliko, da jedva dotiče za napajanje blaga. Presuši li i to, tada ne preostaje drugo, nego da izgine marva, a za njom i ljudi. Te su bunare i lokve iskopala pojedina plemena za svoju potrebu. Kad je vode dosta, nitko ne brani i onima iz drugog plemena, da uzmu za kuću i napoje blago, ali kad udari silni, suhi južni vjetar i pripeče Božji zvjezdan pa počne nestajati voda skupljena od proljetnih kiša, tad se svatko zabrine i pomisli: hoće li doteći?

Nema u cijelom tom krševitom kraju, na stotine milja daljine, žive vode. Za nerodice ljudi su se navikli podnositi glad, ali žed je teže podnijeti; i kad se zadugo nebo ne smiluje, da suzne na njih, oni se uznemire. Zabrinuto gledaju u zrenik, ne će li se pomoliti oblačić, da im navijesti kišu, život. Svako razočaranje raspaljuje u njihovim prsima ljutnju i neprijateljsko raspoloženje prema svakomu, koji se usudi da dirne u ono malo vode, što je u bunarima i lokvama još ostalo. Od sunčane silne žare krv im vri, navire pod kožu i na oči, koje se krijese kao u risa.

2.

Zato se i zovu dva sela »Suhi do« i »Žedno«, jer u prvom, što leži u dubokoj kotlini, najprije presuši voda, a u drugom najprije ožedne ljudi. Ali u tim selima ipak svatko pazi na kumstvo i prijateljstvo, i čovjek rado priskoči čovjeku u pomoć u potrebi. Malo se između sebe pravdaju. i momci ne otimlju djevojke pod silu nego ih prose i vjenčaju po dobromu, starom, običaju, ali za duge nemile pripeke, ako panestane vode, kao da se svi preobraze. Prijatelj bježi od prijatelja, kum od kuma, a momci i ne misle o svadbi. Svatko se uvuče u kuću i crne mu se misli motaju po glavi.

3.

I dva susjedstva, Volarića i Lasića, življahu uvijek u prijateljstvu i slozi. Momci su se družili i bacali kamena s ramena, starci pod jednim drvom hladovali paleći mirno jeftin duhan iz svojih drvenih lulica, djevojke se pod ruku hvatale i na pašu zajedno odilazile, a pred jednim dvorištem prele i razgovarale se.

Često je stari Ivan od Volarića zalazio k mlađemu Stjepanu od Lasića. Bio mu je Stjepan omilio, jer je bio bistar i radin. Njih dva mirno su se razgovarali o vrsti i cijeni žita, o novoj lozi, kojom će zasaditi svoje vinograde, uništene filokserom, o novim spravama, kojima se može brzo i lako splastiti sijeno, i nagoviještali, da će doći vrijeme, kad će ih težak moći nabaviti. I mnogi drugi težaci dolazili su k njima na razgovor i svjet.

4.

»Što je to ove godine, kume Stjepane?«... uzdahne jedne nedjelje stari Ivan sjedajući na klupu pod starom košćelom u Stjepanovu dvorištu, kad su se vratili iz crkve. »Eto, izgori sve. Lokva pred mojom kućom na po je presušila.«

»Ne pamtim ni ja takvog ljeta«, odgovori Stjepan namrštena čela. »Bit će dobro, ako doteče za blago. Ona moja lokvica presušila posvema«.

»Pa poji iz moje«, izusti tiho Ivan.

»Ako se bojiš, da ne će doteći...«, odbije tobože Stjepan, tjeskobno, ko u strahu, jer je znao, da mu je Ivan preko srca ponudio gostoprimstvo.

Ivan uspravi glavu i zagleda se tupo u nebo. »Dat će Bog kiše!« »Uslišio te!« prihvati Stjepan, ali je pri tome mislio, da Bog ne će biti njima milostiv, jer ih je htio kazniti za njihove mnoge grijehe, i crna mu je slutnja stiskala srce i sjenila čelo. Nastade muk, koji prekidaše samo rikanje volova izdaleka i žalostivo blejanje ovaca. I blago je osjećalo sušu i na svoj se način tužilo. Toga dana razgovor nije tekao. Dva prijatelja nijesu imala srca da govore o boljim danima.

»Dat će Bog kiše«, ponavljao Ivan, tek da nešto kaže, a sam je najmanje u to vjerovao.

5.

Stjepan je pojio svoje volove na lokvi kraj Ivanove kuće. Sunce je tek granulo, i on je uranio, jer je znao, da će kasnije doći Ivan sa svojim, a on se bojao, da se s njim sretne. Rekao mi je, da pojim, koliko me volja, ali ja znam, da mu je teško, mislio je.

Tješio se mišlju, da su odavna dobri prijatelji i gotovo se stidio, što ga se kloni. I korio se: mislit će, da bježim pred njim, i bit će mu žao. Volovi su pili lagano, dižući svaki čas glavu. Preživali su pohlepno vodu, koja im se cijedila niz čeljusti. Oklijevali su. Vidjelo se, da im je milo tu, uz vodu, i da je se ne mogu siti napiti.

Stjepan ih je gledao mrko. I njemu je bilo žao ostaviti vodu, i objema je šakama otkad do-kad zahvatao, srkao polagano, gotovo pobožno, ko da srče medeniku, i vlažio lice. Sjedio je na kamenu na samoj ivici lokve i uživao u pomisli, što je tako uranio. Mogao se zadovoljan vratiti kući prije dolaska Ivanova. Zadovoljan? Ne. Osjećao se krivim, kao da je pokrao svog prijatelja. Gledao je od časa do časa prema Ivanovu stanu i mislio, kako bi bilo ružno od njega, da ga ne dočeka. Dognao je deset volova, koji su posrkali dosta vode i ostavili u ilovači oko lokve tragove svojih papaka.

Od tih misli prene ga rikanje volova iz daleka. Skoči na noge i nadvije ruku nad oči, da vidi bolje. Kad vidi, problijedi. Bio je Ivan i gonio je na pojenje dvanaest svojih volova. Sada nije mogao ni pomisliti na odlazak. Stade nemirno, pokunjene glave, obilaziti svoje volove dovikujući im: haj, oj, kao da ih je tog trena dognao. Volovi, uzdignute glave, odgovarahu rikanjem onim dalekima. Sunce, visoko odskočilo, ždrakalo[1]) je kao usijana zlatna kugla. Kad Ivan priđe k vodi, Stjepan mu dovikne: »Što tako kasno?« Ivan ga samo pogleda i mahne rukom. Izvadi iz usta utrnulu lulu i turi je za pas.

»Uzmutili su svu vodu«, izusti kroza zube muklo, gledajući na Stjepanove volove.

Stjepanu dođe teško oko srca. Htio je započeti neki razgovor, ali nije smogao riječi. A Ivan se naslonio o sohu, kojom je badao volove, i gledao zamišljeno, uporno u lokvu.

»Zbogom«, pozdravi ga suho Stjepan, pogna volove i uputi se lagano za njima. Ivan mu ne otpozdravi. Nije ni glavu okrenuo. Tek kad je Stjepan dobro poodmakao, promrmlja: ne ćeš ti više tako.

6.

Prošla su puna dva mjeseca, da nije palo kapi. Ljudi su gledali tužno u nebo, ne će li se pokazati oblak. Često je žena pozivala Stjepana iz dvorišta: »Vidiš li?« »E, rekao bi,« zagledao bi se on u dva tri oblačića, kako se kradu na nebosklonu. Ali, kad bi se oni rastegli i nestali kao magla, uzdahnuo bi teško: »Lunje«[2]).

Od svakuda mu dolažahu seljaci i molili ga, da ih pusti pojiti blago na njegovoj lokvi. »Presušila, prijatelju, presušila. Nema ni kapi«, odgovorio bi im s iskrenim žaljenjem. I oni su se vraćali kući kao osuđeni.

Jedan dan dođe Perica, najmiliji drug iz mladosti, i ponovi molbu mnogih. Na obični odgovor prijatelj ga upita: »Pa gdje pojiš ti?«

»Na lokvi Ivana od Volarića«.

»De, moli ga, da pusti i mene«. »Bojim se, ne će dati«, odgovori zamišljeno Stjepan. Ali, kao da se pokajao, reče odmah: »Pravo, nije nikad nikome branio, al' eto sad . . . , boji se, ne će doteći ove godine.«

»Znaš što?« saleti ga Perica, »dat ću ja tebi moje volove na pripaš.« Stjepan nije imao srca da ga odbije. Mislio je: teško je i njemu, pa treba prijatelju u nevolji pomoći. I tako je uz svoje stao goniti i Peričine volove. Ali, kad god bi došao na lokvu, krao se kao lupež i ogledavao, da ne bi banuo Ivan. Od onoga dana, kad mu nije odvratio na pozdrav, nije ga više vidio i sad se još više čuvao, da se s njim sastane, jer se sad uistini osjećao krivim. Ali, što je mogao? Il' ovako il' propasti.

7.

Uranio bi uvijek u praskozorje, da pretekne Ivana i da bi mogao otići, prije nego on stigne. Na njegovo iznenađenje, Ivan jednog dana urani. Na njegovu obično blagom licu ležao je tvrd izraz, što ga je gotovo nakazilo.

»Otkle tebi svi ovi volovi?« upita, kad je stigao na dohvat glasa.

»Nijesu svi moji«, odgovori plaho Stjepan.

»Pa tko ti reče, da smiješ pojiti tuđe volove?«

»To su kuma Perice; dao mi ih je na pripaš«, pokuša, da ga udobrovolji Stjepan.

»Marim ja. Ne dam, čuješ li, drugome nikom pojiti. Nema vode još za malo dana.«

Stjepan umukne ko poliven. Najedamput Ivan stade kupiti kamenje i tjerati volove, što su mirno pili. »Nemoj Ivane, brate«, stade ga moliti Stjepan.

»Ne dam više ni tebi — odlazi, jesi li čuo?« Stjepanu se nađade na plač. Nije mu Ivan nikad tako progovorio od njegova djetinjstva.

»Odlazi!« vikao je Ivan, kao da ga je spopao bijes. I pošto je Stjepan bez riječi zurio preda se, viknu: »Ne ćeš zar?« — i poleti prema kući.

Stjepan pomisli, da je poludio, i dubok mu se bol kao hladna guja ovije oko srca. Slutio je zlo. Eto, izginut će svi, bez svoje krivice. Malo zatim se Ivan vrati. Premetnuo se puškom. Stade na dva koraka ispred Stjepana, pogleda ga zakrvavljenih očiju i vikne: »Za posljednji put ti velim, odlazi!«

»Ivane, što si to naumio?« jedva istisnu zaprepašten Stjepan. »Hočeš li, ili ne ćeš?« I pošto Stjepan, onijemio, nije dao odgovora, ustukne dva tri koraka i uperi pušku u njega.

»Ivane, brate!...« usklikne Stjepan. Puška puče. Stjepan se zatalasa, jeknu i sruši licem na zemlju. Ivan objesi mirno pušku o rame, potjera svoje volove i vrati se kući.

Na glas puške iz obližnjih kuća mnogi izađoše na vrata. Neka im slutnja kazivaše, da se nešto krupno dogodilo. I kad, osluškujući, razumješe, da je sve svršeno, istrčaše na lokvu. Nađoše Stjepana mrtva. Tužno gledahu jedan na drugoga, i jedna je riječ bila svima na ustima, ali je nitko ne izgovaraše.

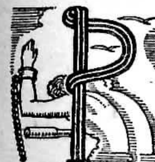
Suša.

Rikard Nikolić

---

1) sjati; 2) lagani oblaci, koji ljeti nastanu i odmah se rasplinu.

Galijotova pesan

ökle[2]) sú me prikoväli zlízanē za öve dȁski,
ja nisán već dôma vȉdēl, ni svojê zaglȅdal májki.
Si l' cēlä mi, küća béla? Si l' mi, májko, prebolȅla?
Môre, môre sínje!

Pökle su me zakopäli va ovû drëvenū räkvu[3]),
Vīdel nis' borä va šűme, ni na nëbe sûnce žárko.
Si l' se, drêvo, osūšȉlo? Si l' se, sûnce, ugâsȉlo?
Môre, môre sínje!

Nögi sú mi polomȉli, strli sú mi dûšu mládū.
Brîžan sán ti na tên svête!... Gälēbi, ôj béli tȉći?
Poletȉte döle k jügu ter mojü pozdräv'te májku!
Môre, môre sínje!

Pêst[4]) zemljȉ mi prinesȉte! Bašelkä[5]) mi strûk darújte!
Sûho vëslo će procväst mi i dūšä će utēšȉt se.
Päk ću ónpūt mîrno slüšat, čä mi šäpćeš skrōz galȉju,
Môre, môre sínje!

Mûklo ćëš mi pésan pevat: »Utopȉt ću brôd prokléti;
dubokö ću ja peljät' te, mîr kadë je, hlâd i sëna;
ko detë ću čüvat' slépo i zībät' te lêpo, lêpo:
Trájna, nîna, nëna!«

Vladimir Nazor

---

1) rob, koji vesla na galiji; 2) otkad; 3) ràka, grobnica; 4) šaka; 5) bosiljak.

*

14. Temelj svake vrijednosti jest samo rad, a temelj svakog prava jest dužnost. Stoga u hrvatskoj državi rad označuje stupanj vrijednosti svakoga pojedinca i ima predstavljati temelj cjelokupnoga narodnog blagostanja.

Nitko ne može imati nikakvih posebnih prava, nego samo dužnosti prema narodu i državi, koje jedino daju svakome pravo na siguran život.

Poljica i poljička junakinja Mile Gojsalića

Kada se voziš lađom iz Splita prema makarskom primorju, dok s desne strane vidiš, kako nad površjem morskim odskače uzvisiti otok Brač, s lijeve ruke priteže ti pogled druga sura visina, koja se gorostasno nadvila nad primorske obronke, priklopila svojim visokim glavicama obzorje i ne da oku daljega vidika. To je Mosor, između dalmatinskih planina ponajveća. Korijen mu je u liticama, štono se penju povrh vrela solinskog Jadra, a uzgrlo junačkoga Klisa. Na istoku presijeca ga rijeka Cetina, koja u njegovim gromadama i ponorima stvara onaj veličanstveni prizor, što je svijetu poznat pod imenom slapa Gubavice. Od Klisa do Zadvarja Mosor se protegao gotovo upravo. Naokolo po njegovu podnožju s jedne i s druge strane razastrla se na razmake gojna poljca, na njima pri brdu sagrađene kuće, okupljena sela, razvedeni puti. To su Poljica, na glasu radi svojih prirodnih ljepota, ali još više radi svoje slavne prošlosti.

Na ovom je kršu za nekoliko vjekova vladala sloboda domaće samovlade u ona teška vremena, kad se sloboda više cijenila, jer se manje uživala. Sva su ova sela, zaokružena rijekom Cetinom, Žrnovnicom i morem, tvorila malenu knežiju poljičku, kojoj domaća povijest bilježi veoma davni početak.

Za doba turskog zuluma u Dalmaciji Poljičani dali su primjera vanredna junaštva, da im se u povijesti hrvatskoj dično ime spominje. Kao što junački Crnogorac, zaljubljen u svoju krševitu Crnu Goru, i što siromašnija, to mu milija, nije dao pristupa neprijatelju, tako i Poljičanin za četiri puna vijeka stajao s puškom i handžarom na braniku svoga krša.

Da bi našli oslona protiv sile turske, sklopili Poljičani godine 1647. savez s mletačkom republikom. Ali u zao čas po se, jer im se baš sada počeli spravljati najcrnji dani. Žao Turcima, da se Poljica podala u naručje mletačke vlasti, a željni osvete radi pretrpljenih poraza u dugoj borbi s poljičkim sokolovima, odrede sad jednim mahom uništiti to leglo mosorskih ustaša, koji im ne davali mira.

Godine 1649. krenu Topan-paša sa šest tisuća odabrane vojske, da srazi sa zemljom poljička sela, a čeljad na četvero sasiječe. Plač i lelek odjeknuo pod mosorskim klisurama. Poglavari poljički sakupiše se na vijeće, veliki knez od Poljica bio Juraj Pavić. Čas je odlučan za Poljica, smrt ili život. Ali otkud vojske, otkud zaire[1]? Zapitaše pomoć u Mlečana, ali teško vuku po poruci. Mletačka guja znala se ispričati i zabaviti svojim poslom. Turčin već stupio u Srednja Poljica. Kud prolazio, sve pod ljuti handžar i plamen vatre okrenuo. Ženske, djeca i starci pribjegli pod Mosor, da se posakriju po spiljama i jamama. Od muškića sve, što moglo, dohvatilo se oružja, sabralo se u čete. Jedva ih se moglo nabrojiti jedna tisuća. Veliki knez odabra 300 najsrčanije momčadi, postavi im tri hrabrene vojvode Stjepana Bobetića, Petra i Juru Kulišića, da na glavnom klancu budu spravni dočekati Turke.

Na 27. ožujka 1649. knez Pavić okupi vojsku pod Gradcem, pomoli se Bogu i svetom pokrovitelju Jurju te krene na Turke, koji se utaboriše ispod Mosora. Živ se oganj sipao za više dana. Poljički ustaša znao u svom kršu, kud će stopom krenuti, kud će glavu za kamen skloniti. Dok jek pušaka bono odjekivao mosorskim liticama, starci vapili Boga u pomoć, a ženske noseći u naručju nejaku djecu polijetale na bojište, da svojim muževima pridodaju džebanu[2]), do potrebe zaviju ranu.

Krasan je primjer djevojačkog junaštva poljička junakinja Mile Gojsalića, ljuba vojvode Petra Kulišića. Tužnim srcem rastala se s dragim svojim, kada krenuo s četom u boj, ali veća je tuga morila, što se bojala, da će Turci ovoga puta uništiti Poljica. Ljubav za Petrom i za domovinom duboko je kosnu u srcu, misli na jedno junačko djelo, dostojno Djevice Orleanske i Judite Betulijske. Bila dična kći plemenite poljičke kuće Gojsalića. Preobuče se u najsjajnije odijelo, naresi se zlatom i srebrom te pođe u tabor Topan-paše, da ga začara svojom ljepotom, da joj dade pristupa k barutani pokraj čadora, gdje je ona odlučila podmetnuti vatru. Prah će prsnuti, lagum[3]) će se upaliti, paša će poginuti, poginut će i mlada junakinja, ali će se Turci smesti i Poljica spasti.

Što pametno zamislila, to junački izvela. Jednoga popodneva, kada se najljući bio boj ispod Mosora, kada Turci čekali zairu i zapovijedi od svojega paše, podiže se velik oblak crna dima, začu se strašan tutanj, izgorje barutana i čador, poginu Topan-paša, poginu i Mile Gojsalića, ali kada Turci dočuli za pašinu smrt, ostali bez glave, smeli se, pobunili, i stadoše bježati k izgorjelom taboru. Poljičani ih tada snažno zaokupiše, ne dadoše im stopom krenuti natrag, već ih nagnaše nad visoke klance povrh Zakučca i tu u duboke ponore do jednoga strmoglaviše.

Iza ovoga strašnog poraza ne mililo se više Turčinu poviriti pod Mosor u Poljica.

Frano Ivanišević

---

[1]) hrana; [2]) prah- olovo, taneta i t. d., municija; [3]) mina, potkop.

U arsenalu

Uniđoh u prostranu mračnu zgradu s visokim zidovima i začađenim stropom, punu željeza, radnika i strojeva.

Moj je provodič čovjek koštunjav, mršav, a govori četiri jezika. Oči su mu hitre i brzo prelijeću od predmeta do predmeta, a onda se gube k moru, kao da nešto traže...

Kretasmo se od stroja do stroja, od željeznih ravnih ili zavijenih oštrica, koje dubu željezo, do golemih kotača, koji munjevnom brzinom proizvode silu, što pokreće sve radnje u tvornici. A posvuda susretasmo radnike u tvorničkoj odjeći — u plavim pruganim surkama i sa zamazanim tamnim kapama.

Pocrnjeli od željeznoga praha, zaglušeni od grohotnoga šuma strojeva, stajahu na svojim mjestima ili se zibahu sa željezom u ruci u teškoj šutnji... Činjaše se, da očekuju samo svoj podnevni i večernji sat, kad iza vrata tvornice osvane sloboda, u kojoj ih očekuju matere, sestre ili žene s toplim zalogajem i slatkim riječima.

Prispjesmo nekom željeznom batu na paru, koji je lupao po golemom željezu s nekoliko stotina konjskih sila. Dvadeset radnika vrtjelo je usijanu kovinu naprežući se teško i sa znojem na čelu, a bat je davao gromorne udarce, kakvi se jamačno ni u paklu ne čuju.

— Čemu će to? — upitam provodiča.

— To je valjak za novu lađu.

— Zar se nova lađa gradi?

— Vani joj je podignut kostur.

U meni poraste želja da vidim buduću lađu, i krenusmo na mjesto, odakle se čula reska, zaglušna daleka zvonjava niz more, kao da negdje u blizini divovi razaraju golemim ćuskijama visoka brda tvrdih kovina.

Putem mi pripovijedao provodič, da će lađa za mjesec dana biti gotova i zaploviti morem. Godinu dana hiljada radnika radi, a mnogi taj rad zapečati i svojom krvlju.

— Kako se to događa? — upitah.

— Padaju joj sa rubova kao mrtve ptice.

Pred nama niče more i kostur lađe u luci. Bijaše velik, dug, željezan i čunjast. Kao mravi puzale su po njemu uza skele sitne prikaze ljudske, i od njih se samo čuo vrisak željeza...

Zrak je drhtao od potresne jeke, a more je sjalo u suncu, kao da jedva čeka novi parabrod...

Zadubih se sav u rad radnika. Nehotice kliknuh promotrivši iznova čitav kostur:

— O, kakva li je to grdosija, kakvu li samo utrobu ima!

Provodič, koji u taj čas stajaše zamišljen, progovori:

— I svake se godine grade tako velike s mnogo sila i brzine. To je deseta, što je pratim svojim očima u more.

— Volite li putovati morem? — zapita me zatim.

— O, i te kako! — uskliknem ja i stanem mu nabrajati ushitne časove na parabrodu: šaroliku boju mora, što se izmjenjuje za rađanja dana i noći, kod jasnog svijetla ili pod sjenom oblakovom, za osvitka zore i rumenog zapada. I sve osjećaje, što ih čovjek ima prodirući u daljinu i ostavljajući kraj za krajem: plavetne otoke i tihe svjetionike s kućicom pomorca stražara sazdanom na visokoj hridi, što lebdi u gluhoj velikoj samoći slušajući šum valova i cvijel bjelogrivog juga...

Ja sam to govorio u hodu na izlazu iz arsenala, a on se smiješio.

— U vas je meka i pohvalna duša, — progovori on — nu ja osjećam drugačije. Ja ne volim lađu, koju goni para, oklopljenu željezom, za koju se veli, da prkosi buri. Ja volim male barke ribarice, koje tjera vjetar i čovjek, volim one male barke, što se kao djeca podaju moru i po cio dan stoje s razapetim jedrima kod otoka. One su za me kao proljeće — uvijek veselje nose. U njima su odrasli očevi moji!

Potrajala šutnja... A onda mu stisnuh ruku.

Poslije pet časaka lutao sam lukom promatrajući u daljini pepeljkastosive engleske brodove, koji su stajali usidreni i ponosno stremili prema gradu, i brze brodarice na jedra, što iz svoje zemlje donošahu gradu svježe voće i povrće sazrelo na žarkom jugu. Zatim se obazreh prema arsenalu, i pogled mi pade na tri skršene, nemoćne lađe, koje ležahu u škveru čekajući popravak.

Sunce je sjalo, i u njem se smijalo more tamnomodrom mramornom bojom mrmoreći lakim valovima, kao da očekuje novi parobrod; prema otocima i prema spuštenom nebu kružili galebovi... a ja sam sveudilj mislio na tri skršene nemoćne lađe, koje su svojom slikom zadavale bol i budile misao na buru, noć i razbješnjelo more, što prijekim udesom kida čovječji život.

Josip Kosor

Pregled dnevnoga rada i počinka

Bog je stvorija čovika na ovon svitu da radi; brez truda ne vrije ruda, ili se od truda zgrčit ili od glada umrit, nije druge. Za ništa ne ćemo gospodinu Bogu više odgovarat, šta za vrieme izgubljeno, stoga ne valja se lišičit (otezat, oklijevat) jutrom na rađu[1]; neton cikne dan, na noge. Kaže se: Ko rano rani, dva posla opravi, a ko kasno ustaje, obojak mu nestaje. Kad su rabotni (u Docu kažu r a d e t n i ili r a d e ć i) a lipi dani, to će reć brez kiše, pravi težak ne čeka, da ga sunce zateče u postelji, u prozorje ili svanuće on se već opremija za u polje, sunce ga nađe u krču. Kad je pod zimu, okrenu ledovi, ružna vrimena, ne priši, čeka da dobro objutri, da se stepli[2]) dan. Čeljad timari blago, stopanjice i najmenice, koje valja da u red stave kuću, njiman[3]) je liti, zimi uvik rano dizanje a kasno liganje. Je li u kući mlada nevista, nju je red, da se digne prva, poć na vodu, užgat vatru, sredit kuću. 'Di nije neviste, divojka kada stigla na svoje godine od mladosti i valjanosti, prva se diže i oprema kućne poslove; uza nju sprema i najmenica (sluškinja), koja je kuća drži, a di nije toga, svi posli jutarnji panu na pleća stopanjice ili gazdarice. Ženske se prve dižu, poza njiman muškići, mlađi pri stariji', a dica i sasvim stara čeljad najzadnja. Kad je svetac ili ružan dan pod kišu, mončad se pusti, da obaspe jutro sve do ručno doba, za divojke to bi bila sramota, one se uvik dižu rano. Kad se produbi čeljade, protegne se životom, izlomi latke, protare krmelje na očima, stavlja na se zlamen sv. križa, to će reć prikrsti se, pomoli se Bogu i oblači se.

Kad se težaci na večer vraćaju iz polja, idu na vodu i umiju ruke od zemlje, gnoja, a niki i obraz od pota (znoja). Mlađarija, šta došla iz soldatije, umije sada ruke i vrat sapunom, koji daje mirlis. Po nekin selin i divojke umivaju se u sapunu, da in bude bilija[4]) koža.

Svak se oblači i obuje kraj svoje postelje. Zimi, kad je više puta mokra obuća, ostavi se obnoć sušit pokraj ognja, pa ujutro niki se obuvaju kraj komina[5]). Kad se počne obuvat i odivat, ne čini drugog posla, doklen ne svrši i sasvin se opremi, osin što moli Boga. Obučen i opremljen uzimlje svoj alat i iđe u polje. Obišno[6]) iđe se na rađu našćesrce[7]), samo zimi popije se kapac[8]) rakije i izidu dvi tri suve smokve. U gornjin Poljicin, 'di nije rakije, mlađarija ispeče po jedan kukuruz, iđe na rađu i zoblje. Dici se daju ujutro komad kruva. Po nikim boljim kućan u primorju naučili su se sada pit kavu ujutro, onaku šćetu (prostu), ulije se kapac rakije, da ojača, a niki piju kavu s mlikom; 'di nije mlika, ulije se žumance od jaja u cukar, s otin se primiša i pije kava s mlikon. Kad se počelo radit, ne pristaje se, to će reć, ne opočine se, tamo dok ne poskoči sunce, dok ne dođe ručno doba. Dok se ruča, počije se, sidne se na obalu, na gomilu, ili ako je liti, u 'lad pod cablo[9]), opružu se noge i svi se skupu oko terpeze (zastor, na kon se prostre), da blaguju. Ko je od lule i duvana, kad se dobro napije, napuni lulu i zapali. O ručku se počine za debelu uru, pa onda 'ajd za rađon sve do podneva. Slava glasu Božjemu, podne zvoni, gospodar se prekrsti (učini zlamen križa), Bog se moli, pa se posida za obid ili užinu. Jiće je za obid malo obilatije, pa je i počinak obilatiji. Zimi se ne počije vele, jer je kratak dan, ali liti ko bi odolija na onon sparini, svak podvije ruke pod glavu i poslin obida traži 'ladovinu, da obaspe jednu dvi ure, kad se počme spušćat sunce zapadu. U kopačini vinograda najveće je jiće, jer najveća rađa, okolo četiri ure po podne marenda[10]) je, težak gucne zalogaj, to'ko (toliko) da se slađe napije, nema počitka nego odma' motiku u ruke do prid sami suton, kad se digne s rađe i polazi kući na večeru. Mrak se počeja 'vatat, zvoni Zdrava Marija, čeljad se okuplja u kuću, bilo liti ili zimi, pomoli se Bogu i sida za stol da večera. Po večeri ne iđe se odma' na spalo[11]), nego ako je baš satrveno od truda. Mlađarija liti izađe prid kuću, na ulicu, a zimi okupi se oko komina, pa se vodu razgovori, šemluci do kasne ure noći. Koji su bili u svitu, na kraljevoj službi, pripovidaju, kako je tamo; ko se razumi u slova i služi mu dobro grlo, uzme pismaricu i zapiva na vas glas koju junašku. Još se čuje i po koja gusla 'di gudi, ali nije nać u svakon konšiluku čovika pratika[12]) za guslanje i pivanje.

Najveća je rađa u polju na pramaliće. Sadu se loze na mlade krčevine, škrope se loze rastopinom modroga kamena, taklja se[13]), raskopaje vinograd, siju se rasadi za kupus, zelje i duvan, sadu se krunpiri, sije se ječam, kukuruz, podoraje se proso, sije se salata i cviće, sadi se kapula[14]), nosi se gnoj za duvan i kupus. Kad okrene led u proliće, bude neprilike s ovcan, nema jin se šta davat, kroz dugu zimu sve se ispraznilo, a vanka[15]) u polju slaba pomoć, trave još nije. Čoban uvik u mokru, umete na sebi odiću i obuću, muke dosta podnese. Na lito sadi se duvan i kupus, okapaju se i ogrću krunpiri i kukuruz, sije se proso, prisađuje se zelje, škropi se duvan, čistu se zaperci na lozi, šulja se zemlja u vinogradu, ženje se i kosi

trava, žito sređuje, beru se i sušu višnje, a tako i smokve. Ako je žetva kišovita, ima dosta muke sa snopin, jer iskisnu, pa žito isklija. U sijačini prosa dodije volarin obad gonjajući vole, a u vršidbi muve i obadi smućuju vole. U litu se kopaju vrti za rasad, za mladi sad, neka busi prigoru, trôja[16]) i svaka travurina prožge, kopaju se pasiké[17]) za oranicu, strigu se ovce. Na jesen nosi se intrada[18]) u kuću, bere se grožđe, nosi se duvan, sabire, suši i pači[19]), siče sušanj, sije se šenica ozimica, nosi se gnoj, beru se masline. Kad je jesen kiševita, duvan poplisnavi, a kukuruz ne mora se osušit, pa 'dikod i propane, mala pomoć od njega. Ni zimi se ne dangubi, pravom težaku, kaže se, nikad ne manjka posla. Kad prispije zeman[20]), rižu se loze, a je li lipa suva zima, krču se ledine, opkrčuje oko zemalja, vadi se kamenje, reble (panj), zidu se ograde, siku drva, pali se klačina[21]), popravljaju se i radu puti. Pane li velik led, pa se ne more vanka, red je pri'vatit se kućnog posla, o oruđu, blagu, izdilaju se stoci, popravljaju peći, ženske uređuju vunu, a muškići solu meso, kiselu kupus, napravljaju opanke, minaju i dilaju stine.

Frano Ivanišević

---

1) posao, rad; 2) ugrije; 3) njima; 4) bjelja; 5) ognjište; 6) obično; 7) natašte; 8) kapljica; 9) stablo; 10) užina; 11) spavanje; 12) vješta; 13) kolči se; 14) crveni luk; 15) vani; 16) troskot (polygonum aviculare); 17) pasika, pasičina, jedna vrsta trave; 18) prirod; 19) izravna se; 20) vrijeme; 21) krečana, vapnenica.

Na ruševinama staroga Solina

Seoba naroda dovela je u rimsku Dalmaciju, pa i u solinsko polje, slavenskoga ratara, kojemu uskoro ratnički narod Hrvata donese oslobođenje od avarskog gospodstva i dade ime. Hrvatski će seljak odsad kroz vjekove pa do danas obrađivati župno solinsko polje i saditi lozu, maslinu i smokvu uz obronke Kozjaka.

Hrvatski se seljak nastani isprva među ruševine stare Salone i ne obnovi ostatke njezine, ne zbog toga, što je negdašnja Salona bila sravnjena sa zemljom, već što su običaji stanovanja i naseljivanja slavenskih plemena bili vezani za selo i seosko naselje, a ne za grad. Mnogo se pretjeruje u pričanju o rušenju i haranju za seobe naroda. Nijesu nadošla plemena imala ni mogućnosti ni volje, da odmah s prvog maha sravne sa zemljom sve, što je postojalo. Ostatke Salone rušili su i raznosili malo po malo vjekovi.

Prvo je sjedište Hrvata bilo bliže Francima, kojih su vlast oni isprva priznavali. U Ninu je bilo prvo središte hrvatske crkve. Ali doskora se težište hrvatskoga narodnog života pomiče više prema jugu i u blizinu solinskog polja. Kako se Split diže, tako se njemu nasuprot solinsko polje razvija u središte hrvatskog života. A hrvatski je Solin u neku ruku nasljednik političke moći i značenja starog Solina; u njegovu se polju g. 1076. pred golemom množinom puka i odličnika svečano kruni Zvonimir za kralja Hrvatske i Dalmacije.

Solinsko je polje usko vezano s najstarijom poviješću Hrvata i s narodnom dinastijom Trpimirovića. Vjerojatno je dapače, da Trpimirovići potječu iz starohrvatske primorske župe, kojoj je središte bilo kliško-solinsko polje. Pojedina su hrvatska plemena, kako je poznato, bila smještena u pojedinim župama. Pleme Šubića imalo je svoje uporište i svoju djedovinu u Bribiru, pleme Svačića, poslije zvanih Nelipića, stanovalo je ponajviše oko Knina, a Kačićima je bila domaja između Cetine i Neretve. Mi ne znamo sigurno, odakle su rodom i plemenom bili hrvatski vladari, koje po knezu Trpimiru nazivamo Trpimirovićima. Ali više činjenica upućuje nas, da je njihova djedovina bila upravo primorska župa. U tom slučaju tvrdi bi Klis, grad primorske župe iznad Solina, bio odnjihao dinastiju, koja je kroz tri vijeka upravljala hrvatskom državom, a solinsko polje bi bilo njihova plemenština.

Svakako su hrvatski vladari često i rado dizali zadužbine u solinskom polju. U Solinu je kraljica Jelena podigla grobnice za hrvatsku dinastiju; u solinskom je polju otkopan kraljevski samostan sv. Mojsija i crkva u sredovječnoj »Gradini«, građena za svečane obrede dvora; u solinskom se polju spominju kraljevske mlinice, u njemu »blaženo počiva« kralj Stjepan, kako se veli u jednoj listini.

Ljubo Karaman

*

15. Vršenje svih javnih dužnosti (funkcija) vezano je odgovornošću. Svatko, tko u ime naroda ili države vrši javne poslove b'lo kakve vrste, odgovara svojim dobrom i svojim životom za sva djela i propuste.

No dužnost i odgovornost prema cjelini imaju biti temeljem svake djelatnosti u posebničkom (privatnome) životu svakog pojedinca, člana hrvatskoga naroda.

Don Frane Bulić

Solin se nalazi u divnom kraju Dalmatinske Hrvatske, gdje se krajolik pustoga kamena prekida zelenim poljima, maslinicima i vinogradima, vrtovima i voćnjacima, što ih pali žarko južno sunce i osvježuje dah plavoga Jadrana. Ovo tlo, koje u biljkama stvara sokove pune slada i žestine, posvećeno je spomenicima drevnoga hrvatskoga narodnog i kulturnog života. U tom je kraju živio i radio don Frane Bulić, svećenik i učenjak, rođen 4. X. 1846. u Vranjicu kraj Splita. On je polazio gimnaziju u Prikom i Splitu, bogosloviju je svršio u Zadru, a mudroslovlje u Beču. Neko je vrijeme radio u školi, te je bio i ravnatelj splitske gimnazije. Sudjelovao je i u političkome životu, pa je kao narodni zastupnik bio član zemaljskog sabora u Zadru i parlamenta u Beču, gdje se zalagao za sjedinjenje Dalmatinske i Posavske Hrvatske. Ali glavno je njegovo životno djelo proučavanje i iskopavanje poganskih, starokršćanskih i narodnih spomenika, koji se, kao zakopano blago, kriju pod slojevima zemlje i kamena. Njih može iznijeti na danje svijetlo samo veliko znanje spojeno s ljubavlju. Toga je bilo kod don Frane izobila, pa je zato i imao u svom radu puno uspjeha.

Svoje velike sposobnosti razvio je osobito kao ravnattelj splitskoga arheološkog muzeja i kao čuvar povijesnih i umjetničkih starina za srednju Dalmaciju. Brinuo se, da snažni udarci novog života ne poruše staro lice splitske Dioklecijanove palače. U ruševinama Solina otkrio je bazilike iz IV., V. i VI. stoljeća i nekoliko starokršćanskih groblja s grobovima mučenika, što nam dočarava život prvih kršćana na dalmatinskom tlu. U okolici Knina otkapao je s fra Lujom Marunom mnogo starohrvatskih spomenika, koji potječu od IX. do XII. stoljeća. U Rižinicama iznad Solina našao je kameni ulomak s natpisom kneza Trpimira, a u Bijaćima, između trogirskog i kaštelanskog polja, ostatke crkve Sv. Marte, Trpimirove zadužbine, i tragove kneževih dvorova. Na Otoku, sred rijeke Jadra, u Solinu, otkrio je ploču kraljice Jelene iz 976., s divnim sadržajem, u kojem se spominje njezin muž Mihajlo Krešimir i sin Stjepan Držislav, a u Gradini je našao krunidbenu baziliku kralja Zvonimira.

Uspjehe svoga rada i svoja znanstvena iskustva objavljivao je u splitskom »Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku«, koji je prije izlazio na talijanskom jeziku, pa je upoznavao i strani svijet s drevnim spomenicima, nađenim na tlu Dalmatinske Hrvatske. Za svoj

rad stekao je velika prizanja i u tuđini i u domovini, te je postao član mnogih znanstvenih zavoda u stranom svijetu, a zagrebačko ga je sveučilište imenovalo počasnim doktorom.

Iz porazbacanoga i sakrivenog kamenog blaga don Frane Bulić otkrivao nam je svojim ustrajnim radom rimsku, starokršćansku i hrvatsku narodnu povijest. Ti nam spomenici govore o nekadašnjoj rimskoj moći, o životu prvih kršćana i o poletnoj stvaralačkoj snazi stare hrvatske kulture. Zato su oni naš ponos i opće narodno dobro.

Don Frane Bulić umro je u Zagrebu 29. VII. 1934., ali po vlastitoj želji zakopan je u Solinu, u jednom starom kamenom sarkofagu, kraj grobova kršćanskih mučenika, u onom kraju, gdje je proveo gotovo sav život otkrivajući tragove daleke prošlosti Dalmatinske Hrvatske. Kako je ovaj veliki učenjak bio skroman čovjek, vidi se iz natpisa, koji je stavio na svoj sarkofag: »Hic iacet Franciscus peccator et indignus presbyter«, što znači: Ovdje počiva Franjo, grješnik i nevrijedni svećenik. Njegov je znanstveni i rodoljubni rad žario srca svih Hrvata, pa mu je za vječnu uspomenu podignut u glavnom gradu Hrvatske lijep spomenik.

I. H.

Na Marjanu

1.

Otkad su dani duži, i o zapadu sunca sve ljepše, ja predveče rado lutam po obližnjoj okolici gradskoj.

Penjem se više puta i na golo krševito brdo, što se diglo gradu na sjeverozapadu.

Ima više putova, kojima možeš k njemu, ali svi teški i jedva pristupačni. Najkraći put je onaj, što vodi kroz najveće predgrađe gradsko. Uska, vijugava i sve strmija ulica. Napučena je varošanima seljacima. Nije, rekao bih, nikad čista, a katkad je i previše prljava. Ne vidiš časa, da mineš posljednje, najsiromašnije kućice, pa da izađeš na otvoren, čist zrak.

Dočekuje te strm neravan put, pun porazbacanog kršja i kamenja izlizanog nogama ljudi i kopitima magaraca. Prolaziš uz neko groblje i — jer si već umoran, i noge te već bole, — sjedaš na kakvu škrapu[1]) i gledaš preda se.

A pod tobom je čitav grad.

Gomila sivih kuća, iz koje niču bijeli zvonici. Rijetke bašče i skupine stabala prave u njoj zelene mrlje. Po dugim obalama i na

gatovima u širokom zatonu gmižu ljudi, crni i maleni kao mravi. More je mirno, purpurno od sunca, što polagano zapada. Oveći parobrod ulazi u luku vukući visoko, o svoj dimnjak, dug trak dima, kojemu se rubovi svi crvene. U zadnjim kućama, daleko tamo prema planini zabliještila su stakla na prozorima, pa bih kazao, da čitavo ovo predgrađe sada gori.

Nitko te ne buni. Okolo mene — kao i posvuda na tom brdu — samo hridine, drač i po koje kržljavo i oštećeno stabalce. Ne čuješ nikoga. Žamori su gradski u ovaj čas sve tiši, a — rekao bih — i uvijek dalji.

Ja dugo gledam, sve dok se prvi mrak ne uhvati. Onda se žurim natrag.

2.

Tako je bilo nekoliko puta.

Al jedno predvečerje trgnuh se na neki štropot.

Čovjek je izlazio iz onoga groblja. Zaključao vrata.

Kad mi dođe bliže, vidjeh ga bolje.

Visok, mršav i zgrbljen. Pomaže se štakom, noseći mrtvu nogu. Odijelo mu jadno. Miče se oprezno i mrmlja nešto kroza zube.

Prolazi baš uza me.

Kad me najednom ugleda, on stane i digne glavu.

Njegovo je lice suho, ispaćeno, obraslo zapuštenom bradom. Oči mu ljutite; zvjera njima naokolo, kao da traži, na koga da iskali svoju gorčinu.

— A tko si ti?

— Đak.

— Skulan.[2])

— Da. Idem u školu.

— A odakle si?

— S onoga otoka. Ondje su mi roditelji — odgovorih ja pokazajući prstom na otok preko kanala.

— Tim bolje . . . Hm.

I izraz njegova lica postade odmah nešto blaži.

— A što ti tu radiš?

— Ništa. Sjedim i gledam. Lijepo je . . .

— Što? Što ti ima tu lijepa? — upita me naglo uz kriv pogled.

— Pa sve ovo. Grad.

— Grad? . . . Pa taj je grad za te lijep? Derane! Ludove! . . . Taj brlog? To gnijezdo? To leglo vukova? . . . Pfuj, vraže!

I on pljune.

Ja se u prvi čas prestraših. I štaka mu je sada podrhtavala pod lijevim pazuhom. Tresao se i veliki zarđali ključ groblja, što ga je još držao u ruci spruženoj prema gradu.

— Što ti znaš! Jedva si amo došao iz sela. Al počekaj malo. Utući će taj »lijepi« grad i tebe . . . Hoće. Vidjet ćeš . . . Mali, poslušaj ti mene. Poberi sutra rano sve svoje stvari. Skoči u kakvu lađu. K majci! K ocu!

Sad nisam više htio da skočim i da pobjegnem od toga čovjeka.

A on je nastavljao.

— Gle, što je taj grad od mene napravio! Invalida. Bogalja. A imam troje djece. A vidiš li onu kućicu, dolje, uz putić? Samo vrata i okno. Pravi podrum. Taman. Vlažan. Bez poda.

— Ali . . .

— Što: ali? Jesi li vidio smradnu ulicu, kojom se amo dolazi? . . . Oni je s općine navlaš drže onako, da narod pogine. Kada ne mogu da prelome komu nogu i bace ga na kakvo đubrište, kao što su to sa mnom učinili, onda truju smradom.

— Prelomili su vam nogu? Oni od općine?

— Jest. Jer kad nekoga služiš trčeći sedam dugih godina, svake večeri, kao vjetar po gradu, da izvršiš svoju službu, i kada ti se pri tome desi nesreća, i padneš, i slomiš nogu, a oni te otpuste, i ne dadu ti mirovine no te bace s dječicom u onaku jadnu kućicu . . . onda ti je isto, kao da su ti svojim rukama prelomili nogu i metnuli te na neko đubrište . . . Eto, ubiše me. I još kleveću. Da su mi dosta pomagali. Da sam sâm svemu kriv. Da pijem . . .

Sve je veća mržnja gorjela u njegovim očima. Slina mu je dolazila na usne.

— Pa što ste vi prije bili? — upitah ga.

— Upaljivač gradskih fenjera.[3])

— Upaljivač! Fenjeri!

— Da. Onaj, koji svake večeri trči od fenjera do fenjera, po svim ulicama, po čitavom gradu, i upaljuje motkom svijetla. Sedam dugih godina teške službe, u kiši, po vjetru. Danomice. Pali i gasi. Pali i gasi . . . A jedne večeri ne vidjeh na vrijeme jarka iskopanog, da se popravi neki kanal. Padoh unutra. I nesreća se dogodi.

— Pa vi ste onaj?

— Što? — začudi se sada on.

Ja mu rekoh, kako sam preklani gledao s četvrtog kata one velike palače pred česmom na obali, gdje on upaljuje uveče svijetla trčeći od fenjera do fenjera.

— Eh, vidiš. Hitro. Točno. I još vele, da sam pio. Da je pred jarkom gorio malen fenjer na motki.

Htio sam mu kazati, što sam o njemu onda sanjario, misleći, da kakav anđeo užiže zvijezde na nebu pa silazi u grad, da otjera tamu i strah. Htio sam još koješta reći, ali se on poče iznova ljutiti.

I njegov se govor prometnu u neko bijesno buncanje.

On će se osvetiti čitavom gradu. Ima pod tim brdom neka topla voda, iz koje izbija smrad. Potražit će joj podzemna vrela; otvorit će joj putove. Neka siđe u grad. I sve ofuri; osmradi; zaguši.

— To je sumporna voda. Lijek. Napravit će neka kupališta...

— Što? Što?

— Tako vele u gradu.

— Šuti, bedače!... I ti si kao i oni. Rod vučji... Opustit će od nje čitav taj grad. Postat će veliko jedno groblje. A ja ću biti grobar. Ha! Ha!... A sve do onda ne smiju oni amo, da se nadišu zraka... Čuvam od njih ovo brdo. Puštam, nek se smeće gomila. Lomim svaku granu. Čupam travu. Bacam kamenje na putiće. A onda...

Ali ga ja nisam više slušao.

Mislio sam: u što li se to rasplinu onaj moj san o dobrom duhu, koji pali svake večeri svijetla na nebu i na zemlji.

Bilo je već dosta tamno, kad me on ostavi, rekavši, da sam i ja neki lopov i glupan.

Micao se, kunući, oprezno dalje. Nestade ga, nalik na sutonsku avetinju,[4] prema najbližoj kućici.

I te mi se večeri — gledajući ih odanle — pričinjalo, da sve one gradske svijeće ne plamsaju više onako veselo kao do sada.

3.

Od onoga dana išao sam na brdo drugim putem.

Po njemu sam zbilja morao lomiti noge.

Ali se zato otvarao pred mojim očima širi vidik. Gorska kosa na sjeveru, s one strane nutarnjeg dugog zatona, na kome se bijelili uz more maleni gradići. Sad se istom viđao čitav jezik zemlje, što se pružio s istočne planine u more, pa se sav zazelenio, a nosi grad na jednome rubu brda na svojemu kraju.

Sad sam bio siguran, da ne ću nikoga sresti.

I prohtje mi se jedno popodne popeti se na sam vrh brda, da gledam odanle, kako sunce zapada.

Hodao sam po kršu bez ikakva stabla, skakao od kamena na kamen. Izmučih se dosta, ali stigoh i prerano.

Na samom vrhu dizao se na kupu litica visok kamen križ.

Stadoh uza nj; obujmih ga jednom rukom; obazreh se naokolo.

Otoci, zatoni, rtovi morski, ceste i osamljene kućice na poljanama, sve to leži poda mnom, dok se more plavi, a grad blista okrenut prema suncu na zapadu.

Skidoh kapu, digoh je u vis i zamahnuh njome.

— Splite grade! Splite grade!

— Bravo,[5] Nazore!... Sad mi se sviđaš.

Trgnuh se i okrenuh.

Moj je profesor geometrije stajao za mnom.

Čovjek u svojim najljepšim godinama i lijepo građena tijela, što ga je u elastičnom hodu njihao skladnim ritmom, držeći gotovo uvijek cigaretu između kažiprsta i srednjega malko podignute lijeve ruke, a mičući amo tamo desnicom. Lice mu pravilnih crta kao na kakvom starinskom kipu. Brada duga i gusta. A njegov mekani šešir s dugim krilima lebdi uvijek iznad glava ostalih šetalaca na ulicama i na trgovima, jer je on i visoka stasa. Viđao si ga posvuda; najviše pak ondje, gdje su ribari pristajali s tek ulovljenom ribom ili u ribarnici. I svi su ga ribari poznavali. Razgovarali se s njime, pokazivali mu lovinu, pričali mu sve, kako je na lovu bilo. A on je gledao, slušao, nešto bilježio, davao neke savjete. Znali smo, da zna ime svakoj ribici i račiću i da o njima negdje piše. U školi je bio dobar, razgovorljiv, a jer ga se nismo bojali, bijasmo mu ponajviše i nemarljivi i nemirni. Bilo je čak i nekih učenika, koji su ga ljutili, samo da ih malko izgrdi — onako iz srca i bez gorčine.

Kad ga sad iznenada ugledah, ja se sav zacrvenih, ali ga se ne prestraših.

— Ma bravo, sinko!... Hvala Bogu, što sam doživio i to čudo. Ipak se netko amo pope, ne štedeći svojih cipelica, da vidi ovu divotu. Ima godina i godina, što govorim i propovijedam: Dođite jednom! Da vidite samo. Da i vi naslutite, što bi se sve dalo napraviti... Ali riječ moja osta uvijek glas vapijućega u pustinji... A što ti veliš? — reče on, pokazujući mi rukama naokolo.

Vidje mi na licu, kako se i ja veselim.

— Divota! A oni se šetaju po onim uskim uličicama bez zraka, bez svjetlosti. Stružu đonovima, satove i satove; dižu i gutaju prašinu... A gle ovdje! Otvori širom usta, pa se nagutaj zraka! Raskolači oči: napij se svjetlosti!... Da bi barem otkad do kada. Al nikada...

— Al je tu pusto. Golo.

On sjedne ispod križa; zagleda se u kršje na strmini.

— Hm... Golo. Al, sinko moj, što je golo, to se može i obući.

— Kako to?

— Pa lako. Kad si go, ideš u dućan. Pogodiš. Platiš. Metneš na se. I gotova stvar — našali se on.

— Eh, kad bi to tako išlo! — nasmijah se ja. Odijelo!

— Pa da. Odijelo. Već ga i znamo... Bor. Pinus maritima. Lijepo zeleno odijelo. Ljetno i zimsko. Košulja i kaput, sine moj!... Dobaviš, nasadiš i čekaš. Ne treba mu krojača. Ne dere se; no samo raste. U par godina čovjeku do pojasa; u dvadeset i preko glave. I gdje je bila pustoš — šuma zelena. Da, bor!

— Znam ga. Jedan je i u našoj luci na otoku.

— Ne jedan, ne. No tisuće i tisuće. A u malo godina.

Sad sam se i ja veselio onome, što je njemu lebdjelo pred očima. Čitava jedna šuma niče iz kršja, pretvara ono golo brdo pokraj mora u zeleni neki raj, koji kao da lebdi iznad grada. Njegova riječ stvara se za me u čin.

Sjedimo jedan uz drugoga i gledamo, kako sunce zapada, golemo i crveno, u more. A kad mu i gornji rub uroni u valove, sve nam pred očima postaje zeleno, pa nam se čini, da se i ono kamenje pokrilo oko nas travom i papratima. Miris kadulje[6] kao da se sad prometnuo u vonj borovih smola. Daleki žamor grada nalik je na šuštanje grana.

I on mi pokazuje, kuda će prolaziti putovi i stazice vodeći iz grada do toga vrhunca.

— Ja već znadem, kako će to biti. Već sam sve mjerio, proračunao, crtao. Gledaj! Ondje će se pregibati strm zavijutak. Morat će se dugo proći — možda ćeš ti to i vidjeti — pa će se zidati vile na obroncima, a nešto lijepo, nalik na starinski hram, na ovome vrhuncu.

— Baš ovdje?

— Jest. Ne će više biti ovih hridina. Od njih će se graditi dvorci. Kao da one i čekaju na to... I grad će dobiti nova pluća, da snažnije diše, da pomladi svoju krv. I nestat će nečistoće tamo dolje, u ulicama ispod židovskoga groblja.

— A znate li onoga upaljivača fenjera?

— Znam ga. A zna i on mene. Slab čovjek. Pustio je, da mu mržnja otruje dušu. Da ima nekoliko ovećih zelenih stabala okolo kućice, što je dobio od općine, ne bi bio onakav... A bit će drukčiji i mnogi građani, kad budu mogli doći sve dovle, šetati se po šumi. Oni sami ne znaju, što im treba...

— A djeca! A djeca! — klicao sam ja.

4.

Uštap se već dizao, kad se s prvim mrakom spustismo nizbrdo. Bez njega bio bih slomio obje noge.

Ali je on znao svaki kamen, svaku liticu. I u onom polumraku raspoznavao je puteljke, stavljao nogu na pravo mjesto. Vodio me.

— Sinko, nema goleti na svijetu, što se ne bi dala pretvoriti u zelen lug. Ali ljudi to ne znaju. Oh, posaditi na pustoši šumu, njivu... pa makar i vrtić! Svuda ima nešto zemlje, da sjeme nikne, da stablo naraste. I duša ljudska ... A pustimo sada to! Ti si za to još premlad.

Ali ja sam ga ipak razumijevao.

Osjećao sam, da te večeri pada nešto i u me. Da bih i ja htio nešto saditi i saditi ...

Udarismo nekom stramputicom do židovskoga groblja, pa se spustismo dolje. Prolazili smo uz prvu kućicu, i ja se nečesa sjetih. Digoh glavu.

Na vratima je stajala visoka prikaza na tri noge, sva tamna, ispred slabe svjetlosti u onoj kolibi. Gledala je u nas; silila se, da nas bolje vidi.

Najedamput nešto viknu.

— Žurimo se. Prepoznat će moj šešir, — reče mi profesor.

Ali prije no odmakosmo, dignu se vika.

— A, štrigune![7]) Sad i po mraku uhodiš. Ja sam tu gospodar! Ne smiješ ti amo!

I prvi kamen pane iza naših leđa.

Lišismo se te napasti netom onda, kada svrnusmo za ugao.

*

Stignuo sam kući nešto kasnije i sav umoran.

Nisam mogao odmah zaspati. Toliko sam mislio na te događaje, da mi ono brdo dođe te iste noći i u san.

Vidjeh ga, kako se diže odmah pokraj grada. Spočetka je sivo, golo i kamenito. Neka je ružna prijetnja u njemu. Pod njime netko ruje. Tronog čovjek sa zločestim ustima i luđačkim očima gura se u njegove temelje, kopajući u njima kao golema krtica. Traži vrela smrdljive vode, da uguši njima grad. A brdo se trza i ljulja. Srušit će se. Zakopat će pod gomilom kamenja i litica sve kuće i gatove . . . Al, eto, ide golem čovjek. Korakne, pa se prigne. Sadi nešto zeleno i visoko. A što se obronci više zelene, onome je drugome dolje, u temeljima, slabija snaga, uzaludniji svaki napor.

I brdo se sasvim smirilo. Zeleno je i rosno. Blistaju se stepenice kameni plotovi, vijugave staze.

A gore na vrhu, pod suncem na zenitu . . . bijele se stupovi hrama od mramora.

Vladimir Nazor

1) kamen, osobito uz more; 2) učenik; 3) svjetiljka; 4) sablast; 5) dobro, tako, lijepo; 6) žalfije; 7) vještac, čarobnjak.

Šuma spava

Mrak je. Na dnu šume iz malena vrela
kaplje tromo voda, i tih grgolj stoji.
Koritu je na rub nijema sjena sjela
pa u miru gluhu zvonke kaplje broji.
Kada kaplja pane, ko od bolna srha
svaki list se njiše;
ide šum od zemlje sve do zelen-vrha:
»Tiho! tiho! tiše.«

Čeka narod cvijeća, paprati i buba[1])
očma punim sanka . . . Ona sjena sada
laganu je ruku digla s kamen-ruba
pa joj na dlan meki šutke voda pada.
Svijetnjak svijeću gasi. Sklapa modre oči
potočnica plava.
Ispod crnih krila gluhe ljetne noći
šuma tvrdo spava.

Vladimir Nazor

1) kukaca

U splitskom kraju

Ma da je betonska cesta tvrda, ipak osjećaš neku veselu lagodnost, kad ti se iza onih zavoja otvara pogled i pokazuju ti se široki oblici bliže splitske okolice. Svjež jutarnji povjetarac širi pluća, što požudno udišu onaj mirisavi zrak bora, mlade trave i mora. Oštri je Klis svojim lahorom namreškao mirnu morsku površinu u sjeni Vranjica i crnih velikih brodova i opružio dim tvornica pod sjenama Kozjaka u vidu duge maglice. Tišine nema. Poremećena je žamorom tvornica, brodskih dizalica, motora i vlakova, a kad te cesta približi borovu lugu, pjev te ptica sjeti, da nisi daleko od poljske prirode. Šteta bi bila ne ići ovim putem pješke, jer vozeći se imaš premalo vremena, da opaziš sve ono, što ovaj kraj čini tako živim i privlačivim.

Po strmim obroncima Mosora nanizala se kamena sela, koja daju osobito lijepu sliku navečer, kad su rasvijetljena, jer su u glavnom sva sela splitske okolice elektrificirana. Mravinci, Kučine, Kosa, Klis, Rupotine oživljuju zapadne Mosorove obronke, a svojim urednim kućama i gostoljubivim domaćinima pružaju ugodan odmor. Cestom, koja se lagano uspinje, prolaziš kroz polje, na kojemu se još danas dobro vide tragovi rimske kulture. Lukovi Dioklecijanova vodovoda, ruševine starokršćanskoga groblja i hramova privlače putnike raznih narodnosti na mjesto Salone, današnjeg Solina.

Sa Mravinca, nedaleko od Solina, pogled postaje već širi prema moru. Zeleni Marjan budno straži nad Splitom te odmara umorne ljude svojim šumskim mirisom, drvoredima i neviđenim pogledima. Tko hoće da upozna sve ljepote Marjana, taj ga mora dugo posjećivati, i to u razno doba dana. Kadgod ga posjeti, činit će mu se drugačijim i privlačnijim, a pojavit će se pri tom u njemu želja, da u isto vrijeme bude na svim njegovim stranama. Marjan je za svakog vremena na svoj način lijep, pa i za monotone jugovine, kad promatraš trome široke valove, kako se razbijaju o lukobran i grebenje Sustjepana i Meja. Stara se grana vjetrom izmučenog bora tužno cvileći savija i prati svaki bijeli vrh vala, koji se ruši. Desetljećima isprаća Marjan hrabre naše morske vukove i pozdravlja ih očekujući sa strepnjom, da li će se opet vratiti, te svojim pripovijedanjem o dalekom svijetu, doživljajima i veselom pjesmom razveseliti svoje strpljive obitelji i drugove. Nad otocima se nadvili olovni oblaci i kidajući se žure prema masivima Mosora i Kozjaka čineći uz to cijelu okolinu nekako tužnom i sumornom, ali ipak veoma blizom i dragom,

jer je i južni dan za pravog prijatelja prirode dan izvanrednih utisaka, koji ni u jednom slučaju, kako neki misle, ne umaraju dušu, već je naprotiv ispunjuju ozbiljnošću i razmišljanjem. Dok za dana vedre i hirovite bure i maestrala oštro oko gleda u bistre daljine, te opaža svaku pojedinost, oduševljava se novim i prekrasnim prizorima, dotle za jugovine gleda tamne čemprese, kako se tužno savijaju prema surim stijenama Svetoga Jere, i razmišlja dugo o svemu, što mu je najviše uza srce priraslo. Pod okomitim raspucanim stijenama sklonila se mala kamena crkvica, po kojoj je cijeli kraj dobio ime. U samoj stijeni izduben je stan, na kojemu su još danas čitava okna i dimnjak. Po legendi je to bio stan starih pustinjaka. To još više upotpunjuje romantiku ovoga dijela Marjana, na koji se sabralo sve, što može biti ljepše i veličanstvenije. Putem niz brijeg dižu se stoljetni cvjetovi agava i gusto makijino grmlje, a mali maslinov gaj okružuje vinograd na rubu plave morske drage, zvane »Kašuni«. Po bijelom žalu razlijevaju se nemirni valovi miješajući svoj žamor sa šumom okolnih gajeva. Ovdje romantika Marjana doseže svoj vrhunac, a u posjetiocu ostavlja dubok dojam prave i ozbiljne ljepote prirode, koja nam je uvijek spremna dati iskrene radosti. Kako je tek Marjan živ i veseo za vedrog proljetnog dana, kad ti se od časa na čas mijenjaju pred očima divne slike sklada boja počevši od tamnog zelenila borove šume preko svijetlozelenih vinograda, crvenih krovova kućica uz more, plave široke pučine i dalekih plavetnih otoka s krupnim kapama bijelog kumulusa.

Lagane se jedrilice kližu na svježem maestralu prema pučini, da se vrate natrag pred večer, kad se sva okolna priroda spaja u veliko slavlje sunca na zapadu. Zapadno nam nebo pokazuje svoje stjegove živih i prirodnih boja, a cvrkut malih ptičica pjeva veselu pjesmu vječne ljepote. Zlatni traci sunca osvjetljuju tamno crvenu koru borovih debla, između kojih vitke srne plašljivo osluškuju svaki šum, a šareni se fazani veselo oglašuju i lepršajući krilima spremaju na počinak. Po Kaštelima i ostalim selima već trepere svijetla, a malo kasnije sa glavne vidjelice ugledaš rasvijetljen Split i divnu sliku odraza svijetla u moru luke. Bistro zvjezdano dalmatinsko nebo zadržava te još dugo na Marjanu, za kojim uvijek čezneš, a pogotovu kad si daleko od njega. Međutim dozivajući tako sebi u pamet nekad ugodno provedene časove, nađeš se skoro pred novim slikama uvijek lijepe prirode. Pred tobom se dižu ozbiljni obronci sivog Mosora. Oni oštri kukovi i raspucano kamenje mame te, da se po njima vereš i diviš tipičnoj divljini krša. Ova se divljina pokazuje u raskošnoj slici

upravo podno zapadnog, gotovo okomitog obronka, gdje se Jadro spušta dubokim kanjonom, da se par stotina metara zatim, tekući zelenim livadama Solinskog polja, slije u more nedaleko od Vranjica. Rubom i južnim obronkom spomenutog kanjona zeleni se borova šumica, koja pravi ugodnu opreku boja s plavilom neba, sivim kamenjem i plavom vodom rječice, isprekidane brzicama. Baš krajem ove provalije otvara se tunel sinjske uskotračnice. Stenjući teško uspinje se mala željeznica obilazeći gole izbočene kukove, zaustavivši se nakon ovog tunela u postaji Kosa. Mali seljačići i seljanke nude putnike suhim smokvama, što su ih nanizali na malim šipkama. Naš »Sinjanin« zviždeći kreće lagano dalje uzbrdo; boreći se sa strminom oštroga Klisa, približava se drugom tunelu.

U samom je vlaku veselo. Đaci obližnjih sela vraćaju se kući iz splitskih škola, dobacuju jedan drugome razne šale, dogovaraju se za večernje učenje i ponovni sutrašnji rani odlazak u školu. Nekoliko minuta iza drugog malog tunela približava se vlak trećem dugom i nada sve zanimljivom po svom obliku. On naime odmah pri svom prema jugoistoku okrenutom početku počne zavijati prema sjeveru tako, da mu zadnji otvor gleda na istočnu stranu. Putnici, nenavikli na to, doživljavaju iznenađenje, kad im kod ulaza u tunel more leži dolje s lijeve strane, dok je kod izlaza s obrnute, desne. Premještaju se tada sa svojih mjesta i ne mogu se ubrzo snaći, sve dok ne ugledaju strmine Mosora i Kozjakove stijene na svom starom mjestu i ne uvjere se, da se i more nije premjestilo s onu stranu tih sivih bedema. Evo uskoro i postaje Klis. Ovaj sat vožnje bio je ugodan. Sa postaje dabome hrlíš staroj tvrđavi, do koje te dovodi lijepo uređen put s brojnim vidikovcima i klupama za odmor. S nekim strahopočitanjem koracaš ispod velikih vrata ovog do danas veoma dobro sačuvanog tvrdog kamenog grada, a srce ti veselije zakuca na pogled onog barjaka slobode, što su ga davno vijali naši stari junaci, i koji opet danas viju mrki Klišani čuvajući vjekovima ovaj veliki ponosni spomenik hrvatske slobode i vuka Petra Kružića. Penjačevo se oko divi oštrom, nazubljenom obronku, što se na istočnoj strani grada ruši prema željezničkoj pruzi i potoku, te dalje prati silne tvorevine i oblike krša, nad kojima caruje Mosor sa svojim karakteristično uslojenim sivim obroncima. Promatrač ne zna, otkud bi počeo razgledavati okolinu i gdje bi se pogledom dulje zadržao. Sa sjeverne strane kliške prevale otvara Dalmatinsku Zagoru sve do bijele Kamišnice. S južne pak velika protivnost kraja s maslinovim gajevima, boricima, vinogradima i

širokim morem, načičkanim otocima, grebenima, parobrodima i bijelim jedrima. U okrilju okomitog Kozjaka rubom plodnog polja, koje se prema Divuljama suzuje, da malo prijeđe u brijeg praveći tako drugu stranu tjesnaca između Trogira i Čiova, nanizala se kaštelanska sela. Ovim se poljem s pravom Kaštelanci diče, i njihovu ljubav prema Kaštelima najbolje može shvatiti onaj, koji je tamo bio i prolazio onim urednim voćnjacima, bujnim vinogradima, drvoredima čempresa i tamarisa. Na sjeverozapadu od Klisa okomio se snažni Goli brig, taj krajni ogranak Kozjak-planine. Pod njegovim se liticama prostrla borova šumica, prava oaza u ovom golom kršu, a odmor u njoj uz ovaj ljekoviti miris bora i daleki vidici liječe dušu i tijelo, dokazujući nam još jednom, da nam je domovina doista lijepa.

Pero Lučić

Kraljevski Knin

Grad Knin bijaše jedan od poglavitih gradova staroga hrvatskog kraljevstva, glavni grad Kninske župe, sjedište hrvatskog biskupa, hrvatskih banova i prijestolnica posljednjeg hrvatskog vladara Petra Svačića. Sagradili su ga Hrvati na gordim orlovskim stijenama, na rubu plodnog i pitomog Kninskog polja; oplakivan je s jedne strane rijekom Krkom, a s druge rječicom Butišnicom. Vidici s njegovih kula otkrivaju nam ponosne planine snježne Dinare, staru Prominu, stare naše hrvatske putove i raskršća nekadašnjeg kraljevstva, koje je tu krvarilo u borbama između Istoka i Zapada. Vide se stari putovi i prodolina, klanac, kuda je prošao sa svojom junačkom vojskom Petar Svačić, preko kraljevskog Golubića, da se tamo u glavnom gradu Psetske župe, gradu Psetu, odmori kraj njegova vrela i da u njem ostavi svoje tragično i slavno ime Petrovac (Bosanski), a njegovu vrelu ime Petrovo Vrelo. Kralj Petar Svačić ostavio je kule svoga kraljevskog grada i nije se više vratio, ali je njegova žrtva na Gvozdu u borbi za slobodu svoga naroda ostala u starom gradu Kninu kao slavna sjena, kao živa vatra i svjetionik Hrvatske kroz mračne, ropske vjekove. Poslije smrti Petra Svačića prolazili su gradom Kninom olujni vjekovi i buntovne sjene hrvatskih velikaša, koji htjedoše obnoviti staru slavu hrvatskog kraljevstva. No strani ugarsko-hrvatski vladari često bi dolazili u Knin, da ondje svojim darovnicama i poveljama učvrste svoju vlast u Hrvatskoj. Konačno jedan od Nelipića ne htjede više priznati kraljevske vlasti tuđinskog vladara, koji je krnjio stara prava Hrvatske, te mu zatvori vrata svoga tvrdog grada, gdje su nekoć kraljevi bili kneževski počašćeni. Ponosni knez Ivan Nelipić, koga i Split odabra svojim knezom, branio je odvažno slobodu Hrvatske i grada Knina suzbijajući čete kralja Ljudevita Velikog. Kralj Ljudevit htjede oduzeti vlast i stegnuti moć hrvatskim knezovima, da je dade odabranom banu, koji će mu biti vjeran i odan sluga. Tada nastadoše bune u Hrvatskoj. I upravo u to vrijeme, kad je Hrvatska najviše trebala kneza Nelipića, ovaj umre i ostavi iza sebe ucviljenu udovicu kneginju Vladislavu i malodobnog sina. No hrabra udovica, roda Svačića, vođena slavnim primjerom svojih pradjedova, ne klonu duhom. Sve navale banske vojske, koju je vodio sam ban u ime kralja Ljudevita, odbijaše kneginja Vladislava sa svojom hrabrom vojskom, ostavivši tako gradu Kninu slavni primjer svog junaštva. Ne mogavši osvojiti grada, ban Nikola okrenu svoju vojsku, da hara pitoma sela, vinograde, njive i šume Kninskog polja, što su cvala pod sretnom upravom knezova Nelipića i kneginje Vladislave kao kneževski perivoji. Postiđen i pobijeđen vrati se ban Nikola Gorjan pred svoga vladara. Kralj Ljudevit ne mogaše pregorjeti ovaj poraz, koji je potamnio sjaj njegove krune i njegovo slavoljublje stavio na kušnju. On htjede pošto poto postati velikim u povijesti, stoga prvog proljeća (1344.) sakupi preko 20.000 vojnika te pođe prema Bihaću, da tako zastraši udovicu. Mnogi hrvatski knezovi tada dođoše do Bihaća, da se poklone kralju. Kralj se nije trebao truditi da dođe do Knina, čijih se je kršnih stijena zacijelo plašio. Kneginja udovica, odvažna žena, shvatila je taj kraljev korak i pošla je sa svojim malodobnim sinom, da mu preda ključeve grada Knina. Kralj se tako dočepao grada Knina, koji po svojoj prošlosti i otporu bijaše žarište težnja hrvatskog pokreta za neovisnost i slobodu Hrvatske.

Sa smrću kralja Ljudevita ponovno se diže buntovna zastava kraljevstva na kulama grada Knina. Nelipići opet vladaju gradom i onamo dolazi bosanski kralj Stjepan Tvrtko, da se sa kninskim gospodarima složi i da potpomogne ustaški pokret priora vranskog Ivana Paližne. Borba se vodi protiv dviju kraljica: Jelisave, udovice kralja Ljudevita, i kćeri joj Marije.

Po smrti kralja Tvrtka i priora vranskog Paližne nalazi se Knin i dalje u središtu ustaškog pokreta, koji će se razmahati proti okrutnom kralju Sigismundu. Pod kasnu jesen g. 1396. otvorio je grad Knin svoja vrata kralju Sigismundu, koga građani primiše sa sućuti kao bjegunca, jer bijaše došao nakon nesretne bitke proti Turčinu

kod Nikopolja, gdje jedva spasi glavu. No kralj se Sigismund ne pokaza dostojnim ovoga gostoprimstva, jer otišavši iz Knina sazove sabor u Križevcima, gdje dade proliti nedužnu krv hrvatskih velikaša, svojih protivnika. Knin ponovno diže ustašku zastavu na svoje bedeme. Tu se g. 1397. saberu hrvatski velikaši pod vodstvom Hrvoja na dogovore, da dopreme u Hrvatsku novoga vladara — Vladislava Napuljskog. Nažalost ni taj kralj se ne pokaza dostojnim hrvatske krune, jer prodade Dalmaciju za 100.000 dukata. Hrvoje i kninski Nelipići mire se sa Sigismundom. Za knezovanja Ivana Nelipića (1410.—1420.) Knin je procvao u starom svojem sjaju, a žiteljstvo se grada podvostručilo. U to vrijeme je kralj Sigismund opet osilio, vojvoda Hrvoje se s njime raskrstio i pozvavši na svoju nesreću Turke u pomoć borio se protiv ovoga okrutnog vladara, koji je pobio cvijet bosanskog plemstva. Knez Ivan Nelipić ponovno je razvio ustašku zastavu na svom gradu, ali je po smrti vojvode Hrvoja ostao osamljen borac u svom tvrdom gradu Kninu.

Već koncem 15. vijeka obilaze grad kobne sjene s Istoka zalijećući se u pitoma i plodna polja i sela kninske krajine.

Opjevani ban narodne pjesme Marčinko, gospodar Knina, branio je junački ovo sveto tlo hrvatskih vladara, dok nije grad konačno g. 1521. završio svoje junačko razdoblje. Kninska krajina, taj perivoj, koji su hrvatski knezovi, kraljevi i banovi čuvali, njegovali i krasili spomen-crkvama, postao je groblje hrvatskog naroda. U njem je nestalo slavnih kraljevskih zadužbina, a ostali su tek mramorni ulomci s tropleternim ukrasima, s imenima naših vladara, slomljenim riječima, koje kao uzdasi naših mučeničkih pradjedova dopriješe u naše stoljeće. Pustoš nakon oslobođenja od osmanlijske sile bijaše tolika, da kad se htjela obnoviti slavna hrvatska biskupija u Kninu, ne bijaše ni crkava, ni dovoljno naroda, da joj dade zemaljski oblik. Sve je ostalo tek kod uspomena. Ali sa kninskog grada buktila je vječna vatra, vatra sa žrtvenika hrvatskog kralja Petra Svačića. Stoljeća su prolazila, kraljevstva i carstva su prohujala ispod zidova kninskog grada, dok nije jednog jutra Velikog tjedna g. 1941. obasjala zora hrvatske nezavisnosti mrke, tisućljetne kule staroga grada Petra Svačića i zaorio orlovski poklik prvom glavaru ostvarene Države Hrvatske, našem dičnom Poglavniku.

Viktor Živić

Božićni blagdani

(Vrgorsko-imotska krajina)

Pomozi Bože! Evo nam osvanu i željno očekivani Badnji dan; dan, koji je za sve katolike, pa i za nas, koji živimo na selu pravi blagdan.

U imotskoj i vrgorskoj krajini običaj je, da se cijeli dan posti, da se pokorno dočeka slavno porođenje Isusovo, te se pripravlja i u najsiromašnijoj kući glasoviti »bakalar« za večeru.

Istina je, da težak, koji sav dan radi, ne može biti bez okrjepe, pa se štogod i založi. — Narod se moli Bogu ovaj dan, da bude dostojan dočekati rođenje Kralja Slave. — Nema ništa ljepše, što na Badnji dan stati pa gledati, kako se narod miče: jedni idu ovamo, a drugi onamo, u varoš i iz varoša, a to sve, da pribave za svece potrebite stvari, da ih uzmognu što bolje proslaviti.

Djevojka radi o ruhu, kojim će se božićnih svetaca nakititi; momak slaže kitice bršljana, kojim će svoja vrata i prozore okititi, da svoju kuću od čari i vještica učuva; stopanjica (domaćica) peče kolače, kojima će djecu darivati, a i kruhe, na koje meće osobite znakove, na pr. križe; pritisne kakovom okruglom čašom na pet mjesta u spodobi križa i t. d., da se zna, da su za te dane određeni; a napokon ni čovjek ne stoji zaludu, nego svjetla svoju pušku, kojom će Božić još bolje proslaviti.

U tomu se počne već i suton hvatati, pa dođe vrijeme i od večere. Dok ona bude gotova, starješina s kućanima govori rozarje.[1]) Kad svrše molitvu, večeraju. Poslije večere zahvale opet Bogu na daru.

Kada prođu dva tri sata noći, starješina počne, uz pozdrav anđelski, unositi badnjake. Kad stupi na prag, reče: »Faljen Isus!« — Kućani odgovore: »Vazda Isus i Marija!« On nastavi: »Dobro vam došao Badnji dan i porođenje Isusovo!« Domaći mu svi odvrate: »I s tobom zajedno«.

Tako slijedi do tri puta. Prvi i najveći badnjak položi se na desnu, a ona druga dva po redu. (Računa se, da tri badnjaka znamenuju Presveto Trojstvo.) Pošto se nalože badnjaci, običaj je isprazniti po nekoliko pušaka. Jedan susjed dozivlje drugoga i kaže mu na pr.: »Toma, Andrija i t. d., na dobro ti došla Badnja večer!«,

[1]) krunica

te ispali po jedan hitac. Nu ovaj običaj pucanja počeo se gubiti, budući da vlasti razoružavaju sela.

Tad se nastavi još koja molitva za mrtve. Po dovršenoj molitvi djeca uzmu vreću slame, pa pospu po kući. Slama znamenuje, da je Isus bio u jaslama. Ona ostaje u kući do Mladenaca (do 28. XII.), kada se kuća izmete. Poslije toga starješina »navisi« ručak za sjutra. Dok se to vari, kućani pjevaju i vesele se, a i susjedi dođu, te im čine društvo. (Jedan badnjak ostave za zadnji dan godine, te ga uvečer lože, uz molitve kao i na Badnji dan, samo što starješina tada govori: »Na dobro vam došlo Mlado ljeto i Nova godina!«)

Oko ponoći idu na misu. Svatko nosi po jednu užeženu zublju, i pred crkvom meću ih svi zajedno. Dobro na ovo paze, te tko ne metne tu, smatra se vještcem (ili vješticom). No ovo je gotovo iščeznulo.

Narod kaže, da je Božić dan, komu se veseli i ptica u gori, i riba u vodi; dakle ukratko: svaki živi stvor. Ovaj dan prestaju sve mržnje: protivnik grli protivnika.

Po selima se taj dan narod ustaje nešto poslije ponoći. Kada se ustanu, pozdrave Gospu i izmole još koju molitvu. Tada se grle i tri puta u lice poljube, govoreći jedno (čeljade): »Na dobro ti došao Božić i porođenje Božje!« a drugo odgovarajući: »I s tobom (Bog dao) zajedno!« Ovo čine svi susjedi i svi seljani. Ovo čine i ženskice. Taj dan nema nikakve zamjerke, da se i s muškićima ljube, samo nadodadu: »(Da si) pošten!«, da se zna, da nije kojom rđavom namjerom učinjeno. Ovako čine sva četiri prva božićna dana i na Novu godinu, izmjenjujući, naravno, dotični dan, n. pr.: »(Na) dobro ti došao sv. Stjepan, sv. Ivan!« i t. d.

Misa počinje oko 4 sata ujutro, a druga slijedi odmah za njom. Tko se nije vidio kod kuće ili u putu, nastavi kod crkve čestitanje i ljubljenje. Ako li koji susjed nije ni tu svog susjeda vidio, ide mu u kuću, kad se s mise vrati. Na misu pak ide svatko, tko može, a mise svršavaju obično oko 6 sati ujutro.

Kada se vrate s mise i kada se svi iskupe, onda svi ukućani zajedno ručaju. Za ručkom treba da u svakoga gori trostruka voštana svijeća. Prije ručka moli starješina za »blagoslov Božji« i za »duše naših umrlih«. Voštana se svijeća drži nasred stola u bukari (drvenoj mjeri od 2 l) ili poluoki (1 l) u ječimu (ječmu). Trostruka svijeća znamenuje Presveto Trojstvo. Ječam smatraju znakom rodnosti, dakle: željom, da rode polja. Tijekom ručka, starješina uzme bukaru te nazdravi svojim ukućanima ukratko: »U dobar čas i u ime Isusovo! Bože blagoslovi naša polja, vrtle, vinograde, marvu i sve leteće, a nami daj, da se za dugo i dugo sastajali u bratskom miru i ljubavi! Neka nas požive Bog u dugu vijeku u malu grijehu!« Drugi odgovore: »Bog te čuo!«, te onda piju redom.

Kada svrši ručak, zahvale Bogu, pa starješina uzme zalogaj kruha i gasi svijeće govoreći: »U ime Oca«, te ugasi prvu, »i Sina«, pa drugu, »i Duha svetoga, Amen«, te ugasi treću. Taj zalogaj pojede ili drugom dade, jer da je to »zdravo«. Tad idu, kud tko hoće.

Ivan Ujević

Majka Margarita

Cvilu to mi cviljaše drobna ptica lastovica,
ona mala ptica;
Ona cvilu cviljaše Zadru gradu na pridvratju,
ona mala ptica.
Biše mi se cvileći drobna ptica zakasnila,
ona mala ptica,
ter ju biše pustilo žarko sunce na zapadu,
onu malu pticu,
a biše ju zaskočio sjajni misec na istoku,
onu malu pticu.
Ali ono ne biše drobna ptica lastovica,
ona mala ptica,
neg mi ono biše bila stara majka Ivanova,
majka Margarita;
ona majka klikovaše sinka svoga i brajenka,[1])
majka Margarita.
Na nju mi se našetala bila vila planinkinja,
ona bila vila,
ter mi side[2]) bila vila staroj majci besiditi,
majci Margariti:
»Ča mi tako cviluješ, stara majko Ivanova,
majko Margarita?
Koja ti je nevolja grozne suze prolivati,
majko Margarita?«
Side to mi stara majka biloj vili besiditi,
majka Margarita:

»Ostav' me se, bila vilo, jadi te se ostavili,
planinkinjo vilo!
Dvi su meni ljute rane na mojemu željnom srcu,
planinkinjo vilo!
Obe su mi jadovi[3]) ljute rane otrovane,
planinkinjo vilo!
I ovo jih ne mogu nikakore[4]) priboliti,
posestrino vilo!
A ove su ljute rane na mojemu željnom srcu
posestrino vilo:
ja t' sam majka imila mlada Petra, braca moga,
posestrino vilo!
I Ivana hranila, mila sinka od srdašca,
jedno mlado dite.
I kad sam ih jadna bila do viteštva dohranila,
posestrino vilo!
Po njih mi je svitla zora od istoka poručila,
posestrino vilo!
Obih sam jih jadna majka svitloj zori otpravila,
majka Margarita.
Däli evo ne znadem za njih smrti ni života[5]),
posestrino vilo!
Neg su mi se zli bilizi[6]) jadni majci ukazali,
majci Margariti:
gdi se gavran vijaše nad merli[7]) od Zadra grada,
ona črna ptica,
a bihu mu črna pera sva od krvi ustrapana,
onoj črnoj ptici.
Sila sam ga jadna majka kumiti i bratimiti,
onu kobnu pticu:
Kaži meni, gavrane, te bilige do istine,
ptice zlokobnice,
a ja ti se jadna majka virom mojom obituju[8]),
moj črni gavranče,
da ti hoću trudna pera sva suzami prohladiti,
ptice zlokobnice!
Dali ne hti na mene huda ptica ni gledati,
ona huda ptica,

nego to mi odleti u planinu črnu goru,
ona huda ptica,
mene majku ostavi grozne suze prolijući[9]),
majku Margaritu.«
Side to mi bila vila staroj majci besiditi,
planinkinja vila:
»Ovo ću te, stara majko, radi Boga uprašati[10]);
majko Margarita,
ako bi ti obadva turske uze dopadnuli,
majko Margarita,
kojom bi jih ti spenzom[11]) iz tamnice iskupila,
majko Margarita?«
»Ako su mi, bila vilo, turske uze dostignuli,
posestrino vilo,
lasno ću ih jadna majka iz tamnice iskupiti,
posestrino vilo,
za braca ću mojega dati svoju rusu glavu,
posestrino vilo,
a za sinka Ivana živim ognjem izgoriti,
za to mlado dite.«
Sila mi je bila vila staroj majci besiditi,
majci Margariti;
»Nisu ti jih, stara majko, turske uze dopanule,
starice neboga,
dali[12]) ću ti istinu, jadna majko, povidati[13]),
starice neboga:
braca ti je obljubila mlada moma Grkinjica,
majko Margarita,
ter ti ga je napojila mrzle vode zabitljive[14]),
starice neboga,
da se nigdar od tebe sestre svoje ne spomene,
majko Margarita!
A kada si od sebe sinka svoga otpravila,
ono mlado dite,
onda se je u tebi srdašce okamenilo,
starice neboga,
jer kada mi on dojde u primorje valovito,
ono mlado dite,

na njega se namiri lipa Cvite primorkinja
    na to malo dite,
ona venac vijaše od primoga[15]) vilovita,
    mlada primorkinja.
Ondi mi se oni bihu očicami sagledali,
    mladi i gizdavi,
očicami sagledali, a srdašci saljubili,
    mladi i gizdavi.
Biše mi ga lipa Cvite onim vencem okrunila
    ono malo dite,
da se nigdar nikadare k tebi majci ne zavrati.
    starice neboga!
Cvili, majko, i žali i prolivaj grozne suze,
    majko Margarita,
i da ti se nikadare od suz' lišca ne osuše.
    majko Margarita!
Nit' ćeš braca dozvati, nit ćeš sinka dočekati,
    starice neboga!«

Narodna pjesma

---

[1])tužila je za sinom i bratom; [2]) poče; [3]) jadom ili ijedom — »jadovi« je instr. pl.; [4]) nikako; [5]) a sad evo ne znam, da li su u životu ili su poginuli; [6]) zli znakovi; [7]) kulama; [8]) obećavam; [9]) prolijevajući; [10]) zapitati, pitati; [11]) otkupom; [12]) nego; [13]) kazati; [14]) vode zaboravne; [15]) Akantusa (vrst boljke).

Marko Polo

Andrija Polo da S. Felice[1]), mletački plemić, koji je u XIII. vijeku živio, imao je tri sina: Marka, Mafija i Nikolu. Nikola je imao sina, imenom Marka. Mafijo i Nikola bili su trgovci. Plemstvo dakle nije smetalo, da netko bude trgovac. Trgovac je bio u Mlecima vrlo poštovan, a trgovinom su se bavili prvi državni dostojanstvenici. Oba su brata zajednički vodila trgovinu. Jednoga dana pođu na trgovačko putovanje u Carigrad, koji je u ono vrijeme s Mletcima bio u vrlo uskoj vezi. Carigrad su, kako znamo, na četvrtoj križarskoj vojni francuski vitezovi i Mlečani oteli grčkome caru. Na razvalinama grčkoga carstva podigli su oni Latinsko Carstvo. Kada su braća Polo, Mafijo, Nikola i Marko, došli u Carigrad vladao je ondje car Balduin II. Iz Carigrada pođu oni godine 1255. dalje na istok, zapravo najprije na sjever na poluotok Krim u luku Sudak. Iz Sudaka pođu dalje

kopnenim putem kroz Rusiju i Sibiriju u carstvo Sredine, t. j. u Kitaj, kojim je vladao kan Kublaj. Doživljaje, što su ih na svom prvom i drugom putovanju braća Polići doživjeli, opisao je Marko Polo. G. 1295. vrate se oni nakon 24 godine odsutnosti kući u Mletke.

Kad su se vratili kući, desilo se i njima ono, što se desilo i Odiseju nakon povratka. Nitko ih nije prepoznao, pa ni rođaci njihovi, jer su svi držali, da su oni davno već mrtvi. Pa i na njima bijaše mnogo toga tatarsko. Oni su sada govorili s tuđim naglaskom, a u govor su uplitali nepoznate izraze. Nosili su odijelo od prostog tkiva, koje nije bilo nimalo nalik na talijansko. U kući su njihovoj stanovali rođaci; oni ih nijesu htjeli ni pustiti u kuću. Trebalo je dosta muke, da su ukućane, pred kojima su onako promijenjeni i po odijelu i po izgledu stajali, uvjerili, da su oni uistinu članovi kuće Polo, koje su oni toliko godina držali mrtvima. Da Mletcima pokažu, tko su oni prirede u kući svojoj sjajnu gozbu, na koju su pozvali sve rođake i prijatelje. Kad su se uzvanici okupili, stupe iz susjedne sobe među njih naša tri putnika, obučena u duge haljine od crvenoga atlasa, koje su sezale do poda, kako je to propis za svečane zgode određivao. Kad se nosila naokolo voda, da gosti prije jela operu ruke, odbace ono odijelo, u kojem su došli i obuku slično od crvena damasta; prijašnje pak rasijeku i razdijele među služinčad. Kad su pak prva jela odnesena bila, obukli su opet odijela od baršuna, a ono od damasta razdijele među sluge. Na koncu gozbe razdijelili su na isti način i baršunasta odijela, a među goste se vrate u jednostavnom odijelu, kako su ljudi od roda i položaja u ono vrijeme nosili. Sve je bilo zapanjeno onime, što se pred njima odigravalo, pa su napeto očekivali, što će još doći. Kad su gosti ustali od stola, dobila je služinčad nalog, da se povuče. Tada ustane Marko kao najmlađi među njima, ode u susjednu sobu i vrati se doskora s ona tri odijela, u kojima su putnike prvi put vidjeli. Na to stanu noževima parati šavove i podstavu otkidati i iznesu čudo od najdragocjenijeg kamenja: rubine, safire, dijamante i smaragde, što su ih u odijelu tako spretno ušili, te nitko nije ni sanjao, da sakrivaju tako golemo blago.

U ono vrijeme, kad su naša tri putnika ostavila dom kanov, promijenili su oni sve blago svoje u dragocjeno kamenje, jer su ga lakše mogli prenijeti nego jednaku svotu u zlatu.

Golemo blago, što su ga putnici nenadano pred nazočnima istresli, izgledalo je tako čudesno i zapanjilo lica sviju, da su neko vrijeme stajali bez daha. Ali kad su opet došli k sebi, bili su svi potpuno

uvjereni, da su putnici, što su pred njima stajali, uistinu plemenita i čestita gospoda iz kuće Polo.

Čim je glas o onoj čudnoj gozbi proletio gradom, pohrlilo je mnogo ljudi različitoga staleža u stan Pola, da im iskažu svoje poštovanje. Mafiju dadu uglednu službu u gradskom vijeću. K Marku su opet dolazili mladi ljudi, da uživaju u njegovu pripovijedanju, a nadali su se, da će iz toga mnogo što naučiti. On je bio uljudan i razgovorljiv i uvijek spreman, da im iz blaga bogatoga iskustva svojega priopći ono, što su željeli. Vanredan je dojam činilo njegovo pripovijedanje o godišnjim dohodcima kana, koji su iznosili 10—20 milijuna dukata; to je bila prosto nevjerojatna vrijednost, pa su ga često puta nukali, da ponovi svotu. Budući da je i kod drugih prilika, na pr. da približno naznači stanovništvo Kitaja, morao navoditi milijunske brojeve, to su ga najposlije zvali gospodin Marko Milijun (Messer Marko Milioni). »S tim sam ga imenom«, veli Mlečanin, koji je pisao o Marku Polu, »često nalazio u javnim ispravama republike, a kuća, u kojoj je stanovao, običava se od onoga vremena zvati »Dvor Milijuna« (La corte del Milione).

Nekoliko mjeseci poslije dolaska svjetskih putnika dođe u Mletke glas, da se na obalama dalmatinskim pojavila genovska mornarica. Smjesta opreme 90 mletačkih galera i pošalju na more. Vodio ih je Andrija Dandolo. I Marko Polo postane kao iskusan mornar zapovjednikom jednoga broda. Dođe do bitke, koja je svršila zlo po Mletke. Dandolo dopane ropstva, a i Marko Polo pade neprijateljima u ruke. Odvedu ga u zatvor u Genovu. Ondje se brzo saznalo za njegove lijepe sposobnosti i za njegove čudnovate doživljaje. I u Genovi ga je posjećivalo i staro i mlado; susretali ga kao prijatelja, opskrbili ga svime, što mu je za život i udobnost bilo nužno. Najposlije je Marku Polu dosadilo pripovijedati neprestano iste pripovijesti s istim riječima, pa poslušavši savjet onih, koji su mu već dugo savjetovali, da svoje čudne doživljaje opiše, odluči, da ih napiše. Ta je njegova odluka za zemljopis od vanredne dobiti. Polo dade iz Mletaka donijeti svoje bilješke, pa je onda s pomoću tih isprava, koje je iz sjećanja svojega dopunjao, opis svojih putovanja kazivao u pero nekomu Rustighellu. Godine 1298. vele da je djelo bilo gotovo.

Kad se Marko napokon s pomoću najuglednijih ljudi u Genovi dostao slobode, vrati se svojoj obitelji u Mletke.

Ne znamo, kad je Marko umro; posljednju svoju volju napisao je g. 1323. Kad je ležao na smrtnoj postelji — tako se pripovijeda — nagovarali su ga prijatelji, neka — da umiri savjest — opozove sve ono, što je napisao o svojim putovanjima, ako ne sve, a to bar ono, što svijet drži za prostu priču. No Marko je srdito odbio taj zahtjev, što više, on je izjavio, da nije ispripovijedao ni polovicu onih izvanrednih stvari, što ih je doživio, i kojima je bio svjedokom.

[1]) Obitelj Polo preselila se iz Dalmacije u Mletke. U Dalmaciji se zvala Polić, u Mlecima Polo.

Jemanje

Jesen je stala kradom na granje
slagati prve naslage zlata.
Jutros je zorom svuda jemanje[1]),
rastvoriše širom konobe[2]) vrata.

Lastavice u gustom već jatu
predaju krila lepetima.
Sunce zlati u jutarnjem satu
grožđe u sepetima[3]).

Nekoliko tako proći će dana,
i vinogradi ostat će pusti.
Iz grožđa, ko krv iz svježih rana,
u konobi mäst[4]) se lije gusti.

A onda će vjetar, kad povoljan dune,
donijeti morem trabakule[5])
i odnijet ih opet vina pune
netragom kao glas iz frule.

I ostat će prazne redom sve bačve;
težaku će ostat gorčina i tuga;
opet će brašna poželjeti naćve,
platiti ne će duga.

O, jutros je zorom svuda jemanje
rastvorilo širom konobe vrata.
Jesen je stala kradom na granje
slagati prve naslage zlata.

Ivo Lendić

[1]) berba; [2]) podrumi; [3]) koševima; [4]) mošt; [5]) lađa na dva jedra.

Stradun

Postoji li na svijetu mnogo ulica tako lijepih kao što je Stradun u Dubrovniku?

Ima li mnogo ulica isto tako opločenih glatkim, svjetlucavim kamenim pločama poput svečane dvorane? Da, Stradun je zaista svečana dvorana, velika svečana dvorana grada Dubrovnika za primanje. Po njemu ne smije gaziti konjsko kopito, kola ne smiju po njemu ostavljati trag svojih kotača, i nikad još nisu konjske izmetine obeščastile njegovo bijelo kamenje. Po Stradunu se hoda, postajkuje i šeta, ali se ne vozi. Za vožnju ima dovoljno mjesta u prostranom, velikom svijetu, po širokim državnim cestama i kolnim putovima, kao na primjer po karavanskom putu, što južno od samostana svetog Nikole kreće prema istoku, i po kojemu su nekoć izaslanstva dubrovačke republike u zlatom izvezenim odorama i s blistavim oružjem putovala preko cijeloga Balkana u Bizant, o čemu ti još mogu pričati mnogi stari ljudi. Kola mogu voziti po cestama, što su ih po naredbi Napoleona u dalmatinskoj zemlji iskopali Marmontovi vojnici, i koje sada teku duž obale poput širokih bijelih vrpca. Mogu voziti po svim onim cestama, što vode kroz strani, bogati, veliki svijet, gdje se strani, bogati i obrazovani ljudi voze u raskošnim kočijama. Mnogo se govori o tome, a i u časopisima se može vidjeti naslikano, kako su u nekim zemljama — gdje su ljudi pametni, pa se bave kojekakvim izumima — počeli graditi posve ravne ceste sa željeznim tračnicama, po kojima jure strahoviti parni strojevi vukući za sobom duge redove kola.

Po svim tim cestama možeš se voziti, ako ti je po volji, ali kad stupiš na Stradun, idi pješice i sa strahopoštovanjem, jer ni u sobu svoje majke, a ni u crkvu ne ćeš ulaziti s volovskim kolima.

Reci mi iskreno, zar postoji igdje ljepša ulica? Nije doduše vrlo duga, ne! Kako bi mogla biti duga, kad se cijeli Dubrovnik sa svojim čvrstim, silnim bedemima, svojim prekrasnim crkvama i samostanima, svojim kipovima, bunarima, stepenicama i dvorištima, s kneževim dvorom sa sedam stupova i sa svim svojim mnogobrojnim bijelim kamenim kućama mora stisnuti na malenom poluotoku? Reci mi, što će ti ulica, koja bi bila duga, a ne bi bila lijepa?

Evo, samo pogledaj taj Stradun! Zar nije krasan. Kako se proteže ravno i mirno od jednih velikih gradskih vrata do drugih, od vrata od Pila, koja su u ratnim vremenima morali braniti franjevci, do vrata od Ploča, za kojih su se sigurnost morali brinuti bijeli fratri dominikanci. Pogledaj, kako su slične jedna drugoj te plemenite, stare bijele kuće, što ga zatvaraju, slične kao što su slične divlje sabljičice na livadama u Lapadu, i kako se opet svaka pojedina razlikuje od druge, isto kao što ne možeš naći nijednu stabljiku, koja bi bila potpuno nalik na svoju sestru, ali ćeš zato u prodavaonici umjetnog cvijeća naći samo potpuno jednake ruže i karanfile od tkanine.

Jesi li već primijetio, da na Stradunu svaka kuća stoji na uglu ulice? I možeš li mi navesti koju drugu ulicu po najznamenitijim gradovima svijeta, koja bi se mogla pohvaliti s tako čudnom prednosti? Dabome, ako samo letimično pogledaš, vidjet ćeš neprekinut red bijelih kuća. Ali hodaš li polagano, primijetit ćeš, da svaku kuću dijeli od susjedne kuće posve uska, tamna uličica, toliko uska, da je jedva i primjećuješ, ali koja ipak daje svakoj kući ponosnu i plemenitu samostalnost.

Paula Preradović

Smrt bogatog Dubrovčanina

Dubrovčanin se veoma obogatio na Istoku, pa namislio povratiti se kući i uživati u slobodi to krvavo stečeno blago. Stigao u Carigrad, pa se sprijateljio s vezirom. Njega zamoli, da bi mu dao vjerna pratioca. Vezir zovne najboljega i najdražega momka, pa mu kaže, da bi pratio Dubrovčanina nadaleko. Momak to veselo obećao, jer u mlađega neposluha nema. Tako mislio vezir i Dubrovčanin, ali momak gledao mu na puste novce. Oprostio se, pa će na put. Kad bili kroz gustu dubravu, trgovac odmah vidio, da momak nešto teško i sramotno valja po glavi. Naredi mu, da bi išao naprijed kao vođa, a on će za njim. Momak nije htio, pače izvadio ćordu i ovako će: »Kaurine, gini!« A Dubročanin u strahu: »Alah ne će dopustiti to izdajstvo, pa će te stignuti prije ili poslije crna kazan, ako me ubiješ«. Nato se momak ogledao na sve strane, pa kaže: »A tko će me za to tužiti?« On u riječi, a jato jarebica prhne. »Ako te drugi ne će tužiti«, kaže Dubrovčanin, »a ono će ove jarebice!« A momak: »A gdje im je jezik, da bi zborile?« To reče, ubije ga, uzme mu blago i zakopa ga ondje u pustinji. Prošlo neko vrijeme, i momak se povratio u dvor vezirov, a vezir ga lijepo primio. Bio je uvjeren, da ga je poslužio, kako valja. Vezir ga potvrdio u prijašnjoj službi, pače ga imenovao tepčijom[1]). On mu davao izmet[2]) i u blagovaonici. Jednom ga služio, a drugi momak iznio pečenih jarebica. Momak udario u smijeh, kad je vidio jarebice, jer mu došle na pamet riječi pokojnog Dubrovčanina. Vezir

je bio u čudu. Onako pronicav vidio je iznebuha onaj smijeh. Brže večerao, i onako će zamišljen u odaje, gdje je bio na posluži ovaj isti momak. »Kaži mi«, veli vezir, »što si se, sinko, onako najednom nasmijao kao pustahija, kad si ugledao jarebice?« Momak se kao upropastio, oblio ga mrtvi znoj, nije znao progovoriti, tepao je, nije umio što kazati. Napokon ne može drugo, nego će po istini reći. Vezir sazove divan, pa ga osude, kako je zaslužio, na smrt.

Narodna priča

1) čuvar paževa (tepaca); 2) služiti.

Badnjak u Konavlima

Neke dane prije Božića u konavoskim kućama svak je u poslu. Žene peru platno i prtenjače[1]) — nek su čiste; taru bakrena posuđa — nek su svijetla; djevojke šiju košulje, jačermice[2]), dokoljenice, jer za Božić treba da svak štogod novo obuče. Domaćice iščinjaju žito i spravljaju[3]) za mlin; mlađe ga tovare i gone. Mladići sa sjekirom preko ramena a s mazgom pred sobom rane u debela drva, da nabave grijanja u dugim noćnim posijelima s prijateljima, koji se o Božiću saberu na razgovor. Domaćini s pomoću mladešine ubijaju prasce, pale ih, i dijele, što je za so, što za prijatelja. Boža iliti prasičica utovljena, određena, da bude pečenka onoga dana, kojega ime nosi, visi ubijena i oparena pod podom. Djevojke su se vrnule iz mlina, čeka ih drugi posao: u košićima drob svinjski, da ga operu na rijeci ili na drugoj vodi. A kad se otuda vrate, eto domaćici novoga posla: djesti kuljene i kobasice — i tada stoj daleko, daleko od njih, jer običajno svaka je tako uskošena, da će te za malu stvar otpraviti s lijepim vragom. Ni dječica ne stoje zaludu: kalaše[4]) u domaćina komad pečenice (malahno jetre ili praščjega mesa), da ispeku i ručaju; idu u stopanice[5]), da im umijesi kolač, što bi s pečenim pojeli; opsjedaju spreme i zatvore, da ukradu mjendela[6]) ili oraha za božićne igre; pa kad svega toga nabave, stane ih graka i pjevanje:

Čestito vam Božić,
I na bedri nožić,
I na grasti[7]) lončić
I na pragu roščić.

Svemu ovomu priloži još bijeljenje soba, metivo i raspremanje kuća, grnivo obora i druge manje zabave, i vidjet ćeš, da se i veliko i malo kreće i posluje, da ovu glavnu, a našim seljanima najveseliju svetkovinu lijepo pričekaju.

*

Što bijaše općenito u Konavlima, ne mogaše biti inače ni u kući Mihajla, oca Marijina. Mihajlo bijaše otpravio Ivana u drva s jednom mazgom, a s drugom mlađu kćer Janju u mlin na Ljutu. Stariji mu sin Pero bijelio je sobe, a Nikolica mlađi pomagao mu raspravljati dva zaklata prasca, od kojih je svaki teglio po osamdeset i više oka. Iz jednoga izvadi starac svu lonzu[8]), rasiječe ga na komade, i stavivši jedan srčan komadić u košičić, okiti ga lovorom i ružmaninom, pak naredi Nikolici, da ga odmah ponese gospodaru župniku, a ostale spremi, da ih šalje prijateljima u grad. Stara Lucija bijaše u veliku poslu; djela je kobasice i kuljene.

Marija sama na podu u svojoj sobici pospješno[9]) je svršila jednu mušku košulju; i prišivši joj već kite na rukave, na prsi i na zauze[10]) pod grlom, složi je i stavi na postelju.

S ovakim zabavama osvane Badnji dan staromu Mihajlu i nađe u njegovoj kući sve spravno[11]) za Božić. Sve je raspremljeno, čisto i na svome mjestu, a nadasve u ognjištu.[12]) Tu se sudi otreni svijetle; tu su drva iscijepana u hrpi spravna za vatru; tu planji[13]), vrata, kako i sva kuća lovorom iskićena; tu uza zid prislonjen i lovorom, maslinom i ružmarinom okićen počiva badnjak, cijeli dubov panj, ono isto jutro usječen i onamo donesen. Djeca iz susjedstva dolaze, da ga ogledaju; zaviruju ga s jedne strane, s druge strane mjere malim svojim pedima[14]) duljinu, debelinu, klade se, da nema većega u selu.

Staromu Mihajlu raholi se srce na djetinji razgovor, pristaje uz njih, pogleda na badnjak, šali se s djecom, pak ih naposlije daruje mjendelima, a djeca s noge na nogu niz obor, pa pred avliju, tko će bolje gađati grace[15]).

*

Večer je. Svi su na domu, smolilo se **r o z a r i j e**[16]); blizu je ura noći. Ustane domaćin i uputi se s poda put ognjišta, a za njime sva obitelj. U ognjištu gori vatra u plame neobične; domaćin je sagleda, pak okrenuo se k svojima:

— He, djeco, — reče im — evo stopanica pripravila gospodsku vatru, eto badnjaka, zlamen-božić, da ponovimo starinske običaje, da se pomladimo i Božić proslavimo. Nu moja djeco, ja sam ostario, snagom oslabio, ovo drvo pristaviti sam ne mogu, de nu da mi pomožete.

— Evo nas, ćaća, koji ćemo — odgovore skupa.

— He, Ivure, Pero, vi ste stariji među družinom, amo po ruku.

Prihvatiše ova dva i Mihajlo s njima, i pristave badnjak na oganj. Domaćin skine kapu pak počne:

— »U ime Božje, u čas dobar! Na dobro vam ovaj večer vazda dolazio i sutra nas slavnomu Isusovu porođenju zdrave predao! Daj, mili Bože, da budemo za mnogo ljeta i dobrih godina njemu se veselili kućnim mirom i ljubavlju okićeni, kako ovo drvo maslinom i lovorom, a Božjom milošću najviše! Hej, dobri Bože, u ovomu domu rastiči mlace, podrži starce, koji bi do duga domom vladali, ovake sprave ogradili, tebe Boga slavili, a svoje duše ne ogriješili!«

Svi domaći odgovore: »Amen, Bože! U dobar čas!«

Poškropi zatim domaćin vodom krštenom badnjak, pospe ga pšenicom i okadi tamjanom. Najposlije uzme bokaru[17] s vinom, nazdravi, napije se i preda je bližnjemu kod sebe, neka bi se svi naokolo obredili i božićnu kapcu okusili.

Netom se ovaj glavni domaći posao svrši, mladost izide na pretkuće, ispali nekoliko pušaka, a u isto doba počne i po selu pucanje pušaka združeno s dozivanjem od jedne kuće do druge. Dozivlje prijatelj prijatelja, susjed susjeda, nazivlje mu dobar veče, pak — ala da se puca. Ta vesela buka i vika traje do dvije ure noći, pak prestane. Svak se u kuću vrne i sjedne da večera.

Mato Vodopić

(Iz »Marije Konavoke«)

---

1) prtena torba; 2) prslučići; 3) spremati; 4) izmamljuju, mame; 5) domaćica; 6) mandula, bajam; 7) zemljani sud, u kome se raspali i čuva žerava; 8) potrbušinu; 9) hitno; 10) zaveze; 11) spremno; 12) u kuhinji; 13) kut na kućama između krova i rožnika; 14) pedljima; 15) igra, u kojoj gađa u gradac od badema; 16) krunicu; 17) vrč

*

Ne češi se, gdje te ne svrbi.

Djelo čovjeka hvali.

Rđavoj ptici i perje smeta.

Junakova smrt

Tri mi kopja[1]) tjerahu Radića Vukojevića
dobroga junaka.
Oni mi ga tjerahu lijepom zelenom planinom,
dobroga junaka.
Nigdje mi ga junaka dostignuti ne mogahu.
Ali mi se Radiću huda sreća dogodila,
nebogu junaku:
konjic mu se popuze po travi po djetelini;
pade nebog Radiću ničice na crnu zemlju.
Tri ga kopja bijahu ob jednome[2]) udarila;
i s njega mi svukoše do tanke bijele košulje.
Ali mi se Radiću gusarom drago[3]) moljaše:
»Nemojte mi mahrame s bijela lica podizati,
da mi lice ne izgrde sivi orli i vranovi!«

Narodna pjesma

---

1) tri kopja, tri gusara; 2) u jedan mah; 3) usrdno, toplo.

Prva zarada jednog slikara

1.

Ćaće[1]) bijaše dogradio našu staru kuću. Da ne bih stajao besposlen, odlučim obnovljenu kuću ukrasiti slikama i uresima, i to onako, kako sam vidio u Dubrovniku kod nekog slikara Zebedea. Moj se ćaće ponosio mojom rabotom i zvao prijatelje, da se dive mojoj vještini. U mjestu puče glas, da je i Vlaho slikar. Ja međutim u to doba nisam ni sanjao, da bih mogao postati slikar. O pohađanju kakve umjetničke škole ni misliti, jer otkud mi za to novca? Uostalom, za mene se tad radilo prosto o tome, da se što prije skinem roditeljima s vrata i dođem do ma kakve zarade.

Jednoga dana puče u mjestu glas, da je jedna žena primila sto lira sterlinga od svog sina iz Amerike. On je taj mali kapital zaštedio za godinu dana. O tome se po Cavtatu mnogo govorilo, i svatko je tu majku smatrao sretnom. Razumije se, da je to i meni jako golicalo maštu, a tako isto i mome bratu. Ovome se prohtije, da i on otide u Ameriku okušati sreću. On zamoli ćaću, da mu pribavi novac za put. »Ja ću vam« — reče — »pokazati, što se sve može, kad se hoće, a ne kao Vlaho« i t. d.

Moj ćaće nije bio bogzna kako obrazovan čovjek, ali je od prirode bio obdaren razumom i neizmjerno dobrim srcem... On osjeti, da su me bratove riječi takle u živac, pa tiho odgovori: »Dobro, ja ću se promučiti, da nađem novac za put, ali neka s tobom pođe i Vlaho, da po treći put sreću okuša, ne bi li mu se ovog puta nasmijala«.

Baš u to doba spremalo se nekoliko Dubrovčana da se isele u južnu Ameriku, te tako i nas trojica iz Cavtata (brat mi, ja i neki Vlaho R.) odlučimo putovati s njima.

Uoči polaska išli smo sva trojica po mjestu, da se opraštamo sa znancima. Svak nam preporučivao i na srce stavljao, da se u tuđem svijetu lijepo vladamo i jedan drugog pomažemo kao rođena braća. To smo morali svečano obećati osobito našim roditeljima.

2.

Na putu nam je bilo vrlo dobro. Bilo nas je dvadeset i pet iz istog kraja, te nam nikad nije nedostajalo ni šale ni zabave. U Hamburgu smo uzeli treći razred i na moru proveli punih trideset dana. Kad stigosmo u Collon, odlučismo da se preko Paname odmah uputimo u Collao.

Dok smo još bili u Collonu, javiše nam, da je u Panami buknula buna. Opasno je, rekoše nam, sada preko Paname putovati. Šta ćemo sada? Da ostanemo u Collonu, to nam nije bilo moguće, jer smo sav put do Callao-a platili još u Beču, t. j. tamo smo nabavili kartu za cijelo putovanje, i tako smo, hoćeš ne ćeš, bili prinuđeni putovati preko Paname. Bilo nam je u duši, kao da srljamo u očitu propast, ali drugog izlaza ne bješe, jer smo na putu potrošili sve, što smo imali u gotovu, pa nam se žurilo, da stignemo cilju.

U vlaku je bilo mnoštvo vojnika. Kad smo se približili Panami, čuli smo gruvanje topova, i već smo se spremali na najgore misleći, da ćemo još zamalo ostati na životu. U Panami nas dočekaše crvene zastave, i to je tek povećalo naše uzbuđenje. Kad se vlak ustavi, slučaj nas namjeri na kapetana Iva Bronzana iz Konavala, čovjeka, kojega smo dobro poznavali i koji je taman iz Callaoa putovao u San Francisco.

Kad nas ugleda, prve su mu riječi bile: »I vi jadnici idete da u onoj nesretnoj zemlji ostavite kosti!« Te nas riječi užasno potresoše. No druge nije bilo. Trebalo je ići, kud smo morali, i predati se sudbini. Umirismo se onda, kad se na malom parobrodu

dobro otisnusmo od kraja, tako da više nije bilo bojazni, da neko zalutalo zrno i do nas dopre. S malog parobroda prekrcasmo se na veliki, koji je trebao da nas privede cilju.

Osam dana putovali smo Tihim oceanom, prošli smo ekvator i zašli u najtopliji kraj naše zemlje. Danju je bila nesnosna vrućina, a tek noću se nešto lakše disalo. Nad nama je treperilo krasno južno nebo. Gledali smo »Veliki križ«, koji se vječito blista i za koji nema zapada. Vidjeli smo na nebeskom šatoru i drugih zvijezda, koje se mogu vidjeti samo na južnoj polutki. Naš parobrod je pristajao u glavne gradove. Kad bi se lađa ustavila, prilazilo je mnoštvo čamaca, da nam nude voća i panamskih šešira. Svako je ponešto kupovao, osim nas trojice, koji smo se zadovoljili, da šutke promatramo, jer nam je ponestalo novaca.

3.

U Callaou se naš brod nije približavao kraju. Putnici se iskrcavali čamcima, ali mi ne imadosmo ni novčića, da vozarima damo, te isprva nitko ne htjede da nas preveze na kraj, dok se napokon neki lađar ne smilova našim suzama, te nas prebaci na suho. Uprtivši svaki svoj kovčeg na leđa uputismo se k varoši ne znajući dobro, ni što ćemo ni kuda ćemo. Usput ugledah nad jednom trgovinom jedan engleski natpis, pa sudeći, da je gazda Englez, odlučim ući u dućan. Pozdravih gazdu i rekoh, da smo istom stigli iz Dalmacije, da tražimo zarade i da smo spremni prihvatiti se makar kakva posla, tek da bismo se mogli časno prehraniti. Dodadoh, da španjolski ne znamo, ali da smo voljni taj jezik naučiti. Čovjek mi na to odgovori, da je i njegov gospodar iz Dalmacije i da može svakog časa banuti u trgovinu.

Zaista ne potraja dugo, i u dućan uđe otmjen gospodin, koji s nama — čim izmijeni nekoliko riječi s našim sugovornikom — progovori na našem jeziku, što nam gotovo izmami suze na oči. Bio je to čovjek iz Konavala, a zvao se Mekiš. Reče nam, da ne može odmah namiestiti svu trojicu, ali da će za me, koji se bavim slikarstvom, vierojatno biti odmah posla. On ima prijatelja, koji upravlja tvornicom željezničkih kola, pa se nada, da će me moći tamo namjestiti. Međutim, da bi nas sklonio negdje pod krov, odvede nas u nekakav »bording-haus« u blizini luke.

Kako se smiestismo u tom domu, ja sam odmah otišao u tvornicu željezničkih kola, koja je bila u rukama engleskim. Upravitelj

sasluša moju želju, te me odmah primi. Reče mi, da rad počinje ujutro u šest sati, a tko zakasni makar i četvrt sata, gubi pravo na cijelu nadnicu. Zatim me odvede u slikarski odjel i predstavi tamošnjem glavaru. Dogovorimo se, da ću sutradan (t. j. u četvrtak) započeti svoj posao. Kad se vratih u »bording-haus«, moji me suputnici od radosti izljubiše. Sreća po me, reče mi kasnije Mekiš, što sam znao engleski, jer bi me inače mučno primili. I tako se eto ispostavi, da onaj moj prvi boravak u Americi nije bio uzaludan. Sutradan, točno u šest sati, nađoh se u tvornici, gdje je zaposleno bilo oko pet stotina ljudi. Tu se izrađivao sav drveni i željezni materijal za vagone. Jedino strojevi se u tvornici nijesu radili, nego bi stizali u komadima i tu su sjedinjivani.

Kad navrših prvu sedmicu rada, ne dadoše mi cijelu plaću, nego mi dvije nadnice zadržaše, valjda kao jamčevinu, ako bih što oštetio ili polomio. Morao sam čekati drugu subotu, da vidim. kakva će mi biti plaća. Računao sam otprilike jedan dolar na dan. Što se samoga posla tiče, on mi je išao prilično od ruke, a kako i ne bi, kad je moja glavna zadaća bila crtati slova i brojeve na vagonima s dodatkom pogdjekojeg cvijetka.

4.

U tome osvanu subota, i kad je blagajnik uzeo u ruke isplatnu knjižicu i stao brojiti novčanice, i to 1, 2, 3, 4, 5, 6, pa čak i 8 dolara, ja ga zbunjeno prekinem rekavši mu, kako se zovem. No on nastavi mirno svoje brojenje: 9, 10, 11 (meni poče še topli mlazovi udarati u lice), 12, 13, 14, 15, 16. Ja sam bio već sav zajapuren, ali on to ne opazi i potjera dalje do kraja: 17, 18, 19,20, 21. — Od uzbuđenosti tresle mi se ruke, i jedva pokupih taj grdni novac. Procijedih kroz zube nekoliko riječi zahvalnosti i polagano iziđoh napolje. Jedva sam disao, a krv je u meni čisto ključala. Brat mi i drug, mislio sam, poludjet će od radosti, kad vide toliki novac.

Jurio sam, koliko su me noge nosile, samo da prije stignem i svoje drugove obveselim. Sav zadihan upadnem u sobu, koju smo bili zajednički unajmili, izvučem iz džepa zgužvan novac te ga bacim na sto viknuvši ponosno: Evo moje plaće za šest dana, ne bojte se, spaseni smo!«

Njih dvojicu stade vika, te za čas izračunaše, da mi je tvornica odredila tri i po dolara plaće na dan. Izljubismo se od radosti,

a kad smo se malo umirili, htjedoh održati riječ, koju sam pred polazak zadao roditeljima, te svakomu od nas namijenim po sedam dolara. Smjesta odosmo, da svaki za sebe isplatimo onog lađara, što nas je iskrcao s parobroda turnuvši mu još nešto u šaku za piće. »Napijte se«, rekosmo, »u naše zdravlje!«

Od toga dana smo svaki za sebe plaćali sobu i hranu. Ja sam unajmio jednu sobu u blizini tvornice, da ne bih trebao mnogo kasati. Hranio sam se u nekoj gostionici, gdje su kuhali i služili Kinezi, a večerao sam s bratom i prijateljem na drugom mjestu. Oni su se međutim puna dva mjeseca mučili, da nađu namještenje, te sam kroz to cijelo vrijeme morao s njima dijeliti svoju zaradu. Kad se napokon smjestiše, bilo je i meni lakše, jer sam tako mogao uštediti koji novčić za svaki slučaj. Klonio sam se svakog suvišnog troška. Jedina moja razonoda u novom boravištu bila je ta, što sam triput otišao gledati borbu s bikovima.

Uvijek ću se sjećati te krvave zabave. Gizdavo odjeveni ljudi dugo su vremena mučili jadnoga bika, tjerali ga upravo u bijes, a gledaoci uživali u toj surovoj, barbarskoj igri. Kad je »espada« usplahirenom biku turio dugi mač do samog balčaka u živo meso, žene i ljudi su od veselja klicali i kao nagradu za viteško djelo bacali mu zlatne novce, prstenje s briljantima, svilene rupce, tabakere[2]), naušnice, jednom riječi: što je tko imao pri ruci. Na taj način, rekoše mi, poneki »espada« završi svoju službu kao bogat čovjek. A sve to zbog toga, što zna vješto zadati smrtni udarac pobješnjelom biku.

Vlaho Bukovac

---

[1]) otac; [2]) tabakera — kutija za duhan.

*

Kad ima, ni car bolje, a kad nema, ni car gore.

Iver po iver, nestade klade.

Ide vrijeme, nosi breme.

Ili loncem o kamen ili kamenom o lonac, teško loncu svakojako.

Junak se ne kloni mejdana.

Jače selo od svatova.

Djelovanje mora

Silno je djelovanje mora u vjekovima! Kada treska, trese i urla bijesna bura, pjeni se i praši more, a bučni južnjak valja šumno more i duboko ruje i kida kamenu obalu. Pobješnjelo more krši, lomi i razara obalu, a kad se jednom smiri, kao da je nježnom rukom ljupko miluje:

Tiho. Samo čuješ, kako koralj diše;
Morska ruža srče trak srebrne lune;
A kad lahor noćni po pučini dune,
Halûgâ se šuma nečujno zanjiše.

(Nazor)

Dan je bio u Boga krasota. Zrak rezak, sipak i pun one dobrotvorne kiseline, koja otvara začepljene i omlohavljele plućne stanice tako, da punim ustima upravo jedeš svježinu. Na gustom i mirnom moru obično počiva najljepša i najelegantnija naša morska ptica galeb, »ptica oluje i vjetra, smioni vjesnik bure i gromova«. Nadaleko se po površini valjaju crne nemani, pliskavice, što dušu i opet nestaju u dubljinama, pa se opet negdje drugdje pojavljuju i ponavljaju istu igru. Za čas se dupini približavaju brodu, pa se »igraju kao telići, a more se iskri, kao da netko odvrtava i zavrtava električne žarulje u dubljini vode«. Prekrasni se prizori boja ukazuju našemu oku za zapada sunca, kad primjerice plovimo lađom kroz burna Senjska vrata. More je mirovalo kao razliveno ulje, a kroza nj se probija lađa između otoka Krka s jedne strane, a s druge strane strše otoci Prvić, Grgur i Goli, koji nalikuje na golema kita. Otok Goli je danas posve gol, na njemu nema nikakva raslinstva, nego još nekoliko grmova, a svu zelen je odnijela bura i neprijatetljska ruka. Kad sunce tone iza tamnomodrog otoka Cresa, tada je površina mora narančastožuta, a visoki Velebit pokazuje se od časa do časa u drugoj boji i rasvjeti; sad ga prekrivaju grimizne boje, a sad opet svi mogući prijelazi u ljubičaste boje, koje se konačno smiruju u sivoj boji. Burom i kišom ogoljeni i isprani otoci pokazuju se svaki u drugoj rasvjeti, a pitomi obronci okrenuti jugu stvaraju različitu sliku zelenila u zakloništu od oštre i bijesne velebitske bure. Dalje se prema jugu protegne zelen i šumovit otok Rab, za putničarstvo i kao odmaralište, pa zbog posebnih prirodnih prilika i pojava, faune i flore i mora, vrlo zanimljiva točka na Jadranu.

Drugačije ti se slike pružaju oku, kad ploviš po istome moru, dok prši, huči i ruši se senjska bura s izdubljena Vratnika; valja se i praši more, a snažni ga vjetar prska na hrptu svakoga vala u bezbrojne kapljice bijelih pramenova u bojama duge. Vjerni pratilac galeb kruži oko lađe, diže se i spušta i smiono opire snažnom zamahu vjetra, pa svakog časa kao da cjeliva to sinje i drago more. Riječima se ne mogu opisati nijanse i kombinacije u bojama i mijenama svih tih pojava i prizora, između boja i rasvjete između kopna, magle i oblaka, između uzduha i mora u sjenama sunca. Priroda se gleda i osjeća, ali se ne može opisati, jer riječi nedostaju! Priroda se razbacuje različnim pojavama, ona rasipava na najraskošniji način svoje pojave! Sve to treba vidjeti i gledati, pa tu raznolikost boja i pojava može primiti samo naše osjetilo vida, riječima se to ne da vjerno prikazati!

Dugotrajnim mlatanjem mora i otapanjem vapnenca nastadoše i nastaju mnoge bušotine, škrape, uvale i spilje u obali, pa je tako podno pitomog otoka Visa nastala biser-spilja na otoku Biševu. U toj spilji, rekli bismo, sjediniše se sve krasote modrog mora. U pećinu samu ulazi svijetlo kroz morsku vodu jedne raspukline, pa kako voda propušta samo modro svijetlo u većoj količini, a sve druge zrake sunčanog spektra brzo upija, zbog toga je unutrašnjost te pećine modro rasvijetljena. Devet kilometara od komiške luke protegnuo se malen otok Biševo, poznat širom svijeta i na glasu zbog svoje čarobne modrine. Godine 1884. otkrit nam je taj dragulj privlačive južnoprimorske naše prirode, i odonda pohađa domaći i strani svijet taj otok. Kad je more mirnije i nema visokih morskih valova, može se u tu pećinu kroz jedan niski otvor, kroz koji se lađica oprezno provuče. Uzak hodnik vodi u širu prostoriju spilje, a s desna ti se najednom ukaže pravo vilino carstvo, zapanjuju te igre i složaji skladnih boja i svjetlosti. Nad pećinom je ljubičasto rasvijetljen visok svod, a dolje se briljantima ljeska duboko more u neopisivim šarama srebrnila i modrila. Čamac ti obrubljuje i liže plamen azurna modrila, a s vesala ili zamočene ruke kaplju biser-kaplje. More je u spilji čarobno, mirno, bistro i prozirno, a na dnu mu se od 10 metara dubljine bijeli veliko stijenje. Prvu i drugu prostoriju dijeli hridinasti prag, preko kojeg se plimom prelijeva more, pa pod njim običavaju roniti dječaci, da se vidi krasota uzljuljana mora uz igru različnih boja i svakim časom drugačije rasvjete.

Krunoslav Babić

Mlada košuljicu prala

(Čakavska)

Ča se ono nasrid mora beli?
Jesu l' vali, al mornari mladi,
ali vile, ali ljute zmije?
Nit su vali, nit mornari mladi,
nit su vile, niti ljute zmije.
Da su vali, va moru bi bili,
da su vile, va gori bi bile,
da su zmije, va grmu bi bile.
Već je ono Ive, dite mlado;
na njemu se košuljica beli.
Nij' je prala majka ni sestrica,
Već ju j' prala vijerna ljupčica.
Nije j' prala va sinjemu moru,
nit sušila na žarkom sunašcu,
već ju j' prala v' groznimi suzami,
sušila ju na srdašcu svomu.

Narodna pjesma

Budakova želja

Šuti krajina sva uokolo. Rano je jutro. Zemlja se još nekako stidljivo otima prvom milovanju sunca na istoku, dok se morem, tihim i beskrajnim, rumeni crven plamen, ispod kojega će domalo, čim sunce još mrvu odskoči, proteći sjajna rijeka zlata, sedefa i smaragda.

Vijugavom bijelom cestom, što vodi obalom južno od Savudrije, lagano i bez šuma ide seljak Jure Budak. Čovjek sredovječan, ali temeljan i jakostan, premda mu to nije vidjeti na licu, ublijedjelu, ispitu i dugo nebrijanu.

Budak je izmoren i neispavan: izmoren od duga puta, što ga je u ove posljednje dane prevalio oblijećući različna mjesta i gradiće po Istri; neispavan — jer ga izvjesna misao već duže vremena drži kao kliještima i ne da mu ni danju ni noću zatvoriti oka.

Tako je njemu već od onoga dana, kad je doznao, da će Budakov vrt na dražbu.

Budakov vrt.

Eno ga tamo niže — ukraj samoga mora. Na suncu mu se bijeli ograda, a zeleni loza, maslina i čempres.

Budaku se iz ranog djetinjstva otimale oči za onim vrtom i kao da su pomalo pile u sebe svu onu blagu boju uljika, te su valjda od toga i same postale onako maslinaste. Možda je ovu boju primio od oca, jer i on, njegov otac, pa i djed mu — svi, svi njegovi pređi gledali su rado i čeznutljivo u onaj maslinasti, pitomi vrt.

Iz tamne davnine, iz koljena na koljeno išao je dalek glas, da je onaj vrt bio negda njihov. Bit će, jer ga svijet staroga, domaćeg korijena zove i danas: Budakovim vrtom. Kako ga izgubiše, još ne bi nitko znao reći. Valjda silom. U doba, kada su s one strane mora došli stari gospodari — Benečani, bilo je jačemu prosto činiti sve, što je samo htio. Bit će da je nekako tako i Budakov vrt dospio u vlast moguće gospode, a onda, iz roda u rod, u ruke današnjeg vlasnika — šior Marka Porozinija.

Ali je i preko gospode prešlo vrijeme noseći sa sobom svoj oštri zub. Još malo, pa će im pregristi i posljednju žilu — a zemlja će ostati. Eno je, kako se na suncu blista, tvrda i vječna!

Marko Porozini posljednji je izdanak starih gospodara. Već je duboko ogrezao u godine, a s njima u nevolju i — kao mnogi njegova soja — u gori jad: nenamirljiv dug. Sada živi negdje u gradu . . .

Budak i nehotice okrene glavu prema Trstu, koji se ne vidi, ali mu se položaj naslućuje po dugim pramenovima crnog i bijelog dima. Ondje se eno sklonio stari gospodar; ostavio, izdao zemlju — a i ona njega. Prije ga je hranila, ali sada je otvrdnula, umrtvila i ne da ništa. A dugovi do grla — još malo, i stari će se gospodin ugušiti u njima. Već mu raznijeiše dvije »stancje«,[1]) sad je red na trećoj s Budakovim vrtom. Stari je gospodin odredio, da se i ta zemlja dade onome, tko bolje plati. Danas će se na mjestu održati dražba . . .

Budak je saznao, da je drevni vrt na prodaju, u prvi čas mu je došlo, da poludi. Jednim ga je mahom poklopila i radost i zebnja: radost, što se zemlja izbavlja iz dosadašnje vlasti, zebnja od straha, da mu je drugi ne odnese.

To mu se evo od nekoliko dana upilo u mozak, ugnijezdilo u krv, u čitavo njegovo biće, i naposljetku zbilo u pitanje, koje mu ne da zaspati:

Kako će ona draga zemlja iznova u njegove ruke?

Što je imao gotovine, prebrojio je, što i koliko vrijednih stvari, pokupio i preprodao, a onda ukrstario Istrom tražeći pomoći za otkup onog komadića djedovine svoje.

Što je skucao, to je jutros pohranio u njedra, i evo ga sada na putu slomljena i neispavana, ali u nekom čudnom raspoloženju, koje od trenutačnog duševnog spokojstva prelazi u ganuće i ushićenje već prema osjećanju, što ga u njemu budi blizina one obećane zemlje.

Htio bi da je već na onom mjestu, da je već sve svršeno, a zemlja njegova. Želja, da što prije dođe onamo, biva sve jača, steže mu mišice, živce, pali krv, skuplja snagu, dulji korake.

Već je na mjestu: uz ogradu. Još nema nikoga; i rasklimana, drvena vrata još su zatvorena. Do ulaza dovaljao se odnekuda — Bog zna u koje doba — krupan kamen. Budak se spusti na nj.

U vrtu su pjevale ptice, nad glavom mu je šumorilo lišće — inače je nadaleko polegla samoća, koja se s onim pjevanjem ptica i šumorenjem lišća pretapala u neka čudna i tajanstvena viđenja...

Budak se nalakti na koljenima i, podnimivši se na obje ruke, uzdahnu duboko i šumno —

Došla su dvojica iz suda: jedan mlađi, u građanskom, besprijekornom odijelu, obrijan, ošišan, s naočalima, trom u pogledu i u riječi; drugi stariji, u isplavljeloj bluzi, nekakav niži činovnik, ali samosvijestan, očiju bodljikavih, nemirnih, brkova četinastih, neurednih, prorušanih.

Bio je čas, kad se Budak uzradovao pomislivši, da će biti sam na megdanu. Ali se prevario, jer se čas zatim pokaza na ulazu nekakav ovisok, mršav gospodin, a u kratkom razmaku za njim još dva tri nepoznata čovjeka. I iza ograde iskrsla bi pokadšto kakva glava, popostala časkom, pa iščezla.

Budak stajaše po strani. Ispod oka gledaše na one ljude, s kojima će se domalo ogledati.

Međutim u borbu uđe od njih samo jedan: onaj visoki i mršavi. Budak ga bolje promotri: nešto nepopustljivo, srčano, ali mirno počivalo mu je na licu.

Taj mir djelovao je razdražljivo na nj, a kad bi protivnik samo malo podigao oči i pogledao ga ovlaš — Budak bi od toga na dnu srca poćutio studen.

Uzduh bijaše svjež i lak, pun proljetnih mirisa. Budak ga stade udisati, ali ga u prsima stezalo i usne mu se grozničavo stiskale. Pogled mu padne na bližnju maslinu: napola se osušila i sagnula k zemlji, kao da plače. Nehotice obori oči, i vidjevši sebe kraj one gospode onako jadna, nevoljna, zaprašena, otrcana, oćuti se neiskazano nemoćnim i

neznatnim, šta više, dođe mu, da klekne pred njih, da ih zamoli, neka mu se smiluju...

Ali uto započe nadmetanje, i prvi se javi onaj visoki i mršavi. Glas mu je zvečio mrzovoljasto i ravnodušno, ali je u tom — da li istinskom ili hinjenom nemaru — bilo toliko preziranja i izazovnog ponizivanja, da se Budak učas kao preobrazio, stao čvršće na noge, desnu upravo ispružio — kao da će se sad na ponijeti s onim neznanim čeljadetom.

Oglasio se i on, ali ne ponizno ni bojažljivo, već oštro, gotovo žestoko.

Drugi nastavi još sveđer mirno, a Budak nasrće sve oštrije. Onome se na licu ne bi trgla ni jedna bora, dok je Budaku kao pomamna igrala donja vilica.

Stalo ih »nadbijanje«. Budak po fiorin, a onaj po deset i više. Budak strepi, izbečuje oči, drugi miruje, a kad progovori, kao da se to njega i ne tiče.

U Budaka igra svaki živac — sa strahom nadmeće, da ne prevrši, i neprestano broji, koliko mu još preostaje. Još malo — i eno ga na kraju. Uzvrpoljio se, kopa nogama, kao da bi ih htio zatući u zemlju, da ga odanle nitko više ne makne.

Još može da nadbije s jednim fiorinom — i onda — kraj! Ali njegove se nutarnje muke još ne vide. Nitko ne zna, kakav led mu u taj mah probija žile. Vidjeti je, istina, kako mu se lice većma izobličuje, krivi, nagrđuje, ali onaj dugonja odbija to na bijesnu tvrdoglavost, koja je seljaka obuzela, i na njegovu jarosnu odluku, da zemlja po što po to ostane njemu.

Jasnije to izbilo malo zatim, kad je Budak izbacio onaj posljednji fiorin. Kad je progovorio, pod neuređenom mu bradom zaigrala jabučica, kao da će iskočiti iz grla, a noge mu klonule, kao da ih je neko odsjekao do koljena. Osjeća, da je čas odlučan, stoga još jednom prebire svu svoju snagu, uspravi se kao klisura i svu svoju volju, nepopustljivost i neumoljivu nepokolebljivost uli u svoje maslinaste, krvlju zalivene oči, u izraz lica, u cijelo svoje uzbuđeno grozničavočavo tijelo, koje kanda grmi prema suncu: — Sve ću dati i krv ću istočiti za nju — sve — — sve — —

Nasta tišina. Da je pitati Budaka, rekao bi, da je trajala vijek. Sjeća se kao u magli, da je vidio onoga, gdje je odmjerio okom zemlju s jedne do na drugu stranu — ostao neko vrijeme spuštene

glave kao da razmišlja, pa najednom sažeo ramenima, pozdravio i otišao. Otišli i drugi, a na mjestu ostao sam Budak s onima od suda.

... A domalo otišli i oni.

Kako su s njime uglavili, ne bi znao objasniti. Zna, da im je izbrojio novac, dotakao se pera, a oni onda otišli dobacivši mu:

— Tvoja je!

— Moja! — kliktaše on ushićeno ostavši sam, a ona ga dva sloga golicala u grlu, u srcu, u mozgu.

Odjednom se oćuti lagan kao pero, i kao mamen zaleti se do na kraj vrta, pa uokolo, unakrst — na sve strane. U neke zastade kraj one napola uvele masline, ovije joj rukom najnižu granu govoreći kao da je grli:

— Pričekaj, oživjet ćeš ti — —

Onda poskoči k povaljenu čokotu,[2]) obujmi ga rukom, pa kao da mu je brat, uze mu milo tepati:

— Podignut ću ja tebe!

Onako bi bio zagrlio čitav svijet. Val neizrecive dobrote zapljuska mu srce, i on nastavi misliti, kako će u jesen prva čaša iz Budakova vrta biti za prijatelje, a prve kapi ulja za podzimak za duše umrlih starijih, da im se davna želja smiri...

Sretan je Budak. Ozgo mu se smiješi nebo, zemlja pliva u valovima sunca, a more se topi u zlato, sedef i smaragd.

Viktor Car-Emin

---

[1]) majur; [2]) panju.

*

16. Težište ćudoredne (moralne) snage hrvatskoga naroda leži u urednom i vjerskom obiteljskom životu, njegove gospodarske snage u seljačkom gospodarstvu, zadružnom životu i prirodnom bogatstvu hrvatske zemlje, obrambene snage u sredbotvornim (organizatornim) i prokušanim vojnim vrlinama.

Prosvjetni i kulturni napredak hrvatskoga naroda temelji se na prirodnoj narodnoj darovitosti i prokušanoj sposobnosti na polju nauke, znanosti i prosvjete.

Veleobrt, obrt, kućno rukotvorstvo i trgovina imaju biti ruka pomoćnica u cjelokupnom seljačkom i općem narodnom gospodarstvu. Te grane života imaju biti polje časnoga rada i vrelo dostojnoga života radnika, a ne sredstvo gomilanja narodne imovine u rukama glavničara (kapitalista).

S puta po Africi

Rijeku Kamerun Portugalci tako nazvaše po množini vođenih rakova (camaroes — čitaj kamaroes), koje su tamo našli. Oni, koji poslije njih dođoše, prozvaše čitavu zemlju tim račjim imenom.

Kamerun je za polovicu veći od Njemačke. Tu veliku i bogatu koloniju kupili su Nijemci 1884. god.

Sam Kamerun je dosta žalosno i vrlo nezdravo mjesto: najveći prostor zauzima groblje.

Ispod čistog evropskog gradića protežu se dva nečista crnačka sela.

Mi ćemo morem u Kribe, a odande malenim parnim brodom uz vodu.

Na lađi je — osim vojske — šest putnika: četiri trgovca i nas dvojica.

Prije nego ostavimo Kribe, vidjeh jedno — dotad neviđeno čudo: borbu između mora i rijeke! Kod svake plime nastaje ta borba.

Razlika između plime i oseke iznosi u Kamerunu tri do četiri metra. Za oseke izlijeva se rijeka u ocean bez ikakve zapreke, a kad se more stane dizati, nastane borba. Iz početka je rijeka jača, pa probija one slabe morske bedeme. Ali plima raste, pa na kraju tako ojača, da se more s rijekom hvata u koštac: gdje se sudaraju, ondje se diže bijeli rub.

Ako je rijeka jaka, a plima velika, onda između njih nastaje ljuta borba: more hoće naprijed, a rijeka mu ne da, pa se čelom o čelo kvače kao dva silna bika hoteći jedan drugog potisnuti. Kako se bikovi boreći se dižu na stražnje noge, tako se i rijeka i more uvis dižu — katkada za desetak metara visoko!

Onaj bijeli rub, gdje se vode sudaraju, sve se više diže. More sve jače raste pa napokon prevlada i poplavi rijeku.

Tu veličanstvenu borbu gledao sam kasnije i na rijeci Amazonki i u kineskim vodama.

Parobrod na kotače, teško dišući, pliva uz vodu. Što dalje od mora, to ljepše: desno i lijevo izmjenjuju se visoke prašume s nepreglednim poljanama. Uz vodu svježe zelenilo i pojedine palme... Drveće je prepunjeno vječno rascvjetanim lijanama, koje se penju od grane do grane, od stabla do stabla praveći mostove i čitave vodopade najcvrkutavijeg cvijeća... Podno njih zelena guštara, prolomljena izgaženim, uskim puteljcima, kojima zvjerad ide na vodu. A sve puno raznobojnog, divnog cvijeća. Da imadem tri para očiju, imao bih što gledati!

No one visokom travom zarasle poljane nisu mrtve. Vidiš antilope, žirafe i zebre, kako pasu; katkada ćeš i nosoroga ugledati i lava čuti. Njega, šakala i hijenu samo po noći. Kad lav zaurla, sve se trese! Šakal zavija poput psa, a hijena se porugljivo smije. Žirafe bježe, čim što čuju. I zebre su plašljive. Samo se antilope ne boje ni lađe ni čovjeka, pa nas velikim svojim očima radoznalo motre. Katkad su im usta puna zelene trave — zaboravljaju da jedu! ...

Da bolje vidim, popnem se na jarbol, pa sjedeći na košu, gledam ona beskrajna travom pokrivena polja.

U daljini se miču — rekao bi povrh zemlje — neke crne pjege. To su nojevi! Vidiš okrugla njihova tjelesa, a ne vidiš visokih, tankih nogu ni malenih glava. — Iz trave proviruje nešto čudno: rekao bi, djeca na visokim štapovima nose nekakve zastave. Brojiš te klimave zastave: tri — četiri — pet... Ali to nisu zastave, to su žirafe s onim svojim na dugačkom vratu nasađenim glavama! U visokoj travi leže preživajući divlji bikovi. Tu i zebre i antilope pasu. Među antilopama nalaze se katkada i pitome domaće crnačke koze.

Divno je, kada lađa prašumom plovi, pa kad široko granje stoljetnih stabala, vezano rascvjetanim penjalicama, zaklanja nebo. Sočno zelenilo i bujno cvijeće ogleda se u bistroj vodi, a ti — pod tim baldakinom — gledaš majmune i majmunčiće, kako povrh tvoje glave skaču od grane do grane i radoznalim začuđenim okom prate lađu.

Neki naš suputnik (Holanđanin) opali pušku, a mladi pavijan sruši se u vodu i bolno zacvili.

Navalismo na rub lađe gledajući jadnog majmuna, kako pliva i cvili poput malenoga djeteta. Holanđanin stojeći sprijeda pade nekako u vodu (ako ga nije tko gurnuo!), pa se stade — gazeći vodu — užasno derati.

Mornari mu dobace konopac, te ga povuku. On stresa sa sebe vodu i brunda: »Hot (= Gott) verdame! Voda je puna krokodila...« —

Međutim otisne se od lađe čamac, pa i pavijana spase. Nije mu ništa: i on se — kao i naš Holanđanin — preplašio! Kasnije se oba silno sprijateljiše!

Naši prijatelji dočekaše nas sjajno! Čim prekoračismo granicu njihove »države«, udari bubanj javljajući, da se primičemo. Taj njihov bubanj (edimbi) živo je čudo! Što je nama brzojav, to je njima bubanj. Ne samo što pojedine — svima poznate — znakove bubnjaju (»K oružju!« — »Požar trave!« i dr.), već oni bubnjem javljaju sve, što žele.

Crnci imaju na bubnju dvojaki jezik: jedan, što ga svatko od njih razumije, drugi samo za poglavice.

Kad se približismo »prijestolnici«, eto malenih crnčića, gdje nam trče u susret, pa nas veselo pocikujući prate. Nešto slatkiša gospodska im je plaća!

Knez sa seoskim čarobnjakom i cijelom svojom družinom dočeka nas pred samim selom. Za dobrodošlicu pruži nam tikvicu vina (od palme), a u znak, da nije otrovano, i sam gucne.

Kad smo se napili, udariše bubnji i svirale, pa nas otpratiše u novu, čistu, pleterom ispletenu kuću. Tu nas dočekaše dvije kneževe kćerke, da nam operu noge. To mora biti! Te krasotice bile su prve, kojima smo nešto darovali, jer bi se inače reklo, da nisu našle milosti pred očima bijelih ljudi.

Kad smo se uredili i otvorili torbe, dođoše svi — od poglavice do zadnjega starješine — po svoj dar. I to mora biti! Zato ćemo biti njihovi gosti!

Knezu darujemo gramofon i veliku bocu rakije, a seoskom vraču džepni sat; ostalima nešto šarenoga platna, češkoga bisera i obojenog stakla.

Neki crnci, koji su služili u njemačkoj vojsci, poznavali su već gramofon, ali su se toga đavola silno bojali, dok ih nismo naučili, kako se njime rukuje. Onda ga se ne mogaše naslušati: gramofon je stvoren za crnce!

Obližnje šume bile su pune divljači, pa je — i crncima i nama — bilo dobro, jer je knezu išla slonovina, a ljudima meso.

Moj je prijalj sakupljao samo rogove antilopa, životinjske lubanje, zmijske kože, ptičje mjehove, kukce i leptire. A ja ni to!

Kad smo htjeli da očistimo glavu kakve zvijeri ili kakav rog, metali bismo ih na mravinjak: obični crni mrav izjest će sve (iznutra i izvana), štogod se može jesti, i ne ostaje ništa, već čista, bijela kost!

Mravinjaka imade po šumama velik broj, a mravi sila Božja, pa im nitko ne odoli, kad ga stignu. Ničega se crnci tako ne boje kao mravi. Mladi lav bježi ispred čovjeka, a ni stari ne će u selo ali mrav hoće! Kako su nekad na glas: »Turci idu!« naši ljudi ostavljali svoja sela, onako i crnci — glavom bez obzira — čim se pročuje, da dolaze mravi.

Mravi idu u takvoj množini, da im ničim i nikako ne ćeš odoljeti, pa ni vatrom, ni vodom. Nije druge, već bježi! Tjeraj stoku i ponesi sa sobom, štogod možeš, jer će mravi izjesti, što ostane u selu!

Kad mravi prođu, pa kad se ljudi vraćaju, čitavo selo miriše po mravima: zato je nestalo svake gamadi: mravi izjedoše sve!

Nekom takvom prilikom zaboravili u kući bolesnika, a kad se povratiše, nađoše samo čist, bijeli kostur...

Urođenici se bave ribarenjem i lovom. Polje se obrađuje samo za domaću upotrebu. Od živine drže se koze, ovce i kokoši.

Žena imade svaki toliko, koliko ih može kupiti i prehraniti, ali svaka od njih — s djecom svojom — živi u posebnoj kući; to su okrugle, slamom pokrivene košare, vrijedne kakvih pet franaka.

Poglavica imade i po dvadeset žena, ali on tome nije kriv, već žene, koje ga sile, da mlađe od njih uzima. Je li to moguće? Da! Ali samo zato, što onda, kad poglavica umre, dvije najmlađe moraju biti s njim žive zakopane!

Na nagovor misionara sahranjuju se gdješto drvene lutke mjesto žena.

Crnci na Kongu nisu dugovjeki: ljudi od 35 godina računaju se među starce, a četrdeset i petu malo koji prekorači. Klima i njih ubija!

Urođenici se svakoga pisma boje. Pismu kažu »knjiga« kao i naš Kačić. — Za đavola misle, da je bijele kože.

Na Kongu nema srebra, a zlata i bakra imade nešto. Nakit se pravi od mjedi. Od njega su i one teške ogrlice i narukvice, koje nose crnačke žene.

Često sam pitao svoje znance (učene glave), kako bi oni vadili nosoroga, da ga u prašumi u jami ulove. Jama je tri metra duboka, zidovi su okomiti, a nosorog 3000 kilograma težak.

Nijedan se nije tome domislio, a crnci to znadu!

Napravi se veliki drveni kavez s vratima, koja se mogu podizati i spuštati. — Jama se povrh nosorogove glave za jedan metar dubine koso otkopa, a kavez se tako namjesti, da otvorena vrata budu na onoj strani, gdje je nosorogu glava.

Što sada? Ništa, već bacati zemlju u otvorenu jamu! Nosorožac (ljut poput zmaja) gazi zemlju, pa se sve više i više diže. I tako sve do onog mjesta, gdje je jama koso izrezana. Tad se zaleti i eto ga u kavezu! U isti mah spuste se vrata, a 60 ljudi nose njegovo gospodstvo na postaju!

I majmune crnci lukavo hvataju! Uzme se kokosov orah, pa se proreže tako, da se može u njega gurnuti ruka. Mlijeko se popije, a orah se napuni kuhanom rižom.

Lovci s takvim orahom odu pred stablo, na kojemu žive majmuni, pa pred majmunima prstima vade i jedu rižu. Onda ostave orah pod drvetom, te se udalje.

Majmun siđe, pa i on jede. Otvor, kroz koji se riža vadi, mora biti tako uzak, da majmun može jedva provući ruku. Kad on duboko gurne ruku, onda se ili bičem prasne ili ispali kubura, da se majmun preplaši. Tada on stisne šaku, u kojoj drži rižu, i hoće da je izvuče, ali ne može. Majmun se tako preplaši, da se ne dosjeti, da otvori šaku s orahom na ruci, već onako s orahom u ruci skače prema drvetu, da pobjegne. Ali ne može! Lovci priskoče, pa ga ture u vreću.

Takvim načinom možemo u jedan dan uhvatiti pet do šest majmuna; razumije se, ne pod istim drvetom!

Prijatelj mi priča: Jučer odlučih da pođem na lava! Ná onoga lava, kojega smo s drveta motrili!

Uzmem pušku i nož, te sjednem na onaj široki panj, kakvih 300 koračaja od pećine. Čekat ću! Sunce upravo zapada ... Tek što sjedoh, vidim lava, kako izlazi iz pećine. Oči mu se u polutami krijese!... Na izlazu se zaustavi, potrese grivom i otvori ralje, te pred spilju! Tu se protegne kao pospana kakva mačetina, pa još jednom potrese grivom i zaurla. Javlja se! ... Još me ne vidi, ali kad pridigoh pušku, opazi me, pruži glavu te zareži, pa se zaleti!

Ja pušku na lice, pa ciljam...

— Pucaj, čovječe!...

— Ne ću!

Meni se u taj čas pričini, da je kukavština strijeljati lava.

Skočim na noge, odbacim pušku, latim se noža i poviknem:

»Amo, životinjo!«

A lav? Zaustavi se, osvrne se, pa u šikaru!...

(Iz knjige »Od zore do mraka«)

Fran Mažuranić

*

Tko jači, taj kvači.

U svom je svatko jači.

Slab poslenik, koga jutro budi, a zora ga nije probudila.

Još se nije rodio, tko bi svima ugodio.

Od jednog udarca ne pada dub.

U prosjačkoj kući

O Božiću je — bura je. Zapjenjeno valovlje i šumi i pjeni se i bije o izdrtu obalu i igra s barkom kao razigrani lav s iznemoglim psetancem. Bura fijuče niz strmu dragu, diže kao u prašinu slanu vodu, a milijuni kapljica rasiplju se poput dragoga kamenja vrhu oskorupljenoga vala. Opet se pomolila iza oštra rta barka poigravajući na bijesnu moru. Čudne igre, moj Bože! Ta mala barka diše, skoči, posrne, nagne se, utone, nestane je — pa eno se opet poput lake igračke popne na vrh vala i zarine kljunom u debelo more. — U dragi zavije nov bijes bure, trn se savije, kamen odvali, more uzavri, crna sjena preleti preko valovlja pa se digne bijelim dimom visoko, do oblaka, a barka iščezne, opet se pomoli, pa nastavlja, okrenuta dragi, očajnu borbu s bijesnom silom vala.

— Drž'!

— Drž'!

— U ime Božje!

Pa upru jače.

— Veselo, braćo!

— Veselo-o-o! — odazivaju se jedan drugomu. Bura im lepeće košuljom, tuče u oči, bije u prsa — zimska bura!

— Veselo! Mola (spuštaj) sidro!

— Mola! — Štropoćući gine u more lanac, a dječak skoči na izdrtu obalu i vuče barku u luku, kakvih je majka narav — hvala Providnosti — dobrano posagradila u Hrvatskom Primorju. — Barka se usidrila i na uzbibanu moru kao da odiše od napora.

Poskakasmo na obalu — pustu, golu obalu. Ni čovjeka, ni kuće, ni ptice, ni vuka — ni sjene životu: kamen, pa klisura, pa opet kamen, a za njim klisura.

— Kud ćemo?

— Ima gore kuća, bit će pola sata hoda, dok prevalimo prvi brijeg.

Pođosmo.

Od mora pa sve dalje isti vidik, isto tlo: kamen, pa kamen. Nikakve promjene. Ovdje naslagano i nabacano blijedosivo kamenje, ondje nikla klisura, onamo se veličanstveno digla pećina, pa opet dalje — a što dalje?

Kamen! Siv, pust, mrtav kamen!

Tek najednom — ne bi očima vjerovao: sred kamena obzidana ograda, a u ogradi strše crni ogranci smokve i breskve, niže k tlu savile se lozine rozge kao ukočene zmije.

U zaklonu smo prosjačkoga stana — kuća Ante Mršića. Uđemo unutra: četiri mornara i ja peti.

Na niskom ognjištu gušila se u dimu vatra. Crno je, tamno i čađavo sve u toj kući; čađava je i uzana sobica, u kojoj se nadula ilovasta peć. Na zidu visi šarena i nejasna slika Bogorodice, za njom je zataknuta maslinova grančica; pod slikom visi križić od porculana, na njemu Spasitelj bez jedne ruke. Još je u sobi stol, uza nj klupa i dva stolca, pa velika, stara škrinja. Na uzahan prozor, oblijepljen papirom, ne ulazi dosta svijetla; mračno je, tjeskobno nekako u tom stanu.

— Dobar dan, Božji ljudi! Ima li koga u kući? — poviče mornar.

— Tko si Božji? čuo se iz tamna kuta hrapav, izmoren glas stara čeljadeta.

Mornar pođe onamo. Časak proziraše u tminu, a onda pozdravi glasno:

— Hvaljen Isus i Marija, djedo!

— Uvijeke, sinko! odgovori djed sa svoga ležišta još muklije, pa zastenje.

Bilo je to staro starcato čeljade, obraslo neurednom bijelom bradom, žuto, upalih očiju, iznemogle snage — živ mrtvac.

— Tko si? . . . Čini mi se, da vas je još . . . Ne vidim, tužio se starac.

— Ja sam, djede Ante, Ivan — Ivan Barilović, pokojnoga Jandre! Znate li me?

— Znam, Jandrin, Bog ga pomiluj! . . . Oči mi ne služe, sinko . . .

— Kako ostariste, djede? Kadno sam preklani ovdje bio, držali ste se kao stari panj.

— Hvala Bogu! . . . Evo već cijelo ljeto ovako: ni makac! . . . A jo . . . Godišta su, sinko, ali kako mi se zamrazila luda, odonda samo joj i joj! . . . Zlo, sinko, nastavi djed iza stanke sveđ stenjući;

molim Boga, da mi se smiluje, jer eto sva mi leđa živa rana, ne mogu nikamo ni rukom ni nogama... A kako ste vi ovamo?

— Bura, djede; ne bih se izvezao, nego da je milost Božja s tobom. — Ali odoh ja variti objed, a ti, djede, lezi! Ne stenji previše, jer evo s nama i gospodina načelnika, varao ga nestašni mornar.

Približim se k starcu, da ga štošta upitam, ali starcu se nije dalo govoriti; možda od slabine, možda od bolesti, a možda i stoga, što se siromasi više boje gospode nego se od nje nadaju.

— Tko ti je još u kući, djede? upitat ću starca.

— Baba, poglaviti gospodine!

— Vas dvoje sami?

— M-m! — potvrdi djeda sve jače stiskajući oči.

— Dugo li boluješ?

Ne bijaše odgovora. Promatrah ga još koji časak. Leglo mu nije udobno: pod starim nekakvim prostiračem nešto slame, pod glavom mu torba sijena, a u stari, otrcani biljac bio starac umotan kao malo dijete. Po biljcu rasula mu se rijetka, neuredna bijela brada, iz koje se žutjelo starčevo lice. Starac je ležao mirno prateći katkada hropotljivo disanje muklim stenjanjem. Povukoh se u kuhinju, a zamalo uđe izvana starica noseći u razbitu vrču vode. To staro suho čeljade, zamotano u trošne prosjačke haljine, išibala bura, te su joj upale oči sve suzile. Ušavši u kuću začudi se malo, kad opazi nas četvoricu, a onda mahom pozdravi: Hvaljen Isus i Marija!

— Navijeke, babo Klaro! Gdje si bila? upita mornar.

— Amo iza glavice, išla sam moliti kapljicu vode; meni je bunar daleko.

Brzo se skuhalo meso, a vješti kuhač Nikola uze peći ribu, što su je ubili prije bure — Bog im prostio — dinamitom.

Dotle pođoše dvojica, da potraže »dračevca«, kako zovu podgorsko vino.

Po objedu reče nam stara, da djed spava, pa sjedne k nama, da sluša razgovor mornara.

Pripovijedaju mornari o moru, ribi, vinu i trgovini, glavarini i zemljarini, a starica se uzdišući tužila na svoj udes.

— Eh, da mi je sin živ, ne bi me trla ovakva nevolja; kakav čovjek, a kakvo u njega srce! vapijaše stara.

— Umro ti sin? upitam staru.

— Poginuo! Bio čovjek visok kao Nikola — na zdravlje mu bilo — a ljudina jaka i pristao svakuda. Eto ljudi: lažem li?

— Vrijedan je bio, pošten! potvrdiše mornari.

— Pripovijedaj, gdje je poginuo?

— Bio mornar... ukrcao se na staru brodinu, i ja ih jadna gledala, kako su zamakli za škoj...[1]) Srce mi je slutilo zlo, išla sam kući, a suze mi sve same dolazile na oči... Jedva sunce doseglo školj, stali se dizati oblaci sa svih strana: ružno je bilo nebo, valja kao nikada. Strijela bjesni sad na jednoj, sad na drugoj strani, daleko negdje grmjelo, kao da se nebo trese, a visoko u oblacima šumio vjetar, da ti je dušu hvatao strah... Križala sam oblake, bacala blagoslovljenu maslinu u vatru, molila i plakala — ali ono sve gore... Gdje mi je sin? Jedino dijete, gospodine, sva nada, sva radost starim sirotama! Ta znate, ljudi, što je srce, tvoja krv, dijete začeto pod tvojim srcem, dojeno na tvojim prsima u gladu, zlu i svakoj nevolji! Gdje mi je dijete? sve sam se pitala i letjela iz kuće u kuću kao bez pameti!... Gledam k moru — pakao, oslobodi Bože! Munja bljesnu, u noći se rasvijetli školj, i u duši mi bude lakše. Umirih se, da su za školjem usidreni, ta ljudi su, nijesu djeca!... Vratim se u kuću, sjednem kraj staroga, i tiho se molim svetomu Nikoli (na pomoć nam budi!). Tad najednom prasnu nešto na ognjištu, kao najjača puška... Zamrlo mi srce, skočim i gledam: sve na svom mjestu, sve mirno, samo vani šumi bura, pljuska kiša, a grom za gromom ruši se po nebu... Vratim se u sobu, al na stolu čaša razlupana u sto komada... Vajmeh! pograbim se za glavu i zavapijem: Poginuo mi sin!...

Sjutradan potekoh u grad sva brižna i puna nade...

Poginuli!... Zateklo ih vrijeme sred mora, borili se, ali što će gnjilo drvo na moru u onakvoj noći!

Dvojica se Božjim čudom spasila, a od četvorice nikada glasa... Pripovijedali su mi ona dvojica, da su ga gledali, kad bi planula strijela, kako se otimlje s morem, i slušali, kako zove u pomoć.

Otkud pomoći!... Utopio se...

Starica umukne, pa prinese rubac na stare, isplakane oči. Bilo nam je svima tjeskobno. Nikola se razabere prvi, natoči čašu, pa poda starici: Pij, babo Klaro! Mrtve Bog pomiluj, a žednima bilo na zdravlje!

Starica srkne.

— Vidiš li, ostala sam sama, gola sirota bez pomoći, bez milosti! Svatko ima koga svoga, a meni Bog dao onoga jadnika, da ga gledam, kako od dana do dana čeka smrt. Neka se vrši Božja volja.

Ali nikome, ljudi, ne dao Bog ni po rane, što je ja nosim na svome srcu.

Dugo se još razgovaralo, a pod mrak malaksala bura, i mi se oprostismo sa starom.

Dugo još iza toga sretao sam babu Klaru u gradu, gdje bi prosjačila. A koliko je, Bože, ljudi zagledalo ranu na srcu iznemogle prosjakinje?

Vjenceslav Novak

---

1) otočić

Na Nehaju

Bje noć, kad s gola Nehaju mi visa
na tamno more mutan pogled pao,
kad zirnuh okom preko ljuta klisa,
slobodu gdje je Uskok branit znao — —
Bje noć, i svuda goli gledah kamen,
i disaj slušah rodišta mi draga,
u duši sveti gorio je plamen,
a gorak uzdah proklinjo mu vraga.

I stajah tako... Plakat mi se htjelo
nad kam'nom sudbom ispod kamen-grada;
i drhtalo mi tajnim strahom tijelo,
a srce tisuć ovijalo jada.
I mišljah: tako sjećaju se tebe
i tvoje slave nekadanjeg sjaja,
kad za druge si, više neg za sebe,
ti krotit znao i lava i zmaja?!

Da, to je prošlo; sad od slave tvoje
tek djeci tvojoj jedan osta znamen;
poštenje čisto, kao sunce što je,
i značaj tvrđi nego živac kamen.
To zapis svet ti, za njim da mi segneš,
ta u njem sva ti orlovska je snaga,
i ne boj mi se, pošteno li pregneš,
ti vijek ćeš svoga odrvati vraga!

Ušutjeh — zanos svladao me mlađan —
i snatriv klonuh pod zidine slavne;
oćutjeh, pokoj da me blaži slađan,
i slavlje zgledah posred noći tavne:
sve s mora, gorâ rod se kupi bratski,
na povrate je sa krvava pira,
a srca stresa poklik svehrvatski;
to rob se krvlju dovinuo mira!

I prenuh se; sa Nehajeva visa
na tamno more pogled mi je pao.
I zirnuh okom preko ljuta klisa,
slobodu gdje je Uskok branit znao...
Pa kliknuh: Živi, moj uskočki grade,
i tvoja sunce ogrijat će vrata,
da, i ti svoje preboljet ćeš jade,
i puknut zora slobodi Hrvata!

Silvije Strahimir Kranjčević

Uskoci

Nad Senjom pala noć, divna zvjezdana noć bez mjeseca. Šumska se hladovina zapunila mirisom tihog mora, u mraku kao da raste crni gorostasni zvonik Sv. Nikole. Pod tornjem umiljato žamori more; na drvenom mostu, uz koji su povezane male lađice riječke, dalmatinske, vinodolske i krčke, spokojno hrče nekoliko venturina[1]) — samo na zapadnom žalu gradske luke čuje se žamor ondje, gdje je svijetla barka ribarica, goreći roj žarkih iskara u tihom moru, privela k obali ludu ribu. Još časak, pa se užagorila i uspljuskala riba u izvučenim mrežama, luča na svjećarici utrnu, ribari polijegaše na žal — pa nad grad i nad more pala opet divna tišina zvjezdane ljetne noći.

Al nije! Tamnim i tijesnim ulicama gornjega grada čuješ plahi tapat muških koraka i vidiš, gdje se kao sjena svaki čas po koji grdni uskok dovuče k malim gradskim vratima, da iščezne nekuda, kao da ga je progutala crna noć.

Tek daleko od grada, gdje se nad uzinom senjske drage diglo poput nemani gromadno »Orlovo gnijezdo«, kupi se junak do junaka i šaptom uspinje kroz šumu na junački sastanak. Upravo se s tornja

Sv. Nikole stala razlijegati tišinom dvanaesta ura, kad se poredaše junaci sred duboke gorske spilje; mrka im lica osvjetljuje slabi žar luči, što joj nemirno svijetlo sijevne sad u ovom, sad u onom crnom oku mrka junaka; je l' svijetlo luči, je l' blijesak ojađene duše junaka — tko bi znao! Ali na taj sijev crnih očiju proleti tvojim tijelom ledeni srh. Poćuti ga svaki čas u hrptenjači i ona kukavica, koja je za junacima na rukama i nogama dopuzla ovamo pa se potrbuške pritisla u mraku k zemlji i pružila u vis samo tanki vrat, da joj ne ubjegne ni jedna riječ junaka, što se urotiše protiv carske zapovijedi. Ej, da taj tanki vrat ščepa poštena čija ruka — i Bog bi je blagoslovio!

Kada tako posjedaše junaci, uhvativši tko rukom za svijetlo i crno oružje za pasom, a tko zamišljeno naslonivši glavu o desnu ruku, javit će se prvi Stevan Mudrovčić, ljudina grdne prosijede brčine, žestoka oka i lica navorana i brazdovita poput hrastove kore.

— Vi znate, junaci, što nas je amo sročilo. Žalosna je i sramotna poruka, što je opet šalje Senjanima carstvo. Razvaljuju nam domaće ognjište, tjeraju nas s rođenoga praga i navalili sažgati naše lađe, s kojima nam je letjela junačka duša u pučinu, da osveti nepravdu na neprijatelju i otruje grješnu radost lukavom mletačkom vragu, malo nas je, junaci, a carstvo je veliko; tko će mu se oprijeti — i kako? Ne da mi srce, da se živ dijelim s rođenom grudom, a plače mi junačka duša za ženom i djecom, gdje nas nemilo kidaju iz krila ovoga grada. Eto, braćo, tako mi je na duši — ali ne znam što reći sebi, pa kako bih Vama? Da vam je bilo čuti starca Vranića, valja mu pamet, poštena mu duša; on boluje, ali evo među nama vrijedna mu unuka, neka on za njega govori. Mlad je, ali je pametan; junačko je srce u njega, a otac mu je poginuo vodeći nas na Turke. Petre, da čujemo, što nam poručuje tvoj djed!

Uskoci se pomakoše, a k svijetlu se primakne divan junak, da rekneš, od krasnoga mlađahnog lica obasjala se spilja.

— Junaci! — klikne gromko mladi div. Oko mu sijevne, a zadrhta punahan, miloliko savijen brk nad rumenom usnicom; tankovratoj kukavici pred spiljom jurne s toga glasa nešto kroz žile kao ledena strijela.

— Junaci! Što vam može poručiti starac, nego da se ne pokorite zapovijedi, pa ako je i carska? Jer duša mu veli, da se sudilo proti Bogu i pravici. Tjeraju nas s rodnoga praga — nas, koji smo osvjetlali carstvu lice, koji smo štitili sveti krst i koji smo eto smala sto godina prolijevali krv na obranu svoga grada. Ja nisam po očevoj krvi uskok, ali nije li mi mati, koje sam mlijeko sisao, bila Vlahinja, i Bog neka mi svjedoči — ja jednako kao svaki vas mrzim protivnike ovoga grada i jednako ljubim kao svaki vas ovaj stari i slavni grad, u koji se vaši oci utekoše, da spasu vjeru svojih otaca. A što smo mi, čiji smo? Jedamput nam sudi Beč, drugi put Prag, onda Gradac, pa Pariz, a najposlije Madrid! Zar smo svačiji? Koliko careva imamo? — Kakvi li smo ljudi, da se tolika carstva digoše na nas i žele, da se otkinemo od slobodnoga mora pa zarijemo u zemlju kao miševi? Junaci smo, pošteni ljudi: ispovijedamo jednoga Boga i radimo, što je pravo. Prolijevamo krv — dakako! Ali čiju? Tursku. Nije li nam poručio sam car Rudolf, da smo njegovim državama jedini bedem na Jadranskom moru proti Turcima i drugim neprijateljima? A tko su ti drugi neprijatelji? Znade ih, vjerujte, junaci, i carstvo! Znade, da je to lukavi krvopija mletački lav — ali car ipak sudi: smrt Uskocima! A gdje im je pamet, gdje oči, te ne vide, kako bi taj krvopija htio pod svoja krila metnuti sve more i sav ovaj junački kraj hrvatske zemlje? Mi ih poznamo, mi branimo sebe, domovinu i sve carstvo — a ono nam šalje Rabate, da nas vješaju kao lopove i proti nama ugovaraju sa svojim i našim neprijateljima — Mlečanima. Nijesmo li uvijek štitili jednako Mlečane kao i sebe, dok Mlečani prvi ne prevjeriše vjerom? Kako nam general Marko Veniero na junačku vjeru okova i smaknu junačke drugove? Ne poginu li nam na taku prijevaru stotinu junaka uz ljudinu Miju Hreljanovića? Zub za zub, glava za glavu! Od uskočke ruke pade Krsto Veniero, a krilati se lav zaodio janjećom kožom pa vapije pred Evropom: »Osveta — iskorijenite gusare s obala morskih!« Ej Venecijo, tko te ne bi poznao! Nije li kršćanska Venecija još preklani očito navalila na Novi Bakar ne poštedivši crkve ni oltara ni spola ikakva? Da nije bilo Uskoka, ne bi li već tada bila ukinula caru Primorje i spravila ga pod svoju vlast? Eh, onda su Uskoci bili dobri, a danas ih tjeraju, kao da su šugavo stado.

(Iz pripovijetke »Na smrtnoj uri«)

Vjenceslav Novak

---

[1])pribjeglice s mletačkog područja, koji su došli u Senj i pridružili se uskocima.

Senj

Kruna hrvatskih gradova na Primorju jest Senj, sigurno najosebujniji grad poslije Dubrovnika. Prastaro, iz rimskih republičkih vremena poznato naselje senonskih Gala, Senj je historijom dobio obilježje dragocjene, svete relikvije. Obično ga poznaju po Nehajgradu; no gradina Lenkovićeva novijeg je datuma i već odraz početka graničarske ere. Pravi Senj nije ni onaj uskočki, jer i Uskoci bjehu došljaci. Ocevi senjski snivaju pod rakama Sv. Franje — to su urođeni knezovi i plemići, jer grad Senj imađaše za frankopanskih vremena (od prilike do g. 1500.) svoju upravu, nalik republikanskoj upravi talijanskih gradova. Frankopani su knezovi senjski i krčki; plemići senjski bijahu od prilike ono, što danas zovemo gradskim zastupstvom, sami sebe popunjavajući. Gotovo su već mrtvi — Daničići, Posedarići, Ćolići, Stipančići — rod starih Senjana živi još, ako se ne varam, tek u dvije obitelji Hreljanovića i Domazetovića. Senj, grad imućnog plemstva s višom kulturom, štampa prvu hrvatsku knjigu. U njemu je sijelo biskupa Jožefića, prvoga hrvatskog diplomata, koji s Krstom Frankopanom (varaždinskim) izmjenjuje hrvatska (čakavska) pisma, dostojna, da se naizust uče u školama. Karlo Drački putujući na poziv Pavla i Ivaniša Horvata na krunidbu u Zagreb i Budim u Senju staje na hrvatsko tlo.

Uskoci, vojnici granice i pribjezi iz Turske, u njemu postaju mornari — najčudnovatija asimilacija povijesti. Austrijski cesar otimlje Frankopanima Senj i postavlja svoga kapetana (Kružića); ali Rabatu, izaslanika carskog, vješaju sto godina kasnije buntovni Senjani.

Uskoke raseliše, no grad ostade tvrd u svojoj osamljenosti pod već golim brdima, koja negda imađahu prašumu, a tad ih obrije Mlečić plaćajući dukatima Austriji senjsko hrašće. Senj, republika plemićka, postaje na početku 19. vijeka gradom trgovaca — bosanski kukuruz sav ide preko senjske luke, i Rijeka, današnja Fiuma, — zove se »Senjskom Rijekom«, jer Senj bijaše matica prometa. Godina pedesetih prošloga vijeka Senj je grad bogataša — Cikoti, Kriškovići, Bontići i bezbrojni drugi mogahu sinove slati na najviše nauke u prva sveučilišta Zapada, i majke im, kako se priča, slahu mjesečno današnjih dvadesetak tisuća kruna »za bonbone«. Bilo je u Senju još sedamdesetih godina trgovaca, koji dođoše do golemog imutka počinjući ni od čega i imajući za ženu bivšu služavku. Vodovoda onda nije bilo, voda se nosila kablićima s »fontane« (zdenca) na Cilnici (po novom »Zvonimirov trg«). No ove služavke obukavši se u svilu ne zapustiše starodrevnoga običaja, da same čabrima nose vodu s vrela, ali za razliku od puka njihove kablice bijahu od teškog srebra. Potpavši pod Granicu Senj izdrži tešku kaznu birokratsko-vojničke ere i njemačke gimnazije. (U Senju iziđe netom iza objavljenog originala u gimnazijskom programu prvi njemački prijevod Mažuranićeva »Smail-age Čengijića« od senjskog profesora Seebergera).

Parobrod pobijedi jedrenjake, Rijeka nadvlada Senj. Grad osiromaši; ali građani ostadoše Vestalci ponosne prošlosti svojega grada. Ne isprsujući se senjski građanin stisnuo se u zidine i stegnuo remen oko želuca. Ostatak prometa s Bosnom i Likom hrani grad dalek od svijeta, premda se upravo tu, a ne na Rijeci, rodi prvo parobrodarsko društvo Hrvatskog Primorja. Od bogataša postadoše ubogari: »fakin« (trhonoša) zimi preživljavaše dan od slane srdjelice i ručice (žemlje) kruha; trgovčić, mešetar i stotinu ljudi, za koje ne znaš, od čega žive, suziše se u krug grizući se međusobno jetkim dosjetkama. Sve je propalo osim ponosa i časti: izvan zidina je selo Varoš, i Senjanin drži dolazak Varošana u grad posjetom puka, koji se razlikuje od njega. Prastare babe i muškarci, osijedili u računanju s krajcarom, zakopaše se u uske uličice Malih Vrata, pune historičkih natpisa i kamenitih arhiva (glavnih greda). Na brijegu Nehaja (tik Senja) ide starica i gleda, komu se dimi dimnjak — topao objed vrijedan je opažanja i ogovora. »Dajte za sold (novčić) ulja« — tako kupuju djeca u nevidljivo tamnim dućančićima grada oko crkve.

Luka je prazna, grad živi od gimnazije, popova i činovnika — kuća se dobije na dražbi za 25 forinti (još ljeta 1880.). No riječ Senjanin ima vazda prizvuk onoga »civis sum« (građanin sam). Golema je kulturna predaja; Senj ima pred pedeset godina glazbeno društvo i školu, u kojoj je učitelj jedan Foerster. Kad Šenoa u »Vijencu« izbraja pretplatnike svoga lista i po njihovu broju mjeri razinu prosvjete gradovima, Senj je na najodličnijem mjestu. U istom »Vijencu« izlaze dopisi o stalnom kazalištu u Senju, tamo se rodi prvi hrvatski satirički list »Vragoder«.

Preteča Starčevićev, apostol čistoga hrvatstva, politik, diplomat, publicist i izdavač najstarijih hrvatskih novina zove se Pavao Ritter Vitezović Senjanin. Sigurno nikoji grad hrvatski osim Dubrovnika nije književnosti dao toliko jakih umova. Senjanin je Josip Draže-

nović, slikar njegove prirode i njegovih ljudi, holandeski vještak u crticama »iz senjskog života«. Senjanin je Vjenceslav Novak, pisac »Posljednjih Stipančića«. Senjanin je Silvije Strahimir Kranjčević, pjesnik »Uskočkih elegija«. Ako spomenem još ime Mateše Kuhačevića, hrvatskog pjesnika iz 18. vijeka, i nastavim s Julijem Rorauerom, dramatikom »Maje«, »Olinde« i »Novih ljudi«, s drom Vinkom Kriškovićem, piscem knjige »Anglia docet«, filozofskim esejistom i prvim našim stručnjakom upravnog prava, dolazim do naraštaja svoga. Na »Trgovini ideja« (prije 25 godina) potpisani su kao pisci Zvonimir Vukelić i dr. Milan Ogrizović. Oba su Senjani. Jednom ću se odužiti svomu starom i divnom rodnom gradu i pokušati, da iznesem tipičnu, zajedničku crtu te »senjske literature«, koja postoji, jer postoji tip senjski uopće.

I ne suri Velebit, ne u osvit zore ljepši od Amalfija Krk, ne more i ne Vratnik i Orlovo gnijezdo — grad će, kamen i s vratima triumfalnim, s crkvom historičkog mraka, sa svojim krunicama i procesijama, sa svojom burom, koja ljudima daje pola značaja, biti sadržaj te studije o ljudima, kojima kulturni, gordi, u svim svojim stranama važni Senj nadari Hrvatsku. Ta naša Siena i naš Gent, taj Senj Krste Frankopana i Silvija Kranjčevića dostojan je ne samo sinovske ljubavi moje nego i zdušnog studija svih onih, koji ljube i traže duboke, plemenite oznake hrvatstva.

Milutin Cihlar-Nehajev

Gavrani javljaju smrt Petra Daničića

Proletila dva crna gavrana
jutro rano prik' sinjega mora.
Vidila ih Daničića majka,
ona im je jadna govorila:
»Tice moje, dva crna gavrana!
otkuda ste jutros doletili?
Jeste l' odzgor od Bosne ponosne,
ali odzdol od zemlje Levanta?« —
Oni su joj jadnoj govorili:
»Mi smo jutros rano doletili
čak odzdola od zemlje Levanta«.
»Tice moje, dva crna gavrana!

hoćete l' mi pravo kazivati,
što vas budem do vire pitala?
Ste l' vidili senjske ormanice[1])
i mojega Daničića Peru?« —
Oni su joj jadnoj govorili:
»Aj starice, Daničića majko!
Da bimo[2]) ti do vire kazali,
ne bi mogla od mila[3]) slušati,
ni od groznih suza progledati.«
A ona je jadna govorila:
»Tice moje, dva crna gavrana!
ja sam majka srca kamenita,
ja ću moći od mila slušati
i od groznih suza progledati.«
Onda su joj jadnoj govorili:
»Aj starice, Daničića majko!
vidili smo senjske ormanice
i tvojega Daničića Peru.
Perina je na jarbolu glava!« —
Kad to čuje Daničića majka,
vapi jadna iza svega glasa:
»Lipa moja pisana jabuko!
Gdi si rasla, gdi si otrgana!
Jizrasla[4]) si majki na srdašcu,
otrgana u zemlji Levantu!« —

[1]) lađe; [2]) kad bismo; [3]) od žalosti; [4]) izrasla.

Narodna pjesma

*

17. Skladno gajenje, promicanje i usavršivanje svih narodnih vrlina i grana narodnog života zadaća je svih pregnuća javnoga rada i državne vlasti kao takve, jer one daju potpuno jamstvo opstanka, vjekovnog bivstvovanja i blagostanja sadanjih i budućih pokoljenja cjelokupnog hrvatskog naroda i opstojnosti i sigurnosti Nezavisne Države Hrvatske.

Na ovim načelima temelji Hrvatski ustaški pokret svoj rad i borbu, te kroči otvoreno i odvažno naprijed k cilju, t. j. k potpunom oslobođenju hrvatskoga naroda i uspostavi samostalne i nezavisne države Hrvatske.

Vilija Božja

U selu Brestu Badnjak se držao dva dana prije Božića, a »Vilija Božja«, kako narod naziva, drži se dan prije Božića. Na Badnji dan seljaci nijesu postili, tek bi navečer spremali takvo jelo, koje se jelo viljuškama (pirunima). Po seoskom shvaćanju riječ Badnji dan dolazi od glagola »nabadati«, jer su navečer Badnjeg dana nabadali viljuškama.

Taj običaj postojao je pred neko 50 godina. Danas se naziv Badnji dan vrlo malo spominje; mjesto njega služi »Vilija Božja«.

Na Viliju Božju ne pali se vatra do poslije podne. Narod posti. Oko devet sati ujutro jedu kruha i popiju po čašicu rakije. Ako netko dođe u goste, počaste ga rakijom. Toga dana seljaci ne radi težak posao. Domaćica sprema kuću, da joj na Božić bude čista. Domaćin cijepa drva, čisti staju i hrani stoku. Djevojke spremaju odijela i jedna drugu pita, što će na polnoćku obući. Muški se briju i šišaju. Poslije podne domaćica zapali vatru i pristavi jelo za večeru. Kada se smrkne, svatko dođe svojoj kući večerati. Prije nego počnu jesti, domaćin iziđe iz kuće te opali nekoliko hitaca iz puške ili pištolja za znak, da se u njegovoj kući pristupilo k večeri.

Stoka je dobro nahranjena, a staje, kada »Zdravomarija« zazvoni, ključem se dobro zatvore. Zatvaraju se staje zato, da ne bi tko od susjeda ukrao sijena ispred stoke i odnio svojoj stoci. Govore: u kojoj je staji ili dvoru (kako kažu seljaci) ukradeno sijena navečer Vilije Božje, da se stoka suši ili mršavi, a ona stoka, koja jede ukradeno sijeno, da deblja. Prije nego će domaćin zatvoriti staju, načini za svaku glavu, što je u staji ima, mali svežnjić od sijena i slame, te svežnjiće donese u kuću i metne ih pod stol, prije nego će početi večerati.

Kućna se čeljad prije večere pomoli Bogu za žive i mrtve, i da ih Bog očuva od zla vremena i svake nesreće. Poslije molitve metnu u jedan hljeb dvije svijeće; zapale ih, te jedna gori za žive, a druga za mrtve. Čeljad stane jesti. Vatra bukti, a za vatrom gori veliki panj, koji domaćin metne na ognjište, čim se vatra zapalila. Taj panj zovu »čok«. Vatra na Viliju Božju bez čoka nema vrijednosti. Domaćin od svakoga jela, koje je na stolu, metne po jednu žlicu na čok govoreći: »Da Bog da dobru litinu u žitu, krumpiru i u svakom drugom plodu«. Za vrijeme jela ukućani paze, da se rukama stola ne dotiču, jer bi preko ljeta po tijelu imali čirove.

Prvo jelo, koje okuse, jest maneštra (neka vrsta jela od kukuruza i pasulja); drugo jelo je bakalar s »poseticama«, koje se prave od tijesta, a imaju oblik malenih četvorina; treće je jelo kelj. Ta se jela osobito jedu na Viliju Božju. Pije se vino, ali vrlo malo. Poslije večere mlađa čeljad sjednu oko svijeća, koje gore u hljebu, a stariji oko vatre. Mlađi paze na svijeće, kada će izgorjeti, i kamo će dim krenuti. Ako prije izgori svijeća od mrtvih, kažu, da treba više moliti za mrtve nego za žive, i obratno. Kada se svijeća ugasi, i na koju stranu krene dim, na onoj strani ili u onome kraju, govore, bit će bolja ljetina.

Iza toga nastane igra lješnjacima i orasima. Ta se igra zove »po koliko«. Netko od ukućana stisne u šaku, da nitko ne vidi, dva, tri lješnjaka (»liškanja«) i kaže drugome: »Po koliko?« pokazujući mu zatvorenu pest. Taj pogađa i kaže, da su u ruci pari. Ako su doista u ruci pari, pogađač dobije lješnjake, koji su bili u ruci. Desi li se, da su u ruci lihi, pogađač, koji je rekao, da su u ruci pari, izgubi onoliko lešnjaka, koliko ih je bilo u ruci. Tako se ova igra nastavlja čitavu večer. Osim toga igraju i igru »potkinkin«. Igrač stisne lješnjak u šaci pod koji prst i kaže svome drugu, s kojim igra: »potkinkin«, a ovaj mu odgovori: »pod ovim« ... pokazujući na prst, pod kojim misli, da je lješnjak. Igrač dobije lješnjak, ako pogodi, pod kojim je prstom. Ne pogodi li, mora svome drugu dati svoj lješnjak.

Ovako se ukućani igraju do 11 sati, a zatim se igra prekine, i ukućani se stanu spremati k polnoćnici. Poslije polnoćnice seljaci se raziđu svojim kućama. Domaćin, prije nego će leći, ide u staju pogledati, što mu stoka radi.

Jakov Mikac

Pir u Dobrinju na Krku

Ljudi, koji u Dobrinju dolaze na pir, zovu se pirovjani; mladić, koji se ženi, nevistić, a mlada nevestica; kuma zovu kumpar. Svi se pirovljani skupljaju — prije nego će poći u crkvu — u kući nevistića, poredaju se u povorku i pođu prema kući nevestice. Naprijed idu sopci[1]), koji sopu na sopelu (malu i veliku). Sviraju običnu bodulsku polku. Iza sopaca ide nevistić s kumparom, a onda i drugi pirovjani sve dva po dva. Pred kućom nevestice stanu pirovljani. Nevistić s kumom uđe u kuću. Nevestica moli oproštenje od svojih roditelja, a onda je kumpar povede van kuće. Opet se poredaju pirovljani. Najprvo su sopci, za njima nevestica s kumparom, onda nevistić s braćom, a za ovima ostali pirovljani. Nevestica je glavu okitila

bijelim vijencem, koji gotov kupuje na Rijeci. Za pojasom ima modru ili crvenu vrpcu. Ženski pirovljani zakite cvijetom kosu, a muškarci prsa. Ulazeći u crkvu sopci sopu posebnu mantinjadu (poskočnicu). Svaki put, kada ovi odahnu, pirovljani pucaju iz lumbarde. Bila bi sramota, da onaj, koji puca iz lumbarde, opali prerano ili prekasno.

Iza vjenčanja izlaze pirovljani iz crkve. Opet sopci sopu, a prekida ih redom pucnjava iz lumbarde. Pirovljani se upute na placu, i tu se razvija ples. Pleše se tonoc (tanac) i veroz (naizmjence).

Tonoc je šetnja u krugu oko place, koju izvodi po jedan momak, uz kojega je sa svake strane po jedna djevojka. Drže se za ruke. Kada sopci promijene ritam i melodiju, kolovoda siječe placu i povede onda opet tonoc oko place, ali u suprotnom smjeru.

Veroz je tanac, kod kojega su mladići poredani u jedan red, a njima nasuprot licem u lice djevojke u drugi red. Sada pleše red po red primičući se vrlo otmjenim malim koracima jedan drugomu, pa se onda vraćaju na svoje mjesto.

Pirovljani su pošli u crkvu već prije 8 sati. I bili su kod velike mise, pa je vjenčanje izvršeno, a potom se pleše na placi sve do 11 sati prije podne, pa i dulje. Tada se pirovljani otprave u kuću nevestice, gdje je objed. Još za vrijeme plesa došli su kuhači na placu, donijeli su vina pa dijele svakomu, tko hoće da pije.

Za vrijeme svadbenog objeda, a i kasnije kod večere, ne drže se govori, nego pjevaju napitnice (»napojnice«). Nekoliko mladića nosi oko stola bačvicu i iz nje natoču pirovljanima, koji sjede oko stola. Dok pojedinac pije, oni mu pripijevaju:

Ive ga je ispio,
svoga Marka napio:
»Napij mi se, Marko ti,
na tebi je sada red.«

Red, red, red.
Redum, redum, redvica.
Storum barum bačvica.

Neka reku anjeli,
nebeski vojnici:
»Budi, Bože, milostiv
Marku pijanici.«

Nekada su običavali kod kuće na povratku iz crkve dočekivati pirovljane zatvorenim vratima. Iza dvorišnih se vrata postavilo dvoje staraca obučeno u starinska odijela. Starica sjedi na kućnom pragu i prede, a starac siječe drva. Izvana su došli pirovljani i pokucali. Sada će starica starcu: »Čuješ, Frane, pitaj malo ove ljude vani, što su došli k nama, što oni hoće.« Starac zapita: »Šta vi, ljudi, hoćete od nas?« Odgovara mu izvana kumpar: »Mi smo putnici, već smo umorni pa vas molimo, da nas primite pod krov.« Starac bi odgovorio: »Vas ima mnogo, a mi smo već stari, pa kamo bismo mi s vama. Pokažite mi vi malo vaše isprave, da ja vidim, tko ste.« Kumpar nato dobaci starcu kakav bilo papir, a starac će: »Kate, pozovi malo našega Iva, on će to znati pročitati.« Ive izađe iz kuće i uzme od starca papir. Sad Ive, kao da čita, opiše pirovljane. A starac bi nato upitao: »Vidi, Ive, ima li tamo timbor (pečat)«. Ive odgovori: »Nema.« Onda će starac: »E, kada pečata nema, možda nas vi i varate, ali za danas neka vam bude.« Nato se otvore kućna vrata, i pirovljani uđu u kuću.

Za pir se peče pogača, načinjena od brašna, šećera, jaja, papra i mlijeka. Za nevesticu priprave tortu. Inače kolača nema.

Božidar Širola

---

[1]) svirači

U rano ljeto

Cesta, što ide kroz polje,
nestaje u daljini;
s kuća se pjesma čuje:
meni se tako čini.

Ševa se krili visoko.
Vedro je. Tiho. Tiho.
Trava se sjaji na suncu,
samo se mak zanjiho.

Plavi, sjetni različak
gleda na žute vlati;
k njemu se sagnula zraka:
dobra, šutljiva mati.

Pčele se kupe i zuje.
Skakuće pas na cesti.
Ima i jedna klupa:
putnik bi rado sjesti.

Skakavci skaču po travi.
Topot. Čuju se kola.
S drvenih štala se javlja
teško mukanje vola.

Nikola Polić

Baščanska ploča

+ 1100. U IME OCA I SINA I SVETOGA DUHA.

JA OPAT DRŽIHA PISAH OVO O LEDINI, KOJU DADE ZVONIMIR, KRALJ HRVATSKI, U SVOJE DANE SVETOJ LUCIJI; I SVJEDOK MI ŽUPAN DESILA KRBAVI, ŽUPAN U LUKI PRIBINEGA. OVAJ POSLA VITOSLAVA NA OTOK, DA TKO TO POREČE, NEKA GA PROKUNE BOG I BLAŽENA BOGORODICA I 4 EVANĐELISTA I SVETA LUCIJA, AMEN; DA TKO OVDJE ŽIVI, MOLI ZA NJIH BOGA.

JA OPAT DOBROVIT SAZIDAH OVU CRKVU SA SVOJE DEVETERO BRAĆE REDOVNIKA U DANE KNEZA KUZMATA, KOJI JE VLADAO SVOM KRAJINOM. A BIJAŠE U TE DANE SVETI MIKULA U OTOČCU SA SVETOM LUCIJOM ZAJEDNO.

Hrvatski kralj Zvonimir bio je pobožan kralj. Za njega piše i stari hrvatski ljetopis (Dukljaninov), da je počeo »crkve veoma štovati i ljubiti«. I doista on je mnoge crkve i samostane pomogao ili sagradio. A pomogao je i hrvatske glagoljaške samostane. Tako je hrvatskim benediktincima glagoljašima na otoku Krku poklonio lijepo zemljište u rodnoj baščanskoj drazi, da na njemu sagrade samostan i crkvu svete Lucije.

Međutim dok je pobožni opat Dobrovit sa svojom braćom redovnicima gradio crkvu, umro je njihov zaštitnik kralj Zvonimir (1089.), a nad hrvatsko kraljevstvo nadvili se crni oblaci nesloge i borbe za hrvatsko prijestolje. U borbi je poginuo posljednji kralj hrvatske krvi Petar Svačić, a na hrvatsko je prijestolje stupio mađarski kralj Koloman (1102.). Mlečani su stali iskorištavati hrvatsku slabost i zauzimati otoke uz hrvatsko primorje. I Krku prijeti opasnost.

U tim nesigurnim danima, kad se nije znalo, što će sve sutrašnji dan donijeti, opat Sv. Lucije Dobrovit završavajući svoju crkvu dade uklesati na veliku kamenu ploču jedan natpis, na kojemu je htio da bude za vječna vremena posvjedočeno, da je benediktincima sam kralj Zvonimir poklonio zemljište, na kojemu su oni sagradili crkvu, i neka Bog prokune svakoga, tko bi se usudio dirati u njihovo pravo. Bilo je to potrebno činiti onda, u srednjem vijeku, kad nije bilo zemljišnih knjiga.

Prohujala su stoljeća, i nitko nije dirao u prava benediktinaca Sv. Lucije. Ali vrijeme je progutalo i njih i njihov samostan, kojemu su slabi tragovi, tek je ostala crkva i onaj natpis dobroga opata Dobrovita. No Dobrovit nije mogao ni slutiti, kako će ta ploča Hrvatima postati važna, čak i sveta. On i njegova braća i svi njihovi

suvremenici Hrvati govorili su hrvatskim jezikom i pisali hrvatskim pismom glagoljicom; oni su i klesali u kamen i pisali na pergamene svoja prava, svoje spomene i svoje molitve Bogu, ali nisu slutili, kako će vrijeme uništiti njihove knjige i zapise, pa i one na kamenu, i da će od njih svih ostati samo jedan, pa da će jednoga dana jedno hrvatsko koljeno otkriti u tom zapisu prastari svoj djedovski jezik i djedovsko pismo i uspomenu na kralja svoje krvi.

Da, Baščanska ploča je ponos Hrvata. Ona je najstariji spomenik hrvatskoga jezika i pisma; ona je čak najstariji spomenik hrvatskog imena, jer na njoj prvi put u povijesti nalazimo na hrvatskom jeziku naslov *kralj hrvatski*. Budi stoga blagoslovljen, opate Dobrovite! Tvoja ploča nama svjedoči mnogo više nego o tvojem pravu. Ona nam je svjedok, da ste vi benediktinci na Krku bili Hrvati i glagoljaši, da ste nam donosili zapadnoevropsku prosvjetu u hrvatskom ruhu; svjedoči nam, da ste bili podanici hrvatskoga kralja Zvonimira, svjedoči nam, da je Hrvatska vječna.

Hrvatski su učenjaci svratili pažnju na Baščansku ploču istom prošloga stoljeća. Kako je bila trošna, a pisana starim, teško čitljivim glagoljskim pismom, učenjaci su dolazili jedan po jedan, da je odgonetaju. Najvećih zasluga za čitanje ploče ima Ivan Črnčić, hrvatski učenjak s otoka Krka. Ovaj njegov opis, napisan nešto starinskim jezikom g. 1865., pokazuje njegov sveti zanos i uzbuđenje, kad se mučio, da ploču pročita.

»Meni jošte žaknu[1]) dođe do ušiju, da je nešto napisano na kamenu u nekoj crkvi baščanskoj i da su to dolazili čitati učenjaci iz velike daljine, ali da nisu mogli nikako pročitati, a da je najbrže[2]) glagoljica od davna. Ja nato zasjedem konja te odletim tamo, za tri do četiri ure, jer sam bio pod Kurelcem, pak me za našim pismom potezaše želja i volja. I tako doskakah do Baščanske drage te do crkve Svete Lucije, zatvorene, i nemiran dozvah njezina čuvara, da mi je brzo otvori, da vidim i pročitam, što je to unutri napisano. On mi je drage volje otvori, a ja preželjno stupim unutra i nađoh na tlih veliku ploču, dugu i široku, te svu napisanu izvana, pak joj se naradovah. Ali čemu? Htijah to pročitati, ali zaman: ne mogoh ni jedne besjede zdvignuti,[3]) a ni slova ni jednoga, ni s desne ni s lijeve, ni s glave ni s boka, niti stojeć, niti sjedeć, niti klečeć. Ništa ne raspoznah, ništa ne zdvignuh; ni tako ne mogah tomu pismu najti ni konca ni kraja, ter ni poznati pravo, je li glagoljica. A jur sam umjeo čitati glagoljicu, ne samo štampanu, nego i pisanu.

Ja se vrnuh iz Beča doma godine 1861. nekoliko učeniji nego sam bio, pak pomislih, da bih takov valjašto poznao na onoj ploči, a malo da bi mi i ona sama pomogla. I pođoh do nje po drugi put, kao što sam išao i prvi put, samo ne onako prazan. Kada tamo, nađoh ju premješćenu na visoku i narednu mjestu. Pak gledajuć je krijesećim se očima i željnim srcem i drage volje ter poznah jedno za drugim malo ne sva slova, hrvatska. A i besjed iz njih zdvignuh preko dvadeset; hvala dragomu Bogu: Opat — svetaju Lucija — župan i sl.

Vrativši se kući, stanem proučavati stara pisma o toj crkvi Sv. Lucije, o njenim fratrima benediktincima, o njihovim opatima i t. d. Kad sam bio to sve doznao, pozvah iz Dobrinja u Krk popa Antuna Kirinčića, pak drči mi ozgor i ozdol Hlamom u Bašku, svaki na svojem (samo ja na tuđem) konju. Ondje se k nama pridruži pop Petar Dorčić, vrijedan duhovnik primorski, pak svi tri skupa željno skočismo do Sv. Lucije čitat ono, što ja nisam pročitao ni prvi ni drugi put.

Pak mudri pristupismo k onomu napisu, za koji bijasmo i došli. Neko slovo mu je brez glavice, neko brez nožice, neko brez ručice; ovomu nije vrha, ovomu dna; nekomu nije međe, nekomu nije plota; ovo se raskoračilo, ono skrčilo. Pak što bi koristilo mokru kartu na nj pritisnuti? Pravo ništa: jer na njoj bi ti ostalo sve to i pravo i krivo, i nekadanje i sadanje. Zato taj posao na stran, a šestilo u ruke: da pismena očita i neočita izmjerimo i primjerimo. I tako po prostoru i po kojoj god nožici ili ručici poznavali smo, da je to i to slovo: jer na tijesnu ne more biti široko slovo, nit svakakova noga svakomu pristoji. Nagledali smo se toga, namjerili i načitali, ali pročitali, hvala dragomu Bogu, dobar dijel, i to besjeda zlata vrijednih. Pak, Hrvate moj, kako se mi tomu radovasmo i veseljasmo! te uskliknusmo: Zvonimir, kralj hrvatski! napis jedanaestoga vijeka!«

Tako je Baščanska ploča postala predmet oduševljavanja i nadahnuća ne samo znanstvenih radnika nego i političara i književnika kasnijih hrvatskih pokoljenja. Jednom lijepom pjesmom o budućnosti Hrvata nadahnula je S. S. Kranjčevića, a zatim V. Nazora. Evo kako je nadahnula književnika Josipa Horvata (g. 1932.) o misiji hrvatstva:

»Hrvatska kultura nije od danas. Može ponosno stati rame uz rame s kulturama najvećih evropskih naroda. Očuvali smo njezinu životnu snagu unatoč nepovoljnoga zemljopisnog položaja, koji nam je onemogućio da idemo uporedo s ostalim narodima zapada na usavršavanju svoje materijalne civilizacije. U viru stranih kulturnih sila sačuvali smo i izgradili svoje samostalno duhovno bivstvo, osnovicu svoje autohtone[4]) kulture. Otkrića Strzygowskoga o starohrvatskom graditeljstvu samo su malen dokaz samostalnoga našega kulturnog stvaralaštva već u maglicama sredovječja. Baščanska ploča hrvatskoga kralja Zvonimira otkriva nam sve osobine snažne samostalne hrvatske kulture; isklesana je u vijeku, kada u zapadnoj Evropi još nije postojalo narodnih posebnih kultura, kad je tamo narodni jezik kročio tek prvim djetinjskim nesigurnim koracima. — Baščanska ploča jedan je od prvih diplomatskih spomenika tadanjega svijeta u jednom narodnom jeziku, i to nota bene u neposrednom susjedstvu diva latinstva. Stare narodne pjesme bugarštice, sačuvane na dalmatinskim otocima, potječu još iz trinaestoga vijeka, baš kao i Vinodolski zakonik; ti dokazi zrelosti i izgrađenosti narodnoga jezika također nemaju premca u povijesti danas velikih evropskih civilizacija. Etika hrvatskih narodnih pjesama svjedoči o izgrađenosti našega gledanja na svijet. Stoga nama ne treba davati smjernice nekih novih kulturnih orijentacija. Ne treba nam od drugih ono, što sami imamo, što je sačuvano u dušama našega puka, zapisano na svakoj stopi naše zemlje. Hoćemo da ostanemo kulturno svoji, jer želimo ostati dobri Evropejci.«

Vjekoslav Štefanić

---

[1]) đaku, dok sam bio đak; [2]) najvjerojatnije; [3]) dignuti, pročitati; [4]) izvorne.

Mladost — radost

Za Hrelju se priča, da je kolijevci gnjavio zmije, a za mene se znade, da sam u djetinstvu zmije nogama gazio. Tome imade živih svjedoka!

Nekog se dana pročulo, da u kaljužinama pod mostom imade malenih žabica, koje imadu glavu kao žaba, a rep kao riba. Hajde, da vidimo!

Dignusmo se, a sve po izbor junaci, od pet do šest godina. Jedan ponio za sobom i staru »cidilku«, na koju se mlijeko cijedi, pa ćemo na žabice kao afrikanski lovci na krokodile.

I tako sve do studenca. Otuda po sitnome pijesku pokraj mora prema mostu. Kad tamo, po onom se vlažnom pijesku vijuga tankovita, srebrolika zmijica.

»Zmija! Zmija!« uzvikali se bosi moji drugovi bježeći. A ja se zaletim, pa zmijici petom od cipele — zgnječim glavu.

To se za časak odigralo.

Na brzu ruku uhvatimo nekoliko onih repatih žabica te kući. Kogagod sastanemo, taj mora čuti za našu zmiju. Kad sam je ubio, bila je tanka i lakat dugačka, a možda i manja. Dok smo došli kući, porasla je za dobra dva koraka, a za malo još za dva, jer ubijene zmije silno rastu!

Do večeri znala su sva novljanska djeca, da je Vladić ubio zmijetinu veću od konopa, a deblju od čovječje noge.

Jedan jedini moj prijatelj tvrdio je, da to nije bila ni zmijetina, ni zmija, već malena zmijica. I da je još mamu sisala...

O zavisti, nikad te ne bilo!

Nekog dana zabasam u »tuđe« selo, t. j. pet šest časaka od naše kuće, i vidim neku crno obučenu, crnim rupcem pokrivenu ženu. Ogleda se, kao da nekoga čeka.

Kad me opazi, zovne me k sebi i povede me u sobu.

Posred svijetle sobe stoji stol, a na njemu sprema za pisanje.

»Sjedi, Vlade, pa ćeš mi napisati jedno pismo«, reče mi žena.

Dosjetim se, što je. Na stolu leže školske knjige malene njezine kćerke, koja je nedavno umrla; to će javiti mužu.

Tako je i bilo.

Uboga žena (s preslicom za pojasom) ide po sobi i kazuje mi u pero:

»Dragi moj Andre!

Tužna i žalosna srca javljam Ti, da je gospodin Bog premilu našu Katicu pozvao s ovoga svijeta...«

Pa se šeće po sobi i tihim, od suza prigušenim glasom, zbori.

Glas njezin bio je tako mekan, riječi njezine tako lijepe, birane i mile, da sam se rasplakao.

Kad napisah, potrepta me žena po ramenu i reče: »Svi kažu, da si velik tepac i nevaljanac, a ja vidim, da nisi.«

To mi je vrlo laskalo!

Fran Mažuranić

*

Gdje se tko češe, ondje ga i svrbi.

Vjekovnom mučeniku

Narode moj divni, narode moj dragi,
srca moga rano, neprebolna boli,
mučeniče živi i jaganjče blagi,
nevoljna te duša nevoljnika voli.
Sa ljubavi vruće, sinovske rad vjere
sunce moje gasne, oči mi se mute,
čemerom sve ljućim danci se čemere,
oštro trnje stere pjesnikove pute!

Il' da sretan klikćem? O, moj rode, kada?
Dok osjećam, gdje ti krvna kaplja znoja
poput vrelog gvožđa na srce mi pada,
mučeniče živi, teška rano moja,
čuj me, moja tugo, tebi tek se milo
iz ranjenih grudi svaki uzdah diže,
ko kad čedo vjerno uz majčino krilo
plače, pa si suze njojzi o vrat niže.

I do njenog čela vlažno skreće oko
gledeć, gdje se briga po naborim' vije;
projeo ga život, usjeko duboko
crno sijuć sjeme, što kukanjem zrije;
ko taj pogled zdvojni moja pjesma tako
do tebe se, tužni moj narode, krili,
i ja ne znam, što bih: kleo ili plako,
što su tvoje ljude — ljudi izmučili!

Tvoja sudba gorka, zdvojna, zlopateća
zar već tebe, tugo, rubom groba vodi
kroz vjekove teška, vjekovima veća —
ah, ako li suza opet suze rodi!
Mučeniče živi, žrtvo sile krute,
svaka miso na te vrelo mi je jada:
s tebe mjesto cvijeća trovi dahnem ljute,
s tebe gorim žeđom, s tebe ginem s glada!

Pito bih ti sina: čemu bijednik ode,
čemu crnu zemlju svojim znojem škropi,
kad mu puna zrna za tuđina zore,
za neznana vraga kad je suzom topi?
Reko bih ti sinu: Trgaj gvožđe s pluga
pa zaori polje, što slobodom rađa;
sakuj od njeg oštra desnici si druga,
neka krvlju brazdi, nek te oslobađa!

Nu mi uhom cvili uzdah sinka tvoga:
Oteše mi i to za harače klete,
rinuše me, krvni, ispod krova moga,
s materine kose bič se nama plete!
O bijedniče živi, vijek na nove jade
opet nove suze mute se i mute;
i biti će tako, dokle nas imade,
što ko tuđi svoje obijamo pute!

Reci: čim bih tebi anđeo spasa bio
na utjehu tvoju s blagog poslan neba?!
Kad vedrijom pjesmom tješit bih te htio,
sámo srce tuži, sámo lijeka treba;
tek kroz slutnju viđam, dan da mora sinut,
kad će tvoja žena jednom rodit ljudi,
što će hola orla sa oblaka skinut,
smrtno zagnat zrno u krvne mu grudi.

Nije ljudska suza, da se po njoj gazi,
već ko sjajna zvijezda da u zvijezde plane;
ni poletna miso, da po zemlji plazi,
a u tebe suza i misli imade,
da u prijesto sjedne, srce tvoje vrijedi:
o moj rode, u tom sve su moje nade,
pa sve kad mi trne — tvoj mi sjaj ne blijedi!

Silvije Strahimir Kranjčević

*

Vol se veže za rog, a čovjek za jezik.

Značenje i vrijednost povijesti

Ako sve nauke razgledamo i redom ih prođemo, vidjet ćemo, da se jedne tiču onoga, što je zamišljeno i duhovno; druge onoga, što je stvoreno i tjelesno; treće onoga, što je učinjeno ili ljudsko. Po tom su glavne nauke trojake: nauke misli ili mudrosti naše; nauke prirodne ili tvorbe Božje; nauke događaja ili povijesti ljudske.

Nisam naumio govoriti o prvima, koje su nauke najuzvišenije i najsvetije, jer se u njima pita i razmišlja, što je Bog, što li su duhovi; kakva je duša, koja li je sudbina njena; koji su zakoni razuma, da se ne bunimo; koji su zakoni srca, da se ne ogriješimo; koji su zakoni pravice, da ih ne povrijedimo.

Nisam naumio govoriti o drugima, koje su nauke najdublje i najprostranije: najdublje po tom, jer se po njima razgleda i proniče djelo mudrosti Božje; a najprostranije, jer nesamo da razabiru darove zemlje nego i zakone i sile zemaljske: iz čega je kora zemaljska i kako je složena; koje zvijezde po prostorima teku, kojim li putem hode.

Nego sam naumio govoriti o trećima, koje su nauke ljudskomu srcu najugodnije i najkorisnije.

Nauke misli ili mudrosti govore o stvarima uzvišenim, ali nevidljivima; nauke prirodne ili tvorbe Božje govore o stvarima, istina, vidljivim, ali neživima, ili ako živima, to nerazumnima. Nauke pak događaja ili povijesti ljudske govore o stvari i vidljivoj, i živoj, i razumnoj — govore o čovjeku, koji tijelo i duh u sebi sjediniv uz ono ne prista, što je samo duhovno ili samo tjelesno; no uz onoga najbolje prionu, koji kao i on sam u njedrima od zemlje nijeti Božji oganj duha mišljenika; najbolje prionu, jer su jedno pleme i jednu sudbinu nose, te čovjek čovjeka zaboraviti ne može. A o čem zbore povijesne nauke nego o čovjeku, kakav je bio svagdje i svagda. Sad me razumijete, što sam rekao, da su povijesne nauke najugodnije, a to zato, što nam one našu prošlost pričaju.

Rekao sam, da su najkorisnije. Ako me zapitate, kako i po čem, i ja ću vas odgovarajući pitati: Nije li istina, da na ovoj zemlji samo čovjek može biti dobar i razuman? Ako to stečemo, svu smo korist stekli, veću nego zlato i blago. No po čem, recite, da budemo bolji i razumniji, nego ako se ugledamo u one, koji su dobri i razumni bili? Može li ikakav zakon, ikakva zapovijed izvršiti u našem srcu ono, što može primjer dobrih i razumnih? A tko da nam ih pokaže,

tko da nam ih otkrije nego povijesne nauke? Ako ima u povijesti i zlih primjera i poganih ljudi, gdje im je hvala? Tko je tomu rad, da ga proklinju? Tko ne bi volio, da mu se čude dobroti, nego da mu psuju rugobu? Nisu li dakle povijesne nauke najkorisnije, a to zato, jer donose blago čovjeku podobno: po kom ima biti razuman i dobar.

No ako se čovjek pojedinac, koji prebire knjigu povijesti ljudske, može ugledati u ljude pojedince, koji u njoj stoje na velikom glasu; to i narodi i narodne vođe iz iste knjige mogu naučiti, kako se država osnovati, kako uzdržati mora; kakvi zakoni stvoriti, kako li izvršiti; s kojim se narodom dobro sprijateljiti i kao prijateljstvo uščuvati; čim trgovati, u koju li stranu, po kojem li putu; kako treba vojsku urediti, da može domovinu braniti i neprijatelja odbiti; kako treba pravicu dijeliti i porez raspisati, da ne bude narodu ni krivo ni teško; kako prosvjetu raširiti i vjeru očuvati, neka bi ljudi znali, što hoće razum, što li Bog; kako se ima državom gospodariti, da ne bude više duga nego dobitka; kako se može buna prepriječiti, a kada bukne, kako je gasiti, kako umiriti. Korisne su dakle povijesne nauke nesamo pojedincu nego i čitavome narodu.

Braćo i drugovi! Eto vam polja, na kom vojevati, eto vam bojišta, na kom pobijediti možete. Svaki vijek, svaki narod, svaka država, svaki grad, svaka vjera i svaka književnost, svaka nauka i zanat i svaka vrsta ljudi i stvari svoju povijest ima. Sada je vaše pamćenje i brzo i vjerno: napunite ga žitom djelovanja ljudskoga! Ako to učinite (pa i mlađi vi bili nego što jeste), nitko vam tad ne će reći, da ste pameti mlade: ta vi ste njome tolike vjekove prehodili, toliko slave ljudske upoznali, tolikih naroda i država sudbinu pratili. Ako sada ne počnete, poslije ne ćete ništa izvršiti. Starija ljeta vole suditi i mudrovati nego pamtiti. Sada morate pripraviti i nabaviti ono, o čem i o kom poslije da sudite i mudrujete. Slab je to sudac, koji ne zna, kako parnica stoji; slab je to mudrac, koji ne zna, čega je na svijetu bilo.

Nisam to spomenuo zato, da vas plašim, jer znam, da dobru junaku, što je boj teži, to sve više srce mu raste; znam, da se na znojnom čelu lovor-vijenac najljepše zeleni. Vrijeme mladosti zlatno je vrijeme. Nije zlatno po tom, što se onda lijepih haljina nanosimo, igre naigramo i šetnje našećemo (za to nas potomci pitati ne će); nego je po tom zlatno, po čem je i dobro proljeće seljaku zlatno: sjeme se sije, da žito rodi i žetva dozrije. Žito, koje nam treba uroditi, to je znanje; bude li ga više, to će i žetva biti bolja i domovini korist veća.

Što je žalosnije od praznoga klasa? Tužne li domovine bez slavnih sinova! Svačija će biti, svoja ne će biti. Ako li ima tko, koji ne zna, što je slava: kako grije, kako podjaruje, kako li zanosi srca i umove ljudske — neka knjigu čita, knjigu povijesti naroda starih i novih, kod kojih slava gori tako jasnim žarkim ognjem, da ga ni vjetrovi vremena ugasiti ni ruke sinova zemaljskih raskopati ne mogu.

Fran Kurelac

Iz moje mladosti

Povijest »učiti« znači tražiti i nalaziti sile, koje kao uzroci dovode do onih učinaka, što ih vidimo pred svojim očima kao povijesne događaje.

Vještina čitanja, a i učenja, leži u tom: bitno upamti, nebitno zaboravi!

Možda je odlučno bilo za čitav moj kasniji život, da mi je sreća dala baš za povijest učitelja, koji je kao jedan od vrlo rijetkih umio da kod tumačenja i ispitivanja smatra ovo gledište glavnim. Dr. Leopold Pötsch, tadanji moj profesor na realci u Linzu, utjelovio je u sebi taj zahtjev zaista najidealnije. Taj nas je stari gospodin, dobrostiva ali i sigurna vladanja, umio baš svojom blistavom rječitošću nesamo zaokupiti nego i oduševiti. Još se i dandanas tronut sjećam sijedog čovjeka, koji se znao kod predavanja tako zanijeti, te smo često zaboravljali na sadašnjost; on bi nas prenosio duhom u prošla vremena i dočaravao nam ih, te suho povijesno znanje iz maglovitih tisućgodišta pretvarao u živu zbilju. Mi smo tada u klupama bili raspireni ko žive vatre, a kadšto i do suza ganuti.

Sreća je naša rasla to više, što je taj učitelj znao iz sadašnjice rasvijetliti prošlost, ali i iz prošlosti povlačiti zaključke za sadašnjost. Tako je budio u nama, više nego itko, razumijevanje za sva najnovija pitanja, koja su nas tada mučila. Naš mali nacionalni fanatizam postao mu je sredstvom da nas odgoji, i on bi se često i često pozivao na naš nacionalni osjećaj časti, i samo tako bi nas derane spravio u red brže, nego što bi se to ikako dalo drugim kakvim sredstvima.

Ovaj mi je učitelj učinio povijest najdražim predmetom.

Dakako da sam već tada postao, sigurno i protiv njegove volje, mladim revolucionarom.

A tko da uči njemačku povijest kod ovakva učitelja, pa da ne postane neprijateljem države, koja je svojim vladalačkim domom vršila tako koban utjecaj na sudbinu naroda?

Tko da još sačuva vjernost vladarima iz onakve dinastije, koja je u prošlosti i sadašnjosti sreću njemačkog naroda uvijek i podjednako proigravala radi svojih kukavnih probitaka?

Nismo li mi već ko dječaci znali, da ta austrijska država prema nama Nijemcima nema nikakve ljubavi, jest, da je nikako i ne može imati?

Ovaj način povjesničkog mišljenja, koji su mi tako ucijepili u školi, nije me ni kasnije nikada više napustio. Svjetska mi je povijest postajala sve više nepresušnim izvorom, iz kojeg sam crpao smisao za povjesničko djelovanje sadašnjice, dakle za politiku. Ja je pri tom ne ću »učiti«, nego neka ona poučava mene.

Kako sam zarana postao »revolucionarom« u politici, nisam okasnio ni kao revolucionar u umjetnosti.

Glavni grad gornjoaustrijske pokrajine imao je tada kazalište, koje nije bilo baš loše. Prikazivalo se u glavnom sve. Kad sam imao dvanaest godina, vidio sam prvi put »Vilima Tella«, a poslije par mjeseci »Lohengrina« — prvu operu u svom životu. Već me u prvi mah začarala. Mojemu mladenačkom oduševljenju za bayreutskog majstora nije bilo granica. Uvijek me i svejednako privlačila snaga njegova djela, i danas smatram osobitom srećom, što su provincijalne izvedbe bile skromne, te sam kasnije, slušajući bolje izvedbe, mogao to više uživati.

Kad sam preturio dječačka ljeta (a to se kod mene izvršilo vrlo mučno), utvrđivala se svim time moja najdublja odvratnost prema zvanju, kakvo mi je otac odabrao.

Uvjeravao sam se sve više, da kao činovnik ne bih nikada našao sreće. Otkako su mi u realci priznali talenat za risanje, postade moja odluka još tvrđa.

Nisu je mogle pokolebati ni molbe ni prijetnje.

Htio sam postati slikar, a činovnik ni za živu glavu.

Bilo je važno, da mi je s godinama sve više rastao i smisao za graditeljstvo.

Smatrao sam to tada prirodnom nadopunom svog slikarskog talenta i veselio se u duši, što se time okvir moje umjetnosti proširuje.

Da će sve u svoje vrijeme biti drugačije, nisam ni slutio.

Adolf Hitler

(Iz knjige »Mein Kampf«)

Nioba

Nioba, kraljica tebanska, bijaše kćerka Tantalova. I nju je milovala sreća, te se ponosila koječim, što nije imala nijedna Pirina kćerka. Muž njezin Amfion dobi od muza prekrasnu liru; kad je u nju udarao, slagalo se kamenje samo i dizali se zidovi kraljevskog grada Tebe. Otac joj Tantal bijaše prijatelj i miljenik bogova. Ona je bila kraljica lijepoga kraljevstva, a usto puna veličanstvene ljepote. Ali ničim se sretna kraljica nije ponosila onoliko, koliko sa svoje četernaestero djece: sedam kćeri i sedam sinova bijaše joj najveći ponos; i mogla se dičiti, jer je jedno dijete bilo ljepše, zdravije i jedrije od drugoga. Zato su je i zvali najsretnijom majkom, a to bi ostala, da je nije uništila obijest, koju rađa sreća.

Jednom je proročica M a n t a, kćerka vrača Tirezije, po nadahnuću Božjem pozivala žene po ulicama tebanskim, da se okite lovorom i prinesu žrtve u čast Latoni i blizancima njezinima: A p o l o n u i A r t e m i d i. Kad su se Tebanke skupile i zabavljale bile službom božjom, dođe najednom Nioba s mnogobrojnom pratnjom u sjajnu, zlatnom izvezenu odijelu. Nioba plane, ali je i u ljutini bilo njezino lice krasno. Ponosita odmjeri bijesnim okom žene i klikne:

— Zar ste sišle s uma, kad iskazujete poštu bogovima, o kojima vam se tek priča, a ne obožavate biće, koje u još većoj mjeri uživa milost nebesa, a među vama živi? Kad Latoni dižete žrtvenike, zašto se mojemu božanstvu ne pali tamjan? Ta meni je otac Tantal, jedini od smrtnika, koji je za jednim stolom sjedio s besmrtnim bogovima! Meni je majka D i o n a, sestra P l e j a d â, što trepte na nebu; moj pradjed Atlant nosi na leđima svod nebeski, a moj djed je Zeus, kralj bogova; meni se pokoravaju narodi frigijski, mene i muža mojega slušaju i zidovi grada Kadmova, koji su slijepo slijedili zvuk žica muža mojega; svaki kutić dvora mojega pun je bogatstva; a k tome, imam još lice, dostojno božice, i djece toliko, koliko ni jedna mati; sedam je kćeri — sedam krasnih cvjetova, sedam sinova — sedam lijepih momaka, a to će reći: sedam zetova i isto toliko nevjesta. Recite, ne mogu li se ponositi! Samo se usudite cijeniti više neznanu kćer titansku Latonu, koja nije na cijeloj prostranoj zemlji našla mjesta, da Zeusu porodi djecu, dok se na nju nije smilovao otočić Del, koji je u ono vrijeme još površinom morskom amo tamo plivao! Ondje je rodila Apolona i Artemidu, jednu sedminu onoga, što ja imam. Tko može poreći, da sam sretna? Tko sumnja, da i ne ću

ostati sretna? Imao bi udes dosta muke, kad bi mi htio nauditi. Sve kad bi mi uzeo ovo ili ono, makar i neko od djece, pitam, da li mogu spasti na broj blizanaca Latoninih? Zato se kanite tih žrtava, bacite lovor iz kose. Raziđite se kućama svojim i kanite se ludosti!

Prestrašene ženske skinu vijence s glave, ostave žrtve nedovršene i raziđu se brzo moleći se u srcu, da im uvrijeđeno božanstvo oprosti.

Bogumrske riječi Niobine dopru do vrhunca delskoga brda Cinta, gdje je Latona s blizancima izdaleka gledala, što se u Tebi zbiva.

— Jao, djeco, šta sam doživjela! Mene, majku vašu, koja se jedino Heri klanja, drsko grdi smrtno stvorenje. Pa i vas pogrđuje Nioba, ona vas manje cijeni nego djecu svoju! — I htjede moliti sina, da je osveti, ali joj on presiječe riječ:

— Ne tuži se, majko! Tim se samo odgađa kazna!

Uza nj pristane i sestra Artemida. Zaviju se u oblak i za čas se stvore pred gradom Kadmovim. Tu se na trkalištu vježbalo sedam sinova Niobinih. Najstariji je Ismen baš u lakom trku vježbao konja. Iznenada ga pogodi strjelica Apolonova baš sred srca, te se sruši s konja. Brat je njegov Sipil dobro razabrao zveku tobolca Apolonova, pa kao što mornar za bure traži luku, htjede i on izbjeći sigurnoj ruci Apolonovoj. Uzalud. I njega zahvati smrtonosna strijela i probije mu vrat. Dva su se druga brata njegova, Tantal i Fedim, uhvatila i rvala. Jedna jedina strjelica osvetnikova obojicu je proburazila i srušila u prah, te ispuste dušu. Peti brat Alfenor, kad vidje, gdje su ona dvojica pala, pohrli k njima, da im zagrli hladno truplo, ali i njega stigne ubojita strjelica. Latonina sina, pogodi ga kao i najstarijega, u srce junačko. Šestomu bratu Damasihtonu, nježnom mladiću s dugim uvojcima, zarije se strjelica u otvorena usta, te iz njih šiknu topao mlaz krvi. Kad je taj pomor braće svoje vidio sedmi i posljednji sin Niobin, Ilionej, koji je bio još dječak, baci se na koljena i usrdno se stane moliti:

— O, vi svi bogovi zajedno, poštedite mene!

To je tako umiljato izrekao, da je ganuo samoga strašnoga strijelca; on se smiluje djetetu, ali bijaše prekasno, jer je smrtonosna strjelica je bila već odapeta i jedno dijete ubila na mjestu.

Na glas o toj nesreći rine kralj Amfion ubojito gvožđe sebi u prsa. Plač i jauk ràzlegnê se dvorom i dopre do ženskih odaja. Nioba nije u prvi mah vjerovala niti je mislila, da tako što mogu učiniti olimpijski bogovi. Ali joj se doskora razbije svaka sumnja. Kolike li

razlike između prijašnje Niobe, koja se malo prije ponosna koraka vratila kući, i one Niobe, koju je sada poništila tuga i žalost; onoj su i najiskreniji prijatelji zavidali, ovu je žalio sav svijet, pa i neprijatelji. Kao mahnita potrči napolje, baci se na hladna tjelesa; stane grliti i cjelivati sinove — sad ovoga sad onoga. Nato se uspravi, digne ruke k nebu i klikne: — Uživaj, nemilosrdna Latono, u nevolji mojoj, smrt me ove sedmorice baca u grob! Veseli se, pobijedila si!

U taj tren dođoše i kćeri Niobine. U crnini, raspuštene kose stajahu oko mrtvih tjelesa svoje braće. Tračak zloradosti sine u oku Niobi, kad je ugledala krasne i stasite kćeri. Ona obnevidi i podrugljivo pogleda k nebu i klikne: — Pobjednice! Ne, još mi u ovoj nesreći ostaje više nego tebi u sreći tvojoj. I poslije smrti sinova tebe natkriljujem.

Istom što je te riječi izustila, zazuji zrakom zuj, kao kad se napne tetiva na luku. Sve se prestraši, samo Nioba osta mirna; nesreća je učini srčanijom. U taj se tren jedna od djevojaka uhvati za srce i izvuče strjelicu, što joj se duboko u prsa zarila. Sruši se bez svijesti na mrtva brata, što je bio do nje, i pusti dušu. Druga potrča k nesretnoj majci, da je tješi, ali najednom sustane od rane, koja se nije vidjela. Treća padne pri bijegu, a na nju se sruši četvrta, peta i šesta. Još osta samo najmlađa, koja se skloni majci pod okrilje.

— Samo tu jednu mi pusti! — zajauče majka, digavši oči k nebu. Najmlađu mi bar poštedi od tolikih!

Ali dok je ona još molila, klone i posljednje dijete u majčinu krilu. I osta Nioba sama među truplima djece i muža. Ona se od žalosti okameni. Nikakav se povjetarac nije igrao kosom njezinom; sva joj se krv izgubi s obraza, oči joj se ne micahu na tužnu ukočenu licu; u cijelom liku ne bijaše traga života. Žile stanu, bilo utihne, vrat se više ne makne, ruke se ukoče, noge ne koraknu; i sva se unutrašnjost pretvori u kamen. Ništa više nije odavalo života do suza njezinih, koje su joj se neprestano ronile niz kameno lice. Uto zahvati kamen neka neobično jaka struja vjetra, digne ga, prenese preko mora u domovinu Niobinu u Lidiju i posadi ga na liticu u gori Sipilu. Tu jadna Nioba na vrhu mramorne stijene još i danas rosi suzama mramor.

Iz Srkuljeve zbirke »Biserje grčkih priča«

Značaj Periklov

Dok je god Periklo u miru upravljao državom, upravljao je njome vazda umjereno i sačuvao je sigurnom rukom od svakoga zla tako, da se ona pod njegovom upravom dovila do najveće moći. A kad je nastao rat, pokazalo se, da je i tada snagu države unaprijed valjano prosudio. Od toga rata doživio je on dvije godine i šest mjeseci, a po njegovoj smrti vidjelo se još bolje, kako je imao dalek pogled u ratnim stvarima. On je naime izjavio, da će Atenjani pobijediti, ako se budu vladali mirno brinući se samo za svoju mornaricu, ako u ratu ništa dalje ne budu osvajali i grad sam nikakvoj opasnosti ne izlagali. No oni su radili sasvim protivno i upustili se radi častoljublja i osobne koristi u javne pothvate, koji se nijesu podudarali s ratom, te su njima samima i njihovim saveznicima naudili, u pothvate, koji su, kad su bili uspješni, donosili doduše slavu i dobit pojedincima, a kad nasuprot nijesu pošli za rukom, bili su na štetu samoj državi i upravi ratnoj. To bijaše uzrok, da je Periklo — moćan svojim osobnim ugledom i razboritošću, a nepodmitljiv kao nijedan drugi — slobodno narod zauzdavao; nije dao, da on njega vodi, nego ga je sam vodio. Kako svoju vlast nije morao tek stjecati nedopuštenim sredstvima, nije govorio narodu, da mu ugodi, već mu se zadobivši vlast osobnim svojim ugledom može žestoko oprijeti. Kad bi god dakle zapazio, da se njegovi sugrađani u nezgodno vrijeme iz obijesti pouzdavaju odviše u se, znao bi ih svojim govorom natjerati u strah, a kad bi se bez razloga uplašili, znao bi ih ohrabriti. I tako je po imenu bila demokracija, u istinu pak vlada prvoga čovjeka. No njegovi nasljednici, koji su po svojim sposobnostima bili jednaki, otimajući se među sobom o prvenstvo, okrenu se narodu umiljavati, pače mu upravu državne vlasti povjeravati. Odatle su iskrsle, kao što je prirodno, u moćnoj i prostranoj državi mnoge i kojekakove pogrješke, navlastito onaj vojni pohod na Siciliju kod kojega nije bilo toliko pogrješka, što su protivnike krivo prosuđivali, koliko, što su oni, koji bjehu odaslali vojsku, propustili potpomagati one, što su pošli na vojsku, te su, gložeći se među sobom za prvenstvo kod naroda, time snagu vojske slabili i tako se radi vlasti u državi najprije sami među sobom pocijepali. Ali premda su Atenjani bili izgubili na Siciliji sva sredstva za rat, navlastito veći dio svoje mornarice, te se već i kod kuće među sobom borili, odupirali su se oni

ipak još pune tri godine i pređašnjim svojim neprijateljima i s njima udruženim Sicilijancima i svojim saveznicima, koji se od veće česti od njih bjehu odmetnuli, pa poslije još i Kiru, sinu perzijskoga kralja, koji je Peloponežanima davao novaca za mornaricu. I nijesu se predali sve dotle, dok ih njihove unutarnje međusobne razmirice sasvim ne poklopiše. Atenjani su, mislio je Periklo, imali u svojoj ruci tako obilna sredstva, da su njima, kako je unaprijed računao, mogli sasvim lako u ratu svladati Peloponežane.

Tukidid (»Povijest peleponeskoga rata«)

(Preveo Josip Sarkotić)

Tizianov kist

Bilo je to u vrijeme, kad se papa Pavao III. sastao s carem Karlom V. u Bologni (1530.), da odluče sudbinom Italije. Poslije svršena posla pođe car pohoditi slavnoga Tiziana, koga je vrlo štovao i od koga se najvolio slikati. Tizian je baš radio veliku sliku visoko na ljestvama, kad se iznenada otvore vrata, a kopljanici — pratnja careva — postave se u red uza zid. Nato stupi na prag jedan paž i glasno najavi: »Cezar!« Nekoliko časaka iza toga osvane sam car, doduše ukočena držanja, ali sa smiješkom na usnama. Tizian, iznenađen tim visokim posjetom, stane silaziti s ljestava, što je brže mogao; ali kako bijaše star, podupirao se rukom o naslon, i izmakne mu se kist iznenada iz ruke i padne na pod. Nitko se ne makne, nazočnost ih careva skameni. Tizian se smete zbog nespretnosti i sporosti svoje, a opet nije mogao brže saći od straha, da ne nastrada. Karlo V. korakne nekoliko koraka naprijed, prigne se lagano, digne kist i reče jasnim i odlučnim glasom: »Tizian je doista zaslužio, da ga sam car posluži«. I s dostojanstvom, kojemu nema premca, preda kist Tizianu, koji ga je klečeći primio iz ruku carevih.

*

Majka kćerku kara, snasi prigovara.

Car Maksimilijan i Albreht Dürer

Car Maksimilijan bijaše vrlo velik prijatelj umjetnosti i zaštitnik umjetnika. Dakako, bio je u njega i umjetnik Albreht Dürer u velikoj milosti. Jednom je umjetnik htio u nazočnosti carevoj nacrtati nacrt, a stajao je na ljestvama. Kako su se ljestve zaljuljale, naloži Maksimilijan jednome vitezu iz svoje pratnje, da ih pridrži. Kad se kratio, pogleda ga car s prezirom, prihvati sam ljestve i reče: »Ludove, zar ne znaš, da je čast umjetnosti veća od svih tih kukavnih i slučajnih prednosti, što ih rod sa sobom donosi? Lako mi je od 100 priprostih seljaka stvoriti vitezove i plemiće, ali nikad mi ne bi pošlo za rukom stvoriti od jednoga viteza takva umjetnika, kao što je ovaj, kojemu se kratiš iskazati tako malenu uslugu.«

Običaji galski i germanski

Cezar, Galski rat, VI. 13.—24.

U svoj su Galiji dvije vrste ljudi, što su u nekoj cijeni i časti. Puk se drži gotovo za roblje; on sam po sebi ne smije ništa, ne zovu ga ni u kakvo vijeće. Većina se, kako ih tište ili dugovi ili silni porezi ili nepravda mogućnijih, daje u ropstvo plemićima, koji imadu nad njima sva ona prava, što ih gospodari imadu nad robovima. Nego od spomenute dvije vrste jedno su druidi, drugo vitezovi. Druidi se bave oko službe božje, vrše žrtve državne i privatne, razlažu vjeru; k njima grne sva sila mladića zaradi nauke, te su u Gala u velikoj časti. Oni odlučuju gotovo u svim državnim i privatnim razmiricama; pa ako se počini kakav zločin, ako se *ubojstvo* dogodi, ako se desi raspra o baštini, o granicama, oni rješavaju, oni određuju plaću i *kaznu*. Ne održi li tko, bio pojedinac ili narod, njihove odredbe, ne dadu mu k žrtvama. Ta je *kazna* u njih najteža. One, koji su tako izopćeni, drže za bogumrske i opake ljude; njima se svi ugibaju, klone se sastanka i razgovora njihova, da ih se ne bi doticajem primilo kakvo zlo; niti im se daje pravo, kad ga traže, niti dijele s drugima ikoju čast. Svim je druidima jedan na čelu, koji među njima ima najveći ugled. Kad on umre, naslijedi ga ili onaj, koji se od ostalih dostojanstvom odlikuje, ili ako ima više premaca, odlučuju druidi glasovanjem, a katkada se za prvenstvo biju oružjem. Oni u određeno doba godine zasjedaju na svetom mjestu u zemlji karnutskoj,[1]) a taj se kraj drži za središte cijele Galije. Ondje se skupe odasvud svi, što se opiru; i pokore se rješenju i sudu druidskome. Nauka je, misli se, nikla u Britaniji i odande je prenesena u Galiju, te sad oni, koji to hoće bolje proučiti, ponajviše polaze onamo na nauke.

Druidi obično ne idu u vojsku niti plaćaju zajedno s ostalima porez, prosti su od vojništva, a slobodni od svake dužnosti. Tolikim odlikovanjima ponukani polaze mnogi svoje volje na nauke, a mnoge šalju roditelji i rođaci. Ondje, kaže se, uče velik broj stihova napamet. Zato ostaju neki po dvadeset godina na naukama. I misle, da se to ne smije u pismo staviti, premda u drugim stvarima, u državnim i privatnim popisima, obično upotrebljavaju grčko pismo. To su, čini se, s dva uzroka ustanovili, jer niti bi rado, da se nauka iznosi u narod, ni da se oni, koji uče, oslanjaju na pismo i potom zanemare pamćenje; oni naime, koji se oslanjaju na pismo, većinom popuštaju u pomnji izučavanja i pamćenja. Ponajprije hoće stvoriti uvjerenje, da duša ne gine, nego da poslije smrti prelazi od jednoga u drugoga; i misle, da se tim ljudi najviše potiču na hrabrost jer preziru strah od smrti. Mnogo pored toga raspravljaju i mladeži predavaju o zvijezdama i o gibanju njihovu, o veličini svijeta i zemalja, o prirodi, o sili i moći besmrtnih bogova.

Druga su vrsta vitezovi. Oni, kad je potreba ili kakav rat nahrupi — a događalo se prije dolaska Cezarova gotovo svake godine, da su ili sami napadali ili se branili — svi su u ratu; pa što je tko od njih rodom ili imutkom odličniji, to više ima oko sebe slugu i štićenika. Za taj jedini znak ugleda i moći znadu.

Sav je narod galski vrlo predan praznovjerju, i stoga oni, koje srvaju teže bolesti i koji se dese u bitkama i pogiblima, žrtvuju ljude ili se zavjetuju, da će ih žrtvovati; a kod takvih su im žrtava u pomoći druidi. Jer oni misle, da se božanstvo besmrtnih bogova ne da umilostiviti, ako se čovječji život ne prinese za život čovječji; i javno imaju ovakve žrtve uređene. Drugi imaju silno velike kipove i napune njihove od vrbova pruća spletene udove živim ljudima; potpale ih, a ljudi izdišu plamenom obaviti. Drže, da su žrtvovanja onih, što se u krađi ili razbojstvu ili kakvom grijehu zateku, baš mila besmrtnim bogovima; ali kad nema takvih, žrtvuju i nedužne.

Kao boga štuju najvećma Merkurija. Njegovih kipova ima najviše; on je, kažu, obretnik svih vještina; on je, kako misle, provodič na putovima i putovanjima, od njega je najveća pomoć u stjecanju novca i u trgovini. Za njim štuju Apolona, Marta, Jupitera i Minervu. O njima misle gotovo isto, što ostali narodi: Apolon odgoni bolesti, Mi-

nerva uči početke u zanatima i umjetnostima, Jupiter ima vlast nad nebesnicima, Mart vodi ratove. Kad se namisle pobiti u polju, ponajviše zavjetuju Martu ono, što će u ratu oteti; kad pobijede, žrtvuju otete životinje, a ostale stvari snesu na jedno mjesto. U mnogim se državama mogu na posvećenim mjestima vidjeti humci od takvih stvari podignuti. A ne događa se često, te bi tko pogazio vjeru i usudio se plijen kod sebe sakriti ili položeni zavjetni dar ukrasti, za to je određena najteža kazna s mukama.

Gali se hvale, da su svi potekli od Dita,[2] i vele, da to uče druidi. Stoga izračunavaju vrijeme svoga doba ne po broju dana, nego noći; godovna i početke mjeseci i godina broje tako, da se s noću počinje dan.[3] U ostalim se uređenjima svoga života razlikuju ponajviše od drugih time, što djece ne puštaju javno preda se, već istom kad podrastu, te su do vojničke službe dorasla; pa drže za sramotno, da sin u dječačkoj dobi javno stane ocu na oči.

Koliko novca muž primi od žene kao miraz, toliko po procjeni priklopi on mirazu od svoga dobra. O svemu se novcu vodi zajednički račun i dohodci štede; tko koga preživi, njemu dopadnu oba dijela s dobitkom. Muž ima prema ženi, kao što i prema djeci, vlast nad životom i smrću; a kad glava obitelji od uglednijega roda umre, sastanu se rođaci, i posumnja li se o smrti, vode istragu protiv žene baš kao protiv roba; pa ako djelo izađe na vidjelo, muče je vatrom i svakom mukom i onda pogube. Ukopi su prema životu galskom sjajni i skupi; sve, što misle, da je živima bilo srcu drago, bacaju u vatru, pa i životinje. A malo prije naših vremena spaljivali su u zakonitim sprovodnim obredima zajedno robove i štićenike, za koje se znalo, da su onima bili mili.

Germani se mnogo razlikuju od tih običaja. Ta niti imaju druida, koji su bogoslužjem ravnali, niti mare za žrtve. Za bogove drže samo one, koje vide i koji ih očevidno svojom moći pomažu: Sunce, Vulkan i Mjesec. O drugima nijesu ni po kazivanju čuli. Sav im se život kreće oko lova i vojničkoga zanimanja; od malena se muče i gledaju da otvrdnu. Oni, što najdulje ostanu neoženjeni, beru među svojima najveću hvalu; tim se, misle, gaji snaga i jačaju mišice.

Za obrađivanje polja ne mare, te im je ponajviše hrana: mlijeko, sir i meso. Nitko nema stalne količine zemlje ni svojih međa, nego poglavari i prvaci podijele porodicama i svojtama, što su se ujedinile, od godine do godine zemlje, koliko i gdje im se svidi, pa ih sile, da do godine prijeđu drugamo.

Državama je najveća dika poharati granice i što dalje oko sebe imati pustoš. To je, misle, znak hrabrosti, kad se susjedi iz zemlje potjerani sele, i nitko se ne usuđuje stati u blizini; podjedno drže, da će biti sigurniji, kad se oslobode straha od nenadanog nasrtaja. Kad se država u ratu brani ili napada, biraju se poglavari, koji će u onom ratu zapovijedati, a imaju vlast nad životom i smrću. U miru nema nikakvoga zajedničkog poglavarstva, nego poglavice pokrajina i župa kroje pravo među svojima i izglađuju prepirke. Razbojstva, što se preko granica države događaju, nijesu ni na kakvu zlu glasu; to, kažu, biva, da se mladež vježba i da prikrati besposličenje. I kad koji poglavica u skupštini kaže, da će biti vođa, pa neka se javi, tko će za njim, dignu se oni, kojima se sviđa i naum i čovjek; obećaju svoju pomoć, a narod ih pohvali. Tko od njih ne pođe za njim, njega drže za odmetnika i izdajicu, i njemu se poslije ništa ne vjeruje. Gosta, misle, nije pravo vrijeđati; tko k njima bilo s kojega razloga dođe, toga brane od nepravde i drže za nepovrijeđena; njemu su sve kuće otvorene, i s njim dijele svoju hranu.

Bilo je nekad vrijeme, kad su Germane Gali junaštvom nadilazili, sami na njih dizali vojsku, poradi sile naroda i nedostatka zemlje slali naseobine preko Rajne. I tako su ona mjesta, što su u Germaniji najplodnija, zauzeli Volčani tektosaški[4] i ondje se naselili. Taj narod boravi sve dosad u tom domu svojem i na osobitom je glasu s pravednosti i s bojne slave. Sada, jer Germani ustraju u istoj bijedi, siromaštvu i mukotrpnosti kao što prije, jer se jednako hrane i odijevaju tijelo, a Galima blizina naših pokrajina i poznavanje prekomorske robe mnogo koješta podaje za bilje i užitak, polako su Gali privikli podlijegati, u mnogo su bitaka pobijeđeni, te se ni sami više ne ispoređuju u junaštvu s Germanima.

(Preveo K. Rac).

Gaj Julije Cezar (»Galski rat«)

---

[1]) oko današnjega Orleansa; [2]) Dit: Pluton; [3]) od zalaska sunčanog; [4]) oko današnje Toulouse (Tolosa); njima na istok nastavaše druga grana oko današnjega Nimesa.

Smrt Napoleona

Napoleon je ležao na samrtnoj postelji. Od vremena do vremena uzeo je koji gutljaj svježe vode, koju su donijeli ispod Dijanina vrha i koja mu je vrlo godila. »Ja želim, rekao je, da budem pokopan na obalama Seine, ako je to ikako moguće, ili u Ajacciu, na imanju moje obitelji. A ako moje ropstvo mora potrajati i za moje mrtvo tijelo, onda me zakopajte na podnožju ovoga vrela, koje me je toliko puta osvježilo.«

Obećali su mu to suznim očima, jer više nisu prikrivali teško stanje, u kome se nalazio, što je u ostalom i sâm dobro vidio.

»Vi ćete se vratiti u Evropu«, — govorio je svojim prijateljima. — »Tamo ćete doći s odsjevom moje slave i čašću plemenite odanosti. Bit ćete tamo cijenjeni i sretni, a ja ću se sastati sa svojim prijateljima: mene će tamo dočekati Kléber, Desaix, Lannes, Masséna, Ney.... Oni će doći meni u susret i još jednom će osjetiti opojnost ljudske slave. I oni će mi govoriti o tome, što smo zajedno učinili, i razgovarat ću o našem zanatu s Fridrihom, Cezarom i Hanibalom«. Zatim doda čudnim smiješkom: »Osim ako se tamo gore kao i ovdje na zemlji ne će ljudi bojati videći tolike vojnike skupa.«

Konačno 5. svibnja oko šest sati točno u času, kad je sunce zapadalo u sjajnu pučinu i kada je engleski top dao znak za počinak, mnogobrojni svjedoci, koji su promatrali umirućega, opaze, da više ne diše. Obasuli su mu ruke cjelovima i Marchand, koji je na Svetu Helenu donio ogrtač, što ga je prvi konzul nosio na sebi prilikom bitke kod Marenga, omota njime mrtvo tijelo, tako da je ostala slobodna samo njegova plemenita glava.

Iza grčeva agonije, koja je uvijek tako strašna za one, koji je promatraju, nastupila je veličanstvena mirnoća i smirenost. Ovo lice rijetke ljepote, postavši mršavo i usko kao za mladih dana, pokazivalo je onima, koji su ga gledali, generala Bonapartea u potpunoj nekadašnjoj slavi...

Thiers

Petar Veliki

Petru Velikomu divili su se zbog neobične radoznalosti njegove. Zanimalo ga je uopće sve, a pogotovo uprava, trgovina, nastava i redarstvo. Ništa mu ne bijaše zazorno, samo ako je bilo i malo korisno, samo ako je bilo nešto određeno ili znanstveno. Cijenio je ono, što je uistinu bilo vrijedno, pa se baš tim isticao njegov um, valjano razumijevanje i brzo shvaćanje njegova duha. Sve je u njega dokazivalo, kako je širok opseg njegove kulture i kako je uvijek dosljedan. On je upravo na divan način znao veličanstvo spajati s uljudnošću; a iz uljudnosti se opet razabiralo, da je to veličanstvo uvijek i nad svima i svagdje gospodar. Uljudnost je imala svoje granice, ravnajući se prema ličnostima. Bio je u neku ruku ljubazan, što je dolazilo od slobodnih njegovih nazora, ali ono staro barbarstvo njegove zemlje ostavilo je i na njemu očevidnih tragova, te mu je postupak bio nagao, pače prenagao, a njegova volja, koja se nije dala stezati niti sebi ma u čemu prigovarati, neodređena. Njegov stol često ne bijaše baš pristojan, a još manje ono, što je iza toga slijedilo. Što je htio vidjeti ili učiniti, to je uradio uvijek bez ikakva obzira na sredstva, koja su se morala ravnati prema njegovoj zabavi i njegovoj riječi. Želja, da razgleda sve po svojoj volji, zatim da se otme svakomu dosadnome pogledu, i navika, da bude sasvim slobodan, to ga često prisili, te je pograbio nečija naručena kola, pače fijakere ili prvu kočiju, ma čija bila. Skočio bi u nju, dao se vozikati po gradu ili izvan grada. Taj se slučaj desio gospođi Matignon, koja je došla, da ga vidi; u kočiji se njezinoj dao odvesti u Boulogne i na druga mjesta, a ona se snebila, kad je morala pješke. Za njim je morao trčati i maršal Tesse i njegova pratnja, kojoj je isto tako utekao, a nekoliko puta nijesu ga mogli stići.

Petar bijaše visok, stasit, ponešto mršav čovjek. Lice mu bješe dosta okruglo, čelo visoko, obrve lijepe; nos bijaše kratak, ali opet ne odviše, prema kraju odebeo. Usne mu bijahu dosta debele, boja lica crvenkasta i crnomanjasta, a oči crne, lijepe, velike, žive, pronicava i lijepa oblika. Kad bi pazio, bijaše mu pogled veličanstven i umiljat; a kad ne bi pazio, oštar i divlji s trzajima, koji se doduše nijesu često ponavljali, ali su mu iznakazili oči i cijeli izraz lica, te ga činili strašnim. Taj nemirni i strašni pogled potrajao bi samo jedan trenutak, a onda bi se opet primirio. Cijela pojava njegova odavaše duhovitost, pronicavost i veličinu, i ne bijaše bez osobita čara. Nosio je samo platneni ovratnik, okruglu, smeđu nepoprašenu

vlasulju, koja mu nije sezala ni do ramena, zatim smeđe odijelo, jednostavan kaput do koljena, k tijelu pristao a sa zlatnim pucetima, zatim kratak prsluk, hlače do koljena, čarape, ali rukavica i manšeta nije imao; na odijelu bi nosio zvijezdu svoga reda, a ispod nje vrpcu; kaput mu je bio često sasvim raskopčan, šešir na stolu, a nikada na glavi. Premda je bio priprost, te se nije vozio u sjajnim kolima, a ni pratnja mu nije bila baš sjajna, ipak se već zbog spoljašnjosti njegove nije moglo oku oteti veličanstvo, koje mu je bilo prirođeno.

Začudo je, što je popio i pojeo u dva redovna obroka, ne računajući ono piva, limunade i drugoga raznovrsnoga pića, što je međutim smandrljao, a njegova pratnja još više. Popio bi jednu ili dvije boce piva, pa isto toliko, kadikad i više, vina, nato drugih vina i likera, a pod kraj ručka pô litre, više puta i litru prepečene rakije. To bijaše obični red gotovo kod svakoga jela. Njegova je družina za stolom još više smazala, a jeli su svi razmjerno od 11 sati o podne do 8 sati navečer.

Car je dobro razumio francuski, a mislim, on bi i govorio, da je htio; ali zbog dostojanstva imao je uvijek tumača. Latinski i više drugih jezika govorio je vrlo dobro.

Saint-Simon

Kako biljke osjećaju

Jedan od najvećih umova svih vjekova, stari grčki filozof Aristotel, odvojio je tri prirodna carstva čvrstim, neprekoračivim bedemom razlučivši mrtvu, neorgansku prirodu od žive, organske. Ovu je opet razdijelio tako, da je biljkama priznao doduše oznake života kao i životinjama, ali nije sposobnost gibanja i osjećanja, te je time povukao jasnu granicu između ovih dviju vrsta.

Nije samo cijeli srednji vijek slijepo vjerovao u Aristotelov nazor o prirodi, nego je to mišljenje gospodovalo i u cijelom novom vijeku sve do nazad pedesetak godina, a kod velike većine ljudi vlada još i danas. A ipak je taj nazor pogrešan, jer se u posljednje doba dokazalo, da i biljke osjećaju.

Već je odavna botaničarima bila poznata jedna biljka, koja podražaje prima i na njih odgovara gibanjem, i po tom osjeća kao životinja; a to je tajanstvena m i m o z a, slična bagremu i akaciji, s kojima i pripada u isti rod. Taknemo li čimgod grančicu ili listić te biljke, odmah se pokunji i sklopi sastavljeni perasti list, za njim drugi, pa onda cijele grančice, i čini ti se, kao da se biljka plašljivo

stisnula i uvukla, štono riječ, »dušu u se«. Iza malo vremena opet se počinju grančice i listovi dizati i rasklapati, baš kao što prestrašeni puž pruža glavicu i ticala, kad misli, da je opasnost minula.

Za tu su biljku ovo znali i stariji botaničari, ali su oni tvrdo držali, da je mimoza u biljnom carstvu samo izuzetak od općeg zakona. Uto se s vremenom nađoše i druge takve biljke, a najljepši nam primjerak pruži Amerika u V e n e r i n o j m u h o l o v k i. To je neka čudna biljka, svojim neobičnim ukusom prava pravcata zvijer među ostalim svojim zelenim sestricama. Njoj ne prija skromna hrana iz zemlje i uzduha, kojom se hrane ostale biljke, nego se njoj hoće mesa. Pa da bi se još zadovoljila kakvom strvinom, koja trune! Ali da, ona hoće da sama svoju žrtvu usmrti i probavi, a najvoli je birati među sitnim krilatim svijetom muha, mušica i ostalih kukaca. A što je još najčudnije, ona te krilate životinjice sama lovi. Ne može doduše za njima sama letjeti, jer je prirasla za jedno mjesto, nego im je podmetnula stupicu, iz koje više nema izlaza.

Nije to jedina biljka, koja se ovako hrani životinjama, nego ih dosad poznajemo do 500 vrsta, a sve imaju raznovrsno, ali vješto uređene lovke za hvatanje kukaca, savršenije od ikakve mišolovke ili stupice.

Već je ovo bilo dosta, da svakog botaničara uvjeri o tom, da i biljke osjećaju. Ali nauka je pošla i dalje, i mi danas znamo, da sve biljke osjećaju, da one na osjećajni podražaj odgovaraju prikladnim gibanjem; znamo, da i biljke za primanje i osjećanje podražaja imaju određene organe kao i životinje; da se i u biljci podražaj može širiti kao i u životinjskom tijelu s jednog mjesta na drugo, pa kako životinjama za to služe živci, tako i biljke imaju posebne organe.

Biljke osjećaju svijetlo, mogu pipati, osjećaju toplinu i vlagu, a ako već ne bi imale vonj, imaju istančani ukus, finiji nego ijedna životinja, pa i sam čovjek. U jednom ipak zaostaju za čovjekom i višim životinjama: nemaju sluha, gluhe su. Ali biljkama toga i ne treba. U naknadu za to imadu jedno osjetilo više; one mogu osjećati podražaj gravitacije ili zemaljske teže, koji im služi, da znadu, gdje je zemlja, a gdje uzduh, pa da korijen uvijek upravljaju dolje, a stabljiku na protivnu stranu.

*

Svijetlo biljci treba za život, jer je svijetlo hrani. Što je nama želudac, biljci je lišće. Tu ona uz pomoć svijetla i zelene boje prekuhava rudnu hranu, primljenu iz zemlje, u škrob i slador, i od toga

izgrađuje svoje tijelo. Taj posao zove se u nauci »asimilacija«, a nje nema bez svijetla. Zato i vidimo, kako biljka, koja u tami raste, pruža grane i grančice prema otvoru, kuda svijetlo dolazi, baš kao i sužanj ruke vapeći za pomoć. Svaka djevojka, koja goji cvijeće, može primijetiti, da su bolje razvite grane okrenute prema prozoru, i kako se biljke jednostrano iskrive i nagnu, ako se dulje vremena ne okreću i premeću. A kako je primjerice s krumpirom, koji u tamnom podrumu klija! Iz njega izbija dugačak izdanak, koji naglo raste prema otvoru, odakle dolazi tračak svijetla. Izdanak taj raste, jer prima gotovu hranu iz gomolja, ali pozelenjeti ne može bez svijetla, niti bi mogao prekuhati iz zemlje primljenu hranu. U gustoj šumi najbolje je razvijeno drveće na rubovima, a tu opet spoljašnje grane; unutarnja stabla su zakržljala, i zato dobar šumar siječe i prorjeđuje šumu, da i u unutrašnjost dopre dosta svijetla. Biljka žeđa za njim, i svaka njezina kretnja kao da vapi: svijetla, svijetla! Ali i biljka se i napreže, koliko je do nje, da utaži tu neobuzdanu žeđu za svijetlom, i neprestano okreće lišće, dok ga ne postavi tako, kako će primiti svijetla, kolikogod u danim prilikama može.

Po noći, kad nema sunca i njegovih zraka, koje daju život, onda i biljke počivaju od dnevnoga rada, one spavaju. Obično se to kod njih ne vidi, ali ih ima mnogo i premnogo, koje u snu očito klonu i zamru, da se tek na prvi cjelov jutarnjega sunca probude na novi život. Tko to hoće vidjeti, neka samo dočeka večer na jednoj cvjetnoj livadi. Dok je sunce još na zapadu, šareni se ona od stobojnih cvjetnih čašica, a kad im je sa zapada sunce poslalo zadnji pozdrav, eto ih, gdje spuštaju svoje cvjetiće i zaklapaju čaške i vjenčiće, i u prvi suton nestalo je onoga bujnog šarenila. Cvijeće spava i čeka novu zoru! Ali ne bude se svi cvjetovi u isti mah. Ima ih, koje prva zraka izmami na život, a ima i među cvijećem lijenčina, koji čekaju, da sunce jače prižeže, pa da se probude.

Jednom riječju, sve biljke, i niže i više, i proste i savršene, sve trebaju svijetla, sve teže za njim i giblju se onako, kako će toj potretrebi najbolje udovoljiti. Nego jedna narodna riječ veli: »Što je odviše, nije ni s kruhom dobro.« I najugodnija stvar može nam postati odurna, a neki podražaj, koji nam je ugodan, dok je umjeren, postaje neugodan, ako je prejak, pa nam čak prouzrokuje i boli. Toplina nam je primjerice ugodna, žega već nije, a ako temperatura, koja na nas djeluje, prekomjerno poraste, postaje nesnosna i zadaje nam boli. Tako je i sa svijetlom. Tmina nije nikome draga, ali ni sunce ne

ćemo gledati. Prejaki podražaji djeluju štetno na organizam, pa zato u nama bude čuvstvo neugodnosti. Drugačije nije ni kod biljaka.

I njihovo nagonsko gramženje za svijetlom ima svoje granice, jer se i biljka otklanja od njega, kad postane prejako. Ni ona ne voli gledati u sunce, niti joj je drago, kad sunčane zrake padaju upravno na njeno lišće, nego se najbolje osjeća u razasutom svijetlu. Međutim, dok je sunce nisko i slabo, ne smetaju joj ni upravne zrake, dapače, još i okreće lišće, tako da ga zrake okomito obasjavaju i da što više sunca uhvati. Kad je sunce na nebu nešto više i jače, onda biljka već koso postavlja plojke svoga lišća prema sunčanim zrakama, a u vrućim krajevima, kao na pr. u tropskom pojasu, gdje sunčane zrake okomito udaraju na zemlju i gdje su prema tome osobito jake, tu ima i drveća, koje u podne sve svoje lišće postavi okomito prema zemlji, tako da ga zrake podnevnoga sunca diraju. Ovako postavljeno lišće ne baca ni sjenu, pa se zato kao nevjerojatna bajka pričinjalo pripovijedanje prvih tropskih putnika, da su prolazili kroz guste, lisnate šume, bez hlada.

Biljci treba svijetlo za probavljanje hrane, pa stoga za njim i teže samo oni organi, koji asimiliraju, a to su stabljika, list i cvijet. Korijen stoga ne traži svijetla, on od njega bježi, i raste uvijek na protivnu stranu.

Čovjek svojim organom za osjećanje svijetla, okom, može raspoznavati jakost svijetla; mi osjećamo, da je svijetlo u zoru slabo, u podne najjače, a noću najslabije; osjećamo, da je slabije svijetlo u sobi, kad gori svijeća, jače, kad je rasvijetljena svjetiljkom, a najjače, kad gori električna žarulja. I biljka razlikuje jakost svijetla, jer inače ne bi po noći, kad je svijetlo najslabije, i u podne, kad je najjače, spavala i ne bi okretala lišće po potrebi.

Naše oko konačno može razabrati i smjer, otkuda svjetlost dolazi, a kako vidjesmo, to može i biljka. U bitnosti ona dakle ne zaostaje ni u čemu za čovjekom.

Samo se po sebi sada nameće pitanje: ima li biljka i posebne organe za osjećanje svijetla, oči, ili tomu što slično? E, dakako da ima! Samo valja odmah reći, da ona svojim očima ne vidi onako kao mi, jer joj to nije ni potrebno. Čovjek i više životinje imaju oči, da im služe, kad traže hranu i da se obrane od neprijatelja. Biljka ne treba tražiti hranu, a kako je prirasla, ne bi mogla od neprijatelja bježati, sve kad bi ga i vidjela. Pa nijesu biljke jedine, koje ne vide: velika

većina životinja ne vidi, a ima ih i savršenih, koje nemaju vida. Imale su ga prije, ali ga opet izgubiše, jer se privikoše na podzemni život u tmini, gdje im ne treba očiju. Ribe, koje žive u velikim dubljinama od nekoliko tisuća metara, gdje je vječna noć i tmina, nemaju očiju, dok njihovi najbliži rođaci u plitkoj vodi izvrsno vide. One po pritisku vode osjećaju, ako zađu u pličinu, i vraćaju se odmah natrag. Priroda je dobra, ali štedljiva majka, i ne daje nikome ništa, što mu ne treba. Ne smijemo se stoga začuditi, što ni biljke ne vide. Njima je dosta, da svijetlo uopće osjećaju, da razlikuju jakost njegovu, boju i smjer, a to mogu kao čovječje oko, pa i bolje. Organa za osjećanje svijetla ima biljka nebrojeno mnogo. Svaki list je mnoštvo očiju, jer je svaka stanica na licu lista jedno oko. To je kutijica sa svinutim poklopcem, puna tekućine, i djeluje kao leća sabirača. Svijetlo, koje pada na takvu stanicu, lomi se i usređuje na jednom mjestu na dnu. Ovo mjesto najbolje osjeća svijetlo, kao i u našem oku žuta pjega na mrežnici. Mi vidimo i one predmete, koji su nam postrance, ali ne jasno. Hoćemo li bolje vidjeti, okrenemo glavu prema predmetu, da njegova slika padne baš na najosjetljivije mjesto oka. Tako radi i biljka. Ako svijetlo ne pada u sredinu dna stanice, sržak (peteljka) lista okreće se i namješta dotle, dok ne dođe u pravi položaj.

Treba li dokaza, da biljke imaju i okus, i to tako fin, da nadmašuje i okus najboljeg **oblapora?**[1] Drosera, primjerice, sagiblje glavice prema uhvaćenom plijenu i drži ga, dok ga ne probavi. Metnemo li mjesto muhe komad mesa, jajeta ili što slično, dogodit će se isto. No metnemo li komad kamena, glavice će se sagnuti, ali će se i opet brzo uspraviti; one su prinjušile ili okusile i vidjele, da nije ništa za njih, da je prijevara, pa se srdito natrag odvraćaju. Svaki korijen može kušati. U zemlji ima raznovrsne hrane za biljku, ali on odabire samo onu i u onoj količini, koju i koliko biljka treba.

A kakve su tek najniže biljčice, oni mali nevidljivi stvorovi, bakterije i drugi! Već bilijunti dio jednog miligrama neke tvari može im podražiti okus! Ako u čistoj vodi u nekoj posudi imamo tih biljčica pa na jednoj dlačici donesemo malo rastopine jedne soli, kojom se hrane, eto ih u času sviju oko dlake, da se goste. Donesemo li sad na protivnu stranu posude drugog jela, koje im je draže, u čas se odvrnu od prvašnje sofre, pa strjelimice hrle drugoj hrani. Ali ti proždrljivci znadu i bježati! Ako u vodu dođe mjesto hrane koji otrov, koji im škodi, bježe pred njim glavom bez obzira u protivni, najdalji kut. Proždrljivost i lakomost ipak ih kojiput namame i u propast. Osobito vole ukus klorova kalija, pa nanjuše li toga, makar i u otrovnoj rastopini, eto ih onamo, da se više živi ne vrate.

Biljke nemaju sluha, a on im baš ne bi ni koristio; prije bi im bio na štetu. Čovjeku i životinjama ovo osjetilo služi, da traže hranu i da se brane od neprijatelja. Biljka, koja je prirasla u zemlju, traži hranu korijenom, a neprijatelja doduše ima; tek koja joj korist, što bi ih i čula, kad ne može pred njima bježati?

Stjepan Ratković

---

1) oblapor, sladokusac

Prirodne krasote

Čita se u prvom poglavlju prve knjige Mojsijeve, da je uvečer šestoga dana »Bog pregledao sve, što je učinio, i vidi, sve je bilo dobro.« Ali koliko ih ima, koji bi znali cijeniti taj lijepi svijet, u kojem živimo!

Mnogi prolazi ovim svijetom slijep i gluh. »Ima oči, a ne vidi, ima uši, a ne čuje.« Lakše je što ne vidjeti nego pravo gledati. Najveće, što duša ljudska umije, jest nešto vidjeti, i to, što je vidjela, jasno izreći.

Treba da gledamo, hoćemo li vidjeti. Za pažljivo oko ima svaki godišnji čas svoju osobitu ljepotu. U istom polju ugledat će čovjek svaki sat sliku, koje prije nije vidio, niti će poslije vidjeti. Nebo se mijenja, a s njim se mijenjaju i slike pod njim.

Ljubav k prirodi velik je dar Božji; u koga je nema, tomu i značaj trpi. Ona oplemenjuje ćud ljudsku. Jadnih li onih, kojima srca ne diraju prirodna čudesa, kojih se ne doima sjaj sunčanog rođaja ili zapada, ni divni prizor beskrajnoga oceana, ni šuma, kad njom prohujava oluja, ili kad se po njoj razliježe veselo pjevanje ptica, ni zelene gore ili snijegom pokrivene planine, ni modra jezera. — Da, ima ljudi, koji ostaju hladni uza sve to. Pokraj njih prolaze dan na dan sve krasote nebeske i zemaljske, a ne ugriju im srca, ne uznosi im se duša. Žalimo ih, ali mi se naslađujmo onim, što nam je Bog prirodom u izobilju dao.

Na većinu nas osobitim čarom djeluje proljeće. Sve se miče, giblje, oživljuje, uzduh je pun mirisa, zvukova, sunčanoga sjaja, pun pjevanja ptica i zujanja mušica; na livadama sjaje cvijeće bijelo, žuto, rumeno, modro; umalo da ne čujemo, gdje raste trava, da ne vidimo,

kako se pupoljci otvaraju; pčele zuje od same radosti, a uzduhom popuhuje zadah istom pokošena sijena.

Ovi časovi, kad nam je duša ispunjena prirodnom ljepotom, jedini su, u kojima doista živimo; što dulje boravimo u njima, to smo više oteli prolaznoga vremena. To su neizgubljeni časovi, to je pravi život.

Blago je života puno čudesa. Tko je jednom za ljetnoga dana sio u travu i mirno pazio, čudit će se množini i raznolikosti živih bića. Svako od njih ima svoju povijest, svako svoje zagonetke.

»Da je tvoje srce pravo uređeno, svaki bi stvor za te bio ogledalo života i knjiga svete nauke«, veli Toma Kempenski.

Izučavanje prirodnih nauka ima tu osobitost, da nas vodi u polje i u svjež uzduh. A prvo, na što pomišljamo, kad se sjetimo polja, cvijeće je. Cvijeće kao da je stvoreno ljudstvu na utjehu. Djeca ga ljube, ljube ga spokojni, zadovoljni i uredni ljudi. Ono je blago siromaha.

Cvijeća ima gotovo u svako doba godine. Ne mislimo tu na umjetno gojeno, već šumsko i poljsko cvijeće. Cvijeća ima proljetnoga, ljetnoga, jesenskoga, da, i zimi ga ima tu i tamo. Ono nije samo naslada očima, ono je puno tajna, i govori svojim nijemim jezikom.

No koliko je god cvijeće lijepo, još više povećava zelenilo prirodnu ljepotu, kesten svojim gustim lišćem i ugodnom hladovinom, breza svojim srebrolikim, drhtavim lišćem, vazdazeleni bor i jela, ta radost zimska, i napokon lipa, koje ćeš naći gotovo pred svakom crkvom na selu, da se u njezinoj hladovini putnik odmara ili u kolo hvata seoska mladež: sve je to živi ukras prirode.

Zimi nam se obično čini priroda manje lijepa; pa ipak i onda je u nje poseban čar, koji joj podaje čisto snježno bjelilo, inje, što se hvata grana i grančica, radšta kroza šumu sja neka bajna ljepota, kao da se vile spremaju na veliku slavu.

Sa šumom stoji u uskoj svezi voda. Sama priroda spojila je jednu s drugom. Nema li gdje vode, odmah nešto nedostaje kraju. I sami visoki oblaci povisuju mu ljepotu. Vrelo i potok, rijeka i jezero podaju prirodi život, i nije čudo, što ih stari držahu živim bićima. Lijepa je i voda u svim svojim oblicima: u jutarnjoj bijeloj magli, u modrom jezeru, u blistavoj rijeci ili u ribnjaku — a tek u širokom moru! Voda hrani biljni život, ona odijeva ravan, goru zeleni i planine snijegom pokriva. A tko da se ne sjeti promjena, koje nam oku pokazuje jedan jedini dan na moru! Najprije ona spokojna površina, kao ogledalo bistra, pitoma i bezazlena kao dječje oko; domala je tihi dašak namreška i kao da se njom igra, a sunce u tisuće zraka zatitra sitnim valićima. Vjetar jače zaduhne, valovi rastu; sunce potamni, valovi pozelene, pocrne; bura raste, vali se do neba dižu, potonu, drugi se propinju, pučina pocrni, a po njoj se pomaljaju bijeli zapjenjeni konji. I još malo, oblaci se razmiču, sunce se ukazuje, valovi se umanjuju, more se primiruje; još časak, i površina će se smiješiti, kao i prije nevino i bezazleno modrim svojim licem.

Kako nam prelijevanje boja na moru srce veseli, tako nam se oko naslađuje raznolikošću boja na planinama i gorama. Jesu li bliže, zelene se tamnim zelenilom, dalje sinu modrilom tamnim ili prozirno svijetlim. A tko nije s pobožnim osjećajima motrio do neba visoke vrhunce, na kojima se blista bjelilo vječnoga snijega i leda? I naš se pogled još dalje diže i ustavlja na modrom plaštu, protkanu bezbrojem zvjezdica. Ali naše oko hoće još dalje prodrijeti, ono traži iza njih jasne dvore, pune još veće, nepojmljive krasote, pune nepodnošljiva ljudskom oku svijetla, i ondje traži s pobožnim strahom Onoga, koji je vas taj svijet ovako divno stvorio, da mu iz djetinje duše zahvali, što mu je dao, da sve to smije gledati.

Jagoda Truhelka

Bukva i hrast

Bilo je to u stara dobra vremena, kad još nije bilo ni gradova, ni kuća, ni škola. Jer još nije bilo mnogo dječaka, a oni, koji su tada živjeli, učili su od svoga oca, kako se lukom strijelja i kako se može jelen naći u brlogu; kako se ubija medvjed i od njegova krzna pravi odjeća; učili su također, kako se dva komada drva krešu, jedan o drugi, dok se ne upale. Kad to nauče, onda su sve naučili, što su trebali.

Onda nije bilo ni željeznica, ni obrađenih njiva, ni brodova na moru, ni knjiga; nije bilo nikoga, tko bi ih umio čitati.

Zapravo je bilo samo stabala.

Ali njih je bilo mnogo, vrlo mnogo. Stabla su stajala svagdje sve do morske obale zrcaleći se u potocima i u jezerima i uzdižući svoje jake grane prema nebu. Na pribrežjima stabla su se nagibala i svoje grane zaronjivala u crnu močvaru, a na visokim brdima ponosno su se ogledavala krajinom.

Stabla su se zacijelo razgovarala među se, jer su pripadala jednoj velikoj porodici i time se uvelike ponosila.

— Mi smo svi skupa hrastova stabla, govorahu dičeći se. Naša je ova zemlja, i mi smo vladari.

Pa je i bilo tako, jer je onda živjelo vrlo malo ljudi, a svi drugi živi stvorovi bijahu divlje životinje. Medvjed, vuk i lisica iđahu u lov, a jelen je pasao u močvari. Šumski miš sjedio je pred svojim vratima i glodao žir, a dabar gradio uz potok svoja zdanja.

Jednoga dana dokasa medvjed i izvali se, kako je dug i širok, pod jedan hrast.

— Jesi li opet došao, razbojniče? vikne hrast i saspe na njega čitavu hrpu uvelog lišća.

— Ne bi smio tako lakoumno rasipati svoje lišće, dragi prijatelju, reče medvjed i obliza zdepaste šape. To je još jedino, što imam od tebe, da mogu ležati u tvojoj sjeni.

— Ako ti nisam po volji, možeš poći svojim putem, odgovori hrast ponosno. Ja sam gospodar u ovom kraju, i kamogod pogledaš, svagdje su samo moja braća.

— Istina, promumlja medvjed, ali to je upravo ono, što je nesnosno. Ja sam sada, znaš, malko putovao po tuđem svijetu pa sam razmažen. Bilo je to dalje na jugu, pa sam ondje o podne spavao pod bukvama. To su bila velika i vitka stabla, a ne ovakvi grbavi stari momci kao vi. A njihove su krošnje tako guste, da sunčane zrake nikako ne mogu kroz njih prodrijeti. Pod njima ležati i spavati bio je pravi užitak!

— Bukve? upita radoznalo, kakva su to stabla?

— Ti bi bio sretan i zadovoljan, da si samo napolak onako lijep, kao što je bukva! reče medvjed. Ali sad ne ću više da s tobom brbljam. Morao sam dulje nego jednu milju kasati radi prokletoga lovca, koji me je svojom strjelicom pogodio u stražnju nogu. Sad hoću da spavam, a ti ćeš valjda biti toliko dobar, da me bar ostaviš na miru, kad mi već ne možeš dati više hlada.

Medvjed se ispruži i zaklopi oči, ali jedva da je mogao išta spavati, jer su i druga stabla čula, što je pripovijedao, pa su počela brbljati i čavrljati i lišćem šuškati, kako se nikada dosad nije u šumi čulo.

— Bog zna, kakva bi to stabla mogla biti! reče jedno drvo.

— Ah, medvjed hoće samo da nas nasamari! reče drugo.

— Kakva bi to mogla biti stabla, kojima lišće ne propušta sunčanih zraka? upita mali hrastić, koji je prisluškivao, što su stariji drugovi govorili.

— Ali uz njega je stajalo staro čvorasto stablo, koje je malomu hrastiću odmah dalo svojom najnižom granom osjetljivu zaušnicu.

— Hoćeš li držati jezik za zubima? reče stablo; počekaj, dok budeš toliko star, da se možeš i ti upletati u razgovor. A vi drugi ne morate vjerovati medvjedovoj brbljariji. Ja sam mnogo veći od vas i mogu cijelu šumu pregledati, ali dokle god mogu dogledati, nema nigdje nikakvih drugih stabala osim hrastova.

Mali hrastić bio je posve usplahiren pa je mučao, a druga su velika stabla samo šaputala iz poštovanja prema starcu.

No sad se diže medvjed tarući oči.

— Niste mi dopustili, da spavam, mumljaše ljutito, pa vjerujte, da ću se za to osvetiti. Kad se opet vratim, donijet ću sa sobom sjemena od bukve, pa sam uvjeren, da ćete svi požutjeti od zavisti i jada, kad vidite, kako su lijepa nova stabla.

I nato otkasa odande. Ali hrastovi su se cijeli dan razgovarali o smiješnim stablima, o kojima im je on pripovijedao.

— Ako doista dođu, ja ću im oteti svijetlo i zrak! uvjeravaše mladi hrastić, ali ga je odmah ošinuo stari hrast.

— Ako dođu, ti ćeš biti uljudan prema njima, ti žutokljunče! reče stari hrast. Ali ne će doći.

U tom ipak nije imao stari hrast pravo, jer su bukve uistinu stigle.

Kad se ujesenilo, povrati se medvjed i protegne pod starim hrastom.

— Imam da ti isporučim pozdrav s juga, reče i izvuče iz svoga dlakavoga krzna nekoliko čudnih stvarčica. Evo gledaj, što sam ti donio.

— Što je to? upita hrast.

— To su bukvice, odgovori medvjed, sjeme od bukve, koje sam ti obećao.

I on zabije bukvice u zemlju, pa se pripravi, da opet ode.

— Žao mi je, što ne mogu dulje ostati i gledati, kako pucate od jeda, mumljaše medvjed. Ali ovaj ljudski gad dodijava već previše. Nedavno su ubili ženu i jednoga brata, pa moram da se obazrem za kakvim mirnim skrovištem. Ovakav čestiti medvjed nije više gotovo nigdje siguran za svoj život. Da si mi zdravo, ti stara budalo!

Kad se medvjed udaljio, počeše se hrastova stabla zamišljeno pogledavati.

— Sad ćemo vidjeti, što će od toga biti! reče stari hrast.

I pomalo se primiriše.

Tada dođe zima, i hrastovi izgubiše svoje lišće. Snijeg je bio više stopa visok, i sva su stabla stajala zadubena u svoje zimnje misli sanjajući o proljeću.

A kad je doista granulo proljeće, zasjala je bujna trava u svježem zelenilu, a ptice nastaviše pjevati svoje pjesme, koje su pred zimu prekinule. Tisuće cvijetaka pomoliše svoje glavice, i sve je blistalo od bujne svježine.

Samo još hrastovi nisu imali lišća.

— Odličnici dolaze najkasnije, rekoše oni. Kralj šume javlja se tek onda, kad se već cijelo društvo nađe na okupu.

Napokon dođe i njihov čas. Lišće se probilo iz debelih pupova, i stabla se zadovoljno pogledavala laskajući jedno drugomu, kako ih je lijepo vidjeti. Mali hrastić bio prilično porastao. Radi toga se mnogo oholio i držao, da sad smije govoriti u društvu.

— Ništa ne će biti od medvjedovih bukava, objavi on porugljivo, ali je pri tom plaho škiljio na stari hrast, koji obično nije imao mnogo obzira s njegovom glavom.

Stari je hrast dobro čuo, što je mali izdanak rekao, a čula su i ostala stabla, ali su svi mučali. Nitko nije zaboravio, što im je medvjed pripovijedao, pa su svakoga jutra, kad je sunce sjalo, kradom dolje pogledavali, da vide, što je s bukvama. Pravo govoreći, njima je bilo teško oko srca, ali su bili odviše ponosni, da to priznadu.

I jednoga dana uistinu se pomoliše nježne klice iz zemlje. Sunce je sjalo na njih i kiša ih je zalijevala, pa nije dugo potrajalo, i one lijepo porastoše u vis.

— O, doista su dražesne! povikaše veliki hrastovi, savijajući još više svoje iskrivljene grane, da ih mogu dobro vidjeti.

— Dobro nam došle! pozdravi stari hrast bukve i namigne im milostivo. Vi ćete mi biti kao rođena djeca i bit će vam dobro kao mojoj djeci!

— Mi zahvaljujemo! šapnuše malene bukve i ne rekoše ništa više.

Ali mali hrastić nije htio da znade za tuđa stabla.

— To je strašno, kako se naglo penjete u vis! dovikne on najbližoj bukvi uvrijeđen. Već mi gotovo do pasa dopirete. Ne biste li izvoljeli na to pomisliti, da sam ja mnogo stariji i da potječem od stare domaće porodice.

Bukva se nasmijala svojim sitnim zelenim lišćem, ali ne reče ništa.

— Je li vam po volji, da povučem svoje grane malo na stranu, da vas sunce može bolje obasjavati? upita stari hrast uljudno.

— Hvala lijepa! odgovoriše bukve; mi divno rastemo ovdje u sjeni...

I prođe čitavo ljeto, i opet jedno, i još više njih. Bukve su neprestano dalje rasle i napokon izrasle malom hrastiću povrh glave.

— Dalje s vašim lišćem! vikaše hrast, oduzimljete mi sunčano svijetlo, a to ne mogu trpjeti. Ja trebam puno sunčanog svijetla. Dalje s lišćem! Inače pogiboh!

Ali bukve su se samo smijale i rasle dalje. Napokon su porasle visoko nad glavu maloga hrastića, i on ugine.

— To niste lijepo uradile! vikali su veliki hrastovi i od ljutine tresli svoje grane.

Ali se stari hrast zauzme za svoje štićenice.

— To je pravedna kazna, reče on. Ubrao je plod svoga hvastanja. To kažem, premda je bio moje meso i moja krv. Ali sad morate da se pristojno vladate, vi male bukve, jer ja umijem i da pljuskam.

Prođoše godine, a bukve su dalje napredovale i postale vitka stabalca, koja su već dopirala staromu hrastu do srednjih grana.

— Počinjete mi malo dodijavati, reče jednog dana hrast. Bolje bi bilo, da počnete malko i u širinu rasti i da se ne penjete neprestano u vis. Pogledajte, kako vam grane ukočeno vise. Trebale biste ih čestito savijati, kao što mi činimo! Što ćete uraditi, kad dođe žestoka oluja? Vi ne znate, kako vjetar drma i trese naše vrhove. Često je već i u mojim starim udovima pucketalo, a kako će tek vama biti s tim vašim tankim batrljicama u zraku?

— Svak raste po svom načinu, a mi po svome, odgovoriše mlade bukve. Takav je već običaj u našem zavičaju, pa zato ne moramo biti lošije od vas.

— Niste previše uljudne pred mojom sijedom glavom, reče hrast. Gotovo se već kajem, što sam bio dobar prema vama... Ako imate samo mrvicu poštenja, budite tako dobre i povucite svoje lišće malo na stranu! Ove godine nisu imale moje najniže grane gotovo nikakvih pupova, jer im oduzimljete svijetlo.

— Ne pojmimo pravo, što se to nas tiče! odgovoriše bukve. Svak ima dosta posla sa sobom. Ako je sposoban za svoj posao i ako ima

sreće, onda mu je dobro. Ako nije sposoban i ako nema sreće, mora se nagoditi s tim, da će mu biti zlo. Tako je na svijetu...

I najniže grane hrastove obamriješe, pa je staro stablo bilo u velikoj brizi.

— Baš ste mi krasna čeljad! korio je starac bukve. Tako mi naplaćujete gostoprimstvo? Dok ste bile sasvim malene, ja sam vas pustio da rastete do mojih nogu i zaštićivao vas od bure i oluje. Dopuštao sam, da sunce na vas sjaje, koliko mu drago, i vladao sam se prema vama kao prema rođenoj svojoj djeci. A sad hoćete, da me za nagradu zadušite!

— Glupe brbljarije! rekoše bukve.

I one su imale cvjetova i plodova, a kad im je plod dozreo, vjetar bi prodrmao grane i raznosio ga daleko uokolo.

— Vi ste okretne i brze kao i ja! dovikivaše vjetar. Zato vas volim i rado vam pomažem.

A kad se lisica pod bukvama valjala i kotrljala, njeno bi se krzno za čas načičkalo bodljikavim bukvicama, pa bi ona trčala s njima daleko po okolici, gdje su bukvice ostajale. A jednako je radio i medvjed, koji je uz to ismjehivao stari hrast, kad bi došao u sjenu bukava spavati. Šumski miš bio je ushićen novim jelom, jer su mu bukvice mnogo bolje prijale od žira.

I tako su svuda uokolo proklijale nove male bukve, koje su isto tako brzo rasle kao i njihovi roditelji. Vidjele se tako svježe i zadovoljne, kao da im nije bilo poznato, što je zla savjest.

Međutim je stari hrast žalosno gledao iz svoje visine na šumu. Svagdje se opažalo svijetlo bukovo lišće pojedince ili u hrpama, a hrastovi su uzdisali i tužili se jedan drugome na svoju nevolju.

— Već preotimlju vlast! vikahu i potresavahu svojim granama, koliko su im to dopuštale bukve. Zemlja nije više naša.

Grana je za granom obumirala, a bura ih lomila i bacala na zemlju. Stari je hrast imao još samo nešto lišća na svojem vrhu.

— Skoro ću i ja dotrajati svoje dane! reče ozbiljno.

Ali sad je već bilo mnogo više ljudi u onom kraju, i oni se požuriše da sijeku hrastove, dok ih još ima.

— Hrastovo je drvo bolje od bukovog, mišljahu oni.

— I tako smo napokon jedamput došli do priznanja, reče stari hrast; ali ćemo morati to platiti svojim životom.

A bukvama reče:

— Što sam vas pomagao, dok ste bile malene! Kakva sam bio budala! Prije smo bili hrastovi gospodari na zemlji, a sad moram od godine do godine gledati, kako moja braća svuda uokolo stradavaju u borbi. I meni se približava kraj, a ni jedan moj žir nije mogao niknuti u vašoj sjeni. Ali prije nego umrem, rado bih ipak znao, kako vi zapravo nazivate ovo svoje vladanje.

— To je lako reći, stari prijatelju! odgovoriše bukve. Mi to nazivamo utakmicom, a mi je nismo izumjeli. Ona podržava svijet i vlada njime.

— Ne razumijem vaših riječi, reče stari hrast. Ja to nazivljem gadnom nezahvalnošću.

I starac rekavši to ugine. *Karlo Ewald*

Od šume do novina

Čudan naslov, zar ne? ali samo za one, koji ne znaju, da se danas dnevno na čitavome svijetu tiska na milijune primjeraka različnih novina — a da o raznoličnim časopisima i knjigama i ne govorimo — i da za papir, koji je potreban za te novine, svakog sata padaju kao žrtva na tisuće i tisuće ponosnih stabala, čitave goleme šume.

Prije nekog vremena htjedoše u jednoj tvornici papira u Njemačkoj ustanoviti, za koje se najkraće vrijeme može jedno stablo pretvoriti u novine. Neki su tvrdili, da se to može svršiti sve za jedan cigli dan, no jedan je stručnjak ustvrdio, da se to može provesti i za pola dana, dakle za dvanaest sati. Neki se zbog toga i okladiše, a vlasnici tvornice, da pokažu valjanost i brzinu svoga poduzeća, baciše se svom snagom i brzinom na to, da u što kraćem vremenu pretvore drvo u novine.

U jednoj šumi nedaleko od tvornice posjekoše u 7.35 izjutra tri stabla. Dovezoše ih brzo u radionicu i strojem ih ispiliše u komade od 30 cm dužine. Drugi su opet strojevi te komade samljeli u masu, sličnu brašnu. Masa je zatim u jednom velikom kotlu pomiješana s drugim sastojinama, koje su potrebne za pravljenje papira, i ta je kaša sada došla u stroj za proizvodnju papira. U 9.20 izjutra izašao je već gotov mokar papir iz stroja. Papir su odvezli četiri kilometra daleko u tiskaru, gdje je slog već stajao u pripremi. U 10 sati prije podne već su novine bile gotove i mogle su se prodavati. Bila su potrebna samo dva sata i dvadeset i pet minuta, da se živo, lisnato stablo pretvori u novine. Moglo bi se uštedjeti još više vremena, da je tiskara bila u neposrednoj blizini tvornice papira.

Razumije se, da se novinski papir redovno ne proizvodi tako brzo, jer bi se to tehnički teško provodilo, a ne bi se ni isplaćivala tako brza proizvodnja.

Zanimljivo je vidjeti još i to, koliko stabala valja posjeći, da se odštampa jedan broj velikih novina, koje izlaze, recimo, u 100.000 primjeraka. Jedan broj takvih novina sa 6—8 strana težak je oko 40 grama, tako da je za čitavu nakladu od 100.000 primjeraka potrebno 4000 kg papira. Novinski se papir sastoji od 25% celuloze, 65% drvene tvari, a ostatak otpada na druge sastojine, koje su u glavnom ljepilo i boja. Za 4000 kg papira treba dakle 1000 kg celuloze, t. j. 5.6 kubičnih metara, a da se proizvede 2600 kg drvene tvari, potrebno je 12 kubičnih metara drva, dakle ukupno 17.6 kubičnih metara, a ta se količina redovno može usjeći na šumskom prostoru od 800 m^2.

Uočimo li i to, da na čitavom svijetu ima i golemih svjetskih novina, koje se tiskaju dnevno u nakladi i od preko milijun primjeraka, a ne izlaze samo jedamput dnevno, nego po nekoliko puta svakog dana, pa kad uzmemo u obzir njihov potrošak papira samo za jednu godinu, onda ćemo doći do spoznaje, da takve novine gutaju i brste ne samo male šumice, već goleme, nepregledne šume.

Z. Adam

Eskimski pas

(Canis borealis)

Eskimski pas živi po čitavom sjeveru, u Kamčatki, Sibiriji, a i u sjevernom dijelu Amerike, koji bez njega ne bi mogao živjeti. Koliko može pas uopće koristiti čovječanstvu, vidi se tek ondje na sjeveru, gdje ne može ni jedna druga domaća životinja živjeti. Jedini on i sjeverni jelen mogu podnositi onu vječnu zimu.

Čovjek, koji eskimskoga psa dobro ne pozna, rekao bi odmah na prvi pogled, da je to sjeverni vuk, na kojega je veoma nalik. Ima dugu dlaku, koja ga čuva od zime, široku glavu, šiljastu gubicu i naroguśene šiljaste uši. Veći je od našega ovčarskog psa. Jako je lijep, kad se uhrani, ali od silna truda i slabe hrane gotovo je uvijek mršav. Obično je jasno bijele ili crvenkaste dlake. Nikad ne laje, nego samo reži u nevolji. Čuditi se moramo, kako je pokraj svoga mučeničkog života još onako vjeran i odan. Za ono malo smrdljive hrane i za batine, što ih dobiva, mora Kamčatčaninu i Eskimcu vršiti najteže poslove. Mora mu na paši čuvati sjeverne jelene, u lovu hvatati morske pse i svinje, medvjede i jelene, da prehrani svoga gospodara. Osim toga nosi mu tovare i vuče saonice kao u nas konj. Po nekoliko njih upregnuto u saonice prevezu 20 centi po 16 milja na dan preko beskonačnih snježnih ravnina.

Pas, jednom riječju, čovjeku radi sve, za sve mu služi. A što mu za to daje čovjek? Mjesto dijela ulovljena plijena baci mu smrdljivu ribu, gura ga i tuče, da mu kosti pucaju. Pa može li mu po tom pas biti zahvalan? Nije baš osobit prijatelj svomu gospodaru; ako ga sluša, čini to, jer mora, drukčije gleda svagdje priliku, kako bi mu se osvetio. Sve, što dohvati, to ukrade. Kad nikoga nema kod kuće, spusti se po ljestvama u sobu pa pojede sve, što nađe: ribu, jelo, kožu i remenje. Čovjek mu veoma otežava život, zato i bježi od gospodara kao i od svakoga drugog čovjeka. Čim vidi čovjeka, odmah bježi, kao da misli: i taj će me izmlatiti. Radi svoje bojažljivosti ne će nikada napasti čovjeka; zato i nije dobar čuvar. Došao tko mu drago u kuću, pa sve prevrnuo i pokrao, ne će se ni maknuti; njega za to ni briga nije. Kako mu se gospodar približi, odmah bježi od njega, jer zna, da će ga opet upregnuti i iscijediti mu dušu. Svaki ga put mora gospodar umiljavanjem prevariti, da ga upregne u saonice. Kad ih uprežu, podižu svi glave, urliču i tule, kao da iz neba traže pomoći za svoje patnje, a upregnuti pokore se svojoj sudbini i svi umuknu.

Od proljeća pa do mrtve jeseni žive u najvećoj slobodi. Gospodar ih onda ne treba i za njih se ne brine. Pas se mora sam brinuti za hranu. Riba mu je najslađa i najobičnija hrana, jer do druge ne može lako doći. Vrlo je dobar i vješt lovac te nalovi dosta ribe po potocima. Za to se vrijeme udeblja kao puh, ali u jesen vrati se stara nevolja i muka. Gospodar pohvata sve svoje pse, dovede kući, priveže ih, pa im ne da dotle ništa jesti, dok ne omršave, da budu lakši i okretniji pri trčanju i vučenju. Kad idu kamo na put, svakomu dade po suhe ribe, da brže lete. No i na putu ih baš ne časte. Cijeli dan ne dobiju ništa jesti, nego im uveče bace po nekoliko smrdljivih riba. Čudimo se, da psi tu hranu jedu, no čudili bismo se još više, kad bismo čuli, da je i njihovim gospodarima ta hrana vrlo mila.

Samo kad bi je uvijek dosta bilo! Ljeti love ribu pa je zakopaju u zemlju, da ondje napola sagnije i da se smrzne, a poslije se njome hrane. Kruha ti psi ne jedu, ali zato pojedu u gladi svaki gad. Kad ih glad sasvim svlada, žderu, što samo gutati mogu, a mjesto vode ližu snijeg, da ne osjete gladi. Eskim upregne u saonice 6 do 12 pasa, pametnije naprijed, ostale za njima. Svaki dobije na leđa kožan

gunjac, da ga čuva od zime. Ako se malo što dogodi, odmah je čitava povorka u najvećem neredu. Kočijaš mora sa saonica da ih opet stavi u red. Više se puta među sobom posvade i pokolju. U toj tučnjavi i griženju povaljaju se po snijegu i tako se u remenju zapletu, te bi mislio, da ih nitko živ ne će isplesti, ako ne ispresijeca remenje; teškom ih mukom čovjek ispregne i razmrsi, pa opet upregne i tako nastavi put dalje. Ako su saonice prepunjene, ide pred psima žena, pa nosi kakvo jelo u ruci, da ih time mami naprijed. Kad se kući vraćaju, ništa ih ne zaustavlja, lete kao pomamni, jer ih tjera glad.

Da nije tih pasa, ne bi mogao Eskim ni Kamčatčanin dvije trećine godine iz svoje kuće. Snijeg zavije sve putove i staze, da im nema ni traga, pa bi svaka teža životinja ugrezla u snijeg, samo pas može lako hoditi po njemu. Izvrsni njegov njuh nanjuši pod najdubljim snijegom pravi put, pa kad zavije najveći snijeg, da čovjek ni očiju ne može otvoriti, nađe pas ipak najbliži i najsigurniji put. Ako ih gdjegod na putu uhvati nepogoda ili strašan vjetar, snijeg zavije, te ne mogu ni makac dalje sa saonicama: gospodar ih ispregne, pa se svali u snijeg, a psi oko njega, te ga tako griju. Dogodi se više puta, da ne mogu po nedjelju dana, štoviše, i dvije s mjesta, a kad ih glad prevlada, jedu remenje i odijelo. To ne bi mogao konj nikada podnijeti. Njima dosadi to tegotno putovanje, pa nastoje, da saonice i gospodara prevrnu, ne bi li ga se time riješili. Kad dođu do kakve šume, lete nemilice kroz granje tako, da je čovjek u pogibli, ne će li mu saonice zapeti za drveta, ne će li se razbiti o drvo, ne će li prebiti ruku ili nogu, ili će mu granje iskopati oči; zato mora čovjek biti vješt kočijašenju, mora postrance sjediti u saonicama, da odmah, kad ustreba, iz njih skoči. Ako misli krenuti nalijevo, udari palicom nadesno u snijeg, ako će nadesno, udari nalijevo. Ako kani stati, mora palicu naprijed pred saonice zadjeti u snijeg. Čovjek mora svaki čas biti na oprezu, jer može za čas ležati u jaruzi s razlupanom glavom. Tako lete hotimice nizbrdo, ne bi li se samo riješili saonica i gospodara.

Da nije tih pasa, bili bi sjeverni narodi pravi siromasi i ne bi se mogli uzdržati ni desetak godina. Godine 1821. navalila je nekakva kužna bolest na pse, i ljudi ostadoše bez desne ruke. Ribu, što su je daleko ulovili, nijesu mogli donijeti kući, drva su morali sami vući i tako isto loviti divlju zvjerad, da se prehrane i zaodjenu. Za kratko vrijeme nastalo je među njima veliko siromaštvo tako, da su mnogi poumirali od gladi i naprezanja. Pa nije to jedina korist, što im psi vuku saonice i terete. Kad pas ostari i iznemogne, ubiju ga i oderu mu kožu. Od te kože prave jako i toplo odijelo. Dok s drugih koža spadne dlaka već za godinu dana, traje na pasjoj koži bar četiri godine. Odijelo od pasje kože u Kamčatčana mnogo vrijedi, milije im je nego odijelo od dabrove kože. Kamčatčani slabo cijene čovjeka, koji nema odijela od pasje kože, i zato se i ponose njome.

Mijo Kišpatić

Sjeverni jelen ili sob

(Cervus tarandus)

Nijedna životinja, kako odavno i sigurno znamo, ne daje tako životnu korist i pomoć u životu sjevernim ljudima kao sjeverni jelen. On ne duguje čovjeku nikakve hvale; koti se u potpunoj slobodi, gdjegod na šumskom okrajku, kad se začne snijeg topiti, i već od prvih nedjelja života nužno mu pored materina mlijeka treba za hranu slasne mahovine zvane »jagelj«. Prvih dana mlade[1]) je nespretno, zdepasto, a već za nekoliko dana tako je brzo na snijegu, da se moraš čuditi. Mati je uvijek uza nj i obavješćuje ga krikom i topotom papaka, da je neprijatelj blizu, i ono se odmah spušta u travu ili se uvaljuje među visoke močvarne humke. Okoćena prije proljeća, životinja ne bi mogla probiti mladim još papcima debeli sloj leda, koji krije pod sobom mahovinu »jagelj«, no priroda se brine za nju: topi snijeg i otkriva joj mahovinu. Kroz ljeto razvije se od mladeta jelenče, od ženke lane. Ljeti, u lipnju ili srpnju linjaju se[2]) odrasli jeleni i budu k jeseni ili sivi ili lisasti ili mrki; u kolovozu stružu rogove, u listopadu ih odbacuju, pa su cijelu zimu bez rogova do proljeća. Tad im opet novi rastu; najprije se pojavljuje guka puna žilica, posuta množinom bradavica; potom guka oteče, nadme se, i napokon se probijaju rogovi, pokriveni nježnom i veoma razdražljivom opnicom, koja je napunjena krvlju. Sve je vrijeme jelen tužan, krije se u sjenu, obara glavu bojeći se svaki čas, da ne povrijedi rogove. Za devet nedjelja od poroda rogovi su mladog jelena posve gotovi, opnica još ostaje na njima, no životinja je potom, tarući se o drvo, otre. Rogovi su u mladih bijeli, u onih srednje dobi — smeđi, a u starih posvema crni. Treće godine dobiva jelen šest parožaka (po tri na svakom), četvrte osam, pete deset i t. d.

Naoko plašljivi, strpljivi do skrajnosti, navikli podnositi polarnu zimu, trpe u kratkom ljetu od tri mjeseca u močvarama silne muke.

Nebrojeni milijuni komaraca, koji u to vrijeme pokrivaju močvare, i obadi progrizaju skroz jelenu kožu i ostavljaju pod njom svoja jajašca, koja se ondje pretvaraju u mušice. To nagoni jelene, da se hrčući vrte u okrugu do umora ili da traže spas u bližnjim rijekama i jezerima. Jelen zagazi u vodu do same šije i stoji tamo kadšto po cijele dane i noći — u tome mu je jedini spas.

1) mlade, mladeta, mlado živinče; 2) linjati se, gubiti dlaku

Kondor

Kondor je kralj među pticama južne Amerike i najsnažniji jastreb na zemlji. Neobična je izgleda sa svojom sivom krestom na razdjelku, obješenim mesnatim zaponcima pokraj kljuna i golog vrata, što ga okružuje prsten mekoga paperja. Nečujno on lebdi povrh lanca Andâ, a u sumrak se spušta na kakvu pećinu, omotavši tijelo crnim plaštem svojih golemih krila. Dok ovako sjedi, čini se kao kakvo strašilo, a osobito kad zabode kljun u kakvu strvinu, koju je dovukao sebi za hranu. No zato je divan i veličanstven, kad uperi svoj let prema suncu u zračne visine. U vrtoglavim visinama, gdje bi morao uginuti svaki ljudski život, kondor se osjeća veoma ugodno. Raširi krila, koja od jednoga kraja do drugoga iznose šest metara, pa se uzdiže do nekoliko tisuća metara nad zemljom. Vršak Aconcague vidi pod sobom u dubini poput svijetle mrlje. Žubor potokâ sa Soratskog ledenjaka čuje se do njega u visine, zatim sve tiše, dok sasvim ne umukne, kad se ptica visoko uzdigla. Kad iz kratera Colopaxa sunu u vis usijani oblaci pare, on zacijelo misli, da je na namreškanome čelu zemlje puknuo kakav čir.

Kako kondor dobro poznaje Kordiljere Andâ! Ta on je sav svoj život proveo iznad njih i sa svojom svojtom nebrojeno puta prelijetao put između Magallanova prolaza na jugu i visoravni kod Quita na sjeveru. Poput mnogostrukih zidova leže duboko pod njim sivi bregovi. Njemu je poznata gola, žuta obala pustinje do Tihog oceana i vatreno crvene pećine porfira na zapadnom podnožju Andâ On znade, da samo ovdje, gdje rijeke prosijecaju obalni pojas, čarobnom moći izbija iz zemlje riža, kukuruz, šećerna trstika, maslina i grožđe, a u dolinama pod zaštitom pećina carstvuje bujno raslinstvo mimoza i bagrema, oraha, tamarinda i eukaliptusa. U nekim dolinama vidio je, da i pamuk raste. U doba topline, od prosinca do ožujka, vidi on grad Limu, ožaren jarkim suncem. Jedino od lipnja do rujna može se ondje dolje izdržati. Hladni vjetrovi Andâ vrlo gode kondoru, pa on tada plovi povrh srebrne površine na jezeru Titicaca.

Kondorovi predci vidjeli su slobodni život Indijanaca u pradavnim vremenima. Oni su vidjeli Inke kao djecu, kad ukrašavaju svoja čela šarenim perjem, prolaznim simbolom njihova dostojanstva; vidjeli su njihovu moć u punom cvatu, a zatim, kako stare i umiru te se konačno smiruju u svojim mirnim grobovima u hramu Sunca. Tri stotine godina motrili su predi kondorovi, kako upadači ugnjetavaju nekada onako sretni Peru, dok nije sazrelo doba, da se protjeraju i posljednji tirani. Sada znade kondor, da se danas tek polovica pučanstva u Peruu sastoji od Indijanaca, pa mu je teško, što bijeli i crni, kao i izmiješani ljudi, na sve strane potiskuju čistu amerikansku rasu.

Pun začuđenja i straha uzletio je kondor u najviše visine, kao nikada prije, kad su klancima Andâ počele juriti prve željeznice u visini od 4500 metara iznad morske površine. Što je samo gonilo te bijele ljude, da u visinama, koje nadmašuju Montblanc, probijaju tunel kroz bregove!

Kada kondor uzleti tako visoko, da do njega ne može doprijeti ni glasak sa zemlje, onda miruje na raširenim svojim golemim krilima i ogledava se unaokolo. Nema toga dalekozora na zemlji, koji bi ga mogao odozdo razaznati. Prije nekoliko sati pojeo je lamu, premda je njegovo tijelo i bez toga dosta teško, pa ipak lebdi u zraku poput pjene od sapunice. On ne poznaje straha ni vrtoglavice, ali ne zna ni to, da bi jedan grč u mišicama mogao prouzročiti, da se survа i razbije na kamenitom stijenju. On je ondje gore sam samcat, i nema toga stvora, koji bi ga pratio po tim zračnim putovima. Okružuje ga tišina beskrajnoga prostora, tako da ne čuje ništa drugo do vjetra, koji promahuje njegovim perjem.

Daleko na zapadu svjetluca se ocean. Okomito u dubini proteže se lanac Andâ, pokriven ledom i snijegom. Prema istoku iščezavaju sivi tonovi pećinâ i prelijevaju se u zeleno. To su prašume Brazilije. Ovdje-ondje zasvjetluca nešto među drvećem, kad se jutarnje svijetlo počne lomiti u vodenom zrcalu jednoga od golemih pritoka rijeke Amazone.

No još više nego kondor uspinje se sunce. Vrućina dana izvlači pare i magle iz voda i močvara rijeke Amazone, a iz neprohodnoga šipražja prašumâ suklja u vis para vlage. Siva koprena širi se nad

površinom zemlje i prekriva Braziliju. I sada se kondor vlastitom težinom ruši u okomitom letu strelovitom brzinom na milje daleko kroz sve rjeđe slojeve zraka. Na strmoj pećini u Andama Bolivije čeka ga njegova ženka: ondje je njegov dom.

Sven Hedin

Prema Sjevernom polu

Ubrzo se pojavila i protegla sjeverozapadna obala Špicberga, gdje bijaše more pod nama posve bez leda. Ovdje imademo Magdalena-Baj, tamo opet mnogobrojne otočiće i otoke — sve moje stare znance iz godine 1901. Nakon jednosatnog leta bijasmo već kod Amsterdamskog otočja, i tu nas je dočekalo vrlo neugodno iznenađenje. Magla, gusta kao kaša. Isprva je bila poput pare oštra i ledena — sa sjeveroistoka. Tada postajaše sve gušća i gušća. Međutim je upravljač povukao kormilo za dizanje, i začas bijasmo nad oblacima. Ovdje sam vidio najčudnovatiju optičku igru u besprimjernoj ljepoti, kakve još dotad nijesam vidio. Tamo daleko dolje u magli odrazivaše se kao u ogledalu prekrasna slika našega aparata, obavijena kolutom divnih duginih boja. Taj pogled djelovao je lijepo i čudesno.

Stigosmo do najviše točke Amsterdamskog otočja i zaplovismo ravno prema sjeveru, u sam izvor magle. Moram priznati, da me je magla vrlo nemilo iznenadila. Nikad je nijesmo očekivali tako rano i tako silnu i gustu. Ovo ne bijaše običajna lokalna magla. Pred nama se pružalo čitavo polje golemih razmaka. Puna dva sata letjeli smo kroz nju dobre dvije stotine kilometara! Tu i tamo naišli bismo na čistinu, ali to ne bijaše dovoljno, da bismo mogli mjeriti odgon i brzinu. No ipak su takvi čistaci bili za nas od velike važnosti. Kroz njih smo ipak mogli razabrati i odrediti, nad kakvim se terenom nalazimo. Ovdje su morem plovile goleme sante leda, i tako je bilo i potrajalo sve do 82^{0} sjeverne geografske širine. Ja sam uvjeren, da bi do te širine mogao doprijeti svaki polarni brod s donekle sposobnim motorom. Poslije osam sati najednom je te guste i nesnošljive magle počelo nestajati.

Kao čarobnim udarcem stvorila se pred nama i pod nama velika i sjajna površina zloglasnog, krutog i gromadnog leda. Koliko li je nesreća već prouzročio taj led! Doživio je i vidio Nansena i Johaisena, vojvodu od Abruzza, Pearyja. Protiv njih je njegov otpor zatajio. Ali što je postalo od onih drugih, mnogobrojnih — bezbrojnih, koji su pokušavali osloboditi se tog ledenog zagrljaja, ali nijesu uspjeli? Što je postalo od mnogobrojnih ponosnih brodova, koji su otplovili u srce leda, da se više nikad ne vrate?... Gdje li su ostali? pitam se... Nikakva znaka, nikakva traga života, samo nepregledna bijela pustinja.

Samo je po sebi razumljivo, da letače uvijek i neprestano zaokuplja misao o mjestu za spuštanje. Svaki čas mogu motori zatajiti. Ako se ne budu mogli gdjegod spustiti — nesreća je gotova. Ovdje pak, kudgod je pogled sezao, nigdje ne bijaše prikladna mjesta za spuštanje. Po svome običaju dojmio nas se taj led poput kakvih seoskih dvorišta, bez reda nabacanih na kakvoj karti. A sva ta mnogobrojna, malena dvorišta kao da bijahu ograđena kameno-ledenom ogradom. Prilike bijahu upravo suprotne, nego što bi trebale da budu. Sama ograda zauzimaše veći prostor od onoga, što se činilo kao obrađena zemlja. Da smo gdjegod opazili samo najmanji komadić glatkog i ravnog tla, ne bi nam se oči za njim tako otimale. Ali — na žalost — naše oči nijesu mogle nigdje otkriti takvo mjesto. Sve se to pričinjalo, kao da su između kamenja i panjeva plugom izbraždena korita, kojima tu i tamo protjecaše potočić, ali — o ti, drago nebo! — kako nam se takve vodice pričinjahu malenima!... Na svakom bi ga mjestu mogao čovjek preskočiti. Nigdje nijesam vidio jednoličniji teren, nigdje ni traga kakvoj promjeni; i da nijesam bio zaposlen promatranjem i bilježenjem svega, što sam vidio, sigurno bi me ta jednoličnost i jednolični šum motora uspavali. Ali ovako, zahvaljujući duševnoj napetosti, ostao sam budan.

Kad smo izašli iz magle, bilo je posvema vedro, tek se na istoku vidjelo nekoliko visokih cirusa.[1] Oko deset sati podigla se sa sjevera fina koprena stratusa, ali tako nježna, da nam nije ništa smetala. Unatoč toga vidjelo se sunce. Prema položaju sunca i otklonu igle kompasa bijaše jasno, da se nalazimo daleko na zapadu. Nije nam preostalo ništa drugo, nego da upravimo put prema istoku. Nikad nijesam vidio ni osjetio takvu samoću i pustoš kao tamo. Zaželio sam, da barem medvjed tu i tamo unese u tu jednoličnu sliku malo života. Ali ne: na daleko i široko nije se moglo vidjeti nikakvo živo biće. Da sam to prije znao tako sigurno, vjerujem, da bih bio svakako ponio sa sobom barem jednu buhu, da kakav-takav život osjećam uza se.

Roald Amundsen

---

[1]) vrsta oblaka

Zauzeće Južnoga pola

Prošao je već mjesec svibanj 1910. Lijepo je bilo to proljeće, lijepo, kako to zna biti samo u Norveškoj: krasna slika svježega zelenila i šarenoga cvijeća. Nama je ipak ostalo malo vremena, da pregledamo sve te krasote. Naše je geslo bilo: na stranu ljepota, na stranu što brže. Od početka mjeseca bio je »Fram« vezan o plutaču pod zidinama staroga Ackerhusa kod Osloa. Sjajan, opremljen došao je sa brodogradilišta u Hortenu. Vidjeli ste ga iz daleka, i nehotice ste pomišljali na kakvu zabavnu vožnju ili ferijalni izlet. Kod toga smo i mi ostali: već prvi dan »Framova« dolaska pretvori se njegova paluba u pravu radionicu. Počelo je ukrcavanje. Iz pivnice povijesnog muzeja prenosili su u dugim neprekinutim redovima škrinje s hranom pa ih trpali odmah u utrobu broda. Tu je primao sve časnik Nilsen i tri Nordlandijca. Nije trebalo primiti samo teret na brod, nego je poslije valjalo znati, gdje je svaka škrinja, a tako ih i ukrcati, da se uvijek može do njih. Ovo je bio to teži posao, što su paluba i unutrašnjost broda imale mnoga otvora, koji su vodili u pričuvu za petrolej. Ti su otvori morali biti pristupačni, jer se kroz njih sisao petrolej za brodski stroj.

Nilsen i njegovi pomagači dobro su izvršili posao. Stotine su škrinja ukrcali, nijedna nije došla na krivo mjesto, a svaku su mogli iznijeti vrlo lako. U isto vrijeme ukrcali su i druge stvari, a svaki je od putnika nastojao iz petnih žila da opskrbi što zgodnije svoju sobicu. Svaki se čas sjeti nečega, što valja uzeti sa sobom, dok dan odlaska ne učini tomu kraj.

Spremismo se na polazak. Posljednji je na brod došao kapetan. Donio je sa sobom potkovu. Po njegovu mišljenju ona će brodu donijeti sreću. Ta je potkova svečano pribita na veliki jarbol u dvorani, gdje se vidi još i danas.

Digoše sidro. Bolidov motor počne brujati, teški lanci zazveknuše na otvoru od sidra; o ponoći izađe »Fram« treći put iz Kristijanija-fjorda. Dva puta se na njemu vratila četica smionih ljudi, ovjenčana uspjehom.

Hoćemo li se i mi vratiti s uspjehom i sačuvati njegov dobar glas?

Promatranje na 13. prosinca pokazalo je 89⁰ 37' j. š. Brojenje je zaostalo za jedan kilometar. Put je bio uvijek jednako dobar, vrijeme prekrasno — mirno, sunčano.

O podne 14. prosinca razabrasmo 89° 37' j. š., a izmjereno je bilo 89°38'5" j. š. Prije podne je vrijeme lijepo, poslije podne je počelo nešto sniježiti s jugoistoka.

One večeri bilo nam je u šatoru pri duši kao pred kakav svetac. Nešto nas je čekalo. To smo svi dobro ćutjeli. I opet smo iznijeli svoju zastavu i priredili je. Nekoliko sam se puta obnoć probudio; bilo mi je kao malom dječaku, koji s ugodnim strahom čeka božićnu večer ne znajući, što će se dogoditi.

Ujutro 15. prosinca bijaše opet sjajno vrijeme; upravo kao da je naručeno, da toga dana pođemo na pol. Ne znam, ali mi se čini, da smo taj put nešto brže doručkovali nego obično, da smo brže izašli iz šatora, premda treba da rečem, da se i drugo sve obavljalo prilično brzo. Mi smo se namjestili kao obično. Oko podne pokazalo je mjerenje 89°53'. Onda se spremimo, da neprekidno putujući dotjeramo do konca.

U 10 sati prije podne podigao se lak povjetarac s jugoistoka, pa se nebo naoblačilo, ali su oblaci bili toliko prozirni, da je sunce moglo provirivati. Tlo se znatno promijenilo toga dana. Sanjkalice (skije) sklizahu se dosta dobro, ali se našlo po koje mjesto, gdje smo prolazili vrlo teško. I toga smo dana mehanički napredovali kao i druge dane. Nijesmo mnogo govorili, ali to više gledali. Hanssenov vrat produljivao se dvostruko, tako se okretao, tako pružao, samo da vidi nekoliko milimetara više naprijed. Kad smo onoga dana otišli, molio sam ga, da se dobro ogleda, a on je to radio iz svih sila. Gledao je i gledao, ali nije vidio ništa do beskrajne jednolike ravnice. Naši su psi bili zadovoljni s vremenom, a drugo ih nije zanimalo u kraju južnoga pola.

U tri sata poslije podne zaori svih pet upravljača saonica: »Stoj!« Oni su pregledali kotače, pomoću kojih su na saonama mjerili, te su svi vidjeli, da smo prema mjerenjima na južnom polu.

Dođosmo do cilja, to je konac puta!

Kakogod je silno djelovalo, da sam bio na cilju svoga puta, ipak ću iskreno i jadno priznati, da nikad nijedan čovjek nije bio od cilja života tako daleko, kao što ja onda. Kraj oko sjevernoga pola — ah vrabac ga odnio! — sjeverni pol zanimao me još kao dijete, a ja sam se sada nalazio na južnom polu. Ima li što oprečnije na svijetu od toga dvoga?

Mi smo dakle bili po našem računu na južnom polu. Razumije se, da nijesmo bili upravo na točki, gdje se on završava. To se ne

bi dalo utvrditi ni po vremenu, a ni po spravama, što smo ih imali. Ali mi smo bili tako blizu, da onih nekoliko kilometara razlike nije smetalo. Mi smo htjeli okružiti mjesto, gdje smo stali, polumjerom od 18.5 km, a onda, po svršenom poslu, htjeli smo biti uistinu zadovoljni.

Kad smo dakle stali, skupimo se, da jedan drugome čestitamo. A imali smo i razloga poslije svega onoga, što smo uradili dosada: čuvstva smo svoja otkrili samo tim, što smo jedan drugomu stisnuli desnice.

Poslije toga prvoga posla eto nas na drugom, na najvećem i najsvečanijem od čitavoga puta — razvismo svoju norvešku zastavu.

Iz pet pari očiju sjala je ljubav i ponos, kad pogledaše zastavu, koja je lepršala na mladom vjetru. Ja sam odredio, da svi sudjeluju kod toga povijesnog događaja. Ne pojedincu, nego svima, koji su svoj život posvetili tome i preturili jade i nevolje, pripadala je ova čast. Jedino tako sam mogao pokazati svoju zahvalnost drugovima na onome samotnome mjestu. Ćutio sam, da su je primili, kako sam im ponudio. Pet pari hrapavih, od zime tvrdih, šaka podiže motku, na kojoj je bila zastava, pa je postavi, da se ondje vije pao prva i jedina na južnom polu.

»Tako te razvismo, draga, mila zastavo, na južnom polu i dajemo ravnini ime: Zemlja kralja Hakona VII.«

Toga kratkoga časa sjećat će se jamačno svaki, koji je ondje stajao, čitav svoj život. Nema ondje drugih obreda. Što kraće — to bolje.

Zatim opet dođe svakidašnji posao. Kad smo čador podigli, zaputi se Hanssen, da ubije Helgea. Tužan je bio oproštaj s tim dobrim prijateljem. Helge bijaše vrlo marljiv i vrlo dobar pas; nikad se nije nećkao, a bio je vazda krasan primjer za čitavu povorku. Ali zadnji je mjesec sasvim smalaksao, a kad dođosmo na pol, bijaše tek sjena staroga Helgea. Remenje je visjelo na njemu, a nije radio više ništa. Udarac o lubanju, i Helge ugine. Obistinila se riječ:

Što je jednom crni konac,
To je drugom puni lonac.

Helgea smo smjesta raščinili, a nekoliko sati iza toga ostadoše od njega samo zubi i vrh repa.

To je bio od 18 pasa drugi pas, koga smo izgubili.

Razumije se samo sobom, da smo proslavili tu večer svečano u čadoru. Nije to bila slava, gdje bi prskao šampanjac, gdje bi teklo vino, svaki se zadovoljio svojim komadom tuljevine, koja nam je baš prijala. Drugoga kakvog znaka, da se tu slavila svečanost, nije bilo. I dok je vani lepršala naša zastava, mi smo u mislima slali glase i pozdrave svojim dragima i milima u daleku domaju.

U sve, što smo imali uza se, trebalo je urezati »Južni pol« i dan i godinu. Kao vrstan rezbar pokazao se naš drug Wisting, a bilo je toga urezivanja dosta. Duhanskoga dima nismo još vidjeli u čadoru. Dao sam drugovima tek pregršt—dvije duhana, da ga grizu, ali sam nosio u polarne krajeve staru kratku lulu, koja je bila obilježena mnogo puta; nju izvadih sada, neka i ona nosi natpis »Južni pol«. Začudih se vrlo, kad me dobri Wisting ponudi duhanom, što ga je nosio sa sobom, pa me zamoli, da pušim.

Međutim nijesmo htjeli, da nam zabava bude preča od posla: nijesmo doduše mogli mjeriti po noći. Bilo je vedro; činilo se, da ćemo to moći. Zavukosmo se u svoje spavaće vreće, a probudismo se oko jedanaest sati, dakle u najzgodniji čas. Moja se četiri pratioca spremiše da gledaju sunce i njegovo micanje. Visina sunca bila je malena, te je trebalo dosta strpljivosti.

Oko dvanaest i po složismo sprave zadovoljni svojim poslom. Računom nađosmo, da smo na 89°56', a s tim smo bili još zadovoljniji.

Roald Amundsen

Mississippi

Kod Saint Louisa utječe Missouri u Mississippi, koji je uz onu prvu najveća rijeka na svijetu, računajući od njezina izvora u krševitom gorju; što se tiče količine vode, nadmašuje ju jedino Amazonka, rijeka u Južnoj Americi. Mississipijeva je dolina vanredno plodovita; na obalama raste dosta žitarica, dovoljnih, da prehrane milijune ljudi; neiscrpiv je to izvor bogatstva za našu zemlju. No kada ta orijaška rijeka u proljeće nabuja, tada sve poplavi i razlije se kao najveće jezero na krajnjem sjeveru Kanade. Koliko je god neizmjeran blagoslov, što ga Mississippi donosi ljudima, toliko je strašniji harač, što ga ta rijeka u proljeće oduzima. Snažna, sivo-zamazana vodena množina često odreže oštre zaokrete i probija nove pravce i putove. Takvi prodori smanjuju često duljinu rijeke za 20 i više kilometara. Ne možete ni zamisliti, kakve promjene prouzrokuje ta poplava. Grad, koji leži na toj jednoj krivulji Mississippija, nađe se jednog lijepog dana 10 km daleko od obale, dok opet kakav drugi grad, koji je dale-

ko od rijeke, odjednoć dolazi svaki čas u opasnost, da mu se stanovnici ne utope kao mladi mačići. Željeznički se most najednom ispne iznad suhoga korita, dok je rijeka u neposrednoj blizini provalila željeznički nasip i otplavila tračnice. Čitava vojska inženjera bavi se pitanjem, kako će svladati hirovitu proljetnu ćud rijeke Mississippi i zaštititi ljudske građevine. Ali uza sve to ne prođe gotovo ni jedna godina, a da Mississippi ne počini pustošenja i stanovnicima na obali ne nanese golemu štetu; naročito se utopi mnogo stoke.

Pogledajte samo tu vodu, pa ćete moći zamisliti, kako golemu množinu zemlje, pijeska i mulja ona svake godine otplavi i naplavi. I sav taj mulj nanosi rijeka u nizini delte ispod grada New-Orleansa. Poradi toga se i ta delta svake godine pomiče sve bliže u Mehički zaljev.

Sven Hedin

U Andama

Jedno trideset kilometara od grada Mendoze zaustavismo se na gorskoj postaji, na Boca del Tao, koje je mjesto znamenito zbog mnogih petrolejskih vrela. Malo se pomalo uspinjemo. Uska se dolina sve više diže i postaje sve užom. Napokon ulazimo u prvi tunel. Za malo vremeno izađosmo iz utrobe gorske. Neprestano se dižemo, a na dva mosta prelazimo preko rijeke Mendoze, pa ulazimo na visinu od 1.300 metara u kupalište Bannos de Cachenta. Nasuprot tomu kupalištu leži istoimeno brdo Cerro de Cachenta. Te su toplice dosta znamenite u Argentini, obiluju sumpornom vodom i dosta visokom temperaturom; ljeti se nađe dosta gosti, koji stanuju u udobnom svratištu. Poslije po sata juri željeznica dalje, prebacuje opet mostom Mendozu, a onda dolazi kratki tunel; Mendoza ima ovdje još uvijek nekih trideset kilometara. S jedne i druge strane obrasle su njezine luke lijepim jablanima, a s visoke planine Cerro de la Plata, u kojoj su valjda vadili nekad srebro, ulazi u Mendozu mali Rio Blanco. Ta rječica donosi sa sobom dosta zemlje, koja se taloži na obalama. Obrasla je gustom travom, što je divna paša za stoku.

Do postaje Uspalata vozi željeznica preko 75 m dugoga željeznog mosta, onda se provlači kroz tunel, a napokon ispregnu običnu lokomotivu pa zapregnu jaku uspinjaču, koja dovuče vlak do 1.800 m. Brda su ovdje kamena, bez raslinstva, gotovo gola, tek gdjegdje se vidi brdo prekrito pješčanikom i neznatnim biljem.

Ostavismo rijeku Mendozu; sada se vozimo uz jedan njezin pritok obilazeći golemi 5.000 m visoki Cerro de la Plata. Ne mareći za visinu, za snijeg i led, za zimu podižu se bistrooki kondori nad sjajne vrhove gorostasne gore, te zirkaju u sakrite gudure i zarasle doline, da nađu kakav plijen. Sada prati željezničku prugu stari transandski put i opet rijeka Mendoza, koja prima sad širinu od po kilometra, a sad se sužuje na dvadeset metara. Vrhovi Juala i Cateton priječe željeznicu u slobodnom kretu; ondje su stvorili šiljatu okuč u obliku slova Z. Kod Punta de las Vacas iznosi visina željeznice 2.476 m. Sva je okolica pokrita crnim bazaltom, a baš se na tom crnom kamenju lijepo ističu snježni vrhovi vulkana Tupengata, koji je visok 6.538 m, a znači u jeziku Guaranya: obli pepeljasti vrh. Još čas, i mi se podigosmo do visine 2.610 m. Pred nama se otvori čudan pogled: na golemom kamenom stalku kleči orijaška pokornica, ona je sva od kamena. Pripovijedao nam je naš vodič, da je ta pokornica kći neke ohole obitelji, koja se, jer je na vrhu brda, od vatre pretvorila u kamen. Još i sada zovu to brdo Cerro dos Penitentes. Ali zovu tako i mnoga brda, gdjegod se nađe kakva stijena slična samostancu ili uopće čovjeku.

Četrdeset i pet metara dugim mostom prelazi željeznica u Puenta de Incas. Tu je lijep, a posve prirodni most od lave i sumpornoga vapna, ispod kojega se ruši Rio Horcanes, a preko njega vodi put do chilske granice. Ljudi dolaze amo, puštaju u vodu razne predmete, koji se za čas prevuku sumpornim vapnom.

Puenta de Incas visoka je 2.780 m; željeznicu prati s jedne strane rječica Horcanes, a s druge strane mala visoravan, što se proteže do podnožja brda; na desnu stranu — ne možeš obuhvatiti očima — uzdiže se nebu pod oblake poput gorostasnoga diva sva u snijegu Aconcagua. Chilski geografi izmjeriše joj visinu na 6.835 m, njemački 6.970 m, a Englez Pitz Gerald, koji je putovao češće tim krajevima, pače 7.129. Svakako nadmašuje Aconcagua sva američka brda svojom visinom. Mislili su neki, da je Aconcagua izumrli vulkan, međutim nema za to potvrde. S istoka, s juga i sa sjevera pokazuje se Aconcagua kao veličanstven osamljen čunj sa svojim snježnim poljima, dok ga na zapadu sakriva blizina visokih gorskih vrhova.

Teško sopeći i uzdišući diže nas lokomotiva na posljednju postaju argentinsku Cuevas. To je pravo alpinsko izlazište putnika: magarci, konji, mazge, kočije, društveni sluge — sve se to izmiješalo, svi viču, svi traže svoje gospodare, da ih odvedu na Tihi ocean, jer nije gotova

transandska željeznica; tek jedan najviši dio služi za prijevoz blaga iz Argentine u Chile. Svratišta su u Cuevasu neke male kućice, pokrite limenim pločama i zemljom. Zaputismo se odmah dalje preko najvišega mjesta, preko sedla La Cumbre de Cuevas; već smo sada na visini od 3.151 m. Vjetar sjevernjak je oštar, te gospođe zamataju lice gustim koprenama i navlače rukavice. Na sjeveroistoku ispeo se velebni Cerro de Tolosa i blagoslivlje ledenim zrakama našu okolinu, kakogod vlada južnjak. Ako smo i visoko, ipak se našlo snijega na putu na Cumbre de Cuevas; tu je podignuto raspelo na spomen sretnoga uređenja granice argentinske i chilske. Na hrptu brda El Paso de Iglesia nalazi se jednostavna, četiri metra visoka piramida, a na njoj je ploča, gdje stoji na sjeveroistoku upisano: Argentina, a na jugozapadu: Chile. Najveća visina našega prijelaza iznosi 3.995 m. Sada udari mrzli južnjak, te se žure i mazge, da se što prije maknu otvorenom sedlu.

Prvi korak u Chile pokazuje veliku razliku istočne i zapadne strane Cordillera. Pred nama su duboki ponori oštra slaza; nestalo je posvema laganoga uspinjanja, kako smo to imali na istočnoj strani. Naokolo vire u maglovitoj, bijeloj, snježnoj kopreni chilski orijaši: Cumbre de Iglesia i Gizera.

Put se zavija sa strme gore, koja se zove Ara Negra, do maloga visoravnjaka Meza de los Carros, što znači stol za kola, a onda nas eto kod prve niske kućice jajolika oblika, što služi putnicima za sklonište, kad nastane u tim visinama bura ili oluja. Ima ta Casucha de Gringo svoju žalosnu povijest, jer se u njoj smrzao jedan Englez, a jedan Talijan jedva živ uteče. Iza Meza de los Carros stanemo se spuštati prema dolini Carocoles, odakle poče še graditi željeznicu s chilske strane. Tu se po okolišnim brdima traži draga kov, pa su i sada kopali ispod jedne okuči, kad smo prolazili. Na našem povratku već su na željeznom užetu spuštali nekoliko vreća rude, koja je imala dosta srebra.

Nastavak ceste vodi kroz prolom — Quebrada ga zovu urođenici — kojim se spušta rječca Juncalillox. Tu počesmo susretati guanche, goniče blaga i kola, nakrcana građom za gradnju željeznice.

Odavle krenusmo stranputicom do Laguna de Pertorillo, lijepa jezera posve sred snijega; dugo je 5 km, a široko tek 1 km. Nastavismo put niz brdo, pa eto nas u dolini Juncal, kojom protječe istoimena rijeka s brda Serr Leone sa 5.930 m visine. Svu dolinu okružuje množina šiljastih vrhova. Ledenjaci se spuštaju u nju; sunce nema više

jakosti, da ih ispije, tek kadikad rastopi po koju vezu najdoljnjega dijela ledenjaka, a i on se surva u rijeku Juncal groznim praskom stvarajući od čiste izvir-vode žutu tekućicu, što se pjeni i prebacuje niz lomne bregove.

Sada počinje zelena okolica. Malo, zakržljalo grmlje prati u najnižim dijelovima oskudna trava. Na maloj visoravni Meza de Olivios već opazismo dosta zelenila — kaktusa, paoma i maslina; onda počinju pašnjaci, ograđeni gromačom.

Kod Guarda Vieja dovršismo svoju ekspediciju cestom. Tu počinje opet željeznica. Guarda Vieja je visoka 1.600 m. Namjestimo se, da čekamo vlak, koji je sad imao banuti iz doline pod nama! Okrijepismo se crvenim lubenicama, koje su prodavali na postaji. Iz doline Rio Blanco uspinje se lagano uskotračna željeznica do naše postaje. Putnici, koji su došli s Cordillera, jedva čekaju, da dođu u pitomiji kraj. Oni, što su došli željeznicom, sjedaju na naša kola i na naše mazge, pa se spremaju na dug put do argentinskih Pampasa. Mi se ukrcasmo u vlak, a lokomotiva se spusti polako niz brdo. Bijeli se vršići Cerro de Juncal i Cero del Plomo gube pomalo s vida; tu i tamo vidi se već obrađeno polje, mještani žanju kukuruz i pšenicu, pa je slažu u snopove kraj svojih kućica. Tu je rijeka Aconcagua, koja postaje sve šira, što se spušta dublje.

Na Salto del Soldato prolazi željeznica kroz tri tunela, onda mostom preko Aconcague pa se i opet zaklanja u tunel. Na lijevoj strani, kod malog gradića Santa Roza de los Andes svršuje se transandska željeznica.

Napokon se otvara u polukrugu grad, rasvijetljen tisućama svjetiljaka — pacifička luka Valparaiso.

Mirko i Stevo Seljan

Meka i Medina

Negdje 3. travnja 1853. iskrcao sam se u Egiptu, odjeven u istočnjačko odijelo kao perzijski princ. U Aleksandriji gradio sam se indijskim liječnikom, a iza mjesec dana ljutoga posla toliko me podsjedalo bolesnika, te postadoh pristaša religioznoga reda. Neki mi je trgovac iz Aleksandrije rekao, kad je vidio moje široke hlače i kratki haljetak:

— Nijeste dobro pogodili, gospodine! U Egiptu će vas grditi, u Arabiji tući, stostruko ćete plaćati, a ako obolite, umrijet ćete negdje ukraj puta bez pomoći.

Svojim prijateljima u Kairu rekao sam, da idem u Meku preko Džide, a ja sam zapravo odlučio poći preko Jamba i Medine; držao sam se u tom arapske riječi: sakrivaj svoje vrijeme, svoj imutak i svoje nakane.

Idući iz Kaira u Suez sastadosmo mnoštvo Turaka, Arapa, Afgana, pače i Hinda, koji pođoše pohoditi sveta mjesta. Svi nam zaželješe sretan put, kako se pristoji željeti svetim ljudima.

Napokon se ja, kao derviš Abdalah, ukrcam u Suezu za Jambo. Iza dvanaest dana puta, teška i pogibeljna puta, eto nas napokon u Jambu. Taj grad je samo po tomu znamenit, što je luka grada Medine. Uz dugi mulj, koji se proteže daleko u more, nanizalo se beskrajno čislo prebijelih brodova. Ulice široke, ali zgrade proste. Trgovina posve jednostavna, kavana ima mnogo, ali su skupe.

Na 18. srpnja 1853. uspesmo se na deve pa ostavismo Jambo. Mjesec se digao visoko, bio je jasan, a njegovo nas je svijetlo gotovo zaslijepilo, kad smo izišli iz onih tamnih ulica. Za čas — i bili smo u pustinji. Kolika li razlika između onoga okuženoga gradskoga zraka i ovoga, koji je tako čist. Moji se drugovi po običaju Arapa dadoše na pjevanje. U ono četiri dana, što smo imali do Medine, namjerismo se jednom na razbojnike, ali ih odbismo, te ih je ostalo desetak na mjestu mrtvih.

Jednoga dana pođosmo na strm brežuljak i opazismo nenadano na obzorju — Medinu. Kao na zapovijed zaustavismo svi deve, zaboravivši glad, koji nas je morio; padosmo na koljena pa podigosmo oči k svetome gradu: »O Bože, eto svetišta tvoga proroka; hoćeš li nas osloboditi od vječne kazni, od vatre paklene? Otvori vrata milosrđa, pusti da pođemo i da napokon dođemo u zemlju sreće!«

Razumijem posve muhamedovski ritualni stih, kad veli: »Kad hodočasnik otvori oči svoje medinskim stablima, on će podignuti glas svoj, pa će blagosiljati Proroka iz dna duše svoje.«

Nema ljepšega časa nego kad čovjek izađe iz osamljenoga pustinjskoga kraja u prekrasan okoliš, koji smo imali pred očima, među voćnjake i šumice, što okružuju grad. Sunce se počelo dizati s istoka, iza niskoga humlja, što su ga zarubili skupovi drveća, a jutarnja mu magla daje gigantski vid. Zemlja se odjenula u zlaćan skerlet. Pred nama se prostrla široka dolina, do koje se spuštaju valoviti tavani Nedžda. Nalijevo se javljaju tamne barijere mrkoga stijenja. Krasno je to stijenje! Zovu ga brdom Ohodom. Na podanku njegovu skupila se, kao košara zelenila, dolina urešena jednom ili dvjema kupolama; nama nadesno protežu se dvije tanahne modrikaste magle, tu i tamo rastavljene ili pretrgane sunčanim zrakama. Tu se magle steru iznad kitice datuljnih paoma i vrtova, a njihovo smaragdno zelenilo još se jače osjeća na mrtvoj i siromašnoj dolinskoj pozadini. Niže dolje, tri ili četiri kilometra, prostire se Medina. Prvi je pogled na nju izvanredan. Terasa, na kojoj smo stajali, sastavljena od tamnih, hrapavih bazalta, spušta se sunovratnim otvorom do ravnice, u kojoj stoji grad, pa je kao stvorena, da poveća ljepotu gradskoga okoliša.

Najprije se stadosmo svojski čistiti, odjenusmo se u bijelo — u odijelo Proroku milo, a onda pođosmo pohoditi sveti hram. Prorokova džamija je druga vjerska džamija po znamenitosti, a jedna od tri najznamenitije na svijetu: prva je džamija u Meki, druga u Medini, a treća »Aksa« u Jeruzalemu, koja potječe, kako vele, iz doba Salamonova.

Pođosmo nekolikim gradskim ulicama, gdje je blato odavalo, da su ih obilno polijevali večer prije, pa se nađosmo pred džamijskim vratima. Džamija sama nema pročelja, nema nikakve perspektive, a nema nikakve ljepote i ozbiljnosti. Od vrata čuvarovih, kuda smo ušli, vodi pet stepenica u prostor, odakle se pruža pogled na mjesto, o kojemu sanja čitav islam. Od svega mi se najviše sviđa vrt Fatimin, gdje se prema njemu diže desetak tananih paoma; njihov plod dobiva sam sultan.

Uvjerivši se, da je nemoguć put od Medine do Maskata, ostavih Medinu. Put se nastavljao čitav dan, kakogod je sunce užasno peklo. Životinje, što nose ljude i tovare, pogibale su od vrućine; trupla magaraca, konja i deva ležahu uz put. Mnoge životinje ostadoše plijenom lešinarima, a mnoge opet zaklaše sudanski hodočasnici, da razdijele dobre komade, pa da ih ispeku prvom prilikom. Nijesam nigda vidio takvih jadnika, kakvi su ti sudanski crnci; odjeveni su u cunje, sandale su im od poderane kože, najviše ih je kljasto ili izranjeno trnjem, zadah im je mrtvački.

Na 8. rujna između podnevne i večernje molitve izmijenili smo svoja odijela sa starinskim bijelim odijelom hodočasnika; brijač nas ostriže, obrije i obreže nam nokte, onda se okupasmo i obasusmo mirisnim tvarima. Šeik Abdula, koji je bio ravnateljem naše savjesti, preporuči nam, neka se vladamo kao vrijedni hodočasnici, nek izbjegavamo svaku tužbu, neka ne govorimo glasno; morali smo obećati, da ne ćemo jesti divljači, da ne ćemo ništa nažao učiniti ni jednoj živo-

tinji, pače, da ne ćemo dirati u prolistale paome ni otrgnuti ma kakvu biljčicu. Svaki prestupak kaznit će se plaćanjem globe od jednoga ovna.

Na izlazu iz doline bijaše pogled zanimljiv. Sva je sila hodočasnika pokrivala ravan, sve u bijelim odijelima, a ta se bjelina lijepo isticala od njihovih crnih glava i ruku. Od stijenja pustinjskoga odjekivalo je: »Evo me, evo me, Bože moj!« Oko jedan sat ujutro prenu me usklik: »Meka! Eto svetišta! Eto me, Bože moj!« Spazih s nosiljke u svijetlu zvijezda sjenovit ocrt velikoga grada, koji je bio tamniji od svoje pozadine.

Sjutra pođosmo očišćeni, oprani u svetište. Uđosmo kroz Bab el Zijadah, glavna velika vrata, kojima se dolazi upravo na sjevernu stranu velikoga hodnika, što zatvara u četvorini Kaabu. Sađosmo stepenicama, prođosmo hodnikom i nađosmo se pred sredinom Meke, — jednako željkovane u snu i na javi od Indijaca, od Sabejaca, od Guebra, od svih muslimana.

Nema tu gigantskih ostataka, kao u starom Egiptu, ni sjajnih spomenika, punih sklada, kao u Grčkoj, ni silnih građevina barbarske veličajnosti, kao u Indiji, ali opet mislim, da rijetko što djeluje tako na čovjeka kao baš ovo.

Mislim, da nijedan od hodočasnika, koji su plačući ljubili zastore, što zastiru Kaabu, ili koji su pritiskivali vruće svoje čelo na hladan kamen, nije bio tako uzbuđen kao neznatni hodočasnik s dalekoga sjevera.

Kušali smo zatim vode stajaćice iz svetoga zdenca Zemzema, a onda se zaputismo k Crvenom kamenu. To je množina maloga kamenja, čvrsto slijepljena, a obrubljena širokim rubom od suha zlata ili pozlaćena srebra. Primakoh se kamenu, poljubih ga, a uvjeren sam, da je to naprosto aerolit. Neko deset minuta ostao sam među hodočasnicima, a onda ostavih džamiju, jer mi je pripeklo sunce golu glavu.

Noć je došla te ublažila strašnu dnevnu zaparu i pokazala Meku u posve drugom, umjetničkom svijetlu. Silni puni mjesec sipao je svoje zrake na sasma crnu Kaabu, a naokolo stadoše se svijetliti građevine. Bilo je prekrasno. Čitav je prostor nasred onih hodnika pun svijetlih sjena od muškaraca, žena i djece, što se lagano, lagano pomiču ili stoje, da obave molitvu. Beduini se zamotaše u svoj crni burnus, dok Indijanci šeću na pol goli; čini se kadikad, kao da je ustala koja lešina, pa obilazi oko Kaabe. Turci postajkuju tu i tamo, kalkutski Kitmugar s velikim turbanom mirno čeka, dok se dvoje, troje jadnika trudi, kako da se taknu svakim dijelom svoga tijela svete Kaabe.

Drugi dan ujutro odosmo na sveto brdo Arafat. Put je sav prekrit bijelim, gologlavim i bosonogim hodočasnicima. Ponajviše jašu na magarcima, Beduini sjede na svojim brzim dromedarima, turski funkcionari jašu na sjajnim konjima. Vidi se i ovdje s desna i s lijeva životinjskih lešina. Arafat je jedno dvadeset kilometara od Meke. Vrućina je užasna, a vidio sam na tom putu pet, šest hodočasnika, gdje padaju, da više ne ustanu. Arafat je bio po predaji islamsko mjesto, gdje su živjeli Adam i Eva prije nego ih je Bog potjerao iz raja. Na jednom svetištu skuplja se u određeno vrijeme 50.000 ljudi. U velikom slavlju i silno urešen dolazi onamo također šerif iz Meke. Ondje se obavljaju slične ceremonije kao u Meki.

R. F. Burton

Alhambra

Jutro je vedro i lijepo. Sunce još nije postalo jako, da bi moglo uništiti jutarnju svježinu. Popet ćemo se na vrh tornja »des Comares«, da pregledamo Granadu i njezin okoliš s onoga ptičjega vidika. Hajde, vrijedni čitaoče, slijedi me u bogato urešeno predvorje, koje vodi u poslaničku dvoranu. Mi ne ćemo pohoditi dvorane, nego ćemo skrenuti nalijevo, gdje se otvaraju u zidu maljušna vratašca. Čuvaj se! Ovdje su strme zavojite stepenice, a samo malo svijetla; a opet su se po tim uskim, tamnim, zavojitim stepenicama uspinjali granadski vladari i vladarice do prsobrana kula, da pogledaju, kako se primiče kršćanska vojska, ili da vide, kako se bojak bije u ravnici.

Evo nas napokon na krovu altane, da odahnemo čas pa da pregledamo sjajnu panoramu grada i zemlje, kamene bregove, zelene doline, plodne ravnice, da uočimo cijeli taj dvor, stolnu crkvu, maurske tornjeve, gotske domove, razrušene građevine i cvatuće gajeve.

Stupi, druže, do prsobrana pa pogledaj u dubinu. Gle! Ovdje je pod nama čitav nacrt Alhambre; možemo pogledati u njezina dvorišta i u njezine vrtove. Eto tu do samoga tornja dvorište je Alberce s malim, ovjenčanim ribnjacima, a ondje lavlje dvorište sa znamenitim vodoskocima i lagano građenim maurskim arkadama. U sredini svega toga, svih tih zgrada, maleni je vrt Lindaraxa; sakrit je

unutra u dvoru, a rese ga ruže i citrone i poput smaragda zeleno grmlje.

Onaj građeni pâs, što se proteže uz rub čitave visočine, vanjska je granica tvrđe. Neki su se tornjevi, kako ćeš sam opaziti, srušili, a među njihovim velikim komadima raste vinova loza, smokva i aloj.

Daj da pogledamo s tornja na sjevernu stranu! Silna je to visina! Temelji se našega tornja dižu nad gajevima, upravo na najstrmijem dijelu brda. Gledaj! Duga pukotina u silnom zidu pokazuje, da je toranj bio rastrgan od potresa, koji još i sada gone u strah svu Granadu i koji će od svega toga danas sjutra načiniti samo hrpu kamenja i ruševina. Duga uska gudura, što se otvara pod nama malo pomalo, dolina je Darra; opazit ćeš malu rječicu, kako se vrze pod sjenovitim terasama, među cvjetnjacima i voćnjacima. Znamenit je bio Darro u staro vrijeme zbog svoga bogatstva zlatom, a i danas se pretražuje njegov pijesak zbog toga dragocjenog kova. Jedan od onih bijelih paviljona, što se ljeskaju između šumica i vinograda, bio je seoski zaklon Maurima, gdje su uživali svježinu svojih vrtova.

Visoka palača Generalife s vitim bijelim tornjevima i dugim arkadama, što se priljubila uz brdo među krasnim gajevima i visećim vrtovima, bila je ljetna palača maurskih kraljeva, kamo su se povlačili za sparnih mjeseci, da se naužiju još svježijega zraka nego u Alhambri. Goli vrhunac na visini nasuprot nama, gdje vidiš tek nekoliko ruševina bez pravog oblika, jest Silla del Moro ili maursko sjedište, tako prozvano, jer je onamo pobjegao nesretni Boabdil, kad je planuo ustanak, i odande gledao na razvaljeni grad.

Od časa do časa podiže se iz doline mukli žubor vode. To je žubor vodovoda onoga maurskog mlina, koji stoji na podnožju brda. Drvored na onoj strani zove se Alameda. Ide niz obalu Darra; ondje se rado sastaju navečer ljudi iz Granade; u kasno ćeš doba noći ondje čuti ljupku svirku gitare. Eto, sada vidite nekoliko samostanaca i skup vodonoša kod avellanskoga zdenca.

Strah vas spopada! Baš se vidi kobac, koga smo potjerali iz gnijezda njegova. Taj je stari toranj utočište raznim pticama. Laste su u svakoj pukotini, u svakom razvoru, pa čitav dan lijeću amo tamo, a noću, kad su sve ptice pošle na počinak, izlazi sanena sova iz svojega skrovišta, i doskora se čuje njezin kobni glas. Gledajte, kako kobac, koga smo prestrašili, plovi pod nama nad krošnjama drveća i leti k ruševinama iznad Generalife.

Ostavimo tu stranu tornja, pa se okrenimo prema zapadu! Tu se u daljini vide brda, što ograničuju Vegu; stara je to granica između muslimanske Granade i zemlje kršćana. Po njenim visinama možete razabrati još uvijek bojne tornjeve, koji su kao srasli sa stijenama, na kojima su sazidani; a opet tamo vidite samotnu Atalayu, pazitoranj, koji sa svoje stijene gleda jednako u oblake i u doline. Kroz gudure toga brda pa kroz sedlo Lope dolazila je kršćanska vojska u Vegu. Upravo ondje na podnožju visokoga, gologa, gotovo sasvim osamljenoga gorja pa dolje u ravnici spuštali su se bojni redovi s razvitim zastavama uz jeku trubalja i bubnjeva. Kolike li razlike odonda! Mjesto da gledate sjajne redove oklopljenih bojnika, pojavljuje se sada povorka strpljivih, izmorenih mazgara, koji se lagano vuku na podnožju gore. Iza onoga kuka leži znameniti most Pinos, koji je poznat zbog mnogoga krvavog boja između Maura i kršćana, ali još poznatiji, jer su poslanici kraljice Isabelle stigli baš na onom mjestu Columba, da ga pozovu natrag, upravo u času, kad je htio očajan otputovati, da predloži osnovu svoga zasnovanog putovanja francuskome dvoru.

Eto još jednoga mjesta, koje je znamenito u obretnikovoj povijesti. Ona crta zidova i vrata, što se ljeska na jutarnjem suncu, a upravo u sredini Vege, grad je Santa Fé, što su ga katolički vladari sagradili za posjedanje Granade, kad im je izgorio tabor. Onamo pozva junakinja-kraljica Columba i uglavi s njim ugovor, koji je poslije vodio do otkrića zapadnoga svijeta.

Tu, prema jugu, gubi se oko u sjajnim dražestima Vege, u cvatućoj divljači gajeva, u plodnim voćnjacima; tu je Xenil, koji se poput srebrne vrpce kroz njih provija i prima nebrojene potočiće, koje mu dovode stari maurski kanali; ti su kanali učinili, da je čitav kraj uvijek zelen. Tu su ljupke sjenice i vrtovi, tu su seoska utočišta, za koja su se borili Mauri s očajnom srčanošću i junaštvom. Pa i same gospodarske zgrade, u kojima prebivaju sad seljaci, zadržaše tragove arabeska i drugih ukusnih uresa, koji dokazuju, da su to nekada bili elegantni ljetnikovci. S onu stranu sjenovitoga dijela Vege vidite prema jugu opustjele humove, na kojima se lagano pomiče red mazga. A s vrha jednoga huma ugledao je nesretni Boabdil posljednji put Granadu; tu je pretrpio posljednju duševnu borbu. To je miesto znamenito u pjesmi i pripovijesti pod imenom »Zadnji uzdah Maura«.

A sad podignite oči do nježnih vrhova onoga gorja, koje se svijetli na modrom nebu kao bijeli ljetni oblak. To je Sierra Nevada, ponos i milje Granade, vrelo hlađanih vjetrova i vječnoga zelenila, žubor-zdenaca i nepresušnih rijeka. To sjajno gorje čini, da je Granada, grad juga, spojila u sebi rijetke prednosti; svježe rašće umjerenoga zraka nešto sjevernijega podneblja spaja se sa živom žegom tropskog sunca na bezoblačnoj modrini južnoga neba. Ondje je snježno blago, koje šalje u svaku guduru, u svaku dolinu Alpuxarre po koji potok ili rijeku, pa stvara smaragdno zelenilo i plodnost u odijeljenim sretnim dolinama.

Te se gore mogu s pravom zvati ponosom Granade. One vladaju Andaluzijom i mogu se vidjeti iz najdaljih dolina. Mazgar ih sav sretan pozdravlja, kad spazi ledene vrhove Sierre Nevade sa svoje sparne ravnice; španjolski mornar daleko u svojoj barci, u krilu modroga Sredozemnoga mora gleda ih sanjarskim okom, sjeća se blažene Granade i pjeva tihim glasom kakvu prastaru romancu o Maurima.

Ali dosta! Sunce već visoko nad brdima izlijeva na naše glave svoj puni žar. Već je i krov tornja, sličan terasi, pod našim nogama vruć. Siđimo pa se osvježimo malo pod lakim arkadama lavljega zdenca!

Washington Irving

Sila mišića

Postoji jedna sila, koju svaki čovjek neposredno osjeća: *sila njegovih mišića.* On osjeća i zna i to, da mu je ta sila *dragocjeno blago* — jedno od najvećih, ako ne baš najveće, što ga ima od prirode. U životnoj borbi ona mu je prva i najglavnija pomoć, najglavnije oružje. Ta on mora cijeli svoj život »*raditi*«: u radu mu je spas, u radu mu je ponos, u uspješnom radu je najveća cijena čovjeku! Radnja mu je postala i *etička* vrijednost, po kojoj se danas ocjenjuju ljudi: što veći i uspješniji *rad* čovjeka, to veće njegovo dostojanstvo, njegov ugled i njegova vrijednost u narodu i čovječanstvu. *Rad* je postao u novovjekom društvu čovjekovu ne samo gospodarski, nego i *etički* temelj društva.

Posvetimo ovaj čas nešto više pažnje samo običnom radu naših mišića, radu »*fizičkom*«, kako ga rado zovu, i uzmimo, da na pr. mišić naše desne ruke »*radi*«, da diže određenu težinu, na pr. 1 megadin (= 1 kg) s vodoravnoga tla na vodoravnu ploču stola, koja

je iznad tla baš 100 centimetara. Hoćemo da se nešto točnije dovinemo tomu, u čem je zapravo ta »*radnja*« našega mišića. Tu nam prije svega udara u oči, da sila našega mišića mora da *neposredno* djeluje na težinu, koju treba dizati: mišić »*hvata*« uteg, mišić treba da se *dotiče* utega i da pri tom izvršuje *silu* na nj. Da se uteg diže s tla na stol, treba neki *napor* mišića, ili drukčije: treba *sila* mišića. Samo doticanje nije dosta! Ta sila povrh toga djeluje *neprekidno* na uteg na njegovu *čitavu* putu od tla do stola. Sila mišića dakle djelatni je dio kod toga dizanja: mi velimo, da sila mišića *izvršuje* neku *radnju* na utegu, a ovaj je pri tom *pasivni* dio. Posljedica toga neprekidnog djelovanja naše sile mišića jest, da se uteg u smjeru *sile* giba, on se pomiče s tla do stola. Možemo dakle reći: sila mišića izvršuje »*radnju*«, ako se tijelo, na koje djeluje, zaista *giba* s jednoga mjesta na drugo. Ako mi na pr. taj isti uteg silom našega mišića desne ruke mirno držimo na dlanu te ruke, ne možemo još reći, da sila mišića »*radi*« ili »*da izvršuje radnju*«. U ovom je primjeru sila našega mišića samo *pasivna*, t. j. ona nešto zaprečuje, što bi se dogodilo, da ona ne djeluje na uteg: ona ne da utegu da *pada*. Sila mišića postaje tek onda djelatna, t. j. ona »*radi*« tek onda, kad vidimo pomicanje utega s tla na stol. Dva su dakle čimbenika kod *radnje* te sile: 1. neprekidno djelovanje *stalne sile* mišića na uteg i 2. *gibanje* utega. Pored stalnoga djelovanja sile vidimo dakle kod rada sile svagda i *promjenu u stanju* i onoga tijela, koje izvršuje silu, i onoga tijela, na koje ta sila djeluje. U našem primjeru je to *promjena mjesta* u prostoru, t. j. gibanje, a giba se pri izvršivanju radnje i *mišić i uteg:* nema dakle radnje bez *promjene u stanju* jednoga i drugoga tijela!

Na toj se osnovi možemo sada primaknuti osnovnom pitanju: što je zapravo »*radnja sile*«? U našem se primjeru to veoma lijepo očituje. Uteg privlači sila teže k Zemlji, a mjera je privlačenja *težina* utega (1 megadin). Tom se svojom težinom uteg *opire* dizanju s tla, a sila mišića očito mora svladavati *otpor težine* uzduž čitavoga puta dizanja. Možemo dakle reći: *Radnja sile* mišića nije drugo nego: »*svladavanje određenoga otpora uzduž određenoga puta*«.

Oton Kučera

Arhimed

Grk Arhimed, koji je živio u trećem stoljeću pr. Kr. u Sirakuzi (287.—212. pr. Kr.), bio je prvi, koji je nauk o silama, mehaniku, svojim velikim umom snažno i jasno obradio i našao toliku množinu znanstvenih istina o njima, da u povijesti nauka tomu gotovo nema premca. On je osnivač mehanike. To je uopće bio jedan od najvećih umova, što ih je svijet ikada rodio. Osim mnogih drugih njegovih otkrića stoji i otkriće zakona za ravnotežu na polugi nejednakih krakova, a o određivanju težišta tjelesa napisao je posebnu knjigu. Kažu za njega, da je izumio 40 strojeva, među njima koloturnik, vodeni vijak i vijak bez kraja. Kad su Rimljani podsjedali s kopna i mora Sirakuzu 212. g. pr. Kr., branio se grad otpornom snagom jedino zaslugom starca Arhimeda. Povjesničar Polibije veli: »Kraj tolike sile s kopna i mora grad bi morao kod prve navale pasti Rimljanima u ruke, da nije bilo toga starca u Sirakuzi. Arhimed je unutar zidina grada, i Rimljani se ne usudiše do njega«. — Kad su Rimljani napokon lukavošću i izdajom ušli u grad, sjedio je Arhimed u drugom kraju grada i risao je geometrijske slike u pijesku. Zaduben u svoja matematička razmatranja i ne sluteći, što se dogodilo, reče rimskom vojniku, koji je na njega navalio, da ga utuče: »Ne diraj mi u krugove«. Čas poslije bio je mrtav. Rimski vođa Marcelo živo je požalio smrt velikoga muža i pokopa ga časno. Na grobu mu namjestiše spomenik, kako ga je sam želio: kuglu i valjak — dva tijela, o kojima je također nove istine otkrio.

Oton Kučera

Granit

Granit su već u najstarija vremena smatrali neobičnom vrstom kamena. Stari ga nisu poznavali pod tim imenom. Nazivali su ga sijenitom prema mjestu Sijeni na etiopskoj granici. Silne mase toga kamena nadahnule su Egipćane za golema djela. Kraljevi su od njega podizali visoke šiljaste stupove (obeliske) u čast Sunca. Putnici se još i danas dive sfingama, Memnonovim kipovima, golemim stupovima od granita.

U novije vrijeme dobila je ta vrsta kamenja sadašnje ime po zrnatom sastavu građe. Svaki put, kada polazimo u nepoznato gorje, potvrđuje se staro iskustvo, da granit nalazimo i u najvišim i u najdubljim dijelovima, i da je ta vrsta kamenja, koju sada mnogo bolje poznajemo, čvrsta podloga naše zemlje, na kojoj su se razvila druga raznovrsna gorja. U dubokoj utrobi naše zemlje granit miruje neuzdrman, njegovo se sljeme diže u vis, njegove vrhunce nije nikada zahvatila voda, koja sve okružuje. Veoma raznovrsno, a vrlo jednostavno mijenja se mješavina granita na nebrojene načine. Položaj i odnošaj njegovih dijelova, njegova trajnost, njegova boja mijenja se prema gorju, a mase svakoga gorja opet su na svakom koraku međusobno različite, a u svemu uvijek opet jednake.

I tako se ne će čuditi nitko, tko god poznaje draž, koju imaju prirodne tajne za čovjeka, da sam ostavio krug opažanja, u kojem sam se dosada kretao i da sam se strastvenom privrženošću počeo baviti granitom. Ne bojim se prigovora, da to mora biti duh protuslovlja, koji me je odveo od proučavanja i prikazivanja čovječjeg srca, najmlađega, najpokretnijega, najpromjenjivijega, najosjetljivijeg dijela stvorenja, i doveo do promatranja najstarijega, najčvršćega, najdubljega, najnepokolebljivijega sina prirode. Jer svatko će mi rado priznati, da su sve prirodne pojave u točnoj međusobnoj vezi, da se ljudski duh ne da lako zaustaviti, da istraži ono, što je dokučivo. Pa neka se priušti osobito meni, koji sam mnogo toga trpio i trpim od promjenjivosti ljudskog mišljenja, od njegove nestalnosti kod sebe samoga i kod drugih, onaj uzvišeni mir, ona osamljena nijema blizina velike prirode, koja tiho govori; i tko o tome ma i samo nešto naslućuje, neka me slijedi!

S ovim osjećajem približujem se vama, vi najstariji, najčasniji spomenici vremena. Sjedeći na visokom golom vrhuncu i promatrajući prostran kraj, mogu sam sebi kazati: ovdje se odmaraš neposredno na tlu, koje dopire do najdubljih mjesta Zemlje; nijedan noviji sloj nikakve nagomilane naplavljene gromade nije se ugurao između tebe i čvrstoga tla prasvijeta, ti ne ideš kao po onim plodnim lijepim dolinama preko grobova, koji te zaustavljaju. Ovi vrhunci nisu ništa živo proizveli ni proždrli, oni su ispred svega života i iznad svega života. Dok ovako na neki način neposredno na mene djeluju nutarnje privlačive i pokretne snage Zemlje, a utjecaji me neba okružuju, diže mi se duh do višega promatranja prirode, pa kako čovječji duh sve oživljuje, to se u meni budi poredba, te ne mogu

odoljeti njezinoj uzvišenosti. Tako se osamljenim osjeća čovjek, velim ja samome sebi, dok gleda s ovoga sasvim golog vrhunca dolje i jedva opaža, da na podnožju raste neznatna mahovina; tako se osamljenim, velim ja, osjeća čovjek, kada želi najstarijim, prvim, najdubljim osjećajima istine otvoriti dušu. Da, može samome sebi reći: ovdje na najstarijem vječnom oltaru, koji je sagrađen neposredno na dubini stvaranja, pridonosim žrtvu Biću svih bića. Osjećam prve čvrste početke našega bitka, pregledavam svijet, njegove strmije i blaže doline, njegove daleke plodne pašnjake. Moja se duša diže iznad same sebe, iznad svega i čezne prema bližemu nebu. Ali naskoro sunce, žeđa i glad izazivlju ponovno u čovjeka njegove ljudske potrebe. Ogledava se za onim dolinama, iznad kojih se već bio uzvinuo njegov duh, zaviđa stanovnicima onih plodnih ravnica, što obiluju vrelima i ljudima, koji su podigli stanove na kršu i razvalinama zabluda i mišljenja, koji opet iskapaju prah svojih praroditelja i u uskome krugu mirno udovoljavaju neznatnim potrebama svojih dana.

Pripravljena ovim mislima prodire duša gore u prošle vjekove, dozivlje sebi u svijest sva iskustva brižnih promatrača, sva naslućivanja vatrenih duhova. Ovaj greben, velim ja samome sebi, stršio je strmije, oštrije, više u oblake, kada je taj vrhunac u starim vodama ovdje stajao kao otok okružen morem — oko njega huktao je Duh, koji je lebdio nad vodama — i kada su nastajala u njegovu širokom krilu viša brda iz razvalina pragorja, a iz njihovih razvalina i ostataka njihovih stanovnika kasnija i udaljenija brda. Već se rađa prva mahovina, sve rjeđe tu nalazimo oklopljene stanovnike mora, voda otječe, viša se brda pokrivaju zelenilom, sve počinje vrvjeti od života — — —

Ali naskoro se odupiru ovomu životu novi prizori razaranja. U daljini se dižu bijesni vulkani, kao da bi htjeli svijetu pripraviti propast, ali nepokolebljivo stoji prvi temelj, na kojem još sada sigurno počivam, dok su stanovnici dalekih obala i otoka bili pokopani ispod nevjernoga tla — —

Johann Wolfgang Goethe.

Detva

Biti u Slovačkoj, a ne vidjeti Detvu, isto je kao i »biti u Rimu a ne vidjeti papu«. Tko hoće upoznati Slovačku, njezin narodni život i običaje, tko se hoće u kratko vrijeme obogatiti trajnim utiscima iz života slovačkoga naroda, tko hoće priuštiti oku i duši malo umjetničkog užitka promatrajući kraj, nošnje i starinski način života priprostoga naroda — neka ide na Detvu.

I drugdje u Slovačkoj sačuvao je narod svoje običaje, ali je Detva u svakom pogledu za stranca nešto novo, neviđeno. Zato umjetnici — slikari i kipari — od nekoga vremena rado i mnogo posjećuju ovaj kraj, a preko ljeta borave ovdje čak čitave kolonije umjetnika. I svatko, bio to umjetnik ili putnik željan utisaka, teško se rastaje od ovoga naroda s odlukom, da će opet posjetiti krasnu Detvu.

Detva, velika općina županije zvolenske, leži uz željezničku prugu Vrúky—Zvolen—Kriváň, nedaleko od staroga grada Zvolena. U narodu detvanskom sačuvalo se još mnogo od praslavenske kulture. Narodni običaji, obredi, praznovjerja, čaranja i priče tako su bogate i sačuvane, da bi ispunile opsežnu knjigu. Imaju svoj posebni svjetovni i životni nazor, osobiti način gradnje, naročitu i dosta razvijenu ornamentiku. Detvanin ili Detvanka ne pušta iz svojih ruku komadić drva, platna ili bronca, a da ga ne obilježi pečatom svoga umjetničkog dara ili ukusa, a da ga ne ukrasi svojim biljnim motivima. Naročito njihovi vezovi i rezbarije bude udivljenje.

Živeći kroz stoljeća usred krasne, slobodne prirode Detvanin je svojim rastom iznad prosjeka. Napose među starijima ima mnogo vitkih, visokih ljudi. Lične su kosti izbočene, čelo visoko, široko; za ušima i niz lice vise kod starijih dva para pletenica, kojima se Detvanin veoma ponosi, i njih izgubiti bila bi najveća sramota. Od prirode je u svemu izvanredno dosjetljiv i pred sudom zna se tako vješto obraniti kao nijedan pravnik po zanimanju.

Drevna je svetinja obiteljski život detvanski. Jednostavni, od praotaca baštinjeni oblici, primitivni zahtjevi, svrsishodnost u svemu. Priprosta, često dosta bijedna jela priprema svekrva ili najstarija nevjesta na prostranom, otvorenom ognjištu, u začađenom loncu, na tronogu. To je njezin težak, jednoličan posao, kojim družina u poljima i na livadama dobiva potrebnu hranu, a i djeca, od kojih se manja bezbrižno igraju pred kućom u bijelim, dugim košuljama, a starija pasu kod potočića guske, dok odrasla pomažu pasti ovce.

Među najljepše užitke ljudskoga duha spada neopaženo prisluškivanje ćurlika detvanskog pastira. Kao da svojoj frulici, koju zovu »fujara«, raznježeni pastir povjerava sve svoje svijesne i podsvijesne nade, čežnje, razočaranja, tuge . . .

Tisuću dolina, tisuću sela, a uvijek novi, svježi vidici:

Oj, ti Detvo, Detvo,
okruglo mjestašce;
po njemu se šeće
to moje srdašce.

Ali ja se ne ću
još dugo šetati
na ovoj detvanskoj
zelenoj livadi!

Ja ću ti otići
na piešťanske[1]) ravni;
na piešťanske ravni,
gdje su momci dobri.

Karol Medvecký

---

1) Piešťany, kupališno mjesto na srednjem Vahu

Kneževska krv za volovsku krv

Na pohodu u Franačku i Švapsku, Karlo V. prolazio je godine 1547., poslije bitke kod Mühlberga, kroz *Tiringiju*. Obudovjela grofica Katarina od Schwarzburga, rođena kneginja Henneberg, izradila je kod njega pismo, da njezini podanici ne će ništa trpjeti od španjolske vojske na prolazu. Za to se ona obvezala, da će iz Rudolfstadta do mosta na Saali, koji se nalazio baš kraj samoga grada, dobaviti za jeftinu cijenu kruha, piva i drugih potrepština, da se opskrbe španjolske čete, koje budu onuda prolazile. No pri tome je bila toliko oprezna, da je dala u brzini rastaviti most, koji se nalazio tik do grada, i opet ga sagraditi preko vode u većoj udaljenosti, da prevelika blizina grada njezine goste, pohlepne za plijenom, ne dovede u napast. Ujedno je bilo dopušteno stanovnicima mjesta, kroz koja je trebala vojska prolaziti, da sklone svoje najbolje stvari u dvorcu Rudolfstadtu.

Međutim se približavao gradu španjolski general vojvoda Alba. Pratili su ga vojvoda Heinrich od Braunschweiga i njegovi sinovi. Poslao je glasnika, da javi grofici Schwarzburg, da će joj doći u goste, te je zamoli, da mu priredi zajutrak. Grofica nije mogla odbiti ovako čednu molbu, to više, što je dolazila od vojskovođe Albe. »Dat ću, što budem mogla«, bio je odgovor; »neka njegova preuzvišenost izvoli doći i neka se zadovolji s onim, što dobije«. Ujedno nije zaboravila, da još jednom podsjeti na dobiveno pismo i da španjolskome generalu preporuči, da točno ispunjuje ono, što je u pismu obećano.

Prijazan doček i obilno prostrt stol dočekao je vojvodu na dvorcu. On je morao priznati, da gospode u Thüringenu znadu vrlo dobro kuhati i da drže u časti gostoprimstvo. Ali čim su sjeli, grofica je radi dolaska skoroteče bila pozvana iz dvorane. Javili su joj, da u nekim selima španjolski vojnici vrše nasilja i da seljacima otimlju goveda.

Katarina bijaše prava majka svojega naroda; što je zadesilo najsiromašnijeg od njenih podanika, kao da se njoj samoj dogodilo. Do skrajnosti ogorčena radi pogažene riječi, ali ne izgubivši prisutnosti duha, naložila je svojim slugama, da se što brže i tiše naoružaju, a vrata dvorca čvrsto zatvore. Sama se vratila opet u dvoranu, gdje su knezovi sjedili za stolom, i potužila se s uzbuđenim glasom, kako se slabo drži carska riječ. Odgovorili su joj u smijehu, da je takav ratni običaj i da se kod prolaza vojske takvi slučajevi ne daju spriječiti.

»To ćemo ipak vidjeti!« odvrati ona ogorčena. »Moji siromašni podanici moraju svoje natrag dobiti ili, tako mi Bog pomogao«, počela je prijeteći podizati glas, »kneževska krv za volovsku krv!« Iza ove odrešite izjave napustila je sobu, koja se za nekoliko trenutaka napunila naoružanih slugu, koji su sa svim dužnim poštovanjem, ali s mačem u ruci posluživali knezove kod zajutarka.

Pošto je ušla ova ratoborna četa, promijeniše boju vojvoda Alba i njegovi praticci; nijemi i zatečeni gledali su jedni druge. Kako su bili odrezani od svoje vojske i opkoljeni od nadmoćne i čvrste čete, nije im preostalo drugo, nego da budu strpljivi i da se pomire s uvrijeđenom domaćicom uz bilo kakve uvjete.

Heinrich od Braunschweiga prvi se snađe, te se poče grohotom smijati. Držao je, da je najpametnije cijeli taj događaj izvrnuti u šalu, te poče u velikom govoru slaviti groficu radi njezine materinske ljubavi prema podanicima i radi hrabre odlučnosti, koju je pokazala. Zamoli je, da bude mirna, i obveza se, da će nagovoriti vojvodu Albu, neka pristane na sve, što je pravo. A vojvoda Alba je odmah izdao zapovijed vojsci, da se oteta stoka bez oklijevanja vrati vlasnicima.

Čim se grofica uvjerila, da će sve biti vraćeno, zahvalila je najljepše gostima, koji su se vrlo uljudno od nje oprostili.

Friedrich Schiller

Jedan koji nije bio pozvan na svadbu

Slavila se svadba na nekom malom majuru u okolici Andujara[1]). Mladi par je već primio čestitke svojih prijatelja, i baš su se spremali da sjednu za stol pod velikim smokvinim drvetom ispred kućnih vrata. Svatko je bio dobro raspoložen, a miris jasmina i naranče u cvatu ugodno se miješao sa sočnijim mirisima, što su se dizali iz nekoliko zdjela, pod kojih teretom se svijao stol. Najedamput se pojavi neki muškarac na konju, izašavši iz šumice, što se prostirala na puškomet od kuće. Neznanac spretno skoči na zemlju, pozdravi rukom uzvanike i odvede svoga konja u staju. Nisu čekali više nikoga; ali u Španjolskoj svaki prolaznik dobro je došao da sudjeluje u svečanoj gozbi. Uostalom stranac je svojom odjećom odavao uglednu osobu. Mladoženja odmah ustade, da ga pozove na večeru.

Dok su nazočni sasvim tiho pitali jedni druge, tko je taj neznanac, bilježnik iz Andujara, koji je bio kod vjenčanja, problijedi smrtno. Nastojao je ustati sa stolice pokraj mlade, no koljena su mu se svijala, a noge su ga izdale. Jedan od uzvanika, koji je već davno bio sumnjiv, da se bavi kriomčarenjem, približi se mladoj: — To je José-Maria — reče joj; — ili sam se grdno prevario, ili ovamo dolazi zbog neke nesreće. Na zubu ima bilježnika. Ali što se može? Da pustimo, neka bilježnik pobjegne? — Nemoguće; José-Maria bi ga brzo stigao. — Uhititi hajduka? — Ta njegova družina se zacijelo nalazi u okolici; uostalom on ima kubure za pojasom, a njegov bodež ga nikad ne ostavlja. — No, gospodine bilježniče, šta ste mu to učinili?

— Jao meni, ništa, sasvim ništa!

Netko promrmlja, da je bilježnik pred dva mjeseca rekao svome zakupniku, da mu stavi pregršt arsenika u vino, ako bi José-Maria ikada zatražio od njega, da mu dade piti!

Još su raspravljali, ne započevši jelo **olla**,[2]) kad se neznanac vrati u pratnji mladoženje. Nije bilo više sumnje, bio je to José-Maria. On dobaci u prolazu tigarski pogled bilježniku, koji se stresao, kao da ga je spopala groznica; zatim pozdravi uljudno nevjestu i zamoli je, da smije plesati na njezinoj svadbi. Ona naravno ne odbije niti se nada mrgodi. José-Maria odmah dohvati sjedalo od pluta, primakne ga stolu, i bez okolišanja sjedne do nevjeste, između nje i bilježnika, koji je izgledao, kao da će se svakog trenutka onesvijestiti.

Započeše jesti. José-Maria je bio pun pažnje i sitnih briga prema svojoj susjedi. Kad bi posluženo fino vino, nevjesta, uzevši čašu **montille**[3]) (koja je po mojem mišljenju bolja od xeresa), dotakne se svojim usnama i pruži zatim hajduku. To je uljudnost, što se za stolom iskazuje osobama, koje cijenimo...

José-Maria prihvati čašu, zahvali rječito i izjavi nevjesti, da je moli, neka ga smatra svojim slugom, te da bi radosno učinio sve, što bi mu ona htjela zapovjediti.

Nato ona, sva dršćući, nagnuvši se plašljivo prema uhu svog strašnog susjeda, reče:

— Iskažite mi jednu milost.

— Tisuću — povikne José-Maria.

— Zaboravite, zaklinjem vas, loše namjere, koje ste možda ovamo donijeli. Obećajte, da ćete meni za volju oprostiti vašim neprijateljima i da na mojoj svadbi ne će biti sablazni.

— Bilježniče! — reče José-Maria, okrenuvši se prema predstavniku zakona, — zahvalite gospođi; da nije nje, bio bih vas ubio, prije nego što biste probavili vašu večeru. Ne bojte se više, ne ću vam više ništa zla učiniti.

I, natočivši mu čašu vina, doda nasmiješivši se malko zlobno:

— Hajde, bilježniče, u moje zdravlje! Ovo vino je dobro, i nije otrovano.

Nesretnom bilježniku je bilo, kao da mora progutati stotinjak gumbašnica.

— Hajdemo, djeco! — poviče hajduk, — budimo veseli! Živjela nevjesta!

I ustavši razigrano potrči po gitaru i stade pjevati pjesmicu u čast mladoga para, koju je netom sam ishitrio.

Ukratko, u daljnjem toku večere i plesa, što je iza nje slijedio, on je bio tako ljubezan, da su ženama bile oči pune suza pri pomisli, da će tako lijep mladić jednoga dana možda završiti pod vješalima. Plesao je, pjevao i sve zabavljao. O ponoći neka djevojčica od dvanaest godina, na pola odjevena u trošne prnje, pristupi José-Mariji i reče mu nekoliko riječi na ciganskom jeziku. José-Maria se strese, poteče u staju i brzo se vrati vodeći svoga dobroga konja. Zatim, približivši se nevjesti i uhvativši jednom rukom uzde, reče:

— Zbogom, dijete moje duše, nikad ne ću zaboraviti trenutke, koje sam proveo kraj vas. To su najsretniji, koje sam doživio već od nekoliko godina. Budite tako dobri, pa primite ovu sitnicu od siromaha, koji bi htio posjedovati čitav rudnik, da vam ga ponudi.

U isto vrijeme pruži joj lijep prsten.

— José-Maria, klikne nevjesta, dok bude u ovoj kući samo komad kruha, polovica će pripadati vama.

Hajduk stisnu ruku svim uzvanicima, čak i bilježniku, a zatim skočivši hitro na sedlo vrati se u goru. Tek tada je bilježniku odlanulo. Pola sata kasnije stiže odred miquelet-a[4]; ali nitko nije vidio čovjeka, kojega su oni tražili.

Prosper Mérimée[5])

---

1) čitaj Anduhar; grad u španjolskoj pokrajini Andaluziji.

2) čit. olja, španjolsko narodno jelo, sastavljeno od kuhanog mesa s mnogo mirodija, riječ »olla« znači lonac.

3) čitaj montilja, vino, nazvano po gradu istog imena u Andaluziji; — xeres (čit. heres), znamenito vino, nazvano po istoimenom gradu u španjolskoj pokrajini Kordobi.

4) odredi narodne straže gorštaka s Pireneja, nazvani po imenu njihova osnivača 1675. g.; kasnije je taj naziv protegnut na oružništvo uopće.

5) Francuski književnik, (1803.—1870.) napisao razne pripovijesti iz španjolskog života, medju njima »Carmen«, po kojoj je sastavljena opera, koju je uglazbio Bizet (Bize). U gornjoj crtici, iz knjige »Pisma iz španjolske«, pisac je obradio različite pustolovine slavnog hajduka José-Maria, čija djela su držala u napetosti španjolsku oko g. 1830.

José čitaj Hoze = Josip.

Popijevka suncu

Svevišnji, svemogući, dobri Gospodine!
Tvoja je hvala, slava, čast i svaki blagoslov.
Samo Tebi, Svevišnji, pripadaju one,
a ni jedan čovjek nije dostojan da spomene Tebe.
Hvaljen budi, moj Gospodine, sa svim svojim stvorenjima,
osobito s gospodinom bratom suncem,
koje daje dan i obasjava nas svojim svijetlom.
Ono je lijepo i blistajući velikim sjajem
znamenuje, Svevišnji, Tebe.
Hvaljen budi, moj Gospodine, radi brata mjeseca i zvijezda,
koje si stvorio na nebu jasne i drage i lijepe.
Hvaljen budi, moj Gospodine, radi brata vjetra
i radi zraka i radi oblaka, radi vedra i svakog vremena,
kojim uzdržavaš svoja stvorenja.
Hvaljen budi, moj Gospodine, radi sestre vode,
koja je vrlo korisna i ponizna i dragocjena i čista.

Hvaljen budi, moj Gospodine, radi sestre vatre,
kojom rasvjetljuješ noć:
i ona je lijepa i vesela i jaka i silna.
Hvaljen budi, moj Gospodine, radi naše sestre, majke zemlje,
koja nas hrani i nosi
i daje različne plodove i šareno cvijeće i travu.
Hvaljen budi, moj Gospodine, radi svih, koji praštaju od ljubavi
prema Tebi
i podnose nemoć i nevolju;
blago onima, koji pate mirno,
jer ćeš ih Ti, Svevišnji, okruniti.
Hvaljen budi, moj Gospodine, radi sestre naše tjelesne smrti,
kojoj ne može izmaći nikoji živi čovjek.
Jao onima, koji umru u smrtnom grijehu!
Blago onima, koji se podlažu Tvojoj svetoj volji,
jer njima ne će druga smrt nauditi.
Hvalite i blagosivajte moga Gospodina i zahvaljujte Mu,
služite Mu u velikoj poniznosti.

(Preveo Milan Pavelić) *Sv. Franjo Asiški*

Urso oslobađa Ligiju

(Iz Quo vadis-a)

Za vremena Neronova uđoše u običaj u cirkusu i amfiteatrima večernje predstave, koje su nekoć bile rijetke i samo iznimno davane. Augustovci su ih voljeli, jer su često poslije njih slijedile gozbe i pijače, koje su trajale do jutra. Premda je narod bio već presit krvoprolića, ipak su, kad se pročuo glas, da dolazi svršetak igara i da će posljednji kršćani umrijeti na večernjoj predstavi, bezbrojne gomile naroda nagrnule u amfiteatar. Augustovci su došli svi kao jedan, jer su slutili, da to ne će biti obična predstava, i da je Cezar naumio prirediti sebi tragediju od Vinicijeva bola. Tigelin je sačuvao tajnu, kakva je muka namijenjena zaručnici mladoga tribuna, ali to je samo još više pobuđivalo opću radoznalost. Oni, koji su viđali nekoć Ligiju kod Plaucija, pričali su sada čudesa o njenoj ljepoti. Druge je zanimalo više svega pitanje, hoće li je zaista vidjeti danas u areni, jer su mnogi od onih, koji su čuli odgovor, što ga je Cezar dao Petroniju kod Nerve, tumačili ga dvojako. Neki su naprosto mislili, da će Neron ipak dati ili je već dao djevojku Viniciju; spominjali su se, da je bila

taokinja, pa da joj je slobodno bilo da štuje božanstvo, kakvo ona hoće, i da je međunarodno pravo ne dopušta kažnjavati.

Neizvjesnost, očekivanje i radoznalost osvoji sve gledaoce. Cezar je došao ranije nego obično, i odmah, čim je došao, stadoše iznova šaputati, da će se ipak desiti nešto neobično, jer je Nerona osim Tigelina i Vatinija pratio Kasije, satnik golema stasa i silne snage, kojega je Cezar vodio sa sobom samo onda, kad bi mu dolazila volja za noćno hodanje po Suburi. Opaziše također, da su i u samom pozorištu poduzete mjere sigurnosti. Straže su pretorijanske bile pojačane, a zapovijedao im je ne centurion, nego tribun Subrije Flavije, poznat radi svoje slijepe odanosti Neronu. Svi su odmah znali, da se Cezar želi za svaki slučaj osigurati od provale Vinicijeva očaja, i radoznalost poraste još većma.

Svi pogledi svraćali su se s napetim zanimanjem na mjesto, gdje je sjedio nesretni zaručnik. A on je, sasvim blijed, čela pokrivena kapljicama znoja, bio u neizvjesnosti kao i ostali gledaoci, ali i uznemiren do dna duše. Petronije, koji ni sam nije znao točno, što će biti, ne reče mu ništa, samo ga je vrativši se od Nerve zapitao, da li je spreman na sve, a zatim, hoće li doći na igre. Vinicije odgovori na oba pitanja: »Da!« Ali ga u tome trnci prođoše kroz čitavo tijelo, jer se sjetio, da ga Petronije ne pita bez razloga. Živio je već nekoliko vremena kao nekim poluživotom, i sam je već bio spreman na smrt, a bio se sprijateljio i sa smrću Ligijinom, jer im je smrt imala biti ujedno oslobođenje i vjenčanje. Ali sada je vidio, da je posve nešto drugo misliti izdaleka na posljednji čas kao na miran san, a opet nešto drugo ići gledati muke bića, dražega od života. Svi već nekoć pretrpljeni bolovi javiše se u njemu ponovno. Umireni očaj opet mu stade vapiti u duši; obuze ga stara volja, da spasi Ligiju pod svaku cijenu. Ujutro je htio doprijeti do »cunicula«, da se uvjeri, nije li Ligija u njima, ali pretorijanske su straže čuvale sve ulaze, i zapovijedi su bile tako oštre, da se ni poznati vojnici ne dadoše umekšati ni molbom ni zlatom. Viniciju se činilo, da će ga neizvjesnost ubiti prije, nego počne predstava. Negdje na dnu srca kucala mu je još nada, da moguće Ligije nema u amfiteatru, i da su sve bojazni suvišne. Časomice hvatao se grčevito te nade svom svojom snagom. Govorio je u sebi, da ju je Krist možda izveo iz tamnice, jer ne će dopustiti, da je muče u cirkusu. Nekoć je ostavio sve na Njegovu volju, a sada, kad se odbijen od vrata kunikula vratio na svoje mjesto u amfiteatru i kad se pod radoznalim pogledima, što su se na nj svraćali, uvjerio, da najstrašnije sumnje mogu biti opravdane, stade Ga moliti u duši sa strastvenošću, gotovo sličnom prijetnji, za spas. »Ti možeš!« ponavljao je stežući grčevito ruke. »Ti možeš!« Prije nije ni slutio, da će taj čas, kad se pretvori u javu, biti tako strašan. Sad je, nesvijestan onoga, što se u njemu događa, imao ipak osjećaj, ako ugleda muku Ligijinu, da će se njegova ljubav pretvoriti u mržnju, a njegova vjera u očaj. I odmah je uzmaknuo pred tim osjećajem, jer se bojao, da ne uvrijedi Krista, kojega moli za smilovanje i za čudo. Nije više molio za njezin život, htio je samo, da ona umre prije, nego je izvedu na arenu, te je iz bezdanoga jaza bolne duše ponavljao: »Barem toga mi ne uskrati, a ja ću Te ljubiti još više nego što sam Te do sada ljubio.«

Napokon mu se misli obezglaviše kao valovi, na koje je nahrupio vihar. Budila se u njemu želja za osvetom i krvlju. Hvatala ga je pomamna želja, da se baci na Nerona i da ga udari pred svim gledaocima, a u isti je čas osjećao, da tom željom vrijeđa iznova Krista i da krši njegove zapovijedi. Na mahove prolijetale su mu glavom munje nade, da će to sve, od čegaršće njegova duša, ipak još odvratiti svemoguća i milostiva ruka, ali su se odmah i gasile kao u nekoj neizmjernoj žalosti, jer je Onaj, koji je mogao jednom riječju razoriti ovaj cirkus i izbaviti Ligiju, ostavio nju, premda se uzdala u Njega i premda Ga je ljubila svom snagom svojega čistog srca. I mislio je dalje, kako ona leži negdje u mračnom kunikulu, slaba, bez obrane, ostavljena, predana na milost i nemilost zvjerskih stražara, dišući možda posljednjim dahom, a on mora čekati, nemoćan u ovom strašnom amfiteatru ne znajući, kakvu su još izmislili muku, i što će za čas ugledati. Napokon se kao čovjek, koji se padajući u ponor hvata svačega, što raste nad njegovim rubom, tako i on objeručke uhvati misli, da je samo vjera može izbaviti. Ostalo je još samo to jedino sredstvo! Petar je govorio, da vjera može svijet potresti s temelja!

Zato se sabrao, zatomio u sebi sumnju, a cijelo svoje biće usredotočio u jednu jedinu riječ: »Vjerujem« i čekao je čudo.

No kao što odviše nategnuta žica mora puknuti, tako i njega slomi iznemoglost. Mrtvačka bljedoća pokri mu lice, i tijelo mu se stade kočiti. Tada pomisli, da mu je molba uslišana, jer evo umire. Učinilo mu se, da je Ligija također zacijelo već umrla, i da ih Krist na taj način oboje uzima k sebi. Arene, bijelih toga nebrojenih gledalaca, svijetla od tisuću svjetiljaka i zubalja — svega mu toga odjednom nestade ispred očiju.

No ta nemoć ne potraje dugo. Za čas se probudio, ili bolje, probudilo ga topotanje nestrpljivog naroda.

— Bolestan si —, reče mu Petronije. — Zapovjedi, da te odnesu kući!

I ne pazeći, što će na to reći Cezar, ustade, da podupre Vinicija i da s njime zajedno iziđe. Srce mu je prevrelo od smilovanja, a pri tome ga dražilo do nepodnošljivosti, što je Cezar gledao kroz smaragd Vinicija motreći sa zadovoljstvom njegovu bol, možda zato, da je piše u patetičnim kiticama i da tako izazove pljeskanje slušalaca.

Vinicije odmahne glavom. Mogao je umrijeti u tome amfiteatru, ali nije mogao iz njega izići. A predstava se imala svaki čas započeti.

I doista baš u taj tren baci gradski prefekt na arenu crveni rubac, i na taj znak stade zveka veriga prema carskom podiju i iz tamnoga ždrijela iziđe u jasno rasvijetljenu arenu Urzo.

Div je žmigao očima, očito zasjenjen svijetlom arene, zatim pođe na sredinu ogledavajući se oko sebe, kao da hoće razaznati, s čime će mu se valjati boriti. Svim augustovcima i većini gledalaca bilo je poznato, da je to čovjek, koji je udavio Krotona, pa kad ga ugledaše, nastade šaptanje po svim klupama. U Rimu je bilo dosta gladijatora, koji su mnogo nadmašivali obični ljudski rast, ali sličnog diva ne vidješe ni oči Kvirićana Kasije, koji je stajao na podiju sa Cezarom, činio se prema ovome Ligijcu malen čovjek. Senatori, vestalinke, Cezar, augustovci i narod gledali su s ushitom znalaca i ljubitelja njegove silne, krupne kao stupovi udove, prsa nalik na dva sastavljena štita, herkulska ramena. Žagor je bivao sve veći. Za to mnoštvo nije moglo biti većega raskoša nego da vidi ovakve mišice u igri, u naporu i u borbi. Žagor je prelazio u viku i grozničava pitanja, gdje stanuje narod, koji rađa takve ljudine. A on je stajao nasred amfiteatra, sličniji kamenome kolosu nego čovjeku, ozbiljna, a ujedno tužna barbarskoga lica, i videći pustu arenu pogledavao je začuđeno svojim modrim djetinjim očima sad u gledaoce, sad u Cezara, sad k rešetkama kunikula, otkuda je dočekivao krvnike.

U času, kad je izlazio na arenu, prosto je njegovo srce zakucalo posljednji put nadom, da ga možda čeka križ, no kad nije ugledao križa ni gotove jame, pomisli, da je nedostojan te ljubavi. Bio je goloruk i namislio je poginuti, kako se pristojalo sljedbeniku Jaganjčevu, mirno i strpljivo. Međutim htio se još jednom pomoliti Spasitelju, zato kleknuvši na arenu sklopi ruke i diže pogled k zvijezdama, koje su treperile kroz gornji otvor cirkusa.

To se nije svidjelo narodu. Dosta im je bilo tih kršćana, koji su umirali kao ovce. Svi su vidjeli, ako se div ne htjedne braniti, da će biti izgubljena predstava. Ovdje-ondje začulo se psikanje. Neki stadoše vikati mastigofore, koji su bičevima nagonili one, koji se nijesu htjeli boriti. Za čas sliježe se sva buka, jer nitko nije znao, što čeka diva i ne će li se boriti, kad se sa smrću sukobi okom u oko.

I nijesu više dugo čekali. Najednom zaječi oštar glas mjedenih truba, i na taj znak se otvoriše gvozdena vrata prema carskome podiju, i na arenu upade uz dreku bestijarija grdan germanski tur, koji je nosio na sebi žensko tijelo.

— Ligija! Ligija! — zavapi Vinicije.

Zatim se uhvati rukama za kosu na sljepočicama, savije se u luk kao čovjek, koji je u sebi osjetio vrh od koplja, te stane promuklim, neljudskim glasom ponavljati:

— Vjerujem! Vjerujem! . . . Kriste! Učini čudo!

Nije ni osjetio, da mu je u taj čas Petronije prekrio glavu togom. Činilo mu se, da mu smrt ili bol zastire oči. Nije gledao, nije vidio. Obuze ga osjećaj neke strašne praznine. U glavi mu ne ostade nijedna misao, usta su mu samo ponavljala kao u ludilu:

— Vjerujem! Vjerujem! Vjerujem!

Uto se amfiteatar stišao. Augustovci ustadoše svi kao jedan sa svojih mjesta, jer se na areni događalo nešto neobično. Kad je onaj smjerni i na smrt spremni Ligijac ugledao svoju kraljevnu na rogovima divlje zvijeri, skoči kao opržen živom vatrom i pognuvši se potrči ispoprijeka k bijesnoj životinji.

Iz svih se prsiju ote kratak uzvik čuđenja, za kojim nastade nijema tišina. Ligijac dopade u tren oka pomamnome biku i uhvati ga za rogove.

Sva prsa prestadoše disati. U amfiteatru se moglo čuti, gdje muha leti. Narod nije htio vjerovati svojim očima. Otkad je Rim nastao, nije se vidjelo ništa slično.

Ligijac je držao divlju zvijer za rogove. Noge mu utonuše do gležanja u pijesak, kičma mu se savila kao zategnut luk, glava upala među ramena, a na rukama mišići nabreknuše, da je koža gotovo pucala od njihova napora, ali je ipak zaustavio bika na mjestu. I čovjek i zvijer bili su nekoliko časaka tako nepomični, da se gledaocima činilo, da vide kakav prizor, koji predstavlja djela Herkulova ili Tezejeva, ili skupinu isklesanu od kamena. No u tom prividnom miru

opažalo se strašno napinjanje dviju sila, koje se rvu. Tur se ukopao kao i čovjek nogama u pijesak, a mrko kosmato njegovo tijelo skupilo se tako, da je bio nalik na golemu kuglu. Tko će prije smalaksati, tko će prvi pasti? To je pitanje, koje je za gledaoce, zaljubljene u borbe, imalo veće značenje, nego njihova vlastita sudbina, nego čitav Rim i njegova vlast nad svijetom. Onaj Ligijac bio im je sada polubog, dostojan časti i kipova. I sam je Cezar ustao. Čuvši za snagu toga čovjeka on i Tigelin naročito su priredili takvu predstavu i podsmijevajući se govorili su: »Neka onaj Krotonov krvnik svlada tura, kojega mu izaberemo.« A sad su gledali u čudu prizor, koji je bio pred njima, kao nešto nevjerojatno, a da bi to mogla biti java. U amfiteatru su se vidjeli ljudi, koji su uzdigli ruke i tako ostali, drugima je znoj oblio čelo, kao da se i sami bore sa životinjom. U cirkusu se samo čulo pucketanje plamena u svjetiljkama i šuštaj ogaraka, koji su padali iz zubalja. Glasovi su zamrli gledaocima u ustima, a srca su im udarala u grudima, kao da će ih razbiti. Svima se činilo, da borba traje vjekove.

A čovjek i zvijer stajali su još neprestano nepomično, u teškom naporu, rekao bih, ukopani u zemlju.

Uto gluha, jeku slična rika odjekne s arene, za kojom se iz svih prsiju otkine uzvik, a onda zavlada i opet tišina. Ljudi su mislili, da snivaju: ona grdna glava bivola stala se kretati u gvozdenim rukama barbarinovim.

A lice Ligijčevo, vrat i ramena pocrvenješe kao grimiz, leđa se saviše još jače. Vidjelo se, da pribire posljednju snagu, ali mu ne će više dugo trajati.

Sve mukliji, hrapaviji i sve bolniji rik turov smiješao se s hrapavim odisanjem prsiju divovih. Glava se životinjska kretala sve više, a iz gubice ispade dugi zapjenjeni jezik. Još časak, i do ušiju bližih gledalaca doprije kao treska polomljenih kostiju, a zatim se zvijer izvali na zemlju smrtno zavinuta vrata.

Div odmah skine u tren oka konopce s njegovih rogova i uzevši djevojku na ruke, stade još naglije disati. Lice mu je problijedilo, kosa mu se lijepila od znoja, pleća i mišice bile su mu kao prelivene vodom. Časak je još stajao, kao da je napola u besvjestici, no zatim podigne oči i stade gledati gledaoce.

A amfiteatar je pomahnitao. Zidovi zgrade stadoše se tresti od vike nekoliko desetaka tisuća gledalaca. Otkako su se započele igre, nije bilo takvog zanosa. Oni, koji su sjedili u višim redovima, ostaviše ih i stadoše silaziti u niže gurajući se u prolazima između klupa, da bliže ogledaju orijaša. Odasvud zaoriše strastveni, uporni glasovi za milost, koji se zamalo pretvoriše u jedan opći krik. Taj je div postao sada drag ovome narodu, koji je nadasve ljubio tjelesnu snagu, on je postao prva glava u Rimu. A on je razumio, da svjetina traži, da mu se pokloni život i vrati sloboda, ali očito mu nije bilo stalo samo do sebe. Neko se vrijeme ogledavao oko sebe, zatim se približi carskome podiju i njišući tijelo djevojčino na pruženim rukama diže oči s izrazom smjerne molbe, kao da je htio govoriti:

— Na nju se smilujte! Nju spasite! Ja sam to za nju učinio!

Gledaoci su dobro razumjeli, što je molio. Videći onesviještenu djevojku, koja se pri golemu tijelu Ligijčevu učinila kao malo dijete, ganuće osvoji narod, vitezove i senatore. Njena sitna prilika onako bijela, kao da je isklesana od alabastra, njena nesvjestica, jeziva opasnost, iz koje ju je izbavio div, i najposlije njena ljepota i njegova odanost dirnuše srca. Neki su mislili, da to otac moli smilovanje za svoje dijete. Samilost bukne žestoko kao plamen. Dosta je već bilo ljudima krvi, dosta smrti, dosta muka. Zagušeni suzama stadoše glasovi vapiti milost za oboje.

Urzo je međutim obilazio arenom i njišući neprestano djevojku na rukama kretnjom je i očima molio za nju život. Uto Vinicije skoči s mjesta, preskoči ogradu, koja je dijelila prva mjesta od arene, i pritrčavši Ligiji pokri njeno tijelo.

Zatim razdere tuniku na prsima i otkri time brazgotine od rana, zadobivenih u armenskom ratu, te pruži ruke prema narodu.

Tada zanos svijeta prijeđe svaku mjeru, koja se ikada vidjela u amfiteatrima. Svjetina stade topotati i urlati. Glasovi, koji su vikali milost, postadoše prosto grozni. Narod se nije više zauzimao samo za rvača, nego je ustajao i na obranu djevojčinu i vojnika i njihove ljubavi. Tisuće se gledalaca okrenulo Cezaru sijevajući očima od gnjeva i stisnutih pesnica. No on je otezao i skanjivao se. Vinicija nije doista mrzio i do smrti Ligijne nije mu ništa stalo, ali bi volio da vidi tijelo djevojčino isparano rogovima bivola ili razderano zubima zvijeri. Njegova okrutnost, kao i izrođena mašta i izrođene požude, nalazile su neku nasladu u sličnim prizorima. A sad eto narod je htio da ga toga liši. Na tu misao pojavi se gnjev na njegovu ugojenu licu. Taština mu također nije dopuštala, da se pokori volji svjetine, a u isti mah nije joj se smio radi prirođene strašljivosti protiviti.

Zato ustade i pogleda, ne će li barem među augustovcima opaziti, da drže palce okrenute k zemlji za znak smrti. No Petronije je držao ruku uzdignutu uvis gledajući pri tom gotovo izazovno u njegovo lice. Praznovjerni, ali snošljivi Vestin, koji se bojao duhova, ali se nije bojao ljudi, davao je znak milosti. To je isto činio senator Scevin, i Nerva, Turije Senecion i stari čuveni vojvoda Astorije Skapula i Ontistije i Pizon i Vetus i Krispin i Minucije Termo i Poncije Telesin i Trazeja, kojega je narod štovao kao najuglednijega. Kad je to Neron vidio, odmače smaragd od oka s izrazom prezira i uvrijeđenosti, kad li se uto Tigelin, kojemu je bilo stalo i do toga, da prkosi Petroniju, sagne i reče.

— Ne uzmiči, božanski: imamo pretorijance.

Nato se Neron osvrne onamo, gdje je zapovjedništvo nad pretorijancima držao oštri i doslije svom dušom njemu odani Subrije Flavije, i ugleda neobičnu stvar. Lice staroga tribuna bilo je grozno, ali obliveno suzama i ruku je uzdigao gore za znak milosti.

Međutim narod stade hvatati bijes. Uzdigla se prašina od topota nogu i zaklonila amfiteatar. Usred vike čuli su se glasovi:

— Riđobradi! Krvnik svoje matere! Palikuća!

Neron se prepade. Narod je bio svemoćni gospodar u cirkusu. Pređašnji cezari, a osobito Kaligula, znali su kadšto doduše i raditi protiv njegove volje, ali to je izazivalo svagdje nemire, koji su dovodili i do prolijevanja krvi. No Neron je bio u drukčijem položaju. Ponajprije kao komedijant i pjevač trebao je naklonosti naroda, zatim htio ga je imati uza se protiv senata i patricija, a najzad je poslije požara Rima nastojao svakojako da ga predobije za se i da svrati njegov gnjev na kršćane. Razumio je napokon, da bi bilo opasno duže opirati se. Sumnja, zametnuta u cirkusu, mogla je zahvatiti sav grad i imati neproračunane posljedice.

Pogleda zato još jednom Subrija Flavija, satnika Scevina, senatorova rođaka, vojnike, i videći svuda namrštene obrve, uznemirena lica i uprte u sebe oči, dade znak milosti. Tada se gromovit pljesak razliježe odozgo do dola. Narod je već bio siguran za život osuđenih, jer su odsele oni dolazili pod njegovu zaštitu, pa ih ni Cezar ne bi smio dulje goniti svojom srdžbom.

Henrik Sienkiewicz

Panem et circenses

Zar kuga crna silnim Rimom vlada,
il mori glad i bijedni narod bije,
da posred trga prijestolnoga grada
ni glasa čut, ni stvora vidjet nije?

A što se tamo prema cirku mete
u crnu skupu kano neman gadna?
Augustus Cezar igre daje klete:
igara vijek je željna raja jadna!

I već je cirkus pun! Plemići stari,
a do njih narod, — ondje puk se reda;
o igri samo svatko zborit mari,
te željno svatko, što će biti, gleda.

Augustus sam u sjajnu spratu sjedi:
prezirce zuri, pa iz oka toga
oholost sipa, svakog da pobijedi,
tko osim njega inog štuje boga.

Na glavi lovor; — grimiz o ramenih,
ko svježa krv tiranstvo mu svjedoči, —
s tiranstva mu se obraz zar rumeni?
Ne pozna stida, tko se tako koči!

I mignu Cezar! Širom vrata zinu:
na pozorište četa stupa ljudi,
ne ljudi jurve, — roblja uistinu,
a roba nitko čovjekom ne sudi!

Gle, kako smjelo pijesak gaze žuti
približujuć se Cezarovu spratu,
gle, kako svaki jakost svoju ćuti, —
a smrt im blijeda sjedi jur na vratu.

I prvi od njih zirnuv k caru smjelo
zaklikta: »Zdravo, Cezar imperator,
pozdravljaju te mrući!« Hajd na djelo,
u borbu stupaj svak: na smrt i zator!

Zašuti sve! A štit o štit se tresnu,
zatrepti zrakom mača ljutih blijesak: —
raspoznat ne ćeš, komu noga klecnu,
al vidiš, gdje se krvlju rudi pijesak.

Strahote grozne stvaraju čudesa,
i stoji cika, zveket, jauk, buka: —
grozotom takvom had se valjda stresa,
kad duše cvile posred vječnih muka.

Jur pade rob! Na izmučene grudi
koračio je pobornik mu jači,
a tomu oko sijeva, krvi žudi:
ko divlje zvijere plijen sa slašću kvači.

No prije nego mač mu u vrat rine,
obratio se k puku, taj nek zbori:
Je l' vrijedan jadnik, da mu milost sine —
il da se plijenom pticam' vranim stvori?

A puk, a narod? Grči palce, viče:
»Umori, ubij!« Smilovanja nema,
slobode tko ne pozna, strah gdje niče,
tko srca nema kao zvjerad nijema!

I mahnu rob: iz polumrtva tijela
krv briznu tokom — roba nije više!
Zabahti pljeskom, bukom kuća cijela,
iz grudi punih ropstvo svaki diše.

Naslađuje se svatko ropskom krvi,
u pijesak štono lakomi se skriva;
taj narod sad — gospodstvom nekoć prvi —
šta želi još, kad glava tek je živa?

Podnimio se Cezar, gorski lave,
u žamor mu se kletva s usta gubi:
»Oh zašto narod nema jedne glave,
da jednim mahom Cezar mu je srubi!«

Vremena već su prošla — igre, hljeba, —
tiranstvo pade, ropstva više nije;
al danas veća jošte neman vreba,
lukavstvom sipa otrov poput zmije.

A puk, a narod? — Zalud svaka varka,
otrovat ne ćeš miloga mi roda;
u grudi svakom iskra sijeva žarka:
Duševna to je prosvjeta, sloboda!

Hugo Badalić

Sveta noć

Bio je jednom jedan čovjek, koji je pošao u mrklu noć, da posudi vatre. Išao je od kuće do kuće i kucao na vratima. »Ej, dragi ljudi, pomozite mi!« govorio je. »Žena mi je upravo rodila djetešce, i moram zapaliti vatru, da nju i mališa ogrijem«.

Ali je bila gluha noć. Svi su ljudi spavali, i nitko mu nije odgovarao.

Čovjek je išao te išao. Napokon spazi u velikoj daljini svjetlost. Pođe u tom pravcu i nađe oganj, gdje na polju gori. Oko vatre je ležala gomila bijelih ovaca i spavala, a stari pastir čuvao je stado.

Kad je čovjek, koji je išao posuditi vatre, došao do ovaca, vidi tri velika psa, gdje kod nogu pastirovih počivaju i spavaju. Spazivši psi čovjeka, koji je išao prema vatri, sva tri se probude i otvore ralje, kao da hoće zalajati, ali se nije čulo glasa. Čovjek je vidio, kako su im se zubi pri svjetlosti vatre zabliještili i kako su svi nasrnuli na nj. On je osjećao, kako je jedan zinuo, da ga zgrabi za noge, a drugi za ruku, dok ga je treći spopao za grkljan. Ali gubice i zubi, kojima su psi htjeli ugristi, nijesu ih slušali, i tako se čovjeku ne dogodi ni najmanje zlo.

Nato se čovjek htio zaputiti dalje, da nađe, što mu treba. Ali ovce su tako nagusto ležale jedna do druge, leđa uz leđa, da nije mogao naprijed. Nato se čovjek popne na leđa životinja i preko njih je išao prema vatri. I nijedna ovca nije se probudila ni maknula.

Kad je čovjek došao do vatre, digne pastir glavu. Bio je to već čovjek star i mrzovoljast, osoran i nemilostiv prema svakome. Vidjevši stranca, gdje ide prema njemu, zgrabi svoju šiljastu batinu, koju bi držao u ruci, kad je svoje stado čuvao, i baci je na njega. Batina sa zvizgom poleti prema čovjeku, ali prije nego što ga je pogodila, skrene na stranu i šikne pokraj njega daleko u polje.

Nato čovjek dođe k pastiru i reče mu: »Dobri prijatelju, pomozi mi i posudi mi malo vatre. Žena mi je upravo rodila djetešce, a ja moram vatru naložiti, da ogrijem nju i mališa«. Pastir bi najradije rekao, da ne da, ali kad je na to pomislio, da psi čovjeku nijesu mogli ništa nažao učiniti, da ovce nijesu pred njim pobjegle, i da ga njegova batina nije htjela udariti, malo se prestraši te se ne usudi strancu odbiti molbu.

»Uzmi, koliko trebaš«, reče čovjeku.

Ali vatra je bila već gotovo sva izgorjela. Nije više preostalo ni cjepanice ni ugarka, nego samo velika hrpa žeravice, a stranac nije imao ni lopate ni posude, u kojoj bi ponio užareni ugljen.

Vidjevši to pastir reče mu još jednom: »Uzmi, koliko trebaš!« I veselio se, da čovjek ne će moći vatre odnijeti. Ali čovjek se sagne, uzme golim rukama ugljen iz pepela i metne ga u svoju kabanicu. Niti je ugljen opalio njegovu ruku, kad ga se dotakao, niti je opalio njegovu kabanicu, nego ga je čovjek nosio, kao da su to orasi ili jabuke.

Kad je pastir, koji je bio zao i mrzovoljast čovjek, sve to vidio, sam se u sebi počne čuditi: »Ta kakva je to noć, u kojoj psi ne grizu, ovce se ne plaše, koplje ne gađa, i vatra ne pali?« Zovne natrag stranca, te ga zapita: »Ta kakva je to noć? I kako to, da je sve prema tebi tako milostivo?«

Nato će čovjek: »Ne mogu ti reći, ako ti sam ne vidiš«. I htio je poći dalje svojim putem, da naloži vatru, pa da može ogrijati ženu i dijete.

Ali pastir odluči, da ne pusti čovjeka s očiju, dok ne sazna, što to sve znači. On ustane i pođe za njim, dok nije došao do njegove kuće.

Sad pastir vidi, da taj čovjek nije imao ni kolibe, da u njoj stanuje, nego je stanovao zajedno sa ženom i djetetom u jednoj gorskoj spilji, koja se sastojala od samih golih kamenih stijena.

No pastir je mislio, da bi se dijete u hladnoj spilji moglo smrznuti, pa premda nije baš bio srca milostiva, ipak ga se to dojmilo,

te odluči pomoći djetetu. Skine svoju torbu s leđa, te izvuče iz nje meko, bijelo ovčje runo, pa ga dade strancu, da položi na nj dijete.

Ali u tom času, kada je pokazao, da i on može biti milosrdan, otvore mu se oči i vidi, što prije nije vidio, i čuje, što prije nije mogao čuti.

On vidi, da je okolo naokolo njega stajalo kolo malih anđelaka sa srebrnim krilima. Svaki je od njih imao gusle u rukama, i svi su glasno pjevali, da se ove noći rodio Spasitelj, koji će svijet spasiti od njegovih grijeha.

Sad on razumije, zašto su ove noći sve stvari bile tako dobre volje, da nijesu nikome ništa htjele nažao učiniti.

A nijesu bili anđeli samo oko pastira, nego ih je on svagdje vidio. Oni su sjedili u spilji, i oni su sjedili na brdu, i oni su letjeli pod nebom. U velikim jatima išli su oni preko puta, stajali i pogledavali dijete.

Radost, i veselje, i igranje vladalo je svuda, i to je sve vidio pastir u tamnoj noći, u kojoj prije nije mogao ništa opaziti. I on se veselio, da su mu se oči otvorile, te je pao na koljena i hvalio Boga.

Selma Lagerlöf

Bog zna, kako će kazniti čovjeka

Bio jedan veoma bogat gazda; imao je prostrano stanje i u njemu svega u izobilju. Jednom je imao goste i rekao im: »Da mi stanje izgori, znao bih sebi pomoći«. Što je rekao, to se i dogodilo. Dok se on tako s gostima zabavljao, izađe netko na dvorište i odmah se vrati pa poviče: »Gori — kod vas gori!« — »Kad gori, neka gori!« reče gazda. Nije gasio, a ni drugima nije dao gasiti; tako je sve izgorjelo do temelja. Gazda se nije mnogo žalostio; imao je novce sakrivene u vrbi nad vodom i bio je za njih siguran. Iznenada došla je poplava, podrovala vrbu i odnijela je.

Tako je taj čovjek postao siromah i služio kao listonoša.

Dogodi se jednom, da ga je na putu zatekla noć, pa je morao moliti za konak kod bogatoga i dobrodušnoga gazde. Iza večere, prije spavanja, razgovarahu o svemu i svačemu. I putnik počne pripovijedati, kako je i on bio bogat; kako je pogorio i zapao u bijedu. »Imao sam doduše«, reče, »još malo novaca i sakrio ih u vrbu; ali je došla poplava, podrovala vrbu i odnijela moje novce. Tako sam ostao bez svega, i pod starost ću valjda morati prosjačiti«. Čuvši to gazda

pogleda na svoju ženu. Ta je vrba doplovila pod njihov sjenik, a kad su je sjekli, isipaše se iz nje novci. Muž i žena izađoše u komoru i počeše se savjetovati, na koji bi način ovome čovjeku vratili novce, da ne sazna, kako je do njih došao. »Znaš, što ćemo učiniti?« reče gazda. »Izrezat ćemo donju koru od kruha, izvadit ćemo sredinu, staviti unutra novce i korom ih nanovo pokriti, a kad od nas pođe, dat ćemo mu kruh na put«. Tako i učiniše. Ujutro, kad je odlazio, dadoše mu hljeb kruha i rekoše: »Uzmite, dobro će vam doći na putu!« Uzme, zahvali i pođe svojim putem. Na putu ga sretoše trgovci svinjama, kakvi su prije i k njemu dolazili; zapitaše ga, ima li što za prodaju. On im odgovori: »Imao sam također, ali me stigla nesreća — pogorio sam i sada moram služiti«. Uto odjednom segne za torbom i reče: »Kupite od mene ovaj hljeb, nisam gladan i teško mi je nositi ga; bolje će mi na putu doći kakav groš«.

Dogovoriše se trgovci, uzeše hljeb, a on novce, i raziđoše se. Iza toga dođoše ti trgovci u ono selo k onome istom gazdi, čiji je bio taj hljeb, i zapitaše, ima li što za prodaju. »Ja nemam, ali Bog ima«, odgovori gazda; »sjednite malo i otpočinite!« I naloži ženi, da ih počasti. A oni mu rekoše, da ne treba. »Kupili smo na putu hljeb kruha od nekakvoga čovjeka, koji raznosi pisma. »Gazda i njegova žena odmah se dosjetiše jadu. Kad trgovci izvadiše hljeb i položiše ga na stol, bio to uistinu onaj, koji su dali putniku. Gazda pogleda na ženu i reče gostima: »Hajdemo prije pogledati svinje, valjda ćete nešto kupiti«. — »Hajdemo«, rekoše te izađoše iz kuće. Gazda namigne ženi, a ova je već znala, što hoće. Pošto su izašli, donese drugi hljeb i položi ga na stol, a onaj odnese. Vratiše se, dogovoriše za svinje i odoše.

Nakon nekoga vremena opet je taj čovjek nosio pismo i došao k onome gazdi na konak. Gazdi i gazdarici bilo je to drago; mislili su, da će mu sada nekako vratiti novce. Počastiše ga, dadoše mu konak, a kad je izašao van, zamotaše novce u rubac i metnuše mu ih u torbu; zatim mu dadoše zajutrak i oprostiše se s njim. Listonoša ode te idući stazom po voćnjaku pomisli: »Gle, kako su krasne ove jabuke! Ubrat ću ih nekoliko sebi za put«. Objesi torbu o drvo, da mu ne smeta, i posegne za jabukama. Ali upravo u taj čas dođe gazda. Videći ga ovaj čovjek brzo pobjegne, a torbu ostavi na drvetu. Gazda je opazi, malo se zamisli te reče: »Siromah, uplašio se, čak je i torbu zaboravio«.

Skine je govoreći: »Morat će ići preko brvi; požurit ću se kroz ovo grmlje, da me ne vidi, i položit ću torbu na brv; tamo će je sigurno uzeti«. I učini tako. Optrči okolo, položi torbu s novcima na brv i sjedne iza nedalekoga grma pazeći, šta će ovaj učiniti. Za čas dođe putnik k brvi te sklopivši oči zamisli se i reče: »Dobro, da još vidim, te mogu služiti kao listonoša i sebi kruh zarađivati! Šta bih radio, da oslijepim, kako bih prešao preko brvi? Pokušat ću, da li će mi to uspjeti!« Zažmiri te tuckajući štapom po brvi pođe dalje, prekorači torbu i ode. A gazda je to promatrao kao omamljen i reče glasno: »Razljutio je Gospodina Boga!«

Karel Jaromir Erben

Božić staroga pastira

Selo je živjelo opet kao i prije. Brige su postajale sve veće i veće, jer se približavao Božić, a tada ljudi dvostruko osjećaju siromaštvo i nestašicu.

Tik pred blagdan i vrijeme se pogoršalo. Nad kućama su se gomilali tamni, teški oblaci, i sumorna polutama je pritiskivala selo. Nikako se nije htjelo razvedriti. Umorne, teške snježne pahuljice lepršale su cijeli dan, a poslije podne u četiri sata već se moralo paliti svijetlo. Navečer su male sjajne točkice brzo prestale svijetliti u selu, a iza tamnih prozora nije bilo čuti ni daha, ni šušnja.

— Ove godine ćemo imati vrlo tužan Božić! — govorili su ljudi.

Nisu imali razloga da se bilo čemu vesele, ali ipak Isusovo rođenje se moralo dostojno proslaviti.

U petak se i stari pastir uputio u selo. Napustio je svoju snježnu planinu i pokucao na vratima župnikova stana. Na ramenu je nosio lijep bor, pun snijega.

— Otkuda vi tako kasno? — iznenadio se župnik.

— Morao sam sići zbog blagdana! — odvrati stari Alojzije tresući snijeg sa sebe. — Želio bih na Badnjak zapaliti barem jednu malu svijeću!... Zato sam mislio, ako već prolazim ovuda, pokucat ću i kod velečasnoga, a da baš ne dođem praznih ruku, odsjekao sam ovaj mali bor, da i vi imate božićno drvce!...

Svećenik je bio ganut i tužan u isti mah.

— Zahvaljujem vam, ali ja sam sâm i već odavna svetkujem Božić bez bora.

— Ništa zato! — smiješio se stari. — Samo vi ukrasite drvce i zapalite svijeće, inače ne ćete znati, da je Badnjak.

— Imate pravo, Alojzije! — odvrati svećenik i pomisli, koliko prirodne i urođene nježnosti ima u tom poludivljem pastiru.

Ove jednostavne i tople riječi su mu godile. Brđanin je ispunio kuću blaženim mirom svoje čiste, jednostavne duše i mirisom svojega sočnoga govora. Širio je oko sebe toplinu, snagu i povjerenje. Svećenik se veselio, da je došao i zadržao ga preko noći. Ponudio mu je da jede, a poslije večere su se malo porazgovorili.

Sutradan stari pastir napravi stalak za bor, nacijepa drva za blagdane i počisti dvorište od snijega.

Sumrak se već spuštao, kada se počeo spremati na put.

— Eto, ja ću polako kući!

Svećenik ga je zadržavao.

— Poslušajte me, Alojzije! Nemojte ići nikuda. Budite moj gost preko Božića!

— To je nemoguće! — prestrašeno će stari. — Božić je samo onda Božić, ako ga kod kuće slavimo. Na taj dan se i divlje zvijeri zavlače u svoja skrovišta... Kakav bi to bio Badnjak, ako ne bih bio kod kuće? Nemojte, velečasni, ni govoriti o tome.

— A što ćete raditi sami kod kuće na Badnjak? — pitao je svećenik radoznalo.

— Zapalit ću ovu malu svjećicu, koju sam kupio u zadruzi, molit ću se pred njom, a malo ću i pjevati... Moja dva psa će gledati... Vatra će veselo pucketati, i mi ćemo čekati Isusa... Ne mogu Ga dočekati u hladnoj izbi, zaključanih vrata!... To i velečasni mora uvidjeti!... Ove godine će možda i drvosječe doći k meni, jer smo se dogovorili, da ćemo prikazati Isusovo rođenje onako, kako je to u knjigama opisano.

Svećenik se začudio.

— Kako ćete vi to prikazati?

Stari se malo stidio i nećkao, ali konačno se odvažio i rekao:

— Ima u mojoj blizini jedna velika spilja, u kojoj smo napravili male jaslice. Sva je spilja posuta slamom. Kraj jaslica ćemo metnuti dva vola, utjerat ćemo nekoliko ovaca, da bude upravo onako, kako je napisano u knjigama... A i ostale uloge smo već podijelili... Eto, tako će biti... Zato vas molim, da me ne zaustavljate, jer ja moram biti tamo...

Svećenik se tronuto zamislio.

— E, kad je tako, onda samo idite, dragi Alojzije!

Brđanin se sav sretan mašio svoje torbe i veselo uputio u planinu. Bio je sav usopljen od žurbe, jer nikako nije htio zakasniti na božićne igre...

Svećenik je dugo gledao za njim. Zaviđao je tom priprostom čovjeku i utonuo u duboku sjetu — — —

Jozsef Nyirö

Turnir u Ashbyu

Pošto je bilo određeno, da gospođa Rowena bude kraljica viteške igre, i pošto su je smjestili na njeno časno mjesto, zaori klicanje svjetine, koje umalo što nije zaglušilo glasnu zveku trubalja. Sjajne zrake svijetloga sunca ogledahu se u blistavom oružju vitezova, koji se skupiše na suprotnim krajevima pregrade, da se ozbiljno posavjetuju, kako će najbolje urediti bojni red i održati mejdan.

Nato glasnici dadoše znak, da se svjetina smiri, dok bi se pročitali zakoni turnira. Zakoni su bili tako sastavljeni, da se donekle smanje pogibli igre, a ta je opreznost bila to potrebnija, što je bilo određeno, da se mejdan bije oštrim mačevima i šiljastim kopljima.

Borcima je bilo zabranjeno bosti mačem, a samo je udaranje bilo dopušteno. Buzdovanom ili nadžakom mogli su se vitezovi po volji služiti, no bodež bijaše zabranjeno oružje. Koji je vitez spao s konja, smio je ponoviti mejdan stojećke s kojimgod vitezom od protivne stranke, koji bi također ostao bez konja; u tom je slučaju konjanicima bilo zabranjeno navaliti na nj. Ako je koji vitez od svoga protivnika bio dognan na kraj pregrade, tako da se tijelom ili oružjem taknuo plota, morao se priznati pobijeđenim, a opremu i konja njegova predavali su protivniku, da radi s njima, što ga volja. Takvu vitezu nije bilo dopušteno biti i dalje dionikom junačkoga mejdana. Ako je koji borac pao, te nije bio kadar sam stati na noge, smio je štitonoša ili paž njegov ući u pregradu i odvući gospodara svoga iz gužve, ali i u tom slučaju smatrao se vitez pobijeđenim, a oružje i konja dosuđivali su pobjednicima. Borba je trebala prestati, čim kraljević Ivan baci svoj kraljevski štap; to se obično radilo, da se spriječi uzaludno prolijevanje krvi, kad bi strašna igra predugo trajala. Svakom vitezu, koji bi prekršio zakone turnira ili drukčije kako povrijedio načela časnoga viteštva, uzeli bi oružje, štit bi njegov okrenuli, a njega samoga posadili jahaćke na plot pregrade, da za kazan svoga neviteškog vladanja bude izvrgnut opće-

nomu ruglu. Pošto oglasiše te odredbe, glasnici završiše svoj govor i opomenuše svakoga čestitog viteza, da izvrši dužnost i steče milost kraljice »ljepote i ljubavi«. Nakon toga vratiše se oni na svoja mjesta.

Vitezovi ušavši na oba kraja pregrade u dugoj povorci poredaše se u dva reda, točno jedni prema drugima; vođa svake stranke stade u sredinu prednjega reda, ali istom onda, kad je brižno pregledao redove svoje stranke i svakoga postavio na svoje mjesto.

Bio je krasan, no ujedno strašan prizor za svakoga gledaoca, kad bi pogledao te hrabre borce na vatrenim konjima i u bogatoj opremi, gdje stoje spremni za groznu borbu; jašući na bojnim sedlima poput željeznih stupova iščekivali su znak za borbu jednako željno kao i njihovi plemeniti konji, koji su ržući i udarajući kopitom o zemlju pokazivali nestrpljivost.

Ali još su vitezovi mirno držali u vis svoja duga koplja; sjajni šiljci blistahu se u svijetlu sunca, a zastavice, kojima su koplja bila nakićena, lepršahu nad perjanicom šljemova. Tako ostadoše, dok nijesu redatelji točno i pomnjivo pregledali njihove redove, da ne bi koja stranka imala više ili manje od određenoga broja boraca. Broj bijaše sasvim jednak. Redatelji izađoše iz pregrade, a Vilim Wyvil dade gromovnim glasom znak: Naprijed! Na tu riječ zatrubiše trublje — borci naglo spustiše koplja i prirediše ih za navalu — mamuze se zabodoše u bedra konja, i prednji redovi obiju stranaka srnuše jedan protiv drugoga s tolikom silom, da se tresak njihova sukoba čuo milju daleko. Stražnji redovi primicahu se laganijim korakom, jedni, da pomognu pobijeđenima, a drugi, da se posluže uspjehom pobjednika.

Posljedice sukoba nijesu se odmah mogle vidjeti, jer prašina, uzdignuta nogama od toliko konja, zamračivaše zrak; nekoliko vremena prođe, dok su zabrinuti gledaoci mogli razabrati sudbinu pojedinih boraca. Kad se prašina slegla, opaziše, da je polovica vitezova sa svake strane spala s konja: jedni vještinom protivnikova koplja, drugi većom težinom i jakošću dušmanina, koja u isti čas obori i konja i konjanika. Neki od njih već bijahu stali na noge i zametnuli borbu s onima od protivnika, koji su također ostali bez konja, a više njih s obadvije strane, koji su bili teško ranjeni, te nijesu mogli nastaviti mejdana, ustavljahu krv tkanicama i nastojahu, da se uklone iz meteža. Konjanici, kojima su gotovo sva koplja bila polomljena od žestine nasrtaja, stadoše sad izbliza boriti se mačevima kličući svoje lozinke i udarajući po protivnicima, kao da čast i život zavisi o uspjehu borbe.

Naskoro se još uveliča metež dolaskom stražnjih redova obadviju stranaka, koji su dotada stajali u pričuvi, a sad su priskočili u pomoć drugovima. Pratioci božjaka Brian de Bois-Guilberta, koji vođaše jednu stranku, klicahu: »*Beau-seant! Beau-seant!* — Za hram! Za hram!«; protivnici pak njihovi, kojima stajaše na čelu nepoznati vitez, odvraćahu im: »*Desdichado! Desdichado!*« — uzimajući za lozinku znak na štitu svoga vođe.

Pošto se vitezovi tako zakvačiše, borilo se s obje strane s najvećom žestinom, ali s nejednakom srećom. Gužva boraca primicala se sad k južnom, sad k sjevernom kraju pregrade, već kako je koja stranka bila jača. Prasak udaraca i vika boraca miješala se u grozan sklad sa jekom trublja, koja zaglušivaše stenjanje onih, što su pali i valjali se bez pomoći pod nogama konja. Sjajna odora vitezova, koja je naskoro bila zaprljana prašinom i krvlju, savijaše se pod udarcima mača i nadžaka. Ponosne perjanice, pokidane sa šljemova, lepetahu zrakom poput pramena snijega. Štogod je ispočetka bilo lijepo i prijatno u toj junačkoj igri, iščeznulo je netragom, a što je sad oko gledalo, pobuđivalo je samo grozu ili sažaljivanje.

Ali sila navike tolika je, da su ne samo prosti gledaoci, koje je naravno privlačio pogled tako grozan, već što više i odlične gospođe, koje se gurahu na galerijama, gledale borbu; dašto s nekom jezom, no ipak nijesu osjećale želje, da odvrate pogled od strašne slike. Amo tamo, istina, poblijedilo bi koje lijepo lišce, a mogao se čuti i po koji slabi krik, kad bi zaručnik ili brat ili muž bio zbačen s konja, ali općenito su gospođe sokolile borce čas pljeskajući rukama, čas mašući koprenama i rupcima, kadšto pače bodreći ih riječima: »Hrabri junače! Odvažni borče!« — čim bi spazile osobito krepak i vješt udarac.

Kad su već žene toliko voljele tu krvavu igru, ne ćemo se čuditi uzbuđenju muških gledalaca. Svaka nenadana zgoda izazivala bi glasnu viku; svi su gledaoci uprli oči u pregradu i toliko se uživjeli u borbu, kao da i sami osjećaju udarce, što tamo dolje sjecaju zrak. A za svake stanke čuo se glas glasnikâ, gdje višu: »Naprijed, hrabri vitezovi! Čovjek umire, ali slava živi! Naprijed — bolja je smrt od poraza! Naprijed, hrabri junaci — krasne oči motre vaša djela!«

Pored sve revnosti, kojom su gledaoci pratili različne zgode borbe, ipak je svak najviše nastojao, da uvreba vođe obadviju stra-

naka, koji se bacahu u najgušću navalu boraca hrabreći drugove riječju i primjerom. Obadvojica pokazivahu veliko junaštvo; ni Bois-Guilbert ni Desdichado ne nađoše u protivničkim redovima viteza, koji bi im bio ravan. Više su puta u razdraženosti pokušali, da se sukobe, jer su dobro znali, da će pad jednoga od vođa odlučiti pobjedom, ali metež i vreva bijahu toliki, da je isprva sav trud njihov, da se nađu, ostao uzaludan; redovno ih rastavljaše žestina njihovih pratilaca, od kojih svaki bijaše željan, da steče čast ogledajući snagu svoju u borbi s vođom protivne stranke.

Najzad je razbojište postajalo sve praznije. Mnogi su, priznavši se pobijeđenima, morali uzmaći do nakraj pregrade ili su drukčije bili nesposobni nastaviti borbu. Sada se sukobiše božjak i Desdichado. Smjesta nasrnuše jedan na drugoga u ljutoj jarosti silnoga neprijateljstva, koju još uveličavaše živa želja za časti i pobjedom. Tolika je bila njihova vještina u napadanju i odbijanju, da su gledaoci nehotice i jednodušno udarili u glasno klicanje — a to je bio dokaz njihova ushićenja i udivljenja.

U taj je čas počela stranka »nepoznatoga viteza« uzmicati. Nešto gorostasna ruka viteza Front-de-Boeufa, nešto golema snaga viteza Athelstana od Coningsburgha stade svom silom goniti i tjerati protivnike. Pošto se riješiše najbližih dušmana, kao da je obadvojici u isti mah sinula misao, da će najviše i najznatnije koristiti svojoj stranci, ako priskoče u pomoć božjaku u borbi s njegovim takmacem. Okrenuvši stoga u isti čas konje, normanski vitez (Front-de-Boeuf) potjera svoga konja prema Desdichadu, a isto učini saksonski boljar (Athelstan). Da ga nije u dobri čas opomenula jednodušna vika gledalaca — koji su, naravno, pokazivali veliku naklonost prema hrabromu junaku — ne bi on tome nejednakom i nenadanom napadaju nikako mogao odoljeti.

»Čuvaj se, čuvaj se, Desdichado!« zaori krik tako glasan, da je vitez smjesta opazio pogibao; udarivši dakle sa svom silom božjaka, u isti čas okrenu konja, da se ukloni nasrtaju Athelstana i Front-de-Boeufa. Pošto im se ovako izmače cilj, obadva viteza sunuše u prostor između božjaka i njegova protivnika, a konji im se zaletješe s tolikom silom jedan prema drugomu, da su ih jahači jedva zadržali. Ali naskoro sabravši se okrenuše konje i sva trojica složno poletješe, da izvrše zajedničku svoju nakanu i nepoznatoga viteza zbace s konja.

Ništa ga ne bi bilo spasilo, da nije bilo neobične jakosti i okretnosti u plemenitoga konja, što ga je dobio u turniru prošloga dana. To je bilo za nj to važnije, što je Bois-Guilbertov konj bio ranjen, a konji Front-de-Boeufa i Athelstana bili su umorni nešto od težine gorostasnih jahača, odjevenih u potpuno željeznu odoru, nešto od tegoba i napora prijašnje borbe. Izvanredna jahačka vještina nepoznatoga viteza i okretnost plemenitoga konja, što ga je jahao, učiniše, te je kroz nekoliko časaka bio vrstan mačem odbijati protivnike svoje. Kretao se amo tamo kao sokol u brzom letu zavaravajući dušmane, koliko je mogao, i navaljujući sad na jednoga, sad na drugoga. Zamahivao je krepko mačem plašeći svoje gonitelje, a uklanjao se vješto udarcima, koji su bili njemu namijenjeni.

Ali pored svega pljeskanja ushićenih gledalaca, koje se gromorno razlijegalo pregradom, svak je jasno vidio, da će najzad biti svladan, a plemići oko kraljevića Ivana jednoglasno ga zamoliše, da baci svoj štap i spasi hrabroga viteza od sramotna poraza u nejednakoj borbi.

»Tako mi svijetla nebeskoga, ne ću!« odgovori kraljević Ivan, »taj ugursuz, koji taji ime i ne mari doći na našu gozbu, već je dobio jednu nagradu, pa sad može lako ustupiti mjesto drugima.« No dok je još bio u riječi, iznenadna zgoda sasvim promijeni sliku razbojišta.

U redovima nepoznatoga viteza bijaše neki borac, odjeven u crnu vitešku odoru. Jahao je na crnu konju, koji je bio golem, visok i, kako se činilo, jak i krepak kao i konjanik njegov. Taj vitez, koji na svom štitu nije imao nikakva znaka, dosada se veoma malo upletao u samu borbu i odbijao je naočigled sasvim lako borce, koji su na nj natrčavali, no niti je na koga navaljivao niti se koristio svojom vještinom. Činilo se, ukratko, da je dosada bio više gledalac nego dionik u viteškoj igri, pa zato su ga gledaoci među sobom prozvali »crnom besposlicom«.

Ujedamput kao da se vitez otresao ravnodušnosti; spazivši naime, da je vođa njegove stranke u tolikom škripcu, podbode konja svoga, koji je bio još sasvim krepak, i odleti poput munje drugu u pomoć viknuvši glasom kao od trublje: »Desdichado, ide pomoć!« Bio je krajnji čas: dok je nepoznati vitez navaljivao na božjaka, primače mu se Front-de-Boeuf s podignutim mačem, no prije nego što bi zamahnuo, udari ga crni vitez u glavu s toliko silom, da se mač okliznuo sa sjajnoga šljema i s jednakom gotovo snagom lupnuo o gvozdeni načelak konja, a Front-de-Boeuf i konj mu bez svijesti

padoše na zemlju. Zatim okrenu crni vitez konja rotiv Athelstana. Kako mu se mač polomio u sukobu s Front-de-Boeufom, izbi iz rukû debeloga Saksonca nadžak, kojim je onaj prijetio, pa zamahnuvši njime kao vještak, koji umije dobro služiti se oružjem, udari ga tako krepko, da se Athelstan kao mrtav srušio na tle. Stekavši tu dvostruku pobjedu, kojoj se to više klicalo, što je bila sasvim iznenadna — crni se vitez iznova preda običnoj ravnodušnosti i bezbrižnosti; vrativši se mirno na sjeverni kraj pregrade ostavi vođu svoga, da sam, kako najbolje zna, uredi stvar s Bois-Guilbertom, a to sad nije bilo više teško. Božjakov konj, koji je izgubio mnogo krvi, nije mogao ni časak odoljeti junačkom nasrtaju nepoznatoga viteza. Brian de Bois-Guilbert otkotrlja se na zemlju, a kako se zapleo u stremen, nije mogao više stati na noge. Protivnik njegov skoči s konja, zamahnu kobnim mačem nad njegovom glavom i pozva ga, da se preda — ali u taj čas kraljević Ivan, kojega je pogibelj božjakova mnogo više dirnula nego teška borba njegova takmaca, oslobodi Bois-Guilberta ljute sramote, da se prizna svladanim; bacivši svoj kraljevski štap, prekine borbu i dokrajči igru...

Tako svrši slavna borba u Ashby-de-la Zouche. Bio je to jedan od najsjajnijih turnira onoga vijeka. Premda su samo četiri viteza ostala mrtva — među njima jedan, koji se zagušio od vrućine pod svojom odorom — ipak ih je bilo više od trideset teško ranjenih, od kojih četiri ili pet nikad nijesu ozdravili. Neki su ostali za cijeli život nemoćni, a oni, koji su najbolje prošli, zadržali su uspomenu toga dana do groba; zato se i spominje ta viteška igra u starim knjigama kao »plemeniti i veseli turnir u Ashbyu«.

Walter Scott

Božanska igra

Dantea je na putu kroz Raj vodila Beatrice. Pri kraju ona zaprema svoje mjesto u rajskom vrtu, a pjesniku pristupa starac sv. Bernardo, koji mu svraća pogled prema Kraljici Neba.

Raj XXXI

A Starac će: »Da stigneš k cilju svome,
rad čega njena riječ i nalog sveti
Ljubavi posla k tebi ovamo me,
vrt ovaj svojim očima preleti;
od toga dobit vid ćeš pouzdani,
po Božjoj zraci da se možeš peti.
Kraljica rajska, koje žar me hrani,
milošću nas će sveudilj da poji,
jer ja Bernardo njen sam preodani«.
Ko čovjek, možda iz Hrvatske, koji
Veroniku nam vidjet došao je,
pa pred tom slavom starodavnom stoji
zabezeknut, a misli mu se roje:
»Gospodine moj, Isukrste Bože,
takvo je dakle bilo lice Tvoje?«
Tako ja stah kraj onog, što ga prože
Ljubav, te dolje još, dok molio se,
prvine mira nebeskoga pože.
»Sine milosti«, započe on, »to se
blaženo žiće upoznati ne da,
ako ti oči samo po dnu kose,
već motri kola sva do zadnjeg reda,
dok oko prijesto s Kraljicom ti spazi,
što svak je ovdje i sluša i gleda«.

(Preveo Milan Pavelić) *Dante Alighieri*

Požar u Martinu

(Zapisci majke)

Od toga za nas dosta sudbonosnoga 5. svibnja (1881.), kada je bio velik požar u Martinu, zahvativši i nas, t. j. kuću, u kojoj stanujemo i trgujemo, malo bilježim o svojoj djeci. Zaokupile su nas kojekakve brige, koje pometaju misao u ravnovjesju.

Kad je popodne planula vatra, igrala su se djeca u dvorištu na pijesku, gdje je susjed H. postavljao novi ambar. Prvo mi je bilo, da naložim Zuzki i Marki, da u nastaloj vrevi najprije svoje stvari smjeste na sigurno mjesto, da im ne smeta briga za njih. Nato smo otpremili djecu s Markom otuda, na onu stranu mjesta, gdje nije prijetila opasnost, naloživši joj, da savjesno čuva djecu. Tek iza toga dali smo se na obrambeni posao, otac u dućanu, a ja sam nevjerojatnom brzinom spremala rublje, perine i druge stvari u zamote, a Zuzka ih je nosila dolje u sigurni magazin sa željeznim rešetkama.

No za čas smo morali uteći iz kuće, jer je vatra bila već svuda oko nas. Na trgu lomot, vika, trka, trubljenje vatrogasnih truba, — a to sve u najezdi plamenoga dima, prepunjena iskrama i upaljenim treščicama. Dim je žestoko gonio južnim smjerom. Kroz tu upaljenu, zagušljivu vrevu utekli smo Riadku i odahnuli smo tek, kad smo se iskopali iz vatrene struje. Vidjeli smo, kako dim redom zahvaća krovove kuća pokrivene šindrom, kako u kratak čas nasrću na njih stotine plamenova, a u drugi čas bukne svaki krov jednovitim plamenom, koji se s užasnom brzinom slio ujedno u visok plamen. Toranj katoličke crkve sliči divskoj upaljenoj svijeći, kojoj plamen vjetra vije u jednom smjeru.

Glavna nam je briga bila, da nađemo djecu, no dugo nam to nije pošlo za rukom. Hodali smo između skupina ljudi, koji su se zaustavljali, jadikovali, mnogo pričali, tražili smo i pojedine dalje skupine, no sve uzalud — tek jedva nekako ih pronađe otac nedaleko od željezničke postaje u bačvara Z. Kad mi ih je doveo, privila sam ih k sebi toplije, nego ikada inače, od radosti, što su tu, što im se nije ništa dogodilo. Bili smo doduše u taj čas kao bez kuće, ali smo bili svi zajedno.

Otac je otišao ispitati, što se zbiva s našim stanom. Ali tamo dugo nije bilo pristupa ni samim vatrogascima, dok se vatra, poduprta žestokim vjetrom, nije izbjesnila. Tada smo iskusili, kako je to, kad čovjek sa svojima nema kamo sklonuti glavu.

Po mraku sam se odvažila otići s djecom na drugi kraj mjesta, kojega se vatra nije dotakla, i to u naš uvijek gostoljubivi župnički stan, da molim noćište. Tamo su nas primili doslovno raširenih ruku, odmah su nam prepustili svoju najprijatniju sobu, spremno su nam nanosili gomilu bijelih mekanih perina i udesili za nas postelje. Smjesta sam se iza one groze i uzbuđenja našla sa svojom djecom — kao u priči — u ljubeznoj, brižnoj njezi, kao u rođenih roditelja. Bog naplatio milim prijateljima njihovu dobrotu! Taj svijetli dojam na tmurnoj pozadini toga dana ne će mi tako lako iščeznuti iz duše.

No zato sam se sutradan ujutro tjeskobna srca približila kući. Svuda neminovni zadah garišta, u svakom dvorištu i pred svakom kućom crne se izgorjele grede, koje su mjestimice još tinjale; svagdje očađeni, prljavom vodom zaliveni zidovi — odvratna slika u bistrom jutarnjem svijetlu. A ljudi svi, koje sam susrela, tihi i mučaljivi...

Nama nije prodrla vatra u dućan i magazin, a ni u sobama nije progorjelo, no u njima je bilo dosta čađe i pepela, jer su prozori popucali od paleža susjednog krova od šindre, a bez sumnje bi bio oganj i unutra prodro, da je vjetar duvao s one strane. Provalio je jedino na kuhinjski prozor s protivne strane, odakle bi se odmah bila vatra raširila i u susjednu sobu, ali na sreću se tu našao brižljiv zaštitnik, koji je to zaustavio, zapaljeni prozor polio i od njega odmaknuo kuhinjsko pokućstvo. Budilo je to dojam pustoši — iznutra i izvana neka teška, tužna promjena...

A od toga dana pritisle su nas velike brige. I izravne, i neizravne štete smo imali, mnogo nam je stvari i robe pogorjelo u pobočnim zgradama. U prve dane voda je curila i u sobe, kao rječicom, i oštetila nam pokućstvo, kad su došle kiše, a nije još bilo krova. No najveća nam je briga to, što je iza vatre prešla kuća, u kojoj stanujemo, u druge ruke, i mi se s trgovinom moramo do jeseni iz nje seliti. Zato smo kupili i mi u blizini gradilište; već se laćamo posla, i osjećamo sve neizbježne brige i mrzosti, koje su s tim spojene.

No baš djeca su ono, što nas i u to teško vrijeme tješi, a i razveseli. Nedavno sam pod večer sjedila, zlovoljna od kojekakvih neprijatnosti, sama u sobi, i nisam mogla da rastjeram loše raspoloženje ni kad je moj Ivica, vrativši se sa svoje šetnje, docupkao do mene. Bez sumnje mi je htio veselo progovoriti, saopćiti mi kakvu svoju zgodu, kako to uvijek biva, ali ovaj put, tek što je pogledao na me, već je svojim osjetljivim srdašcem oćutio, da mi je nešto; osupnut je zastao

tiho preda mnom i s izrazom duboke sućuti upirući u mene svoje očice, koje su se punile suzama, upitao me, približavajući mi se licem:

»Mamice moja, zašto si tako žalosna?«

»Eto, više nisam žalosna, kad si ti uza me!« odgovorila sam iz istinske pobude, jer je na to njegovo pitanje moja zla volja odjednom sasvim nekamo propala. Uzela sam ga u krilo, istetošila do mile volje — i sve su mrzosti bile zaboravljene.

No on se nastojao što prije koliko-toliko osloboditi u mom naručaju, i rastvorio je hitro lijevu ručicu, u kojoj se pokazalo nekoliko napola zrelih šljiva. To je on meni donio, pogađam, da ih je i nekoliko sati držao u šaci, da ih mogne meni dati. Gledao je na njih, kao da važe, da li bi me njima ponudio. To mi je bilo čudno, jer nas inače odmah nudi onim, što donese.

»Hoćeš i meni dati koju od njih?« javim se dakle sama.

»Ali kad su kisele — kisele su«, umovao je, no već ih je i prevrtao na svom malenom dlanu, izabrao je, koja mu se činila najzrelija, i davao mi je:

»Ovu, mama moja, ne onu kiselu!«

»Tu ti popapaj, ja ću sebi uzeti drugu«, opirala sam se, posežući na njegov dlan za zelenijom. No on to nije nikako dopuštao, nego mi je nudio izabranu:

»Ovu, mamice, ovu — dobla je, s vincem« (t. j. sočna je), otvarao mi je têk moj premili uslužni sinčić, dok god je nisam uzela. Sad mu je već bilo na mjestu njegovo darežljivo srdašce.

(Iz knjige »Moja djeca«) *Elena Marothy-Šoltesová*

Najbolji sastavak

Bio je to prvi školski dan iza velikih ljetnih praznika. Mladi je učitelj Jost šetao razredom promatrajući svoje đake kao seljak, koji gleda, kakav je posao opravilo ljetno sunce, otkako je zadnji put pohodio svoju njivu.

Nato sjedne k stolu i zamisli se malo... Najedared izvadi iz džepa od prsluka nožić, digne ga u vis i držeći ga reče: »Čujte, dečki, tko napiše štogod o prošlim praznicima, može se natjecati za ovaj nož. Tko načini najbolji sastavak, dobit će nož. A da ne bude prigovora, sudit ćete vi sami!«

Govoreći to držao je tu sjajnu stvarcu u zraku i okretao ju je zamamljivo amo-tamo, da je blistava oštrica sijevala pred njihovim očima. Nastade komešanje.

*

Tjedan dana kasnije. Josip Wettengel se uzvrpoljio, izdigao se i ustao, u ruci mu je bilježnica, a u njoj sastavak. On iziđe iz klupe i stane do kraja stola kraj učitelja, koji je pratio očima ono, što je Wettengel čitao na glas. A sastavak je glasio ovako:

»Konj je korisna domaća životinja. On vuče kola i plug. Na njemu se može i jahati. Konj ima četiri noge i rep. Konj je vrlo koristan. On ždere sijeno i djetelinu...«

Tu netko prekine čitača: »Gospodine Joste, i Jakov Knauf je napisao nešto o konju, ali on to ne će...«

No učitelj reče: »Dakako da će i Jakov doći na red, ali najprije da čujemo sve do kraja.«

Jakov Knauf, povučen u dno klupe, nije već ništa čuo, što se dalje čitalo: kako se konji dijele na bijelce, riđane i vrance, da konj ima potkove, a divlji ih nemaju, pa je i magarac zapravo konj, ali ne pravi. Sve to nije čuo Jakov, jer je mislio samo na kuću, gdje je bio o praznicima, i na slugu Kreuzingera, s kojim se sprijateljio, te su se i tikali, i mislio je na dva konja, kojima je on... Da, i čuo je Kreuzinger-Ludla, gdje sad glasno govori...: »Jakove, što si ti tu pisao o konjima — ili bolje o konju, kao da je jedan jedini na čitavom Božjem svijetu. U toj tvojoj pisariji nema ni krvi ni mesa, sve ti je to prazna slama, nikad voda tim koritom proteći ne će, žedna će je zemlja odmah upiti. Mali, ja sam Kreuzinger i znam, što je brazdaš i što je povodnіká, pa kad već pišeš o konju, neka to nije onaj trojanski konj, koji ima svakoga vraga u trbuhu, a neka nije ni drveno kljuse, na kom uče jahati, i ne slušaj ti učitelja s naočarima, koji tek iz knjige pozna kljusad, jer taj ne grize. Slušaj, Jakove, kako ja to zamišljam...«

Sad je Jakov Knauf ipak morao pogledati učitelja, premda ga je već odavna poznavao, i sad je opet znao sasvim sigurno, da on ne nosi naočari, dakle se ne boji ni konja; i tjeskoba, što ga je još sapinjala, sad mu popusti.

I tako je čuo i zadnju rečenicu, koju je Wettengel čitao: »Neki ljudi jedu konjsko meso, pa i odatle se vidi, da je konj čovjeku veoma koristan.«

Nastade na čas tišina. Učitelj Jost bockajući nožićem po stolu reče: »A sada neka dođe Jakov i neka čita!« I Jakov Knauf dotetura napolje i čitaše:

»Kako sam se upoznao sa starim Fricom. Kad sam bio kod strica u Stockhofu, stajao sam na vratima od staje i nisam se usudio unutra, jer su tamo bila dva konja. A bilo je i jako tamno u staji. No sluga reče: »Samo ti uđi!« Nato sam ušao. Nato sluga reče. »To ti je stari Fric, a ovo je Zieten. Ho, Fric, ho Zieten, gledajte, to je Jakov iz grada, gdje elektrika vozi.« Nato Fric pusti najedamput od sebe glas, kao da trubi, a ja sam se prestrašio i rekao sam: »Zašto on tako riče?« »Riče!« reče sluga i nasmije se; »ne riču konji. Svaka životinja ima svoj glas: guska gače, a konjče rže...«

Sad poklopi učitelj Jost papir rukom. Njegove su oči preko razreda lutale nekud u daljinu. »Rže«, reče on za se i kimne: »Dakako: rže, tako sam i ja kao dijete slušao: I mome je to uhu draže negoli: riče...«.

Rekao je to i za se i učenicima, koji su ga napeto pogledali. Nato doda: »A sad nastavi, Jakove!«

»... Sad Fric okrene glavu prema meni i pogleda me. Oči njegove pametne su bile, i njima me pogledao. I nato on položi glavu na Zietenov vrat, kao da mu želi nešto šapnuti na uho, i nato sluga odmah meni reče: »Vidiš li ti, on šapće Zietenu na uho, da si ti Jakov iz grada, gdje elektrika vozi...«.

Glas Jakova Knaufa podrhtavao je isprva nesigurno. Ali kad je primijetio, da svi vrlo pomnjivo slušaju, a i učitelj da je jako prijazan, postajao mu je glas sve jači.

»Još si ti i više toga napisao«, reče gospodin Jost listajući po bilježnici, »gle, čitava je bilježnica puna; pa sve o starom Fricu i njegovom vjernom Zietenu.« I glas mu zazvoni tako toplo...

I učitelj čitaše u po glasa natpise: »Kako sam na starom Fricu jahao na pojilo... Sa starim Fricom u kovačnici... Stari Fric vuče još za dvojicu... Ja smijem hraniti staroga Frica... Kako je stari Fric pametan...«

Nastade duga tišina. Gospodin se Jost zagleda i opet preko razreda.

»Nema li nikoga više da se natječe za nož?« upita on. Nitko se ne javi.

Tad nastavi: »Bio nekoć jedan razred pun dječaka. Trebali su napisati o dugim, dugim praznicima mali jedan sastavčić, i tko bi ga najbolje izradio, dobio bi za nagradu nožić. Ali za dugih, dugih praznika presušilo se đacima crnilo, te već nisu mogli pisati, ili su zatvorenih očiju trčali kroz duge, duge praznike, kao da spavaju; sedam tjedana prespavali, sedam tjedana. Možda je svaki od njih već i imao nožić, samo ga Josip Wettengel i Jakov Knauf nisu imali, i zato su samo oni nešto napisali. Nato je razred presudio, koga će od njih dvojice zapasti nožić. Što mislite, tko ga je dobio?«

»Jakov, Jakov!« viknuše gotovo svi.

Tako je Jakov Knauf dobio nožić, a mi mislimo, da ga je i zaslužio.

Hermann Lorch

Kralj Lear i njegove tri kćeri

U zemlji ovoj Lear je vlado
u miru, bio silan kralj,
i svega imô draga srcu,
što radost mu je moglo dić.
Kraj svega, što mu narav dade,
još krasne kćeri imo tri;
lijepe bjehu kraljevićke,
da nije ljepših nigdje već.

A jednoć kralju prohtjelo se
upitat svoje kćeri tri,
ej koja li će milom ocu
dokazat veću ljubav moć.
»Starini meni vi ste — reče —
veselje, al sad želim čut
za ljubav, vjeru, koja l' hoće
u tomu prva od vas bit«.

Govorit počne najstarija:
»Oj, oče dragi, pamti to,
pred licem tvojim teb' za ljubav
nek prolije se moja krv;
za tebe nek se presiječe
sad krvavo mi srce tu,
da i najmanji trpiš jad«.

»Za tebe i ja — druga reče —
oj oče dragi, zadnje zlo
od sviju zala, što ih ima,
pretrpjet hoću vazda rad,
i služiti ću danju, noću,
gospodstvu tvomu marna ja,
da pokoj vazda, slatka radost
neprilika te čuva svih«.

»Veselim ja se činom takvim
— odgovori im stari kralj —
al kakva li je, ti najmlađa
oj kćerce, ljubav tvoja, kaž'!«
Kordelija mu mlada reče:
»Što ljubavi ti dugujem,
koliko dijete ja te ljubim,
dokazat više ne znam ja.«

»Zar samo to ćeš ti dokazat,
što duguješ mi?« — reče kralj —
U teb' je mala, vidim, ljubav,
u koje veće nije nać.
Od dvora svoga ja te tjeram,
dijete moje nisi ti,
nijedan dio kraljevstva mi
od mene ne ćeš dobit lje.

Sestara tvojih veća j' ljubav,
no tražit pravom mogu ja,
te kraljevstva mi zemlje budi
baš jednak dio svakoj njih,
i dvori sjajni i sva dobra;
a tvoje će me sestre stog
kod sebe držat, ljubiti me,
dok ne dođe mi smrtni dan«.

Što udvorice rekle sestre,
zaslužiše si time čast.
A bježat treća morala je
al njena ljubav veća bi.
Kordeliji je stradat bilo,
siroti bježat kojekud
bez smilovanja ostavljenoj,
i proći mnogi britski grad.

Al napokon si bolju sreću
u zemlji nađe francuskoj,
sirota sinja premda bješe,
al prekrasnom je držo svak.
Za kreposti joj sam kralj čuo,
te gospu krasnu vidjev tu,
za kraljicu je, ženu uzme,
i povladi mu čitav dvor.

Kod kćeri svojih njezin otac
tad boravio kralj je Lear,
al obećanu ljubav one
zaboraviše brzo svu,
i starija mu kćerka Ragan,
na dvoru dokle njenom bi,
imutak uzme ponajljepši
i pratilaca velik broj.

Jer dvaest ljudi dvorilo je
klečećke Leara dotad sve,
al ona deset tek mu pusti,
a poslije pusti jedva tri.

i jedan da je odveć misleć,
sve uzme od njeg napokon
u nadi, da kralj ne će više
u dvoru njenom ostat htjet.

»Zar takvu plaću — reče starac —
imadem, pošto dadoh sve,
a sada zar mi prosit valja,
što dadoh prije djeci sam?
Gonorelli se, drugoj kćeri,
uputit ja ću; ta će, znam,
spram mene bolja, blaža biti,
olakšat će mi ona jad.«

Poteče brzo k njenom dvoru,
al ona tugu oca čuv
odgovori mu, da joj žao,
što u njeg nema blaga već;
al bogcu pomoć ne može se,
već ako hoće, može bit
u kuhinji joj; tu će imat,
što kuharicam ostane.

Kad čuje riječ, gorko plačuć
odgovori joj ovo on:
»Ej zašto lud sam, zašto pustih,
da primjer budem ljudma svim?
Povratit ću se natrag — reče —
gdje Ragan vlada, u njen dvor,
uradit ona to mi ne će,
već bolja će mi, mislim, bit«.

Kad k njojzi dođe, onda dade
izbaciti ga, veleć još,
kad dobro mu je kod nje bilo,
da ostat nije htio on. —
Gonorelli si kćeri natrag
pohiti tada jadan kralj,
u kuhinji joj željan jesti,
što njeni momci bace već.

Al što mu prije obećano,
zadobit nije mogo sad,
jer, jednoć odbit, nije više
do vrata kćeri smio doć.
Med dvjema kćerma pomoć tražeć
prebijao se, jeo rad
od prosjačkijeh zalogaja,
a nedavno je bio kralj.

Tad na pamet mu dođe ono,
što ponajmlađa reče kći,
da ono samo činit hoće,
što djetinja je dužnost njoj.
Al bojao se k njoj pristupit,
ta protjerô je nekoć nju. —
Poludi mahnit, jer u duši
već boljele ga rane zle.

Ko mlijeko bijelu kosu stane
i uvojke si trgat on,
i poštovana časna lica
tad okalja si krvlju sva.
Brežuljkom, šumam, izvor-vodam
izjavljo tugu svaki čas;
brežuljci, šume, nijeme stvari
— pričinjalo se — plaču s njim.

U nevoljama takvim teškim
do zemlje dođe francuske
u nadi, da će milovati
Kordelija ga bolje kći.
Ah, dobre l' gospe! Kada ona
za patnje oca svoga ču,
po dužnosti mu okrjepljenja
i dobra pošlje brzo sveg.

I nalog dade, neka plemstvo
u povorku se skupi tad,
da doprate joj lijepo oca
u dvore kralja; — a njen muž,
Aganip vrlo plemeniti,
junaštvo ljubeć, dobar glas,
zapovjedi si vitezima
u oružju se naći svim.

U Englesku se brzo spremi,
da Learu vrati kraljevstvo,
s Kordelijom si dragom svojom
da kćerma dvjema uzme tron.
U boju vjerna, plemenita
Kordelija si nađe smrt,
al krunu opet u starosti
dobričina si steče kralj.

Al kada čuje starac, da je
Kordelija mu mrtva kći
(za oca dragog, ljubeći ga,
učinila je bojak taj),
tad na grud pane joj ko mrtav
i ne digne se više s nje,
pa život na toj dobroj kćeri
na prsima joj izdahne.

Kad događaje te gospoda,
kad plemići ih vide svi,
jednoglasice dvije sestre
osudili su na smrt tad
i dali krune njine jednom,
koj' bješe prvi onim rod. —
Sad vidjeli ste, kako gine
oholost, grijeh, neposluh.

Wiliam Shakespeare

Pozdrav Tacitu

(C. Plinius Caecilius Secundus VI. 20.)

Kažeš, da u povodu pisma, što sam ti ga na tvoj zahtjev pisao o smrti svoga ujaka, želiš doznati, kakav sam ja, ostavši u Mizenu (to sam naime počeo opisivati, ali sam prekinuo) nesamo strah, već i nezgode pretrpio. »Premda mi se duša žaca sjećati se . . ., počet ću.«

Kada je ujak otputovao, upotrijebio sam ostalo vrijeme za učenje (ta zato sam i ostao): zatim sam se okupao, ručao i prospavao nemirno i kratko.

Već mnogo dana prije toga podrhtavala je zemlja, no to nije bilo tako strašno, jer u Kampaniji to obično biva. Ali one je noći to tako ojačalo, te se držalo, da se sve nesamo miče, već i prevrće. U moju sobu nahrupi majka: ja sam se spremao ustati, da je probudim, ako bi spavala. Sjeli smo u kućnom dvorištu, koje je nevelikim razmakom dijelilo more od kuće. Ne znam, da li bih ovo morao nazvati postojanošću ili nerazborom; ta bilo mi je istom osamnaest godina: zatražim knjigu Tita Livija i kao u dokolici počnem čitati i štoviše ispisivati bilješke, kako sam počeo. Eto prijatelja moga ujaka, koji bijaše nedavno iz Hispanije k njemu došao, pa kako je vidio, gdje ja i majka sjedimo, a ja k tomu još i čitam, prekori njenu ravnodušnost a moju lakoumnost: no ja sam ipak ostao zadubljen u knjigu.

Već je bio prvi sat ujutro, a danje je svijetlo bilo još nestalno i nekako pospano. Kako su se kuće u našoj blizini raspucale, premda smo bili na otvorenu ali tijesnu mjestu, silno smo se i opravdano bojali, da će se na nas srušiti. Istom sada smo zaključili izići iz grada: za nama je išao prestrašeni narod, te se — a to je u strahu nalik na mudrost — radije odlučio za tuđu odluku, nego za svoju, pa nas na odlasku u silnoj rulji potiskivao i gurao. Kad smo izišli iz kuća, stali smo. Tu smo doživjeli mnogo čuda i mnogo strahote. Kola naime, što smo ih dali izvesti iz grada, premda je polje bilo posve ravno, počela su se kretati amo tamo i nisu mirno stajala na istom mjestu, premda su pod njih podmetnuli kamenje. Osim toga smo vidjeli, kako more samo sebe guta i trešnja zemlje odbija ga. Svakako se obala bila naprijed pomakla i na suhom pijesku zadržala mnogo morskih životinja. Na drugoj se strani raskinuo strašan oblak, iz kojega su na sve strane sijali krivuljasti žarki plinovi, i razjapljeno se otvarao u dugačke plamene oblike, koji su bili nalik na strijele, samo su bili veći.

I tada reče onaj isti prijatelj iz Hispanije oštrije i odlučnije: »Ako živi tvoj brat, a tvoj ujak, on želi, da budete živi i zdravi; ako je poginuo, želio je, da ostanete na životu: čemu dakle oklijevate spasiti se?« Odgovorili smo, da ne ćemo učiniti to, da se brinemo za svoj spas, dok nismo sigurni za njegov. Ne časeći dulje časa, on je odjurio i hitrim se trkom izbavio iz pogibli. Nedugo zatim onaj se oblak spustio na zemlju, pokrio more; obuhvatio je i zastro Kapreu; oteo ispred očiju izbočeni rt Mizenski. Tada poče majka moliti, nagovarati i nalagati, neka bježim, kakogod mogu; ja to mogu učiniti, jer sam mlad, a njoj je oteščalo s godinama tijelo, pa će mirno umrijeti, ne bude li uzrokom moje smrti. Ja sam naprotiv rekao, da ću ostati živ jedino s njom: zatim sam je prihvatio za ruku i prisilio je, da se požuri. Ona me protiv volje posluša i stane sebe kriviti, što mene zadržava.

Već je padao pepeo, doduše zasad još rijetko: obazrem se, a to se za leđima natisnula gusta tmina, koja se spuštala na zemlju i išla za nama poput bujice. »Skrenimo s puta«, rekoh, »dok još vidimo, da nas ne bi oborila i pogazila rulja, koja ide za nama!«

Jedva smo sjeli, i već nastane noć; ne onakva bez mjesečine ili oblačna, već kakva je u zatvorenim prostorijama, kada se ugasi svijetlo. Tu si mogao čuti jauk žena, vrisak djece, viku muževa: jedni su povicima dozivali roditelje, drugi djecu, treći žene i po glasovima ih kušali prepoznati! Jedni su žalili svoju sudbinu, a drugi sudbinu svojih; neki su od straha pred smrću željeli smrt; mnogi su podizali ruke k bogovima, više njih je govorilo, da već uopće nema nikakvih bogova, i da je ovo vječna i zadnja noć svijeta. Bilo je i takvih, koji su izmišljenim i lažnim zastrašivanjem pravu pogibao još povećavali. Bilo ih je, koji su krivo javljali, da se u Mizenu ovo srušilo, da ono gori, ali ljudi su to ipak vjerovali. Malo je sinulo, no nama se nije činilo, da je to danje svijetlo, nego znak, da se vatra približuje. I ta se vatra zaustavila, ali podalje, i opet nastane tmina, opet se spusti pepeo silan i težak. Mi smo ponovno ustajali i otresali ga: ta inače bi nas zatrpao i svojom težinom zgnječio. Mogao bih se pohvaliti, da mi se u tolikim pogiblima nije oteo ni uzdah ni koja malodušna riječ, kad ne bih bio vjerovao, da ću ja poginuti sa svima, a sve sa mnom, a to je bila kukavna, no ipak velika utjeha svijetu. Najposlije se ona tama razrijedila i kao u dim i maglu raspršila; naskoro je nastao pravi dan, čak je sinulo i sunce, no blijedo, kakvo je obično, kad pomrča. Još zastrašenim očima pokazivalo se sve promijenjeno i dubokim pepelom kao snijegom pokrito. Vrativši se u Mizen, okrijepili smo tjelesa, kako se dalo,

pa smo uzbudljivu i neizvjesnu noć proveli u nadi i strahu. Strah je prevladavao: jer je i trešnja zemlje potrajala i većina se ljudi pomahnitavši u strašnim proroštvima smijala i svome i tuđemu zlu. No premda smo mi već iskusili pogibao i još je očekivali, ipak još ni tada nismo htjeli otići, dok ne stigne vijest o ujaku.

Ovo ti ne ćeš čitati zato, da o tom pišeš, jer nije nipošto vrijedno, da uđe u povjesnicu, ali kako si zatražio, morat ćeš okriviti samoga sebe, ako ti se ne učini ni pisma vrijednim. Zdravo! *Gaj Plinije*

Plač Ahilejev za drugom Patroklom

(Ilijada: Osamnaesto pjevanje)

Tako se oni ondje ko živi borahu oganj.
Kad li brzonogi dođe Antiloh Ahileju glasnik;
ispred lađa ga nađe, što u vis idu im kljuni,
Ono misli u duši Ahilej, što se već steklo;
on se ozlovolji i svom progovori junačkom srcu:
»Jaoh li meni, što se dugovlasi opet Ahejci
po polju splašeno metu i k lađama svojijem trče!
Da mi bogovi samo ne dadu zlosretnu tugu,
kako mi mati je ono iskazala te mi je rekla,
da će još za mog života od dušmanske trojanske ruke
najjači Mirmidonac sunčanu ostavit svjetlost.
Doista junački sin Menetijev sada je mrtav,
smjelica; a ja sam njemu govorio, neka se vrati
k lađama odbivši oganj, sa Hektorom nek se ne bori.«
Dok je u srcu on i u duši to promišljavo,
u to se približi k njemu sve tople roneći suze
ponosnog Nestora sin i glasove kaže mu jadne:
»Jaoh li meni, sine o Peleja hrabroga, čut ćeš
glasove tužne, ej nikad dogodilo to da se nije!
Mrtav leži Patroklo bez oružja, sad se oko njeg
bore, a oružje sam sjajnošljemac Hektor imade.«
Reče, — i crne tuge Ahileja obuzme oblak,
te on čađavog prâ obadvjema rukama zgrabi
pa ga saspe po glavi i milo nagrdi lice,
pepeo crni sjedne na milenu košulju njemu.
Sam se Ahilej velik i golem izvali u prah,
onda rukama kosu i grdit i čupati stane.

Robinje, što ih Ahilej s Patròklom zärobî nekad,
tužeć u srcu ciknu veoma i van izlètê
sve k Ahileju hrabrom, i tući se u prsi stane
robinja svaka odmah, i svakoj koljena klonu.
S druge pak ridaše strane Antiloh lijući suze,
ruke Ahileju držeć, a u srcu ovaj je slavnom
stenjo, Antiloh se bojo, da vrâta sebi Ahilej
ne bi prerezo gvožđem; Ahilej jaukne strašno,
te ga gospođa majka u morskoj sjedeć dubini
uz stara oca čuje, i lelek je stade, te k njoj se
Nerejke boginje sve, što u dubokom bješe ih moru,
sakupe. Dođe Glauka, Kimodoka, Talija dođe,
Halija volujskih oči, Neseja, Spija i Toa,
i druge Nerejke sve, što u dubokom bješe ih moru,
srebrna spilja se napuni njih, i tući se one
stanu u prsi sve, a Tetida tučnjavu začne:
»Čujte me, sestre vi o Nerejke, da biste dobro
znale čujući sve, koliko sam u srcu tužna.
Teško nesretnoj meni, junaka jadnica rodih,
ja sam rodila sina nezazornog, rodila jakog,
poglavitog junaka, ko mladica uzrasto on je;
ja sam uzgojila njega ko biljku u zavojnoj bašči,
onda u lađama ja ga u srpastim poslah pod Troju,
da se s Trojancima bori, al dočekat ne ću ga više,
da bi se u dom on u Pelejev vratio ikad.
Dok mi je jošte živ i motri svjetlost sunčanu,
jadan je, à jâ pomoći ne mogu mu k njemu pristupiv.
Al sad pogledat idem dijete milo i čuti,
kakva ga snašla je tuga, dok od rata on je daleko.«

Iz spilje, kad to izrèče, iziđe, a s njome i one
plačući pođu, i morski oko njih val se razbijo.
Kada već one dođu do grudaste trojanske zemlje,
onda uzađu na brijeg po redu, mirmidonski gdje su
oko Ahileja brzog povučeni brodovi bili.
Teško je jeco Ahilej, kad k njemu gospođa majka
stupi i zakukav ljuto sinovlju rukama glavu
primi i ridajuć ove progovori krilate riječi:
»Sinko, što plačeš, i kakva u duši snađe te tuga?
Reci, ne taji, ta tebi je Zeus izvršio ono,

što si ga molio prije, kad k njemu si digao ruke,
da bi uz krme lađênê Ahejci se u stisci našli
videći, da su bez tèbe, da nemilu muku pretrpe.«
Sin brzonogi njoj odgovori jecajući teško:
»Majko, olimpijski Zeus mi izvršio to je za cijelo,
ali kakvo mi od tog veselje je, kad mi Patròklo
pogibe mili? od sviju drugova častih ga više,
kőliko glavu svoju; izgubih ga, Hektor ga ubi,
oružje, — da je divota — sa njega golemo skide,
lijepo, kojim su darom darivali Peleja bozi
onoga dana, kad daše za ženu te čovjeku smrtnom.
Ej da si s boginjama sa morskima ostala ondje
i da je uzeo Pelej za ženu smrtnicu kakvu!
A sad golemu žalost pretrpjeti i ti imadeš
u srcu za sinom mrtvim, jer njega dočekat ne ćeš,
da se povrati kući, kad srce ne veli ni meni
živjeti dulje i biti med ljudima, ako li Hektor
ne pusti dušu prvi od mojeg pogođen koplja,
i tim ne plati smrt Patròkla, Menètiju sina.«

Homer

Juriš na katedralu

Na nesreću slučaj je poslužio hrabrom gluhaku.

Kada je sišao na ravan krov između dva tornja, misli su mu brujale u glavi. Trčao je nekoliko časaka duž galerije amo tamo, kao lud, gledajući odozgo zbijeno mnoštvo skitnica, spremno da se baci na crkvu, pa se moli vragu ili Bogu, da spasi Egipćanku. Palo mu je na um, da se popne na zvonik i da zazvoni na uzbunu; ali prije nego što bi mogao staviti zvono u gibanje, prije nego što bi zvono »Marija« moglo izbaciti jedan jedini zvuk zapomaganja, ne bi li crkvena vrata mogla i deset puta biti probijena? Bio je upravo trenutak, kada su se tvrdoglavci dolje približavali vratima sa svojim bravarskim alatom. Što dakle da učini?

Najednom se sjeti, da su zidari cio dan radili na popravku zida, kostura i krovišta južnoga tornja. To mu je sinulo poput munje. Zid je bio od kamena, krovište od olova, kostur od drveta. Ovaj kostur je neobično gust, tako da su ga zvali šumom.

Quasimodo potrči u taj toranj. Donje prostorije bile su doista pune građe. Bilo je tu kruta kamenja za gradnju, snopova olovnih

listova, svježnjeva letava, debelih balvana već načetih od pile i gomila žbuke. Ukratko, sve što je potrebno za gradnju.

Vrijeme je odmicalo. Dolje su stavljene u pore željezne poluge i čekići. Snagom koju je osjećaj opasnosti podeseterostručio, on podigne jednu gredu, najtežu i najdulju, ispruži je kroz prozorčić, zatim je ponovno uhvati izvana pa je stade puštati preko ruba ograde, što okružuje ravni krov, i napokon ispusti u bezdan. U tom pade s visine od sto i šezdeset stopa golema greda, ostrugnu zid, razbije kipove, okrenu se više puta oko svoje osi poput krila vjetrenjače, koje bi samo letjelo prostorom. Napokon stignu do zemlje, strašan krik se diže, a crna greda odskakujući na taracu sličila je zmiji, što poskakuje.

Quasimodo opazi, kako su se skitnice razbježale zbog pada balvana poput pepela kada dijete u nj puše. On iskoristi njihovu stravu, pa dok su oni upirali poglede na kijaču, što je pala s neba, te su izbijali oči kamenim kipovima svetaca na crkvenim vratima, odapinjući na njih strjelice i sačmu, Quasimodo je šutke gomilao žbuku, kamenje, grubo i klesano, pa čak i torbe sa zidarskim alatom, na obrubu ograde, odakle je već bila poletjela greda.

Čim su oni počeli udarati o velika vrata, stade padati tuča kamenja, tako da im se pričinilo, da se crkva sama ruši na njihove glave.

Tko bi u taj čas mogao vidjeti Quasimoda, uplašio bi se. Nezavisno od hrpe streljiva koje je poslagao na ogradi, on je naslagao kup kamenja na samom ravnom krovu. Čim je kamenje na vanjskom obrubu potrošeno, on bi prihvatio novo s hrpe. Prigibao se, uspravljao, ponovno se sagibao i uspravljao, nevjerojatnom živahnošću. Njegova debela nakazna glava naginjala bi se preko ograde, a zatim bi pao golem kamen, pa drugi. Od vremena do vremena pratio je pogledom pad kojeg lijepog kamena, pa kad bi kamen dobro ubijao, on bi rekao: Hm!

No skitnice nisu malaksale. Već preko dvadeset puta potresla su se debela vrata pod neprestanim udarcima hrastove grede, koje je pojačavala snaga stotinu ruku. Uokvirene plohe na vratima su pucale, rezbarije se razbijale u komadiće, vratnice su kod svakog udarca poskakivale na svojim glavicama, daske su se poremetile, drvo se lomilo u prah, satrto između željeznih rebara. Srećom za Quasimoda bilo je u vratima više željeza nego drva.

On je ipak osjećao, da se velika vrata tresu. Premda nije čuo, ipak je svaki udarac odjekivao u šupljini i utrobi crkve. Vidio je odozgo skitnice, pune slavodobića i bijesa, kako pokazuju pesnicu

mračnom pročelju, te je zavidio, zbog Egipćanke i zbog sebe, krila sovama, što su jatimice odlijetale iznad njegove glave.

Njegova kiša kamenja nije dostajala, da odbije napadače.

U tom času tjeskobe opazi nešto ispod ograde, s koje je udarao u prosjake: dva duga kamena žlijeba, koji su se izlijevali neposredno iznad velikih vrata. Nutarnji otvor tih žljebova dopirao je do pločnika samoga krova. Jedna misao pade mu na um. Potrči u svoju zvonarsku komoru po svežanj suhih grana, stavi na svežanj mnogo letava s mnogo olovnih smotaka, dakle streljivo, kojim se još nije služio, pa pošto je dobro namjestio tu lomaču pred otvorom obaju žljebova, zapali je vatrom svoje svjetiljke.

Kako je kamenje bilo prestalo padati, skitnice su prestale gledati u zrak. Lopovi, koji su drhtali poput pasa, što navaljuju na vepra u njegovu brlogu, bučno su se gurali oko velikih vratiju, sasvim iznakaženih od udaraca grede, ali još uvijek čvrstih. Sa strepnjom su očekivali veliki udarac, koji će probiti vrata. Svatko je nastojao biti što bliže, da bi mogao prvi pojuriti, kad se ona otvore, u bogatu katedralu i golemu riznicu, gdje se sakupilo blago triju stoljeća. Sjećali su se urličući od veselja i gladi lijepih srebrnih križeva, krasnih plašteva od svile, lijepih crvenih nadgrobnih ploča, raskoši, kojom je bio opremljen kor, blistavih svečanosti i Božića u sjaju svijećnjaka, Uskrsa obasjanih suncem, svih tih sjajnih svetkovina, kod kojih su plaštevi, svijećnjaci, kaleži, svetohraništa i moćnici šarali žrtvenike slikom zlata i dragoga kamenja. Bez sumnje su u tom lijepom času ovi bosjaci, slabunjavci i vražji sluge mislili mnogo manje na oslobođenje Egipćanke nego na pljačku Naše Gospe. Vjerovali bismo čak, da je mnogima među njima Esmeralda bila samo izlika, ako kradljivcima uopće trebaju izlike.

Odjednom, upravo u času, kada su se okupili oko grede za zadnji napor, te je svatko zadržao dah i napeo mišiće, da bi dao čitavu svoju snagu za odlučni udarac, zavijanje, još strašnije od onoga, što je nastalo i izdahnulo pod srušenim balvanom, odjeknulo je među njima. Koji nisu vikali i koji su još bili na životu, pogledaše. Dva mlaza rastopljena olova padala su s visine zvonika među zbijeno mnoštvo. To ljudsko more srušilo se pod vrelom kovinom, koja je na objema točkama, kuda je padala, načinila u gomili dvije crne i zadimljene rupe, kao što bi vrela voda načinila u snijegu. Vidjelo se, kako na pola sagorjeli ljudi umiru urličući od bola. Kapi ove strašne kiše raspršale su se oko glavnih mlazova na napadače i prodirale u lubanje poput

plamenih svrdlova. Ta grozna vatra obasipala je ove bijednike tučom zrnja.

Vika je bila strahovita. Oni se razbježaše na sve strane, odbacivši gredu na lešine najsmioniji kao što i najplašljiviji, i doskora je trg pred crkvom po drugi put bio prazan.

Svi pogledi uzdignuli su se prema vrhu crkve. Ono, što su vidjeli, bilo je neobično. Na vrhu najviše galerije, iznad središnjeg okruglog prozora u obliku ruže, dizao se velik plamen između oba zvonika, u vrtlogu iskara, silan, neobuzdan i bijesan plamen, kojega bi komade vjetar katkada odnio u dim. Ispod tog plamena, ispod tamne ograde s ukrasom oblika djeteline, što je bio užaren, dva žlijeba, što su izgledala kao ralje neke nemani, rigala su bez prestanka tu užarenu kišu, koja je ostavljala srebrni trag nad tamom donjeg pročelja. Kako su se približavala oba mlaza tekućeg olova, proširivali su se u obliku snopa, poput vode, što izbija iz tisuću rupa kante za zalijevanje. Iznad plamena golemi tornjevi, od kojih su se vidjele dvije oštre i odsječene strane, jedna sasvim crna, a druga sasvim crvena, činili su se još veći zbog čitave neizmjernosti sjene, koju su bacali na nebo. Njihovi bezbrojni kipovi vragova i zmajeva poprimali su tmuran izgled. Nemirna jasnoća plamena stvarala je utisak, kao da se oni kreću. Bilo je tu guja, koje kao da su se smijale, zmajeva, koji kao da su štektali, i guštera, koji su puhali u vatru, nemani, koje su kihale u dimu. A među svim ovim nakazama, koje su ovaj plamen i buku probudile iz kamenog sna, bila je jedna, koja je koracala, koju su od vremena do vremena vidjeli, gdje prolazi preko užarenog čela lomače poput šišmiša pred svijećom.

Zacijelo će taj neobični svjetionik probuditi u daljini drvara na brežuljku Bicetre[2]); koji će se uplašiti, kad opazi, kako na njegovim vresovima tetura gorostasna sjena tornjeva Naše Gospe.

Victor Hugo[3])

---

[1]) Mlada Egipćanka Esmeralda, osuđena na smrt, oslobođena je u času, kad su je vodili na vješala. Krvnicima ju je oteo i zatvorio u crkvu Notre-Dame zvonar Quasimodo (čitaj Kasimodo). No sud odredi, da se ona ima izručiti, pa mnoštvo skitnica provali na crkveni trg, da otme Esmeraldu. [2]) Čitaj Bisetr, mjesto, danas predgrađe južno od Pariza. [3]) Čit. Igo, jedan je od najvećih francuskih pjesnika XIX. vijeka, (1802.—1885.). Ovaj odlomak uzet je iz znamenitog povijesnog romana »Notre-Dame de Paris« (čit. Notr Dam d'Pari). — »Naša Gospa od Pariza«, koji je preveden i na hrvatski, pod naslovom »Zvonar Majke Božje Pariške« (Zagreb, 1903.).

Bog je spor, ali dostižan

I.

U gradu Vladimiru živio mlad trgovac Aksjonov. Imao je dva dućana i kuću.

Aksjonov je imao plavu kudravu kosu. Bio je lijep čovjek, a usto velik veseljak i pjevač. Zamlada je mnogo pio, a kad bi se opio, zametao je kavgu! No kad se oženio, okanio se pića.

Jednom ljeti pođe u Nižji na sajam. Kad se rastao sa svojima, reče mu žena:

— Ivane Dimitrijeviću, ne idi sada na put, noćas sam sanjala ružan san o tebi.

Aksjonov se nasmije i reče:

— Da, ti se valjada bojiš, da se ne bih opio na sajmu?

Žena mu reče:

— Ne znam ni sama, čega se bojim, ali tako sam ružno sanjala! Vidjela sam te, gdje dolaziš iz grada gologlav, a u tebe glava sva sijeda.

Aksjonov se nasmije:

— No, pa to je dobro. Vidjet ćeš, da ću dobro pazariti, pa ću ti donijeti darova.

I on se oprosti s porodicom i otide.

Na po puta sastane se s nekim poznatim trgovcem i zajedno s njime pođe na konak. Popiju čaj i odu zajedno na počinak, svaki u svoju sobu. Sobe su bile jedna do druge. Aksjonov nije volio dugo spavati ;stoga se probudi o ponoći, pa da mu bude lakši put po hladu, probudi kočijaša i zapovjedi mu, da zapregne. Zatim pođe u služinsku sobu, plati gazdi račun i ode.

Prevalivši četrdeset vrsta stane, da nahrani konje, sjedne u sjenu kraj konačišta, da se odmori, a na objed uđe u predvorje i zapovjedi, da mu postave samovar; on sam uzme gitaru i stane svirati. Najednom dojuri trojka sa zvoncem, i iz nje izađe činovnik sa dva vojnika. Priđe k Aksjonovu i zapita ga: »Tko si ti? Otkuda si?« Aksjonov mu kaže, tko je i otkuda je, pa doda: »Izvolite li možda popiti sa mnom malo čaja?« No činovnik ga saleti pitanjima: »Gdje si noćio prošle noći? Sam ili s trgovcem? Jesi li vidio trgovca ujutro? Zašto si tako rano otišao iz konaka?« Aksjonov se začudi, što ga o svemu tome ispituju, pa ispripovjedi sve, kako je bilo, i još doda: »E, što me toliko ispitujete, nijesam ja ni tat ni razbojnik. Ja idem po svom poslu, a vi nemate mene ništa da ispitujete.«

Tada činovnik pozove svoje vojnike i reče:

— Ja sam redarstveni činovnik i ispitujem te zato, što je trgovac, s kojim si ti noćio, prošle noći umoren. Pokaži svoje stvari, a vi ga pretražite.

Uđu u sobu, otvore kovčeg i torbak, pa počnu razvezivati i pretraživati. Najednom činovnik izvuče iz torbaka nož i poviče:

— A čiji je to nož?

Aksjonov pogleda i vidi: — krvav nož izvukli iz njegova torbaka. I prepade se.

A od čega je krvav?

Aksjonov htjede odgovoriti, ali mu zape riječ u grlu:

— Ja... ja ne znam... ja... nož, ja... nije moj...

Tada reče činovnik:

Jutros su našli trgovca umorena u postelji, i nitko osim tebe nije to mogao učiniti. Soba je bila iznutra zatvorena, a u sobi nije bilo nikoga osim tebe. A evo u tvom torbaku je krvav nož, a i po licu ti se poznaje. Kazuj, kako si ga ubio i koliko si mu novaca uzeo.

Aksjonov se stao kleti, da nije to učinio, da nije ni vidio trgovca poslije toga, kako su zajedno pili čaj, da je 8.000 novaca, što ih ima kod sebe, njegova svojina, a da nož nije njegov. No glas mu je drhtao, u licu je sav problijedio, a na cijelom se tijelu tresao od straha, kao da je zbilja kriv.

Činovnik pozove vojnike i zapovjedi im, da ga svežu i da ga posade u kola. Kad su ga svezanih nogu digli u kola, Aksjonov se prekrsti i zaplače. Aksjonovu oduzeše stvari i novac, a njega poslaše u bližnji grad u tamnicu. Poslali u Vladimir čovjeka, da ispita, kakav je čovjek bio Aksjonov. A svi su trgovci i stanovnici grada Vladimira potvrdili, da je Aksjonov u mladim godinama pio i bećario, ali da je inače čestit čovjek. Tada ga izvedu pred sud. Optužiše ga, da je ubio rjazanskoga trgovca i da mu je oteo 20.000.

II.

Ženu je ubijala žalost za mužem i nije znala, što da misli. Djeca su joj bila još sva malešna, jedno je i dojila. Pokupi ona svoje piliće i pođe s njima u grad, gdje joj je muž bio u zatvoru. Isprva je nijesu puštali k njemu, ali kasnije nekako namoli poglavare, i puste je k mužu. A kad ga ugleda u robijaškom odijelu i u okovima, zajedno

s razbojnicima, sruši se na zemlju i dugo nije mogla doći k sebi. Zatim poreda djecu oko sebe, sjedne do njega i stane mu pričati o kućnim stvarima i pitati ga za sve, što se s njime zbilo. On joj sve ispriča. Ona ga upita:

— A što ćemo sada?

On joj odgovori:

— Moramo moliti cara. Ne mogu nevin stradati.

Žena mu reče, da je već slala molbu na cara, ali da odluka nije još stigla. Aksjonov ne reče ništa, već samo obori glavu. Tada mu kaže žena:

— Nijesam ja onda uzalud, sjećaš li se, u snu vidjela, da si sav posijedio. Gle, zaista, ti si već od bijede posijedio. Nijesi mario onda putovati.

I ona mu poče prstima prebirati kosu i reče:

— Vanja, dragi druže, reci ženi svojoj istinu: jesi li to učinio?

Aksjonov joj odgovori: »Zar si i ti posumnjala u me?« — pa pokrije lice rukama i zaplače. Zatim dođe vojnik i reče, da se žena s djecom mora udaljiti. Aksjonov se posljednji put oprosti s obitelju.

Kad je žena otišla, Aksjonov stane dozivati u pamet, što su govorili. Kad se sjetio, da je i žena posumnjala u njega i pitala ga, da li je ubio trgovca, pomisli u sebi: »Zaista, osim Boga nitko ne može znati istinu, samo njega treba da molim, samo od njega mogu očekivati milost«. I od toga časa Aksjonov je prestao slati molbe i nadati se, nego se samo Bogu molio.

III.

Aksjonova osudiše na šibanje i na robiju. Tako su i uradili.

Išibali ga knutom do krvi, a kad su mu rane zacijelile, poslaše ga s drugim robijašima u Sibiriju.

U Sibiriji, na robiji, živio je Aksjonov dvadeset i šest godina. Kosa mu je na glavi pobijelila kao snijeg, a brada mu narasla duga, uska i sijeda. Ostavila ga njegova vesela ćud. Sav se zgrbio, stao je hodati lagano, govorio je malo, nikad se nije smijao i često se Bogu molio

U tamnici je Aksjonov naučio šiti čizme, i za zaslužene novce kupio je evanđelje i čitao ga, kad je bilo svijetla u ćeliji; a na blagdane polazio je kazničku crkvu, čitao poslanice i pjevao u pjevnici: — imao je još uvijek dosta lijep glas. Poglavari su voljeli Aksjonova radi njegove smjernosti, a drugovi robijaši poštovali su ga

i zvali »djedom« i »Božjim čovjekom«. Ako su u tamnici imali štogod moliti, drugovi su vazda slali Aksjonova, da moli poglavara u njihovo ime, a kad bi među robijašima nastala svađa, dolazili bi uvijek k njemu, da im sudi.

Od kuće nije Aksjonovu nitko ništa pisao, i on nije znao, da li su mu živi žena i djeca.

Dovedoše jedamput u tamnicu nove uznike. Navečer skupe se svi uznici oko novih i stanu ih pitati, iz kojega su grada ili sela i što su počinili. Aksjonov je također sio na drvenu postelju kraj novih i oborivši glavu slušao, što tko priča. Jedan od novih uznika bio je visok, zdrav starac od šezdeset godina, sa sijedom striženom bradom. Pričao je o sebi ovo:

— Eto, braćo, ja sam baš ni za što ovamo dospio. Ispregao sam kočijašu konja iz saonica. Uhvatiše me i rekoše: Ukrao. A ja im velim: Htio sam samo brže stići kući, — konja sam poslije pustio. Pa i kočijaš mi je prijatelj. Nije li tako? — Jok, vele oni, ukrao si. A ne znadu, što i gdje sam ukrao. Učinio sam stvari, za koje bih već davno morao ovamo dospjeti, ali mi nijesu mogli dokazati, a sad su me dotjerali ovamo protiv zakona.

— Što lažeš, bio si ti već u Sibiriji, ali nijesi dugo gostovao.

— A odakle si? — zapita ga jedan od uznika.

— Iz grada Vladimira, tamošnji građanin. Zovu me Makarom, a pridjevak mi je Semjonović.

Aksjonov digne glavu i zapita:

— Nude Semjonoviću, jesi li u gradu Vladimiru čuo za trgovce Aksjonove? Žive li još?

— Kako da nijesam? To su bogati trgovci, samo što im je otac u Sibiriji. Grješnik kao i mi. A što si ti, djede, učinio?

Aksjonov nije volio pričati svoje jade; on uzdahne i reče:

— Za svoje grijehe već sam dvadeset i šest godina na robiji.

Makar Semjonov ga zapita:

— A za kakve to grijehe?

Aksjonov mu odgovori: »Valjda sam zaslužio«, i ne htjede više pričati; ali drugi robijaši, drugovi njegovi, ispričaše novajliji, kako je Aksjonov dospio u Sibiriju. Rekoše mu, kako je netko na putu ubio trgovca i podmetnuo Aksjonovu nož, i kako su ga za to nevina osudili.

Kad je Makar Semjonov to čuo, pogleda na Aksjonova, udari rukama po koljenu i reče:

— Gle čudna čuda! Ala si se postarao, djede!

Stadoše ga pitati, zašto se začudio i gdje je vidio Aksjonova; no Makar Semjonov ne reče im ništa, već samo usklikne:

— To je čudo, djeco, da nam je suđeno ovdje se naći.

Iz tih riječi Aksjonovu dođe na misao, da možda taj čovjek znade, tko je ubio trgovca. On ga zapita:

— Jesi li, Semjonoviću, prije čuo za taj događaj, ili si mene vidio prije njega?

— Kako ne bih čuo! Po cijeloj je zemlji išlo od usta do usta. Da, da, davno se to zbilo; a što sam čuo, to sam već i zaboravio — reče Makar Semjonov.

— Možda si čuo, tko je ubio trgovca? — zapita Aksjonov.

— Ta to je očito: ubio ga je onaj, u čijem su torbaku našli nož. Ako je tko tebi i podmetnuo nož, nijesu ga ulovili i nije uglavljen kao lopov. Pa kako ti je mogao metnuti nož u torbak? Ta on ti je bio pod uzglavljem? Ti bi bio osjetio.

Čim je Aksjonov čuo te riječi, pomisli, da je baš taj čovjek ubio trgovca. Ustane i udalji se. Svu noć Aksjonov nije mogao stisnuti oka. Podiđe ga sjeta, i stadoše mu se javljati priviđenja: eto mu njegove žene, onakve kakva je bila onda, kad ga je ispratila posljednji put na sajam. Vidi je upravo kao živu, i vidi joj lice i oči, i čuje, kako mu govori i kako mu se smije. Zatim mu se ukazaše djeca upravo onakva, kakva su bila onda — malešna, jedno u kožušiću, a drugo na majčinim prsima. Predoči sebi i samoga sebe, kakav je bio u ono vrijeme: veseo, mlad; sjeti se, kako je sjedio u predvorju konačišta, gdje su ga uhvatili, i kako je svirao na gitari, i kako mu je onda duša bila vedra i vesela. Zatim se sjeti strašnog mjesta, gdje su ga šibali, sjeti se i krvnika, i naroda unaokolo, i okova, i uznika, i cijelog svog 26-godišnjeg robovanja i svoje starosti. Aksjonova obuzme tuga, tako da bi najradije sam sebi kidisao.

— A sve radi toga zlotvora . . . — mislio je Aksjonov.

I njega spopade takva srdžba na Makara Semjonova, da mu se je htio osvetiti, pa ma i sam kraj toga zaglavio. Molio se čitavu noć, no nije se mogao umiriti. Danju nije prilazio Makaru Semjonovu niti ga je htio pogledati.

IV.

Tako prođu dva tjedna. Noću Aksjonov nije mogao spavati; njega je podilazila takva tuga, da naprosto nije znao, kuda da se djene.

Jednom prođe tamnicom i opazi, kako se ispod jedne drvene postelje sipa zemlja. Stane i pogleda. Na jednom skoči Makar Semjonov ispod postelje i sav zbunjen u licu pogleda Aksjonova. Aksjonov htjede poći dalje, da ga ne vidi; ali Makar ga uhvati za ruku i ispriča mu, kako je prokopao prolaz pod zidom i kako svaki dan iznosi zemlju u sarama i istresa na ulicu, kad ih gone na robotu. On mu reče:

— Samo šuti, starče, jer ću i tebe izvući. A ako me izdaš, mene će išibati do krvi, ali ja te ne ću pustiti iz šaka — ubit ću te!

Kad je Aksjonov vidio svoga zlotvora, ustegne ruku i reče:

— Nemam zašto bježati, a ubiti me ne možeš, jer si me već davno ubio. A hoću li te odati ili ne ću to neka Bog odluči.

Drugog dana, kad su vodili uznike na rabotu, primijetiše vojnici, da je Makar Semjonov istresao zemlju, pa počeše pretraživati. Nađoše rupu. Dođe glavar u tamnicu i stade ispitivati sve, tko je iskopao rupu. Svi su tajili. Oni koji su znali, nijesu htjeli odati Makara Semjonova, jer su znali, da će ga za to išibati na mrtvo ime. Tad se poglavar obrati Aksjonovu. Poznavao je Aksjonova kao poštena čovjeka, pa ga zapita:

— Starče, ti si iskren, kaži mi Boga radi, tko je to uradio?

Makar Semjonov stajao, kao da ga se to ništa ne tiče, gledao poglavara, a na Aksjonova se nije obazirao. Aksjonovu su se tresle ruke i usta, te nije mogao dugo ni riječi progovoriti. Mislio je u sebi: »Ako zatajim, zašto da mu oprostim, kad me je upropastio? Neka mu se naplati za moje muke. A ako ga odam, njega će išibati do krvi. A što onda, ako ja krivo sumnjam na njega? Zar će meni lakše biti pri duši?«

Poglavar još jednom upita:

— No starče, kazuj istinu: tko je tu kopao zid?

Aksjonov pogleda Makara Semjonova i reče:

— Ne mogu Vam kazati, vaše blagorođe. Bog mi ne zapovijeda, da kažem. I ne ću kazati. Radite sa mnom, što vas je volja, u vašoj sam ruci.

Poglavar ga dugo nagovaraše, ali Aksjonov ne reče ni riječi. I tako nijesu doznali, tko je potkopao zid.

V.

Druge noći, kad je Aksjonov legao na svoje ležište i malo zadrijemao, začuje, kako je netko prišao i sio mu do nogu. On pogleda u tamu i prepozna Makara. Aksjonov mu reče:

— Što hoćeš još od mene? Što ćeš ovdje?

Makar Semjonov šuti. Aksjonov se pridigne i reče:

— Što želiš? Odlazi! Zvat ću vojnika!

Makar Semjonov nagne se blizu Aksjonovu i šaptom prozbori:

— Ivane Dimitrijeviću, oprosti mi!

— Zašto da ti oprostim? — zapita Aksjonov.

— Ja sam ubio trgovca, ja sam ti i nož podmetnuo. Ja sam i tebe htio ubiti, no nešto je u dvorištu zašuštalo. Turio sam ti nož u torbu i izvukao se kroz prozor.

Aksjonov je šutio i nije znao što kazati. Makar Semjonov siđe s ležišta, klekne na zemlju i reče:

— Ivane Dimitrijeviću, oprosti mi, oprosti Boga radi. Prijavit ću se, da sam ubio trgovca, i tebe će pustiti. Vratit ćeš se kući.

Aksjonov mu reče:

— Lako je tebi govoriti, a kako je meni trpjeti? Kamo da idem sada?... Žena mi je umrla; djeca su me zaboravila! Nemam kamo da se vratim...

Makar Semjonov nije htio ustati s poda, već je udarao glavom o zemlju i govorio:

— Ivane Dimitrijeviću, oprosti! Kad su me šibali, bilo mi je lakše nego sada tebe gledati... Ti si mene požalio i nijesi me odao. Oprosti mi, Krista radi! Oprosti mi, zločincu pokajniku! — I on brizne u plač.

Kad je Aksjonov čuo, da Makar Semjonov plače, navriješe i njemu suze na oči i reče:

— Bog ti prostio; možda sam ja sto puta gori od tebe!

I on prestane čeznuti za domom svojim i nije htio nikuda iz tamnice, već je mislio samo o posljednjem času.

Makar Semjonov nije poslušao Aksjonova i javio se kao krivac. Kad je Aksjonovu stigla odluka, da se može vratiti svome domu, bio je već mrtav.

Lav N. Tolstoj

Prosjak

Išao sam ulicom... i zaustavi me star, oronuo prosjak.

Upaljene, suzne oči, pomodrjele usne, prljavi dronjci... O, kako je siromaština ružno oglodala ovo nesretno biće!

On mi je pružao svoju crvenu, otečenu, prljavu ruku... Stenjao je, vapio za pomoć.

Stao sam prekapati po svim džepovima... Nisam imao ni novčarke, ni sata, čak ni džepnog rupčića... Ništa nisam ponio sa sobom.

A prosjak je neprestano čekao... i njegova se pružena ruka pomalo tresla i trzala.

Sav zbunjen, ne znajući što da činim, ja snažno stisnuh tu prljavu, drhtavu ruku... »Ne ljuti se, brate! Nemam ništa kod sebe, brate!«

Prosjak upre u me svoje upaljene oči; njegove se modre usne nasmiješiše, pa i on meni steže moje ozeble prste.

»Što ćeš, brate?« progunđa, »i na tom ti hvala! I to je milostinja, brate!«

I ja osjetih, da sam i ja dobio milostinju od svojega brata.

Ivan Turgenjev

Harpagon nagovara kćerku

Harpagon: Eto, kakvi su mekušci ti gospodičići! Slabiji su od pilića! To sam ti, kćeri moja, odlučio: što se tiče tvoga brata, njemu sam odredio neku bogatu udovicu, o kojoj su mi jutros pričali, a tebe ću dati g. Anselmu.

Eliza: Gospodinu Anselmu?

Harpagon: Dà, on je zreo, razborit i mudar čovjek, nije prešao pedesetu, a da o njegovu bogatstvu i ne govorim.

Eliza (klanjajući se): S vašim dopuštenjem, oče, ja se ne bih udavala.

Harpagon (također se klanja): A ja bih, s vašim dopuštenjem, moja mala kćerčice, moja prijateljice, htio, da se vi udate.

Eliza: Oprostite, oče!

Harpagon: Oprostite, kćerko!

Eliza: Ja sam najpokornija službenica g. Anselmu, ali, s vašim dopuštenjem, ja ga ne bih uzela.

Harpagon: Ja sam vaš najpokorniji sluga; ali, s vašim dopuštenjem, vi ćete se udati još večeras.

Eliza: Još večeras?

Harpagon: Još večeras.

Eliza: To ne će biti, oče!

Harpagon: To će biti, kćerko!

Eliza: Ne!

Harpagon: Da!

Eliza: Ne, kažem vam.

Harpagon: Da, kažem vam.

Eliza: Na tu me stvar vi ne ćete moći natjerati.

Harpagon: Na tu ću te stvar ja natjerati.

Eliza: Ja ću se radije ubiti, nego da pođem za takvoga muža.

Harpagon: Ne ćeš se ti ubiti, nego ćeš lijepo poći za njega. Kakva je to smjelost! Tko je ikada vidio, da kći razgovara tako sa svojim ocem?

Eliza: Tko je ikada vidio, da otac udaje svoju kćer na taj način?

Harpagon: To je takva partija, da joj nema prigovora, a kladim se, da će cijeli svijet odobriti moj izbor.

Eliza: A ja se kladim, da nitko pri zdravoj pameti ne će odobriti.

Harpagon (ugledavši izdaleka Valerija): Evo Valerija; hoćeš li, da nam on bude sudac u ovoj stvari?

Eliza: Pristajem.

Harpagon: Hoćeš li se pokoriti njegovoj presudi?

Eliza: Da, ja ću raditi, kako on odluči.

Harpagon: Tako treba.

Harpagon: Dođi, Valerije, ovamo! Izabrali smo te, da nam kažeš, tko ima pravo, moja kći ili ja.

Valerije: Vi imate pravo, gospodine, bez svake sumnje.

Harpagon: Znaš li ti, o čemu smo govorili?

Valerije: Ne, ali vi ne možete imati krivo, vi ste utjelovljena pravda.

Harpagon: Ja hoću da joj dadem večeras muža i bogata, a ova napržica mi u lice kaže, da ne će za nj poći. Što ti na to kažeš?

Valerije: Što ja velim?

Harpagon: Da.

Valerije: Ovaj, da . . .

Harpagon: Što?

Valerije: Ja kažem, da se na kraju krajeva s vama slažem, i vi ne možete imati krivo, ali ima li i ona posve krivo, i . . .

Harpagon: Što? Gospodin Anselmo je odlična prilika, on je plemenitaš, i to doista plemenit, ugodan, imućan, mudar, a od prve mu žene nije ostalo nijedno dijete. Zar ona može što bolje očekivati?

Valerije: To je istina. Ali i ona bi vama mogla reći, da je to nekako previše brzo, pa da bi trebalo malko počekati, da vidi, hoće li se njene naklonosti priljubiti s . . .

Harpagon: Ovo je prilika, gdje treba stvar odmah prihvatiti. Jer, ovdje ja imam prednost, kakvu ne ću tako skoro imati: on će je uzeti bez miraza.

Valerije: Bez miraza?

Harpagon: Da.

Valerije: E, kad je tako, ja nemam više što kazati. To je očevidan razlog, i treba ga primiti.

Harpagon: Tu ću ja uštediti lijepu svoticu.

Valerije: Bez sumnje, to ne podnosi prigovora. Doduše vaša bi vam kći mogla reći, da je ženidba mnogo važnija stvar, nego što se obično drži, da se tu radi o sreći ili nesreći kroz cio život, i da se ne smije stupiti u odnose, koji traju cio život, bez velike opreznosti.

Harpagon: Bez miraza!

Valerije: Tako je, to je kod svega tako važno, razumije se. Ima ljudi, koji bi mogli reći, da bi trebalo imati obzira i prema djevojčinoj naklonosti i da bi ta velika razlika u godinama, osjećaju i u naravi mogla imati kobnih posljedica u braku.

Harpagon: Bez miraza!!

Valerije: Razumije se, tu nema prigovora. Tko do belaja može tome što prigovoriti? Ono je doduše istina, da ima dosta očeva, koji više paze na osjećaje svojih kćeri, nego na miraz, koji bi imali dati, koji ih ne žele žrtvovati probitcima, nego prije svega nastoje, da ih dobro udome, da one mogu sačuvati svoj mir, svoju čast, svoju radost, koji . . .

Harpagon: Bez miraza!!

Valerije: To je istina, to zatvara svačija usta! Bez miraza! Tko može naći sredstvo, da tome odoli . . . ?

Harpagon (gleda prema vrtu. Sam za se): Jao, čini mi se, da neki pas laje. Ne ide li to netko prema mojim novcima? (Valeriju): Odmah ću se vratiti, nemoj se micati.

(Iz »Škrtca«)

Molière

Molitva

Oci pustinjaci i nevine žene
da se dignu srcem u strane tajnene,
da za buru borba zemaljskih ga krijepe,
sastavili mnoge molitve su lijepe;
al ni jedna mene ne dira toliko
kao ona, štono svećenik ju viko
ponavljat u posta velikoga dane;
češće od svih ona mojom usnom gane
i klonulom da mi trajno polet živi:
»Od nerada, što ga malodušje skrivi,
i od vladoljublja, zmije sakrivene,
od besjeda šupljih štiti, Bože mene;
a grjehote moje otkrij oku momu,
da se ne usudim sudit bratu svomu;
daj ljubavi meni, daj mi poniznosti,
daj mi duh čistoće i ustrpljivosti.«

A. S. Puškin

O važnosti dobra odgoja

Duša čovječja bez odgoja čini mi se kao mramor u rudniku, koji ne pokazuje ni mrvu svoje tajne ljepote, dok mu vještina brusačeva ne izmami boje, izgladi površinu i istakne svaku ukrasnu maglicu, pjegu i žilu, što se provlači grumenom njegovim. Jednako i odgoj, kad nastoji oko plemenita duha, iznosi na svijetlo svaku sakrivenu krjepost i vrlinu, koja bez ovake pomoći ne bi bila podobna da sama postane očigledna.

Ako mi čitalac dopusti, da već sada zamijenim ovu usporedbu poslužit ću se, da dokažem moć odgoja, onim istim primjerom, kojim se služio Aristotel, kad je htio da protumači nauku o građevinskim oblicima kazujući, da u grudi mramora leži sakriven gotov kip, a umjetnost kiparstva da ga samo oslobađa od zališna kamena i čisti od smeća. Kipar ne radi drugo, već što otkriva gotove likove. Što je kiparstvo za grudu mramora, to je odgoj za dušu čovječju. Filozof, svetac ili junak, mudar, dobar ili velik čovjek, prečesto se kriju i taje u plebejskoj duši, a valjan odgoj bio bi ih otkrio i izveo na svijetlo. Ja stoga vrlo rado čitam pripovijedanja o divljim narodima i divim se prostim i neizglađenim krjepostima njihovim gledajući,

kako se hrabrost javlja u bjesnoći, jaka volja u prkosu, strpljivost u sjeti i očaju.

Strasti se ljudske različito očituju, pa sad ovako, sad onako izbijaju na površinu přema tome, kako ih sada više sad manje vodi i upravlja razum. Ako čitamo o crncima, da se nakon smrti svojih gospodara, ili što su promijenili službu, sami vješaju o prvo stablo, kako se to kadšto dešava na velikim američkim imanjima, tko da se ne divi njihovoj vjernosti, premda se ona javlja tako čudno i grozno? Dokle bi se popela ta divlja veličina duševna, koju nalazimo u tim bijednim stvorenjima? A ima li i zerice isprike za to, što preziremo ovaj dio našega roda te ih ne smatramo ravnima ostalom čovječanstvu, što samo neznatnom globom globimo čovjeka, koji ih ubija, a što je još najgore, što im, koliko samo možemo, otimamo nadu u sreću kako na onom, tako na ovom svijetu, i uskraćujemo im ono, što sami držimo sredstvom, da se dočepamo sreće?

Golema je sreća, da smo se rodili u ovim stranama svijeta, gdje mudrost i znanje cvatu, premda valja priznati, da i u ovim stranama ima dosta siromašne, neobrazovane čeljadi, koja je samo nešto manje divlja od onih naroda, o kojima sam malo prije govorio, pa i to, da se oni, koji su se koristili savjesnim odgojem, razlikuju jedan od drugoga različnim stupnjevima obrazovanosti. Da se i opet vratimo našem kipu u grudi mramora: mi vidimo naime kadšto, da je umjetnik istom počeo rasijecati grudu, a kadšto, da je kamen grubo istesan, te se u njemu pokazuju tragovi ljudske prilike; kadšto razabiremo jasno udove i lice čovječje, kadšto gotov kip, izrađen s velikom brigom, ali rijetko nalazimo kip takav, da ga ne bi mogla ruka kojega Fidije ili Praksitela još amo tamo dotjerati i izgladiti.

Joseph Addison

O vještini pisanja

Zacijelo je vještina pisanja najdivnija od svih stvari, koje je čovjek izumio. Odinove »rune« bijahu prvi oblik rada jednoga junaka; knjige, pisane riječi, još su uvijek divne »rune« i najnoviji oblik junačkoga rada. U knjigama stoji duša svega prošloga vremena; iz njih izbija glas Prošlosti razgovijetno i čujno, premda je tijelo i sve materijalno bivstvo njeno poput sna iščeznulo s ovoga svijeta. Silne mornarice i vojske, luke i oružnice, prostrani gradovi s visokim crkvama i mnogim spravama — sve je to dragocjeno, veliko, ali što i od svega toga? Agamemnon, oni mnogi Agamemnoni, Perikli i njihova Grčka —

sve je to danas gomila razvalina, kup nijemih, žalostivih zidina, hrpa razbacanog kamenja — ali knjige grčke! U njima Grčka, za svakoga mislioca, još uvijek odista živi; po njima može se ona iznova dozvati u život. Nijedna magična »runa« nije čudesnija od knjige. Sve, štogod je čovječanstvo činilo, mislilo, dobilo ili bilo — sve je to, kao silom neke čarobije, sačuvano na stranama knjige. Knjige su najdragocjenija imovina ljudi.

Ne čine li knjige još uvi'ek čudesa, kao što se za »rune« pričalo, da ih čine? One uvjeravaju ljude. I najlošiji roman kakve pučke knjižnice, što ga lude djevojke u zabitnim selima prljaju i naizust uče, toliko je moćan, te će ih prinuđivati, da po njegovu uzoru čine svoju svadbu i urede svoje kućanstvo. Ovako je osjećala »Celija«, ovako je radio »Clifford«; glupo životno načelo, utisnuto u mladi mozak, izbit će jednoga dana na svijetlo živo i djelotvorno. Kaži, smije li i najrazuzdanija mašta kojega mitologa pripisivati »runama« onakva čudesa, kakva su na ovoj živoj, tvrdoj zemlji stvorile neke knjige? Tko je sagradio katedralu sv. Pavla? Ako stvar potanko proučiš, naći ćeš, da ju je sagradila divna starozavjetna knjiga — djelomice riječ onoga prognanika Mojsije, koji se pred četiri tisuće godina u sinajskoj pustinji starao oko svoga medijanskog čopora! Ovo je zacijelo vrlo čudesna stvar, no ipak je puka istina. S vještinom pisanja — jer tisak je samo nužna posljedica pisanja, koja se morala razviti iz njega, ali je zapravo malo znamenita — otpočelo je pravo doba čudesa za čovječanstvo. Ono je na divan i sasvim nov način sve ono, što je prošlo i odmaknuto i vremenom i mjestom, tijesno i usko združilo sa sadašnjošću; ono je ujedinilo sva vremena i sva mjesta s ovim našim »ovdje« i »sada«. Po njemu su se sve stvari za čovjeka promijenile; po njemu su svi poslovi ljudski: učenje, pripovijedanje, vladanje i sve drugo — zadobili nov oblik.

Ogledajmo, na primjer, samo učenje. Sveučilišta su znamenit, častan proizvod modernoga vremena. Ali njihovo je uređenje iz samoga temelja promijenjeno, čim su se knjige rodile na svijet. Sveučilišta se podizahu, dok se još nijesu mogle nabavljati knjige — u vrijeme, kad bi za jednu knjigu, što bi je htio kupiti, trebalo davati čitavo imanje. U ovakvim dakle prilikama, kad bi koji čovjek znao štogod, što bi htio drugima kazati, bilo je potrebno, da skupi oko sebe svoje učenike pa da im usmeno kaže, što znade. Tko bi htio znati, što zna Abélard, morao je otići, da čuje Abélarda. Tisuće i tisuće — oko trideset tisuća — dođoše, da čuju Abélarda i njegovo razlaganje

metafizičke teologije. Kad bi sad došao koji drugi učitelj, da nauči svijet štošta od onoga, što sam znade, stvar je za nj vrlo olakšana; ondje je već skupljeno toliko tisuća učenika, željnih nauke — gdje bi mogao naći bolje mjesto za svoje učenje nego ondje? Za trećega je učitelja bilo još lakše, a što je dolazilo više učitelja, to je stvar bivala bolja. Sad je samo još trebalo, da kralj opazi tu novu pojavu, da skupi ili sastavi sve one razne škole u jednu školu, da joj dade zgrada, povlastica, poticanja, da je nazove »universitas«, t. j. škola sviju nauka — pa evo: sveučilište pariško, u svojim bistvenim dijelovima, bijaše gotovo. A pariško je sveučilište izgled sviju ostalih sveučilišta, koja su nastala i osnovana tijekom šest vjekova do dana današnjega. Ovakvo je, po mom sudu, postanje sveučilišta.

Otkako se knjige mogu lako dobivati, jasno je, da je ovaj događaj morao stubokom promijeniti sve prilike u poslu učenja. Čim je izumljen tisak, morahu se sva sveučilišta promijeniti ili postati suvišna. Učitelj sad ne treba više skupljati ljude oko sebe, da im govori ono, što znade; neka to tiska u knjizi, a svi će je učenici izbliza i izdaleka sebi nabaviti za malen novac, pa će sjedeći uz vlastito ognjište s većim uspjehom naučiti, što im učitelj njihov poručuje. Nema sumnje, da je živa riječ uvijek jača od mrtvog slova; čak i pisci knjiga smatraju kadšto govor potrebitijim. Doklegod čovjek ima jezik, bit će uvijek područje govora oštro odijeljeno od područja pisanja i tiska. Ovo vrijedi za sve stvari, napose pak za sveučilišta. No međa između ova dva područja nije još nigdje jasno istaknuta i određena, a još manje praksom ustanovljena; još uvijek nije osnovano sveučilište, koje bi potpuno shvaćalo taj novi važni događaj, tiskanje knjiga, i posve se priljubilo devetnaestom stoljeću, kao što se pariško sveučilište priljubilo trinaestomu. Ako zdravo promislimo: sve, što nas sveučilište ili druga najviša škola može naučiti, isto je, što je prva škola otpočela — da nas nauči čitati. Mi učimo čitati u raznim jezicima, u raznim naukama; mi učimo abecedu i slova od svakovrsnih knjiga. Ali mjesto, gdje mi crpemo svoje znanje, pa i teoretsko znanje, jesu opet — knjige same! Pošto su svi profesori uradili s nama, što najbolje znadu, ipak napokon sve zavisi od toga, što čitamo. Najbolje sveučilište za ovo naše moderno vrijeme jest — zbirka knjiga.

Thomas Carlyle

Izbor zvanja

Sva su moja starija braća bila u zanatu kod različitih majstora, samo su mene poslali u latinsku školu. Bilo mi je tada osam godina, i moj je otac bio naumio, da od mene učini svećenika. Kako sam brzo naučio čitati, mislili su on i njegovi prijatelji, da ću jednoga dana zacijelo postati vrlo učen čovjek. I moj je stric Benjamin odobravao ovu očevu namjeru. Ali sve to bude drugačije; ja ostadoh u latinskoj školi samo godinu dana, premda sam za to vrijeme vrlo lijepo napredovao. Za moga oca, koji je imao mnogo djece, to je školovanje bilo preskupo, a uz to je otac došao do uvjerenja i više je puta preda mnom i pred svojim prijateljima govorio, da učeni ljudi često imaju dosta slabe dohotke. I tako moj otac promijeni svoju namjeru. Izvadi me iz latinske škole i pošalje me u školu za pisanje i računanje, u kojoj je poučavao neki tadašnji učitelj s vrlo velikim uspjehom, jer je umio prijazno i spretno postupati s djecom. U toj sam školi brzo naučio lijepo pisati, samo mi računanje nije išlo od ruke, i u tom predmetu nisam nikako mogao napredovati. Kad mi je bilo deset godina, uzme me otac opet kući, da mu budem pri ruci u njegovu zanatu, to jest u pravljenju sapuna i svijeća. Moj otac nije zapravo nikad izučio taj zanat, ali ga se po dolasku u Novu Englesku prihvatio zbog toga, što je opazio, da ne će moći prehraniti svoje porodice kao bojadisar, — to je bio njegov dotadašnji zanat. I tako sam sada rezao stijenj, punio kalupe za lijevanje, posluživao u dućanu, odlazio po trgovačkom poslu i t. d.

Meni se taj posao nije nimalo sviđao. Imao sam naprotiv silnu volju, da budem pomorac, ali moj otac ne htjede o tom ni čuti. Ja sam međutim imao dovoljno prilike, da se odvažim i na vodu i u vodu, jer nam je bila blizu, pa brzo naučih plivati i upravljati čamcem.

Tako sam ostao u očevu poslu dvije godine, to jest do svoje dvanaeste godine. Kako je moj brat Džon izučivši sapunarski obrt ostavio oca pa se zatim oženio i osnovao vlastitu radionicu, činilo se, da sam ja bio određen da dođem na njegovo mjesto i da postanem sapunar i pravim lojanice. Ali kako ja nikako nisam mogao zavoljeti taj posao, poboja se moj otac, ako mi ne nađe ugodnijeg zanata, da ću mu jednog dana pobjeći i otići na more, kako je na njegovu veliku žalost učinio moj brat Josija. Zbog toga me je često vodio, da gledam, kako rade zidari, bačvari, kovači, stolari i drugi obrtnici, a pri tom

je promatrao moje sklonosti i nastojao, da ih veže za kakav posao, koji bi me zadržao u zemlji.

Na kraju otac odluči, da ću postati nožar. Zato me pošalje na neko vrijeme k mojemu bratučedu Samuelu, koji je taj zanat izučio u Londonu, a onda se nastanio u Bostonu. Ali kako je svota, koju je moj bratučed za me tražio, bila mome ocu prevelika, uzme me otac opet kući.

Od najranijeg djetinjstva ja sam strastveno volio čitati, i ono malo novaca, što sam dobivao, sve sam davao za knjige.

Videći tu moju ljubav za knjige odluči otac napokon od mene učiniti slagara, premda je jedan od njegovih sinova već bio u tom zanatu. Taj mi je zanat bio mnogo miliji od zanata moga oca, premda sam još uvijek želio otići na more. Moj je otac jedva čekao, da odem k bratu u nauk, jer se nadao, da će tako moja želja za morem ostati bez posljedica. Ja sam se neko vrijeme nećkao, ali su me na kraju nagovorili, i tako sam potpisao ispravu o stupanju u obrt, kad mi je bilo dvanaest godina. Uredili smo tako, da ću do dvadeset i prve godine učiti, a samo posljednje godine da ću dobivati plaću kao radnik. Ja sam u tom obrtu za kratko vrijeme mnogo napredovao i bio sam bratu od velike koristi.

Benjamin Franklin

Braća zidaju grad

Grad gradila tri brata rođena:
Što bi braća obdan sagradila,
To bi vila obnoć porušila.
Al povika iza grada vila:
»Ne grad' grada tri brata rođena,
Vi ne ćete sagraditi grada,
Doklem koji ne ugradi ljubu.«
Ljuto su se braća zaklinjala,
Da nijedan ljubi kazat ne će.
Đuro svojoj kazivao ljubi,
Stipo svojoj kazivao ljubi —
Ivo svojoj nije kazivao.
Kad ujutro bijeli dan svanuo
I žareno sunce ogranulo,
Budi majka lijepog Đure ljubu:
»Ajd ustani, lijepog Đure ljubo,
Ajd ustani, za grad ručak nosi!«
Al govori lijepog Đure ljuba:
»Svekrvice, nerođena majko,
Nerođena kao i rođena,
Ja ne mogu ručak odnijeti,
Ljuto me je zabolila glava.«
Budi majka lijepog Stipe ljubu:
»Ajd ustani, lijepog Stipe ljubo,
Ajd ustani, za grad ručak nosi!«
Al govori lijepog Stipe ljuba:
»Svekrvice, nerođena majko,
Nerođena kao i rođena,
Mene boli i srce i glava,
Pa ne mogu da ustanem mlada.«
Budi majka lijepog Ive ljubu:
»Ajd ustani, lijepog Ive ljubo,
Ajd ustani, za grad ručak nosi!«
Al povika lijepog Ive ljuba:

»Stan' pričekaj, stara mila majko,
Dok nadojim čedo prenejako!«
Pa ti ode Ivanova ljuba.
Kada su je braća ugledala,
Đuro kaže: to je moja ljuba!
Stipo kaže: to je moja ljuba!
Ivo šuti, ništa ne govori.
Kad je došla Ivanova ljuba,
Hvataše ju, u grad ju metaše,
Zidaše je do bijelih ruku.
Al govori Ivanova ljuba:
»Djeverovi, braća nerođena,
Ostavite moje bijele ruke,
Kad mi dođe moja sirotica,
Da je mogu pomilovat njima!«
Kad su došli do medenih usta,
Zaklinja ih Ivanova ljuba:
»Djeverovi, braćo nerođena,
Ostav'te mi moja medna usta,
Kad mi dođe moja sirotica,
Da ju mogu poljubiti njima.«
Kad su došli do crnih očiju,
Govori im Ivanova ljuba:
»Djeverovi, braćo nerođena,
Ostavite mi moje crne oči,
Kad mi moja sirotica dođe,
Da je mogu pogledati njima.«

Narodna pjesma

Vježbanje i navika

Mi smo rođeni sa sposobnostima i moćima, koje bi mogle uraditi svašta, koje bi nas dovele dalje, nego što se lako i dade zamisliti, ali samo vježbanje tih sila daje nam vještine i okretnosti, pa nas napokon dovodi do savršenstva.

Sredovječna ratara jedva ćeš moći privikavati na to, da se vlada i govori kao čovjek obrazovan, premda mu je tijelo jednako zdravo razvito, udovi jednako gipki, a prirođene duševne sposobnosti ni u čem ne zaostaju za sposobnostima obrazovanih ljudi. Učitelj će plesanja svojim nogama, a glazbenik svojim prstima kretati lako i s divnom pravilnošću, pa sve to prirodnim načinom, bez ikakva razmišljanja ili muke, no ako im reknete, da promijene svoje uloge, oni će se uzalud truditi, da jednako kreću udovima, koji nijesu uvježbani, a trebat će im dugo vremena i mnogo vještine, da bar donekle poluče sličnu okretnost. Kako čudesne i nevjerojatne kretnje izvode pelivani i čarobnici tijelom! Nijesu doduše svi u svim vještinama jednako okretni, ali ja ističem one, na koje se i svijet osvrće radi njihove vještine, jer daje novce, da ih može vidjeti. A sve te čudesne kretnje, koje neuvježbani gledaoci ne mogu nasljedovati, a možda ni shvaćati, nijesu ništa drugo već posljedica rada i marljivosti onih ljudi, jer se tjelesa njihova ni u čem ne razlikuju od tjelesa iznenađenih gledalaca.

Kako je s tijelom, tako je s duhom; vježbanje čini od njega ono, što jest, pa mnoge od onih vrlina, koje se smatraju darovima naravi, nijesu, ako ih izbliže ispitamo, ništa drugo već proizvod vježbanja, pa su se samo ponavljanjem jednoga istog čina izdigle do svoga stupnja. Neki se ljudi ističu hitrinom u šalama, drugi vještinom u pripovijedanju poučnih basana i zgodnih zabavnih pričica. Mnogi bi to držali čistim darom prirode, to više, što se takva vještina ne dobiva s pomoću nekih zakona, pa oni, koji se njome odlikuju, nikad nemaju namjere, da je nauče kao stvar, koja se dade naučiti. Ali ipak je istina, da ih je kakva sretna zamisao, zamišljena u zgodan čas, koja im je pribavila pohvalu, osokolila, da iznova pokušaju svoju sreću, i sve misli i nastojanja njihova navela na taj cilj, dok napokon nijesu stekli neku hitrinu, a da sami ne znaju kako; što se dakle pripisuje prirodi, mnogo je više posljedica truda i vježbanja. Ja ne ću poreći, da ih i prirodna sklonost k nekoj vještini najprije navodi na nju, ali bez vježbanja ne će čovjek nikad mnogo postići, jer samo vježbanje usavršava kako sile duševne, tako sile tjelesne. Mnoge pjesničke sile kriju se u kojem zanatu, te nikad ne proizvode ništa, jer nemaju prilike usavršiti se.

Iz svega toga razabiremo, da razlika, koja je toliko očevidna u ljudskom shvaćanju i razumijevanju, ne dolazi od prirodnih sposobnosti, već od prihvaćenih navika. Svatko bi se smijao čovjeku, koji bi htio od seoskog lugara, kad je prevalio pedesetu, napraviti vrsna plesača. A ni onaj ne će imati bolji uspjeh, koji bi nastojao naučiti čovjeka te dobi pravo suditi ili uglađeno govoriti, ako se nije na to privikao — makar i postavio pred njega zbirku najboljih logičkih ili retoričkih pravila. Nitko se nije izučio samim slušanjem pravila i pamćenjem njihovim; vježbanje mora stvoriti naviku, da činiš nešto bez pomisli na pravila. Ti bi se jednako zaludu nadao, da ćeš načiniti dobra slikara ili glazbenika, ako ga poučiš o slikarstvu ili glazbi, kao što bi pogriješio, kad bi htio stvarati valjana mislioca ili vješta raspravljača s pomoću niza pravila, pokazujući mu, u čemu stoji valjano mišljenje.

Kad je tako, da nedostatci i slaboće u ljudskom shvaćanju i u drugim sposobnostima njihovim dolaze odatle, što vlastiti duh njihov nije valjano izvježban, onda mislim, da imam pravo, ako reknem, da se uzrok tome uopće krivo pripisuje naravi, pa se često tkogod tuži na nedostatak duševnih darova, dok bi se zapravo morao tužiti na nedostatak pravoga vježbanja i usavršenja njihova.

John Locke

Polonijev savjet sinu Laertu

Laerte, još si ovdje! Bogme na brod!
Na rame jedra zasio ti vjetar,
a tebe traže, blagoslov ti evo!
Ti mali ovaj nauk dobro pamti:
Na jeziku nek misli tvoje nisu,
ni koja miso nezgodna na djelu.
Bud' uvijek prijaznik, a prostak nigda.
Svog prijatelja, kušana u nuždi,
poveži za srce od nada lancim;
od zabave svom dlanu ne daj žulja
sa drugom, što se golić tek izlego.
Zametnut kavgu čuvaj se, al iz nje
izađi, da se dušman čuva tebe.
Prikloni uho svakom, svoj glas nikom;
čuj svačij' sud, al svoj pridrži za se.
Odijelo imaj skupo, prema kesi,
ni šareno ni pirlitano — sjajno,
jer čovjeka po ruhu često poznaš,
a rodom, zvanjem u Francuskoj prvi
baš u tom birani su, gospodski su.
Uzaimati nit' posudit nemoj,
jer s posuđenim često druga gubiš,
a zajam ugle tvoje kuće ruši.
A iznad svega: ostaj sebi vjeran —
odatle slijedi, ko dan iza noći,
da laža ne ćeš biti ni spram kome.
Hajd! Blagoslov moj nek to uskori ti!

(Iz »Hamleta«) *Wiliam Shakespeare*

Vrijednost vremena

Vrijednost mnogih darova zavisi od vremena. Što su prijatelji, knjige ili zdravlje, zanimljivost putovanja ili slasti na domu, ako nemamo vremena u njima uživati? Često se kaže, da je vrijeme novac, ali je ono više od toga — ono je život; a međutim koliko se njih očajno hvata za postanak, a i ne haje, što trati vrijeme?

Mudrac će reći, kaže Schiller, da »što ispustimo u jednom trenutku, ni sama vječnost ne može nam vratiti.«

A Dante:

»Onoga se kosne gubitak vremena, koji ga zna cijeniti.«

Vrijeme potrošeno na nevinu i pametnu zabavu, na zdravu igru, dobro je i mudro potrošeno. Igra ne održava samo tijelo zdravo, nego njom stičemo vlast nad svojim mišićima i udovima, što je od neprocjenjive vrijednosti. Ima kušnja, kojima se najviše možemo oduprijeti tjelesnim vježbanjem.

Lijenčina se žali, kako nema vremena, da posvršava ono, što tobože želi. U stvari, čovjek će obično naći vremena, da učini ono, što mu je po volji; nije nikako zapelo zbog vremena nego zbog volje; od dokolice je u glavnom ta korist, što smo kadri birati, što ćemo raditi, ali, razumije se, otud nemamo pravo pasti u lijenost.

»Vrijeme sa svakim drukčije ide. Reći ću: s nekim vrijeme ide u korak, s nekim vrijeme ide u kas, s nekim vrijeme trči, a s nekim stoji.«[1])

Nije do toga, koliko imamo sati, nego kako ih upotrebljavamo.

»Krugovi se ne hvale po veličini, nego ako su pravilno povučeni; tako se i život ne hvali po dužini, nego po valjanosti.«[2])

»Lijenost je«, kaže Taylor, »najveća rasipnost na svijetu; ona trati ono, što je bez cijene po svojoj sadašnjoj vrijednosti i bez naknade, kad proteče, budući da ga nikakva sila prirodna ili vještačka ne može povratiti.«

Život valja mjeriti dubinom, a ne dužinom; mislima i djelima, a ne vremenom. Izbrojeni broj udara bila dat nam je od ovoga šarenog života. A kako da vidimo u svakom tom udaru ono, što se može vidjeti najtanjim ćutilima? Kako najbrže možemo prelaziti s točke na točku i uvijek se naći na ognjištu, gdje se najveći broj životnih moći sjedinjuje u najčistijoj energiji? Plamtjeti stalno s tim ognjem nesagoriva dragoga kamenja, očuvati taj zanos, eto to je uspjeh u životu. Grijeh je sticati navike, jer je navika isto što ukočen svijet . . . a kad nam se pod nogama ugne zemlja, valja da se uhvatimo za kakvu lijepu strast ili za uvećanje našega znanja, koje kao da daje krila duhu za jedan trenutak šireći mu vidik.

Svakim trenutkom, koji propustiš, propustio si toliko koristi i zgoda, a naprotiv, svaki trenutak, koji si smišljeno upotrijebio, to ti je vrijeme pametno uloženo uz goleme kamate.

Čudno je, da netko može potrošiti u potpunom neradu i jedan jedincati trenutak onoga neznatnog djelića vremena, što nam je dosu-

đen na ovom svijetu... Znaj pravu vrijednost vremena; ne puštaj ga, drži ga i uživaj u svakom trenutku njegovu.

Časovi imaju krila; lete Tvorcu vremena i nose mu vijesti o tome, na što ih upotrebljavamo. Nikakvim molitvama ne možemo izmoliti, da se koji vrati ili da se uspori hod. Rasipanje i jednog trenutka nov je prilog protiv nas na nebu. Kad bismo ovako mislili, mi bismo ih puštali da pođu s boljim izvještajima, a ne bismo podnosili, da odlaze prazni ili prepuni opasnim glasovima. Kolika je sreća, kad oni ne odnesu samo poruku, nego i plodove dobroga djela i stupe pred Stvoritelja, da govore za nas pred njegovim dičnim prijestoljem.

Često se kaže, da vrijeme leti; ali ne leti vrijeme toliko, koliko ga mi rastočimo, a rastočeno vrijeme gore je, nego kad ga nikako nema. »Ja sam rastočio vrijeme,« kaže Shakespearov Richard II., »a sad vrijeme rastače mene.«

Čovječji život je vrijeme od sedamdeset godina, ali koliko je od toga upravo naše? Moramo oduzeti vrijeme za spavanje, za jelo, za oblačenje i svlačenje, za vježbanje, i t. d., koliko onda ostaje vremena, da njim raspolažemo?

Ima časova, koje nam uzmu, ima časova, koje nam ukradu, i časova, koji nam izmaknu! Ali ako ih možemo izgubiti, nikad ih ne možemo povratiti. Odista je čudo, koliko nevine sreće mi besmisleno odbacujemo. Jedna istočna poslovica kaže, da se nevolje, koje dolaze s neba, mogu izbjeći, ali se ne može izmaći onima, koje mi sami sa sobom nosimo.

John Lubbock

---

1) Shakespeare; 2) Voltaire.

Manje riječi — više čina

»Puna srca, pune čaše!«
Sve se toči rujno vino,
a hrapava grla poju:
»Lijepa naša domovino!«

Čaše u kut! Novi plamen
nek nam mlada srca žari!
Bud'mo divi i Hrvati,
ko što bjehu naši stari!

Prazne čaše — srca puna,
manje riječi — više čina,
tad će biti opet sretna
lijepa naša domovina!

Rikard Katalinić Jeretov

Trostruki rad — trostruke vrijednosti

Temelj svake vrijednosti jest samo rad, a rad označuje stupanj vrijednosti svakoga pojedinca i ima predstavljati temelj cjelokupnog narodnog blagostanja.

14. točka »Načela hrvatskog ustaškog pokreta«

Samo površni ljudi i neznalice mogu hvaliti poslovicu, koja je nastala u južnim zemljama: Slatko je ništa ne raditi! Tko je iskusio na sebi, što je to nerad, taj se s najvećom grozom odvraća od takvoga prokletstva. Izgubiti mogućnost rada to je isto, kao da je tko izgubio i mogućnost života.

Nerad je grozna stvar ne samo za one, koji su lišeni slobode, nego i za one, koji se slobodno kreću zemljom. Nezaposlenost na svijetu uništava više ljudi nego kuga, glad i rat. Naše se srce žalosti, kada čujemo povik gladnih ljudi: »Kruha! Dajte nam kruha!« No taj se povik čuje najprije u obliku: »Rada! Dajte nam rada!« Mnoga su hrvatska naselja bila u prijašnje vrijeme gotovo opustjela, jer je traženje rada potjeralo ljude u druge evropske zemlje, pa čak i u Afriku, Aziju, Ameriku i Australiju. Nezaposleni će podnijeti sve napore, samo da dođu do rada. Rad je sreća, rad je blagostanje, rad je život.

Zato razumijemo one pjesnike, koji slave rad kao veliku čovječju vrlinu. Slažemo se s riječima Silvija Strahimira Kranjčevića, koji je pjevao:

— Na rad! — Na rad! — Na rad!
... O naprijed, nad nama veseli se Bog;
U radu je molitve svijet!...
... O naprijed, u radu je plemstvo i slast
i ljudske vam odlike cvijet!...

Tu je istu misao izrekao više godina poslije Kranjčevića i Jeronim Korner pjevajući:

Zvoni, zvoni pjesma rada,
osmijeh rada sakrio je bol,
zvoni zasijani žuto-valoviti dol.
Šapće pero u sobama grada...

... A dobri Bog šalje blagoslov,
ruka mu po žulju prelazi blago,
navorano čelo Njemu je drago,
On odani nam uslišava zov! ...

Čuju se doduše više puta pritužbe: »Rad me uništava, rad me ubija!« No kad ljudi malo dublje promišljaju o tim riječima, moraju priznati, da one nijesu opravdane radi samoga rada, nego radi nepravedna društvenog uređenja, koje daje mnogim ljudima mogućnost, da s malo rada dođu do velikog broja zemaljskih dobara, a drugi se moraju pretjerano mučiti bez ikakva odmora, samo da skucaju najnužnija sredstva za održanje golog života.

Zato nijedan pravedan zakonodavac, otkad je svijeta i vijeka, nije ustao protiv samoga rada. Svi su ozbiljni borci za društvenu pravednost išli samo za tim, da napori rada i užitci dobara budu podijeljeni tako, kako odgovara ljudskomu dostojanstvu.

Rad dakle nije samo dužnost, nego je i pravo. Tko drugomu otima mogućnost rada, taj se ogrješuje o njegov život. Isto je tako krivac svojemu bližnjemu i onaj, koji tovari svoj dio rada na tuđa leđa.

Vrlo je teška stvar razdijeliti rad tako, da svagdje vlada potpuna pravednost. Društvo ne će nikada doći do savršena uređenja. Ali iz toga ne slijedi, da valja krivicu puštati na miru. Ako ne možemo doći do savršene pravednosti, a ono barem možemo joj se sve više približavati.

Prva poteškoća u diobi rada nastaje već u tom, jer je teško odrediti, što se sve ima ubrajati u rad.

Jasno je svakomu, da se tim imenom moraju nazivati ponajprije svi oni napori, kojima se proizvode dobra, koja su nam potrebita za hranu, odijelo, stan, kućni namještaj i pribor, gospodarsko oruđe i t. d. Netko mora materijalna dobra ne samo proizvoditi, nego i prerađivati i starati se za njihovo izmjenjivanje i prodavanje. Ti se napori također ubrajaju već od najdavnijih davnina u rad. Tako su se diobom rada razvili ratari, obrtnici, radnici, trgovci i druga zvanja. Budući da su kod ovakvoga rada najvidljiviji oni napori, što ih vrši tijelo, zato se takav rad naziva manualnim ili ručnim ili tjelesnim radom, a oni, koji se njime bave, zovu se manualni ili ručni radnici.

Naravno, u svakom ručnom radu napreže se i pamet, zato se ne smije pretpostavljati, da tijelo može raditi samim mišicama bez upotrebe pažnje i mišljenja.

No dioba rada nije dovela samo do razvoja ručnih radnika. Osim hrane, odijela, stana, oruđa i oružja, potrebita su čovjeku za njegov opstanak i napredak u društvu također velika umna dobra. Ta se dobra ne mogu mjeriti metrom, kilogramom, litrom i drugim prostornim mjerilima, a ipak bi čovjek bez njih ostao na vrlo niskom stupnju razvoja. Čovjek mora imati visoku kulturu, zato su mu potrebita i ona zvanja, kod kojih najviše upada u oči napor uma. Usavršavanje u prvom redu umnih spretnosti stvorilo je učitelje, profesore, liječnike, pravnike, tehničare, pjesnike, kipare, slikare, glazbenike, pisce, novinare, reproduktivne umjetnike i t. d.

Vrlo je teško odrediti granicu između ručnih i umnih radnika. Ako uzmemo na pr. jednoga zubara liječnika ili graditelja mostova, pomislit ćemo u prvi mah, da imademo pred sobom ručne radnike, jer ti ljudi moraju u svojem zvanju imati i vrlo veliku tjelesnu spretnost. No ipak su to intelektualci, jer je temelj njihovu radu duševna spretnost, koja se stječe ili usavršava dugim školovanjem i vježbanjem.

Dovle se svi ljudi slažu u tom, što je rad. U starom su vijeku neki mudraci doduše prezirali ratare, radnike, trgovce i obrtnike, ali ipak nijesu govorili, da njihovo zanimanje ne smijemo nazvati radom. Isto se tako događa, da ručni radnici podcjenjuju ili preziru intelektualce, ali ipak svi priznaju, da je napor učitelja, napor liječnika, napor odvjetnika, napor umjetnika također rad.

Nego sada nastaje pitanje: Bi li ljudsko društvo moglo postići svoju zadaću, kad bismo usavršivali samo tjelesne spretnosti i znanje uma?

I najneukiji čovjek znade, kako mora odgovoriti na ovo pitanje. Osim tjelesnih spretnosti i znanja potrebita je i treća vrsta dobara, o kojoj narodni gospodari na žalost često ne vode nikakva računa.

Kako bi ljudsko društvo izgledalo, kad bi makar i svi ljudi bili vješti svim tjelesnim i umnim radovima, a ne bi se ljubili, nego bi jedan drugoga varao, jedan drugomu krao i jedan drugoga ubijao? Takvo bi društvo bilo na nižem stupnju od čopora divljih životinja, i na njem bi se obistinila riječ njemačkog pjesnika Goethea, da razum čini takve ljude zvjerskijima od ikoje zvijeri.

Za opstanak i napredak ljudskoga društva potrebno je još jedno dobro, koje se zove poštenje i krjepost. Istom onda, ako se tvarnim i umnim dobrima pridruže ćudoredna i vjerska dobra, može čovjek biti zadovoljan. Ne živi čovjek o samom kruhu, ne živi ni o

samom umnom znanju, nego povrh svega i iznad svega živi o dobroti. To znadu osobito brižni oci i majke, koji nastoje svojoj djeci pored tvarnih dobara i znanja ostaviti u baštinu i ćudorednu neiskvarenost poštenje i dobar glas.

Tko priznaje potrebu ove treće vrste dobara, naime duhovnih i vjerskih dobara, koja moramo svi proizvoditi ne samo radi vječnosti, nego i radi zemaljskog opstanka i napretka društva, taj priznaje i potrebu posebnih stručnjaka za razvijanje ove grane čovječje osobnosti.

Suradnjom ručnih, umnih i duhovnih radnika (svećenika) i proizvodnjom tvarnih, intelektualnih i duhovnih dobara promiče se napredak društva skladno naprijed. Kada se ta suradnja poremeti i kada se proizvodi premalo bilo tvarnih, bilo intelektualnih, bilo duhovnih dobara, onda se javljaju različite krize. Nestašica tvarnih dobara dovodi do siromaštva i glada. Nestašica intelektualnih dobara rađa barbarstvom ili neprosvijetljenošću. Ali najstrašnije posljedice imadu ćudoredne krize, jer one rađaju i gladom i ratom i divljaštvom.

Na taj način sve jedan drugome spremamo nevolje i ropske lance.

Ručni rad i umni rad dobivaju to veću cijenu, što se proizvodi više moralnih ili ćudorednih dobara. Gdje se štuje vjera u Boga, poštenje, značajnost, iskrenost, ljubav, požrtvovnost, čistoća i umjerenost, gdje se ljudi čuvaju podlosti, prevrtljivosti, klevetanja, beznačajnosti, mržnje i osvete, tamo su u većoj cijeni i žuljevi ratara i radnika i umni napori intelektualaca. Naprotiv gdje se ne štuju ćudoredna dobra, tamo dolazi u opasnost i rad manualnih i intelektualnih radnika. Ćudorednost je najjača zaštita seljačkoga, radničkoga, obrtničkoga i intelektualnoga rada.

Socijalno odgojen čovjek cijenit će i ručne i umne i duhovne radnike. Imajući pred očima trostruke vrijednosti, koje su potrebne za opstanak i napredak društva, i trostruki rad, koji se mora uložiti u proizvodnju i čuvanje tih vrijednosti, može se svaki pojedinac, svaki stalež, svako zvanje čuvati jednostranosti i svoje djelovanje udesiti tako, da od njega imadu koristi svi.

Petar Grgec

U rudniku

Tamo daleko za nevjernim morem
mrke su staze u mrtve dubine,
ugljen tu niče i — milijarde,
tisuću ljudi bez spomena gine.

Možda je drvo sred rovova trulo,
ili su otrovni plinovi krivi,
opet su zasuti robovi bijeli,
negdje duboko i mrtvi i živi.

Ništa. Na burzi su pali papiri,
zapušten rudnik i lomna je građa,
propali ljudi, al sami tuđinci:
tovar sa iseljeničkih lađa.

Ipak su išli spasavati — rudnik,
lešine tražit, da ne truju zraka,
našli su mrtve u najdonjem rovu,
jednog bez putnice, bez svakog znaka.

Nitko mu ne zna ni ime ni zemlju:
tko onaj nakažen obraz da pozna,
usne su stisnute, nemaju riječi,
smrt ih onijemila, gladna i grozna.

Ruke su zgrčene, jedna o mašklin,
druga grčevito srca se hvata,
vrećicu drži, i u njoj je možda
prištednje teške i krvava zlata?

Našli su samo sirotinjske zemlje
(njegove bješe domovine gruda!).
Doš'o je konzul Jenki i reko:
»Bit će to Hrvat, takvi su svuda!«

Dragutin Domjanić

Radna služba

Treba da se iskopaju u nekim razmacima četverouglaste rupe, duboke za jednu lopatu. To će biti gnijezda za male sadnice drveća. Stari šumar izlazi i pokazuje nam, kako se to radi.

Najprije se lopatom izreže tratina u obliku četverokuta, zatim se skine. Za korijenje se drži crnica, masni humus. Ovaj je sloj debeo samo nekoliko prsta, a pod njim počinje svijetlo-žuta, mršava pjeskulja.

Čitav je obronak kamenit i pun korijenja prastarog, davno posječenog drveća. Čim je skinut gornji sloj, ponajviše ne može se više ništa raditi lopatom. Sada mora trnokop prodirati u oporo tlo. Kamenje i korijenje sraslo je čvrsto zajedno, kao da čini jednu tvar. Dug je i mukotrpan posao probiti rupu u taj gustiš. Trnokop udari svaki čas uz jak tresak o kamen; često se mora lopatom sjeći korijenje, koje je žilavo poput potplata. Katkada nam se držalica pod rukama prelomi, pa i najjače oružje znade zatajiti.

Divlji, neobuzdani brijeg žestoko se opire našemu pothvatu, da ga ukrotimo. Kada čovjek na njem čuči i prodire u nj svojim izmorenim rukama hoteći mu nametnuti red, on je neukroćeno, ponosno zvijere, divlji konj, koji se propinje protiv stege i uzda.

Mali šumski đavao sjedi svagdje u kamenju i korijenju i buni ga protiv našega rada...

Konačno je jama u zemlji pročišćena, mi se smijemo i prolazimo na drugu jamu. Isječeni komad tratine bacamo naglavce u jamu s travom prema dolje: trava će biti poput spužve, koja drži u sebi i zraka i vlage, pa će mlado stablo imati od toga koristi: ono će pustiti svoje žile u onu crnicu iznad povaljene trave, te žile će doskora uroniti u pripravljen ležaj i sisati vodu i zrak. Kad mlado stablo čvrsto priraste, ukopana će tratina polagano istrunuti i napraviti plodan hranjivi sloj. Onda već sadnica može uspijevati.

Sada smo pobijedili, sadimo šumu.

Oprezno stavljamo biljke u brižno pripravljeno tlo. Mlada nježnozelena stabalca leže mlohavo u našim rukama. Mrzla vlaga grize naše ruke, ali mi to jedva osjećamo.

Sadimo biljku za biljkom, i najednom smo već gotovi. Zasadili smo mladu šumu. Bio je to težak, mučan posao.

Ali sada će nastati mlada šuma: zelena, ukorijenjena vojska. Rast će na pustom proplanku daleke gore, bit će od godine do godine

viša. Mi ćemo već davno biti rasuti po svem svijetu — i, Bog bi znao, jednom ćemo ležati svi pod zemljom, i ni živa duša ne će više za nas znati...

Ali šuma, naše djelo, ostat će — ona će rasti i rasti i jedamput će stajati poput hrama s tisuću stupova, i kad bude kroz nju hujala bura, ona će brujati poput golemih orgulja.

*

Kad smo čuli, da će slijedeće nedjelje početi s gradnjom ceste — ceste za odvoz drva preko južnog obronka šume dolje prema gradu —, obuzelo nas je veliko uzbuđenje. Obistinit će se dakle: gradit ćemo cestu; cestu diljem zemlje.

O Bože, pomisao je velika: cestu, na kojoj će se voziti kola, — na kojoj će teći život! Sadili smo šume, — sada ćemo graditi cestu.

Poslovođa osjeća naš nemir i očekivanje.

»Bit će sasvim drugačije, nego što vi mislite,« reče on. »Mnogo manje romantično, nego što možda mislite. Mučno i teško i jednolično. Trebat će zemlju kopati, kolica gurati, mnogo, mnogo kolica punih zemlje, — a onda vući kamenje — i tucati kamenje — i učvrstiti podlogu prućem — vas će boljeti leđa, da ćete psovati — ruke će vam biti ogrebene i žuljevite — bit će vam puno teže nego kod poslova oko kulture. Osim toga dolazi ljeto — teška sparina — i osam sati na dan — osam dugih, teških sati svaki dan — bez obzira na vrućinu i umor i žeđu.«

To nam veli poslovođa.

O — ta znamo to.

Romantično ne će biti, ne, valjda ćemo često psovati i proklinjati bjesomučni posao, točno će tako biti, to nam je jasno.

Ali: gradit ćemo cestu.

O, razumijete li to? To je tajanstveni, veliki, vreli život, koji će rasti iz tisuću žuljavih ruku. Iz našega rada nastat će život.

Gradimo cestu, i iza svakog udarca motike skače život...

Kad smo prvi put ovuda stupali (nije tome ni tako davno), bio je ovdje zarastao poljski put između polja i livada. Zatim je uronio u šumu i prešao gore u široki kolni put, koji se protezao u pola visine duž brijega.

Onda smo zabijali postrance kolčiće na livadama, mnogo smo drveća posjekli u šumi: očistili smo širok prolaz do ceste.

Za par dana bila je pruga među livadama oluplјena — to se stvorilo kao preko noći. To će biti naša cesta! Ona je istom u početnom stanju, ali se već može razvijati.

Tada su se počela kotrljati kolica, tračnice su se pružale sve dalje i dalje, nasipi zemlje gomilali su se sa strane. Zatim smo naišli na prve pećine; trebalo ih je razbijati — stajali smo bez daha iza zaklona i brojili gromke eksplozije.

O, sve je raslo, raslo je svakog sata. Sa svakim radnim danom rasla je naša cesta! Naše djelo!

Nije nam ni palo na pamet, da o tome razmišljamo, tako nas je cesta zaokupila. Mi smo sve to samo doživljavali, naveče smo bili umorni poput vreće te nijesmo mogli ili nijesmo htjeli da se otresemo toga zanosnog, omamljenog stanja.

Prošle su dvije nedjelje. Došlo je ljeto, i vrućina, katkada već nesnosna. Onda pohlepno slušamo, kako odbija sat na zvoniku. Ali svakog jutra, dok je još svjež zrak i dok naše čizme tresu rosu s trave, naše ruke opet dobiju snage i sve počinje iznova.

Nema pravoga umora.

Cesta je zatražila svoju prvu žrtvu.

Jednom drugu pao je oštar kamen na ruku i prosjekao mu kucavicu. Nastala je široka, otvorena rana, krv je šiknula u mlazovima. Drug je pritisnuo palcem na žilu. Krv je već zamrljala radničke hlače — kapnula je na tamno tlo — preko istucanog kamenja išao je svijetlocrveni trag.

Drug se smješkao. Digao je u vis ruku, koju je zdravstvenik propisno povezao — i tako je napustio posao.

Rad je tekao dalje. Za par dana zacijelila je rana.

Krv, koja je kapala na tlo, usisala je zemlja; krvlju poškropljeno kamenje upotrijebili smo već davno kao rubno kamenje. Tvoja krv, druže, uzidana je u našu cestu: djelo će biti dobro...

Gradimo cestu. Nejasno se sjećam bijele pruge kroz polje, uza strminu i kroz igličavu šumu. Sada će skoro biti gotova! Gotovo sam se preplašio. Ona će skoro biti tu; po njoj će se voziti kola, ljudi će po njoj hodati, konji će se dašćući penjati gore. Ali onda cesta ne će više pripadati nama.

Mi ćemo se svi razići na sve strane; cesta više ne će biti naša, njome će zavladati život. Čovjeka snalazi neka bol. Zar ne bi moglo

biti uvijek tako? razmišljam u sumraku. O, da na njoj možemo graditi čitav svoj život! I dok onako pun čežnje razmišljam, sinula mi je najednom spoznaja: naša c e s t a ne će biti n i k a d a g o t o v a!

Moramo na njoj raditi uvijek dalje, čitav svoj život — na cesti, druže, od srca k srcu!

Stefan Sturm

Hrvatskom sinu

Nit ko carstvo nebeskoga sina,
nit ko strica sjevernoga kraj,
široka nij' tvoja domovina,
naš hrvatski mili zavičaj;
al sred bure svijeta i sred truda
sveta neka ti je ova gruda.
Ljubi mi je, mili sine moj.
Od djedova ti je ostavljena,
svetom krvi stoput pokrštena,
na njoj, sine, čvrsto, krepko stoj.

Ta na njoj je narod taj naš niko,
dičan narod, pa još živ i zdrav,
za slobodu ginut odvijek viko,
za slobodu bijesan kao lav!
I ti, sinko, iz toga si krila,
roda sreća nek t' je uvijek mila:
Ljubi rod svoj, dragi sine moj.
Bili vedri ili burni časi,
ti ponosno rodu svom se glasi
i do groba uza nj vjerno stoj.

B'jaše časa dosta, ah, predosta,
što nas bubanj zvao pod tuđi stijeg,
a Hrvačad ona »divlja, prosta«
satjerala vraga vijek u bijeg;
plaća tvoja, kom te svijet nadari?
Ropstva b'jasmo, vele, janjičari!
Zato dobro pamti, sine moj,
već je hora, da radimo danas;
ne radimo tuđem, veće za nas:
Rad za narod nek je život tvoj.

Da, u kolo amo, svi Hrvati,
svaki sada po razumu svom
objeručke nek se posla lati,
da gradimo netom lijep si dom.
Čina treba, čina, ljudi, čuste!
Nije nam do vike prazne, puste,
zato dobro pamti, sine moj:
I ti nosi kamen toj palači,
i ti podaj zrno toj pogači:
Nije ploda, gdje ne teče znoj.

Tvrđa nam je na razmaku vijeka
dom hrvatski, — ti joj graničar,
odsvud, odsvud prijeti zloba prijeka,
da razori taj božanski dar;
al ti drži uvijek pušku punu,
pomno, sinko, stoj mi na kordunu,
pa naperi oštro pogled svoj:
Na pomolu, gdje nam prijeti kuga,
il se šteni ili se vijuga,
ti zagrmi gromom, sine: Stoj!

Stojder, vraže, ni koraka više,
ni koraka, il u jedan hip
zrno moje biljeg ti napiše,
i satrt će mahom vražji kip. —
Oj neka to misli, radi, snuje,
plete, mrsi, glođe, grize, ruje,
razbit će si gnjusno rilo krt
o d'jamantnom roda našeg slogu,
gdje pisano stoji, a po Bogu:
Tu sloboda samo ili smrt.

Da, sloboda, ona divna sila,
po koj tužna zemlja biva raj.
O slobodo, steri zlatna krila
nad hrvatski lijepi zavičaj.
U slobodi nek se rod naš grli,
majka, ljuba, djeca, junak vrli,
po slobodi tek si, sine, svoj.

Pa nek tuđ ti laska, laže, miti,
ti ne slušaj, sloboda te štiti:
Nju obrani krvcom, sine moj.

A da sudba branit je ne dade,
da nam zadnji odzvonio čas,
u verigah ne nalazi nade,
ropstvo nek t' ne bude rđav spas:
Na toj grudi, gdje te majka rodi,
nek i zvijezda života zahodi,
i slobodan legni u svoj grob;
da ti škripi ljutit vrag nad rakom:
»Slobodan tu Hrvat pao junakom,
bio zadnji, al ne bio rob.«

August Šenoa

Savjeti Kirnu

Tebi ću odana srca ja svjetovat ono, što i sam,
Kirno, ko dijete još, od drugih dobrijeh čuh.
Razuman budi i djelima ružnim i kriviČnim nemoj
zgrtati nagradu, čast, zgrtati bogatstvo, sjaj!

*

Radije pobožan živi pod krovom siromašnim, bijednim,
nego da bogatstvom sjaš, stekavši krivično što!
Uopće sva se vrlina na pravdi pravoj temelji;
dobar je, Kirno, svak, ako je pravedan on.

*

Nad pravdu nema ljepote, ni dobra od zdravlja većeg;
postić, što želja je kog, nad slasti to ti je slast.

*

Nikad za sitnicu druga izgubiti miloga nemoj
slušajuć, Kirno moj, klevetu, zloradu riječ!
Na druga kad bi se tko razgnjevio rad svakog grijeha,
jedan drugome tad nikada prijatelj, drug
bio baš ne bi; ta grijesi smrtniku i sami od sebe
dolaze, Kirno moj, rado ih oprašta Bog.

*

Ni u čem nemoj prevršit! Sredina je najbolja u svem.
Tako krjepost ćeš steć — teško doseći je nju.

*

Djeci nikakva blaga, moj Kirno, ostavit ne ćeš
boljega, nego je stid — dobru je pratilac on.

*

Dva tri puta se svjetuj o onom, što na um ti dođe!
Ako je nagao tko, na štetu čovjek je taj.

*

Mnogo se prijatelja, drugova uz čašu jati,
ali u ozbiljan čas manje već nađe se njih.

*

U zlu se ne poništi nit se ponesi u dobru!
Plemeniti će duh jednako snositi sve.

*

Nit će se čovjek ikada rodit nit rodi se on još,
tko će ugoditi svim i onda pod zemlju leć.
Niti je onaj, smrtnicim' što vlada i bozima vječnim —
sam Zeus, Kronov nam sin, kadar ugoditi svim.

*

Ako tko oca i mater, kad ostare, prezire, grdi,
malo ti, Kirno moj, pošte zaslužuje taj.

*

Razbor, Kirno, ko najljepši dar podjeljuju bozi
ljudima; on ti je jak svačemu uhvatit kraj.

Teognid

Raduj se tuđoj sreći

Nemaš li sam velikih imanja, raduj se, da ih posjeduju drugi. Možeš li se na taj način radovati, opazit ćeš, kako će za te biti obilan ovaj izvor sreće.

Milije mi je, da cijenim stvari, koje ne posjedujem, nego da ih posjedujem, a da ih pored toga ne cijenim.

Pripovijeda se, da je iz gomile svijeta, koja je pratila Kineza bogato urešena draguljima, jedan čovjek zahvalio mu na draguljima. »Zašto mi zahvaljuješ, ta ja ti ih nijesam poklonio?« zapita Kinez. »Istina je, no ti si mi dao priliku, da ih vidim, a to je sve, što i ti s njima učiniti možeš. Razlika je između nas dvojice samo ta, što ih ti moraš čuvati, a ja ih ne bih želio čuvati.«

Washington Irving pripovijeda o nekom starom francuskom plemiću, koji je izgubio svoj dvorac. On polazi u Versailles ili St. Cloud, kada zaželi selo, a kada je u Parizu, pohađa hladovite drvorede Tuillerija ili Luxemburga. »Prolazim li ovim prekrasnim nasadima,« govori starac, »treba samo da zamislim, da sam ja njihov posjednik, i odmah su moja svojina. Svi veseli ljudi, koji se tamo zabavljaju, moji su gosti — a ja se ne trebam truditi, da ih zabavim. Moj je dvorac prava »Bezbriga«, gdje svatko radi, što mu je drago, i nitko ne dosađuje posjedniku. Cijeli Pariz je moje kazalište i za me glumi cijeli dan. U svakoj je ulici prostrt za me stol, a tisuće slugu stoje mi na raspolaganje. Kada me posluže, platim ih, otpustim ih, i time je svršena stvar. Na moram se plašiti, da će me, ako ne pazim na njih, iza leđa iskoristiti i prevariti. Pravo da kažem, ako usporedim, što sam prije morao pretrpjeti, kada sam imao posjede, i kako mi je sada lijepo, držim, da sam sretnik prvoga reda.«

Robert Stevenson spremio je jednoga dana sve svoje slike i sav svoj skupocjeni namještaj te ih poslao svome protivniku, koji je slavio pir. Nakon toga napisa svome prijatelju: »Napokon sam se oslobodio gospodstva, pod kojega sam jarmom uzdisao. Samo jedno mogu ti savjetovati: Ne skupljaj dragocjenosti! Kroz cijeli mjesec naći ćeš tek jedan dan, kada ćeš se radovati, što promatraš neku sliku. No spopadne li te takvo raspoloženje, otidi u koju galeriju ili muzej i nagledaj se tamo slika do mile volje. Čovjek, kojega je u tu svrhu postavila država, čistit će slike i držati ih u redu, dok te opet ne spopadne želja, da ih pogledaš«.

Čudnovato je, kako neki ljudi umiju otkriti i obogatiti se blagom u najbjednijoj okolini, dok drugi u raskošnom i najsjajnijem položaju ne osjećaju životne radosti. Neki su ljudi slijepi za ljepotu. Čini se, da hodaju zatvorenih očiju i onda, kada ih okružuje najljepša okolina. Njihova duša ne osjeća ni truna ushićenosti, koja ispunja druge, dok gledaju te stvari. Ovi umiju poput starih alkimista vaditi zlato i iz neplemenitih kovina. Oni znadu pretvoriti obično u neobično, ružno u lijepo, muku u radost. Poput ljiljana i lotosa vade svoju ljepotu i čistoću iz kaljuže.

Vrlo je malo ljudi, koji to umiju! Malo ih umije crpsti iz svoje okoline i deseti dio sreće, koja je sakrivena u njoj. Jesi li promatrao pčelu, kako leti naokolo te iz običnih i najneuglednijih cvjetova vadi med? Tako bi morao raditi i čovjek. Iz svega, što ga okružuje, tre-

balo bi srkati med životne radosti. To može činiti u najgoroj okolini i u općenju s najnižim i najnevrednijim zastupnicima čovječjega roda.

Umiješ li iz svega, što te okružuje, u tom pravcu naći štogod, tada si zaista bogat. A zašto da se ne osjećam bogatim, kada mogu ponijeti sa sobom sve, što mi se sviđa, bez obzira na to, tko je pravi posjednik toga? Zašto da se ne radujem prekrasnim vrtovima i nasadima, koji nijesu moji, kao da su moji? Ta dopušteno mi je, da se razblažujem u njima. Sva ljepota cvijeća i cvjetića, drveća i busenova moja je, i nijedan posjednik ne može me spriječiti u tome, da se naslađujem njihovom ljepotom. Ljepota nije vezana uz posjednikovo ime. Ona pripada svakome, tko je promatra i tko je prima u sebe.

Prava je sreća, da još uvijek ima ljudi, koji su sposobni, da na taj način uživaju ljepotu. Njima nije od potrebe, da budu posjednici predmeta, kojima se raduju. Oni ne poznaju zavisti i sretni su radi sreće drugih. To je zaista božanski dar, koji nam daje bezbroj užitaka i doživljaja. On obogaćuje život, proširuje vidokrug i čini zadovoljnim onoga, koji ga posjeduje. Nasuprot onaj, koji je tako tjesnogrudan i sebičan, da svoje srce ne može otvoriti ljepoti samo zato, jer ona pripada drugome, siromašan je i bijedan.

Ti se možeš radovati umjetninama, koje stoje na stotine tisuća, isto tako, kao da si njihov posjednik, bez obzira na to, da li si bogat ili siromašan, da li ti je sreća sklona ili ne. Sve naše prekrasne javne nasade, zgrade i zbirke možeš gledati badava. Kako dakle možeš tvrditi, da ne posjeduješ ništa lijepo?

Tko se ne može radovati ljepoti, i ako nije njegova, taj ne pripada među bolje uzgojene ljude.

U vedru zadovoljstvu je skrovita sreća. Kome nije dosta ono, što posjeduje, taj je siromašan. Tko je zadovoljan onim, što ima, taj je bogat. Još bogatiji je onaj, koji se može radovati tuđoj sreći.

Otvorimo širom vrata srca, budimo pristupačni za sve, što je lijepo, to je opomena, koju nam dovikuje pjesnik:

Pijte, oči, trepavice, pijte
I obiljem se lijepog svijeta zalijte.

Orison Swet Marden

Teško drugu bez druga

Lijepo pjeva slavujak
u zelenoj šumici,
u zelenoj šumici,
na tananoj grančici.
Otud idu tri lovca,
da strijeljaju slavuja;
on se njima molio:
»Nemojte me strijeljati;
nemojte me strijeljati,
ja ću vama pjevati
u zelenoj baščici,
na rumenoj ružici.«

Uhvatiše tri lovca
i odnieše slavuja;
metnuše ga u dvore,
da im drage veseli.
Ne će slavuj da pjeva,
nego hoće da jadi;
Odniješe ga tri lovca
i pustiše u luge.
Stade slavuj pjevati:
»Teško drugu bez druga!
Teško drugu bez druga
i slavuju bez luga!«

Narodna pjesma

Jaka volja

Ljudima nedostaje volja, a ne snaga. *Victor Hugo*

»Ne mogu! To je sasvim nemoguće«, reče neki poručnik Aleksandru Velikome, kada ga je neprijatelj potisnuo iz tvrđave.

»Odlazi!« zagrmi slavni Makedonac, »ništa nije nemoguće onome, koji ima volju da pobijedi,« i stavivši se na čelo vojske protjera neprijatelja iz tvrđave.

Napoleon je pohodio u Egiptu bolnice okuženih. Time je hotio pokazati, da čvrsta volja može nadvladati i strahotu kuge.

Volja poput Napoleonove ne samo da je lijek za tijelo već je i poticaj za nadčovječna djela. Ona je mnoge podigla sa smrtne postelje i učinila ih sposobnima, da izvrše čudesna djela.

Walter Scott bio je u svojoj pedeset i petoj godini dužan dva i po milijuna. I ako je bio već u godinama, odluči isplatiti svoj dug do posljednje banice, i održa svoju riječ. Čvrsta odluka dade njegovu duhu i tijelu sposobnost i jakost za rad. Svaka žilica, svaki živac u njemu govorio je: »Dug se mora isplatiti.« Svaka kap krvi obodrena voljom povećala je snagu njegova mozga i vodila mu pero. Dug je bio isplaćen. »Trpim strašno«, zabilježio je Walter Scott u svome dnevniku, »i često želim leći i zaspati vječnim snom, ali ću svoju odluku izvesti do kraja«. Njegova snažna volja djelovala je još i onda, kad je njegov duh postao sasvim nesposoban za rad.

»Čovjeku, koji hoće, ništa nije nemoguće,« kaže Mirabeau. »Ako je što potrebno, neka se izvede. To je zakon za svaki uspjeh.«

Buldwer piše: »U vjeri bi bila velika moć i onda, kada bi se ona ticala samo zemaljskih stvari. Ako je netko čvrsto uvjeren, da će nešto izvršiti, zacijelo će to izvršiti, pa makar mu se zasada činilo nemogućim. Što možemo čovjeku, koji ima neoborivu odluku? Takav ne će priznati, da je pobijeđen, makar mu i obje noge bile odsječene. On se bori i bez njih. Njega ne plaše poteškoće i otpor, a progon služi mu na korist, jer ga goni na još veći napor. Naučite li čovjeka abecedu i dadete li mu željeznu volju, tada ne možete proračunati, dokle će napredovati. Zatvorite Galileja radi njegovih matematičkih otkrića, on će u svojoj ćeliji praviti pokuse slamom. Uzmi Euleru očinji vid, on će razmišljanjem dublje razviti svoju darovitost za rješavanje matematičkih problema.

Svijet se uvijek povodi za čovjekom, koji ima čvrstu volju. Kao što ne možemo zabraniti suncu, da svijetli, tako ne možemo ni velike ljude spriječiti u njihovu radu.

Quentin Matsys htio je napustiti namjeru, da postane slikar. Tada mu rekoše, da će, ako naslika vrlo lijepu sliku, dobiti za ženu kćerku svoga majstora, koju je žarko ljubio. Obodren uzdanjem u tako izvanrednu nagradu dade se na posao s takvom voljom, da je nitko više nije mogao svladati, te naslika remek djelo »Tvrdice«. Volja poput njegove postizava nemoguće.

Balzacov otac nastojao je odvratiti svoga sina od književnosti. »Ne znaš li,« reče mu, »da svaki pisac postaje kralj ili prosjak«. Nakon te izjave prepuste ga roditelji njegovoj sudbini. U tavanskoj sobici borio se deset godina sa siromaštvom i oskudicom. Napokon je izvojštio pobjedu i postao na svoj način kralj.

Kakvu je snažnu volju imao Darwin! Gotovo nikada zdrav, trpio je užasne tjelesne bolove, poznate samo njegovoj ženi, pa je ipak bio neiscrpljive strpljivosti. »Četrdeset godina,« kaže njegov sin, »ni jednog dana nije bio sasvim zdrav,« no kroz ovih četrdeset godina nastojao je biti raspoložen kod posla, kojega bi se žacali i najzdraviji ljudi. Bio je tako ustrajan u radu, te se gotovo ispričavao zbog svoje strpljivosti: »Nikako ne mogu biti samo napola kod posla« — upravo kao da je to slabost. Najmilija mu primjedba bijaše: »Od čvrste odluke zavisi sve!« Kao dokaz njegove veličajne ustrpljivosti, ustrajnosti i točnosti navodi se, da mu je za sakupljanje gradiva za jedno njegovo djelo trebalo dvadeset godina, a na drugome je radio punih trideset godina.

Orison Swet Marden

Budi volja tvoja

Budi volja Tvoja! Ti, što iz vedrine
nadzvjezdanih strana svijet obuhvataš,
Ti, što milim okom u šir i dubljine
taj bezmjerni bezdan svuda oživljavaš,
Ti, što posred sjajnih sunaca ko gazda
u beskrajnoj slavi svoj imadeš dom,
Ti, što sva stvorenja divno rediš vazda
premudrošću svetom, nedokučivom,
budi volja Tvoja!

Budi volja Tvoja! Volja, kojoj dvori
dvor nebeski žarkim svijetlom odjenut,
ona volja, koja nebo netom tvori,
s koje višnji svijet je srećom prodahnut.
Ko što od anđela ona proslavljana
i od sila svih je sred kraljevstva Tvog,
isto tako, Oče, i na zemlji znana
i vršena od Tvog puka čitavog
budi volja Tvoja!

Budi volja Tvoja! Kad nam život sijeva
od milosti Tvojih i dara Ti svih,
kad u grudma našim mir i radost pjeva,
i čuvstava duh nam pun je blaženih,
ko i kad se na nas bura kupi ljuta,
kada s boli, bijede smrkne nam se dan,
kada neprijatelj stane nam sred puta,
i žalošću bude um nam omotan,
budi volja Tvoja!

Budi volja Tvoja! Kada grob nam grabi
utjehe najslađe žića sadanjeg,
kad od boli lice blijedi nam i slabi
zaradi gubitka blaga najdražeg,
kada pust i prazan ovaj svijet nam svane,
o u duši neka jekne u taj par
ono slatko geslo dajući joj hrane:
Gospodine, evo Tvoj Ti vraćam dar,
budi volja Tvoja!

Budi volja Tvoja! Tvog zakona sjeme
u srcima nek nam buja podložnim,
nek nam drago bude Tobom dano breme,
krijepi nas, da ne bi smalaksali s njim;
postojanstva daj nam, mi smo slabost sama,
pridrži nas, kada pad nam zaprijeti,
u žiću i smrti neka bude nama,
milosrdni Spase, kako hoćeš Ti:
budi volja Tvoja!

(Preveo Milan Pavelić) *František Ladislav Čelakovsky*

Srčanost

Sokratu je bilo sedamdeset godina, kad su ga u Ateni osudili, da pije otrov, jer se njegov visoki nauk nije slagao s predrasudama grčkoga naroda. Obijediše ga, da kvari atensku mladež dižući je proti bogovima države. A on je imao toliku duševnu snagu i moć, da je nesamo prkosio nasilju sudaca nego i nasilju pučana, koji ga nisu razumjeli. Umro je govoreći o neumrlosti duše. Zadnje riječi, koje izusti sucima, bijahu: »Vrijeme je, da se već rastajemo; ja, da umrem, a vi, da živite; no komu je bolje, nitko ne zna osim Boga«. Koliko je velikih muževa i mudraca bilo prognano radi vjere!

Gotovo do jedan stupanj znanosti, koji nas vodi k poznavanju nebesa, zemlje i nas istih, bi udaren odlučnošću, gorljivošću, požrtvovnošću i srčanošću velikana, koji su u prošlosti živjeli; pa premda su im se drugi protivili, premda su ih ocrnjivali, ipak kukavni njihovi suvremenici nijesu mogli zapriječiti, da im danas prosvijetljeni svijet plete vijence slave.

Pusta ona nesnošljivost, kojoj su kao žrtva padali svi dični umnici i znanstvenici, nije ipak nama bez pouke. Dä, uči nas, da budemo snošljivi prema onima, koji ne misle kao i mi, ako samo savjesno vrše svoj posao, ako pošteno misle i očituju svoje uvjerenje slobodno i iskreno. Reče Platon, da je ovaj svijet knjiga, koju je Bog ljudima napisao, a čovjek ne može čitati i učiti tu knjigu i pravom se njezinu smislu dovinuti, a da to u dobro uređenoj pameti ne urodi dubokom pomisli o božanskoj moći, bistrim poznanjem Božje mudrosti i većom harnošću prema Božjoj dobroti.

Ako je takva bila hrabrost mučenika znanosti, to zaista ne bijaše manje slavna hrabrost mučenika vjere. Čovjek i žena, koji trpe, da savjest svoju ne izdadu, koji trpe dugo na osami, a nikoga nema, da ih utješi, hrabriji su i srčaniji od vojska u boju, gdje i najbojaznijega ohrabri zanos i sila družine.

Tko bi iskazao broj svih onih neumrlih imena, štono su za načela pred najvećim mučilima, pogiblima i mukama pravo djelovali i junacima se pokazali na duhovnom poprištu svijeta ne žacajući se radije svoj život pregorjeti negoli se iznevjeriti onomu, što im je savjest priznavala kao istinu!

Ovakvi muževi vazda su pokazali, što je značaj u svem svojem sjaju, te nam svagdano iznose po koji plemeniti prizor, da mu se u povijesti divimo. Dične i plemenite žene istakoše se ovdje isto tako kao i muškarci pokazujući se ovdje kao prave pravcate junakinje. Takva je na pr. bila Ana Askew. Kad su je mučili tako, da su joj kosti izlomili, ona niti pisnu niti zubim škrinu, nego je ponosito krvnike gledala, tvrda u svojoj vjeri. A takve bijahu i Latimerova i Ridleyeva, koje mjesto da svoj hudi udes plaču i da se u prsa biju pođoše u smrt kao na pir hrabreći jedna drugu i govoreći: »Milošću Božjom mi ćemo danas uspiriti vatru u Engleskoj, koju nikada ne će ugasiti!« Takva bijaše i Marija Dyer, koju puritanci objesiše, jer je propovijedala puku; ona je s neustrašivim korakom došla do vješala i ravnodušno se predala u ruke krvniku te je mirno i veselo izdahnula.

Ne pokaza se manje hrabrim dobri Thomas More, koji se bez otezanja popeo na vješala i umro vedra čela pošavši radije u smrt nego da izda svoju savjest. Kad je prije smrti More odlučio, da ne će odstupiti od svojih načela, osjetio je u duši, kao da je najveću pobjedu odnio, i reče svome zetu Roperu: »Sinko moj, zahvaljujem našemu Gospodinu, da je pobjeda moja!« Vojvoda od Norfolka stavljaše mu pred oči pogibao, kojoj se izvrgavaše, veleći mu: »More, teško je glavarima prkositi; njihov gnjev gotova smrt!« »Treba li se bojati samo toga, milorde?« odgovori More. »U tom slučaju između vas i mene nema druge razlike, nego da meni valja umirati danas, a vama sutra.« Dok je mnogim velikim muževima barem to Bog dao, da su ih u mukama i opasnostima tješile njihove žene, More nije imao ni te radosti. Njegova ga drugarica nigda nije ni pomislila tješiti, dok je bio u zatvoru. Ona nije mogla dokučiti, da je on imao razloga radije tamnovati nego ispunjujući kraljevu volju uživati slobodu u svojoj lijepoj kući u Chelsea-u kod svojih knjiga, perivoja, slika, žene i svoga poroda. Žena mu jednog dana reče: »Ja se čudim, da se ti, koga su uvijek držali za mudra čovjeka, hoćeš sada pokazati prvom budalom, pa da gnjiješ u

ovoj tijesnoj i gnusnoj tamnici s miševima i krticama, kad bi mogao slobodno izići, samo da učiniš što i ostali velikaši«. Ali je More mislio drugačije o svojoj dužnosti. Nije njemu bilo samo do osobne udobnosti, pa je žena zaman mudrovala. On je uljudno udalji govoreći joj vedra i vesela čela: »Nisam li ja ovdje blizu neba, kao da sam i kod svoje kuće?« A ona uvredljivo odgovori: »Ludosti! Ludosti!« Naprotiv Moreova kći Margareta Roper hrabrila je oca, da ustraje u svojim načelima, i nije nikada klonula, da ga ne bi sokolila i tješila za njegova dugoga tamnovanja. Nemajući pera ni crnila More pisaše kćeri ugljenom te joj u jednom od tih listova govoraše: »Kad bih ti ja pismeno htio iskazati svu onu dragost, koju osjećam čitajući tvoje listove prepune žarke kćerinske ljubavi, ne bi mi dotekla puna košara ugljena.« More bijaše mučenik pravorijeka, ne htjede se krivo zakleti i poginu radi svoje iskrenosti. Njegovu odrubljenu glavu po divljačkom običaju onoga vremena izložiše na londonskom mostu, a Margareta Roper junački je zahtijevala, da bi tu glavu skinuli i njoj predali.

Čovjek pošten i hrabar ne skanjuje se u izboru smrti ili sramote. Govori se o kraljevskom knezu Straffordu, da se na Tower Hill, gdje su ga čekala vješala, uspeo korakom i načinom kakva generala na čelu vojske, siguran za pobjedu, a ne poput čovjeka na smrt osuđena. I republikanac Ivan Eliot ode na vješala neustrašiv govoreći: »Tisuću puta umrijeti, a duše ne oskvrnuti, jer njezinu čistoću većma cijenim nego sav svijet!« Najveća mu je skrb bila ta, što je za sobom ostavljao ženu. Kad ju je opazio, kako za njim gleda s jednog visokog prozora, ispne se na kolima i mašući šeširom zavika: »Na nebo, ljubavi moja, na nebo, a tebe mi valja ovdje u oluji ostaviti.« Putem ga jedan iz skupa zazva imenom govoreći mu: »Nikad nisi sjedio na slavnijoj stolici od ove«. Nato on odgovori: »Istina, istina!« I to mu je bilo vrlo drago.

Premda je dobar uspjeh nagrada, za koju se svaki čovjek muči, ipak koliko se i koliko puta nevoljnik kini, a da se ni izdaleka ne nada svojoj koristi. Takvo junaštvo ne ćemo mjeriti po uspjehu nego po otporu, na koji su borci udarali, pa po hrabrosti, kakvom su do zadnje kapi krvi ustrajali.

Rodoljub, koji srne u borbu za dom, gdje mu je pobjeda nemoguća, mučenik, koji ide na smrt kroz pobjedonosnu viku svojih neprijatelja, obretnik, koji kao Kolombo sačuva lavsko srce u ljutim godinama svoga stradanja i teških muka: to su uzori ćudoredne uzvišenosti, koja dira najtanje žice ljudskoga srca više od bilo koje potpune i sjajne pobjede.

Nego većinom hrabrost, kakve se u svijetu hoće, nije razvikano junaštvo. Može se čovjek hrabrim pokazati u običnom svagdanjem životu isto onako kao na bojnom polju. Hoće se na pr. obične odlučnosti i hrabrosti, da se kao poštenjaci održimo i da napasti svladamo, da istinu ispovjedimo, da zapravo budemo ono, što jesmo, a ne da se krabuljimo, da pošteno o svojim žuljevima živimo, a ne sramotno, na štetu drugoga.

Velik dio nesreća i mana, što su svijet poplavile, dolazi od slabosti i neodlučnosti ili, da bolje reknemo, od toga, što nema prave hrabrosti. Ljudi mogu i te kako poznavati, što je pravedno, a nemati srca, da to čine; mogu poznavati svoje dužnosti, a nikad zbiljski ne odlučiti da ih vrše. Čovjek, koji je nestalan i neuzgojen, sužanj je svake napasti; on se ne zna opirati; možeš ga navesti, kud hoćeš, pa ako je u zlu društvu, eto ti ga odmah spremna na svako zlo.

S. Smiles

Štedi vrijeme

Sinko moj!

Malo ljudi umije štediti svoj novac, no još ih manje štedi vrijeme — pa ipak je vrijeme skupocjenije od novca. Ja iskreno želim, da Ti štediš i vrijeme i novac, jer sad si u dobi, da počneš ozbiljno razmišljati o tim stvarima, koje su toliko važne. Mladi ljudi ne smiju misliti, da imaju vremena na pretek — da ga smiju potratiti, koliko ih volja, pa će im još dosta ostati; veliki je imutak često zaveo ljude na ludo rasipanje. Teške li zablude, koju je svak okajao, ali, na žalost, svak prekasno okajao! Stari Mr. Lowndes, poznati tajnik državne riznice za vladanja kralja Vilima, kraljice Ane i kralja Jurja I., običavaše kazivati« »Pazi na novčić! Funte će same na se paziti«. Tomu načelu, koje je on ne samo propovijedao već i sam revno izvršivao, imaju njegovi unuci zahvaliti znatni imutak, što im ga je djed ostavio.

Što vrijedi za novac, to jednako vrijedi i za vrijeme. Ozbiljno te opominjem, da paziš na one časove i četvrti sata u toku dana, za koje ljudi misle, da su prekratki, a da bi im se svratila kakva pažnja; pa ipak, kad bi ih sračunao na koncu godine, dosegli bi vrlo znatan dio vremena. Recimo, da si se dogovorio, da o podne budeš na nekom mjestu; izišao si u jedanaest sati, da učiniš prvo dva tri pohoda; onih znanaca nema kod kuće — sad, mjesto da besposleno, a možda i sam dangubiš do dvanaest, vrati se kući, napiši do podne koje pismo ili dohvati

koju dobru knjigu. Ja ne mislim, da uzmeš Descartesa, Mallebranchea, Lockea ili Newtona, pa da površno u njima premećeš stranice, već izberi knjigu, koja će ti pružati razumnu zabavu — recimo Horacija, Boileaua, Wallera, La Bruyéra — i pročitaj koji odlomak iz nje! Ovako ćeš uštediti mnogo vremena, a ta će ti ušteda dobro doći. Mnogo ljudi trati odveć vremena čitanjem, jer čitaju knjige nevrijedne i lake ruke, kao što su oni glupi romani iz prošla dva stoljeća, u kojima su bez ukusa prikazani karakteri, kojih nikad nije bilo, a kićeno su ocrtana čuvstva, kojih nitko nikad nije osjećao. Hvataj se najviše priznatih knjiga u svakom jeziku: slavnih pjesnika, povjesničara, govornika ili filozofa! Tako će Ti (da kažem na trgovačku) ovo vrijeme nositi pedeset po sto, dok drugima ne nosi više od tri do četiri po sto, a možda i ne nosi ništa.

Mnogo ljudi gubi previše vremena lijenošću; protežu se i zijevaju u udobnim naslonjačima, kazuju sami sebi, da sada nemaju kad štogod započeti, pa da to najposlije mogu činiti i u drugo koje vrijeme. Jao onomu, u kojega je takvo svojstvo — ono je najveća zapreka radu i stjecanju znanja! Dok si mlad, nemaš ni prava ni potrebe da budeš lijen — ja imam, ako me je volja, jer ja sam doslužio svoje godine. Ti si istom stupio u svijet i treba da budeš radin i marljiv i neumoran. Ako smjeraš kad sam zapovijedati, valja da zaslužiš tu čast svojom marljivošću. Ne odgađaj nikad do sutra, što se može učiniti danas!

Brzina je duša rada, a ništa ne će toliko uskoriti brzinu, koliko valjan raspored. Napravi sebi raspored za svaki posao i drži ga se postojano, koliko to nenadane zgode dopuštaju. Odredi stalan dan i sat u nedjelji za svoje račune i nastoj, da budu u redu, kako treba; tako će ti oni sami malo vremena otimati, pa ipak ćeš vazda biti na čistu s novčanim poslovima. Kakvih god imao pisama i listova, složi ih prema njihovoj sadržini i naznači natpisima, da se svaki čas bilo kojim od njih možeš poslužiti. Napravi raspored i za čitanje svoje, jer njemu trebaš pokloniti određeni dio svojih dopodneva. Nastoj čitati smišljeno i sabrano, a ne onako prekidano i površno, kako mnogi ljudi čitaju odlomke najrazličnijih pisaca o najrazličnijim predmetima. Zabilježi ukratko sve, što si čitao, da Ti bude za jačanje pamćenja, ali nemoj drugima dosađivati navođenjem. Ne čitaj nikad povijesti bez mape i kronologijske tablice kraj sebe, da u nju zavirueš, jer bez toga nije povijest drugo doli zbrkana gomila događaja. Još Ti jednu stvar preporučujem, koja je i meni bila od velike koristi, a to je, da se rano dižeš i svako jutro u isti sat, bilo ma kako kasno, što si uvečer legao.

Ova će Ti navika privrijediti bar sat dva prije običnih poslova dopodnevnih za čitanje ili razmišljanje, i sačuvat će Ti zdravlje, jer ćeš najzad biti prinuđen, da rano liježeš.

Reći ćeš možda, kako bi mnogi mladići rekli, da je sav taj red i raspored vrlo tegotan i jedino podoban za mlohave ljude, jer se plemeniti duh i mladenačka vatra osjećaju njime nemilo sapeti, no ja to odbijam i naprotiv tvrdim, da će Ti valjani raspored namicati i više vremena i više volje za zabave, a on nesamo što nije tegotan, već kad ga se budeš držao mjesec dana, bit će Ti naprotiv tegotno, da ga ostaviš. Posao i oštri glad daje volje za zabave, kao što je tjelesna vježba daje za jelo; posao se nikad ne dade čestito izvršiti bez stalna rasporeda, ali on podbada duh na zabave — kazalište, društvo, ples mnogo će više naslađivati čovjeka, koji je u poslu proveo prijašnji dio dana, nego čovjeka, koji ga je potratio dangubeći. Bezbrižnost lakomislena čovjeka pokazuje se u svem njegovu vladanju: on je u zabavama svojim dosadan, a nijedan mu posao ne polazi za rukom.

Dao Bog, da bi se Ti pokoravao mojim savjetima s onom radošću, s kojom Ti ih ja dajem! Ne boj ih se — ja Ti ne dajem savjeta, koji bi se kosili s Tvojom nasladom. U svemu, što govorim, vodi me samo briga za Te; vjeruj mojemu iskustvu, kad znaš, da smiješ vjerovati mojoj ljubavi.

Zdravo! *Lord Chesterfield*

Novac i iskustvo

Prije tri godine sretnem u Ilici nekoga mladog čovjeka, još napo djećaka, na kome se vidjelo, da još ne zna, što je život. Bio je rodom iz nekoga manjega grada, ali je već nekoliko mjeseci živio u Zagrebu, razmišljajući, gdje bi se smjestio i gdje bi pokušao svoju sreću. Pitao je i mene za savjet, premda je mogao vidjeti, da je iskusniji, da ni ja još nisam riješio tu zadaću, koja je sad njega čekala. Bio je to mladić iz prilično imućne porodice, kome je majka dala dosta sredstava za prvi početak. Kad sam ga drugi put sreo, njegovo je lice sjalo od zadovoljstva, jer se — kako mi odmah reče — sastao s nekim svojim daljim rođakom, koji je već dugo živio u gradu, poznavao dobro prilike i imao veliko iskustvo u poslovima svake ruke. Prema mladićevu pripovijedanju nakaniše njih dvojica udružiti se, da osnuju trgovačko zastupstvo i da prodaju pamuk, tkanine, vunu — i što ja znam, što još! Moj mlađi znanac imađaše novaca, a njegov rođak iskustva. Posao je, dakle,

morao napredovati. Za nekoliko godina mogli bi zaraditi više nego što se i nadaju!

Poslije dvije godine sretnem opet toga mladog čovjeka, gotovo na istom mjestu, gdje i prvi put; ali mi se učini, da je vrlo tužan. »No, kako napreduje posao?« upitam ga ja. — »Tako, tako,« odgovori mi on oklijevajući. — »Kako to?«, rekoh, »vaš rođak svojim iskustvom, a vi novcem — ta posao je morao ići!« — »Upravo smo se juče razišli«, odvrati mi mladić uzdišući, »sad ima on novac, a ja iskustvo.«

Max Eyth

Sve u svoje vrijeme

Truda se ne bojte, muke se ne plaštie! Na trudu žito rodi, o muci grozdovi vise. Da se radi, to je suđeno svima; to je suđeno dobru, to je suđeno zlu; to je suđeno čovjeku, što ima razum, to je suđeno biću, što ga nema. Ako se težak i njegova čeljad zorom dignu te raziđu, da polje izoru i okopaju, da žito posiju i pobranaju, da snopove ovrše i grozdove poberu: a to razbojnik i njegova družina mrakom na noge skaču te se dogovaraju, gdje da zasjednu i dovrebaju, kako da uzmu i koga da ubiju. Ako žitar žitnice puni, a to mravak svoj mravinjak puni; ako prelja svilu prede, to joj bubica pomaže; ako radnik preko vode most gradi, to će dabar ispod vode da sagradi; ako književnik kulturnih naroda knjige probire, te sav dobar nauk katkad u jednu knjižicu smetne, to i pčela sve livade obleti, te sladak med u košnicu spravi. — Eto vidite, da svi rade, i dobri i zli, razuman čovjek i nijemo živinče. Ali bit će drugi blagoslov radiocu dobru i poštenu, a drugi zlu i nevaljalu.

I nesamo da rade, nego još i u svoje vrijeme rade. Onaj težak, za koga vam rekoh, uza svu čeljad, i razbojnik onaj uza družinu svoju pobjegoše kući, kako snijeg zapane te Božić nastane: i to težak u svoju kuću, da večera na Badnjak večericu Bogom stečenicu i popije trijeznu kapljicu; a razbojnik, pusti sin, koji u svoju kuću ne smije, on će u svoje zimovnike, da blaguje pečenicu, krvavu otmicu, i da nagne čuturu pijanicu. Zidar u ljeto gradi kuće i palače: u zimu planduje; ali kakô mlado sunce grane, to i njemu alat u ruci, te premeće kamen i žlicom radi. Ptica lastavica, kako trava vene, gorica požuti, vjetrovi huknu i slana[1]) se zabijeli: tada ona krilom uzleti, more preleti, te u tuđem kraju, u toplijem kraju boravi zimu, dok je preboravi; a kad snjegovi kopne i ledovi se tale, kad gorica zalista, a travica nikne: tad se i lastavica vrati doma i pod krov zaleti.

I mladim učenicima, kad jabuka zarudi i grozdovi se nadmu, kad se škola douči, i njima je onda blizu do raja: slatka im sloboda ruke širi, zvijezda im zavičajka milo zatrepti, misli zavru, srca zaigraju, zemlja im i more otvore putove, i kola i brodovi razvezu ih svuda, a pragovi domaći suzom se obliju: »Da si mi zdrav, mili oče! Da te poljubim slatka majčice! Kako si mi, dragi brate? Što mi radiš, bisersestrice?« Tako se onda milo pozdravlja, a još milije odzdravlja.

Ali kad u vrtu nema što da pobereš, u vinogradu nema što da otrgaš; kad lišće padne, a sunašce poblijedi te Svi sveti hrupe: tada nastaje žalosna pjesmica: »Zbogom, oče, za mene se ti staraj! Zbogom, majko, u srcu me nosi! Zbogom, brate, u pohode mi dođi! Zbogom sestro, pismo mi napiši!« Iz kuće im suza odgovara, a stari otac glasno progovara: »Da mi što naučiš, sinko!«

Fran Kurelac

---

[1]) mraz

Vršenje dužnosti

Ako vršiš vjerno svoju dužnost,
sve će ti biti blagoslovljeno.

Tko je dobro shvatio svoju dužnost, taj će je odmah izvršiti. Jedino, što imamo sasvim u svojoj vlasti, to su naša djela. Put dužnosti nije uvijek lagan, jer ima na njemu mnogo teškoća, koje treba svladati.

Često smo dosta oštroumni, da uvidimo, što treba raditi, ali se ne možemo čvrsto odlučiti da to izvršimo. Za neodlučnoga ima tisuću smetnja na putu. On razmišlja i snatri, ali ne radi ništa. Nemoj se mnogo obazirati, već pristupaj odmah k djelu! To je lozinka dobra radnika.

Onaj čovjek ne može ništa uraditi, koji najprije pita: »Što će drugi kazati?« Ako pitaš: »Je li to moja dužnost?« onda se ne treba brinuti za predbacivanja drugih, nego možeš pače prkositi njihovu ismjehivanju.

Ne živi čovjek samo za sebe. On živi i za dobro ostalih. Svatko ima da vrši da vrši neke dužnosti, najbogatiji — kao i najsiromašniji. Jednima život pruža samo zadovoljstvo, drugima patnju, ali *najbolji ljudi* ne smatraju zadovoljstvo, pa ni samu slavu ciljem života. Da bismo mogli na ovom svijetu neprestano vršiti svoju dužnost, potrebno je, da razvijamo i njegujemo sve sposobnosti, koje nam je Bog dao. A on nam je dao sve. Njegova viša volja treba da je vodič naše volje.

Vojnička nam poslušnost daje dosta primjera, kako se dužnost vjerno vrši. Sjetimo se neznabožačke straže u Pompejima, koja je umrla na svom mjestu, dok je Vezuv zasipao grad svojom lavom. To je pravi vojnik! Dok su drugi bježali, on je stajao na svojem mjestu. To mu je bila dužnost. Bilo mu je naređeno, da čuva mjesto, i on je ostao, dok ga nije udavila sumporna para lave. Njegovo se tijelo raspalo u prah, ali je njegovo djelo ostalo vječno. I Tvoj sitni rad, učeniče, može uspjeti samo onda, ako shvatiš, što je tvoja dužnost, i ako se prožmeš osjećajem, da je ona tvoja dnevna školska i domaća zadaća, koju učitelj nikada posebno ne zadaje.

(Po Smilesu)

Grčki mudrac Diogen

Tri stotine i još više godina prije Isusova rođenja živio je u Grčkoj mudrac Diogen. Njegova je mladost bila dosta raskalašena. Kao sin bogata oca mislio je, da se mora podavati svim užitcima, do kojih je mogao doći pomoću novca. No jednoga dana bio je njegov otac bačen u tamnicu, jer je kao bankar i mjenjač pravio i stavljao u promet krivi novac. Nesretni je krivotvoritelj u tamnici i umro.

Mladog je Diogena taj udarac silno potresao. Od silnog očeva imutka ostao mu je tek jedan rob i nešto novaca, a sve mu je drugo bilo prodano na dražbi. Mladić nije mogao više radi sramote ostati u svojem rođenom gradu Sinopi u Maloj Aziji, nego se sa svojim robom preselio u najveći tadašnji grčki grad Atenu.

Želio je opet doći do ugledna položaja u društvu, zato je stao polaziti u školu različitim mudracima, kojih je bilo bezbroj u Ateni. Nije mu se sviđala nauka nijednoga, dok nije došao u školu staromu Antistenu. Stari ga je Antisten primio za svoga učenika. Poučavao ga je, da sreća čovjekova ne stoji ni u bogatstvu ni u visokom društvenom položaju, nego u svladavanju svojih strasti, u ljubavi prema svim ljudima i u dobrim djelima. Diogen je prihvaćao njegove riječi i udešavao svoj život prema njima.

Kad je njegov rob vidio, da Diogen ne misli na bogatstvo, nego jede najpriprostiju hranu i spava na najtvrđoj postelji, iznevjerio se svojem gospodaru i pobjegao od njega. Prijatelji su nagovarali Diogena, neka prijavi roba državnim vlastima, a one će mu ga silom povratiti natrag. Diogen se samo nasmijao i rekao:

— To bi bila sramota za mene, kad bih tako radio. Ako rob može živjeti bez mene, zašto ne bih i ja mogao živjeti bez njega?

Otada je sve više ograničavao svoje potrebe nastojeći da bude sa što manjim zadovoljan. Imao je jednu čašu, iz koje je pio vodu, no i nju je bacio, kad je jednom ugledao psa, kako se napaja vodom iz rijeke.

Rekao je tada:

— Pas nema ni ruke, da zagrabi vode, pa ipak ne ostaje žedan, a meni mogu ruke vrlo dobro služiti namjesto čaše.

Spavao je u trijemovima atenskih hramova, a osobito se zadržavao u jednom prevaljenom buretu, koje je ležalo pred jednim hramom.

Oko njega se sakupiše mnogobrojni učenici, koji su pažljivo slušali njegovu nauku, a neki su se poveli i za njegovim primjerom, pa su stali živjeti kao i on.

Diogen je htio biti učitelj ne samo svojih učenika nego i ostalih atenskih građana. Zato je dosjetljivo izvrgavao smijehu umišljene i nezasitne praznoglavce.

Jednoga se dana šetao izvan Atene i opazio veliko mnoštvo, koje se bilo sakupilo oko nekog zida. Pridružio se i on svjetini, da vidi, što ljudi tako pažljivo motre. Opazio je, da svi gledaju jednoga strijelca, koji je na protivnom zidu načinio ugljenom velik krug i gađao u nj strjelicama. No strjelice su letjele svuda naokolo, samo nijesu letjele u naznačeni krug. Diogen se proturao između mnoštva i sjeo ravno u sredinu kruga. Ljudi su zavikali na nj:

— Budalo jedna, što si sjeo tamo, zar ne vidiš, da će te ovaj strijelac pogoditi?

— Meni se čini, da ste budale vi — odgovarao je mirno Diogen. — Ja sam ovdje siguran, da me strjelice toga nespretnjaka ne će pogoditi, a vi nijeste nipošto sigurni, ne će li se koja strjelica zaletjeti među vas.

Svjetina je burnim smijehom popratila Diogenovu dosjetku.

Jednom je Diogen pošao iz Atene lađom na neki udaljeni otok, da tamo pohodi svoje učenike. Nevrijeme je bacilo lađu na otvoreno more, gdje je zarobiše gusari. Svi su putnici bili dovedeni na otok Kretu, da budu tamo prodani kao roblje. Svakoga su zarobljenika pitali gusari, što umije raditi. Kada su upitali Diogena, pod kakvim će imenom njega prodati, odgovorio je on gusarima:

— Izvikujte na vašaru, tko bi htio kupiti sebi gazdu u kući, neka me kao gazdu kupi.

Gusari su mu zaprijetili, da će ga izbatinati, ako bude tako govorio na vašaru.

Ipak je Diogen baš time, što je govorio, da umije biti gazda, privukao na sebe pažnju jednoga bogatog Grka iz Korinta, koji ga je kupio, da bude odgojitelj njegovih sinova.

U Korintu je Diogen poučavao ne samo sinove svojega gospodara nego i ostale građane. Kad su Atenjani doznali za njega, htjeli su sakupiti za nj veću svotu novaca, da ga otkupe i da ga ponovo dovedu u Atenu. No Diogen ih je odgovorio od toga rekavši im:

— Radije podijelite siromasima onu svotu, koju biste platili za mene, a ja sam i ovako zadovoljan.

Kasnije mu je gospodar sam poklonio slobodu, koju je Diogen upotrijebio tako, da je svake godine neko vrijeme boravio u Korintu, a neko vrijeme u Ateni. Govorio je radi toga:

— Ja sam kao perzijski car, koji imade više prijestolnica. Ljeto mogu provesti u Korintu, a zimu u Ateni, ili obratno, kako mi se već svidi.

Mnogi su Grci odobravali Diogenov jednostavni način života, a drugi su ga kudili.

Jednom ga je stao grditi na javnom mjestu neki građanin, koji je bio ćelav. Kada se već nabrbljao svakojakih ludosti, odgovorio mu je Diogen mirno:

— Nimalo se ne čudim, što si postao ćelav. Tvoja kosa nije mogla podnijeti, da bude na tako ludoj glavi, zato je vrlo mudro učinila, što te je ostavila.

U Ateni mu je nekom zgodom zaprijetio jedan službenik, da će ga ubiti, a Diogen mu je spremno uzvratio:

— Kao da bi to bilo kakvo junaštvo, da me ubiješ. Isto bi to mogla učiniti i zmija otrovnica ili koja zvijer. A zar između tebe i zvijeri nema razlike?

Diogen je bio već prilično star, kad je macedonski kralj Aleksandar Veliki osvojio Grčku. Aleksandar je išao od grada do grada, i svagdje su mu dolazile u susret gomile građana, da ga preko volje pozdrave. Kad je došao u Korint, Diogen je ostao u jednom vrtu, gdje je tada stanovao, i nije mu bilo ni na kraj pameti da ide pred Aleksandra. Korinćani su očekivali, da će mu se Aleksandar ljuto osvetiti. No macedonski je osvajač tada još znao cijeniti učitelje mudrosti, ako mu i nijesu laskali. Kad Diogen nije htio da dođe preda nj, pošao je on k Diogenu. Našao ga je, kako sjedi u vrtu i kako sunča svoje staračko tijelo. Starac se nije ni maknuo, kada se pred njim stvorio najmoćniji vladar svijeta sa svojom pratnjom. Aleksandar je stao pred Diogena tako, da mu je zasjenio sunce, jer je njegova sjena padala upravo na starca.

— Jesi li ti Diogen? — upitao je Aleksandar.

— Jesam, — odvratio je Diogen mirno, kao da razgovara s najobičnijim građaninom. — A jesi li ti Aleksandar, sin kralja macedonskoga Filipa?

— Da, ja sam; — odgovorio je Aleksandar. — Evo, ti nijesi htio doći k meni, zato ja dolazim k tebi. Reci dakle, što želiš, i ja ću ti svaku želju ispuniti.

Diogen je odgovorio, da ne želi ništa od njega, jer je potpuno zadovoljan. No kad je Aleksandar uporno tražio, neka izreče barem jednu želju, kazao je Diogen:

— Kad baš hoćeš da mi ispuniš jednu želju, evo, molim te, ukloni mi se sa sunca, da tvoja sjena ne pada na me, već da se mogu i dalje sunčati.

Odilazeći rekao je Aleksandar svojoj pratnji:

— Da nijesam Aleksandar, najvolio bih biti Diogen.

Devedeset je godina Diogen proživio na zemlji, kada je osjetio, da mu se približava posljednji čas. Vjerovao je u neumrlost duše. Dokazivao je, da se pravednik nikako ne treba bojati smrti. Njegovi su učenici bili zabrinutiji za nj nego on sam. Jednom su na dugo i široko raspravljali o tom, kako će što opreznije sahraniti njegovo tijelo, da ga poslije smrti ništa ne povrijedi. Diogenu je bilo smiješno njihovo nadmudrivanje, pa im je rekao:

— Kada umrem, najbolje će biti, da stavite pokraj mene jednu batinu.

— Pa što će ti batina? — upitaše učenici.

— Da otjeram od sebe paščad i zvjerad, koja bi me htjela razderati.

— Ah, kako bi ti mogao ustati, kada ti tijelo ne će ništa osjećati?

— Dobro velite, — dovršio je Diogen raspravu. — Pa što onda raspravljate o mojoj sahrani, kao da će moje tijelo osjećati bol i ugodnost prema tome, na kojem me mjestu ostavite ili u kakav me položaj metnete.

Diogen je ostavio iza sebe mnogo učenika, koji su dalje podržavali njegovu nauku propovijedajući samoprijegor, svladavanje požuda i strasti i zadovoljstvo malim.

Petar Grgec

Teško sestri bez brata, a bratu bez sestre

U Budimu gradu čudno čudo kažu,
na zlo po junake, gore po djevojke:
junacima kažu tanku pređu presti,
tanku pređu presti, sitan vezak vesti,
djevojkama kažu Budim-grad zidati,
Budim-grad zidati, kule izvoditi.
Blago onom bratu, koji ima seju!
Seja će za brata tanku pređu presti,
tanku pređu presti, sitan vezak vesti.
Blago onoj seji, koja ima brata!
Bratac će za seju Budim-grad zidati,
Budim-grad zidati, kule izvoditi.

Narodna pjesma

Govor na gori

I on podigavši oči svoje na učenike govoraše: Blago vama siromasima, jer je vaše kraljevstvo Božje. Blago vama, koji ste sad gladni, jer ćete se nasititi. Blago vama, koji sad plačete, jer ćete se smijati. Blago vama, kad zamrze ljudi na vas i kad vas izopće i pogrde i zabace ime vaše kao zlo zaradi sina čovječjega! Veselite se u onaj dan i klikujte, jer, gle, velika je vaša plaća na nebu, jer su tako učinili prorocima oci njihovi. Ali teško vama bogatima, jer ste primili svoju utjehu. Teško vama, koji ste sada siti, jer ćete gladovati. Teško vama, koji se sad smijete, jer ćete tugovati i plakati. Teško vama, kad vam stanu svi ljudi laskati, jer su tako činili njihovi oci lažnim prorocima. Ali kažem vama, koji slušate: Ljubite svoje neprijatelje, dobro činite onima, koji vas mrze! Blagoslivljajte one, koji vas kunu, i molite se za one, koji vas kleveću! I koji te udari po obrazu, okreni mu i drugi, i koji ti otme kabanicu, ne uskrati mu ni košulje. Svakomu, koji ište u tebe, podaj; i od onoga, koji

otme tvoje, ne traži natrag. I kako hoćete, da čine ljudi vama, onako činite i vi njima. I ako ljubite one, koji vas ljube, kakvu zaslužujete milost? jer i grješnici ljube one, koji njih ljube. I ako činite dobro onima, koji vam dobro čine, kakvu zaslužujete milost? jer to čine i grješnici. I ako dajete onima, od kojih se nadate, da ćete dobiti natrag, kakvu zaslužujete milost? jer i grješnici daju zajam grješnicima, da i oni jednako natrag dobiju. Nego ljubite prijatelje svoje, dobro činite i dajte zajam ne nadajući se odatle ničemu, i bit će vam plaća velika, i bit ćete sinovi Svevišnjega, jer je on blag nezahvalnima i zlima. Budite dakle milosrdni, kao što je i Otac vaš milosrdan. Ne sudite, i ne će vam se suditi; ne osuđujte i ne ćete biti osuđeni; opraštajte, i bit će vam oprošteno. Dajte i dat će vam se: mjeru dobru, nabijenu, stresenu, preobilatu dat će u naručje vaše; jer kakvom mjerom mjerite, onakvom će se vama odmjeriti. A kaza im i priču: Može li slijepac voditi slijepca? Ne će li obadva pasti u jamu? Nije učenik nad učitelje, a svaki će biti savršen, ako bude, kao što je bio učitelj njegov. A zašto vidiš trun u oku bratu svoga, a grede u oku svome ne opažaš? Ili kako možeš reći bratu svomu: Brate, daj da izvadim trun iz oka tvoga, kad sam ne vidiš grede u oku svome? Licemjere, izvadi najprije gredu iz oka svoga, pa ćeš onda vidjeti da izvadiš trun iz oka brata svoga. Nema drveta dobra, da rodi zao rod, ni drveta zla, da rodi dobar rod. Svako se drvo po svom rodu poznaje, jer se smokve ne beru s trnja, niti se grožđe bere s kupine. Dobar čovjek iz dobra blaga srca svoga iznosi dobro, a zao čovjek iz zla blaga iznosi zlo; jer iz punine srca usta govore. A što me zovete: Gospodine, Gospodine, a ne činite, što govorim? Svaki, koji dolazi k meni i sluša moje riječi i izvršuje ih, kazat ću vam, kakav je. On je kao čovjek, koji gradi kuću, pa kopa u dubinu i udari temelj na stijeni. A kad dođe poplava, navali bujica na onu kuću, i ne može je pokrenuti, jer bijaše dobro sagrađena. A koji sluša i ne izvršuje, on je kao čovjek, koji sazida svoju kuću na zemlji bez temelja, i navali na nju bujica, i odmah pade, i velika bi ruševina kuće one.

(Iz Lukina Evanđelja, gl. 6.)

Rad se radom isplaćuje

Ruka ruku mije, a obraz obadvije.
Narodna poslovica

Danas ima na svijetu obilje mnogih dobara, kojih nije bilo u prvo doba roda ljudskoga, premda je zemlja bila ista kao i danas. Ovo obilje nije drugo nego ljudskom radnjom nakupljeno blago, a od njega opet dobiva svaki svoj dio po mjeri i vrijednosti svoga rada. Svijet se već ne brine samo za danas i sjutra, nego se obazire i na buduće vrijeme; pak mu još nije dosta skrbiti za se i sadašnji rod, nego se brine i za dalje rodove iza sebe. Gradovi i ceste, kuće i zgrade, vinogradi i krčevine, zaklade i uredbe svake vrste poslužit će ljudima iza nas, koji će opet svojim trudom i radnjom priraditi nešto i ostaviti drugima iza sebe. Tako se naraštaj naraštaju pridovezuje, tako čovjek čovjeku, a spaja ih sve u jedno nužda i potreba životna, koja se radom namiruje. Makar kako čije potrebe bile malene, drugim se putem namiriti ne mogu nego plodom ili vlastitog ili tuđeg rada. Imućan čovjek, koji ništa ne radi, nego samo troši, što su drugi stekli, dokle sve ne istroši: i on zamjenjuje rad radom, naravno ne svoj rad, nego tuđi rad i tuđu muku. Onaj je imutak, koji on tako lako troši, nekoga stao posla i brige, možda i velike i krvave; a ima na žalost slučajeva u svijetu, gdje su se roditelji i rođaci teško mučili i trudili i mnogo stradali, dok su spravili imutak, koji djeca njihova ili rodbina za kratko vrijeme potratiše. Nego budući da je to grjehota proti prirodnomu zakonu, po kojemu nam svima valja raditi, ona se osvećuje sama sobom; jer kad su ovi rastekli svoj imutak, ne preosta im drugo, nego stradati ili pristati uz kakav pošten rad.

Ako čovjek nije tako sretan, da su mu stariji ostavili imutka u baštinu ili da mu ga je tko darovao, nitko mu ne da ni oblačila ni hrane ni stana, ako štogod ne radi; a od zraka se ne da živjeti. Naprotiv, ako se prihvati kakva rada, imat će svega prema vrijednosti svojega posla. Onda radi za njega i švelja i krojač i postolar i ratar i mlinar i pekar i što je god zanatnika, koji rade na onom, što njemu treba. Oni svoje djelo s njegovim zamjenjuju, i to ovako: on je zaslužio nešto na dan ili na tjedan, te prema vrijednosti svoje zasluge kupuje odjeću, hranu i drugo koješta. A oni opet novcem, koji dobivaju od njega za opravu i hranu, kupuju, što njima treba, a čega nemaju. Seljak donosi u grad svoga žita, vina i povrća, što ga je obradio i pobrao u svom polju, vrtu i vinogradu; prodaje ga i kupuje, čega u njega nema; ali da nije težio svoje zemlje, zemlja ne bi rodila ničega korisna za ljude, i on bi mogao puhati u prazne dlanove, ali mu ljudi ne bi ništa dali, jer ni on nije ništa dao. Obrtnik radi na svojem obrtu i radi po više stvari, koje njemu samu malo trebaju; jer postolaru ne trebaju šestere postole, što ih može za tjedan učiniti, a to bi bilo računajući 52 tjedna za godinu dana tri stotine i dvadesetere postole, dok ih on sam kroz godište jedva četvere podere. Ali za one tri stotine i osmere, koje mu preostaju, dobije novca, da uzmogne zadovoljiti drugim svojim potrebama. Pače neki ljudi ne trebaju uopće za sebe onoga, na čem rade, na priliku zlatar i draguljar, koji grade narukvice i naušnice i druge nakite od zlata i draga kamenja, oni ih za sebe ne trebaju, no tim poslom postignu, da uzmognu dobiti, što su drugi pripremili i priredili, a što njima treba.

Tako svaki čovjek mora ili od svoje radnje ili imutka nešto dati, što nije drugo nego prišteđena i nakupljena radnja, da dobije tuđe djelo. A tko prisvaja sebi tuđi rad ili imutak, a ne odvraća ga vrijednošću svojega rada, nego ili sustegne radniku od pogođene plaće ili prevari na trgu ili ne plati duga ili otme što je tuđe: takav ne prisvaja sebi samo stvar, već upravo trud ili skrb i brigu, koju je ta stvar koga mu drago stala; zato se i veli, da je nepravedno blago tuđa muka, a takav čovjek da o tuđim žuljevima živi; i budući da nitko nije dužan za tuđega čovjeka rabotati i skrbiti, to nepravednik vrijeđa nekim načinom tuđu slobodu.

Premda se rad uzvraća radom ili imutkom iste cijene, ipak se svaki rad ne isplaćuje jednako. Nadničar, koji nosi vapno, kamenje ili opeke za građevinu, ne stječe, koliko zidar, a ovaj opet ne zarađuje onoliko, koliko majstor graditelj. Tako obrtnik svojom radnjom ne zaslužuje, koliko gdjekoji trgovac. Trgovački pomoćnik nije ni izdaleka plaćen kao liječnik ili odvjetnik, sve da i duže radi na svojem poslu i s većim naporom od ove dvojice. A to zato, jer se cijena i vrijednost radnja ne prosuđuje samo ni po vremenu ni po trudu, osim u poslu jedne iste vrste; no kod različnih radnja različna je i cijena. Ta se cijena uglavljuje po većoj vrsnoći; a vrstan je rad mnogo rjeđi od priprosta; ali treba da je i ljudima stalo do takva rada, i to biva po prilici kao i u stvarima: što su stvari rjeđe a više se za njih pita, to su dragocjenije. Uzmi kilogram zlata i kilogram željeza, koliko im je golema razlika u cijeni! Dok kilogram željeza

možeš dobiti razmjerno za malen novac, dotle je kilogramu zlata cijena tolika, da se čovjek snebiva, kada to izračuna. Težaka i obrtnika mnogo je više negoli graditelja, majstora i tvorničara. U jednom istom poslu naprednjiji je rad, gdje je više umijeća. Veći nauk, vještina i umijeće daje radu veću vrijednost i cijenu, i zato se takav rad bolje isplaćuje. Ali veću vrijednost daje i imutak, jer on, kako je već rečeno, nije ništa drugo nego nakupljen rad, a veći rad mnogo je izdašniji nego manji; kao što na prostranu polju od više rali i više priraste nego na pol rali zemlje.

Kada čovjek kupuje kaput, on plaća ujedno do deset, petnaest i više ljudi, koji su oko njega posla imali, dok je, recimo, postao od ovčje vune ono, što je sada; ali oni ljudi ne bi bili mogli čekati kupca, dok on ustreba kaput, nego je jedan drugomu doplaćivao trud: trgovac, koji je vunu nakupovao, platio je trud onomu, koji je vunu na svojim ovcama strigao; koji ju je opet u trgovca kupio, da je očisti, platio je trgovcu i vunu i posao; drugi opet platio ovomu, što je predujmio jednomu, trećemu, pak pri prodaji i svoj trud uračunao; i tako biva sve dotle, dok kaput nije gotov.

Tako posljednji, koji dobavlja kakvu stvar, plaća sve one ljude, koji su na njoj bilo što radili ili s njom posla imali trošeći novac ili vrijeme; a plaća ih svojim radom po vrijednosti toga rada.

Otuda biva, da onaj, koji više priradi ili privrijedi svojim poslom, dobiva i više od drugih u zamjenu.

Ivan Fiamin

Molitva

O Bože, koji dade nam u baštinu
najslađu zemlju i more najgorčije,
daj nam i milost, da sveđ mogli budemo
tu masnu grudu orati,
taj mermer kamen lomiti,
tim sinjim morem ploviti!
Duboko neka režu naši plugovi,
visoko nek se dignu naši batovi;
al naša vesla, i sidra, i jarboli,
nek pljuskaju sve valove,
nek stružu svim dubinama,
nek strše nad svim vodama.

O Bože, daj nam ljutih suza potoke,
da more naše postane još gorčije
za tuđa usta... Pa ćemo te slaviti
u danak sreće šuštanjem
pješčanih žala, pustinjskih
oluja divljim pjesmama!

Vladimir Nazor

Mladost zanesenost

O vi mlade godinice, vi ste rumene ružice. Za vašega cvijeta mladenac je zdrav i čitav; krvca mu vrije, žila mu bije; lice mu se žari kao živi plamenak; a srce, mlado srce, koje trnom života još ogrebeno nije, ono sve kuca i trepti i raju života se nada. Iz vesela mu oka čista duša prozire: duša, kojom vihor našega nemira još razmitao nije, koju mrazovi nemila iskustva još osušili, te kojoj čisto još ogledalo strasti i slabosti ljudske još okaljale ni potamnjele nisu. A što da rečem o duhu mladoga junaka? Ako mu je ovaj zeleni svijet tako sladak; ako se tako rado popinje na brda i vrhove, da ga se nagleda, kako je lijep, kako je prostran; ako se ničije oko tako ne opoji svijetom u dolu i klasom na polju; ako ničijemu uhu potoci tako milo ne žubore, ni slavuji tako divno ne poju; ako on žedan najslađe pije vodu studeniku, a gladan najdublje zagrize u jabuku rumeniku; ako gorska travica i pitoma ružica nikomu tako ne miriše; ako tihi vjetar i gusta dubrava nikomu tako ne godi, nit ičije srce tako ne ljubi, kako srce viteza mladog: u kom je sve mlado i jarko, kako je i sam; ako je dakle sva njegova narav i puna i jedra, i silna i krepka (pravi sin zemlje!) — to s druge opet strane duh njegov — kako samo iskra dobra nauka u mozgu zatinja, i onaj se oganj na srcu zapali, koji se ni ugasiti ni zapretati ne da — to onda taj duh, u takvom tijelu, na zemlji mira ne ima. Krilom mahne, u visine jezdi, teške oblake probija i daleko na zvijezde zaleti, te se mladi junak zemlje i ne sjeća. Kako je mlad, za trud i ne zna, nu krila sve dalje još stere i bolji mah uzme, ne bi li vidio, gdje je ta munja, koje se dijete plašilo, gdje li se ti gromovi legu. Ali, o ti, srce ljudsko! čim više znaš, tim više bi htjelo znati. Brza nam junak konja sagledao, — vihor-konja! — na njega se hiti, te požđeni, te poreni po svjetovima, po svemiru: da ugleda, što se gledati ne da; da dozna, što se doznati ne da; da ono činiti drzne, što nitko činiti nije smio. Kao

Bog (ta njegova je roda!), ni za vjekove ne bi htio da zna, ni za prostore. Omilio mu visoki svijet, napio se rajske luči te prezire našu zemaljsku nizinu, našu grjehotu. Ali kad na putu sreo zmije aždaje, crvene jezike i duge rogove i druge sotone, to će on crne nepodobe i njihove vojvode, koje mu zemlju trovaše (tad se je sjeti) i dosad je truju, na mejdan vikati, na junački mejdan, te žarko sunce za djevera klicati. Sad se on bori kao sveti Mihovil za istinu svetu, gadom pogaženu; pak kad strašila premogao gornja, tada na zemlju se spusti, na zemlju, domovinu, da i strašila premogne donja; sad se spominje rebra Adamova, svog unuštva od matere Eve, teške muke njezinih sinova, i braće svoje. Svetim ognjem plane te se bori za pravicu ljudsku, dok vragove ne obori i sjemena im ne zatre.

Sretan i presretan, ako mu, dok se tako zanio, sunce krila ne rastopi: te on slano more kao Ikar davni ne okrvavi.

Fran Kurelac

Zavjet

Ne ljubit tebe, mučenički dome,
za tebe ne dat čak i život svoj,
oj kak' bih mogo, kada na tlu tvome
s mlijekom majke duh usisah tvoj?

Da, ljubim tebe; al ljubavi sila
ne da mi gledat, da robuješ ti;
već sjeća me, da i u mojih žila'
prevruća krvca za osvetom vri.

A mladom brzo skršili bi krila,
jer dosuđeni još nij' došo čas —
al nij' daleko, domovino mila,
pa sunce Božje grijat će i nas.

A kad se narod na osvetu sjati,
i ja ko sinak ustati ću tvoj,
pa s milim Bogom, s milimi Hrvati
u osvetnički pohrlit ću boj.

Tad vrele krvce poteći će mnogo,
a smrt će harat, čudit će se svijet;
nu tko tad smrti bojat bi se mogo,
kad za dom mili slatko je umrijet.

Pa makar pao — za te past ću milu,
slobodno mrijet ću — ne ko crni rob,
a ti tad, majko, u slobodnom krilu
poginulom ćeš sinku dati grob.

Silvije Strahimir Kranjčević

Čar domovine

Naše je putovanje od New Yorka (čit. Njujorka) do Hamburga trajalo preko dvije sedmice. Kad smo napokon ugledali kopno, proniklo nas čuvstvo nade, da ćemo, ako Bog da, do nekoliko dana zagrliti naše mile.

Čim nas iskrcaše, ne gubeći vremena odjurismo put Beča. Iste večeri vlak nas je nosio put Trsta. Moj stric, kad smo prispjeli u Trst, bio je sav uzbuđen. Sve ga je opilo: more, sunce, lađe i naši ljudi. Kupili smo i neke skromne darove za naše i čekali na odlazak lađe u Dalmaciju. Petoga dana bili smo u Gružu, odakle smo preko Dubrovnika kolima udarili ravno put Cavtata.

Tko projuri ovom cestom, ne će je lako zaboraviti. Čitava krajina miriše kao kita cvijeća. Tu i tamo rasijane kuće, po kojima se penje loza i prozore im kiti. Raštrkane ovce brste po koji stručak trave, a rudasti jaganjci od radosti, da su živi, skaču za majkama. Samo krave spokojno leže žvačući travu i gledajući na prolaznike velikim mirnim očima.

Najednom svu tu tišinu prekine šum nagloga potočića, što se žurno vere kroz kamenje, kao da se boji, da ne će na vrijeme stići. I mlin se negdje javio, pa i ženski glasovi, što se iz daleka dozivlju. Ne vidiš ih od pustih maslina, jabuka i krušaka, što su od obilnoga voća sagnule grane. Tamo na međama su ljese, a na njima se suše smokve. Sa svih strana uzvrpoljili se radini ljudi, što upriješe, da u znoju lica otmu plodove hraniteljici zemlji. Prođu li kola ili osamljeni putnik, odupru se za čas o motiku te ispod nadignute ruke dugo gledaju za njim. Od žarkoga sunca pod očnicama skrile im se oči, ali se lice

smije, i mjesto riječima, podsmijehom nas pozdravljaju. Naši su to ljudi, i osjećaš, da se raduju tvome dolasku.

Kad smo se mašili Obad-sela, već smo iz visoka ugledali Cavtat, koji se kao bijeli labud kupa u modrom moru. S k o č i s m o i z k o l a i k l e č e ć i p o l j u b i s m o r o đ e n u g r u d u. Riječ domovina stisla nam je suzom grlo! Našli se neki siromasi, uzeli nam prtljagu i nosili je pred nama. A mi korakom za njima, i za četvrt sata bili smo u Tihi.

Svaka međa, svaki kamečak bili su mi stari prijatelji. Susreću nas poznati, koji se žure na objed. Sunce dvostruko uprlo, a ptičice se od radosti razglagoljale. Kao da nas pozdravljaju... »Ciu... ciu... Dobro nam došli, dobro nam došli.«

A tko se to prema meni uputio? A tko drugi nego rođeni ćaće (otac). Čas je stao, da me omjeri i da me se nagleda, kao da ne vjeruje svojim očima, i onda se požuri, da me zagrli i do sita izljubi. Stricu se nije nadao. Išli smo skupa. Meni navrle riječi, kao da se u brzini natječu, koja će koju prestići. Ali najednom, i ne oprostivši se s ujcem, zatrkah se uz ulicu i zaletjeh se ravno u zagrljaj mami, koja me čekala na vratima dvora.

Ovo je bio najveseliji dan moga života. Od toga časa osjetih, da je doba lutanja i bijede prošlo i da sam našao put, što mi ga je Bog od poroda zabilježio, u m j e t n o s t.

(Iz knjige »Moj život«) *Vlaho Bukovac*

Pozdrav domovini

Zdravo da si, domovino mila,
moja majko, zdravo, zdravo bila!
pozdravlja te vjeran sinak tvoj.
Iza duga, teška putovanja
tvomu licu on se opet klanja
i pruža ti vrući cjelov svoj.

Primi, majko, primi cjelov rado,
vjeruj, nikom takvoga ne dadoh,
nit ću dati u životu svom.
Ljubav, kojom ovaj cjelov zbori,
bez takmaca uzorito gori,
gori samo na oltaru tvom.

Mila zemljo! da te k svojim grudim
pritisnuti mogu, kako žudim,
zagrlit te oj da imam vlast,
srce bi ti izjavilo bilom
neizrečnu, na tvom krilu milom
koju sada opet kušam, slast.

Oj sretna se ćutim, opet sretna,
kao sužanj, iza dugoljetna
tamnovanja kad stupi na zrak;
kao brodar izgubljen na moru,
otimajuć život svoj ponoru,
kad ugleda bliza žala trak.

Kroz suze te gledam od radosti,
ne mogu se nagledati dosti.
Željna duša rastopljena sva
razlijeva se po licu tvojemu,
sve milujuć — mila si u svemu,
majko, onom, koj' te ljubit zna.

Prođoh svijeta na sve četir' strane,
vidjeh kraje toli opjevane,
kojim slava do nebesa vri:
svi su lijepi u svojemu resu,
svi su lijepi, al svi skupa nijesu,
što si, majko, meni samo ti.

Ti si meni sve, što zovem svojim,
sve, što ljubim, sve, što željom gojim,
i bit ćeš mi kroz danaka broj,
koje mi je sudba odredila. —
Zdravo, zdravo, domovino mila,
pozdravlja te vjeran sinak tvoj!

Petar Preradović

Prošlost pamtimo — budućnost gradimo

Mladosti naša, radosti naša i nado naroda svoga, tvoje je srce čisto i pamet vedra, pa zato se i možeš zanositi za sve, što je dobro i lijepo. I nemoj se stidjeti svojih zanosa i svojih oduševljenja. Oni, koji se ne mogu ni za što oduševiti, duhovno su umrli; ti si puna života, puna lijepih snova. Budi ponosna radi toga i spremna, da sve svoje dobre i lijepe snove i zanose ostvariš; ostvari i snove svoje i snove pokoljenja, što su živjeli ispred tebe: povijest će te naučiti, za čim su težili. Pređi su nam dali svoje nasljedstvo u baštinu. Mladost treba tu baštinu upoznati. Prošlost treba pamtiti, a budućnost graditi. A ti si, mladosti naša, pozvana, da gradiš budućnost, ne netko nepoznati od te mladeži, nego baš ti, moj dragi, mladi prijatelju, nego baš ti, draga hrvatska djevojčice... Budite ponosni, da ste graditelji: graditelji svoje sudbine i svoga naroda. Najslavnija djela prošlosti gube na vrijednosti, kad ih nema tko pronijeti kroz sadašnjost u budućnost, baš kao što moraju opustjeti i najbogatija ognjišta, ako se oko njih kupe samo starci i starice.

Vaša je dakle zadaća, dragi prijatelji, divna: vi ste temelj i zdravlje svakoga naroda, spona prošlosti i budućnosti, vedri dio naroda i najrječitiji tumač njegovih želja. Vi ste naša sutrašnjica. Gospodar, koji se ne brine za sutrašnjicu, nije gospodar, nego raspikuća. Zato svaki narod mora posebnu brigu posvetiti mladeži; mora se starati, da duhovno i tjelesno bude jaka, da bude brojčano velika i sposobna preuzeti poslove narodne u svoje ruke, kad za to dođe vrijeme. Tu dužnost preuzimlju na se roditelji i država. Njihova suradnja u stvaranju brojne, zdrave i jake mladeži mora biti usko povezana: ni jedna ni druga strana ne smije ništa činiti, što bi remetilo skladan odgoj narodne uzdanice.

Hvala Bogu, imamo nakon toliko patnja i boli, poniženja i stradanja svoju slobodnu Nezavisnu Državu Hrvatsku, koja će preko svoje vlade uložiti najveće napore, da učini sve, kako biste se vi, dragi mladi prijatelji, što bolje spremili za vašu buduću dužnost. Ona će učiniti sve, da roditelji mogu bez većih poteškoća predati budućnosti što brojniju i što zdraviju djecu; starat će se, da mladež dobije dobre škole i dobre učitelje, koji će je odgajati za dobre, poštene, vrijedne i sposobne stvaraoce.

Ali i vi, prijatelji, morate biti svijesni svoje goleme važnosti i svoje dužnosti prema samima sebi i prema narodu. I mi stariji i vi mladi i najmlađi odgovaramo pred Svemogućim za rad oko vašega odgoja i vaše budućnosti. Da od sebe istešete prave ljude, prave narodne radnike, prave muževe i prave žene, treba mnogo dobre volje, mnogo samozataje, mnogo stege, rada i poslušnosti. Ne plaši se samozataje: to je trnovit put za slabiće; za jake to je jedini put, da postanu još jači. Tko ne zna svladati sebe, ne može vladati drugima, što ne mora biti velika šteta, ali bez svladavanja samoga sebe čovjek ostaje divlji, nesposoban za bilo kakav društveni rad. Tko se ne zna svladati, ne cijeni sebe, a druge ne poštuje. Osobito ne zna poštivati starije, a, prijatelji, poštivanje starijih osnova je svakog reda. Tko je drzak prema starijima, a surov prema mlađima, taj nije sposoban, da razumije život i ljude, te je prema tome nekoristan. I prema svojem vršnjaku moramo biti pažljivi i pristojni; ako nismo takvi, ne vrijeđamo druga, nego sebe. Moramo u srcu i u vladanju biti pristojni, plemeniti, uglađeni; moramo biti na svakom koraku svijesni odgovornosti i svojih čina: nigdje drzak, nigdje rob. Ne budi ulizica ni podlac; ne trebamo ženskastih muškaraca ni muškaračkih žena.

Tko tako ne radi, nije dostojan da bude član ustaške omladine, a u Hrvatskoj ne može biti mladeži do ustaške!

Ustaška mladež mora biti u svakom pogledu spremna.

Naš pozdrav nije prazna uzrečica! Svaki mora biti vazda spreman — za posao, koji je odabrao ili koji mu je odredila domovina. Naravno je, da svatko prema poslu, za koji se sprema, mora priređivati i potrebni alat — oruđe ili oružje. Tko se zaputi u planinu po drva, mora imati dobre sjekire i pile, a tko ide orati, moraju mu biti u redu plug i brana, jer inače mu je sav trud uzaludan. Budući da se ne može u djetinjstvu prosuđivati, za što je koje dijete rođeno, sva djeca uče u pučkim učionicama jednako gradivo. Kad prijeđu temeljne nauke, odlučuju roditelji prema sklonosti djeteta ili prema svom izboru, u kakvu će ga srednju školu poslati, pa se tu već pomalo počne spremanje u određenom pravcu, no i po svršetku srednjih nauka još je veoma velik izbor putova, kojima mladić može krenuti; a kad se tu jednom odluči, prilično je zapečatio smjernice svoje budućnosti. Tko i poslije toga vrluda, sigurno je zalutao!

Najsigurnije stupa onaj, koji svaku zadaću, koja mu se postavi, izvrši — savršeno, ustaški, bez štednje i oklijevanja. Za svaki se posao treba dati sav, dušom i tijelom. Pravi ljudi ne trpe i ne poznaju polutanstva ni u kom pogledu: kad rade, rade neumorno, kad se zabavljaju, zabavljaju se od svega srca, a kada se odmaraju, onda savršeno

iskopčaju svaku žilicu i miruju kao poljski cvijet. Isto je tako i u duhovnom pogledu. Kad nekom dadu riječ, i glavu su založili bez sustezanja i bojazni; kad imadu s nekim neuređenih računa, otvoreno ih i neštedimice bacaju na stol ne griješeći se nikada o temeljne zasade ćudoređa: plemeniti i jaki mnogo opraštaju; koliko tko više zna, toliko više razumije i onda više i prašta.

Pametan čovjek ne radi u svojoj kući nikad posla, kojemu nije dorastao, nego ga povjeri vještijem članu porodice ili uzme težaka, koji je vješt tome poslu. Isto načelo mora vrijediti i u svoj državi: nitko se ne smije primiti posla, kojemu nije učen, a da ipak svatko u svojoj državi bude uposlen — jer se inače ne može prehranjivati — vrhovno je odgojno načelo, da svaki naš državljanin mora biti potpuno vješt poslu, koji je odabrao kao svoje životno zvanje. Samo takav smije prihvatiti ustaški pozdrav i reći, da je — spreman, a samo na taj način načinit ćemo našu lijepu domovinu najdivnijim obiteljskim ognjištem na svijetu.

Što smo god rekli, vrijedi u cijelosti i za mušku i za žensku mladež s time, da se sva naša ženska mladež mora spremati za jedno jedino zvanje — za porodični život. Svaka se mora već iz malena pripremati svom svojom raspjevanom dušom za taj božanski poziv i uložiti sve svoje sposobnosti, da se što bolje pripremi napose duhovno i da svojim i primjerom i poukom posluži sestrama, koje su s bilo kojega razloga zaostale u tom nauku.

Među našom muškom mladeži mora vladati bratstvo u najsavršenijem značenju te riječi, i tko se o njega ogriješi — mora znati, da je grješnik baš kao i onaj, koji je u bilo kojemu drugom pitanju prekršio ustašku zakletvu. Ovakvo je shvaćanje potrebno, jer samo ćudoredno zdravo društvo može biti sigurno za svoju budućnost i jer su nas baš na tom polju tukli svi narodni neprijatelji do oslobođenja. Uništavali su našu žensku mladež i odvađali je u ropstvo, da — rađa zaklete neprijatelje svoje domovine i svog naroda!

Budimo svijesni velikog poziva, koji nas svakog čeka u slobodnoj domovini, pa ćemo onda veoma lako svladati sve poteškoće velikog rada, da vazda budemo za dom spremni!

Mile Budak

Ustaška pjesma

Puška puca, a top riče,
grmi kao grom:
sad Ustaša bojak bije
za hrvatski dom.

Puška puca, krv se lije,
dušman bježi klet,
a ustaška hrabra vojska
vrši zavjet svet.

Tjera smjelo dušmanina
s praga djedovskog
i podiže staru slavu
roda hrvatskog.

Ne plaši ga grom pušaka
ni topova jek.
Dom, sloboda, vjerna ljuba
rani su mu lijek.

Puška puca, a top riče,
barut miriše,
mlad Ustaša na bojištu
ranjen izdiše.

Oj hrvatska zemljo mila,
sviće danak Tvoj,
sad ustaška hrabra vojska
za Te bije boj.

Spjevao Poglavnik dr. Ante Pavelić god. 1931.

Budi svoj

Oj, budi svoj! Ta stvoren jesi čitav,
u grudi nosiš, brate, srce cijelo;
ne kloni dušom, i da nijesi mlitav,
put vedra neba diži svoje čelo!
Pa došli danci nevolje i muke,
pa teko s čela krvav tebi znoj,
ti skupi pamet, upri zdrave ruke,
i budi svoj!

Oj, budi svoj! Znaj, tvoja glava mlada
nebolike ti zlatne sanke budi,
ko sivi soko uzvini se nada;
al svijet je svijet, i ljudi tek su ljudi.
Da, zbilja goni s uzglavlja te meka,
u sebični te zovuć svijeta boj;
ma što te, brate, u životu čeka:
ti budi svoj!

Oj, budi svoj! Taj svijet ti nije pakô,
ni raj ti nije; rodi trnom, cvijetom.
Ni desno, lijevo da se nijesi makô,
već ravno pođi, dok te nosi, svijetom.
Koracaj bez obzira krepko, živo,
sudbina dok ne rekne tebi: Stoj!
I pravim drži pravo, krivim krivo,
i budi svoj!

Oj, budi svoj! Ta Božji ti je zamet,
a Bog sve mrzi, što je laž i varka;
i neka ti je vazda vedra pamet,
i srce vrelo, duša čista, žarka.
Nek ravno um i srce tvoje važu,
tek tako bit ćeš čovjek, brate moj,
da zli i dobri ljudi smjerno kažu:
Da, on je svoj!

Oj budi svoj! Al brat si budi braći.
I radi za svijet, al ne slušaj pljeska.

I ljubi svijet, al ne nadaj se plaći,
jer hvala ljudska voda je vrh pijeska;
u tvojoj svijesti hvala ti je trudu,
s poštena tekar lica teče pošten znoj.
I nisi, brate, živio zaludu,
kad jesi svoj.

Oj, budi svoj, i čovjek ljudskog zvanja,
pa diži čelo kao sunce čisto;
jer kukavica tek se rđi klanja.
Tvoj jezik, srce nek su vazda isto.
Za sjajnim zlatom ko za Bogom gledi
tek mićenika ropskih podli roj;
ti gledaj, da li duša zlata vrijedi,
pa budi svoj!

Da, budi svoj! Pa dođe l' poći hora,
gdje tisuć zvijezda zlaćenih se vije,
kad čovjek račun završiti mora,
i ti ga svršuj, nek ti žao nije;
jer tvoje srce šapnuti će tijo:
Oj mirno, brajne, sad si račun zbroj!
Poštenjak, čovjek na zemlji si bio:
Ta bio svoj!

August Šenoa

Bilješke o piscima

ADDISON JOSEPH, engleski književnik. Živio je od 1672.—1719. god. Pisao je poučno-ćudoredne (moralne) rasprave u engleskim časopisima. Rasprave o raznim pitanjima, u kojima pisac ne raščlanjuje svaku misao natanko, ako su pisane čitko, lijepo i duhovito, zovemo esejima. Takvih eseja napisao je dosta i Addison.

AMUNDSEN ROALD (1872.—1928.), norveški polarni istraživač. 1903. do 1905. prvi je preplovio Sjeverozapadni prolaz. G. 1911. prvi dospio na južni pol. Poginuo kod pokušaja da spasi Nobileovu ekspediciju na sjev. pol.

ALI, glasoviti turski povjesničar. Rodom je iz Galipolja. Živio je od 1542. do 1599. Napisao je preko 30 djela, većinom povijesnoga sadržaja. Služio je kao tajnik kod Sokolovića: Kara Alibega, kliškog sandžaka, Ferhad-paše, bosanskog namjesnika, i vezira Kara Mustafa paše. Duže je boravio kod Bali-bega Malkoča, požeškoga sandžaka. Veći dio svoga života proveo je među bosanskim muslimanima, družio se s njima i prvi ih u turskoj povijesti nazvao Hrvatima.

ANDERSEN HANS CHRISTIAN (1805.—1875.), danski pjesnik. Stekao je svjetsku slavu svojim Pričama i gatkama, u kojima lakom ironijom, usrdnošću i poigravanjem zbiljskim životom izvrgava ruglu nastranosti društva. Poznata mu je knjiga Slikovnica bez slika (1840.). Svoj život je opisao u Priči moga života. Ističu se njegovi romani Improvizator, O. T. i Samo guslač. Neka su mu djela prevedena i na hrvatski jezik.

ASISKI FRANJO, SVETI (1182.—1226). Franjo je jedna od najuzvišenijih i najdražih ličnosti u kršćanskom svijetu. Nastojao je u svemu slijediti Isusa Krista, pa i u ljubavi prema prirodi. Tu ljubav vidimo i u pjesmi Suncu. Sv. Franjo je osnovao red franjevaca, koji se kasnije podijelio u više ogranaka. Najpoznatiji dio jesu Mala braća ili franjevci.

BABIĆ KRUNOSLAV. Rođen je 12. IV. 1875. u Senju. Profesor zoologije na sveučilištu u Zagrebu i ravnatelj zoološkog muzeja. Napisao je mnogo djela o životinjama Jadranskoga mora i nekoliko školskih prirodopisnih knjiga. Najpoznatije mu je djelo Život Jadranskog mora.

BADALIĆ HUGO. Rođen je 1851. u Slav. Brodu, umro 1900. u Zagrebu kao ravnatelj gimnazije. Badalić je pjesnik Šenoina kova; prevodio je s tuđih jezika, a izdao je i knjigu probranih hrvatskih pjesama (Antologiju).

BATUŠIĆ SLAVKO. Rođen je 1902. u Novskoj. Pripovjedač, dramatik, putopisac i lirik. Izdao »Čuda i čarolije«, »Na dragom tragu«, »Kroz zapadne zemlje i gradove«, »Od Kandije do Hammerfesta«, »Od Siene do Haarlema« i zbirku »23 pjesme«.

BRLIĆ-MAŽURANIĆ IVANA (1874.—1938.). Najpoznatija je hrvatska dječja književnica. Njezine su priče pravo umjetničko prikazivanje bez nametnutih pouka, svježe i pune humora: Priče iz davnine, Čudnovate zgode šegrta Hlapića, Knjiga omladini.

BUDAK MILE, Doglavnik i hrvatski književnik. Rodio se u Sv. Roku u Lici 30. VIII. 1889. U svojim pripovijestima i romanima prikazuje Liku i Zagreb. Najpoznatije mu je djelo veliki roman »Ognjište«. Taj je roman postigao najveći uspjeh, što ga je ikad postigao koji roman kod Hrvata. Izdao i knjige »Pod gorom«, »Na Veliki Petak«, »Ratno roblje«, »Vučja smrt«. »Opanci dida Vidurine«, »Rascvjetana trešnja«, »San o sreći«, »Na vulkanima«, »Direktor Križanić«.

BUKOVAC VLAHO. Rodio se u Cavtatu kod Dubrovnika 1855. Svoju tešku mladost opisao je u djelu Moj život. Bio je jedan od najznamenitijih hrvatskih slikara, radio je ponajviše u tuđini pa je bio i profesor umjetničke škole u Pragu, gdje je umro 1922. Najpoznatije su mu slike Gundulićev san i Hrvatski preporod (na zastoru zagrebačkog kazališta).

CAR EMIN VIKTOR. Rodio se u Kraju u Istri 1870. Bio je učitelj i prosvjetni radnik. Izdavao je dječji list Mladi Istranin, poslije Mladi Hrvat. Njegov književni rad prikazuje ponajviše narodni život u Istri. Poznatiji su mu romani »Pusto ognjište«, »Usahlo vrelo«, »Iza plime« i drama »Zimsko sunce«.

CARLYLE THOMAS, engleski povjesničar i filozof. Živio je od 1795. do 1881. Glavna su mu djela »Francuska revolucija« i »Junaci i obožavanje junaka«. Na glasu je zbog svoje nauke, da pojedinci (individuumi) pokreću povijest, a ne mnoštva (kolektiv).

CESARIĆ DOBRIŠA. Rođen 1902. u Požegi. Objavio knjige pjesama »Lirika« i »Spasena svijetla«. Prevodi s njemačkoga i ruskoga.

CEZAR GAJ JULIJE, veliki rimski državnik i vojskovođa. Živio je u 1. v. pr. Kr. Napisao je djelo »Zapisci o galskom ratu«.

GOETHE JOHANN WOLFGANG, njemački pjesnik. Rođen 1749. Istaknuo se na svim područjima pjesništva. Kao lirik prekida s oponašanjem Francuza i unosi narodni i lični elemenat. Ispjevao je životinjski ep »Reinecke Fuchs« i stvorio najbolji idilični ep »Herman i Doroteja« (1797.). U romanu »Patnje mladoga Wertera« (1774.) iznosi sudbinu preosjetljiva čovjeka; »Wilhelm Meister« postaje ishodišna točka romantičke škole. Drame su mu: »Götz od Berlichingena«, »Ifigenija«, »Egmont« i »Tasso«. »Faust« u dram. obliku obrađuje priču o čovjeku, koji je zapisao dušu vragu, kako bi pomlađen okušao sve radosti ovoga svijeta, no zadovoljstvo i smirenje nalazi tek u požrtvovnom radu za čovječanstvo. — I kao prirodoslovac stekao je Goethe istraživalačkim radom ime velikog učenjaka. Umro je 1832.

ČELAKOVSKY FRANTIŠEK LADISLAV (1799.—1852.), češki pjesnik i jezikoslovac. Mnogo se zanimao za »svetu Rusiju«, ali je doživio veliko razočaranje. Glavno mu je pjesničko djelo »Ruže stolista«, u kojemu ima pjesama velike vrijednosti.

DANTE ALIGHIERI, jedan od najvećih pjesnika svih vremena. Rođen je u Firenci 1265. Prognan iz rodnoga grada zbog političkih razloga, umro je u

Ravenni 1321. Glavno mu je djelo »Božanstvena komedija« (Divina commedia), u kojemu opisuje svoj maštovni put kroz pakao, čistilište i raj. Smatraju ga ocem tal. književnosti i tal. knjiž. jezika.

DELORKO OLINKO, suvremeni hrvatski pjesnik. Rođen je u Splitu 1910. Zbirke njegovih lirskih pjesama nose naslov »Pjesme«, »Rastužena Euterpa« i »Razigrani vodoskoci«.

DOMJANIĆ DRAGUTIN (1875.—1933.). Pjesme su mu osjećajne, iskrene i nježne, naročito one, koje su ispjevane kajkavskim narječjem. U domoljubnim pjesmama odsijeva tuga za prošlim, ljepšim danima i žalost za domovinom. Izdao je zbirke »Kipci i popevke«, »V suncu i senci«, »Po dragom kraju«.

ĐALSKI BABIĆ LJUBA (1854.—1935.). Ljubav prema starinskom životu pod starim plemićkim krovovima u dragom i pitomom zagorskom kraju rodila je djela »Pod starim krovovima«, »Iz varmeđinskih dana«, »Diljem doma«, »Na rođenoj grudi«, »Osvit« i dr. Osjećaj rodoljuba prožima te pripovijesti i romane. Ali ima i takvih, gdje Đalski potanko prikazuje duševni život: »Janko Borislavić«, »Radmilović«, »Đurđica Agićeva« i podosta manjih.
Đalski je najpoznatiji hrvatski romanopisac.

EWALD KARL, danski književnik. Živi od 1856. do 1908. Izašao je na glas svojim povijesnim romanima, a osobito pričama iz prirode: Slike iz života životinja i bilja. Kod nas su poznate »Tiho jezero« i »Pčelica Maja«.

FIAMIN IVAN. Rođen u Škobićima kod Voloskoga u Istri g. 1833., a umro g. 1890. na Rijeci kao prepošt kaptola. Pisao je i prerađivao poučne i odgojne knjige za mladež. Glavno mu je djelo »Radnja, čovjeku dužnost i blagodat«.

FRANKLIN BENJAMIN (1706.—1790.), sjevero-američki državnik, fizičar i pobornik za slobodu Ujedinjenih država sjev. Amerike. Izumio je munjovod i otkrio razliku između pozitivne i negativne elektricitete.

GABARIĆ VILKO, rodio se 1889. u Maji kraj Gline, umro u Zagrebu 1915. Poslije smrti izašla mu je knjiga »Stihovi i proza«.

GALOVIĆ FRAN. Rođen 1887. u Peterancu, pao na ratištu 1914. Pjevao je lirske pjesme štokavskim i kajkavskim (podravskim) narječjem. U njima iznosi dotjeranim jezikom osjećaje i slutnju svoje rane smrti. U ciklusu »Z mojih bregov« zahvatio je seljački život. Pisao je pripovijesti »Začarano ogledalo«, »Ispovijed« i drame: »Tamara«, »Grijeh«, »Mors regni«, »Pred smrt«, »Mati«, »Valovi«, »Marija Mandaljena«. Uređivao je starčevićanski đački list »Mladu Hrvatsku«.

GRGEC PETAR. Rođen u Kalinovcu 15. II. 1890. Glavna su mu djela: »Gospodin Rafo«, pripovijest iz podravske graničarske predaje, životopis »Ban Ivan Karlović«, »Sveta Hrvatska«, zbirka glavnih predstavnika hrvatskoga duhovnog života, »Na izvorima pjesništva«, zbirka članaka o književnosti, i tri knjige ratnih doživljaja »Topovi su grmjeli«, »Krvava služba« i »U paklenom trokutu«.

HEDIN SVEN, švedski zemljopisac, putnik i istraživač srednje Azije. Rođen 1865. Pisac omladinske knjige »Od pola do pola«.

HITLER ADOLF. Rođen 1889. Od 1921. vođa (Führer) njemačkog nacionalsocijalističkog pokreta, a od kolovoza 1934. državni poglavar Reicha.

HOMER, grčki pjesnik. Drži se, da je živio oko god. 700 pr. Kr., a pripisuju mu se dva najbolja epa nesamo grčke, nego i svjetske književnosti: »Ilijada« i »Odiseja«, svaka u 24 pjevanja; svoj današnji oblik dobile su u 6. v. pr. Kr.

HORVAT IGNAC, svećenik i književnik iz Gradišća (u Njemačkoj). Rodio se g. 1895. Napisao mnogo priča i pripovijesti, od kojih su neke štampane u knjigama »Veliki i mali« i »Gradišćanke«.

HORVAT RUDOLF, povjesničar. Rođen u Koprivnici 1873. Osim nekih naučnih rasprava napisao je »Povijest Hrvatske«, dvije knjige »Pripovijesti iz hrvatske povijesti«, »Hrvatski pokret g. 1848«. u četiri knjige i »Seljačka buna g. 1573.«.

HORVAT KIŠ FRANJO, književnik. Rođen 1878. u Loboru u Zagorju, umro 1924. u Zagrebu. Kao učitelj služio je u različitim mjestima. Napisao je nekoliko zbirka pripovijesti i putopisa: »Viđeno i neviđeno« (1911.), »Istarski puti« (1919.), »Nasmijani udesi« (1918.). Najbolje mu je djelo putopis po Istri. Pisao je i pjesme.

HUGO VICTOR, jedan od najvećih francuskih pjesnika 19. st. Živio od 1802 do 1885. Piše pjesme, romane i drame. Najpoznatija mu je drama »Hernani«, a od romana su osobito na glasu »Notre Dame de Paris« i »Les Misérables« (Bijednici). Odlikuje se jakom naštom i slikovitim i snažnim jezikom.

IVANIŠEVIĆ FRANO. Rođen 1863. u Podstrani kraj Splita. Bavio se mnogo prosvjetnim i socijalnim radom. U Zborniku za nar. život i običaje opisao je splitska Poljica.

IVŠIĆ MILAN, gospodarski pisac. Bavi se društvovnim, gospodarskim i pravnim naukama. Prvi je u Hrvatskoj organizirao sa seljacima Pasionske igre (Prikaz života i smrti Isusa Krista) poput onih u Oberammergauu u Njemačkoj.

JAGIĆ VATROSLAV, najbolji hrvatski poznavač slavenskih jezika i književnosti. Rođen je u Varaždinu 1838. Bio je profesor na sveučilištu u Odesi, Berlinu, Petrogradu i u Beču, gdje je i umro 1923. Napisao je mnogo rasprava i knjiga o slavenskim jezicima i književnostima. Najveća su mu djela »Povijest slavenske filologije« na ruskom i »Povijest postanja crkvenoslav. jezika« na njemačkom jeziku.

JAKOVLJEVIĆ ILIJA. Rođen u Mostaru 1898. Piše pripovijesti, rasprave (eseje) i pjesme. Izdao roman »Na raskrsnici«, pripovijest »Značaj«, djelo »Fejtoni i eseji« i jednu knjigu pjesama.

JURKIĆ ŠTEFA, hrvatska književnica iz Cazina, supruga slikara Gabrijela Jurkića. Živi u Sarajevu. Piše pripovijesti, legende i romane najčešće s legendarnim motivima, t. j. zasezanjem natprirodnih sila u tok ljudskoga života. Osobito je vješta u crtanju ženske duše. Glavna su joj djela »Legenda u bojama«, »Čipke«, »Petnaest tornjeva«, »Plašt maloga križara«, »Blažena Imelda Lambertini« i »Sveta Katarina Sijenska«.

JURKOVIĆ JANKO. Rođen 1827. u Slavonskoj Požegi, umro kao šk. nadzornik 1889. u Zagrebu. Pisac realistički pisanih pripovijesti prožetih dobroćudnim i širokim humorom (Pavao Čuturić, Sudbina jarac, Memoari stare grešlje, Timotija Patkov i dr.), komedijâ, putopisâ, komične pjesme »Kako su se zavadili psi, mačke i miševi«, i raspravâ iz područja estetike.

KARAMAN LJUBO, povjesničar i ravnatelj ureda za čuvanje povijesnih i umjetničkih spomenika. Rođen 15. VI. 1886. u Splitu. Napisao je mnogo rasprava o najstarijoj hrvatskoj povijesti, o Klisu, Solinu, Dioklecijanovoj palači i o umjetničkim spomenicima u Dalmaciji. Glavna su mu djela: »Iz kolijevke hrvatske prošlosti« i »Dalmacija kroz vjekove«.

KATALINIĆ JERETOV RIKARD. Rođen 1869. u Istri. Izabrane njegove pjesme »S moje lire« izdala Mat. Hrv. 1904. Istaknuo se crticama »Inje«. Kao dječji pjesnik surađivao je u »Smilju« i napisao knjigu »Priče za djecu«.

KIŠPATIĆ MIŠO, prirodoslovac, sveučilišni profesor. Rođen 1851. u Osijeku, umro 1926. u Zagrebu. Prvi Hrvat, koji strogo znanstveno proučava nauku o razvitku i sustavu kore zemlje (geologiju) i rudstvo (mineralogiju). Pokraj vrlo mnogih naučnih rasprava, pisanih hrvatskim i njemačkim jezikom, pisao je i djela za široko općinstvo: »Životinje« (1872. i 1875.), »Slike iz rudstva« (1878.), »Slike iz geologije« (1880.), »Iz bilinskoga svijeta« (1884., 1885. i 1889.), »Kukci« (1886. i 1887.), »Ribe« (1893.).

KLAIĆ VJEKOSLAV, hrvatski učenjak, povjesnik, pisac i glazbenik 1849.—1928. Najveće mu je djelo »Povijest Hrvata«.

KORNER JERONIM, lirik tihe sjete i vjerskih osjećaja. Rođen 1909. u Hercegnovom. Izdao je zbirke: »Blistavi rub«, »Ljeto i vječnost«, »Ljubav neba«, »U hramu cistercita« i izbor »Obasjane staze«.

KÖRNER THEODOR. Rođen 1791., pao na bojnom polju 1813. u ratu za slobodu Njemačke. Ostavio je zbirku pjesama »Lira i mač« (1814.). Po njegovoj drami »Zrinski« (1812.) sastavio je Badalić libreto za Zajčevu operu »Nikola Šubić Zrinski«.

KOSOR JOSIP, pripovjedač i dramski pisac. Rođen je u Trbounju u Dalmaciji 1879. Poznatija su mu djela »Požar strasti«, »Rasap«, i »Mime«.

KOVAČIĆ ANTE (1854.—1889.). U svojim romanima »Baruničina ljubav« i »Fiškal« prikazuje pokvarenost gospodskog društva, a »U registraturi« crta zagorske seljake i napose seljačkog sina, koji postaje gospodinom i propada u pokvarenom gospodskom društvu. Kovačić je pisac silne mašte i jetke satire.

KOZARAC JOSIP (1858.—1906.) opisuje Slavoniju. Žigoše mane slavonskih seljaka, ponajviše žena, koje su često krive da selo propada, a zemlja dolazi u ruke stranaca. On uči, da se treba povratiti k selu i zemlji. Glavni su mu romani: »Mrtvi kapitali«, »Među svijetlom i tminom« i pripovijetke: »Tena«, »Mira Kodolićeva«, »Oprava«, »Tri dana kod sina« i »Rodu u pohode«.

KOZARČANIN IVO. Rodio se 1911. u bosanskoj Dubici, a poginuo je 1941. u Zagrebu. Napisao je nekoliko romana iz pokrajinskog života i knjigu novela »Tihi putovi«. Knjige pjesama »Mrtve oči«; lirika za omladinu »Sviram u sviralu«; omladinska proza »Mati čeka«.

KRANJČEVIĆ SILVIJE STRAHIMIR (1865.—1908.), hrvatski pjesnik. Kranjčević je jedan od najvećih hrvatskih pjesnika, a pjeva hrvatskoj domovini ili u svojim pjesmama prikazuje društvene patnje. Pri kraju svoga života zapao je u duboku tugu i očaj. Cjelokupna njegova djela izašla su u novije vrijeme u četiri knjige u Zagrebu.

KREŠEVLJAKOVIĆ HAMDIJA, profesor i povjesničar. Rođen 6. IX. 1890. u Sarajevu. Pisao je za omladinu odgojne i zabavne članke i priređivao školske knjige. Sustavno obrađuje prošlost hrvatskih muslimana u Bosni i Hercegovini.

KUČERA OTON (1857.—1931.). Osim naučnih rasprava pisao je »Crte o magnetizmu i elektricitetu«, »Naše nebo«, »Vrijeme«, »Valovi i zrake«.

KURELAC FRAN, jezikoslovac, sabirač narodnoga blaga i prevodilac. Rođen 1811. u Bruvnu u Hrvatskoj, a umro u Zagrebu 1874. Od mnogih njegovih djela ističemo: »Recimo koju«, »Runje i pahuljice«, »Jačke ili narodne pjesme ugarskih Hrvata« (1871.) i »Mulj govora ili o barbarizmih«.

ĆAĆKOVIĆ-LADANJSKI MIROSLAV (1865.—1930.). Bio je urednik »Liječničkog vjesnika«. Matica Hrvatska izdala mu je pripovijesti »Iz liječnikove duše« (1924.).

LAGERLÖF SELMA, švedska pjesnikinja. Rođena 1858. Stekla svjetsku slavu romanom »Gösta Berling« (1891.). Građu za svoja djela crpe iz domaće povijesti. Poznata su joj djela »Legenda o Kristu« i »Jeruzalem«; u »Čudesnom putovanju Nilsa Holgerssona s divijim patkama« pruža djeci i puku vjernu sliku svoga naroda i zemlje.

LENDIĆ IVO, novinar i pjesnik u Zagrebu. Rođen 4. VI. 1908. u Janjini. U svojim pjesmama toplo prikazuje seljački život dalmatinske Hrvatske, zatim svoje doživljaje i bolove, praćene s velikim pouzdanjem u Boga. Izdao je knjige »Pjesme« i »Angelusi«.

LOCKE JOHN (1632.—1704.), engleski mudroslovac (filozof). Pisao je rasprave iz mudroslovlja i uzgoja.

LOVRETIĆ JOSIP, svećenik. Rođen 1865. u Otoku u Slavoniji. Piše pripovijetke i crtice iz slavonskoga života: »Marica« (1887.), »Dvije sestre« (1889.), »U oči biskupova dana« i dr. Najvažniji su mu radovi o narodnom životu i običajima: »Narodna nošnja u Privlaki i Otoku«, »Otok, narodni život i običaji«, »Pozlatinski vezovi u mojim sobama«.

LUBBOCK JOHN (čitaj Lobok Džon), engleski prirodoslovac i političar. Napisao je više rasprava iz prirodnih nauka, a najpoznatije mu je djelo »Zadovoljstvo u životu«. Živio je u 19. stoljeću.

MARDEN ORISON SWET, američki književnik iz 19. st. Napisao je mnogo knjiga o radu i uspjesima u životu. Više njegovih djela prevela je Jelka Plivelić na hrvatski jezik (»Samopouzdanje vodi k pobjedi«, »Volja i uspjeh«, »Upotrijebi darovitost svoju« i t. d.).

MARKOVIĆ ZDENKA. Rođena 1884. u Požegi. Izdala pripovijetke i crtice »Led« (1920.), »Kuća u snijegu« (1922.) i »Prozori moga djetinjstva«. Prevodi djela iz poljske književnosti.

MAŽURANIĆ FRAN (1859.—1928.), pisac umjetničkih, duhovitih i toplih, često rodoljubnih crtica. Napisao je zbirke: »Lišće« i »Od zore do mraka«.

MÉRIMÉE PROSPER (1803.—1870.), francuski književnik. Najpoznatije su mu novele »Colomba« (1840.) i »Carmen« (1845.). Izdao je i tobožnje ilirske narodne pjesme »La Guzla« (1827.).

MIHANOVIĆ ANTUN. Rođen u Zagrebu 1796., umro u Klanjcu 1861. Pjesnik je hrvatske narodne i državne himne »Lijepa naša domovino«, koja je tiskana u časopisu Danici g. 1835., a spjevao ju je pjesnik nadahnut ljepotom prirode u Zelenjaku, uvali, kojom protječe Sutla ispod Cesar-grada kraj Klanjca. Himnu je uglazbio Josip Runjanin (1821.—1878.), a konačnu instrumentaciju udesio Jakov Gotovac 1941. Zadnja kitica Lijepe naše je izmijenjena po odredbi Poglavnika.

MILČINOVIĆ ANDRIJA (1877.—1937.), hrvatski književnik, rodom iz Siska. Napisao je veći broj pripovijesti i crtica (»Zapisci«, »Pod hranom«, »Mali ljudi«).

MOLIÈRE JEAN BAPTISTE POQUELIN (1622.—1673.), francuski pisac komedija, glumac. Živio za Louisa (Ljudevita) XIV.; oštri kritičar društvenih poroka s neobičnom sposobnošću izrazitog crtanja značajeva. Najznatnija su mu djela: »Kaćiperke«, »Učene žene«, »Tartuffe«, »Misanthrope«, »Škrtac«, »Umišljeni bolesnik« i »Građanin plemić«.

NAMETAK ALIJA, pripovjedač. Rođen 1908. u Mostaru. Crta život hrvatskog muslimanskog svijeta u knjizi »Bajram žrtava« i »Dobri Bošnjani«.

NAZOR VLADIMIR. Rođen 1876. u Postirama na Braču. Učio u Splitu, Gracu i Zagrebu prirodoslovne nauke. Službovao je kao profesor i ravnatelj u Dalmaciji, Istri i Zagrebu. Izdao je mnoge zbirke pjesama i priča, među kojima se ističu: »Hrvatski kraljevi«, »Istarska sela i gradovi«, mitski ep »Živana«, životinjski ep »Medvjed Brundo« (1915.) i romantički ep »Utva zlatokrila«. Pripovjedalački njegov rad je također obilan: »Krvavi dani«, »Veli Jože« (1908.), »Stoimena«, »Istarske priče«, »Priče iz djetinjstva«, »Priče s otoka, grada i sa planine«, »Šarko« i »Pastir Loda« i dr. Prevodio je sa stranih jezika, a i njegova su djela prevođena.

CIHLAR (NEHAJEV) MILUTIN. Rodio se u Senju 1880., umro 1931. u Zagrebu. Kao književnik pisao je drame, romane, kritike, povijesno-političke rasprave i sl. Najznatniji su mu romani »Bijeg« i »Vuci«.

NOVAK VJEKOSLAV. Rodio se 1. I. 1859. u Senju, a umro 20. IX. 1905. u Zagrebu. Bio je učitelj, pa zatim profesor glazbe na učiteljskoj školi u Zagrebu. Napisao je mnogo pripovijedaka i romana, od kojih su poznatiji: »Pod Nehajem«, »Podgorske pripovijesti«, »Dva svijeta«, »Tito Dorčić«. U svojim djelima opisuje život Hrvatskoga Primorja, osobito Senja, prikazuje društvene prilike u selu i gradu, a obrađuje i sadržaj iz umjetničkog svijeta.

OGRIZOVIĆ MILAN. Rodio se u Senju 12. II. 1877., a umro 25. VIII. 1923. u Zagrebu. Bio je profesor srednjih škola i glumačke škole u Zagrebu. Pisao je pjesme, pripovijetke, drame i kritike. Od djela mu je najpoznatija drama »Hasan-aginica«, spjevana prema istoimenoj narodnoj pjesmi. U prigodnoj aktovci »Slava njima« oživio je ličnosti iz ilirskog preporoda.

PAVELIĆ MILAN, isusovac. Rođen 1878. u Krivom Putu. Izdao knjige pjesama »Iz zakutka« (1902.) i »Pjesme« (1813.). Preveo latinske himne, Obrednik, Marulićevih »Pedeset priča«, Manzonijeve »Zaručnike« i izdao zbirku prijevoda »Iz duhovne lirike«. Umro u Zagrebu 14. VI. 1939.

PAVLINOVIĆ MIHOVIO, svećenik i političar, neustrašivi narodni vođa i govornik. Rodio se u Podgori kod Makarske 1831., gdje je i umro 1887. Pjevao je pjesme, sabirao narodne riječi, pjesme i sl. Od izdanih knjiga spomena su vrijedne »Pjesme i besjede«, »Različiti spisi«, »Hrvatski razgovori«, »Ognjištar« i dr.

POLIĆ NIKOLA, pjesnik. Rođen 1890. u Sušaku. U pjesmama, koje su mu objavljene u zbirci »Jučerašnji grad« (1936.), odlikuje se opisima vlastitih duševnih stanja u dotjeranom obliku.

POLJAK IZIDOR. Rodio se u Bednji u Hrvatskom Zagorju 7. V. 1883., umro u Brčkom 21. VIII. 1924. Bio je vjeroučitelj i župnik u Bosni. Izdao je zbirke: »Pjesme« i »Sa Bijelog brda«.

POPARIĆ BARE. Rođen 1865. u Novom kod Trogira. Svršio je bogoslovlju u Zadru i Gorici, a filozofiju u Zagrebu. Bio je profesor u Splitu, Bakru i Zagrebu. Živi u mirovini u Zagrebu. Napisao je »O pomorskoj sili Hrvata u doba narodnih vladara«, »Doživljaji hrvatskih pomoraca«, »Pregled povijesti pomorstva« 2 sv.; »Povijest senjskih Uskoka«, »Galioti« i dr.

PRERADOVIĆ PAULA, unuka Petra Preradovića, austrijska pjesnikinja. Rođena 1887. Opisuje u njemačkim pjesmama čar Jadranskoga mora i povijesnu veličinu Dubrovnika. Napisala je i životopisni roman svoga djeda »Pero i Pava«.

PRERADOVIĆ PETAR (1818.—1877.), pjesnik u vrijeme preporoda. Poznate su njegove domoljubne pjesme: Zora puca, Putnik, Rodu o jeziku, Jezik roda moga, Naša zemlja, Na Grobniku i t. d. Duboke su mu misaone pjesme: Bogu, Smrt, Starac klesar i dr. Napisao je i dramu »Kraljević Marko«, u kojoj veliča ratarsko zanimanje, koje hrani svijet i promiče nar. prosvjetu. U epu »Prvi ljudi« prikazuje život i patnje čovječjega roda.

PUŠKIN ALEKSANDAR (1799.—1837.), prvi ruski umjetnik pjesnik, koji je postao uzorom u umjetničkom stvaranju kasnijim velikim ruskim piscima. Od njegovih pjesničkih djela najvažnija je drama »Boris Godunov« i roman u stihovima »Evgenij Onjegin«, u kojem je prikazan divni lik Tatjanin.

RATKOVIĆ STJEPAN, državni tajnik ministarstva nastave u Zagrebu. Rođen 1878. u Glini. Napisao je »Slijepi i njihovo odgajanje«, »Savremeno staranje za djecu i mladež«, a u zajednici sa Stjepanom Bosancem »Čitanku za odrasle nepismene«.

SABIĆ MARIN. Rođen 10. III. 1860. u Starigradu na Hvaru, a umro 12. VI. 1923. u Visu. Pisao je kritike i pjesme; izdao je zbirku »Trenutci«. Najljepše su mu pjesme vjerskog sadržaja.

SAINT-SIMON LOUIS DE ROUVROY (1675.—1755.), francuski pisac memoara s dvora Ljudevita XIV.

SCHILLER FRIEDRICH (1759.—1805.), njemački književnik. Glavni mu je rad na polju drame: »Razbojnici« (1781.), »Don Carlos«, »Wallenstein«, »Marija Stuart«, »Djevica Orleanska«, »Vjerenica Messinska« i »Vilim Tell«.

SCOTT WALTER (1771.—1832.), engleski književnik. Obrađuje u brojnim romanima povijest Škotske u 17. i 18. st. (»Waverlay« 1814., »Ivanhoe« 1820.). Oštro ocrtanim karakterima i vjerno oslikanim prilikama stvorio je povjesnički roman 19. st.

SELJAN MIRKO I STEVO, Karlovčani. Mirko (1871.—1913.) je hrvatski svjetski putnik i istraživač. Putovao po Abesiniji s bratom Stevom. Neko vrijeme bio je tamo i upravitelj (ras) jedne pokrajine pod negusom Menelikom. Putovao po Braziliji i Perúu, gdje je u prašumi ubijen. Ostavio je etnografskom muzeju u Zagrebu dragocjenu zbirku.

SHAKESPEARE WILLIAM (ŠEKSPIR) (1564.—1616.), najveći engleski dramatik. Za razliku od tadašnje francuske drame zabacuje jedinstvo mjesta i vremena. Drame su mu građene na priči (»Romeo i Julija«, »Otelo«, »Mletački trgovac«), na kronikama (»Hamlet«, »Kralj Lear«, »Macbeth«), na povijesti (drame o engleskim kraljevima, nadalje: »Koriolan«, »Julije Cezar«, »Antonije i Kleopatra«) ili na šalama i pošalicama (»Kako vam drago«, »Ukroćena goropadnica«, »Vesele žene Windsorske«, »Mnogo vike ni zašto«, »San ljetne noći«).

SIENKIEWICZ HENRIK, jedan od najvećih poljskih i svjetskih pisaca 20. st. Pisao je povijesne romane: »Ognjem i mačem«, »Potop«, »Pan Volodijovski«, »Križari«, »Quo vadis?«; društvene romane »Bez dogme« i »Porodica Polanjeckih« i znatan broj pripovijesti. Bio je najčitaniji poljski pripovjedač. Napisao je i putopisni roman »U žarkoj Africi«.

SMILES SAMUEL. Rođen 1812. u Haddingtonu u Škotskoj, a umro 1904. u Londonu. Njegova pučkim načinom pisana poučna djela o moralu prevedena su gotovo na sve evropske jezike: »Samopomoć«, »Značaj«, »Život i rad«. Opisao je i živote nekih izumitelja (Stevensona, Bultina, Natta i dr.).

ŠENOA AUGUST (1838.—1881.), prvi hrvatski pravi romanopisac, pjesnik stare hrvatske slave, grada Zagreba. Rodoljubne su mu pjesme: Budi svoj, Na Ozlju gradu, Smrt Petra Svačića, Fratarska oporuka i t. d. Romani: »Zlatarovo zlato«, »Seljačka buna«, »Diogenes« i »Kletva« živo prikazuju prošlost hrvatskog naroda. Osim romana pisao je pripovijesti i novele: »Čuvaj se senjske ruke«, »Mladi gospodin«, »Prijan Lovro«, »Vladimir«, »Prosjak Luka«, »Branka« i druge. Djela su mu prožeta domoljubljem.

ŠENOA MILAN, sin Augusta, sveučilišni profesor zemljopisa i književnik. Rođen 1869. Pisao »Kvarnerske pripovijesti«, »Exodus«, »Iz kobnih dana«, komediju »Kako vam drago«, povjesničke drame »Kneginja Dora«, »Ban Pavao«, putopise, uspomene o Augustu Šenoi »Moj otac«.

ŠIMUNOVIĆ DINKO. Rođen 1873. u Kninu, a umro u Zagrebu 1933. Napisao je pripovijetke: »Mrkodol«, »Alkar«, »Duga«, »Mulike«, »Sa Krke i Cetine«, »Sirota«, »Đerdan« romane »Tuđinac« i »Porodica Vinčić«. Poznata mu je knjiga uspomena »Mladi dani«. Poslije smrti objavljene su njegove »Posmrtne novele«. Šimunović je pjesnik dalmatinske Zagore. Jezik mu je bujan i svjež.

ŠIROLA BOŽIDAR. Rođen 1889. u Žakanju kraj Karlovca. Napisao je »Pregled povijesti hrvatske muzike«. Uglazbio je mnoge pjesme starijih i novijih hrvatskih pjesnika. Poznatije su mu skladbe oratorij Sv. Ćirila i Metodija, Žrtva Abrahamova, obrađena prema starom Vetranovićevu skazanju Posvetilište Abrahamovo, nadalje opera »Citara i bubanj«, u kojoj obrađuje motiv iz primorskog života.

ŠOP NIKOLA, pjesnik. Rođen u Jajcu 1904. Zbirke lirike: »Isus i moja sjena«, »Pjesme siromašnog sina«, »Od ranih do kasnih pijetlova«. Piše pjesme u prozi o svom rodnom kraljevskom Jajcu. Prevodi s latinskog.

THIERS ADOLPHE, francuski državnik i povjesničar 19. st. Najpoznatija su mu djela o francuskoj revoluciji i carstvu.

TOLSTOJ NIKOLAJEVIĆ LAV, grof. Rođen 1828. u Jasnoj Poljani, a umro 1910. u Astapovu. U mirnoj sredini Jasne Poljane pisao je velike romane »Vojnu i mir«, »Anu Kareninu«, »Uskrsnuće« i dr. Tolstoj crta rusku dušu, narodni život i običaje. Svojim perom oživljava nesamo glavne junake, nego i sporedne ličnosti i čitavo mnoštvo.

TREŠĆEC-BOROTA VLADIMIR. Rođen 1870. u Topuskom. Bio je drž. činovnik u Bosni, zatim intendant zagrebačkog kazališta. Napisao je mnogo pripovijedaka i roman »U malome svijetu«.

TRNSKI IVAN (1819.—1910.), upravni časnik. Bavio se književnošću od rane mladosti do duboke starosti, pa mu je rad obilan i raznovrstan. Izvorna mu se djela i prijevodi odlikuju pravilnim jezikom. Pjesme se mu prožete rodoljubljem. (Junak sam iz Like; Oj Banovci; Ljubimo te, naša diko; Oj talasi mili, ajte; Oj jesenske duge noći, i dr.). Od pripovijedaka najpoznatija mu je »Učitelj Dobrašin«.

TRUHELKA JAGODA, hrvatska književnica. Izdala je više knjiga za mladež, od kojih su poznate: »Naša djeca«, »U carstvu duša«, »Zlatni danci«, »Pipo i Pipa« i dr.

TUKIDID, oko 460—400. pr. Kr., Atenjanin, najveći grčki povjesničar, osnivač znanstvene povijesne nauke.

TURGENJEV SERGEJEVIĆ IVAN (1818.—1883.), veliki ruski pripovjedač. Ostavio je dubok trag nesamo u ruskoj književnosti, nego i u drugim književnostima. Naši su se realistički pisci ugledali u nj, a gotovo sva njegova djela prevedena su na hrvatski jezik. Glasovite su mu »Lovčeve bilješke«, pa romani: »U predvečerje«, »Oci i djeca« i »Novi rod«, a bezbroj krasnih novela donio mu je zasluženi naziv kralja novele.

VIDRIĆ VLADIMIR (1875.—1909.), rođen Zagrepčanin, pjesnik lijepoga umjetničkog oblika.

VODOPIĆ MATO, rođen 1816. u Dubrovniku, gdje je i umro 1893. Bio je svećenik i biskup dubrovački. On je pripovjedač dubrovačke okolice, a najljepše su mu pripovijesti »Tužna Jele« i »Marija Konavoka«.

WIESNER LJUBO. Rođen 1885. u Zagrebu. Piše pjesme, književne prikaze i rasprave. Izdao je zbirku »Pjesme« (1926.).

Pogovor

Državni tajnik u ministarstvu nastave g. prof. Marko Veršić povjerio je u mjesecu lipnju 1941. g. Društvu hrvatskih srednjoškolskih profesora, da izradi prijedlog za sastavljanje hrvatskih čitanaka u srednjim školama. Društvo je sazvalo profesore stručnjake na dvije sjednice i predalo ministarstvu nastave stručan prijedlog, na osnovu kojega je državni tajnik g. prof. Marko Veršić predao sastavljanje hrvatskih čitanaka I.—IV. i VII.—VIII. gg. profesorima Vjekoslavu Štefaniću, Pavlu Tijanu i meni. Kako sam već prije pripravljao građu za čitanke, to smo za osnov čitanke za I.—II. i III.—IV. razred uzeli plodove moga dosadašnjega rada, a kod sređivanja gradiva pomagali su mi g. Tijan u nešto većoj, a g. Štefanić u manjoj mjeri. Osim gg. Tijana i Štefanića pomogli su svojim prijedlozima za štiva još ova gospoda: sveučilišni profesori dr. A. Barac i dr. V. Petz, te ravnatelji i nastavnici srednjih škola: Z. Doroghy, dr. J. Dujmušić, P. Grgec, dr. M. Ille, gđa Kovačević, dr. M. Kralj, A. Nametak, M. Neorčić, O. Ostermann, S. Pavičić, S. Pelc, I. Renđeo, Šepić, L. Tompa, S. Trontl, dr. V. Vogrin, J. Vrana i dr.

Prvotno je zamišljena čitanka za sva četiri niža razreda kao jedna cjelina, ali se poslije radi prevelikog opsega moralo od toga odustati i knjiga podijeliti u dva sveska, jedan za I.—II. r., a drugi za III.—IV. razred.

U ovoj je čitanci ujedno dan prvi pokušaj, da se neka štiva i pjesme ilustriraju izvornim crtežima. Crteže su izradili gg.: prof. A. Kuman, J. V. Meissner, K. Mijić, Zdenka Sertić i Jeronim Miše.

Iskreno sam zahvalan ocjenjivačima ove knjige gg. dru. Blažu Jurišiću i Stjepanu Pavičiću, koji su me upozorili na neke propuste. Njihove sam opaske mogao s uspjehom gotovo u cijelosti prihvatiti.

Dr. M. UJEVIĆ

Sadržaj

IV. RAZRED

Pregled pisaca

Maja Moscatello

Cijena Kn. 90·—

Ova se knjiga ne smije prodavati skuplje ni jeftinije od označene cijene

580